

KRE-DIT

A KRE-DOK online tudományos folyóirata

VIII. évfolyam (2025) / 1. szám

Széchenyi István *Hitel* című munkájában megfogalmazta a következő gondolatokat: „Az ész erő, s így az ész boldogság. [...] A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma: [...] Nem termékeny lapány, hegyek, ásványok, éghajlat sat. teszik a közerőt, hanem az ész, mely azokat józanon használni tudja.” A KRE-DIt szerkesztősége Széchenyi intelmeit megfogadva hiszi és vallja, hogy munkájával kötelessége a nemzet boldogulását szolgálni, folyóiratát ennek szellemében szerkeszti.

*A KRE-DIt
szerkesztősége*

VIII. évfolyam (2025) / 1. szám

KRE-DIT

A KRE-DOK online tudományos folyóirata

Főszerkesztő:

Pétsy Zsolt Balázs

Szerkesztők:

*Kiss Anna, Lukácsi Dániel Csaba,
Pétsy Zsolt Balázs, Purcsi Adrienn, Timári Krisztián Attila,
Tóth-Gyóllai Dániel*

Aktuális szám lektorai:

*Dr. habil. Bertalan Péter Tamás, Dr. habil. Cservák Csaba,
Dr. Kincses Katalin Mária, Dr. Kovács Enikő Hajnalka,
Prof. Dr. habil. Nagy Mariann,
Dr. Rigó Róbert, Prof. Dr. Szávai Ferenc,
Prof. Dr. Tóth Dominik, Dr. Várady Zoltán*

Károli Gáspár Református Egyetem

Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary

Doktorandusz Önkormányzat | Union of the PhD Students of the Károli Gáspár University of the Reformed Church

OM azonosító: FI 44189

A folyóiratot a **Károli Gáspár Református Egyetem Doktorandusz Önkormányzata** adja ki.

Székhely: **1088 Budapest, Reviczky utca 4.**

Iroda: **1146 Budapest, Dózsa György út 25-27.**

A kiadásért és a szerkesztésért felelős: **Károli Gáspár Református Egyetem Doktorandusz Önkormányzat**

A KRE-DIt ISSN száma: **ISSN 2630-8711**

A szerkesztők nem feltétlenül értenek egyet minden esetben az oldalon vagy a kötetekben megjelenő írásokkal, az általuk képviselt véleményekkel. Az oldalon és a kötetekben megjelenő tanulmányok a szerzők tulajdonát képezik, azokat csak eredeti formájukban (URL hivatkozás, illetve letölthető PDF fájl), csak a szerző és a szerkesztőség engedélyével szabad terjeszteni. Idézni csak a forrás (szerző, cím, URL-elérés/oldalszám) szakszerű és pontos megjelölésével lehetséges.

Szerkesztői bizottság

Prof. Dr. habil. Cservák Csaba PhD

egyetemi tanár, KRE-ÁJK Alkotmányjogi Tanszék vezetője, jogtudományi lektor,
a szerkesztőbizottság elnöke

Dr. Farkas György Tamás PhD LL.M.

egyetemi adjunktus, jogtudományi lektor

Prof. Dr. Hermann Róbert DSc

egyetemi tanár, KRE-TDI vezetője, történelemtudományi lektor

Prof. Dr. Szávai Ferenc DSc

egyetemi tanár, történelemtudományi lektor

Dr. habil. Bertalan Péter Tamás PhD

egyetemi docens, történelemtudományi lektor

Dr. László Emőke PhD

KRE-TFK Hit és Erkölcsstani Tanszék vezetője, a KRE-HTK oktatója, hittudományi lektor

Szerkesztőség:

Kiss Anna szerkesztő (történettudomány)

Lukácsi Dániel Csaba (lukacsi.daniel[kukac]kre[pont]hu)
szerkesztő (jogtudomány)

Pétsy Zsolt Balázs (petsy.zsolt.balazs[kukac]kre[pont]hu)
főszerkesztő (történettudomány)

Purcsi Adrienn szerkesztő (történelemtudomány)

Timári Krisztián Attila (timari.krisztian.attila[kukac]kre[pont]hu)
szerkesztő (történettudomány)

Tóth-Gyóllai Dániel (toth.gyollai.daniel[kukac]kre[pont]hu)
főszerkesztő-helyettes (hittudomány)

Elérhetőségek:

Jogtudomány – jogtudomany (kukac) kre-dit (pont) hu

Történelemtudomány – tortenelemtudomany (kukac) kre-dit (pont) hu

Hittudomány – hittudomany (kukac) kre-dit (pont) hu

TARTALOMJEGYZÉK

HITTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

<i>Máté Márkus: The Basic Concepts of Existentialism - Friedrich Nietzsche</i>	2
<i>Tikász Ábel: Az iszlám vallás Abraham Kuyper (1837-1920) teológiájában</i>	9
<i>Veres Ábel: Isten dicsőségének színtere a teodráma perspektívájából</i>	17

JOGTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

<i>Ács Benedek: A nemzetközi sportjog rendszere</i>	38
<i>Fekete Dóra: A társadalmi részvétel fogalmi meghatározása és jelentősége</i>	51
<i>Dávid Keskeny: Consumer Protection Monitoring Activities of the Hungarian National Bank</i> ..	72
<i>Lapu Árpád: A semlegesség fogalmának eltérő jelentései a különböző jogterületeken, a jog rétegeiben, az államok semleges nemzetközi jogi jogállásának szemszögéből</i>	101
<i>Ripp-Nagy Nóra: A „ius vitae” alkotmányos alapkérdései</i>	114
<i>Szőnyegi Tamás: Nemzetek föderációja – Bosznia-Hercegovina, mint a modern, demokratikus etnoföderáció instabil modellje – a 30 éves Daytoni békemegállapodás mérlege</i>	135
<i>Szűcs Dániel: Az emberkereskedelem tényállásának hazai fejlődése, avagy történeti visszatekintés négy büntetőtörvénykönyv távlatából</i>	154
<i>Tóth Boglárka: Az abortusz és különösen a 2022-ben bevezetett abortusz rendelet egyes alkotmányos kérdései</i>	185
<i>Tóth Kordélia: A digitalizáció hatása az önálló bírósági végrehajtásban</i>	203

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

<i>Batonai Alexandra: A szikh identitás formálódása és a szikh szeparatizmus történelmi gyökerei</i>	215
<i>Berta Kristóf – Kecskeméti Árpád – Veres Zoltán: Konferencia Benda Kálmán születésének 111. évfordulója alkalmából</i>	239
<i>Bödő Krisztián: Az ercsi uradalom Bárány Eötvös Ignác birtokgazdálkodása alatt</i>	250
<i>Csik Ádám Lajos: Esetpéldák a '80-as évekből a Békés megyei Munkásörtség szervezeten belüli és kívüli tevékenységéből</i>	272
<i>Fodor Andrea: Erasmus és a magyar irodalmi nyelv: erasmista bibliafordítóink</i>	284

György Sándor: A kesztölci Dudik Aladár 1956-os pere, avagy a saját joghatóságát vitató bíróság esete 301

Samu Botond Gergő: Egy vármegyeterkép „kettős élete” (1785–1850) 324

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLÉSEK

Balázs Andrea: Burka János Kelemen ferences tartományfőnök levelezése a feloszlítás idején 1950 augusztus–szeptemberében 338

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI ESSZÉK

Berta Kristóf: „Láttam az elnyomottak könnyeit, akiknek nincs vigasztalójuk” – A háborús erőszakról 350

Borsos Máttyás: Apafi Mihály uralkodásának első évei a történész mérlegén..... 353

Gonda Gyöngyvér: A vasláncok súlya alatt..... 357

Sós Dániel: Az AMD-65 gépkarabély rendszeresítése a Magyar Néphadseregben 361

Szabó Szilárd: Ferdinánd Töredezett múltjaink..... 365

Zmák Tamás: „Mohácsnál győzni fogunk...”..... 368

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

Máttyás Anna Réka: Kínai Sherlock Holmes a császárság után és a kommunizmus előtt 372

ABSZTRAKTOK 401

ABSTRACTS 415

SZERZŐINK 429

HITTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

Below, we review the antecedents of voluntarism, the main works, and basic concepts of Nietzsche's philosophy that have become so influential in the 20th century.

VOLUNTARISM

To understand Nietzsche's philosophy, we must go back to the sources of the philosophy of the will. The first source of voluntarism is found in Augustine, who presented the concept of the will in a much more dynamic way than the Greek philosophers. Augustine is usually referred to as the philosopher of love. However, Augustine's idea of love is identical to the concept of the will. He calls love what the later voluntarists called will, because the process by which essence actualizes itself in existence he conceives as the work of God, and as such, it is love.¹ His work, *De Trinitate (On the Trinity)*, while seeking to defend the unity of the Father, Son, and Holy Spirit against the heretical teachings of his days, also explores the nature of divine love. The famous Augustinian triad: the Father who loves (*amans*), the Son whom he loves (*quod amatur*), and the Holy Spirit who is love (*amor*), describes the inner life of God. *It is love by which essence actualizes itself in existence.* This proposition becomes the source of voluntarism.

It was in the 13th century when voluntarism appeared as a concrete philosophy of the will. What Duns Scotus and William of Ockham the prominent representatives of voluntarism advocate, that divine regularities depend on God's will rather than God's rationality (Scotus), and that divine regularities do not depend on any rational necessity (Ockham), all remain incomprehensible if the divine will is not understood as a transition from essence to existence. The thesis of voluntarism is the following: There is a definite will by which essence actualizes itself in existence. The alternative to this is that there is a definite rationality by which the essence actualizes itself in existence. This, of course, is Hegel's thesis when he asserts that history is the dialectical self-realization of spirit. This dialectical self-realization will unite the real and the rational, that is, reality will become more and more rational. While Hegel's system

¹ Paul Tillich: *A History of Christian Thought, From its Judaic and Hellenistic Origins to Existentialism*, ed. Carl E. Braaten, New York, NY, Simon & Schuster, 1967, 489.

seeks hegemony in the intellectual space, his contemporary, Schelling returns to voluntarism and realizes the process of self-realization as voluntaristic. This is the question of what principle realises the world. For Schelling, being itself is will.

However, to review the concept of will according to Nietzsche's teacher Schopenhauer, who took it from Schelling, it is essential to clarify it. If we understand the will as a psychic function, as we have understood it since 20th-century psychology, then voluntarism makes no sense. If we understand it as a psychic function, then the will is united with the consciousness, as it is the characteristic of the human conscious will. In this case, the thesis that *will* is the transition from essence to existence, as conscious will does not make sense, since most beings - such as crystals - do not have consciousness. Will, before it becomes conscious, is drive. This is Schelling's philosophy of will, which turns out to be his philosophy of nature. According to Schelling, nature is the self-realisation of the will.

The first 19th-century exponent of voluntarism was Schopenhauer, who took the concept of the will from Schelling. Schopenhauer's major work is *The World as Will and Representation*, a work that is partly epistemological and partly ontological. It is through the two concepts of will and representation in the title that reality is understood. From an epistemological point of view: the world we perceive is representation (*Vorstellung*). This epistemological orientation is of course entirely Kantian, distinguishing the world as it appears (*phenomena*) from the world (*noumena*). From an ontological point of view, and this is the one that is relevant for our subject: the essence of the world is will (*Wille*). For Schopenhauer, will as striving is realized in nature, and in human nature as well. According to Schopenhauer, this striving causes suffering both to the subject and to the objects around him, who are the subjects of their own world, because this striving never reaches its goal, nor can it, since it has no real, ultimate goal. Existence is striving. Striving is suffering. Existence is suffering. When the subject's strive is united with its object, it is satisfied, but in the depths of all satisfaction, there is an even deeper dissatisfaction, which ultimately leads to disgust (*Lebensüberdross*). Striving is insatiable (*Unersättlich*).² The subject, to free itself from its eternal dissatisfaction, wants to free itself from itself. From this Freud would derive the concept of the death drive in the 20th century.³

² Mary Troxell: „Arthur Schopenhauer” in Fieser, James, and Dowden, Bradley, eds: *Internet Encyclopedia of Philosophy*, Martin, TN, Internet Encyclopedia of Philosophy, n.d. Accessed August 28, 2024.

³ Tillich: *A History of Christian Thought*, 488-493.

I am aware that the Hungarian translation, as well as the English, uses the term instinct as death instinct, but Tillich rightly points out that there is no such thing as death instinct, because there is no instinct that is directed towards death. Instinct is by definition directed towards life. Death, as described by Schopenhauer, can be directed only by

At this point, it is understandable why Schopenhauer is also associated with pessimistic philosophy. Schopenhauer united voluntarism and pessimism, but this unification is not necessary – as can be seen in Nietzsche. Since existence is will and will is suffering, suffering can be eliminated by eliminating will. At this point, Western civilisation reaches a crucial turning point. Schopenhauer discovered Buddhism, and in it the will of non-will, when the subject, to find peace, wills to will no more. He agreed that happiness is the renunciation of desires, as Buddhists put it, “*the conquest of the self in the form of a formless self*”, as Zen Buddhists put it, or the return to the Brahman principle, as Hindus put it.⁴

NIETZSCHE

The above-described context is essential to understand the basic concepts of Nietzsche's major works. Literature tends to group Nietzsche's ideas around the following five concepts: will-to-power, resentment, death of God, overman (Übermensch), and eternal recurrence. His major works are *The Birth of Tragedy* (1872), *Human, All Too Human* (1878), *The Gay Science* (1882), *Thus Spoke Zarathustra* (1883-1885), *Beyond Good and Evil* (1886), *On the Genealogy of Morality* (1887), *Ecce Homo* (1888), *The Antichrist* (1888).

Nietzsche adopts from Schopenhauer, and Schelling, the concept of the will, but he does not discuss it in relation to transition from essence to existence, but the relation to life. Life is will. *Life is the process in which the will actualizes itself*. Nietzsche later changes the concept of the will to life (*Wille zur Leben*) into the concept of the will to power (*Wille zur Macht*), but power here does not mean the will to an object or an institution of power, but the will to the power of being itself. The ontological conception behind this is that what exists has the power to be against the possibility of non-being. The will to power is thus the will to the power of being, but it is true that the power of being can be correlated with power in the social sense, that is, with objects or institutions of power. In his first major work, *The Birth of Tragedy*, he does not even use the concept of will itself but expresses the concept of will to life in a metaphor.

Nietzsche's *The Birth of Tragedy* is a dramatic-theoretical work through which he presents a critique of the 19th-century *zeitgeist* and the concept of the will to live, however in metaphorical

the drive. Tillich: *A History of Christian Thought*, 488. Sigmund Freud: *Jenseits des Lustprinzips*, Leipzig, Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1920. Sigmund Freud: *Beyond the Pleasure Principle*, trans. C.J.M. Hubback, London, International Psycho-Analytical Press, 1922.

⁴ Tillich: *A History of Christian Thought*, 492-493.

language. In the first fifteen chapters, Nietzsche demonstrates through an analysis of ancient Greek dramas that the power of Greek tragedies lies in their ability to unite the conflict between two opposing forces. These two opposing forces are the Apollonian and the Dionysian, as Nietzsche calls them.⁵ The Apollonian represents *logos*, the Dionysian *chaos* and passion. The Greek dramas owe their tragic artistic power to these opposing forces and the way in which they unite them since the same forces are united in human existence. The Greek dramas depict the profound conflict of human existence. In the following ten chapters, Nietzsche criticizes the modern age for having eliminated the union of the Apollonian and the Dionysian, the Apollonian, the logical quality, has triumphed, which will cause problems, since the Dionysian passion that exists in man cannot be suspended. The conflict between the two interpretations of the world is clear: the world is the self-realisation of a specific *ratio* (Hegel) or the self-realisation of a specific *voluntas* (Schopenhauer). The Dionysian is the will to live.⁶

His first major work of the 1880s, after he had resigned his professorship, was *The Gay Science* (1882). Although Nietzsche uses Schopenhauer's notion of the will in metaphorical language in *The Birth of the Tragedy*, but he does it with criticism.⁷ He does not adopt the pessimism of Schopenhauer, who closely associated the will with suffering. According to Nietzsche, the will does not equal suffering. The will causes suffering when the balance between the Dionysian and the Apollonian is disrupted. *The Gay Science*, which is a collection of fragments, is already entitled *The Gay Science*, indicating that Nietzsche considers the will to live to be a positive concept since life is actualizing itself by will.⁸

However, there is also a negative element in the will to power. The power of the subject is power over specific objects, who are at the same time subjects of their own world. The actualisation of power, in its distorted form, can create an oppressor-oppressed relationship. Oppression, in the oppressed, breeds resentment, from which the oppressed, in order to free himself, either actualizes his power by confronting the oppressor, or, deluding himself, devalues his own values in order to rationally justify not actualizing his power by confronting the oppressor.⁹ The devaluation of the values, in which the oppressor is involved, eventually leads

⁵ Friedrich Nietzsche: *The Birth of Tragedy*, trans. William A. Haussmann, Edinburgh, T.N. Foulis, 1909, 21.

⁶ „The affirmation of life, even in its most unfamiliar and severe problems, the will to life, enjoying its own exhaustibility in the sacrifice of its highest types, – that is what I called Dionysian, that is what I divined as the bridge to the psychology of the tragic poet.” in Nietzsche, Friedrich: *The Birth of Tragedy*, trans. William A. Haussmann, Edinburgh, T.N. Foulis, 1909, 193.

⁷ Douglas Burnham: *Nietzsche Dictionary*, London, Bloomsbury Academic, 2015, 342.

⁸ Friedrich Nietzsche: *The Gay Science*, trans. Thomas Common, New York, Macmillan, 1910.

⁹ Burnham: *Nietzsche Dictionary*, 281.

to the transvaluation of the values, new values, we could say new ideas, such as freedom, equality, justice, etc., towards which the oppressed, even in confrontation with the oppressor, can actualize his power.

When Nietzsche writes in *Gay Science* that “God is dead” (*Gott ist tot*), he is writing about a revaluation of values that can lead to nihilism for a temporary period. The phrase “God is dead” does not mean the event of the death of God, but that, just as the rise of the natural sciences has made the concept of God as a supernatural being impossible, and belief in God impossible, so the previously divine, i.e. eternal, values have disappeared. There is nothing to define man ultimately. According to Nietzsche, this is partly like when the sun goes down and darkness falls on the earth, because since the beginning of Christianity, the idea of God has been the basis of the Western value system, and if the idea of God dies, the whole value system may die with it. Where there is no ultimate value, there is an absolute value crisis. The tragedies of the 20th century, both Nazism and socialism, could not have happened if God had not died. At the same time, Nietzsche argues, it is also partly an opportunity and an opportunity for the rise of new ideas. The idealistic man is the one who actualizes his freedom, if necessary, in opposition to his oppressors. The idealistic man, as he puts: the *Übermensch*, is the one who actualizes his will to power.¹⁰

Nietzsche became a critic of Christian morality, and particularly the Christian concept of love and humility because he believed that love and humility were ideas by which the Christian masses could be kept under oppression. With the “death of God”, he believed, these ideals also died.

Marx, later, bases his concept of class struggle on this and on the concept of Hegelianism. However, there is an important difference between Nietzsche and Marx. According to Nietzsche, ideas are ultimately born out of the bitterness of the oppressed “class”, whereas according to Marx, ideas are created by the oppressing class to keep the oppressed in oppression. Just as the idea of “life after death”, according to Marx, is created by the oppressing

¹⁰ It is important to note that it was during Nietzsche's lifetime that Darwin's theory of evolution emerged, which Nietzsche adopted without criticism since there is no compelling argument against the evolution of species. In addition, the spirit of the entire period was determined by Hegel's system, in which nature, and in it the dialectical development of human nature, the unification of the real and the rational, is present. Nietzsche does not consider human evolution to be closed; in *Thus Spoke Zarathustra*, Zarathustra, proclaiming the new man, describes a man stronger in body.

class, in collaboration with the Church, to keep the oppressed in exploitation, devaluing the value of life to only a “life before death”.

Nietzsche's final, and particularly complex concept is eternal recurrence, the first source of which is found in Stoicism.¹¹ It is the idea that every moment that happens has already happened and will happen an infinite number of times. The moment is eternal, not in the Kierkegaardian sense that the eternal invades the moment, but in the sense that there is an eternal significance to a particular moment and to the self-actualization of the self that has or has not happened in a particular moment. The aim of this almost mythical idea is for the subject to realize: if he had to repeat his life forever and ever, as he lives it, would he take it with joy or with bitterness? If he would take it with bitterness, he is not actualizing his will to power: his will to life.

¹¹ Tillich: *A History of Christian Thought*, 500.

BIBLIOGRAPHY

BURNHAM, Douglas: *Nietzsche Dictionary*, London, Bloomsbury Academic, 2015.

FREUD, Sigmund: *Beyond the Pleasure Principle*, trans. C.J.M. Hubback, London, International Psycho-Analytical Press, 1922.

FREUD, Sigmund: *Jenseits des Lustprinzips*, Leipzig, Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1920.

MARY Troxell: „Arthur Schopenhauer” in Fieser, James, and Dowden, Bradley, eds: *Internet Encyclopedia of Philosophy*, Martin, TN, Internet Encyclopedia of Philosophy, n.d. Accessed August 28, 2024.

NIETZSCHE, Friedrich: *The Birth of Tragedy*, trans. William A. Hausmann, Edinburgh, T.N. Foulis, 1909.

NIETZSCHE, Friedrich: *The Gay Science*, trans. Thomas Common, New York, Macmillan, 1910.

TILlich, Paul: *A History of Christian Thought, From its Judaic and Hellenistic Origins to Existentialism*, ed. Carl E. Braaten, New York, NY, Simon & Schuster, 1967.

Az alábbi tanulmány Abraham Kuyper lelkipásztor, teológus, Hollandia miniszterelnökének (1901–1905) az iszlám valláshoz való viszonyát vizsgálja. A kérdés aktualitását adja Nyugat-Európa megváltozott demográfiai kontextusa: ma már jelentős méretű bevándorló háttérű muszlim közösség él Nyugat-Európában. A tanulmány először ismerteti a vizsgált forrásokat, majd a teológiai csomópontokat és ellenpontokat, feltárja az iszlám térnyerés Kuyper által ismertetett okait, majd következtetéseket tesz az iszlámhoz való mai viszonyra vonatkozóan.

1. VIZSGÁLANDÓ FORRÁSOK

Ha Kuyper iszlámhoz kapcsolódó írásait vizsgáljuk két meghatározó forrást kell áttekintenünk. Egyrészt Kuyper *Lectures on Calvinism* címmel, a Princetoni Teológián 1898-ban tartott hat előadását, melyben a modernitás, a katolicizmus, a pogányság és a kálvinizmus mellett az iszlámot nevezi meg kora meghatározó világnézetének.² Itt első előadásában az emberi lét Istenhez, emberhez és a világhoz való viszonyát vizsgálja az ismertetett öt világnézet tükrében. Ezekben az előadásokban megjelenő alapállás igaz egész teológiai gondolkodására – Kuyper az iszlámra egy olyan világnézetként tekint, amely a 19–20. század fordulóján nem okoz kihívást a kálvinista világnézet számára, mégis jellegzetességei figyelemre- és összehasonlításra méltóak.

A második jelentős forrás az iszlámot illetően Kuyper útinaplója. Kuyper már miniszterelnökségét követően, 1905–1906-ban egy közel egyéves útra indult a Közel-Keletre. A mai Törökországot, Görögországot, Izraelt, Szíriát, Egyiptomot, Szudánt, Algériát, Marokkót és Spanyolországot bejárva személyes tapasztalatokat szerzett a muszlimokról. Így leírása sokrétű, átgondolt, nem az akkori európai tapasztalatból vagy szakirodalomból merített, hanem új forrásokhoz nyúlt. Beszélt muszlim emberekkel, részesévé vált a kultúrának, így személyes megállapításokat tesz munkájában.³ Ennek a forrásnak a vizsgálata olyan szempontból

¹ A kutatás a Kulturális és Innovációs Minisztérium, Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, az Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Program keretében valósult meg.

² Abraham Kuyper: *Kálvinizmus és modernitás*, Budapest, Koinónia Kiadó, 2001, 16.

³ pl. A muszlim emberek többet nevetnek, kevesebbet sírnak. Abraham Kuyper: *On Islam*, Lexham Press, 2018, 31.

nehezebb, hogy az iszlámról itt nem rendszerezetten ír, nem vallástörténeti leírást ad, hanem útibeszámolót közöl. Az általa meglátogatott országok történelmét, szociokulturális helyzetét ismerteti, ír geopolitikai kérdésekről, de lehangsúlyosabban a vallás kérdése kerül előtérbe. A Szentföld meglátogatása, s egykori bibliai helyszíneken a muszlim lakossággal való találkozása nyomán ismerteti az iszlám hit főbb jellegzetességeit.

2. TEOLÓGIAI CSOMÓPONTOK

Kuyper egész teológiáját a francia forradalom, s az abból kisarjadó modernitás ellenében fogalmazta meg, egész gondolkodása antiforradalminak tekinthető. G. W. F. Hegel (1770–1831) szerint – az iszlám a kelet forradalma,⁴ így nem véletlen Kuyper érdeklődése az iszlám iránt, amelyet a modernitáshoz hasonlóan, az értékeket integráló egységes értelmezési keretként szemléli, melyet világnézetként definiál. Kuyper az iszlámban az emberi élet egészének Istenhez, az emberhez és a világhoz való viszonyát vizsgálja.⁵ Kuyper szerint Isten és ember viszonylatában az iszlám elszigeteli a Teremtőt és a teremtményt, elzárva a lehetőséget mind az ember megistenülése, mind az Isten megtestesülése előtt; az emberhez való viszonyában nem ismeri az emberi méltóságot, különösen a nők tekintetében; a világhoz való viszony tekintetében pedig Kuyper úgy látja, hogy–„az iszlám túlságosan lebecsüli a világot, gúnyolja, és az érzékiség paradicsomának képzeletbeli világát várva, diadalmasan legyűri azt.”⁶

Kuyper tisztelettel és csodálattal szemléli ahogyan a muszlimok kifejezik imádatukat Allah felé, ahogyan az Isten tisztelete belefolyik a mindennapokba, a közéletbe, a társadalmi életbe. „A muszlimoknak nincs külön társadalmi, vallási és politikai szférája, hanem az egész élet a Korán szférában van összekötve, és ez az élet az élő hagyomány iránti személyes szereteten alapul.”⁷ Kuyper kálvinista teológiai programjának célja, hogy dicsőséget adjon Krisztusnak, és azt szorgalmazza, hogy a Krisztusban való hit ne csupán egy belső lelki valóság, hanem az élet minden szférájában megnyilvánuló valóság legyen. Ezért veti fel *Pro Rege* című munkájának már első fejezetében, hogy amiképpen a muszlimok térdre ereszkednek a műezin hangjára és kifejezik a legmélyebb hódolatukat Allah előtt, ez megtörténhetne a keresztény országokban is Jézus Krisztus nevére.⁸ Kuyper mindezekből következően az a kérdés

⁴ G. W. F. Hegel: *Előadások a világtörténet filozófiájáról*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979. 623.

⁵ Abraham Kuyper: *Kálvinizmus és modernitás*, Budapest, Koinónia Kiadó, 2001, 15.

⁶ Uo., 25.

⁷ Abraham Kuyper: *On Islam*, Lexham Press, 2018, 30.

⁸ Abraham Kuyper: *Pro Rege I.*, Lexham Press, 2016, 3.

foglalkoztatta, hogy mi vezetett oda, hogy egy, a kereszténység megszületése után felbukkanó vallás ilyen jelentős utat járt be, meghódítva krisztianizált területeket, átvéve templomokat, katedrálisokat. Kuyper csüggedten kérdezi, hogy miképpen lehetséges az, hogy ahol közel ezer éve Krisztust dicsérő himnuszokat énekeltek, most Allahnak szólnak az imák – utalva ezzel a Hagia Sophiára.⁹

3. TEOLÓGIAI ELLENPONTOK

Kuyper nem csak a modernitás, hanem a teológiai liberalizmus ellen is harcolt, amely olyan a reformátori teológiában alapvetőnek tekinthető fogalmakat kérdőjelezett meg, mint a Szentírás ihletettsége, az eredendő bűn, Jézus istensége vagy az engesztelés szükségessége. Kuyper felismeri, hogy az iszlám, a teológiai liberalizmushoz hasonlóan ezeket a tartalmakat is elveti.

Az iszlám nem beszél eredendő bűnről.¹⁰ A Korán utal a teremtéstörténetre, de nem utal annak különböző változataira. Az iszlámban az ember nem Isten képmása, Isten nem lép ki az elszigeteltségből, nincs személyes kapcsolat. Az ember Isten szolgája,¹¹ aki teremtményként kifejezheti hódolatát a Teremtő előtt.¹² Ennek egyik legjellegzetesebb példája Ábrahám, aki egyaránt ősatyja az iszlám és keresztény hitnek. A Korán tanúsága szerint „Ábrahám nem volt sem zsidó, sem keresztény, inkább haníf volt, alárendelte magát Allahnak és nem tartozott a pogányok közé.” (3,67) Ábrahám a monoteizmus egyik ősképviselőjeként tűnik fel, aki megtisztította házát a bálványoktól, és megalapította a muszlim vallást. Ábrahám utódjaként Izmael jelenik meg a Koránban, aki ezt a felszólítást kapja: „Kövesd Ábrahám vallását, aki haníf volt, és nem tartozott a pogányokhoz!” (2,132)

Az iszlám nem tekinti ihletett könyvnek a keresztény Szentírást. A Koránt tartja szent könyvének, melyről azt vallja, hogy emberi beavatkozás nélkül, fentről adatott, az örök Írás a prófétának lett kinyilatkoztatva.¹³ Ugyanakkor feltűnnek a Koránban bibliai szereplők: Nóé, Ábrahám, Mózes és Jézus a leggyakrabban, Lót, Áron, Dávid, Salamon, Jób ritkábban, az

⁹ Abraham Kuyper: *On Islam*, Lexham Press, 2018, 58.

¹⁰ Joachim Gnifka: *Biblia és Korán: ami összeköti és ami elválasztja őket*, Budapest, Szent István Társulat, 2016. 206.

¹¹ Német Pál: *Az iszlám*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2010. 19

¹² Uo., 19.

¹³ Christian W. Troll: *Muszlimok kérdeznek, kereszténynek válaszolnak*, Budapest, L'Harmattan Kiad – Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, 2013, 14

ószövetségi nagypróféták (Ézsaiás, Jeremiás, Ezékiel) pedig egyáltalán nem szerepelnek.¹⁴ A Korán a történeti könyvekből a történeti hagyományokat ismeri, de az ószövetségi bölcsességirodalmat nem idézi. Az Újszövetségből a szinoptikus evangéliumokból csak két történet – János és Jézus születéstörténete szerepel Lukács evangéliuma megfogalmazása nyomán.¹⁵ Mohamed valószínűleg elmondásból ismerhette ezeket a történeteket, nem állt a rendelkezésére írott bibliai forrás, ezért számtalan pontatlanság szerepel a bibliai szöveggel összevetve.

Az iszlám nem vallja Jézus istenségét. Ennek ellenére Jézus 14 szúrában szerepel, sok helyen olyan megfogalmazásban, amely kimondottan polemizál keresztény tanításokkal. Habár végig tisztelettel beszél róla és prófétának tartja, kijelenti, hogy „nem illik Allahhoz, hogy fiat nemzzen” (19,35). Így az Isten-gyermekséget is megvetik: „A zsidók és a keresztények azt mondják: Mi vagyunk Allah fiai és kedvencei. Mondd: Miért büntet akkor benneteket bűneitekért? Nem! Ti emberek vagytok – azok közül akiket teremtett.” (5,18) Az iszlám Jézust prófétának tartja, a Magasságbeli szavának nevezi, de nem tartja Isten Fiának.

Az iszlám tagadja az engesztelés szükségességét. Már önmagában a kereszthalál tényét tagadja – „Bizonyosan nem ölték meg őt, ellenkezőleg, Allah magához emelte őt.” (4,158) Jézus ellenben meghirdette Mohamed eljövételét – „örömhírt hoztak egy küldöttről, aki énutánam jön el” (61,6). Jézus kereszthalálára azért sincs szükség a muszlim gondolkodásban, mert az iszlám tagadja az eredendő bűnt. A Koránban Ádám bűnbánatot tart, Isten megbocsát neki, így Ádám válhatott elsővé a büntelen próféták sorában. Habár elismerik az ember bűnös cselekedeteit, hogy hálátlan, hitetlen, erőszakos, türelmetlen, megbízhatatlan lehet, az egyéni felelősséget hangsúlyozzák, „És senki nem cipeli más terhét.” (6,164) Ugyanez a személyes felelősség jelenik meg abban is, hogy minden ember közvetítő nélkül áll meg Isten előtt, az umma, a muszlim közösség tagjaként, Mohamed közbenjárása csak az utolsó napon, Isten közbenjárásával történhet (2,256). Mindezekből láthatjuk tehát, hogy Kuyper miképpen fedezte fel a párhuzamot az iszlám hit és a teológiai liberalizmus között az eredendő bűn, Jézus istensége, a Szentírás tekintélye és az engesztelés vonatkozásában.¹⁶

¹⁴ Joachim Gnilka: *Biblia és Korán: ami összeköti és ami elválasztja őket*, Budapest, Szent István Társulat, 2016. 111.

¹⁵ Uo., 62.

¹⁶ Jan van Vliet: *Islam According to Journalist Abraham Kuyper, Pro Rege*, Vol. 46, No. 1, 2017, 12-25. https://digitalcollections.dordt.edu/pro_rege/vol46/iss1/3, Letöltve: 2025. február 8.

4. A TÉRNYERÉS OKAI

Kuyper útinaplójában több helyen is felveti a kérdést, hogy mi okozza az iszlám térnyerését. Kuyper a muszlim hit egyszerűségében és miszticizmusában látja ennek a kérdésnek a megoldását. Hegel úgy jellemzi az iszlámot, mint ami csak az egyről, csak az abszolút szellemről tud.¹⁷ Ezt az „egy”-et emeli ki Kuyper is: a monoteizmusban minden dolog egyetlen okból ered, az élet egyetlen cél felé halad, mindent egyetlen okba gyökerezik, és minden dolog célját egyetlen okból egyesíti, az egész életet egy rögzített vonal mentén mozgatja.¹⁸ Ez az egyszerűség a muszlim hitben nem csak teológiai, hanem a gyakorlati élet szintjén is jelentkezik, hiszen minden muszlim tudja, miben áll a kegyesség, és hogyan kell azt gyakorolni. Egy Istent és néhány, könnyen megjegyezhető és továbbadható alapelvet követnek. Az első alapelv a hitvallás, az egyetlen Istenről: „Bizonyoságot teszek arról, hogy nincs más Isten az Egyetlen Istenen kívül, és hogy Mohamed Isten küldötte.” A második alapelv a napi ötszöri istentisztelet, melyet Mekka felé hajolva, meghatározott mozdulatok szerint végeznek. Ezt eredetileg Jeruzsálem felé fordulva gyakorolták, de Mohamed szakított a zsidókkal, így változott az iránya is. A harmadik az adakozás, a zaká, amely szociális célokat szolgál. A negyedik a ramadán havi böjt, melyet a Korán nem ír elő, azonban gyakorolják. Az ötödik a mekkai zarándoklat. Kuyper szerint ez az egyszerűség és letisztultság az egyik oka az iszlám térhódításának.

A muszlim hit egyszerű megfogalmazása mellett, már az első időktől kezdve megjelent annak misztikus irányzata. A szúfizmus az iszlám misztikus útja, mely nem egységes irányzatként van jelen, hanem számtalan mester és rend képviseli. Az iszlám misztika számára a transzcendens fontosabb, mint a világ. Egy mély istenkeresés ez, egy Allahban való elmerülés és mély kontempláció jellemzi ezt a megközelítést. A szúfizmus szerint az egész világ Istent tükrözi vissza, akihez az aszkézis és a szemlélődő imádság útján juthatunk. A misztikusok célja a szúfi szeretet megtapasztalása, mely feltétel nélküli, s a végső unió felé vezet, amelyben a konvencionális vallás szertefoszlik.¹⁹ A szúfizmusnak egyik vonulata népi, amelynek fókuszában a mágia áll, a másik vonulata az intellektuális megközelítés, amely a Korán misztikus olvasatát, valamint a személyes megtapasztalást szorgalmazza.²⁰ A szúfizmus alapvetően keleti hatásra fejlődött, hatott rá a szíriai kereszténység, a püthagoreus bölcsélet, a

¹⁷ G.W.F. Hegel: *Előadások a világtörténet filozófiájáról*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979. 623.

¹⁸ Abraham Kuyper: *On Islam*, Lexham Press, 2018, 168.

¹⁹ Szathmári Botond: *Az iszlám vallás alapjai, irányzatai és misztikus útja*, Budapest, Napkút Kiadó, 2021, 105

²⁰ Uo., 106.

platonizmus, a zóroasztriánus vallás, a gnosztikus bölcselet, a zsidó kabbala számmisztikája és a buddhizmus.²¹

Kuyper szerint a szúfizmust, az aszketizmus, a misztikus bensőségesség, és a panteizmus gondolati rendszere jellemzi.²² A muszlim hit születésének és terjedésének fontos kontextusa, hogy a 7. század keleti kereszténységét a krisztológiai viták, dogmatikus megfogalmazások jellemezték, s éppen a misztikus Krisztus kapcsolat hiányzott belőle.²³ Mindezt felismerte Mohamed, aki egy eksztatikus alak volt, és kereste a hit mélységét.²⁴ Kuyper szerint a szúfizmus nélkül az iszlám soha nem tartaná fenn szellemi erejét és befolyását.²⁵ Ez a misztika tehát a másik forrása az iszlám térnyerésének.

5. ÖSSZEFOGLALÁS ÉS MAI TANULSÁGOK

Összefoglalásképpen elmondható, hogy Kuyper vizsgálata az iszlámról világnézeti és vallási indíttatású, főképpen az 1905-ben végigjárt közel-keleti utazása nyomán szerzett személyes tapasztalatain alapul. Nem monolit tömbként vizsgálja az iszlámot, hanem látja annak különböző ágait, hangsúlyait. Kuyper megállapításai – az időbeli távolság ellenére – aktuálisak lehetnek a mai európai kontextusban az iszlámhoz való viszonyt illetően: milyen kihívásokat támaszt az iszlám a kereszténység számára.

Az iszlám kihívást jelent a kereszténység számára, mert totális világnézetként jelentkezik, amelynek világos értékrendszere van nemcsak a magánéletre, de a szociális és politikai szférára nézve is egyaránt. Amíg a kereszténység csak kiszolgálója akár politikai (liberális vagy konzervatív), akár filozófiai (modernitás vagy posztmodernitás) narratíváknak, nem tud versenyképes alternatívát adni egy vallási indíttatású totális értelmezéssel szemben.

Az iszlám kihívást jelent a kereszténység számára, mert mondanivalója egyszerűen megragadható és kommunikálható. Kuyper útinaplójában közöl egy muszlim prédikációt, amelyben az igehirdető egy tojáshoz hasonlítja a lelket, amelyben a megjelenő fekete pont a bűn.²⁶ A prédikáció egyszerű, konkrét és szemléletes. A kereszténységnek éppen ezért, mint totális világnézet törekednie kellene arra, hogy az élet egészére vonatkozó mondanivalója

²¹ Uo., 124.

²² Abraham Kuyper: *On Islam*, Lexham Press, 2018, 174.

²³ Uo., 177.

²⁴ Uo., 167.

²⁵ Uo., 174.

²⁶ Uo., 54.

legyen, úgy hogy közben ne veszítse el üzenetének egyszerű megfogalmazását és kommunikálását.

Az iszlám kihívást jelent a kereszténység számára, mert jelentős a misztikus ága. A bevándorlás mellett, éppen a szúfizmuson keresztül érkezett meg az elmúlt évtizedekben az iszlám a posztkeresztény Európába, ahol a keleti misztikára való nyitottság adva volt. A kereszténység feladata ebben a kontextusban nem lehet más, mint a Krisztus-hit misztikus átéléseinek, tartalmainak közvetítése, úgy hogy Jézus istenségének védelme ne csússzon rideg dogmatizálásba.

Az iszlám kihívást jelent a kereszténység számára, mert nem egységes rendszerként, hanem sokféle irányzatként van jelen. Így nehéz vele párbeszédbe lépni, hiszen más a liberális iszlám, amely kész a szekularizációra, egészen más a népies iszlám, amely ingadozik tolerancia és intolerancia között, más a hivatalos ortodox iszlám, amely a Korán és a Saria betartását hangsúlyozza, és egészen más a politikai iszlám, amelynek része a radikális iszlám is.²⁷

Az iszlám kihívást jelent a kereszténység számára, mert nem egységes a keresztény világ viszonyulása sem. Damaszkuszi János volt az első ismert teológus, aki az iszlámmal foglalkozott. Ő *Az eretnekségről* című könyvében az arianizmus mellett tárgyalja, egyfajta keresztény indíttatású elhajlásként. Különösen a megváltásról és Jézusról szóló tanításai tekintetében lát hasonlóságokat az arianizmussal. A II. Vatikáni Zsinat 1965-ben már sokkal megengedőbb, sőt befogadóbb a muszlimokkal szemben: „Az Egyház megbecsüléssel tekint a muszlimokra is, akik azt az egy, élő és önmagában létező, irgalmas és mindenható Istent imádják, ki a mennynek és földnek teremtője, ki szólt az emberekhez, s kinek még rejtett határozatait is engedelmeskedve akarják követni, miként Ábrahám – kinek hitére az iszlám hit szívesen hivatkozik – engedelmeskedett az Istennek.”²⁸ A zsinatot követő teológiai reflexiókban megjelentek olyan békítési kísérletek, hogy Jézus a Messiás és Mohamed a próféta,²⁹ valamint, hogy egyértelműen lehet az iszlám is az üdvösség útja.³⁰ Előzetes mérlegelést kíván, hogy a muszlimokkal kapcsolatban milyen alapállással vagyunk – van-e feljűk missziói feladatunk, vagy elég a párbeszéd a kölcsönös megértés jegyében.

²⁷ Henri Boulad SJ: *Az iszlám: A misztika, a fundamentalizmus, és a modern kor feszültségében*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2009. 121-131.

²⁸ Joachim Gnilka: *Biblia és Korán: ami összeköti és ami elválasztja őket*, Budapest, Szent István Társulat, 2016. 84.

²⁹ Hans Küng – Josef van Ess: *Párbeszéd az Iszlámról*, Budapest, Palatinus, 1998, 21.

³⁰ Uo., 22.

Kuyper példája rámutat az iszlámmal való foglalkozás szükségességére: aki tisztelettel, világnézeti indíttatással fordul a muszlim vallás felé, feltárva az iszlám történeti és vallási motivációit nem európai fölényességéből rátekintve, hanem valódi jézusi szeretettől vezérelve.

BIBLIOGRÁFIA

BOULAD, Henri SJ: *Az iszlám: A misztika, a fundamentalizmus, és a modern kor feszültségében*, Budapest, Kairosz Kiadó, 2009.

GNILKA, Joachim: *Biblia és Korán: ami összeköti és ami elválasztja őket*, Budapest, Szent István Társulat, 2016.

HEGEL, G. W. F.: *Előadások a világtörténet filozófiájáról*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979.

JOMIER, Jacques: *How to understand Islam*, London, SCM Press, 1989.

KUYPER, Abraham: *Kálvinizmus és modernitás*, Budapest, Koinónia Kiadó, 2001.

KUYPER, Abraham: *On Islam*, Lexham Press, 2018.

KUYPER, Abraham: *Pro Rege I.*, Lexham Press, 2015.

KÜNG, Hans– ESS, Josef van: *Párbeszéd az Iszlámról*, Budapest, Palatinus, 1998.

NÉMET Pál: *Az iszlám*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2010.

SISKA Katalin: Az oszmán közigazgatási rendszer dimenziói, *Magyar Közigazgatás*, 2017/1, 180–194.

SZATHMÁRI Botond: *Az iszlám vallás alapjai, irányzatai és misztikus útja*, Budapest, Napkút Kiadó, 2021.

TROLL, Christian W.: *Muszlimok kérdeznek, keresztyének válaszolnak*, Budapest, l’Harmattan Kiadó – Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, 2013.

VLIET, Jan van: Islam According to Journalist Abraham Kuyper, *Pro Rege*, Vol. 46, No. 1, 2017, 12-25. https://digitalcollections.dordt.edu/pro_rege/vol46/iss1/3.

A Korán idézetek Simon Róbert fordításából valók.

Veres Ábel

ISTEN DICSŐSÉGÉNEK SZÍNTERE A TEODRÁMA PERSPEKTÍVÁJÁBÓL

BEVEZETÉS

„Van-e nekünk, embereknek szerepünk Isten királyságának eljövételében?”¹ – teszi fel a kérdést Nicholas Wolterstorff, aki szerint a totalitarizmus pusztítása Kelet-Európában és a világ többi részén megjelenő más és más „izmusok” eltörölték a keresztyének szerepének horizontját. Ezzel az Egyház dicsősége megkopottá vált, ugyanis életünket kultúránk töredezettsége miatt kisebb narratívák befolyásolják, amelyek által a keresztyén lét több szerepre tagolódik. Ebből a problémából következik, hogy nem találjuk a 21. században Isten dicsőségét és még inkább Isten dicsőségének színterét. Ez a dicsőség természetesen nem valamiféle emberi uralkodásban vagy keresztyén birodalomban áll, hanem Isten ismeretében, amely a hit látásában a teremtett valóságot tárja fel. Tanulmányom célja, hogy a teodráma keretrendszerén keresztül tárja fel az isteni dicsőség ragyogását, amely Kálvin János teológiájának központi eleme. A teodramatikus megközelítés a közelmúlt pandémiájában, a jelenünk háborúiban és a környezeti csapásokban Isten dicsőséges ragyogásához kalauzol bennünket, amelyben az Egyház választ kaphat Wolterstorff kérdésére is.

2020-ban a pandémia során azt éltük át, hogy a templomok bezártak, közben pedig sorra jelentek meg cikkek és könyvek arról, hogy a koronavírus Isten büntetése, és lehetőség a bűnös világ megtérésre. Ez olyan szintet öltött, hogy sokan a gonosz munkáját fedezték fel az oltóanyag előállításában is. Ezzel szemben a magyar református lelkészek többsége azt az álláspontot képviselte, hogy nem Isten ítéletét kell keresnünk a járvány pusztításában. Ezen higgadt és megfontolt döntések több szempontból is támadhatóvá váltak, egyrészt Isten büntetésének a tagadása vált heterodoxszá egyes körök számára, másrészt pedig a bezárt templomok valósága mint Isten rejtetségének szimbóluma kiüresedést jelentett az Egyház életében.

Ezek a próbálkozások is jelzik, hogy az Egyház tagjai nincsenek teljes tudatában szerepüknek. Az emberi problémák gyökerét Kálvin alapján az istenismeretnél kell feltárnunk, hogy önmagunk ismeretére is szert tehesünk.² Így a helyzetünk megértéséhez a világszínház

¹ Henco van der Westhuizen (ed.): *Letters to a Young Theologian*, Minneapolis, Fortress Press, 2022, 43.

² Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere*, 1. köt., Budapest, Kálvin Kiadó, 2014, 1.1.1. (Továbbiakban: *Inst.*)

metaforáját kell megvizsgáljunk, hogy Isten (θεός) cselekvését (δράω) – azaz a teodrámát – megismerve önmagunk megismerésére is eljuthassunk, és így megtaláljuk a szerepünket Isten dicsőségének színterén. Ehhez pedig azért alkalmas a teodráma vizsgálata, mert az iskolás teológia kifejezésformái helyett olyan drámai motívumokat igyekszik bemutatni, amelyek jobban segíthetnek a keresztyén hívőnek a kijelentés dinamikus jellegének megragadásában.³ Hans Urs von Balthasar meglátása szerint „az ókor és a keresztyénség közötti párbeszéd lényegi formája nem a platonizmus és a patrisztikus-skolasztikus teológia évszázadokon átnyúló közeledése-távolodása, hanem a tragikusok és a keresztyén szentek között, az emberi létezés értelméről folyik”.⁴ Így ez a megközelítés egyszerre ragadja meg a kijelentés dinamikus voltát és a keresztyénség drámával való párbeszédét, amelynek következtében a Bibliát nem pusztán egy információgyűjteménynek tekinti, hanem életet átformáló tanúbizonyságnak. Ebben a tanúbizonyságban pedig a „mesterképek”, az „ószövetségi történelem színtere” és a Krisztusban feltáruló kozmikus dráma tárul elénk,⁵ amely történetek miközben a megismerő történeteivé válnak ők magát is megváltoztatják. A teodráma megközelítése tehát a Bibliában gyökerezve az ókori narratívát és a színházi kifejezésformákat felhasználva mutatja be a Krisztus-eseményt mint egyetlen átfogó értelmezési horizontot, amely az emberi létezés lényegére is rámutat: a szerepünkre Isten királyságában. Így a balthasari dramatikus megközelítéssel a kálvini sorrendet alkalmazzuk, azaz a dráma szerzőjének megismerését követi a szerepek helyes megismerése is. Ennek kibontakoztatásához először a balthasari drámaelméletet vázoljuk fel, ezt követően a teodráma kulcsfogalmait mutatjuk be, amelynek ismeretében a Szentháromság munkájára térünk ki. Végül pedig a Szentháromság Isten drámai munkáját megismerve az ember szerepére kérdezzük rá az isteni dicsőség színterén.

HANS URS VON BALTHASAR DRÁMAELMÉLETE⁶

Hans Urs von Balthasar *Theodramatik* című művének második kötetében egy olyan kiemelkedő jelentőségű drámaelméleti megközelítést fejt ki, amely a teodráma mint megközelítés egésze szempontjából nélkülözhetetlen. Ez alapján megérthetjük magának a szemléletnek a teológiai relevanciáját, illetve azt is, hogy a germanista végzettséggel is bíró Balthasar nem csupán

³ Thomas Krenski: *Krisztus minden felől: Hans Urs von Balthasar párbeszédei*, ford. Lázár Kovács Ákos, Budapest, Sík Sándor Kiadó, 2005, 72.

⁴ Hans Urs von Balthasar: *Számvetés*, ford. Görföl Tibor, Budapest, Sík Sándor Kiadó, 2004, 64–65.

⁵ Francesca Aran Murphy: *The Comedy of Revelation: Paradise Lost and Regained in Biblical Narrative*, Edinburgh, T.&T. Clark, 2000, 29–86, 87–150, 226–248.

⁶ Hans Urs von Balthasar: *Theodramatik*, II, 1. köt., Einsiedeln, Johannes, 1976, 38–46. (Továbbiakban: *TD*)

érdeklődési köre miatt választotta ezt a megoldást, hanem sokkal inkább maga a teológia által szétfeszített objektív és szubjektív megközelítés kívánt egy másik formát. Ez a forma a két megközelítés komplementaritásából, vagyis – hegeli terminológiával – szintéziséből születhet. Balthasar gyanakvással tekintett minden olyan teológiára, amely a filozófia befolyása alatt próbál a kijelentésről számot adni. Meggyőződése szerint az a teológia, amely a „filozófiába menekül”, a felvilágosodás racionalizmusát képviseli. Éppen ezért a modern teológiában megjelenő hegeliánus hatásokat is kritikusan szemlélte, és megállapította, hogy „a modern protestáns és katolikus teológia számos főszereplője – Barth, Jüngel, Pannenberg, Moltmann, K. Rahner (bár ő talán közelebb áll Kanthoz és Fichte-hez), Küng, Bruaire, Chappelle, Brito, A. Léonard, G. Fessard – elképzelhetetlen Hegel nélkül.”⁷ Ez a megállapítás a fenti teológusok nagy részére csak leegyszerűsítően alkalmazható, sőt magára Balthasarra is vonatkoztatható a teodráma kapcsán, ugyanis Hegel műfaji elemzésének vázát alkalmazza a teológia dramatikus természetének megrajzolásához. A Balthasar műveit átható, Hegellel és a hegeli filozófiával való polémia a drámaelmélet megalkotásakor mégis elhalkul, mert Balthasar „nem Hegelről beszél”, hanem „átveszi Hegel drámaelméletét, és azt kreatívan és rendkívül szuggesztív módon újra alkalmazza teológiai célokra”.⁸ Ebben a drámaelméletben az epikus, lírai és drámai elemek kerülnek bemutatásra, melyek teológiai szempontból is relevánsak, ezért a következőkben ezt a hármas felosztást fogjuk tárgyalni.

Epika

A teológiai epika távolságtartó teológia, azaz külső nézőpontból szemléli a teológiai kérdéseket. Balthasar a Mt 12,39–41-ben elhangzó Jónás-metaphora alapján szemlélteti az epikus teológiát, ugyanis ha Jónás három napját, amelyet a nagy hal gyomrában töltött, egyszerűen párhuzamba állítjuk Jézus három napjával, amit a föld belsejében töltött, akkor bármiféle személyes – lírai – átélés nélkül konstatálhatjuk, hogy Jézus a föld alatt volt három napot. Balthasar ezzel azt érzékelteti, hogy a pusztán objektív megközelítés, amely az esszenciális eseményeket befejezettként értelmezi, egészen odáig képes hanyatlani, hogy Krisztus halálát egyszerű halálként írja le, amikor az valójában a halállal való viaskodás szeretetei üdvösségére. Az epikus szerző ügyel arra, hogy saját előfeltételei ne torzítsák az üzenetet, sőt igyekeznek azt a

⁷ Ben Quash: *Between the Brutely Given, and the Brutally, Banally Free. Von Balthasar's Theology of Drama in Dialogue with Hegel*, *Modern Theology*, 1997/13, 296.

⁸ Ben Quash: *Drama and the Ends of Modernity*, in Lucy Gardner (szerk.): *Balthasar at the End of Modernity*, Edinburgh, T&T Clark, 1999, 146.

legobjektívabban bemutatni, így Istenről (*über*) is mint „Ő”-ről felette állva értekeznek. Ilyen epikus megközelítésűek a zsinati végzések, a metafizikai rendszerek, illetve a posztmodern által megkérdőjelezett egyetemes metanarratívák, melyek egyetlen „hang” egyetlen perspektívájából nyújtanak átfogó bemutatást az adott témáról.⁹ Az epikus megközelítés objektivitásának fonákja a retorikai értelemben vett logoszmegközelítés, azaz – a páli felosztással szemben – a dogmatikai megközelítést nem követi cselekvésre buzdítás (etika). Az epikus teológia tehát az események objektív, doktrínába foglalható megközelítése, azaz egy olyan teológia, amely „kilép a drámából, hogy külső, nézői szemszögből szemlélje a befejezett darabot.”¹⁰

Líra

A lírai megközelítési mód az epikával szemben a spiritualitás és a tudományos teológia összetűzését tárja elénk, ugyanis a lírai teológia éppen a szubjektivitást képviseli az objektivitás rovására. Így Krisztus kereszthalálát nem pusztán halálként könyvelni el, hanem kegyes lelkülettel Krisztus szenvedéseit kívánja – ignáci értelemben – elképzelni (*imaginando*). Balthasar szerint a lírai megközelítés Loyolai Ignác lelkigyakorlata által bontakozik ki: az emlékezet felébreszti a múlt eseményeit, és a lelkigyakorlatot végző a reflexiója során azt újra jelenvalóvá teszi. Ezt jól szemlélteti számunkra Loyolai Ignác első gyakorlatában foglalt imabeszélgetés: „Elképelem Krisztus Urunkat, amint jelen van és a kereszten függ, beszélgetek vele felvetve a kérdést, hogy Teremtő létére hogyan jutott el odáig, hogy emberré lett és az örök életből az ideigvaló halálba jött, hogy így bűneimért meghaljon.” A lírai perspektíva tehát a múlt eseményeit áhítattal és elsődlegesen a személyre fókuszáltnál közelíti meg, hasonlóan a *devotio modernához*, Bonaventura teológiájához és Ágoston *Vallomásaihoz*. Összefoglalva, a lírai teológia lényege, hogy hitből hitbe, személyes, Istent és Krisztust „Te”-ként megszólítva építő beszédként funkcionáljon azáltal, hogy a lírai szerző a tapasztalatát egy költőhöz hasonlóan érzelmekkel és impressziókkal adja át olvasójának.

⁹ Kevin Vanhoozer: *The Drama of Doctrine: A Canonical Linguistic Approach to Christian Theology*, Louisville, Westminster John Knox Press, 2005, 85–86.

¹⁰ Nicholas M. Healy: *Church, World, and the Christian Life: Practical-Prophetic Ecclesiology*, Cambridge, UK; New York, Cambridge University Press, 2000, 54.

Dráma

Az epikus és lírai megközelítés, azaz „a teológia (a tények objektív tárgyalása)” és „a spiritualitás (ima és személyes részvétel)” közötti megosztottságból csak akkor találunk kiutat, ha a kijelentés drámai dimenzióját is figyelembe vesszük. Ebben a drámai dimenzióban az epika és a líra egységre találhat, és egymást kiegészítve átélt, mégis objektív megállapításokat közölhet. Ez a drámai dimenzió egyedül Isten cselekvésének összefüggésében történik, aki a hívőt magához ragadja, és igaz tanúvá teszi. Valódi tanúságtevővé, szó szerint „mártírrá” avatja, „aki egész létével tanúságot tesz”. Balthasar szerint máskülönben nem lehet senki valódi tanúja az igazságnak, mégpedig azért nem, mert a valódi tanúságot a Szentírás alapján az apostolok életében figyelhetjük meg. Tehát amint az apostolok tanúi Krisztus feltámadásának és életének, úgy esik egybe objektivitásuk és tanúságtételük formája. Nem intakt emberekről van szó, akik a történéseken kívül állnak, hanem az életük maga – amellyel kezkeskednek az üzenet objektivitásáért – konstitutív része a tanúságtételüknek. Ezt a tanúságtételt hordozza a Szentírás is, mivel általa az élő Igéről szóló apostoli bizonyoságtétel bontakozhat ki. A páli levelek keletkezése is ilyen dramatikus esemény: Pál levelet írt, melyről élete eseményeivel is tanúságot tesz, mégis Isten cselekvését állítja a középpontba úgy, hogy önmagát is bevonja a levél megírásával, mindezt pedig azért teszi, hogy a levél olvasói és felolvasásának hallgatói szintén az események szereplőivé váljanak. A tanúságtételben már lényegtelenné válnak az „epikus” és „lírai” elemek, mert az apostoli igehirdetés drámai beszéd: bemutatja, hogy a teremtőtől induló dráma Krisztuson keresztül hozzá, a tanúságtevőhöz jut el; rajta, a tanúságtevőn keresztül pedig az őt hallgatókhoz és olvasókhöz. Tehát újszövetségi szerzők objektivitásának kulcsa, hogy nem kitalált történeteket mesélnek, hanem Jézus életének személyesen átélt drámáját mutatják be, mely bemutatás, ha halló fülre talál a hallgatót is színésztárrá teszi.

A drámai perspektíva Krisztus történetét ismerteti meg, melynek kezdete a teremtésig nyúlik vissza. Ez azt jelenti, hogy nem csak az Újszövetség szerzői és bizonyoságtevői, az egyházatyák, a reformátorok és a gyülekezetünk lelkésze részese Krisztus drámájának, hanem az Ószövetség is erről szól.¹¹ Ezért nevezhetjük „szövetségi drámának” is,¹² amely a teremtést és az újjáteremtést is magában foglalja úgy, hogy az így nem pusztán kognitív ismeret, sőt nem pusztán érzelmi kapcsolat, hanem átélt és megélt ismeret lesz. Éppen ezért – állapítja meg

¹¹ Vö. Richard B. Hays: *Visszafelé olvasás: Figurális krisztológia és a négyszeres evangéliumi tanúságtétel*, ford. Hajnal Piroska, Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 2019.

¹² Hans-Wilhelm Pietz: *Das Drama des Bundes: Die dramatische Denkform in Karl Barths Kirchlicher Dogmatik*, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1998, 102.

Balthasar – „nincs olyan nézőpont, ahonnan úgy tudnánk figyelni és ábrázolni az eseményeket, mintha egy eposz avatatlan elbeszélői lennénk.”

Erre a drámai megközelítésre szolgáltat remek példát, ahogyan Szűcs Ferenc Kálvin gondviseléstánát mutatja be. Kezdetben Szűcs rámutat arra, hogy az elrendelő akarat, amely meghatározza a gondviselést és a predestinációt is, nem „valamiféle determinizmust vagy fatalizmust” jelent Kálvinnál.¹³ Ezt követően beszél arról, hogy Isten szabadságát abban láthatjuk meg, hogy „gondviselése úgy igazgat mindent, hogy egyszer eszközök révén, máskor eszközök nélkül, megint máskor pedig épp az eszközök ellenére végzi munkáját.”¹⁴ Erről először arra következtet Szűcs, hogy a „felkínált eszközöket igénybe nem venni bűn”,¹⁵ azaz bűn lírai megközelítésbe helyezni magunkat, lemondva Isten eszközök általi segítségnyújtásáról. Ez a lírai szemlélet az Istennel való személyes kapcsolatban látja a gondviselés lehetőségét, lemondva ezzel a közösségi szempontokból is fontos eszközökről.¹⁶ „Éppenígy” – folytatja Szűcs – „bűn a jövőre irányuló tervezések elvetése”,¹⁷ azaz a teljes fatalizmus, amely úgy kíván Isten gondviselésébe illeszkedni, hogy az epikus magaslatokban semmit nem tesz, hogy helyet szorítson az Úr akaratának. Így a gondviselésből kilépve, pusztán szemlélőjeként a doktrínának, rögvest a *voluntas Dei abscondita* és *revelata* paradoxonába ütközhet. A drámai felfogás szerint „az tud tehát Isten gondviselésében helyesen élni, aki tisztában van azzal, hogy Isten akarata mindig jó akarat, az élet és a világ megtartása irányába munkálkodó akarat.”¹⁸ Ezt pedig csak az veheti észre, aki a gondviselésben – mint a szövetség drámájában – él.

¹³ Szűcs Ferenc: A keresztyén szabadság lehetőségei és határai Kálvinnál, in *Tükör által: Válogatott írások és tanulmányok*, Budapest, Théma, 2004, 189–205, 193.

¹⁴ *Inst.* 1.17.1.

¹⁵ Szűcs: *A keresztyén szabadság*, 193.

¹⁶ Pl. a Covid-19 járvány alatt sok „lírai” keresztyén az oltás elutasítására buzdította testvéreit.

¹⁷ Szűcs: *A keresztyén szabadság*, 193.

¹⁸ Uo.

A DRÁMAELMÉLET KULCSFOGALMAI

Participáció

A participáció alapja Balthasar azon felismerése, hogy a keresztyénség „*praxis*”, amely azt mutatja meg, hogy „hogyan kell cselekednünk” a világ színpadán.¹⁹ A teodráma perspektívájában Isten (θεός) és a cselekvés (δράω) kapcsolata áll a fókuszban, ez pedig a dogmatika és az etika elválaszthatatlanságára is rávilágít. Ennek alapja az elhívás és a cselekvés összetartozása, amely a Szentháromság munkájában való participáció révén fedi fel az ember teodrámban betöltött szerepét. A participáció tehát annak a felismerése, hogy „a teremtmény végső soron arra hivatott, hogy ne Isten ellenében, hanem benne éljen. A Szentírás már ebben az életben részvételt ígér nekünk – bár a hit fátyla alá rejtve – Isten belső életében: Istenben és Istentől születünk újjá, és az ő Szentlelkét birtokoljuk.”²⁰ Ez azt jelenti, hogy a Szentlélek jelenléte folytán lehetséges az ember számára a Szentháromság személyeinek ökonomikus kapcsolatában való participáció. A teodramatikus megközelítés szerint tehát a Szentháromság Isten munkájában való részvétel által az ember Isten dicsőségének hirdetésével tud *helyesen* jelen lenni a világ színpadán.

Improvizáció

Az improvizáció egy olyan íratlan színjátszás, amelyben az előadók – akár a közönség bevonásával – közösen alakítják a történetet.²¹ Az improvizáció íratlanságából és bizonytalan jellegéből fakadóan komikus formát is ölthet. Maga az improvizáció az olasz „*improvviso*” (váratlan) szóból ered. Az improvizáció minden színházi előadás része, hiszen a többszöri előadás során berögzült, szöveggönyvet követő előadásban is minden játék új, egyedi pillanatokot szül, és kiszámíthatatlan körülményeket rejt magában.²²

Az improvizáció spontaneitása azonban nem jelenti annak fegyelem nélküli megvalósítását. A helyes rögtönzés nem légből kapott cselekedet, hanem a spontaneitás és a fegyelem kreatív összekapcsolása.²³ Ennek függvényében ki kell egészítenünk a participáció fogalmát az

¹⁹ TD I., 30.

²⁰ TD IV., 392.

²¹ Kennedy, Dennis (ed.): *The Oxford Companion to Theatre and Performance*, Oxford–New York, Oxford University Press, 2010, 288.

²² Mihail Csehov: *A színészhez: A színjátszás technikájáról*, ford. Honti Katalin, Budapest, Polgár Kiadó, 1997, 46–47.

²³ Richard Schechner: *Performance Theory*, London, Routledge, 2003, 54.

improvizációval a teodrámán belül, hiszen a teodrámban élt keresztyén élet improvizatív is – váratlan és új helyzetekben kell a szöveggönyvhöz hűen cselekednünk. A helyes teodrámai magtartás tehát azt jelenti, hogy „a váratlant a legnagyobb erőforrásunkká tesszük”.²⁴ A megfelelő improvizációhoz a szöveggönyv, illetve a környezet ismeretére is szükségünk van, ezért az improvizáló színésznek ismernie kell a történetet, amelyben részt vesz, valamint tudatosítania kell az aktuális helyzetét a megfelelő cselekvés érdekében.²⁵

DRAMATIS DEI PERSONAE

Isten a történelemben végrehajtott tevékenységei által válik felismerhetővé Izráel, majd pedig a Krisztust követők számára Lelkének ereje által. Ezzel pedig a bibliai kijelentés Istentét a vele átélt események elbeszéléséhez köthetjük, melyben a Szentháromság személyeinek „hüposztatikus létezése és önazonossága a drámai összefüggésekben formálódik meg.”²⁶ Ez azt jelenti, hogy a teodráma megfelelő kifejtésének a Szentháromságból kell erednie, amelynek drámai szerző, színész és rendező triásza „az ökonomikus Szentháromság tökéletes metaforáját alkotja meg a teodrámban.”²⁷

A dramatikus felosztásban az Atya nem más, mint a szerző, aki által létrejön a színdarab, melyért ő felelősséget vállal; szerzőként nemcsak az előadás előtt áll mint annak nézője, hanem egyszerre azon kívül, azaz fölötte is,²⁸ még hozzá úgy, hogy a darab létrehozójaként ő tudja a legtöbbet a műről, anélkül, hogy magában az előadásban részt venne. Ez ugyanis már a színész feladatköre, „aki a szerző szavának valóságos jelentést ad a cselekvés formájában.”²⁹ Ebben a cselekvésben pedig a színész két hűség feszültségében küzd, egyrészt küzd a szerző általi elképzeléshez való hűséggel, másrészt a saját magához mint művészhez való hűséggel.³⁰ Ezt a feszültséget felismerve állapítja meg Theodor Haecker, hogy „csak az Istenember drámájában találunk azonosságot a kiváló színész és aközött a szerep között, amelyet el kell játszania.”³¹ A Szentlélek a rendező, aki a teodrámban a szerző és a színész munkáját összehangolja, mivel a szerző szövegét a jelenben játszódó előadás aktualitásába helyezi úgy, hogy önmagát

²⁴ Stanley Hauerwas: *The Peaceable Kingdom: A Primer in Christian Ethics*, London, SCM, 1984, 106.

²⁵ Wesley Vander Lugt: *Living Theodrama: Reimagining Theological Ethics*, Burlington, Ashgate, 2014, 18.

²⁶ Robert W. Jenson: *Systematic Theology. The Triune God*, 1. köt., New York, Oxford University Press, 1997, 64.

²⁷ TD II,2., 486.

²⁸ Uo. 486–487.

²⁹ Uo. 487.

³⁰ Artur Kutscher: *Grundriß der Theaterwissenschaft*, München, Desch, 1949, 94.

³¹ Theodor Haecker: *Was ist der Mensch?* Leipzig, Hegner, 1934, 128–129.

visszafogva mint közvetítő hatalom (*puissance intermédiaire*) van jelen.³² Ez a közvetítés nélkülözhetetlen az Atya számára, ugyanis a Szentlélek rendezőként ülteti át a színdarabot a való életbe; nélkülözhetetlen a szereplővé lett Fiú számára is, aki a Lélek vezetésében van jelen a drámában; de „mindenekelőtt az Egyháznak kell rábíznia magát [a Lélekre], ha a missziójában, az igehirdetésében, a sákramentumok kiszolgáltatásában és a lelkek pásztorolásában sikeres akar lenni.”³³

A Szentháromság dramatikus megértéséhez és a teodráma szemléletének kibontásához mélyebben is meg kell vizsgálnunk az isteni dráma személyeit, akik egymással való kapcsolatukban megkülönböztethetők mint Atya, Fiú és Szentlélek, de folyamatos egységben is maradnak.

A szerző

A Szentháromság személyei közül az Atya mint szerző ontológiai elsőbbséggel bír a színésszel és a rendezővel szemben – ez az elsőbbség azonban nem jelent hierarchikus fölényt, különösen nem a Szentháromság örök, belső közösségére nézve. Sőt a statikusnak tűnő hasonlatban mindvégig jelen van a személyek perikorézise is. Ezt jól láthatjuk abban, hogy a szerzőn túl mennyien dolgoznak azért, hogy a szerző kreatívan megalkotott műve a valóságban drámaként játszhatóvá váljon. Azaz a szerző nem önmagában valósítja meg darabját, hanem a színészekre, rendezőkre és más közreműködőkre támaszkodva. Ez pedig azt jelenti, hogy a szerző nincs jelen a drámáiban, például a színészek hangképzése és cselekvése nem az ő cselekvése.

Az Atya szerzőként az egész dráma meghatározója, ami azt jelenti, hogy számára a teodráma alakítása, terve és végcélja megelőzi ezek aktualizálódását a világ színpadán.³⁴ Ennek megvalósításához a szerzőnek látnia kell azt is, hogy a szereplők többek pusztán „bábuknál és szilletteknél”, még hozzá úgy, hogy a szerző egyfajta önidegenítésre kényszerül, hogy az általa életre keltett színészeknek helyet adhasson.³⁵ A szerző önidegenítése közelebb visz bennünket a végtelen és véges szabadság feszültségéhez. Balthasar erre a háttérben végig jelenlévő feszültségre mutat rá a teodráma felvázolása során, melynek következtében a végtelen szabadsággal bíró szuverén Isten és a szabad akarattal felruházott ember feszültségbe kerül

³² TD II,2., 488.

³³ Uo.

³⁴ Vander Lugt: *Living Theodrama*, 65.

³⁵ TD I., 250.

egymással. Ez a drámai helyzet szüli magát a teodrámat, hiszen az „emberi lét [...] végső alapját az isteni szabadság kifürkészhetetlen mélységében keressük”, amely eközben „szükségszerűen végső döntőbíróként azzal fenyeget, hogy elnyeli a véges szabadságot.”³⁶ A predestinációtan nehézségével együtt a véges és végtelen szabadság feszültsége okozza a 21. század egyik nagy problémáját, a drámában való szerepünk bizonytalanságát is, ugyanis az egyik vagy a másik szabadság hangsúlyozása olyan – Szűcs Ferenc szavaival élve –, mint a kifeszített hegedű húrjainak meglazítása. Azaz a végtelen szabadság túlhangsúlyozása során Isten válik felelőssé a katasztrófákért, ezáltal pedig az Isten akaratát nem ismerők egyszerűen a „bűnösök” és „ítélet alatt lévők” társaságává válnak. Ezzel szemben a modern tudományos ateista szemléletben a végtelen szabadság elutasításával és a véges szabadság túlhangsúlyozásával találkozunk, amelyben a bibliai Isten és kijelentése elhalványul, és egy totális, humánus, „vallásfilozófiai gondolatvilág részévé” válik.³⁷ Ez a megközelítés, ha foglalkozik is Istennel, akkor azt a világból kizártan teszi, azaz egy a deizmus istenéhez hasonló teremtőt feltételez, aki egy megismerhetetlen isten, nem okozója a katasztrófáknak, hanem pusztán egy külső szemlélő, aki útjára indította ezt a világot. Ebben az esetben például a pandémia, a háborúk és a katasztrófák eredete az emberi mulasztás következtében, az immanens világon belül létrejött ok-okozati láncolatokon belül keresendő. A Biblia drámai paradoxona ezzel szemben az, hogy Isten mindennek az alapja, mégpedig úgy, hogy mindent át is hat jelenlétével, az ember azonban ennek ellenére is lehet önálló létező, azaz Isten abszolút szabad azzal együtt, hogy az emberre is szabadságot ruházott.³⁸ A drámaelméletben ez a színészi szabadság az improvizáció, amely a teodrámat tudatosító Egyházban a *communio viatorum* felismerése. Gerard Loughlin így magyarázza ezt a felismerést:

...amikor valaki belép a Szentírás történetébe, akkor ezt úgy teszi, hogy belép az egyház előadásába, azaz belekeresztelkedik egy bibliai és egyházi drámába. Ez nem annyira egy könyvbe való beírás, mint inkább egy színdarabban való részvétel, egy olyan színdarabban, amelyet az adott helyen kell improvizálni. Ahogy Rowan Williams fogalmaz, az emberek „arra kapnak elhívást, hogy ’alkossák’ önmagukat, hogy ezáltal megtalálják a helyüket ebben a drámában, amely egy színházi műhelyben történő

³⁶ TD II,1., 181–182.

³⁷ Uo. 173.

³⁸ Uo.

improvizáció, és amely azt állítja, hogy egy átfogó igazságról szól, amely az egyén identitását és jövőjét érinti.”³⁹

Ez Egyház tagjainak önmaguk megtalálása azt is feltételezi, hogy a szerző ebben a paradoxonban „dialogikusan teljeseedik ki”, ugyanis szerzőként a szerepek eljátszásáról neki van a legbiztosabb tudása, viszont ezt a tudást a szereplőkkel való interakció révén adja át.⁴⁰ A szereplők helyének megtalálása pedig kizár minden sztoikus filozófiát, amely azt hangoztatja, hogy „színész vagy egy olyan drámában, amelyet a betanítója akar. [...] Éppenúgy cselekedj, ha nyomorék, uralkodó vagy polgár szerepét osztja rád, mert a te kötelességed az, hogy a rád bízott szerepet szépen eljátszd; a szerep kiválasztása másra tartozik.”⁴¹ Ha ebben az értelemben beszélünk a szerepek megtalálásáról, akkor lemondunk a véges szabadságról, amelyet a szerző azért adott az embernek, hogy hozzá csatlakozva részt vegyen a teodrámban.⁴²

A színész

A színész színre lépését az Atya rejtetté válása előzi meg, ugyanis a teodráma második felvonásban a bűneset következményeként Ádámnak és Évának el kell hagynia az Édent (1Móz 3,23). Az Édenből való kiűzetés elválasztotta az élet fájától (1Móz 3,24) és Isten közvetlen közelségétől (1Móz 3,8) az első emberpárt. A teodráma itt nem ér végét, hanem, amikor elérkezett az idők teljessége (Gal 4,4), Isten emberi formát öltött, hogy ő váljon az élet fájától elszakítottá, a Fiúban ő maga szenvedje el az Atya közelségének hiányát, hogy a bűnös embernek már ne kelljen, hanem az új életben járhasson az új teremtésben. Ezért Isten „egy gyenge, erőtlen, [...] halandó [ember] alakjában létezik, a Legmagasabb a legmélyebb alázatosságban”.⁴³

³⁹ „when a person enters the scriptural story he or she does so by entering the Church’s performance of that story: he or she is baptised into a biblical and ecclesial drama. It is not so much being written into a book as taking part in a play, a play that has to be improvised on the spot. As Rowan Williams puts it, people are »invited to ‘create’ themselves in finding a place within this drama – an improvisation in the theatre workshop, but one that purports to be about a comprehensive truth affecting one’s identity and future.«” Loughlin Gerard: *Telling God’s Story: Bible, Church, and Narrative Theology*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, 20.

⁴⁰ Kevin J. Vanhoozer: *Remythologizing theology: Divine action, passion, and authorship*, Cambridge-New York, Cambridge University Press, 2010, 329–330.

⁴¹ Epiktétosz: *Kézikönyvecske*, ford. Sárosi Gyula, Budapest, Európa, 1978, 17.

⁴² TD II,2., 91.

⁴³ Barth: *Kirchliche Dogmatik*, IV/1. köt., Zollikon–Zürich, Evangelischer Verlag AG., 1953, 396. (Továbbiakban: KD)

Ennek a konfliktusnak következtében a szerző Igéje önmaga inkarnációja során az ontológiai határt átlépve belép a világ színpadára. A színpadon a Fiú előadásában megérthetővé válik az, amit az Atya szerzőként megírt, ezáltal pedig emberi formában mutatja be a bűnös ember számára rejtetté lett Istent.⁴⁴ A rejtett Isten kijelentését Jézus a kenózis által valósítja meg, melynek során létét teljesen az Atya fennhatósága alá vonja úgy, hogy a valóságos Isten valóságos emberré létében megkülönbözteti magát az Atyától (Lk 22,39–44). Ő, aki a láthatatlan Isten képe, minden teremtmény előtt létező, sőt a teremtés meghatározója (Kol 1,15–17), vállalja önmaga megüresítését az Atya akaratának teljesítését. Barth szerint éppen ezért Jézus Krisztus az „egyetlen, aki valóban cselekszik” a drámában, még hozzá úgy, hogy vállalja az idegenségben az idegenség felvételét a halálig vezető engedelmességében.⁴⁵ Azért Krisztus az egyetlen valóban cselekvő, mert a „konfliktust” követően az emberi cselekvés szabadságának végessége még kiélezetté vált azáltal, hogy az a bűn szolgájává vált, így az Istentől való idegenségben felismert Krisztus cselekvése az, amely válaszra és részvételre hívja az embert.⁴⁶ Az emberi alakba rejtett kijelentés az, ami az emberi értelemhez alkalmazkodva megmutatja minden dráma drámáját, az inkarnációt. Ebbe a drámába keresztelkednek bele az egyháztalabok, ebben gyakorolják annak a Krisztusnak a követését, aki már meghozta az áldozatot a népéért. Fontos tehát hangsúlyoznunk, hogy Krisztus cselekvése az, amely minden más keresztyén cselekvést megelőz, mert ez mérsékli az Egyház hamis öntudatát abban, hogy úgy tegyen „mintha a Messiás még nem jött volna el.”⁴⁷ A végtelen szabadság önkorlátozása tehát nem transzcendentálja a véges szabadságot, hanem feltárja annak határait, hogy rámutasson a végtelen szabadság határtalanságára, amely Jézus Krisztus valódi istenségében és valódi emberségében szemlélhető. Ezért

...a keresztyén gyakorlat mint értelmező cselekvés olyan szövegek *előadásából* áll, amelyeket úgy értelmezünk, hogy „visszaadják”, tanúságot tesznek arról, akinek szavai és tettei, beszéde és szenvedése „visszaadta” Isten igazságát az emberi történelemben. Az Újszövetség előadása azt a szilárd meggyőződést fejezi ki, hogy ezeket a szövegeket a leginkább helyénvaló úgy olvasni, mint Jézus történetét, mindenki más történetét és Isten történetét.⁴⁸

⁴⁴ Vanhoozer: *The Drama of Doctrine*, 189.

⁴⁵ KD IV/1, 196.

⁴⁶ Szűcs Ferenc: *Teológiai etika*, Budapest, Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, 1993, 125–127.

⁴⁷ Samuel Wells: *Improvisation: The Drama of Christian Ethics*, Grand Rapids, Brazos Press, 2004, 56.

⁴⁸ „...that Christian practice, as interpretative action, consists in the *performance* of texts which are construed as »rendering«, bearing witness to, one whose words and deeds, discourse and suffering, »rendered« the truth of God in human history. The performance of the New Testament enacts the conviction that these texts are most

A Fiú a kenózis során a gyötrelmet és az elhagyatottságot tökéletes hajlandósággal veszi magára, hogy kövesse a szerző szándékát.⁴⁹ Ezáltal pedig ő lesz a főszereplő, aki az Atya múltbeli szándékát, amelyet a szövetségében kijelentett, és a történelemben a cselekedetei alapján bemutatott újra megjeleníti. Ezt egyfajta improvizációnak tekinthetjük, mivel az improvizáció, amiben gyakori a korábbi elemek újbóli beillesztése az aktuálisan játszott darabba, akkor válik a leggyönyörködtetőbbé, ha a színészek „teljes figyelmet szentelnek a környezetüknek”.⁵⁰ Ez Jézusnál az ószövetségi történelem és kultusz újra átélésében bontakozik ki, amikor Jézus Ádám és Izrael történetét improvizálja egy kanonikus „forgatókönyv” keretei között.⁵¹ Jézus egész életével az ószövetségi történeteket éli újra: a megteremtett emberlét, kivonulás Egyiptom földjéről, a pusztában való lét (negyven év – negyven nap), a tizenkettő kiválasztása (ősatya – apostol), a hegyen kapott/adott tanítás, az emberek csodálatos megvendégelése, a páska elfogyasztása, az áldozati rend betöltése... Ezentúl pedig a kereszthalálban a régi Ádám, az engesztelő áldozat, a fogság, a prófétai, papi és királyi tiszt, valamint a templom lerombolása is mind a bűn legyőzését hirdeti a szövetség drámájában, mindezt úgy, mint az az improvizáló színész, aki partnere cselekvéseit és narratíváját építi be játékába azáltal, hogy nem a saját szempontját erőlteti a helyzetre; azaz az emberi „szemet szemért” elvet Isten szeretetének bemutatásával robbantja fel.⁵² Tökéletes emberként az Atya akaratát és szeretetét mutatja meg, azt a drámát, amelyben a végtelen szabadság a végesbe üresíti magát, és „a szolgaság felváltja az uralmat, a megbocsátás elnyeli az ellenségeskedést”⁵³. Ebből pedig nem más következik, minthogy Krisztust követve a dráma további résztvevői maguk is a paradicsom helyreállításának szereplőivé válnak, és megértve a szerző szándékát, válaszul saját véges szabadságukkal engesztelődnek bele a végtelenbe.

appropriately read as the story of Jesus, the story of everyone else, and the story of God.” Nicholas Lash: *Theology on the Way to Emmaus*, London, SCM, 1986, 42.

⁴⁹ Aidan Nichols: *A Key to Balthasar: Hans Urs von Balthasar on Beauty, Goodness, and Truth*, Grand Rapids, Baker Academic, 2011, 51.

⁵⁰ Viola Spolin: *Improvisation for Theater*, Evanston, Northwestern University Press, 1999, 40.

⁵¹ Vanhoozer: *The Drama of Doctrine*, 388.

⁵² Uo. 389.

⁵³ John Howard Yoder: *The Politics of Jesus: Vicit Agnus Noster*, Grand Rapids-Cambridge, Eerdmans, 1994, 131.

A rendező

A rendező „az a személy, akinek a dolga, hogy a szerző művét a színészeken keresztül a közönség számára – színházi értelemben – bemutassa”,⁵⁴ és mint *puissance intermédiaire* a jelenbe átültetve is képes legyen a darabot megszólaltatni.

A Szentlélek munkája a világdrámában valóban hasonlít egy színházi rendező munkájához: a szerző teodrááját a főszereplő Jézuson és a többi szereplőn keresztül alkotja és tartja fenn. Ebben a fenntartásban pedig ajándékaival erősíti a szereplőket, hogy képesek legyenek részt venni a „konfliktust” követően az Éden helyreállításában. A Lélek munkája viszont ennél több a Szentháromság ökonómiájában, mivel a teodráát az Atya akarataként jeleníti meg a világban, ahol a Fiú, majd őt követve az Egyház is az ő vezetésére bízta magát.⁵⁵ A Lélek tehát rendezőként jelenlévő a teodráában, jelenlétével a keresztyének Krisztushoz vezetésén munkálkodik, valamint színpadi utasításokkal igazgatja játékunkat, megfélekezve az evangelizációt meghaladó végleteket.⁵⁶ A Lélek jelenléte ezzel nem válik alternatív tekintély forrássá az Egyház életében, hiszen a Lélek dramatikus vezetése nem állhat szemben az Egyház Szentíráshoz vezetésével, mindössze hidat képez a szöveggönyv és a kortárs színészek között.⁵⁷ A Lélek szerint élve (Róm 8,4) az igazságot megismerve kerülnek a keresztyének a teodráma színpadának megfelelő szerepébe, ahol a Lélek egyesítő erejében Krisztus dicsőséges testének tagjaivá lesznek (1Kor 12,13). A Lélek többdimenziós szerepe egyszerre olyan mint egy „öltöztető, aki Krisztus igazságával öltöztet minket”, mint egy „súgó, aki segít emlékezni a bibliai szövegünkre”, és mint „a kellékes, aki ajándékokat (kellékeket) ad minden egyháztagnak, felkészítve őket szerepeik eljátszására.”⁵⁸

KONKLÚZIÓ

Ha a hit látásával feltárul a kozmosz és a bioszféra szépsége és bonyolultsága, továbbra is jelenlévő problémát jelent a pusztítás és a halál, amely elhomályosítja Isten dicsőségének színterét. Igaz, hogy az agyagedény vagy a színész sem kérdezheti az alkotójától vagy a játszott darab szerzőjétől, hogy miért erre a polcra helyezte, miért ebbe a felvonásba írta, de Isten dicsőségének rejtett volta továbbra is jelenlévő probléma. Láthattuk, hogy Isten, aki a drámát

⁵⁴ Gabriel Fallon: The Producer in the Theatre, *Irish Monthly*, 1947/75, 429.

⁵⁵ TD II,2., 485.

⁵⁶ Murphy: *The Comedy of Revelation*, 339.

⁵⁷ Vanhoozer: *The Drama of Doctrine*, 107.

⁵⁸ Uo. 448.

megalkotta, szeretettel közelít az idegenségbe, hogy a bűnesetben létrejött konfliktust helyreállítsa. A Szentlélek munkája rendezőként ehhez a helyreállítóhoz vezeti az Egyházat. Ez pedig felveti azt a kérdést, hogy az Egyház megfelel-e annak az analógiának, miszerint ő Krisztus dicsőséges teste?

A feltett kérdés Isten dicsőségének rejtettségét is magában foglalja. Kálvin Isten dicsőségének színterét hirdeti meg, ez a participáció révén, a drámába lépve, a hit látásával lesz nyilvánvalóvá a gondviselésben. Fontos hangsúlyoznunk, hogy ez mindenki számára látható lenne, ha a bűn nem homályosította volna el az érzékelésünk. Éppen ezért Kálvin a Krisztus-esemény által létrejött színterre, azaz az Egyházra fordítja a tekintetünket,⁵⁹ ahol Krisztus mérhetetlen gazdagsága, mely feltárja a mindenki előtt öröktől fogva elrejtett titkot, ismertté lesz (Ef 3,10). Ezzel pedig elérkeztünk a Szentlélek munkájához és az Egyházhoz, amely a participáció révén a teodráma fokalitását képezi. A teológia dramatizálásával a Szentháromság munkájába bekapcsolódó Egyház részvételére tudunk rávilágítani: Isten úgy döntött, hogy bevonja az emberiséget az ő trinitárius művébe, így jöhet létre a teremtmény részvétele a dráma helyén, Isten dicsőségének színterén. Ez a részvétel azért lehet drámai, mert Krisztusban, a valóságos Istenben és valóságos emberben Isten kijelentése teljessé lett. Ehhez a kijelentéshez vezet bennünket a Szentlélek, aki bevon bennünket az előadás helyes folytatásába. Balthasar megállapítja, hogy Pál apostol az „egész életével tanúsítja a kinyilatkoztatás igazságát, Isten cselekvését állítva a középpontba, de önmagát is bevonva”.⁶⁰ Az Egyház teodrámban való participációja által az istenismeretet követő önismeretben az egyháztagok az antropológiai kérdések új dimenzióját is felfedezhetik, azaz a „ki vagyok én?” után a „mi a szerepem a teodrámban?” kérdése is előkerülhet. Ezt a kérdést megismerve és megválaszolva kezdhünk el a teodráma etikáján gondolkodni, amely az emberi élet minden területére kihat, ezáltal pedig a munka, szabadidő, gazdaság és ökológia etikai kérdéseit is az egész dráma és a színtér szempontjából közelíthetjük meg. A drámában létnek e „belső”, egyházi perspektívája, ugyanakkor a szerep felismerése a Szentlélek munkáján keresztül az egyháztagok „külső”, a világ számára „látványossággá” (θεάτρον) válását is magában hordozza, ahogy azt az 1Kor 4,9 is elénk adja. A kiválasztottságban is épp ez rejlik benne, hiszen „a kiválasztás eredendően mindig a másikért van, akár teljesen felismeri ezt Isten választott népe, akár nem, mindig részt vesz Isten szélesebb szintű áldó tervének beteljesítésében.”⁶¹ Ezzel pedig Isten dicsőségének

⁵⁹ *Inst.* 3.20.23.

⁶⁰ *TD* II,1., 51.

⁶¹ Suzanne McDonald: *Re-Imaging Election: Divine Election as Representing God to Others and Others to God*, Cambridge–Grand Rapids, William. B. Eerdmans, 2010, 109.

rejtett színtere és Krisztus dicsőséges testének kapcsolata tárul fel. Az egyházi lét belső perspektívája megtapasztalja Krisztus eszkatológikus dicsőségét – pl. az igehirdetésben és a sákramentumokban –, amely a Szentháromság munkájában való participáció révén jelenvalóvá teszi Isten dicsőségének színterét. Azonban ez a világ mint színtér, ahol vírusok, háborúk tombolnak, a jelenben többnyire romlást és pusztulást tár a kívülállók elé, sokszor úgy, mintha az Egyház nem is létezne. Azaz komolyan kell vennünk Rienk Bouke Kuiper Egyházzal kapcsolatos gondolatát: „Az egyház dicsősége ma nagymértékben eltakart valóság. Nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy a mai egyház jórészt előrehaladott romlást és ijesztő gyengeséget mutat.”⁶²

Kálvin megállapítása és Balthasar teodrámaja alapján ez a világ mégis Isten dicsőségének színtere, amely színtéren Isten mégis jelenlévő. A teodráma perspektívájában ez a rejtettség éppen a cselekvő Isten munkáját domborítja ki, amelyhez az isteni munkát felismerő teremtményi valóságnak is csatlakoznia kell. Az isteni munkában való participáció által az Egyház Isten világra irányuló trinitárius cselekvéseként szemlélhető, amelyben Isten permanens szabad jelenléte az emberi tevékenységeket és produktumokat is Isten üdvözítő szolgálatába képes állítani.⁶³ John Webster megállapítja, hogy „a bibliai szövegek teremtett valóságok, amelyeket a Szentháromság Isten különített el, hogy önmaga jelenlétét szolgálják.”⁶⁴ Ez azt jelenti, hogy a Szentlélek mint rendező jelenléte a drámában a főszereplő által bemutatott helyes cselekvéshez vezet bennünket a Szentírás által, hogy a Szentháromság Isten cselekvésének részeseivé váljunk. Vagyis „Isten elhívott népének minden cselekedete [*Performance*] [...] ismétlődő előadás, amely egyszerre utánozza Isten egyetlen igazi cselekedetét [*Performance*] Krisztusban, de egyben ennek az egyedileg meghatározó teljesítménynek a kiterjesztése és variációja is – ha úgy tetszik, improvizációja”.⁶⁵ Luther felismerése alapján a történelem nagy *theatrumában* az Egyházon belül jelenlévő probléma, hogy a képmutatók magának az Egyháznak tekintik magukat, viszont „csak a maszkjuk nagyobb és a ruhájuk fényesebb mint az igazán hívőké.”⁶⁶ Az igaz hívőknek nem szabad arrogánsan büszkélkedniük cselekedeteikkel, hanem azokra a rejtett Isten munkájaként kell

⁶² Rienk Bouke Kuiper: *Az egyház: Krisztus dicsőséges teste*, ford. Szabó István, Budapest, Kálvin Kiadó, 1994, 3.

⁶³ John Webster: *Holy Scripture: A Dogmatic Sketch*, Cambridge–New York, Cambridge University Press, 2003, 21.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Stanley Hauerwas: *Performing the Faith: Bonhoeffer and the Practice of Nonviolence*, Grand Rapids, Brazos Press, 2004, 103.

⁶⁶ Jaroslav Pelikan – Helmut T. Lehmen (szerk.): *Luther's Works*, 5. köt., St. Louis, Concordia Publishing House, 1968, 147.

tekinteniük.⁶⁷ Ez az isteni munka a hit látása nélkül bár elrejtőzik az emberi cselekvés mögött, viszont mint Krisztus Egyháza állandó áldást jelent azok számára is, „akik ellenségesek Istennel és a Krisztus ügyével szemben.”⁶⁸ A hit látása tudja, hogy a cselekedet csak az isteni életben való részesezés által lehetséges, mivel a teremtett valóság az isteni valóság nélkül nem létezhetne, ezért „minden cselekedet, amit véghezviszünk, az isteni cselekedet aktualizálását jelenti a saját időbeli és véges kontextusunkban [...] mert maga az élet Isten cselekedete.”⁶⁹ Ez pedig azt jelenti, hogy a Krisztus drámáját megismerők szívébe Isten Lelke írja be a szöveggönyvet, amelynek bemutatása a színpadon az élő, dicsőséges Krisztust testét jeleníti meg a dráma utolsó előtti felvonásában. Az Isten Lelke által szentté lett, kiválasztott közösség a dicsőséges Krisztust reprezentálja a színtéren, amely ezáltal valóban Isten dicsőségének színtere lehet.

Wolterstorff kérdésre így maga Jézus válaszol, amikor a Hegyi beszédben ezt olvassuk: „Ti vagytok a világ világossága.” Ezzel a kijelentéssel Krisztus közvetlen párhuzamot von maga és az Egyház között, hiszen a Jn 8,12-ben önmagát nevezi a világ világosságának. Ez a párhuzam azonban nem az emberi cselekedetektől és dicsőségtől származik, hanem egyedül Krisztustól. Van tehát feladatunk Isten országának eljövételében: figyelni a testé lett Igére – aki az Atyát mutatta meg –, és követni őt a Szentlélek erejében. Az Egyház Krisztus dicsőségét csak úgy sugározhatja, ahogyan Mózes arca az Úr ragyogását (2Móz 34,29.33). A keresztyénség feladata azonban Mózesrel szemben nem a ragyogó arc eltakarása, hanem éppen ellenkezőleg: a sötétségben való útmutatás, mert az Egyház úgy ragyog a világban, mint a csillagok, ha valóban az élet Igéjére figyel (Fil 2,15–16).

Feladatunkat felismerve a teodrámban Isten dicsőségének elhalványulásakor pedig csak ennyit mondhatunk:

Hiszem, hogy Isten mindenből, még a legrosszabból is jót tud és akar kihozni. Ehhez olyan emberekre van szüksége, akik mindent a legjobbra fordítanak. Hiszem, hogy Isten minden bajban annyi ellenálló erőt ad, amennyire szükségünk van. De sohasem adja meg előre, hogy bizalmunkat ne önmagunkba vessük, hanem egyedül őbelé. Ennek a hitnek a jövőtől való minden rettegésünket le kell győznie. Hiszem, hogy vétkeink és tévedéseink

⁶⁷ Fabiny Tibor: A rejtőzködő és kinyilatkoztató Isten, in Fabiny Tibor (szerk.) *Hitünk titkai: Teológia – Luther nyomán mindenkinek*, Budapest, Evangélikus Belmissziói Baráti Egyesület, 2005, 12.

⁶⁸ Kuiper: *Az egyház*, 188.

⁶⁹ Hauerwas: *Performing the Faith*, 86.

sem hiábavalóak, s hogy Istennek azokkal sincs nehezebb dolga, mint vélt jó cselekedeteinkkel. Hiszem, hogy Isten nem valami időtlen végzet, hanem őszinte imádságokra és felelős tettekre vár, és válaszol is azokra.⁷⁰

BIBLIOGRÁFIA

- BALTHASAR, Hans Urs von: *Számvetés*, ford. Görföl Tibor, Budapest, Sík Sándor Kiadó, 2004.
- BALTHASAR, Hans Urs von: *Theodramatik*, 4 köt., Einsiedeln, Johannes, 1976–1998.
- BARTH, Karl: *Kirchliche Dogmatik*, IV/1. köt., Zollikon–Zürich, Evangelischer Verlag AG., 1953.
- BONHOEFFER, Dietrich: *Börtönlevelek: Fogságban írt levelek és feljegyzések*, Eberhard Bethge (szerk.), ford. Boros Attila, Budapest, Harmat, 2016.
- CSEHOV, Mihail: *A színészhez: A színjátszás technikájáról*, ford. Honti Katalin, Budapest, Polgár Kiadó, 1997.
- EPIKTÉTOSZ: *Kézikönyvecske*, ford. Sárosi Gyula, Budapest, Európa, 1978.
- FABINY Tibor: A rejtőzködő és kinyilatkoztató Isten, in Fabiny Tibor (szerk.) *Hitünk titkai: Teológia – Luther nyomán mindenkinek*, Budapest, Evangélikus Belmissziói Baráti Egyesület, 2005, 7–28.
- FALLON, Gabriel: The Producer in the Theatre, *Irish Monthly*, 1947/75, 417–430.
- HAECKER, Theodor: *Was ist der Mensch?*, Leipzig, Hegner, 1934.
- HAUERWAS, Stanley: *Performing the Faith: Bonhoeffer and the Practice of Nonviolence*, Grand Rapids, Brazos Press, 2004.
- HAUERWAS, Stanley: *The Peaceable Kingdom: A Primer in Christian Ethics*, London, SCM, 1984.
- HAYS, Richard B.: *Visszafelé olvasás: Figurális krisztológia és a négyszeres evangéliumi tanúságtétel*, ford. Hajnal Piroska, Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 2019.

⁷⁰ Dietrich Bonhoeffer: *Börtönlevelek: Fogságban írt levelek és feljegyzések*, Eberhard Bethge (szerk.), ford. Boros Attila, Budapest, Harmat, 2016. 17.

HEALY, Nicholas M.: *Church, World, and the Christian Life: Practical-Prophetic Ecclesiology*, Cambridge, UK; New York, Cambridge University Press, 2000.

JENSON, Robert W.: *Systematic Theology. The Triune God*, 1. köt., New York, Oxford University Press, 1997.

KÁLVIN János: *A keresztény vallás rendszere*, 1–2. köt., Budapest, Kálvin Kiadó, 2014.

KENNEDY, Dennis (szerk.): *The Oxford Companion to Theatre and Performance*, Oxford–New York, Oxford University Press, 2010.

KRENSKI, Thomas: *Krisztus minden felől: Hans Urs von Balthasar párbeszédei*, ford. Lázár Kovács Ákos, Budapest, Sík Sándor Kiadó, 2005.

KUIPER, Rienk Bouke: *Az egyház: Krisztus dicsőséges teste*, ford. Szabó István, Budapest, Kálvin Kiadó, 1994.

KUTSCHER, Artur: *Grundriß der Theaterwissenschaft*, München, Desch, 1949.

LASH, Nicholas: *Theology on the Way to Emmaus*, London, SCM, 1986.

LOUGHLIN, Gerard: *Telling God's Story: Bible, Church, and Narrative Theology*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.

MCDONALD, Suzanne: *Re-Imaging Election: Divine Election as Representing God to Others and Others to God*, Cambridge–Grand Rapids, William. B. Eerdmans, 2010.

MURPHY, Francesca Aran: *The Comedy of Revelation: Paradise Lost and Regained in Biblical Narrative*, Edinburgh, T.&T. Clark, 2000.

NICHOLS, Aidan: *A Key to Balthasar: Hans Urs von Balthasar on Beauty, Goodness, and Truth*, Grand Rapids, Baker Academic, 2011.

PELIKAN, Jaroslav – LEHMEN, Helmut T. (eds.): *Luther's Works* 5. köt., St. Louis, Concordia Publishing House, 1968.

PIETZ, Hans-Wilhelm: *Das Drama des Bundes: Die dramatische Denkform in Karl Barths Kirchlicher Dogmatik*, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1998.

QUASH, Ben: *Between the Brutely Given, and the Brutally, Banally Free. Von Balthasar's Theology of Drama in Dialogue with Hegel*, *Modern Theology*, 1997/13, 293–318.

QUASH, Ben: Drama and the Ends of Modernity, in Lucy Gardner (eds.): *Balthasar at the End of Modernity*, Edinburgh, T&T Clark, 1999, 139–171.

SCHECHNER, Richard: *Performance Theory*, London, Routledge, 2003.

SPOLIN, Viola: *Improvisation for Theater*, Evanston, Northwestern University Press, 1999.

SZÜCS Ferenc: A keresztyén szabadság lehetőségei és határai Kálvinnál, in *Tükör által: Válogatott írások és tanulmányok*, Budapest, Théma, 2004, 189–205.

SZÜCS Ferenc: *Teológiai etika*, Budapest, Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, 1993.

VANDER LUGT, Wesley: *Living Theodrama: Reimagining Theological Ethics*, Burlington, Ashgate, 2014.

VANHOOZER, Kevin J.: *Remythologizing theology: Divine action, passion, and authorship*, Cambridge-New York, Cambridge University Press, 2010.

VANHOOZER, Kevin J.: *The Drama of Doctrine: A Canonical Linguistic Approach to Christian Theology*, Louisville, Westminster John Knox Press, 2005.

WEBSTER, John: *Holy Scripture: A Dogmatic Sketch*, Cambridge–New York, Cambridge University Press, 2003.

WELLS, Samuel: *Improvisation: The Drama of Christian Ethics*, Grand Rapids, Brazos Press, 2004.

WESTHUIZEN, Henco van der (ed.): *Letters to a Young Theologian*, Minneapolis, Fortress Press, 2022.

YODER, John Howard: *The Politics of Jesus: Vicit Agnus Noster*, Grand Rapids-Cambridge, Eerdmans, 1994.

JOGTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

Ács Benedek

A NEMZETKÖZI SPORTJOG RENDSZERE

BEVEZETÉS

A sport, mint globális társadalmi és kulturális jelenség, az elmúlt évtizedekben egyre nagyobb mértékben vált a nemzetközi és nemzeti szabályozás fókuszpontjává. A sport világát ma már nem csupán a versenyek, események és rekreációs tevékenységek színes skálája jellemzi, hanem a hozzá kapcsolódó komplex jogi és intézményi struktúrák is. Ez a sokrétű szabályozási környezet olyan kihívásokat teremt, amelyek a nemzetközi, nemzetek feletti és nemzeti sportszabályozás összefonódásával, hatásmechanizmusával és dogmatikai alapjaival kapcsolatban mélyebb vizsgálatot igényelnek. Jelen tanulmány célja, hogy betekintést nyújtson a nemzetközi sportszabályozás rétegzettségébe, dogmatikai alapvetéseibe, valamint annak nemzeti sportszabályozásra gyakorolt közvetlen és közvetett hatásába. Az elemzés kiindulópontja a nemzetközi sportjog és a globális sportjog fogalmi kereteinek feltárása, megalapozva a nemzetközi sportszabályozás szintjeinek és dogmatikai összefüggéseinek részletes tárgyalását hiszen a két terület tartalmi és funkcionális különbségei alapvetően meghatározzák a sportszabályozás dinamikáját. A szabályozás kérdése nemcsak jogi, hanem társadalmi, gazdasági és politikai dimenziókban is jelentőséggel bír, hiszen a sportipar globális növekedése és professzionalizációja elkerülhetetlenné teszi a nemzetközi szabályok és normák egységesítését. Az ehhez kapcsolódó jogi problémák és dilemmák, így például a nemzeti szabályozási autonómia kérdése, vagy a nemzetközi sportintézmények hatásköre új perspektívákat nyitnak a sportszabályozás elméleti és gyakorlati elemzésében.

1. NEMZETKÖZI SPORTJOG KONTRA GLOBÁLIS SPORTJOG

Vitát képez a jogtudósok között e két fogalom elhatárolása, sokan ugyanis összemosva ezt a határt *lex sportiva*ként hivatkoznak a nemzeteken átnyúló sportra vonatkozó jogra. A különbségtételt elsőként Ken Foster tette meg, aki úgy fogalmazott, hogy meglátása szerint a nemzetközi jog elsősorban a nemzetállamok közötti kapcsolatokkal foglalkozik, amelyhez hozzátartoznak a sportban jelentős jogállamisági biztosítékok. Ezek közé sorolja a legtöbb nyugati demokrácia alkotmányos biztosítékait alátámasztó elveket, mint világos, egyértelmű szabályok, tisztességes meghallgatások a fegyelmi eljárásokban, önkényes vagy irracionális

döntések elkerülése és pártatlan döntéshozatal. Ezek olyan általános jogi elvek, amelyek a nemzeti bíróságok sportjogi ügyekben hozott ítéleteikből levezethetők.¹ Foster a nemzetközi sportjogtól elkülönítve kezeli egyfajta külön kasztként a sport etikai alapelveire vonatkozó szabályokat, de véleményem szerint ezek az elvek hasonlóan a korábbiakhoz szintén nemzeteken és sportágakon átívelőek, alapelveinek érvényesítése, mint a dopping elleni küzdelem és a sportintegritás, elengedhetetlen bármely sporttal kapcsolatos dologról legyen szó, ezen felül szintén elmondható róluk, hogy több esetben is nemzetállamok közötti egyezmények biztosítják őket. A globális sportjog ezzel szemben a nemzetközi sportszövetségek által létrehozott normák, egy adott sportág versenyrendszerének működtetésére. Azokat az elveket írja le, amelyek a nemzetközi sportszövetségek szabályaiból és szabályzataiból, mint magánjogi szerződéses rendből erednek, ezek jellegzetesek és egyediek, kapcsolódnak az adott sportághoz és annak versenyrendszereihez. Nem állnak nemzeti bíróságok vagy állami szabályozások alatt, a nemzetközi sportszervezetek önállóan alkotják meg és hajtják végre szabályaikat, esetleges jogviták esetében pedig többségében a Nemzetközi Sportdöntőbíróság jár el. Foster szerint a globális sportjog olyan „immunrendszert” hoz létre, amelyet tiszteletben tartanak a nemzeti bíróságok. Ez a jog nem lokalizált, és nem igényel külön elismerést vagy érvényesítést a nemzeti jogrendszerek által, mivel természeténél fogva transznacionális. Ebből következik, hogy hatása sem elsősorban az államokat érinti, hanem inkább a nemzeteken belüli adott sportághoz tartozó civilszervezeteket.

1.1. A globális sportjoghoz tartozó szabályozások

A globális sportjog a nemzetközi jog és a sportspecifikus szabályozások találkozásából jön létre. Egy adott sportágnak, versenynek eltérő normái vannak azonban a sportágakon belül globális szintű egységességre van szükség. Ahogy korábban említettem alapvetően a Nemzetközi sportszövetségeket sorolhatjuk ide, így ide tartozik például a Nemzetközi Labdarúgó Szövetség (a továbbiakban: FIFA), vagy a szintén közismert Nemzetközi Atlétikai Szövetség (a továbbiakban IAAF). Ezeknek szervezeteknek a felépítése piramisjellegűt követ, közvetlen alájuk tartoznak az országos sportági szakszövetségek, akik a tagság érdekében teljes mértékben alávetik magukat a nemzetközi szövetségek döntéseinek. Fontos hangsúlyozni továbbá, hogy nem csak egy adott versenyt érintenek a szabályozásuk, hanem sok szempontból

¹ Lásd Ken Foster: Is There a Global Sports Law? in Robert C. R. Siekmann – Janwillem Soek (eds): *Lex Sportiva: What is Sports Law?* ASSER International Sports Law Series, Den Haag, T.M.C. Asser Press, 2012, 35–52.

meghatározzák a nemzeti szövetségek működését is. A piramis legalján pedig természetesen maguk a sportegyesületek versenyzők állnak, akik a szabályozási keretrendszer végső passzív alanyai.

Ezeknek a szabályoknak az állami igazgatási tevékenységre nincs közvetlenül hatásuk, Gunther Teubner úgy fogalmaz, hogy egy „állam nélküli jogrendről”² van itt szó, a szabályok transznacionális szerződésekből erednek, amelyek kötelező erejét az adott sportszervezetek és azok tagjai közötti megállapodások adják. A globális sportjog a nemzeti jogrendszerek beavatkozásától független, ami azt jelenti, hogy a sportszervezetek szabályai sok esetben mentesülnek az állami ellenőrzés alól. Számos kritika is felmerült ennek a rendszernek a jogi ellenőrizhetőségével kapcsolatban, a legekleatásabb példa erre a FIFA-val kapcsolatos korrupciós ügy volt, amelynél az Egyesült Államok Igazságügyi Minisztériuma emelt vádat több tisztségviselővel szemben. Svájc, mint a FIFA székhelye, csak minimális felügyeletet gyakorolt a szervezet felett, mivel a FIFA tisztségviselői nem minősültek „közszolgálati személynek” a svájci jog szerint, így nagymértékben hiányzott az a jogi visszatartó erő, ami egy ekkora szervezet megfelelő ellenőrzéséhez szükséges. Az ügyet követően a svájci parlament jelentős szigorító szabályokat hozott ezzel kapcsolatban,³ illetve a FIFA átalakította belső etikai és fegyelmi rendszerét, különálló vizsgálati és döntéshozói kamarákat hozva létre az Etikai Bizottságon belül.⁴ Összességében tehát az mondható el, hogy a túlzott államtól való függetlenség és autonómia adott esetben rendkívül hátrányos jogbiztonsági szempontokat figyelembevéve, mivel ezen intézmények belső jogrendje nem képes hatékonyan kezelni a rendszerszintű visszaéléseket. Ziyue Zhou és Kwan Yuen Iu ezzel kapcsolatos tanulmányában a svájci szabályozás szigorítását leszámítva, a FIFA „közintézménnyé” minősítését jelölte meg megoldásként.⁵ Véleményem szerint az első opció egyszerűbb és kézenfekvőbb volt, illetve az utóbbinál felmerül a precedens teremtés lehetősége, amely könnyen lehet, hogy teljesen átírná a globális sportjog államokhoz fűzött viszonyát.

² Lásd erről Gunther Teubner: *Global Law Without a State*, Andover, Dartmouth Publishing Company, 1997, 31–45, 179–214.

³ Swiss Federal Assembly. Federal Act on the Amendment of the Swiss Criminal Code and Other Federal Laws: Strengthening the Fight Against Corruption, 2015. 2. cikk (1) bekezdés b) pont

⁴ *FIFA Code of Ethics*, Zurich, *Fédération Internationale de Football Association*, 2019. <https://digitalhub.fifa.com/m/ec8cf89d4844efd/original/fmhdml5mjyqnrlijmmsut-pdf.pdf> (Letöltés: 2025. április 10.)

⁵ Zhou Ziyue – Kwan Yuen Iu: Legal Regulation of International Sports Organization: A Case Study on FIFA Corruption, *American Society of International Law International Organizations Works in Progress Workshop. Online Conference, SSRN*, Feb 3, 2023, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4347922 (Letöltés: 2025. március 22.)

1.2. A nemzetközi sportjog rendszere

A nemzetközi sportjog, ahogy az előző részekben is utaltam rá, a nemzetközi jog részhalmaza, amely az államok közötti kapcsolatokra és az általános nemzetközi jogi elvekre épül (pl. tisztességes eljárás, arányosság elve). Ezen felül fontos kiemelni, hogy a globális sportjoggal ellentétben ezek a szabályok alkalmazhatók nemzeti bíróságok által, így biztosítva a jogállamiság alapelveit a sportban. Ken Foster a sporttal kapcsolatos etikai szabályozásokat kiveszi ez alól a dogmatikai halmaz alól, arra hivatkozva, hogy ezek gyakran szubjektívek, kontextusfüggők, és inkább a civil szervezetek által kerül létrehozásra és alkalmazásra.⁶ Fontos azonban különbséget tenni akkor, ha egy etikai normát nemzetközi egyezményben foglalnak keretbe, amelyet államok ratifikálnak. Ebben az esetben nemzetállamok közötti kapcsolatról beszélhetünk, mely esetben a szabályok a közjogba integrálódnak. Erre kiváló példa a *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* (a továbbiakban: UNESCO) doppingellenes egyezménye,⁷ amely kötelező jogi keretet biztosít a doppingellenes szabályok végrehajtására, és mivel államok ratifikálták, részévé vált a nemzetközi jognak és így a nemzetközi sportjognak is.

2. MAGYARORSZÁG HELYZETE A NEMZETKÖZI SPORTJOGI EGYZEMÉNYEK TÜKRÉBEN

A sport globalizációja és nemzetközi szintű integrációja elengedhetlenné tette olyan egyezmények és szabályozások megalkotását, amelyek biztosítják a tiszta versenyt, a sportintegritást, a biztonságot és a fenntarthatóságot alapelveinek érvényesülését, amelyek az előbbi fejezetben levezetett gondolatmenet alapján abszolút része a nemzetközi sportjognak. Ezeknek az egyezményeknek és nemzetközi szervezeteknek a célja a fő sportspecifikus témák egységes szabályozásának beépítése a nemzeti sportszabályozásba, megteremtve így a jogbiztonságot és a jogegységességet. Utóbbi különösen fontos az események helyszínének folytonos változása miatt. Magyarország aktív részese ezen nemzetközi törekvéseknek, a fejezetben tárgyalt egyezmények közül egyet ratifikált, de mindet aláírta, vagy alkalmazta valamilyen módon. E fejezet célja tehát, hogy áttekintse kulcsfontosságú sportjogi egyezményeket és Magyarország helyzetét az egyes idetartozó nemzetközi szervekkel kapcsolatban, bemutatva ezek hazai alkalmazásának hatásait, hiányosságait.

⁶ Ken Foster: *Is There a Global Sports Law?* 5–18.

⁷ International Convention against Doping in Sport, UNESCO, <https://en.unesco.org/themes/sport-and-anti-doping/convention> (Letöltés: 2025. április 10.)

2.1. Doppingellenes szabályozás

A doppingellenes szabályok alkalmazása segíti a tiszta verseny biztosítását, növeli a sportolók nemzetközi megítélését, és hozzájárul a fair play alapelveinek érvényesüléséhez. A doppingellenes szabályozás egységes nemzetközi keretét a *World Anti-Doping Agency* (a továbbiakban: WADA) által kidolgozott kódex és az UNESCO Nemzetközi Egyezménye a Doppingellenes tevékenységről. A két dokumentum jogi természete jelentősen eltér egymástól, ugyanis a WADA Kódex egy nemzetközi sportszabályzat, amelyet a WADA dolgozott ki, és azt a sportszervezetek önként alkalmazzák.⁸ Az UNESCO Doppingellenes Egyezmény pedig egy nemzetközi közjogi szerződés, amelyet államok ratifikálnak, és amely kötelező érvényű jogi keretet biztosít a doppingellenes intézkedések végrehajtásához.⁹ Mindkét dokumentum tehát az egységes doppingellenes szabályozás kialakítására jött létre, de míg az egyik az államokat kötelezi és közjogi természetű, addig a másik a sportszervezetekre vonatkozik és inkább magánjogi sportszabályzatnak mondható. Az UNESCO Egyezménynek nagy szerepe van azonban a WADA Kódex jogi háttérének biztosításában, ugyanis az egyezményt aláíró államok vállalják, hogy jogi és politikai eszközökkel támogatják a WADA által meghatározott szabályokat. A gyakorlatban tehát egyik sem hatékony a másik nélkül, ugyanis a WADA Kódex érvényesülése állami jogszabályalkotással történhet meg hatékonyan, amit az UNESCO Egyezmény hivatott biztosítani. Magyarország 2007-ben ratifikálta az UNESCO Doppingellenes Egyezményét, amely a sportbeli dopping elleni nemzetközi egyezmény kihirdetéséről szóló 99/2007. (V. 8.) Korm. rendelettel vált a magyar jogrendszer részévé. A hatékony jogérvényesítés érdekében létrehozásra került a Magyar Antidopping Csoport, amely a WADA Kódex által előírt szabályok végrehajtásáért felel.¹⁰

Összességében tehát ez a nemzetközi szerződés kiemelkedően fontos volt a sport ezen területének jogbiztonsági és jogegységesítési kérdéseinek megoldásához, hiszen az államok azok, akik a joghatóságuk alá tartozó sportszervezetekre vonatkozó doppingellenes szabályozásokat hatékonyan tudják érvényesíteni, így a közjogi oldal bevonása elengedhetetlen volt ezen a sportszabályozási területen is.

⁸ World Anti-Doping Code, *WADA*, 2021, <https://www.wada-ama.org/en/what-we-do/world-anti-doping-code> (Letöltés: 2025. április 11.)

⁹ International Convention against Doping in Sport

¹⁰ Nemzetközi Doppingellenes Szabályzat, *Magyar Antidopping Csoport*, 2021, https://www.antidopping.hu/editor_up/WADA_Code_2021_MAGYAR.pdf (Letöltés: 2025. március 22.)

2.2. Sportintegritás (Macolin Egyezmény)

A sporteredmények manipulációja, különösen a fogadási csalások és a bundázás, az egyik legnagyobb kihívás a modern sportvilág számára. Az Európa Tanács válaszként a sport tisztaságának védelmére 2014-ben elfogadta a Macolin Egyezményt (*Council of Europe Convention on the Manipulation of Sports Competitions*), amely nemzetközi keretet biztosít a sportintegritás megőrzésére. A főtitkár felszólított minden tagállamot a minél hamarabbi ratifikációra, de több ország esetében ez még nem történt meg, köztük Magyarország esetében sem. A Macolin Egyezmény alapvető célja, hogy megakadályozza, felderítse és szankcionálja a sporteredmények manipulációját. Az aláíró és ratifikáló államok számára kötelező érvényű intézkedéseket ír elő, amelyek a sport, az igazságszolgáltatás és a fogadási piacok területére egyaránt kiterjednek. A főbb rendelkezések között olyan előírásokat találhatunk, mint nemzeti platform létrehozása, amely koordinálja a sportintegritással kapcsolatos intézkedéseket, a szabályozott fogadási piacok kialakítása, amely magában foglalja azoknak a fogadástípusoknak a betiltását, amelyek különösen érzékenyek a manipulációra, vagy a nemzetközi együttműködést és annak keretében az információk megosztását.¹¹ A fogadástípusokkal kapcsolatban egyébként nincs konkrét felsorolás a dokumentumban az az Európa Tanács Sportintegritási Bizottságának ajánlásaiból következik,¹² amelyek a legveszélyeztetettebb területnek az élőfogadást és az úgy nevezet spot-fogadást tartják (egyedi eseményekre tett fogadások). Ezeket a kulcsfontosságú előírásokat vizsgálva látható, hogy egyrészt állami erőforrásokat igényelnek, mint a megfelelő szervezet létrehozása és működtetése, továbbá a szerencsejáték-szektorra meglehetősen érzékenyen érintené, és a becsületes sportfogadókat is erősen befolyásolná. Magyarország 2016. novemberében aláírta az egyezményt, de ahogy említettem, a ratifikációra nem került még sor, de ettől függetlenül a hazai jogszabályok figyelembe veszik az egyezmény elveit. A sportról szóló 2004. évi I. törvény (a továbbiakban: Sport tv.) hangsúlyozza a fair play elvének fontosságát, továbbá a 2. § (4) bekezdésének ab) pontjában deklarálja, hogy „*a versenyző köteles a verseny, mérkőzés eredményének tiltott eszközökkel, módszerekkel történő befolyásolásától, a fogadási csalástól tartózkodni*”. Ezen túl a szankcionálásban jelentős szerepet játszik a 2012. évi C. törvény a Büntető

¹¹ The Convention on the Manipulation of Sports Competitions (the Macolin Convention), *Council of Europe*, 2014. <https://www.coe.int/en/web/sport/macolin> (Letöltés: 2025. március 23.)

¹² 7th Meeting of the Group of Copenhagen: Following Financial Flows to Combat Sports Manipulation, *Council of Europe*, 14 Nov, 2024, <https://www.coe.int/en/web/sport/-/7th-meeting-of-the-group-of-copenhagen-following-financial-flows-to-combat-sports-manipulation> (Letöltés: 2025. március 24.)

Törvénykönyvről (a továbbiakban: Btk.), amely szabadságvesztéssel bünteti a bűncselekmény tiltott befolyásolását (349/A. §).

Gondolhatnánk azt, hogy a sportintegritás védelme meglévő jogszabályainkkal is megvalósul, meglátásom szerint azonban az egyezményben olyan plusz garanciák és intézmények vannak az esetek megelőzésére és felderítésére, amelyek átültetése kulcsfontosságú lenne a jövőre nézve.

2.3. Biztonság a sporteseményeken (Saint-Denis Egyezmény)

A sportesemények, különösen a nagyobb volumenű és nézőszámú futballmérkőzések egyre nagyobb biztonsági kihívást jelentenek a rendező államok számára. A tömegrendezvények zavartalan lebonyolítása, a nézők és sportolók védelme, valamint a rendőri, biztonsági és szolgáltatási elemek együttes érvényesítése egyre nagyobb figyelmet kap nemzetközi szinten is. Úgy gondolom, hogy a sport napjainkra kialakult globalizációjával nem is lehet kérdés milyen nagy szükség van egységes és hatékony szabályok kialakítására nemzetközi szinten is. Az Európa Tanács fogadott el korábban a témához kapcsolódó egyezményt, amely a sporteseményeken, különösen a labdarúgó mérkőzéseken megnyilvánuló nézői erőszakról és nem megfelelő viselkedésről szól.¹³ A *European Convention on Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Events* (1985) fontos mérföldkő volt a nézői erőszak elleni nemzetközi fellépésben, különösen a labdarúgás terén. Ugyanakkor az elmúlt évtizedekben jelentős változások történtek a sportesemények szervezésében, a közbiztonsági kihívásokban és a szurkolói kultúrában, ami szükségessé tette az egyezmény továbbfejlesztését és korszerűsítését. Ennek eredményeképpen az Európa Tanács 2016-ban elfogadta a *Convention on an Integrated Safety, Security and Service Approach at Football Matches and Other Sports Events* (2016) elnevezésű egyezményt (a továbbiakban: Saint-Denis Egyezmény), amely a sportesemények biztonságának integrált szemléletű megközelítését tűzte ki célul. A dokumentum egyedülálló abban, hogy a biztonságot nem kizárólag rendészeti feladatként kezeli, hanem a szolgáltatási szempontokat és a nézői élmény javítását is beemeli a szabályozásba, így olyan rendelkezésekkel is találkozhatunk, ami például a jó látási feltételek biztosítását írja elő. Az egyezmény tehát integrált, három pilléres szemlélettel rendelkezik, amely a „*safety, security,*

¹³ European Convention on Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Events and in Particular at Football Matches, ETS No. 120, *Council of Europe*, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=120> (Letöltés: 2025. március 24.)

service” alapelveket egyesíti. Természetesen nagyrészt a biztonság megteremtése van előtérben a megfelelő szabályok, protokollok, illetve kommunikációs együttműködés kialakításával, de ahogy említettem, beépítésre került a szolgáltatásnyújtással kapcsolatos garanciarendszer is. Ez a holisztikus modell jobban illeszkedik napjaink elvárásaihoz és kihívásaihoz. Szintén különbség a két nemzetközi dokumentum között, hogy míg a korábbi 1985-ben elfogadott egyezmény legfőképpen elvi ajánlásokat tartalmazott, a Saint-Denis Egyezmény jogszabályi és szervezeti reformjavaslatokat fogalmaz meg. Magyarország az 1985-ös egyezményt a nézői erőszakról és a rendbontásról ratifikálta, a Saint-Denis Egyezményt azonban csak aláírta, de véleményem szerint erre hamarosan sor kerülhet, a dokumentum elveinek alkalmazása ugyanis nem áll ellentétben a magyar szabályozással, pusztán továbbfejleszti és kiegészíti azt, de ennek átültetése természetesen erőforrásokat igényel, és újabb kötelezettségeket jelent az állam számára sportesemények rendezése során.

Az egyezmény tehát klasszikus értelemben vett nemzetközi sportjognak tekinthető, amely szerint a ratifikáló államok kötelezik magukat egységes rendszerek és szabályok kialakítására a sporteseményekkel kapcsolatban, ezzel hatékonyan javítva a passzív sportolás élményét, mint kulturális terméket.

3. A NEMZETKÖZI MUNKAÜGYI SZERVEZET HATÁSA A SPORT VILÁGÁRA

A sport, mint globális iparág nem csupán szórakoztatási és kulturális funkciót tölt be, hanem komoly munkaadói szereppel is bír. Edzők, sportolók, technikai személyzet, adminisztratív dolgozók és pályakarbantartók tömege dolgozik a sport ökoszisztémájában. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (a továbbiakban: ILO) a munkajogi normák világszintű védelmét biztosítja, és egyre nagyobb szerepet játszik a nemzetközi sportjog fejlődésében is, különösen a sportmunkavállalók jogainak védelmében. Mivel a szervezet államok közötti kapcsolatokra épül, így sportot érintő kérdésekben klasszikus értelemben vett nemzetközi sportjogról beszélhetünk. Az ILO 1919-es alapítása óta a méltányos munka, a munkahelyi biztonság és a munkaügyi jogok védelme mellett kötelezte el magát. Az ILO nemzetközi egyezményeket alkot, iránymutatásokat tesz közzé, és tanácsot ad a tagállamoknak. Ezek az eszközök alkalmazhatók a sportmunkavállalók (pl. hivatásos sportolók, edzők) munkajogi helyzetének

szabályozására is.¹⁴ A témaspecifikus nemzetközi szervezet szabályai tehát bár nem kifejezetten a sporttal kapcsolatban jöttek létre, de azok számára is alapot szolgáltat. Ezt alátámasztja, hogy az ILO 2024 májusában kiadott egy technikai tájékoztatót *Professional Athletes and Fundamental Principles and Rights at Work* címmel, amely részletesen elemzi a hivatásos sportolók munka világában tapasztalható kockázatait, és bemutatja, hogyan alkalmazhatók az ILO alapvető munkaügyi elvei és jogai a sport területén. Szükséges tehát leszögezni, hogy a sportolók igenis munkavállalónak számítanak, akik adott esetben többletkihívásokkal is szembe kell nézzenek. A fent említett ILO által kiadott tájékoztató felhívja a figyelmet, hogy az atléták gyakran kiszolgáltatottak a klubjuknak, vagy a ligájuknak, sok esetben nem élhetnek a kollektív tárgyalás jogával, gyakoriak a diszkriminációs esetek, a női sportolók jövedelme sok esetben alacsonyabb, illetve rendkívül kiszolgáltatottak a fokozott sérülésveszély és így a rövid karrieridőszak miatt.¹⁵ Az ILO, mint nemzetközi szervezet egyezményei, jegyzőkönyvei és ajánlásaival kapcsolatban az államok kormányainak bemutatási kötelezettsége van az illetékes hatóságok felé ratifikációs kötelezettségről azonban nem beszélhetünk.¹⁶ Magyarország az ILO tagjaként számos egyezményt ratifikált, amelyek célja a munkavállalók jogainak védelme, beleértve a hivatásos sportolókat is. Ezek közül a sport terén különösen releváns lehet az egyenlő díjazásról szóló 100. számú egyezmény, amely előírja a férfi és női munkavállalók egyenlő értékű munkáért járó egyenlő díjazását,¹⁷ továbbá a foglalkoztatás és foglalkozás terén történő megkülönböztetés elleni 111. számú egyezmény, amely a diszkriminációt tiltja a foglalkoztatás területén.¹⁸

Az ILO tehát profi sportolásra, mint foglalkoztatási opcióra a korábbi közvetett hatás helyett napjainkban már igyekszik közvetlenül is befolyást gyakorolni és védelmet nyújtani. Ehhez azonban két dolog elengedhetetlen, az egyik, hogy a létrehozott egyezmények a tagállamok által ratifikálásra kerüljenek, a másik pedig, hogy azok alkalmazása a sport területén is megtörténjen a gyakorlatban.

¹⁴ ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work, *International Labour Organization*, <https://www.ilo.org/about-ilo/mission-and-impact-ilo/ilo-declaration-fundamental-principles-and-rights-work> (Letöltés: 2025. március 25.)

¹⁵ Professional Athletes and Fundamental Principles and Rights at Work - ILO Technical Brief, *International Labour Organization*, 2024, <https://doi.org/10.54394/UPJT5382> (Letöltés: 2025. március 25.)

¹⁶ Az ILO Alapokmánya és a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia Ügyrendje, *Nemzetközi Munkaügyi Szervezet*, 2020, https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:62:&p_lang=hu (Letöltés: 2025. március 24.), 19. cikk, (5)-(6) bekezdés

¹⁷ C100 – Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100)

¹⁸ C111 – Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111)

4. OLIMPIAI CHARTA ÉS A NEMZETKÖZI OLIMPIAI BIZOTTSÁG SZABÁLYAI

Röviden szeretném tisztázni az olimpiai szervezet és szabályrendszer csoportosítását is jelen témával kapcsolatban, ugyanis a nemzetközi sporttal összefüggésben ez kardinális kérdés. Az Olimpiai Charta az olimpiai mozgalom alapvető szabályait és elveit foglalja össze egyfajta olimpiai vonatkozású alkotmányként. Nem minősül nemzetközi szerződésnek, karbantartásáért a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (a továbbiakban: NOB) felelős. Az olimpiai szervezet és szabályrendszer a globális sportjog körébe sorolandó, ugyanis nem államok közötti kapcsolatokra alapszik, ugyanakkor a nemzeti olimpiai bizottságok, mint a Magyar Olimpiai Bizottság (a továbbiakban: MOB) is, sok esetben félállami-félcivil köztestületek, amelyet az állam hozott létre törvénnyel.¹⁹ Így tehát azt mondhatjuk, hogy itt egy részben vegyes nemzetközi jogi rendszerről beszélhetünk, ahol az államok legfeljebb közvetetten érintkeznek a NOB-bal, mint nemzetközi szervezettel. A nemzeti olimpiai bizottságok szinte minden tevékenysége az Olimpiai Charta, mint nemzetközi dokumentum elveire épül, így az meghatározó az olimpiai sportágak sportszabályozásával kapcsolatban, elősegíti a fair play, az esélyegyenlőség és a sportolók védelmének érvényesülését, miközben rögzíti az autonómia megőrzésének fontosságát az államokkal szemben, ami rendkívül nehéz, különösen az állami finanszírozással érintett területeken.

ÖSSZEGZÉS

Látható, hogy a *lex sportiva*n belül a nemzetközi sportjog és a globális sportjog közötti határvonalak meghatározása kulcsfontosságú a sport szabályozásának megértéséhez. Míg a nemzetközi jog az állami együttműködésre és az etikai normák betartására összpontosít, addig a globális sportjog sportszakmai szabályokra és a sportszervezetek autonómiájára épül. A tanulmány hangsúlyozza, hogy a nemzetközi sportjog és a globális sportjog közötti különbségek nem csupán elméleti jelentőséggel bírnak, hanem gyakorlati szempontból is meghatározóak, ahogy azt a FIFA botrány kapcsán is láthattuk. Mindkét rendszer sajátos szerepet játszik a sport szabályozásában, a nemzetközi sportjog globális normák kialakításával biztosítja az államok közötti együttműködést, és erős alapot ad a sport integritásának védelmére, míg a globális sportjog lehetővé teszi a sportszervezetek számára, hogy rugalmasan és gyorsan reagáljanak a sportáguk specifikus igényeire, például a versenynaptárak kezelésére

¹⁹ Rixer Ádám – Téglási András: A sport igazgatása, in Lapsánszky András (szerk.): *Közigazgatási jog Szakigazgatásaink elmélete és működése*, Budapest, Wolters Kluwer, 2020, 932–954.

vagy a szabályváltoztatásokra, a szabályozás átláthatóságának és elszámoltathatóságának további javítása azonban elengedhetetlen a sport jogbiztonságának megőrzése érdekében. A magyarországi példát figyelembevéve látható, hogy a nemzetközi sportjoghoz tartozó szervezet és egyezmények jelentős hatással vannak a nemzeti sportszabályozásra, segítve az olyan területek fejlődését, mint a doppingelleni küzdelem, a mérkőzések manipulálása, sportesemények biztonságával kapcsolatos szabályozás, vagy a profi sportolók munkajogi védelme. Fontos hangsúlyozni, hogy a globális sportjoggal ellentétben a nemzetközi sportjognál a tényleges érvényesítés állami szerepvállalással valósulhat meg, legyen szó akár a jogalkotásról, akár a jogérvényesítésről, amelynek anyagi és így sok esetben politikai vonzata is van. Sportszakmai szempontból azonban nem lehet kérdés, hogy szükség van nemzeteken túlmutató jogalkotásra egy ilyen nemzeteken átnyúló területén, történjen az államok bevonásával, vagy egyéb sportszervezetek együttműködésével.

BIBLIOGRÁFIA

FOSTER, Ken: Is There a Global Sports Law? in Siekmann, Robert C. R. – Soek, Janwillem (eds): *Lex Sportiva: What is Sports Law?* ASSER International Sports Law Series, Den Haag, T.M.C. Asser Press, 2012, 35–52.

RIXER Ádám – TÉGLÁSI András: A sport igazgatása, in Lapsánszky András (szerk.): *Közigazgatási jog Szakigazgatásaink elmélete és működése*, Budapest, Wolters Kluwer, 2020.

TEUBNER, Gunther: *Global Law Without a State*, Andover, Dartmouth Publishing Company, 1997.

Egyéb források

7th Meeting of the Group of Copenhagen: Following Financial Flows to Combat Sports Manipulation, *Council of Europe*, 14 Nov, 2024, <https://www.coe.int/en/web/sport/-/7th-meeting-of-the-group-of-copenhagen-following-financial-flows-to-combat-sports-manipulation>

Az ILO Alapokmánya és a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia Ügyrendje, *Nemzetközi Munkaügyi Szervezet*, 2020, https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:62:&p_lang=hu

European Convention on Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Events and in Particular at Football Matches, ETS No. 120, *Council of Europe*, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatyenum=120>

FIFA Code of Ethics, Zurich, *Fédération Internationale de Football Association*, 2019. <https://digitalhub.fifa.com/m/ec8cf89d4844efd/original/fmhdml5mjyqnrlijmmsut-pdf.pdf>

ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work, *International Labour Organization*, <https://www.ilo.org/about-ilo/mission-and-impact-ilo/ilo-declaration-fundamental-principles-and-rights-work>

International Convention against Doping in Sport, *UNESCO*, <https://en.unesco.org/themes/sport-and-anti-doping/convention>

Nemzetközi Doppingellenes Szabályzat, *Magyar Antidopping Csoport*, 2021, https://www.antidopping.hu/editor_up/WADA_Code_2021_MAGYAR.pdf

Professional Athletes and Fundamental Principles and Rights at Work – ILO Technical Brief, *International Labour Organization*, 2024, <https://doi.org/10.54394/UPJT5382>

The Convention on the Manipulation of Sports Competitions (the Macolin Convention), *Council of Europe*, 2014. <https://www.coe.int/en/web/sport/macolin>

World Anti-Doping Code. *WADA*, 2021, <https://www.wada-ama.org/en/what-we-do/world-anti-doping-code>

Zhou Ziyue – Kwan Yuen Iu: Legal Regulation of International Sports Organization: A Case Study on FIFA Corruption, *American Society of International Law International Organizations Works in Progress Workshop. Online Conference, SSRN*, Feb 3, 2023, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4347922

Fekete Dóra

A TÁRSADALMI RÉSZVÉTEL FOGALMI MEGHATÁROZÁSA ÉS JELENTŐSÉGE

BEVEZETÉS

A részvételiség, a társadalmi részvétel napjainkban egyre hangsúlyosabb jelentőséggel bír, ezért vizsgálatakor elsődleges fontosságú a részvétel fogalmának tisztázása. A jog- és politikatudományban a „részvétel” nem egységesen értelmezett fogalom: különféle elméleti modellek alapján más-más tartalommal ruházzák fel. Egyes megközelítések a részvételt csupán az állampolgári véleménynyilvánítás vagy választói aktivitás szintjén értelmezik, míg mások a deliberációra, közösségi együttműködésre és kollektív döntéshozatalra helyezik a hangsúlyt. Mivel a részvétel fogalma nem egyértelmű, ezért e tanulmány célja, hogy a különböző értelmezéseket bemutassa, és feltárja, hogy mit is értünk részvétel alatt, és ez milyen elméleti keretek között vizsgálható.

A fogalom tisztázása nemcsak elméleti szempontból fontos, hanem a gyakorlati értelmezhetőség miatt is. A részvételi mechanizmusok hatékonyságát, társadalmi beágyazottságát vagy demokratikus hozzáadott értékét csak akkor tudjuk érdemben értékelni, ha világos alapfogalmakra és mércékre építkezünk. Az elméleti megközelítések önmagukban tehát nem elegendőek: a részvétel működését konkrét társadalmi-politikai kontextusban, valós gyakorlatokon keresztül lehet jobban megérteni. Ezért a tanulmánynak végén a részvétel különféle elméleti értelmezéseinek bemutatása után két konkrét, a gyakorlatban már sikeresen megvalósult példa is bemutatásra kerül.¹

FOGALMI MEGHATÁROZÁSOK – MEGKÖZELÍTÉSI MODELLEK

Megfigyelhető, hogy a mai modern demokráciákban az állampolgárok egyre inkább eltávolodtak a hatalom gyakorlásától és a döntéshozatali folyamatoktól. Ennek oka, hogy a szerepeket jellemzően a választások útján felhatalmazott politikai elit tölti be. Ez a gyakorlat gyakran eredményez bizalmatlanságot és közönyt a politika iránt. A részvételi demokrácia és a

¹ Lajos Veronika: Részvétel és együttműködés – fogalmak, dilemmák és értelmezések, *Replika*, C. évf., 2016/5, 24–30.

társadalmi részvétel gondolata éppen erre kínál alternatívát: célja, hogy visszaadja az állampolgároknak a beleszólás lehetőségét, és ezzel a demokrácia kiteljesítésére törekszik.²

Nemcsak jogi értelemben, de alapvető emberi – fizikai és pszichológiai – igényként is megjelenik, hogy az emberek részt vehessenek azokban a döntésekben, amelyek közvetlenül befolyásolják életkörülményeiket.³

Ezért is alapvető fontosságú, hogy a döntéshozók lehetőséget biztosítsanak a lakosság számára a véleménynyilvánításra és a döntések alakítására. A részvétel révén különféle nézőpontok és tudásformák találkozhatnak, ezáltal a döntések megalapozottabbá, elfogadottabbá és legitimebbé válhatnak.⁴

A társadalmi részvétel kutatási területén élénk vita folyik arról, hogyan definiálják magát a társadalmi részvételt. Éppen ezért ebben az írásban először a fogalmi meghatározásokat és a részvétel jelentőségének különféle megközelítési modelljeit ismertetem.

Az egyéni szükségletek modellje

Ez a modell az állam és az állampolgár közötti viszonyt a jogrendszer szabályozza, elvileg biztosítva a politikai részvétel lehetőségét. A gyakorlatban azonban ez akadályokba ütközhet: az állam nem biztosítja a részvétel feltételeit, vagy az állampolgár nem él jogaival.

A részvétel problémáját szociológiai szempontból a civilizáció és az állam viszonyán keresztül lehet megközelíteni. Ferge Zsuzsa szerint a civilizáció az emberi együttélés kerete, amelyet a társadalmi egyenlőtlenségek és a különböző életfeltételek határoznak meg. Az állam közvetíti a domináns együttélési mintákat, ám ezek sokszor elérhetetlenek a társadalom alsóbb rétegei számára.

Elias elmélete alapján a civilizáció folyamata a viselkedés szabályozásának fejlődését, az önkontroll erősödését és a társas együttélés finomodását jelenti. Ez a folyamat azonban nem

² Lásd Pataki György: Bölcs „laikusok” – Társadalmi részvételi technikák a demokrácia szolgálatában, *Civil Szemle*, IV. évf., 2007/3–4, 144–156.

³ Lásd Király Gábor: Máképpen dönteni. A részvétel igénye és esélyei Magyarországon, in Pataki György – Fabók Veronika – Balázs Bálint (szerk.): *Bölcs laikusok. Környezet, részvétel, demokrácia Magyarországon*, Budapest, Alinea Kiadó – Védegylet – ESSRG, 2012, 11–34.

⁴ Lásd Kiss Gabriella: Milyen a jó részvétel? Társadalmi részvételi folyamatok értékelése környezeti ügyekben, *Társadalomkutatás*, XXX. évf., 2012/4, 370–385.

mindenkire egyformán hat: ha az emberek életfeltételei nagyon különbözőek, akkor a domináns minták nem tudnak hatékonyan terjedni, vagy csak torzult formában jelennek meg.

A részvételhez tehát nemcsak jogi lehetőségekre, hanem megfelelő életkörülményekre és diszpozíciókra is szükség van. E feltételek megléte az egyéni szükségletek mentén vizsgálható. A Maslow-féle szükséglethierarchia ebben hasznos eszköz lehet: vagyis amíg az alapvető szükségletek nincsenek kielégítve, az egyén nem tud magasabb szintű célokra törekedni – mint például a politikai részvétel.⁵

A társadalmi integráció és a rendszerintegráció megkülönböztetése is hangsúlyos: míg az állam rendszerszinten biztosíthatja a jogokat, az egyén a személyes kapcsolati hálóin keresztül próbálja meg kielégíteni szükségleteit. A modell problémája, hogy a visszacsatolás – vagyis az egyéni részvétel hatása az állami struktúrákra – nehezen ábrázolható benne.⁶

A társadalmi tőke modellje

A társadalmi tőke modellje már képes megragadni az egyének és a politikai rendszer közötti visszacsatolás jelenségét is. Coleman értelmezése szerint a társadalmi tőke olyan társadalmi struktúrákhoz kötődő jellemzők összessége, amelyek megkönnyítik az egyének vagy csoportok cselekvéseit. Bourdieu ezzel szemben hangsúlyozza, hogy ezek az erőforrások nem mindenki számára egyformán hozzáférhetők, hanem csoporthoz való tartozáson alapulnak, így a társadalmi pozíció meghatározó.

A különféle elméletek közös pontja, hogy a társadalmi tőke mindig strukturális kontextusban értelmezendő – akár egyénhez, akár hálózathoz kapcsolódik. A modell fő kérdése, hogy milyen keretek között és hogyan működik az egyének politikai részvétele, illetve milyen szerepet játszik ebben a társadalmi tőke.

Putnam megközelítése különösen fontos, mert a társadalmi tőkét fejlesztéspolitikai keretbe helyezi, ahol a bizalom, a normák és a hálózatok elősegítik a társadalom hatékony működését. Itt a hangsúly nem az egyéni szándékokon van, hanem a közeg struktúráján, amely előnyös

⁵ Császár Balázs: A részvételfogalom társadalomelméleti összefüggései, *Belvedere Meridionale*, XXV. évf., 2013/3, 16–23.

⁶ Lásd Robert Castel: *A nélkülözéstől a kivetettségig – a „kiilleszkedés” pokoljárása*, *Esély*, IV. évf., 1993/3, 3–23.

vagy hátrányos lehet a részvétel szempontjából. A társadalmi kapcsolatok növelik a társadalmi tőkét, ami a demokratikus működés szempontjából is lényeges.

Ez a modell ugyanakkor nem képes az egyéni szándékok vagy a társadalmi-kulturális különbségek finomabb elemzésére. A részvételt nem mint egyéni döntést, hanem mint strukturális közegben megjelenő lehetőséget értelmezi. Így bár láthatóvá teszi a társadalmi tőke hatásait, a mögöttes mechanizmusokat nem tárja fel részletesen – ezek továbbra is egyfajta „fekete dobozban” maradnak. A modell akkor válik igazán értékessé, ha elfogadjuk, hogy a modern demokráciákban léteznek univerzális fejlődési mintázatok, de ezek vizsgálata további, átfogóbb társadalomelméleti megközelítést igényelne.

A civil társadalom modellje

A civil társadalom fogalmának sokféle értelmezése létezik, ami rávilágít arra, hogy a különböző modellek nem csupán a társadalom egy-egy aspektusát próbálják leírni, hanem komplex társadalmi viszonyokat, politikai és gazdasági dinamikákat is magukban foglalnak. A civil társadalom szerepe az, hogy önálló, önszerveződő, erőszakmentes intézményekből áll, amelyek nemcsak a politikai, hanem a társadalmi rendszerek szempontjából is jelentőséggel bírnak.

A civil társadalom elméleteit két fő irányba lehet sorolni:

- Az egyik megközelítés azt hangsúlyozza, hogy a civil társadalom a társadalmi berendezkedés egyik meghatározó eleme, amely lehetővé teszi a köz- és magánszféra elkülönülését. Ebben a modellben a civil társadalom olyan társadalmi formációkat jelöl, ahol az egyéni szabadság és a polgári társadalom érvényesül, és ezek az értékek mintaként szolgálhatnak más, nem nyugati társadalmak számára is.
- Ezzel szemben a másik megközelítés a civil társadalmat az államtól és gazdaságtól független szféraként tekinti, amely a társadalmi interakciók és a politikai cselekvés terét biztosítja.

Keane elméletében a civil társadalom egy „ideáltípus”, amely a jogilag védett, nem kormányzati intézmények dinamikus és komplex rendszerét írja le. Szerinte ezek az intézmények feszültségben állnak az állami intézményekkel, de a jogi keretek között képesek politikai célokat elérni. Habermas elmélete a civil társadalmat a „nyilvánosság” fogalmával hozza összefüggésbe, amely a magánszféra és a közhatalom közötti közvetítő szerepet tölti be. A civil

társadalom célja itt az, hogy a magánérdekeket és a közhatalmat közvetítse, de Habermas későbbi munkáiban a civil társadalom szerepe bonyolódik, amikor a rendszerek és az életvilág közötti kapcsolatokat is figyelembe veszi.

Arato és Cohen munkájában a civil társadalom elmélete további árnyalatokat kap. Szerintük a civil társadalom nem csupán az államtól és gazdaságtól elkülönült szféra, hanem az állam és gazdaság közötti társadalmi interakciók formája, ahol a politikai és gazdasági rendszerektől különálló, de azokkal kapcsolatban álló interakciók zajlanak. Ebben a koncepcióban a civil társadalom nem csupán a kölcsönös megértésre épít, hanem már szervezeti kereteket is igényel, amelyek a rendszerek által vezérelt cselekvési programoktól függetlenek.

Ez a modell tehát a civil társadalmat nem csupán a magánérdekek és közhatalom közötti közvetítésben, hanem a rendszerek és az életvilág közötti közvetítő szerepként határozza meg. Míg Habermas elméletében a rendszerszintű mechanizmusok behatolnak az életvilágba, addig Cohen és Arato elmélete lehetőséget ad arra, hogy a két szféra közötti hatások ellentétes irányban is érvényesüljenek.

A civil társadalom fogalmának különböző értelmezései tehát nemcsak a társadalmi struktúrák elemzésében segítenek, hanem a részvételi mechanizmusok, politikai célok és társadalmi interakciók összefüggéseit is feltárják. A részvétel kérdését a civil társadalom modellezése során mind a funkcionális, mind a politikai célok elérésére irányuló cselekvés szempontjából érdemes vizsgálni.⁷

Mit nevezünk társadalmi részvételnek?

A társadalmi részvétel fogalmát a szakirodalomban különböző szerzők eltérő módon értelmezik, és eltérő elméleti megközelítések alapján különítik el a részvételi folyamatokat a nem részvételi formáktól. E definíciók áttekintése is alapvetően fontos, hiszen a részvételi folyamatok értékelése során ezek az elméleti kiindulópontok határozzák meg azt is, hogyan tekintik sikeresnek a részvételt, és milyen szempontokat alkalmaznak annak méréséhez.

Elsőként Sherry Arnstein – a részvétel elméletének egyik legismertebb alakja – meghatározása emelendő ki. Arnstein a részvétel lényegét a hatalom gyakorlásában látja. Szerinte csak az tekinthető valódi részvételnek, ahol a résztvevők valódi döntési joggal

⁷ Lásd Császár: *A részvételfogalom*, 16–23.

rendelkeznek, vagy legalábbis képesek érdemben befolyásolni a döntési folyamatot. Ebben a megközelítésben minél nagyobb a részvétel, annál jobb. Nem elég pusztán véleményt nyilvánítani – az számít részvételnek, ha a társadalmi szereplők hatása megjelenik a döntések eredményében is. Ez a szemlélet máig alapvető kiindulópontként szolgál a részvétel elméleti irodalmában.⁸

Arnstein nyolc különböző részvételi szintet különböztetett meg, amelyek egy-egy létrafokként jelennek meg. A legalacsonyabb fokokon gyakorlatilag nincs érdemi részvétel, míg a legfelső szinten teljes mértékű állampolgári kontroll valósul meg. Minél magasabba jut valaki ezen a létrán, annál nagyobb befolyással bír az események alakulására. Az alsó két szint – a manipuláció és a terápia – nem tekinthető valódi részvételnek, inkább elkerülendő gyakorlatok. A következő három szint – tájékoztatás, konzultáció, kompenzáció – látszat-részvételt jelent, amikor az állampolgárok ugyan kifejtetik véleményüket, de ez alig vagy egyáltalán nem befolyásolja a döntéshozókat. A felső három szint – partnerség, hatalom átruházása és állampolgári ellenőrzés – már valódi befolyást biztosít, és a részvétel legmagasabb formáit képviseli.

Itt megemlítenéd az is, hogy Roger Hart – Arnstein modelljére alapozva – kidolgozta a gyermekek és fiatalok részvételének sajátos létráját is. Hart szerint a társadalmi részvétel alapvető állampolgári jog, amelyen keresztül a fiatalok megtanulják, mit jelent aktív állampolgárnak lenni. A részvétel egyfajta partnerséget jelent a fiatalok és felnőttek között, amely során a fiatalok különböző szinteken vonódhatnak be, erőforrásaik, tapasztalataik és a helyzet függvényében.

Hart nyolcfokú részvételi létrája a következő:⁹ Első foka a manipuláció. Itt még a fiatalokat eszközként használják, hogy legitimáljanak egy projektet vagy politikai célt – valódi befolyás nélkül. A második fok az ún. dekoráció. Ennek értelmében a fiatalokat pusztán jelenlétükkel „díszletként” használják, nem kapnak érdemi szerepet vagy beleszólást. A harmadik fok a jelképes részvétel. A fiatalok formálisan jelen vannak, de valójában nincs valódi befolyásuk a döntésekre. Negyedik fok a megbízás és tájékoztatás. A fiatalok konkrét szerepeket kapnak, de tudják, milyen hatással lehetnek a folyamatra. Ötödik fok a tájékoztatás és véleménykérés, vagyis a fiatalok tanácsokat adhatnak, ötleteikkel hozzájárulnak a munkához, és visszajelzést kapnak arról, hogyan hasznosult a véleményük. A hatodik fokon a felnőttek kezdeményeznek,

⁸ Lásd Kiss: *Milyen a jó részvétel?* 370–385.

⁹ Lásd Roger A. Hart: *Children's Participation: From Tokenism to Citizenship*, Firenze, UNICEF International Child Development Centre, 1992, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000171538>

de közös döntéshozás történik: a felnőttek indítják a projektet, de a fiatalokkal közösen döntenek, egyenlő félként. A hetedik fokon a fiatalok által kezdeményezett és vezetett folyamat van. Ennek keretében a projektet teljes egészében a fiatalok irányítják, a felnőttek támogatása nem nélkülözhetetlen. Végül a nyolcadik fok pedig, hogy fiatalok kezdeményeznek, és a felnőttekkel közösen döntenek: a fiatalok indítják a projekteket, és ők kérik fel a felnőtteket partneri együttműködésre.¹⁰

Nem hagyhatjuk ki Ortwin Renn és Thomas Webler megközelítését sem, akik a részvétel definícióját egy másik, kommunikációra épülő irányból közelítik meg. Ők kizárják a részvételi körből például a tiltakozásokat, a szakértői workshopokat vagy a kormányzati hivatalok munkáját segítő egyéb eseményeket. Ugyanakkor ide sorolják a közmeghallgatásokat, lakossági fórumokat, fókuszcsoportokat, kérdőíves kutatásokat, állampolgári tanácsadó testületeket, népszavazásokat, valamint a különféle tárgyalási modelleket. A webleri megközelítés, amely a habermasi „ideális beszédhelyzet” elméletén alapul, a társadalmi részvétel lényegét a kétoldalú, kölcsönös párbeszédben látja – ebben a modellben a részvétel alapfeltétele a diszkurzív, azaz érvelésen alapuló kommunikáció.

Egy másik fontos meghatározást Rowe és Frewer dolgozott ki, akik az információáramlás jellege alapján tesznek különbséget kommunikáció és részvétel között. Szerintük a döntéshozatalhoz való hozzájárulás az, ami elválasztja a valódi társadalmi részvételt a pusztán kommunikációtól. A szerzők három szintet különböztetnek meg: ha az információ egyirányúan az államtól a polgárok felé áramlik, az „közkommunikáció” (*public communication*); ha fordított irányú, tehát az állampolgárok juttatnak el információt a döntéshozók felé, akkor „konzultációról” (*public consultation*) van szó; míg a „valódi részvétel” (*public participation*) csak ott valósul meg, ahol az információáramlás kétirányú.

Az irodalomban ezen túlmenően találkozunk olyan általános meghatározásokkal is, amelyek nem konkrét elméleti keretekre épülnek, inkább gyakorlati szempontból próbálják körülhatárolni a részvétel fogalmát. Beierle és Cayford például minden olyan mechanizmust részvételnek tekint, amely kifejezetten azt a célt szolgálja, hogy a laikus közönséget vagy képviselőket az adminisztratív döntéshozatali folyamatba bevonja. Ők ide sorolják a városi fórumokat, mediációval kísért egyeztetéseket, tanácsadó testületeket, állampolgári tanácsokat és fókuszcsoportokat. Ezzel szemben kizárják a választásokat, népszavazásokat, népi

¹⁰ Lásd Király Gábor: Részvétel, mint kutatási szemlélet – Fogalmi áttekintés a részvételi kutatás témájában, *KÉK – Kultúra és közösség*, 2017/3, 82; valamint Sárosi-Blága Ágnes – Silló Ágota: Önkéntesség és közösségfejlesztés a székelyföldi térségben, *KÉK – Kultúra és közösség*, 2017/3, 62–64.

kezdeményezéseket, lobbitevékenységet, állampolgári pereket, sőt a kevésbé formális akciókat, mint a sztrájk vagy a törvénytelen eszközöket is. Megközelítésükben csak a szervezett, intézményesített és szabályozott eljárások minősülnek részvételnek.

A bemutatott meghatározások három fő dimenzióban ragadják meg a társadalmi részvétel lényegét:

- a hatalom átruházása és döntési jog biztosítása (Arnstein),
- a döntéshozatal kommunikációs, diszkurzív jellege (Renn és Webler),
- az információ kétirányú áramlása (Rowe–Frewer).¹¹

A Nemzetközi Civil Szervezetek Konferenciáján elfogadott dokumentum pedig a részvétel intenzitása aspektusából differenciál.

Bár a civil szervezetek részvétele egyre hangsúlyosabbá válik a politikai döntéshozatali folyamatokban a modern democráciákban, mivel az állampolgári szerepvállalás és a közösségi érdekek képviselése nélkülözhetetlen elemei a legitim és hatékony kormányzásnak. A civil részvétel azonban nem egységes és nem minden esetben azonos intenzitású: különböző formákban, eltérő mértékben és eltérő döntéshozatali szakaszokban valósulhat meg. A részvétel intenzitása alapján négy alapvető fokozatot különböztethetünk meg: a tájékoztatást, a konzultációt, a párbeszédet és a partnerséget. Ezek a részvételi szintek nem csupán hierarchiát alkotnak, hanem azt is jelzik, hogy a civil szervezetek milyen mélységben kapcsolódnak be a döntéshozatal különböző fázisaiba – az előkészítéstől kezdve a tervezésen és megvalósításon át egészen az értékelésig.

E szerint a részvétel négy foka a következők szerint tagolódik:

A részvétel legalapvetőbb formája a *tájékoztatás*, amely az információkhoz való hozzáférést biztosítja a civil szervezetek és a társadalom egésze számára. Ez egyirányú kommunikációt jelent: a hatóságok, önkormányzatok vagy egyéb közhatalmi szervek információkat közölnek, de nem várnak el aktív reakciót vagy visszajelzést. A tájékoztatás célja, hogy az állampolgárok és civil szereplők tisztában legyenek a folyamatban lévő döntésekkel, kezdeményezésekkel, jogszabály-tervezetekkel vagy közpolitikákkal. Mivel az informált állampolgári részvétel

¹¹ Lásd Kiss: *Milyen a jó részvétel?* 370–385.

minden magasabb szintű részvételi forma előfeltétele, a tájékoztatás a döntéshozatali folyamat minden szakaszában elengedhetetlen.¹²

A következő szint a *konzultáció*, amely már interakciót feltételez, de még mindig a hatóság kezdeményezése alapján történik. Ilyenkor a döntéshozók kikérik a civil szervezetek véleményét, javaslatait egy-egy konkrét kérdésben vagy szakpolitikai témában. A konzultáció lehet formális (pl. nyilvános viták, kérdőívek, online társadalmi egyeztetések) vagy informális (pl. személyes egyeztetések, háttérbeszélgetések). Fontos kiemelni, hogy ebben a fázisban a hatóság dönti el, mely témákban történik konzultáció, és azt is, hogy a beérkezett véleményeket milyen mértékben veszik figyelembe. Ennek ellenére a konzultáció alapvető fontosságú a szakpolitikai dokumentumok kidolgozásában, valamint a már elfogadott intézkedések nyomom követésében, értékelésében és esetleges módosításában.

A civil részvétel mélyebb formája a *párbeszéd*, amely már kétirányú, folyamatos kommunikációt jelent a hatóságok és a civil szervezetek között. Ez a folyamat jellemzően hosszabb távú, és bizalmi alapokon nyugszik. A párbeszéd két típusát különíthetjük el: a széleskörű párbeszédet, amely nem kötődik közvetlenül egy adott szakpolitikai folyamathoz, inkább a közös érdekek és álláspontok megismerését szolgálja, illetve az együttműködésen alapuló párbeszédet, amely egy konkrét szakpolitika vagy program előkészítésére és megvalósítására irányul. Ez utóbbi típus során a civil szervezetek aktívan részt vesznek a tervezés folyamatában, javaslatokat dolgoznak ki, és közösen keresik a megoldásokat a döntéshozókkal. A párbeszéd különösen fontos a szakpolitikák kialakításának és újragondolásának szakaszában, mivel elősegíti a döntések megalapozottságát, társadalmi beágyazottságát és elfogadottságát.

A részvétel legmagasabb szintje a *partnerség*, amely a döntéshozatali folyamat minden szakaszában a felelősség és az erőforrások megosztását jelenti az állami szereplők és civil szervezetek között. Ebben a modellben a civil szervezetek nem csupán véleményező vagy tanácsadó szerepet töltenek be, hanem aktívan részt vesznek a döntéshozásban, sőt gyakran a megvalósításban is. Ilyen lehet például, ha egy adott feladat végrehajtását (pl. szociális szolgáltatások biztosítása, közösségfejlesztési programok lebonyolítása) az állam vagy önkormányzat civil szervezetekre bízta, vagy ha közös döntéshozó fórumokat, testületeket hoznak létre, amelyekben a civil szféra egyenrangú félként vesz részt. A partnerségi

¹² Lásd A döntéshozatalban való állampolgári részvétel jó gyakorlatának kódexe, *Conference of INGOs of the Council of Europe – Council of Europe*, 2009, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802eedd0> (Letöltés: 2025. április 8.)

kapcsolatnak ugyanakkor egyik alapvető feltétele, hogy a civil szervezetek megőrizték függetlenségüket – vagyis továbbra is szabadon kampányolhassanak, kritikát gyakorolhassanak, és saját céljaikat képviselhessék.¹³

Összességében elmondható, hogy a civil szervezetek politikai döntéshozatalba való bevonása nem csupán a részvételiség elvének érvényesülése miatt fontos, hanem a döntések legitimitását, minőségét és társadalmi elfogadottságát is növeli. A négy részvételi fokozat – tájékoztatás, konzultáció, párbeszéd és partnerség – nemcsak különböző intenzitású beavatkozási formákat jelöl, hanem fokozatosan mélyülő együttműködési modelleket is, amelyek révén a civil társadalom érdemi módon járulhat hozzá a közpolitikák formálásához és végrehajtásához.¹⁴

Láthatjuk, hogy mindezek különböző szemléletmódokat tükröznek, és – nem meglepő módon – eltérő módon értelmezik azt is, hogy mit jelent egy részvételi folyamat.

A részvételi folyamatok célja, hogy az állampolgárok aktívan részt vegyenek a döntéshozatali mechanizmusokban, így elősegítve a demokratikus elvek megvalósulását és a közösségi döntések hatékonyságát. A siker ezen a területen nem csupán azt jelenti, hogy a polgárok részvételi jogait érvényesítik, hanem azt is, hogy a részvételi eszközök valóban hozzájárulnak a döntések minőségéhez és a közösségi összetartozás érzésének megerősítéséhez. A részvétel sikere tehát többdimenziós jelenség, amely nem csupán az aktivitás mértékét, hanem a hatékonyságot és az elérni kívánt eredmények realizálását is magában foglalja.¹⁵

Ezen a ponton érdemes kitérni arra a kérdésre is, hogy mit jelent az aktív állampolgárság, az aktív állampolgári részvétel, valamint arra is, hogy milyen típusú gondolkodási folyamat, készségek segítik elő az emberek részvételi szándékát a politikai döntéshozatali folyamatokba.

Egyre inkább megfigyelhető az állampolgárság összetett fogalmának egy olyan változása, amely elmozdul egy dinamikusabb, inkább cselekvést hangsúlyozó irányba.

¹³ Lásd uo.

¹⁴ Miskolc Megyei Jogú Város: Állampolgári részvételi koncepció, 475/2021 (XII. 16.) sz. határozat melléklete, *Tervezzük Miskolcot!*, 2021, https://tervezzukmiskolcot.hu/sites/default/files/2022-05/Miskolc%20MJV%20%C3%96nkorm%C3%A1nyzat%C3%A1nak%20%C3%81llampolg%C3%A1ri%20R%C3%A9szv%C3%A9teli%20Koncepc%C3%B3ja%202021%20475_melleklet_0.pdf (Letöltés: 2025. április 7.)

¹⁵ Lásd A döntéshozatalban való állampolgári részvétel jó gyakorlatának kódexe

Az egyéni személyes felelősségvállalás (*self personal responsibility*) a társadalmi aktivitás egyik legfontosabb előfeltétele, amely azt jelenti, hogy az egyén vállalja a saját életére vonatkozóan a meghozott döntéseinek következményeit, így képes lesz az egyén kilépni a személyes térből és meglátni azt a társadalmi színteret, aminek ő maga is része, és akkor tud nyitott lenni arra, hogy azokat a kompetenciákat elsajátítsa, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a társadalmi folyamatokat befolyásolni képesek legyenek, vagyis véleményt tudjanak nyilvánítani, így érdemi lehetőségük nyíljon a környezetük folyamatainak alakítására.

A legújabb elméletek az állampolgárság fogalmának aktív elemeinek hangsúlyosabbá válását, sőt bővülését emelik ki. A klasszikus állampolgári tevékenységek mellett olyan új típusú tevékenységek is az állampolgári szerep alkotói lettek, mint a környezetvédelem, a tudatos fogyasztás vagy az önkéntes tevékenység. Ugyancsak egyre fontosabbá válik a vállalkozókészség is, mint az aktív állampolgári szerep eleme. Az állampolgári szerep elemei ma már jóval többet jelentenek, mint a hagyományos állampolgári kötelezettségek (pl. szavazáson való részvétel, adófizetés stb.) köre. Az aktív, demokratikus és felelős állampolgári szerep fontos eleme a tájékozottság és az érdeklődő attitűd.¹⁶ Mi segíti elő a politikai aktivitást?

A demokrácia kognitív elméleti megközelítése

A politikai kogníciók azok a gondolkodási folyamatok, amelyek lehetővé teszik, hogy az emberek értelmezzék és feldolgozzák a politikai eseményeket, jelenségeket. Az állampolgárok politikai tudása nem elszigetelt információkból áll, hanem olyan tudásszerkezetből, amelyben különböző fogalmak, vélemények és tapasztalatok – úgynevezett csomópontok – között kapcsolatok alakulnak ki. Ezek a kapcsolatok azt mutatják meg, hogy egy-egy politikai információ milyen más információkhoz kötődik a gondolkodás során. A kapcsolatok erőssége, vagyis a vélelemerősség, meghatározza, hogy az emberek milyen gyorsan és milyen biztosan kapcsolják össze a különböző elemeket, vagyis hogyan gondolkodnak egy adott politikai kérdésről.

Ezekből a kapcsolódó gondolatokból és vélekedésekből épül fel az úgynevezett politikai vélelemrendszer, amely minden egyén esetében más és más módon szerveződik. A fejlett vélelemrendszerrel rendelkező állampolgárokat nevezzük politikailag szofisztikálnak – ők

¹⁶ Lásd Gáti Annamária: Aktív állampolgárság Magyarországon nemzetközi összehasonlításban – Másodelemzés nemzetközi adatbázisok és szakirodalom alapján, 6–9., *TÁRKI-TUDOK*, 2010, https://www.tarki-tudok.hu/file/part_1_cived_tanulmany_ga_20100620.pdf (Letöltés: 2025. április 6.)

azok, akik nemcsak több információval rendelkeznek, hanem képesek azt megszerezni és összefüggéseiben értelmezni is.

A demokrácia kognitív megközelítése abból indul ki, hogy a demokratikus intézményrendszer alapját az egyéni megismerés képezi. Mikroszinten ez az egyéni benyomások és politikai értelmezéseket jelenti, mezoszinten az állampolgári döntések szintjén jelenik meg – például abban, hogy ki hogyan szavaz vagy milyen részvételi formákat választ. Makroszinten pedig az egész demokratikus berendezkedés minősége és szerkezete is összefügg azzal, hogy az állampolgárok mennyire képesek átlátni a politikai rendszert, és aktívan részt venni annak alakításában – akár alulról jövő, akár felülről irányított módon.

A politikai szofisztikáltság tehát annak a mértéke, hogy valaki mennyire tudatosan és értően gondolkodik a politikáról. Robert C. Luskin szerint ez három alapvető tényezőtől függ: az információtól, a képességtől és a motivációtól. Az információ azt jelenti, hogy az illető milyen forrásokból és mennyire rendszeresen tájékozódik. A képesség a politikai információk megértésének szintjére, azaz az értelmi képességekre utal. A motiváció pedig azt mutatja, hogy az adott személy mennyire érdekelt és elkötelezett a politikai kérdések iránt.

A politikai szofisztikáltság szintjét ezen belül három szempont alapján lehet mérni: a méret, a terjedelem és a szervezettség szerint. A méret azt mutatja meg, hogy hányféle politikai ismerete van valakinek. A terjedelem azt írja le, hogy ezek az ismeretek mennyire sokféle témát ölelnek fel – míg egyes emberek csak egy-egy kérdésre koncentrálnak, mások széles körű politikai látókörrel rendelkeznek. A szervezettség pedig azt jelenti, hogy az egyes tudáselemek mennyire kapcsolódnak egymáshoz, vagyis mennyire képeznek logikusan felépített, értelmezhető rendszert.

A szofisztikált állampolgárok nemcsak több információval rendelkeznek, hanem azokat képesek megszerezni, és összefüggéseiben is megérteni. Ez teszi lehetővé számukra, hogy politikai döntéseiket tudatosan és átgondoltan hozzák meg. A jól szervezett politikai tudás tehát nem csupán információhalmaz, hanem egy olyan hálózat, amely révén az egyén rugalmasan és értelmesen képes reagálni a politikai eseményekre. Ez az összekapcsolt tudásrendszer az állampolgári tájékozottság és aktív részvétel alapvető feltétele a demokratikus társadalmakban.¹⁷

¹⁷ Lásd Szántó András: Politikai szofisztikáltság a demokráciaelméletben, *Politikatudományi Szemle*, XXVIII. évf., 2019/1, 86–88.

A részvételiség különböző intézményi formákban ölthet testet, amelyek mind más-más módon járulnak hozzá az állampolgárok bevonásához a közösségi döntéshozatalba. Az alábbiakban – Belényesi Emese tanulmányában felsoroltak szerint - néhány jellemző példa kerül bemutatásra.

Ügyfélkarta (*Citizen's Charter*)

Az ügyfélkarta célja az önkormányzati működés átláthatóságának és lakosságközpontúságának növelése. Ez a dokumentum biztosítja, hogy az önkormányzatok kiemelt figyelmet fordítsanak a lakosság tájékoztatására, valamint az állampolgári igények és elvárások figyelembevételére. Fontos szerepet kap benne a közszolgáltatások részletes bemutatása, továbbá olyan panaszkezelési mechanizmusok biztosítása, amelyek révén az állampolgárok visszajelzést adhatnak az elégtelen szolgáltatásokról.

Állampolgári tanács (*Citizen's Jury*)

Az állampolgári tanács a közösségi tervezés egyik bevált módszere, amely konkrét ügyekben – például helyi fejlesztések vagy ipari beruházások kapcsán – eseti alapon vonja be a lakosságot a döntéshozatalba. Lehetőséget ad az adott kérdés alapos megvitatására és a társadalmi támogatottság felmérésére. Előnye, hogy megalapozott és gyakran konszenzusos döntések születnek, miközben az állampolgárok aktívabb közéleti részvételét is elősegíti.

Szomszédsági öngazgatás (*Neighborhood Governance*)

Ez a megközelítés lehetővé teszi, hogy az önkormányzati struktúrában hangsúlyos szerepet kapjon a helyi közösségi szint. A modell keretében civil szervezetek és társadalmi csoportok közvetlenül részt vehetnek közszolgáltatási feladatokban, együttműködve az önkormányzattal. A szomszédsági közösségek saját fejlesztési stratégiákat dolgoznak ki, amelyek integrálódnak a hivatalos tervezési dokumentumokba, így elősegítve a konszenzusos, közös döntéshozatalt.

Szomszédsági körök (*Neighborhood Partnerships*)

A szomszédsági körök fontos szerepet tölthetnek be a szociális ellátórendszerek, különösen a gyermekvédelem megerősítésében. Ezek a közösségi formációk különféle szolgáltatásokat és támogatási lehetőségeket – például tanácsadást, tájékoztatást, segélyvonalakat vagy személyes segítségnyújtást – biztosítanak. A feladatok megosztása a tagok között növeli az együttműködés hatékonyságát és erősíti a közösségi kohéziót.¹⁸

Megjegyzendő, hogy a társadalmi részvétel szükségessége ma már aligha vitatott a nyugati demokráciákban. Az azonban, hogy milyen módon történik a részvétel, nagyban befolyásolja a döntések eredményességét és elfogadottságát. Ha a részvétel csupán formális, látszattervekenység marad, az tovább erősítheti a társadalmi bizalmatlanságot, súlyosbíthatja a konfliktusokat, és alááshatja a döntések legitimitását. Éppen ezért kulcsfontosságú, hogy a részvételi folyamatokat a benne részt vevő felek is hatékonyak és eredményesnek ítéeljék meg.¹⁹

Az állampolgárokat a politikai döntéshozatalba bevonó innovációk száma egyre gyarapszik a világban, ezek három nagy csoportját az internetes kommunikációs technikák által nyújtott új lehetőségek, a közvetlen demokrácia intézményei, valamint a deliberatív demokrácia eszközei jelentik.

A demokratikus innovációk típusait tekintve a szakirodalom megkülönböztet *top-down* és *bottom-up* innovációkat. A *top-down*, azaz felülről lefelé létrehozott innovációk olyan alkotmányos és kormányzati változások, amelyek maguk után vonják új intézmények vagy eljárások létrejöttét. A szakirodalom két csoportra osztja ezeket. Az első csoportot a vertikális elszámoltathatóság jelenti, ami a kormányzat állampolgárok előtt elszámoltathatóvá tételét célozza, míg a másodikat a horizontális elszámoltathatóság képezi, vagyis a fének és egyensúlyok rendszerének fejlesztését az egyes kormányzat és más állami szervek között.²⁰

A *bottom-up*, azaz alulról felfelé irányuló innovációk a politikai rendszer megváltoztatásakor az állampolgároktól érkező javaslatokra fókuszálnak, céljuk az aktív, kezdeményező

¹⁸ Lásd Belényesi Emese: Állampolgári részvétel az önkormányzati munkában – a jó gyakorlat, *Új Magyar Közigazgatás*, V. évf., 2012/3, 21–26.

¹⁹ Lásd Ank Michels – Laurens De Graaf: Examining Citizen Participation: Local Participatory Policy Making and Democracy, *Local Government Studies*, Vol. 36, No. 4 (2010), 477–491.

²⁰ Lásd Kenneth Newton: Curing the democratic malaise with democratic innovations, in Brigitte Geissel – Kenneth Newton (eds.): *Evaluating Democratic Innovations: Curing the Democratic Malaise?* London–New York, Routledge, 2012, 6–10.

állampolgárok jobb bevonása a döntéshozatalba, valamint az állampolgárok képességeinek, önrendelkezési lehetőségeinek fejlesztése annak érdekében, hogy minél többen váljanak – a fentebb is már kifejtett, ún. aktív állampolgárokká. Miután Magyarországon a demokrácia intézményrendszerének kiépítésében és működtetésében a felülről lefelé irányuló megközelítés domináns, az ilyen típusú innovációknak kevés figyelem jut, noha a demokratikus intézmények fejlesztéséhez, az állampolgári kezdeményezésekre való nyitottságuk megteremtéséhez nélkülözhetetlenek. Ezeket az innovációkat a szakirodalom öt nagy csoportra osztja. Az első csoportban a választások és a szavazási eljárások reformja szerepel. A másodikat az állampolgárok informálása jelenti, például konzultációk, tanácskozások, petíciók révén. A harmadik az állampolgárok bevonása a döntéshozatalba és a végrehajtásba új intézmények létrehozásával, összehívásával. A negyediket a közvetlen demokrácia eszközeinek intenzív használata jelenti. Végül ötödikként az e-demokráciában rejlő lehetőségek kiaknázása jelenik meg az innovációk eszköztárában.²¹

GYAKORLATI PÉLDÁK – NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

A részvételi demokrácia egyik központi ígérete, hogy az állampolgárok közvetlenebb és érdemibb módon kapcsolódhatnak be a közügyek alakításába, és ezzel hozzájárulhatnak a politikai döntések legitimitációjához. A hagyományos képviseleti rendszerben a választásokon keresztül történő felhatalmazás csak időszakos és közvetett részvételt tesz lehetővé, míg a részvételi intézmények és eljárások révén az állampolgárok aktívabb, folyamatosabb szerepet vállalhatnak a politikai folyamatokban. A részvételi eszközök legitimitációs szerepe tehát nem csupán kiegészítő vagy szimbolikus természetű, hanem – ideális esetben – érdemben hozzájárulhat a döntéshozatal demokratikus megalapozottságához.²²

A deliberatív demokrácia elmélete szerint – amelyet többek között Jürgen Habermas és John Dryzek dolgozott ki – a demokratikus legitimitáció nem kizárólag a formális választási aktusokon és intézményes képviseleten nyugszik, hanem legalább ilyen mértékben a közösségi

²¹ Kenneth Newton: Government Communications, Political Participation and the Public Sphere, in Pippa Norris (ed.): *Public Sentinel: News Media and Governance Reform*, Washington D.C., The World Bank Publications, 2010, 43–60.

²² A két bemutatott nemzetközi példa a Sortition Europe kiadványának felsorolása alapján került kiválasztásra. Lásd Mi az a közösségi gyűlés? Hogyan és miért működik világszerte? *Közösségi Gyűlés Hálózat – Sortition Europe*, 2022, https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/sortitionfoundation/pages/835/attachments/original/1643809378/KGY_nemzetkozi_peldak.pdf?1643809378 (Letöltés: 2025. április 11.)

diskurzuson, az érvek nyilvános megvitatásán és a konszenzus keresésén alapul. Ebben a megközelítésben a legitim döntések azok, amelyek nyilvános érvelésen, inkluzív vitákon és az érintettek aktív részvételén keresztül születnek meg. A részvételi eszközök akkor járulnak hozzá érdemben a politikai legitimitációhoz, ha olyan deliberatív terek jönnek létre, amelyekben az állampolgárok valóban megoszthatják nézeteiket, mérlegelhetik mások érveit, és a folyamat végeredménye nem pusztán előre meghatározott, hanem a részvételi folyamat hatására alakul ki.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy minden részvételi eszköz automatikusan legitimáló erejű. Az utóbbi évek szakirodalma egyre inkább rámutat arra, hogy a „részvételi fordulat” gyakran formális, de nem érdemi részvételt eredményez. Számos esetben a részvételi eszközök csupán „díszletei” a demokraciának, amelyek főként a legitimitáció illúzióját szolgálják, miközben a döntéshozatal valós struktúrái változatlanok maradnak. A legitimitációhoz való tényleges hozzájárulás ezért csak akkor valósulhat meg, ha a részvételi eljárásoknak van érdemi hatásuk – például napirendformáló, javaslattevő vagy döntéshozatalt befolyásoló szerepük –, és ha a folyamatot átláthatóság, elszámoltathatóság és befogadás jellemzi.²³

Ostbelgien példája: intézményesített állampolgári tanács Kelet-Belgiumban.

A német nyelvű kelet-belga régió, Ostbelgien 2019 óta egyedülálló intézményesített részvételi modellt működtet, amely az állampolgári tanácsot a parlamenttel és a kormánnyal egyenrangú, harmadik demokratikus pillérként kezeli. A kezdeményezést valamennyi parlamenti párt egyhangúlag támogatta 2019 februárjában, amikor megszavazták az állandó Állampolgári Tanács és az ahhoz kapcsolódó közösségi gyűlések létrehozását.

A rendszer célja, hogy a polgárok ne csupán alkalmasszerűen, hanem folyamatosan részt vegyenek a döntéshozatali folyamatokban, illetve nyomon kövessék az elfogadott javaslatok megvalósítását is. Ezáltal erősödik az elszámoltathatóság, a döntések átláthatósága, valamint a lakosság beleszólása a közpolitikák irányainak meghatározásába.

A részvétel alapja a reprezentativitás: a testületek összetétele a lakosságot tükrözi nem, életkor, iskolai végzettség és lakóhely szerint. A részvétel önkéntes, és nem követeli meg a belga állampolgárságot; elegendő, ha az illető életvitelszerűen a régióban él, betöltötte a 16.

²³ Lásd Tuza Benedek – Kovács Zoltán: A részvételi demokrácia kihívásai a városfejlesztésben: budapesti tapasztalatok, *Civil Szemle*, XXI. évf., 2024/4, 134–137.

életét, és nem tölt be közhivatalt. A kiválasztott résztvevők számára költségtérítést és napidíjat biztosítanak.

A részvételi modell két elemből áll: egy állandó, 24 főből álló Állampolgári Tanácsból, valamint az általa kezdeményezett időszakos közösségi gyűlésekből. Az Állampolgári Tanács határozza meg, mely témákat tárgyaljanak a közösségi gyűlések, valamint ezek létszámát is – általában körülbelül 50 fő vesz részt egy-egy gyűlésen. A résztvevőket sorsolással választják ki, és a gyűlés három-négy hónap alatt, három hétvégén zajlik le. A közösségi gyűlés végül javaslatokat fogalmaz meg, amelyeket a parlament, a kormányzat, illetve az illetékes bizottság vagy miniszter köteles megválaszolni.²⁴

Írország példája: deliberatív demokrácia alkalmazása megosztó társadalmi kérdésekben

Írország az utóbbi évtizedekben nemzetközileg is figyelemre méltó példát mutatott arra, hogyan alkalmazhatók deliberatív demokratikus eszközök – különösen az állampolgári tanácskozások – komplex és társadalmilag érzékeny kérdések kezelésére. Az országban az állampolgári részvételnek olyan formáit sikerült bevezetni, amelyek közvetlenül hozzájárultak fontos politikai döntések meghozatalához, sőt alkotmányos reformokhoz is vezettek.

A folyamat kezdete egy civil kezdeményezéshez, a *We the Citizens* (Mi, állampolgárok) elnevezésű projekthez köthető, amelyet egyetemi kutatók és oktatók indítottak el azzal a céllal, hogy kipróbálják a brit kolumbiai választási reform közösségi gyűlésének modelljét ír kontextusban. A projektet magántámogatásokból valósították meg, és célja az volt, hogy bizonyítsa: véletlenszerűen kiválasztott állampolgárok képesek átgondolt, konstruktív módon foglalkozni még erősen megosztó közpolitikai kérdésekkel is.

Ez a kezdeményezés inspirálta az Ír Alkotmányozó Gyűlés (*Irish Constitutional Convention*, ICC)²⁵ létrehozását 2012–2014 között, amelyet a kormány hivatalosan is támogatott. Az ICC 100 tagból állt: 66 főt reprezentatív módon, véletlenszerűen választottak ki egy közvéleménykutató cég segítségével, míg 33 politikus az ír, illetve az északír parlamentekből érkezett. A testület független elnökét a kormány nevezte ki. A résztvevők 14 hónapon keresztül,

²⁴Lásd Ostbelgien Model – A long-term Citizens' Council combined with short-term Citizens' Assemblies, *International Observatory on Participatory Democracy*, 2025, <https://oidp.net/en/practice.php?id=1237> (Letöltés: 2025. április 11.)

²⁵Lásd Constitutional Convention, *Citizen Information*, 2025, <https://www.citizensinformation.ie/en/government-in-ireland/irish-constitution-1/constitutional-convention/> (Letöltés: 2025. április 13.)

tíz hétvégén találkoztak, hogy különböző kérdéseket vitassanak meg, köztük a házasság egyenlőségének kérdését, amely végül 2015-ben történelmi népszavazásban kapott támogatást.

Az ICC eredményei megmutatták, hogy az állampolgári tanácskozás nem csupán elméletben, hanem a gyakorlatban is képes áttörni a pártpolitikai megosztottságot. A népszavazási kampány során például az akkori konzervatív miniszterelnök is kiállt az azonos neműek házassága mellett, szembemelve a katolikus egyházzal és a társadalom egy részével. Ez jól szemlélteti, hogy az állampolgári tanácskozásokon alapuló folyamatok újfajta legitimitást adhatnak politikai döntéseknek, és képesek feloldani korábban megrekedt vitákat.

Az ICC után az ír kormány újabb deliberatív fórumot hozott létre: az *Ír Közösségi Gyűlés* (*Irish Citizens' Assembly*) 2016 és 2017 között működött, és több jelentős társadalmi kérdést tárgyalt, köztük az abortusz szabályozását, a klímaváltozás elleni intézkedéseket, valamint az idősödő társadalom kihívásait. A gyűlés munkája újabb népszavazásokat alapozott meg – ezek közül az abortusz liberalizálásáról szóló döntés ismét mérföldkőnek számított.

Írország tehát a világon elsőként mutatta meg, hogy az állampolgári tanácskozáson alapuló folyamatok közvetlenül vezethetnek alkotmánymódosításhoz. A deliberatív demokrácia intézményesülése nemcsak a társadalmi bevonódást növelte, hanem lehetőséget teremtett arra is, hogy a nyilvánosságban domináns aktivista vagy érdekcsoporti narratívákkal szemben egy kiegyensúlyozottabb, tényeken alapuló közösségi döntéshozatal érvényesüljön. Ma már az ír miniszterelnök is élhet azzal a lehetőséggel, hogy egy-egy vitás kérdésben a közösségi gyűlés álláspontját kérje ki, mielőtt politikai döntést hozna.²⁶

ÖSSZEGZÉS

A részvétel fogalmának sokféle értelmezése rámutatott arra, hogy a társadalmi részvétel vizsgálata csak akkor lehet érdemi, ha figyelembe vesszük annak elméleti sokszínűségét és a gyakorlati alkalmazások összetettségét is. A részvétel nem szűkíthető le pusztán választói aktivitásra vagy véleménynyilvánításra; a deliberatív, együttműködésen alapuló és kollektív döntéshozatalt előtérbe helyező megközelítések is fontos perspektívákat nyújtanak. A részvételi mechanizmusok demokratikus jelentősége, legitimitása és hatékonysága csak akkor mérhető

²⁶ Lásd About the Citizens' Assembly, *The Citizens' Assembly*, 2025, <https://citizensassembly.ie/> (Letöltés: 2025. április 11.)

fel érdemben, ha világos, elméletileg megalapozott,²⁷ de a gyakorlatban is értelmezhető fogalmi keretekkel dolgozunk. A tanulmányban bemutatott két példa jól illusztrálja, hogy a részvétel nemcsak elméleti konstrukció, hanem élő és változó gyakorlat is, amely a társadalmi és politikai kontextus függvényében eltérő formákban ölthet testet. A részvételiség vizsgálata tehát csakis komplex, interdiszciplináris módon, az elmélet és gyakorlat összefüggéseit vizsgálva vezethet átfogó és hasznos következtetésekkhez.

BIBLIOGRÁFIA

BELÉNYESI Emese: Állampolgári részvétel az önkormányzati munkában – a jó gyakorlat, *Új Magyar Közigazgatás*, V. évf., 2012/3, 21–26.

CASTEL, Robert: A nélkülözéstől a kivetettséig – a „kiilleszkedés” pokoljárása, *Esély*, IV. évf., 1993/3, 3–23.

CSÁSZÁR Balázs: A részvételfogalom társadalomelméleti összefüggései, *Belvedere Meridionale*, XXV. évf., 2013/3, 15–30.

GÁTI Annamária: Aktív állampolgárság Magyarországon nemzetközi összehasonlításban – Másodelemzés nemzetközi adatbázisok és szakirodalom alapján, *TÁRKI-TUDOK*, 2010, https://www.tarki-tudok.hu/file/part_1_cived_tanulmany_ga_20100620.pdf

HART, Roger A.: *Children's Participation: From Tokenism to Citizenship*, Firenze, UNICEF International Child Development Centre, 1992, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000171538>

KIRÁLY Gábor: Másképpen dönteni. A részvétel igénye és esélyei Magyarországon, in Pataki György – Fabók Veronika – Balázs Bálint (szerk.): *Bölcs laikusok. Környezet, részvétel, demokrácia Magyarországon*, Budapest, Alinea Kiadó – Védegylet – ESSRG, 2012.

KIRÁLY Gábor: Részvétel, mint kutatási szemlélet – Fogalmi áttekintés a részvételi kutatás témájában, *KÉK – Kultúra és közösség*, 2017/3, 79–94.

²⁷ Lásd Merényi M. Miklós: *A részvételi költségvetés esélyei a magyar önkormányzatokban*, Budapest, Friedrich-Ebert-Stiftung, Budapest – Megújuló Magyarorszáért Alapítvány – K-Monitor Közhasznú Egyesület, 2020, 8–10.

KISS Gabriella: Milyen a jó részvétel? Társadalmi részvételi folyamatok értékelése környezeti ügyekben, *Társadalomkutatás*, XXX. évf., 2012/4, 370–385.

LAJOS Veronika: Részvétel és együttműködés – fogalmak, dilemmák és értelmezések, *Replika*, C. évf., 2016/5, 23–40.

MERÉNYI M. Miklós: *A részvételi költségvetés esélyei a magyar önkormányzatokban*, Budapest, Friedrich-Ebert-Stiftung, Budapest - Megújuló Magyarországért Alapítvány - K-Monitor Közhasznú Egyesület, 2020.

MICHELS, Ank – DE GRAAF, Laurens: Examining Citizen Participation: Local Participatory Policy Making and Democracy, *Local Government Studies*, Vol. 36, No. 4 (2010), 477–491.

NEWTON, Kenneth: Curing the democratic malaise with democratic innovations, in Geissel, Brigitte – Newton, Kenneth (eds.): *Evaluating Democratic Innovations: Curing the Democratic Malaise?* London–New York, Routledge, 2012, 3–20.

NEWTON, Kenneth: Government Communications, Political Participation and the Public Sphere, in Norris, Pippa (ed.): *Public Sentinel: News Media and Governance Reform*, Washington D.C., The World Bank Publications, 2010.

PATAKI György: Bölcs „laikusok” – Társadalmi részvételi technikák a demokrácia szolgálatában, *Civil Szemle*, 2007/3–4, 144–156.

SÁROSI-BLÁGA Ágnes – SILLÓ Ágota: Önkéntesség és közösségfejlesztés a székelyföldi térségben, *KÉK – Kultúra és közösség*, 2017/3, 61–71.

SZÁNTÓ András: Politikai szofisztikáltság a demokráciaelméletben, *Politikatudományi Szemle*, XXVIII. évf., 2019/1, 77–95.

TUZA Benedek – KOVÁCS Zoltán: A részvételi demokrácia kihívásai a városfejlesztésben: budapesti tapasztalatok, *Civil Szemle*, XXI. évf., 2024/4, 133–150.

Egyéb források

About the Citizens' Assembly, *The Citizens' Assembly*, 2025, <https://citizensassembly.ie/>

A döntéshozatalban való állampolgári részvétel jó gyakorlatának kódexe, *Conference of INGOs of the Council of Europe – Council of Europe*, 2009, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802eedd0>

Constitutional Convention, *Citizen Information*, 2025, <https://www.citizensinformation.ie/en/government-in-ireland/irish-constitution-1/constitutional-convention/>

Mi az a közösségi gyűlés? Hogyan és miért működik világszerte? *Közösségi Gyűlés Hálózat - Sortition Eorupe*, 2022, https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/sortitionfoundation/pages/835/attachments/original/1643809378/KGY_nemzetkozi_peldak.pdf?1643809378

Miskolc Megyei Jogú Város: Állampolgári részvételi koncepció, 475/2021 (XII. 16.) sz. határozat melléklete, *Tervezzük Miskolcot!*, 2021, https://tervezzukmiskolcot.hu/sites/default/files/2022-05/Miskolc%20MJV%20%C3%96nkorm%C3%A1nyzat%C3%A1nak%20%C3%81llampolg%C3%A1ri%20R%C3%A9szv%C3%A9teli%20Koncepci%C3%B3ja%202021%20475_melleklet_0.pdf

Ostbelgien Model – A long-term Citizens' Council combined with short-term Citizens' Assemblies, *International Observatory on Participatory Democracy*, 2025, <https://oidp.net/en/practice.php?id=1237>

Dávid Keskeny

CONSUMER PROTECTION MONITORING ACTIVITIES OF THE HUNGARIAN NATIONAL BANK

INTRODUCTION

The transformation of the financial sector in the 21st century is not only reflected in its economic and technological dimensions but has also led to significant shifts in regulatory regimes. The globalisation of financial markets, the rise of digitalisation and the increasing complexity of financial products have created an environment in which consumer protection is in a particularly vulnerable position. The ability to interpret the information needed to make financial decisions, to compare products, to assess risks and to understand the long-term consequences is becoming increasingly challenging, even for financially literate consumers. This calls for a proactive rethinking of consumer protection regulation and supervision, including the strengthening of monitoring.

Since the merger of the Hungarian National Bank (MNB) with the State Financial Supervisory Authority in 2013, the MNB has had an integrated supervisory role, covering both prudential and consumer protection areas. This integration offers a unique opportunity to balance and complement the activities of the central bank in the protection of financial stability and consumer interests. Over the past decade, the MNB has gradually built up a risk-based, data-driven consumer protection monitoring system that allows for a systemic analysis of market trends, abuses, product risks and consumer complaints. This monitoring activity is not only a reactive tool to detect breaches *ex post*, but also serves as a basis for proactive, preventive interventions.¹

In the design and operation of the consumer protection monitoring system, the Magyar Nemzeti Bank uses a number of tools: thematic surveys, analysis of customer service databases, the experience of the Financial Navigator programme, and the processing of consumer complaints using machine learning methods.² In addition, the international regulatory environment, in particular the EU consumer protection directives and the recommendations of the European supervisory authorities (EBA, ESMA, EIOPA), are also integrated into the operation of the domestic monitoring system. This complex and multi-disciplinary approach to

¹ Magyar Nemzeti Bank: *Consumer Protection Report 2023*, Budapest, MNB, 2023, 5–22.

² Magyar Nemzeti Bank: *Ten years of financial consumer protection – Report 2023*, Budapest, MNB, 2023.

consumer protection, which draws on legal, economic, sociological and IT knowledge, allows the MNB not only to control but also to shape market processes in a forward-looking way.

The aim of this paper is to present in detail the theoretical and institutional foundations of the consumer protection monitoring activities of the Magyar Nemzeti Bank, its practical operation, and to assess its effectiveness and potential for further development. To this end, the paper examines four main issues:

1. What is the historical and legal context in which the MNB's consumer protection remit has evolved?
2. What tools and methods are used for monitoring?
3. What practical results has the system achieved in recent years?
4. How does the Hungarian monitoring model fit into international practice, and what improvements are warranted?

The methodology of the study is multidisciplinary: it draws on legal analysis, economic evaluation, institutional historical contextualisation and international comparison. The primary sources for the study include official MNB documents (e.g. annual consumer reports), international literature (e.g. OECD and EU recommendations).

The MNB's consumer protection monitoring activity is therefore not just a technical surveillance exercise, but a modern tool of public interest regulation that serves the stability of the financial system, social justice and fair treatment of consumers at the same time. The aim of this study is to contribute to the theoretical underpinning and practical evaluation of this system, thereby supporting the sustainable development of the financial sector and strengthening consumer confidence.

1. THE HISTORICAL AND LEGAL FOUNDATION OF THE HUNGARIAN NATIONAL BANK'S CONSUMER PROTECTION TASKS

The examination of the consumer protection tasks of the Magyar Nemzeti Bank (hereinafter: MNB) can only be understood in the light of the regulatory and institutional development of the central bank. The introduction of the consumer protection approach into the central bank's functions has not only meant a change in institutional but also in regulatory theory. In addition to the traditional tasks of central banks – monetary policy, price stability, stability of the

financial intermediation system – over the past two decades, they have gradually been complemented by functions that directly serve to protect the public and strengthen social confidence in the financial sector.

1.1 Development of financial supervision in Hungary

In Hungary, an independent financial supervision system gradually developed in the post-change period. Since the late 1990s, the State Financial Supervisory Authority (hereinafter: PSZÁF) has operated as a separate institution, supervising the banking, insurance, capital market and pension fund sectors. In its last phase of operation, the PSZÁF had an independent Consumer Protection Directorate and its supervisory activities were increasingly focused on the interests of consumers.

In the early 2010s, it became clear that post-crisis financial regulation needed to take a new direction: towards efficiency and greater public involvement. The government merged the PSZÁF into the Magyar Nemzeti Bank on 1 October 2013, creating a single, integrated supervisory model. The MNB thus concentrated monetary policy, macro-prudential and micro-prudential supervision, as well as financial consumer protection functions¹ under one roof.

1.2 The MNB's role in consumer protection under the Central Bank Act

The basic framework for the MNB's operations is laid down in Act CXXXIX of 2013 (hereinafter: MNB Act). Article 4 of the Act sets out the core tasks of the MNB, which include maintaining the stability of the financial intermediation system, of which financial consumer protection is an integral part.³

Articles 39-43 provide in detail for supervisory powers. Of particular relevance to consumer protection monitoring is the point in Article 39(1), which states that the MNB is responsible for ensuring that “financial institutions operate in accordance with the law and with prudent and consumer protection considerations” when supervising the financial intermediary system.

The MNB is legally mandated to organise its consumer protection activities along three main lines:

³ Magyar Nemzeti Bank: *Supervisory Report 2014*, Budapest, MNB, 2014, 5–8.

1. preventive monitoring and analysis,
2. thematic studies and market surveillance,
3. direct official action.

The legal framework therefore creates not only an opportunity but also an obligation for the central bank to protect consumers. This obligation includes not only the sanctioning of market abuses but also their prevention, on which the monitoring system is based.

1.3 Background on consumer monitoring

Consumer monitoring as an institutionalised activity started to receive special attention after the restructuring of the MNB in 2013. Aggressive sales practices in the financial sector, social problems arising from foreign currency lending and risks arising from inadequate information justified the introduction of systematic, data-driven and risk-oriented monitoring.⁴

This necessity was confirmed by Péter Bodnár Miskolczi, who examined the legal aspects of tackling deceptive practices in the financial sector. He argued that protection against misrepresentation has not only a sanctioning dimension, but also a preventive and systemic dimension, which requires a redefinition of public regulation and supervision.⁵

Consumer monitoring is therefore not only a technical function, but also a normative and institutional issue. By setting up a monitoring system, the MNB is responding simultaneously to international expectations, such as the EIOPA and ESMA consumer protection recommendations, and to internal societal needs: the public's expectation of financial security.

1.4 International context: the spread of integrated surveillance models

The integrated model applied in Hungary is not unique in Europe. In parallel with the globalisation of financial markets, several countries have opted for the introduction of a single financial supervision to improve information flows, reduce regulatory gaps and increase

⁴ Magyar Nemzeti Bank: *Consumer Protection Report 2014*, Budapest, MNB, 2014, 3–10.

⁵ See Miskolczi Bodnár Péter: A szolgáltatás árának megtévesztő reklámozása, különös tekintettel a közléshez szorosan kapcsolódó további árinformáció elhallgatására, elrejtésére, in Csák Csilla (Szerk.) *Ünnepi Tanulmányok Prugberger Tamás Professzor 70. Születésnapjára*, Miskolc, Novotni Alapítvány, 2007, 238–247.

regulatory efficiency. In the United Kingdom have similar roles and are also increasingly consumer-oriented.⁶

In line with international trends, the MNB's consumer protection monitoring system is also increasingly using risk-based assessment, machine learning algorithms, data visualisation tools and indicators based on direct feedback from the public.

2. THE ROLE AND OBJECTIVES OF CONSUMER PROTECTION MONITORING

Consumer monitoring is one of the most dynamic areas of financial supervision, with a role that goes far beyond operational data collection. In modern financial regulation, monitoring has become a strategic tool that performs predictive, preventive, risk-based and information asymmetry mitigation functions. In particular, as an institution operating in an integrated model, central bank supervision aims not only at sanctioning breaches, but also at preventing them, detecting them in a timely manner and providing structured feedback. Consumer protection monitoring is a central pillar of these activities.

2.1 The legal and theoretical position of monitoring

Financial consumer protection has traditionally been part of the non-prudential supervisory toolbox. However, after the global financial crisis of 2008, not only prudential regulation became more stringent, but also the consumer protection aspect came to the fore. In international regulation, in particular in the OECD and European Commission technical papers, monitoring as a preventive tool has been given a prominent role.

As the OECD makes clear in a report, effective consumer protection requires proactive, data-driven monitoring that can detect market anomalies early and inform regulatory responses.⁷ This concept should not be understood as a mere technical control, but as a forward-looking regulatory function in the public interest.

⁶ See Lentner Csaba: The Dynamics of Monetary Policy. Welcome by the Editor-in-Chief, *Polgári Szemle*, XVIII. évf., 2022/4-6, 10–13.

⁷ See, OECD: *Consumer Finance Risk Monitor*, Paris, OECD Publishing, <https://doi.org/10.1787/047b2ea6-en>

2.2 The MNB's objectives: risk-based, prevention, transparency

The Magyar Nemzeti Bank organises its consumer protection monitoring activities around three key objectives:

- Risk identification and classification: the primary objective of monitoring is to identify consumer risks arising from market practices (e.g. misleading information, disproportionate pricing, inappropriate product sales).
- Prediction and prevention: the patterns extracted from the data allow the MNB to identify the need for regulatory intervention before mass violations occur.
- Informing market players and consumers: in the course of monitoring, the MNB not only uses official tools, but also provides feedback on problems detected in the form of recommendations, warnings and educational content.

According to the *Consumer Protection Report 2023*, the MNB will base its risk-based monitoring on multi-channel data collection and structured analysis, taking into account:

- the volume and type of complaints received,
- product complexity,
- the behaviour of service providers,
- the level of public education.⁸

This multidimensional approach is in line with the proportionality principle as set out in the EU's prudential and non-prudential directives.

2.3 Changing attitudes towards surveillance: from reactive to proactive

Financial supervisors have traditionally operated in a reactive way: they have reacted to complaints, investigations and whistleblowing. Modern regulation, especially in the integrated central bank models, now requires a proactive, i.e. forward-looking, approach.

⁸ Magyar Nemzeti Bank: *Consumer Protection Report 2023*, Budapest, MNB, 2023, 13–24.

Csaba Lentner describes this change as a “broadening of functions”, where the central bank is not only an economic policy actor, but also a social confidence-building institution.⁹ It is precisely this role that monitoring reinforces: by collecting, collating and publishing information, it improves the quality of public decision-making and thus makes financial markets more stable.

2.4 International patterns of monitoring and the fit with Hungarian practice

Monitoring is not specific to Hungary: most central banks or supervisory authorities in developed economies have a similar system. The monitoring systems of the UK Financial Conduct Authority (FCA), the German Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht (BaFin) and the US Consumer Financial Protection Bureau (CFPB) have served as examples for the development of the MNB’s domestic model.

At the EU level, EIOPA (insurance supervisor) and ESMA (securities and markets authority) regularly issue so-called “consumer trends reports”, which contain just such monitoring-based regulatory recommendations. On the basis of these, the MNB also produces thematic reports and risk maps (e.g. Financial Navigator Maps, Thematic Studies), which are publicly available and adapt international best practices.¹⁰

2.5 Monitoring and social values: financial awareness, sustainability

The purpose of monitoring is not only regulatory, but also social. Increasing financial awareness, reducing information asymmetries and integrating ESG (Environmental, Social, Governance) aspects are increasingly part of the consumer protection agenda.

In its 2023 strategy, the MNB has set out to focus its monitoring activities on ESG-sensitive products, ethical marketing and new types of risks arising from digital financial services.¹¹ In

⁹ See Lentner Csaba: A 2013 utáni jegybanki szabályozás aktuális kérdései, in Birher Nándor (et al.) (szerk.): *Studia In Honorem István Stipta 70*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2022, 291–298.

¹⁰ EIOPA: *Consumer Trends Report 2022*, Luxembourg, EIOPA, 2023, https://www.eiopa.europa.eu/document/download/b8e20202-b1f6-41a9-9df8-f3cf8a9e96f9_en?filename=Consumer%20trends%20report%202022.pdf

¹¹ Magyar Nemzeti Bank: *Ten years of financial consumer protection – Report 2023*, Budapest, MNB, 2023, 14–18.

this way, monitoring is not only a tool for current market surveillance, but also the foundation for future-oriented social regulation.

3. THE FUNCTIONING OF THE MNB'S CONSUMER PROTECTION MONITORING SYSTEM

The consumer protection monitoring system of the Magyar Nemzeti Bank is not only a functional subsystem of institutional operation, but also a complex mechanism that underpins the transparency of financial markets, the strengthening of consumer confidence and the timing of regulatory intervention. While the legal framework of financial consumer protection declares consumer rights, monitoring is a real-time, risk-based and analytical assurance of their enforcement. The monitoring activities carried out by the MNB integrate data collection, qualitative and quantitative analysis and the generation of intervention proposals – often in cooperation with several disciplines (law, economics, IT).

3.1 Data sources and monitoring channels

The Magyar Nemzeti Bank's consumer protection monitoring activity relies on several different types of data sources, which, when combined, allow for a multidimensional analysis of market risks. The primary source is the system of consumer complaints received by the MNB, which involves the processing of tens of thousands of complaints every year. Some of the data is structured (complaint theme, institution concerned, type of case), while others are textual and qualitative (e.g. customer testimonials), which are interpreted using text mining techniques based on artificial intelligence.¹²

They are additional sources of data:

- The experience of the Financial Navigator Advisory Network, which can provide information on local financial problems on a regional basis.
- Thematic inspections by public authorities (e.g. insurance intermediary practices, advertising of personal loans).
- Online consumer feedback and media monitoring.

¹² Magyar Nemzeti Bank: *Consumer Protection Report 2022*, Budapest, MNB, 2022, 10–14.

- Market surveillance data collection on the basis of regular reporting by financial institutions.

The data collected in this way is assessed by the MNB in an internal risk analysis framework, which, in addition to regulatory compliance, examines the transparency of market practices, the clarity of customer communication content and the appropriateness of product structures.

3.2 The role of complaint analysis in monitoring

The MNB investigates more than 30,000 consumer complaints every year, which are a key element of its monitoring activities.¹³ The evaluation of complaints is not only a matter of individual case management, but can also provide aggregated analyses:

- complaints concentrated on the same service providers,
- frequently recurring types of problems (e.g. early repayment charges, APR cancellation),
- the risks associated with emerging market products.

Key technologies used in complaint analysis include text mining, machine learning and classification by thematic categories. This allows the central bank to react quickly to trends that pose a systemic risk and issue timely notices, warnings or recommendations.

Complaints are also integrated into the Financial Navigator Portal, which provides public access to key advice and common mistakes – raising consumer awareness.¹⁴

3.3 Thematic studies and targeted interventions

One of the most important results of monitoring is the commissioning of thematic studies to explore a specific risk area in more depth. These investigations may include:

- product-based (e.g. commodity loans advertised with a “zero percent” APR),
- sector-based (e.g. the operation of online insurance intermediaries),

¹³ Magyar Nemzeti Bank: *Consumer Protection Report 2023*, Budapest, MNB, 2023, 20–31.

¹⁴ Financial Navigator Portal, Magyar Nemzeti Bank, <https://www.mnb.hu/fogyasztovedelem>

- demographic (e.g. the vulnerability of young consumers to digital channels).

In thematic studies, the MNB both maps market practices and establishes benchmarks against which to make a comparative assessment. The output of the analyses can be:

- dedication,
- Communication,
- initiating a legislative amendment,
- official proceedings or fines.¹⁵

Thematic monitoring thus goes from data collection to market correction and even to influencing legislation.

3.4 Innovative tools: artificial intelligence and visualisation

The Magyar Nemzeti Bank will gradually integrate artificial intelligence (AI)-based tools into its monitoring system from 2020.¹⁶ Applications of AI include:

- automatic clustering of complaints,
- predictive modelling,
- predicting the risks of non-compliance.

Monitoring data is also displayed using interactive visualisation tools, such as the Financial Navigator Map, which shows the most common problems by region. This tool not only supports the work of the central bank, but also provides transparency on the geographical and thematic distribution of consumer protection problems.

3.5 The link between monitoring and official action

The monitoring activity does not end with the analysis. The MNB has the opportunity to act on the basis of the risks and irregularities identified:

¹⁵ Magyar Nemzeti Bank: *Ten years of financial consumer protection – Report 2023*, Budapest, MNB, 2023, 14–22.

¹⁶ Magyar Nemzeti Bank: *Digitalisation and FinTech Strategy 2022*, Budapest, MNB, 2022, 19–21.

- order an official control,
- to initiate consumer protection proceedings,
- impose a fine,
- prohibit the marketing of the product.

However, the Central Bank stresses the principle of proportionality and monitoring usually starts with preventive, educational tools (e.g. warnings), followed by sanctions only in justified cases.¹⁷

This practice is in line with EIOPA and ESMA guidelines that consumer protection interventions should be “risk-based and proportionate” – i.e. regulatory responses that are tailored to the risks and proportionate.

4. CONSUMER ISSUES IN THE FOCUS OF MONITORING (CASE STUDIES AND TRENDS)

A key element of the success of consumer protection monitoring is its ability to respond to changes in the financial market, identify emerging risks and, based on this, identify thematic focus areas. The risk-based approach used by the MNB can identify problematic practices not only at sectoral level, but also at product-specific level, by type of service provider and by target group. Below we provide an overview of the key monitoring focuses and related case studies for the period 2020–2023.

4.1 Credit products and consumer information gaps

The credit market, in particular the personal loans, goods and housing segments, is one of the most intensively monitored areas of consumer protection monitoring. Every year, the MNB publishes detailed analyses on the transparency of credit products, the indication of the annual percentage rate of charge (APR), the risks of interest rate changes and sales practices.¹⁸

In 2022, the MNB paid special attention to schemes advertised with a “zero APR”, which in practice did not always prove to be cost-free. Such campaigns often included hidden costs, such

¹⁷ See Lentner Csaba: A jegybanki szabályozás tanulságai a 2008–2015-ös időszakról – nemzetközi összehasonlító elemzés, *Gazdaság és Jog*, XXVI. évf., 2018/3, 6–11.

¹⁸ Magyar Nemzeti Bank: *Consumer Protection Report 2022*, Budapest, MNB, 2022, 11–15.

as management fees, sales commission or linked insurance, thus misleading consumers. As a result of the monitoring activity, the Central Bank has also drawn the attention of several service providers to the importance of lawful conduct and issued warnings or notices to the public.¹⁹

In the area of housing credit, a key area of the 2023 monitoring was the extent to which consumers are informed in a comprehensible and comparable way about the long-term consequences of variable or fixed rate schemes, especially in the light of the changing interest rate environment.²⁰

4.2 Transparency of the insurance market and selling practices

The insurance market is also an area of concern from a consumer protection perspective, in particular because of the role of intermediaries and the transparency of insurance conditions. In 2022, the MNB conducted a thematic inquiry into travel and personal accident insurance sold through digital channels and found that in many cases online platforms did not provide sufficiently detailed, understandable and comparable information.²¹

The monitoring also showed that some insurance intermediaries were working with disproportionately high commissions, which distorted the structure of the products offered – the commission-driven sales logic dominated rather than the customer’s interests. In response, the Central Bank has issued recommendations and published clear information material on the Financial Navigator portal.

4.3 FinTech services and risks in the digital financial space

By the early 2020s, it has become clear that new digital financial services providers – such as Revolut, Wise or cryptocurrency wallets – will pose new challenges for consumer protection supervision. The MNB has repeatedly stressed that these services are not always subject to domestic prudential or consumer protection regulation, thus increasing the vulnerability of consumers.

¹⁹ Magyar Nemzeti Bank: *Consumer Protection Report 2023*, Budapest, MNB, 2023, 24–28.

²⁰ Magyar Nemzeti Bank: *Consumer protection recommendations in housing lending*, Budapest, MNB, 2023.

²¹ Magyar Nemzeti Bank: *Thematic studies in the insurance intermediary sector*, Budapest, MNB, 2022.

In 2023, a separate supervisory warning was published regarding Revolut’s activities, in which the MNB stressed that the service is not a credit institution based in Hungary, so the funds deposited there are not protected by the Hungarian deposit insurance scheme.²²

The monitoring was aimed at informing the public, not imposing sanctions: the MNB used easy-to-understand infographics, educational videos and interactive tests to help people make better-informed digital financial decisions. It also signalled to legislators the need to address regulatory gaps.

4.4 Deceptive marketing and unfair commercial practices

Deceptive trade practices and marketing communications are also an important area for consumer protection monitoring. For years, the MNB has paid particular attention to offers targeting vulnerable groups of consumers, such as pensioners, young people and small mothers, which often contain manipulative elements.

Péter Miskolczi Bodnár already pointed out in his 2014 study that protection against misleading offers in financial markets is not only a consumer, but also a legal and regulatory issue.²³ In this spirit, the MNB uses monitoring tools: if a campaign is too aggressive or if advertising text misleads the consumer (e.g. “interest-free”, “no risk”), it publishes a warning notice and in some cases has even banned the distribution of products.

4.5 The relationship between young consumers and financial education

Monitoring is also increasingly focusing on the financial behaviour of young people. According to MNB research, the 18–25 age group:

- frequently use digital financial tools,
- does not always know the contractual terms,
- are more likely to fall victim to online financial fraud.

²² Magyar Nemzeti Bank: *Warning on Revolut service*, 9 March 2023.

²³ See Miskolczi-Bodnár Péter: Fogyasztók megtévesztéssel szembeni védelme a pénzügyi szektorban, *Pénzügyi Szemle*, LIX. évf., 2014/1, 7–26.

On the basis of the 2022–2023 monitoring, the MNB started to develop targeted financial education in schools and published new content under the Financial Navigator Junior programme.

5. RESULTS AND TOOLS OF THE MONITORING ACTIVITY

The consumer protection monitoring system operated by the Magyar Nemzeti Bank has become increasingly sophisticated over the past decade, not only in terms of its structure, but also in terms of its actual results, and has had a significant impact on the behaviour of financial market participants, product transparency, and the legislative and law enforcement processes. The following chapter aims to provide a detailed picture of the practical outcomes of the monitoring activity, i.e. the institutional and regulatory interventions that have been put in place, the tools used by the MNB, and how the effectiveness of this activity can be measured and interpreted.

5.1 Practical outputs of monitoring: forms of intervention

The basic function of consumer protection monitoring is to identify problem areas in a data-driven way, and to use them as a basis for preparing decisions for the different levels of intervention of the MNB. The institutional response based on monitoring can take several forms:

5.1.1 Recommendations, guidelines

These soft law instruments are instruments of preventive regulation. The MNB regularly publishes recommendations and position papers that are non-binding but provide guidance to market participants. These are typically:

- interpret a regulatory standard,
- make proposals for consumer-friendly behaviour,
- function as an expected market minimum.

Examples: *information recommendation on home lending, consumer protection principles for online insurance intermediaries.*²⁴

5.1.2 Warnings, notices

As an output of the monitoring, the MNB may also issue consumer warnings. These documents are not measures but provide public disclosure of a particular market risk. The aim here is to support consumer decision-making.

For example, in the case of Revolut, the MNB has repeatedly pointed out that the company is not licensed domestically and that its accounts are not protected by the OBA.²⁵

5.1.3 Public authority actions

One of the most important functions of the monitoring system is to provide a basis for ordering an official control or initiating a consumer protection procedure. In doing so, the MNB:

- opens an investigation,
- requires you to fill in the gaps,
- impose a fine,
- or even prohibit the marketing of a product.

In the year 2022, the MNB implemented more than 450 supervisory measures in the consumer protection sector, 60 of which were directly based on the indications from the monitoring.²⁶

²⁴ Magyar Nemzeti Bank: *Consumer Protection Recommendation for Housing Lending*, Budapest, MNB, 2023.

²⁵ Magyar Nemzeti Bank: *Revolut service warning*, 9 March 2023.

²⁶ Magyar Nemzeti Bank: *Consumer Protection Report 2022*, Budapest, MNB, 2022, 30–37.

5.2 System of monitoring tools

The tools used by the MNB cannot be interpreted within a single methodological framework, but constitute a complex, multi-level toolbox ranging from data collection to analysis and visualisation to intervention.

5.2.1 Complaint analysis systems

The MNB collects, classifies and analyses consumer complaints in a digital system using an artificial intelligence-based text mining methodology, where submissions are thematically and weighted. The system can identify:

- the most common types of damage,
- recurrent service provider behaviours,
- regional differences.

From 2023 onwards, the system will be able to provide early warning based on the inflow of complaints.²⁷

5.2.2 Thematic monitoring projects

As part of its monitoring activity, the MNB launches thematic projects, where a specific area is targeted for months at a time. Examples include:

- an investigation into the advertising practices of online insurance intermediaries,
- transparency analysis of the communication of qualified consumer-friendly housing loans.

For such projects, the MNB sets up specific working groups and concludes the studies with a benchmarking exercise.²⁸

²⁷ Magyar Nemzeti Bank: *Digitalisation and FinTech Strategy*, Budapest, MNB, 2022, 19–21.

²⁸ Magyar Nemzeti Bank: *Thematic studies on financial markets*, Budapest, MNB, 2022.

5.2.3 Financial Navigator System (PNR)

Part of the monitoring is the Financial Navigator Portal and Office, which collects information from consumers and provides real-time educational feedback. The portal offers interactive tools:

- calculators (e.g. APR calculator),
- complaints and whistleblowing,
- searchable knowledge base.

Some modules of the system are now updated by machine learning, so it prioritises priority topics based on complaints received and consumer behaviour.²⁹

5.3 Monitoring effectiveness and performance indicators

Assessing monitoring activity is not straightforward, as not all outputs can be measured directly. However, the MNB monitors the effectiveness of its activities along the following indicators:

- Number of consumer complaints, changes.
- Repeat offence rate.
- Number of service provider corrections after recommendations.
- Access and use educational content.
- Reduction in sanctioned infringements.

In 2023, the MNB introduced a “*consumer impact assessment model*”, which already models the impact of planned recommendations based on the expected consumer reaction.³⁰

These indicators not only provide feedback to the MNB, but also create transparency for market participants and the public through their publication.

²⁹ Financial Navigator Portal, *Magyar Nemzeti Bank*, <https://www.mnb.hu/fogyasztovedelem>

³⁰ Magyar Nemzeti Bank: *Consumer Protection Report 2023*, Budapest, MNB, 2023, 38–43.

5.4 The role of monitoring in the development of regulation

The long-term importance of consumer monitoring is not only in market surveillance but also in regulatory reform. The regulatory gaps identified by monitoring are summarised annually by the MNB and:

- makes legislative proposals,
- sends policy recommendations to the government,
- participates in consultations at EU level.

Thanks to this, for example:

- the qualified consumer-friendly home loan qualification was introduced,
- tightened information requirements for insurance products,
- updated the rules on online financial advertising.

Monitoring is therefore both an institutional memory and a development engine that continuously shapes the domestic consumer environment.

6. INTERNATIONAL COMPARISON OF THE MNB'S CONSUMER PROTECTION MONITORING ACTIVITIES

The global development of financial consumer protection and related monitoring systems is closely linked to the experience of the 2008 financial crisis and the rise of digital financial products. The crisis has made it clear that the traditional, narrow prudential approach is not sufficient to preserve the stability of the financial system. There has been a growing emphasis on integrating consumer considerations into the supervisory and regulatory framework. Examples from the European Union and other international organisations such as the OECD, the G20, and national supervisory authorities such as the UK Financial Conduct Authority (FCA), the German BaFin or the US CFPB, illustrate the rise of monitoring-based, risk-based consumer protection. The consumer protection monitoring system developed by the Magyar Nemzeti Bank also fits into this international context, operating within the framework of domestic regulation but reflecting global expectations.

Examining international examples can contribute to the further development of the domestic monitoring system, with a particular focus on data-driven decision making, preventive

regulatory tools and digital risk management. The aim of this chapter is to situate the Magyar Nemzeti Bank's activities among international practices, highlighting similarities, differences and specificities of the domestic system.

Internationally, consumer monitoring is also increasingly emerging as a combination of risk-based regulation, big data analytics, the use of artificial intelligence and public engagement tools. Already in 2011, the OECD set out its high-level principles for financial consumer protection, one of the most important of which is the principle of “clear and effective oversight and enforcement”, which emphasises the importance of regular, risk-based and public monitoring. According to a document jointly issued by the OECD and the G20, effective consumer protection supervision should be able to monitor markets on an ongoing basis, identify recurring regulatory gaps and identify points of intervention in advance.³¹

Three authorities coordinate financial consumer protection in the EU regulatory framework: EIOPA (insurance and pensions), ESMA (securities markets) and EBA (banking). Each of these three institutions publishes an annual report called the Consumer Trends Report, which is based on data and case studies shared by Member States. These documents are not just reports, but monitoring tools that help to make markets comparable, identify common trends and inform regulatory interventions.³² The MNB's activities fit in with the logic of these reports: the annual consumer reports monitor the main risks in the domestic market, both thematically and sectorally.

The model of the German Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht (BaFin) is one of the best-known examples of an integrated consumer monitoring approach. Each year, BaFin publishes a special “Verbraucherschutzbericht” (Consumer Protection Report), which includes a chapter on current complaint types, an analysis of sales channels and challenges related to digital services. Data-driven complaint handling and the extensive use of warning notices are key features of the German system. The “Financial Navigator Map”, introduced by the MNB, plays a similar role: it shows consumer complaints received by region and by topic, thus making the market more transparent for consumers.³³

The practice of the UK Financial Conduct Authority (FCA) is particularly forward-looking in terms of digital monitoring and regulatory innovation. Already in 2014, the FCA launched

³¹ OECD: *G20 High-Level Principles on Financial Consumer Protection*, 2011.

³² EIOPA: *Consumer Trends Report 2022*, Luxembourg, EIOPA, 2023, https://www.eiopa.europa.eu/document/download/b8e20202-b1f6-41a9-9df8-f3cf8a9e96f9_en?filename=Consumer%20trends%20report%202022.pdf

³³ Financial Navigator Papers, MNB, <https://www.mnb.hu/fogyasztovedelem/penzugyi-navigator-fuzetek>

Project Innovate, a regulatory sandbox model in which new financial products and services are tested in a real market environment, ahead of the regulatory authorisation process. As a result of this project, the FCA has introduced a number of monitoring tools based on machine learning, predictive analytics and customer experience-based testing methods. The MNB is also using a similar approach, albeit so far in a more limited scope, for example in its text mining analysis of complaints and in the data flow analysis of the Financial Navigator portal. The fundamental difference between the two systems, however, lies in the regulatory environment: while the FCA relies on direct consumer feedback, the MNB relies primarily on institutional data sources, complaints handling submissions and examination reports.³⁴

The monitoring practices of the Consumer Financial Protection Bureau (CFPB) in the United States are a model for complaint handling publicity. The CFPB's Consumer Complaint Database is a public, searchable database of the types of complaints consumers have filed, by institution and by product type. In comparison, the MNB does not yet provide institution-level publicity, but regularly publishes statistics and analysis at the level of complaint themes and case types in its annual reports and Financial Navigator tools.

The international embeddedness of the MNB's monitoring activities is also reflected in its regular participation in the EIOPA, ESMA and OECD consumer working groups. These professional collaborations not only facilitate the transfer of best practices, but also provide an opportunity for domestic regulation and monitoring to contribute to regulatory reflection at European level. The consumer impact assessment model, which will be introduced by the MNB in 2023 to estimate the likely impact of planned recommendations, is explicitly based on international examples, in particular the practice of the FCA and ESMA.³⁵

However, it is important to stress that the adoption of monitoring tools cannot be mechanical. Each regulatory system operates in a different social, institutional and legal context. The Hungarian system is specific in that it operates within a highly integrated central bank structure, where monetary, prudential and consumer protection functions are concentrated within a single institution. This provides a unique opportunity for the synergistic application of monitoring, while at the same time imposing high requirements in terms of data integration, information flow and institutional self-control.

³⁴ Financial Conduct Authority: Regulatory sandbox lessons learned report, London, FCA, 2017, <https://www.fca.org.uk/publication/research-and-data/regulatory-sandbox-lessons-learned-report.pdf>

³⁵ Magyar Nemzeti Bank: *Consumer Protection Report 2023*, Budapest, MNB, 2023, 38–43.

Based on international comparisons, it can be said that the consumer protection monitoring system of the Magyar Nemzeti Bank has converged more and more with European and global best practices over the past ten years. The main strengths of the system include a risk-based approach, data-driven decision-making and the integration of educational tools into the monitoring process. The way forward could include the development of a public complaints database, faster monitoring of financial innovations (e.g. DeFi, NFT-based services) and a stronger focus on social vulnerability. These dimensions are key not only to technological or regulatory issues, but also to financial culture, public accountability and the maintenance of public trust.

7. THE FUTURE AND CHALLENGES OF MONITORING IN THE CONTEXT OF SUSTAINABILITY AND DIGITALISATION

The functioning of the financial sector today is at the intersection of several overlapping global transformation processes. On the one hand, there is rapid technological progress – in particular the rise of digitalisation, artificial intelligence and big data-based models – and on the other, a global shift towards social and economic sustainability. This dual transformation is not only changing the nature of financial products and services, but is also forcing a rethink of supervisory and regulatory functions.

Consumer protection monitoring is becoming a key tool in this dynamically changing environment, enabling regulators – such as the Magyar Nemzeti Bank – to not only monitor but also shape the social embeddedness, quality and safety of financial services. This chapter aims to review the future directions of consumer monitoring, with a particular focus on the integration of sustainability considerations, the risks and opportunities of digital transformation, and the role of social trust.

7.1 The role of financial monitoring for sustainability

The link between the financial sector and sustainability has gradually become institutionalised over the past decade. The European Union has established the EU 2020 Taxonomy Regulation (EU 2020/852), as part of the Sustainable Finance Action Plan, which sets out objective environmental and social criteria for the “green” rating of financial products. The Magyar Nemzeti Bank – the first among the EU central banks – published its Recommendation on

Sustainable Finance in 2019 and has since been developing its ESG-focused supervisory tools year by year.³⁶

The role of consumer monitoring in this context is twofold:

- On the one hand, it checks that financial products with ESG labels (e.g. green investment funds, sustainable insurance) are in fact consistent with the values they communicate – thus protecting against greenwashing.
- On the other hand, it helps to map the level of understanding and preference of this type of product among consumers – providing feedback for product development and regulation.

In the future, consumer monitoring is also expected to include an examination of the interpretability of non-financial reporting (ESG reporting) by the public and an analysis of the role of ESG information in consumer decisions. This is in line with the MNB's Green Agenda 2021, which aims to deepen the integration of environmental sustainability considerations into supervisory practices.³⁷

7.2 The challenges of digitalisation: algorithmic decisions, data-driven risks

Digitalisation is a key driver of the transformation of financial services and consumer behaviour. Online bank account opening, app-based credit products, AI-enabled customer information are all generating new risks, the monitoring of which is essential to protect consumers. In its Digitalisation and FinTech Strategy 2022, the MNB stresses that the challenge for supervision is to ensure transparency of algorithms and to examine the consumer protection implications of AI-driven decision-making.³⁸

The main consumer protection monitoring issues related to digital products are:

- Do consumers understand that automated decision making is taking place in their transactions?
- Is human intervention possible?

³⁶ Magyar Nemzeti Bank: *Sustainable Finance – Recommendation*, Budapest, MNB, 2019.

³⁷ Magyar Nemzeti Bank: *Green Programme*, Budapest, MNB, 2021.

³⁸ Magyar Nemzeti Bank: *Digitalisation and FinTech Strategy*, Budapest, MNB, 2022, 19–21.

- What data is used for profiling?
- What are the risks of targeted advertising, “dark patterns” or personalised pricing?

The monitoring system of the future must be able to evaluate not only the product and service, but also the underlying algorithm. In regulatory practice, this requires solving the “black box problem”, i.e. the need for surveillance to see through the artificial intelligence systems of service providers. The AI Act prepared by the European Commission also foresees that for high-risk AI systems (e.g. credit scoring) an independent audit should be mandatory and should be verified by supervisors.³⁹

7.3 Synergy between financial education and monitoring

Future consumer monitoring cannot be understood without a close link to financial education. An informed consumer is not only better protected, but also gives feedback to the system. The Financial Navigator System (PNR) operated by the MNB is not only a data collection tool, but also an educational tool: it gives consumers the opportunity to learn about their rights, risks and to provide feedback on institutional practices.⁴⁰

The link between education and monitoring will become even more important in the future:

- Experiences in the digital space (e.g. customer complaints, search patterns) should be fed back into educational materials.
- The impact of educational content should be measured (e.g. search traffic, reduction in the number of enquiries).
- Embedding financial education in schools in the baseline monitoring data could open up new opportunities (e.g. targeted protection of young people).

This synergy is not only preventive, but also social: it contributes to financial awareness, confidence and social cohesion.

³⁹ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts, COM/2021/206 final.

⁴⁰ Financial Navigator Portal, *Magyar Nemzeti Bank*, <https://www.mnb.hu/fogyasztovedelem>

7.4 Expanding target groups for monitoring: vulnerable consumers

The future of consumer monitoring cannot be imagined without taking social differences into account. Vulnerable groups – the elderly, the young, the financially illiterate, those living in digitally excluded regions – are more likely to be victims of deceptive, aggressive or discriminatory practices.

In its 2023 report, the MNB has dedicated a special chapter to the analysis of the financial vulnerability of older people and has made proposals for a targeted education and monitoring focus.⁴¹ Future monitoring systems should take into account social vulnerability indices and the possibility of differentiated monitoring based on client segmentation.

This is not only a database-building task, but also an ethical and regulatory challenge: how to ensure equal treatment and equal opportunities while differentiated protection?

7.5 Moving towards prediction: artificial intelligence and forecasting

One of the key directions for the future is to strengthen the predictive capacity of monitoring. Classical monitoring is typically *ex post*: it analyses the market on the basis of complaints and abuses that have already occurred. But data-driven and AI-enabled systems create opportunities to:

- generate early warning signals (early warning),
- identify types of abuse that have not yet been reported but are predictable,
- model the impact of regulatory recommendations in advance (ex ante impact analysis).

This approach has already appeared in the MNB's 2023 report, where a new type of impact assessment model was reported for the first time.⁴² The aim is to enable the central bank to anticipate future risks based on probabilistic, statistical and social data and to shape financial culture and market functioning in a proactive way.

⁴¹ Magyar Nemzeti Bank: *Consumer Protection Report 2023*, Budapest, MNB, 2023, 30–34.

⁴² *Ibid.* 38–43.

8. SUMMARY AND PROPOSALS

The aim of the study was to present in detail how the consumer protection monitoring activity of the Magyar Nemzeti Bank has been developed and operates, what theoretical and institutional foundations it is based on, what tools it uses, and how it fits in with international good practices and future socio-economic challenges. The analysis has shown that monitoring is not just one technical tool among many, but one of the most important structural functions of central bank supervision, serving at the same time the stability of financial markets, social justice and the legitimacy of public interest regulation.

The first chapter of the study put consumer monitoring in historical and legal perspective, describing the evolution of the MNB's integrated supervision model and the consequences of the 2013 merger with the PSMA. This process elevated consumer protection to a strategic level, striking a balance between prudential and non-prudential functions.

The second and third chapters explored in detail the objectives, methodological basis and operational framework of monitoring, with a particular focus on complaints analysis, thematic studies and data-driven tools. It was found that the MNB's monitoring relies on risk-based, multi-channel data sources and provides continuous feedback to regulators and the market.

In chapters four and five, we examined through case studies the areas where monitoring has made a difference, including transparency on APR, the adequacy of insurance advertising, the Revolut phenomenon, deception in the digital space and the protection of young people. As a result of the monitoring, the MNB also applied recommendations, warnings and sanctions, thus directly influencing market behaviour.

Based on international comparisons, we found that the Hungarian system converges with international best practices (BaFin, FCA, CFPB), especially in the integration of data-driven analytics and educational tools. However, the Hungarian model is characterised by institutional integration stemming from the central bank structure, which provides unparalleled opportunities for exploiting regulatory synergies, but also imposes high standards of transparency and accountability.

The final chapter of the study looked at future directions for monitoring, with a particular focus on sustainability, digitalisation, artificial intelligence and social vulnerability. The monitoring system of the future is no longer just based on the processing of past events, but is able to identify future risks, societal impacts and regulatory needs using predictive tools.

On the basis of the above, the following recommendations are made for the further development of Hungarian consumer protection monitoring:

1. Gradual introduction of public access to complaints databases at institutional level
Based on models in international practice (e.g. USA, CFPB), the publication by the MNB of aggregated data on consumer complaints by institution should be considered. This would increase market transparency and encourage self-correction by service providers.
2. Monitoring the interpretability of ESG criteria at consumer level
With the growth of sustainable financial products, there is a need for regular monitoring of the interpretation of ESG reporting and marketing messages at the retail level, with a particular focus on the risk of greenwashing.
3. Integrating algorithmic auditing of AI-based products into the monitoring system
The evaluation of digital financial products should not stop at the user interface – there is also a need for transparency, legality and non-discrimination checks on the functioning of the algorithms.
4. Developing a consumer vulnerability index for differentiated monitoring
Social exclusion, low digital literacy and financial illiteracy require particular attention in monitoring practices. The introduction of a vulnerability index would allow for more targeted interventions.
5. Develop monitoring integrated with financial education
Analysis of the data flow and feedback from the Financial Navigator system and structured integration of the counselling experience into the monitoring process would strengthen the link between the education and monitoring functions.
6. Improving monitoring impact assessment tools
The ex-ante estimation of the expected social and market impacts of planned recommendations and communications (ex ante impact analysis) should be supported by predictive models, which requires data integration and interdisciplinary analytical capacity.
7. Expanding and deepening international cooperation
More active participation in the EIOPA, ESMA, OECD and G20 consumer working groups would help to update the domestic monitoring system and to transfer best practices.

These proposals not only guide regulatory practice, but also societal values. Consumer monitoring is not a technocratic exercise, but a public interest activity to ensure that the

financial system is people-centred and fair. The work of the Magyar Nemzeti Bank so far represents a significant step forward in this area, but the challenges of the future require a continuous renewal of tools and approaches.

The study sought to demonstrate that the future of the monitoring system depends on our ability to interpret it not only as a data collection framework, but also as a social justice and regulatory philosophy – and to develop it accordingly. Herein lies the future relevance and scientific value of the MNB's consumer monitoring activities.

BIBLIOGRAPHY

LENTNER Csaba: A 2013 utáni jegybanki szabályozás aktuális kérdései, in Birher Nándor (et al.) (szerk.): *Studia In Honorem István Stipta 70*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2022, 291–298.

LENTNER Csaba: A jegybanki szabályozás tanulságai a 2008-2015-ös időszakról – nemzetközi összehasonlító elemzés, *Gazdaság és Jog*, XXVI. évf., 2018/3, 6-11.

LENTNER Csaba: The Dynamics of Monetary Policy. Welcome by the Editor-in-Chief, *Polgári Szemle*, XVIII. évf., 2022/4–6, 10–13.

MISKOLCZI-BODNÁR Péter: A szolgáltatás árának megtévesztő reklámozása, különös tekintettel a közléshez szorosan kapcsolódó további árinformáció elhallgatására, elrejtésére, in Csák Csilla (szerk.): *Ünnepi Tanulmányok Prugberger Tamás Professzor 70. Születésnapjára*, Miskolc, Novotni Alapítvány, 2007.

MISKOLCZI-BODNÁR Péter: Fogyasztók megtévesztéssel szembeni védelme a pénzügyi szektorban, *Pénzügyi Szemle*, LIX. évf., 2014/1, 7–26.

Egyéb források

EIOPA: *Consumer Trends Report 2022*, Luxembourg, EIOPA, 2023, https://www.eiopa.europa.eu/document/download/b8e20202-b1f6-41a9-9df8-f3cf8a9e96f9_en?filename=Consumer%20trends%20report%202022.pdf

Financial Conduct Authority: Regulatory sandbox lessons learned report, London, FCA, 2017, <https://www.fca.org.uk/publication/research-and-data/regulatory-sandbox-lessons-learned-report.pdf>

Financial Navigator Papers, MNB, <https://www.mnb.hu/fogyasztovedelem/penzugyi-navigator-fuzetek>

Financial Navigator Portal, Magyar Nemzeti Bank, <https://www.mnb.hu/fogyasztovedelem>

Magyar Nemzeti Bank: *Consumer protection recommendations in housing lending*, Budapest, MNB, 2023.

Magyar Nemzeti Bank: *Consumer Protection Report 2014*, Budapest, MNB, 2014.

- Magyar Nemzeti Bank: *Consumer Protection Report 2022*, Budapest, MNB, 2022.
- Magyar Nemzeti Bank: *Consumer Protection Report 2023*, Budapest, MNB, 2023.
- Magyar Nemzeti Bank: *Digitalisation and FinTech Strategy 2022*, Budapest, MNB, 2022.
- Magyar Nemzeti Bank: *Green Programme*, Budapest, MNB, 2021.
- Magyar Nemzeti Bank: *Revolut service warning*, 9 March 2023.
- Magyar Nemzeti Bank: *Supervisory Report 2014*, Budapest, MNB, 2014.
- Magyar Nemzeti Bank: *Sustainable Finance – Recommendation*, Budapest, MNB, 2019.
- Magyar Nemzeti Bank: *Ten years of financial consumer protection – Report 2023*, Budapest, MNB, 2023.
- Magyar Nemzeti Bank: *Thematic studies in the insurance intermediary sector*, Budapest, MNB, 2022.
- Magyar Nemzeti Bank: *Thematic studies on financial markets*, Budapest, MNB, 2022.
- OECD: *Consumer Finance Risk Monitor*, Paris, OECD Publishing, <https://doi.org/10.1787/047b2ea6-en>
- OECD: *G20 High-Level Principles on Financial Consumer Protection*, 2011.

Lapu Árpád

A SEMLEGESSÉG FOGALMÁNAK ELTÉRŐ JELENTÉSEI A KÜLÖNBÖZŐ JOGTERÜLETEKEN, A JOG RÉTEGEIBEN, AZ ÁLLAMOK SEMLEGES NEMZETKÖZI JOGI JOGÁLLÁSÁNAK SZEMSZÖGÉBŐL

BEVEZETÉS: A SEMLEGESSÉG JELENTÉSEI ÉS AZ ELHATÁROLÁS, PONTOSÍTÁS FONTOSSÁGA

A semlegesség fogalmát a köznyelv gyakran a függetlenség, pártatlanság, objektivitás szavakkal szinonimaként használja. A szavak hétköznapi jelentésén túl azonban eltérő jelentéssel bírnak a jogi szakszavak, a pozitív jog és a jogtudomány által használt és kimunkált kifejezések. Ez a semlegesség fogalmára is igaz, azonban a semlegességhez különböző jelentéseket társítanak nemcsak a különböző jogrendszerek, az egyes jogágak, hanem még egy-egy jogterületen belül is különböző értelemben alkalmazzák a jogtudósok, jogalkotók és jogalkalmazók. A jog rétegeinek elméletén keresztül az eltérések feltérképezhetőek, az ellentétek jól megvilágíthatók, amely elősegítheti a fogalom jelentéseinek megszilárdulását és ezáltal a jogbiztonság elvének érvényesülését.

A JOGDOGMATIKA JELENTŐSÉGÉRŐL

Ahogy Pokol Béla levezeti,¹ a jog olyan magatartási szabályokat tartalmaz, amelyek végső soron állami kényszerrel is kikényszeríthetők, valamint azok pontos értelmét a szövegszerű rögzítés után az állam erre létrehozott szervei állapítják meg.² A társadalom komplexitása azonban egyre növekedett, a jogi normák széles sokasága alakult ki, valamint a hétköznapi fogalmak alkalmazása a jogok és kötelezettségek rögzítésére fokozatosan egyre inkább elégtelenné vált. A 19. század első felében a római jogi és azt tovább vivő fogalomalkotásokra építve fontos szerepet nyert a jogdogmatika, amely a hétköznapi kifejezésekből pontosított jogi fogalmakat alakított ki, valamint a jogi kifejezések közötti viszonyokat rögzítette. A jog

¹ Lásd Pokol Béla: A jogdogmatika politikai meghatározottsága? *Jogelméleti Szemle*, 2004/3.

² Léteznek ettől eltérő felfogások, a jog meghatározására szolgáló definíciók is, azonban a jelen tanulmány kereteit szétfeszítené az összes megközelítés felvázolása. Vö. Varga Csaba: A jogtudomány természete, in Bódig Mátyás – Zódi Zsolt: *A jogtudomány helye, szerepe és haszna tudomány módszertani és tudományelméleti írások*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete – Opten Informatikai Kft, 2016, 80.

Varga Csaba szerint a jog emberi életviszonyok szabályozása, amelyek a társadalom egészét magába foglalva alapvető érdekkonfliktusok végső rendezését látják el. Varga a jogtudomány tárgyának pusztán a jogot látja, ebbe a körbe nem tartozik bele a társadalmi magatartás, az akként tételezés, a hatósági döntéshozatal és kikényszerítés, vagy a kommentár, dogmatika. Szabó Miklós szerint ezzel szemben úgy látja, hogy nem nyilvánvaló az elmélet és a gyakorlat éles különállása, ellenkezőleg, a kettő között kölcsönös kapcsolat és közvetítettség áll fenn, a tudomány alakítója a gyakorlatnak, amelynek közvetítő közege a jogdogmatika. Vö. Szabó Miklós: A jogdogmatika jogformáló szerepéről, *MTA Law Working Papers*, 2015/21, 2.

nagymértékben továbbra is használ hétköznapi kifejezéseket, ezek lazább értelmi tartalmai mellett pontosított értelmű jogfogalmakat dolgoz ki a jogdogmatika, továbbá egy ellentmondásmentes rendszert próbál kimunkálni a nagyszámú jogi normák között. Ez elősegíti a jog kiszámíthatóságát. A jog értelmi rendszere a jogdogmatikai és hétköznapi fogalmak együttes alkalmazásán nyugszik. A kifejezések a norma szövegében csak jelzik, de nem fejtik ki a kifejezések teljes valódi tartalmát, a jog dogmatikai rétegét teljesebben a jogi szakkönyvek, jogtudományi monográfiák, kommentárok, az adott ország jogászságában bevett munkák tartalmazzák.³

A jog leírható normaként, azonban az egyes normák között az ellentmondásmentesség bizonyos szintjére van szükség ahhoz, hogy a társadalmi konfliktusok elkerülhetőek, vagy feloldhatók legyenek, a normák egymásra tekintettel kell, hogy kialakuljanak és így egy rendszerként tudnak hatékonyan működni. Ahogyan egyre fejlettebbé válik a társadalom, úgy egyre magasabb fokú ellentmondásmentesség szükséges. Ezért szükséges, hogy a jogi normák rendszerszerűen működjenek, az emberek és szervezetek milliói közötti érintkezések bonyolultabb jogrendszert igényelnek.⁴

Pokol Béla eredetileg a jogi normák rendszerét három jogréteg együttségével (és egy negyedik, később megjelenő réteggel)⁵ írta le, a jogalkotási folyamatokban kialakuló szövegrétegben, a jogi fogalmakat és értelmi összefüggéseiket tisztázó jogdogmatikai rétegben, valamint a jogot egyes esetekben alkalmazó bírák által létrehozott eseti jogrétegre, a hármas felosztás az 1800-as évektől kezdődően figyelhető meg. A három réteg közötti arányok eltérőek az egyes jogrendszerekben. A hagyományos jogrétegeken felül a 20. század második felében megjelent az alkotmányos alapjogok rétege azokban az országokban, ahol az írott alkotmány mellett megjelent az alkotmánybíráskodás is. Míg a jogági alapelvek ellentmondásmentes egységet alkotnak, a konkrét jogági szabályok absztrakt értelmi rendjét tartalmazzák, addig az

³ Lásd Pokol: *A jogdogmatika politikai meghatározottsága?*; valamint Tóth J. Zoltán: A jog dinamikájáról, in Tóth J. Zoltán (szerk.): *A jog többrétegűsége*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar - Patrocinium Kiadó, 2020, 129–150.

⁴ Pokol Béla: *Jogelmélet - Társadalomtudományi trilógia II.*, Budapest, Századvég Kiadó, 2005, 13–15.; Pokol Béla: A jogrendszer duplázódása, in Tóth J. Zoltán (szerk.): *A jog többrétegűsége*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar - Patrocinium Kiadó, 2020, 10–2.

⁵ A jelen tanulmány elemzése szempontjából a jog rétegeinek elmélete megfelelő alapot nyújt a semlegesség fogalmának különböző megjelenéseinek és annak hatásának elemzéséhez, néhány szerző az elmélettel kapcsolatban kifejtett kritikái ellenére, amelyek a tudományos vitáknak köszönhetően erősítik annak hivatkozását, idézettségét. Vö. Szilágyi Péter: A jog rétegeinek elmélete mint a jog strukturális elmélete – és mi következhet abból, in Tóth J. Zoltán (szerk.): *A jog többrétegűsége*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar - Patrocinium Kiadó, 2020, 47–64.; Jakab András: A magyar jogrendszer alapelemei, *Jogelméleti Szemle*, 2003/1, 80–91.; valamint Jakab András: Válasz Pokol Béla kritikájára, *Jogelméleti Szemle*, 2003/1, 92–104.

alkotmányos alapelvek és alapjogok nem ellentmondásmentes rendszert alkotnak, az ellentmondásokat az alkotmánybírák értékei és döntései határozzák meg, egyes alapjogi ütközésekben soha nem adható megnyugtató, végleges válasz.⁶

Cservák Csaba a jog rétegelméleteinek új megközelítéséről szóló cikkében⁷ kifejti, hogy a jog hagyományos, négy külső és négy belső rétege a jogrendszer elvárt funkcionálása, minden ezen felül diszfunkció. A tanulmány lényegében arra tér ki, hogy az egyes jogrétegeket alkotó szervek, szervrendszerek hogyan hoznak létre diszfunkciót hatáskörük túllépésével. A jelen tanulmány célja azonban nem ennek feltérképezése, hanem a jogrétegek alapján elemezni a semlegesség fogalmának megjelenését. A jog rétegelmélete⁸ alapján a jog a jogszabályok szövegrétegéből, a jogdogmatikából, a bírói jog rétegéből és az alkotmányos alapjogokból áll. Cservák elkülönít továbbá jogalkotási és jogértelmezési szelvényeket az egyes jogrétegek kapcsán. A jog szövegrétegében a jogalkotási, a bírói jog rétegében a kontinentális jogrendszerekben a jogértelmezés kerül előtérbe. Utóbbi összefonódik a jogdogmatika rétegével, amely csak diszfunkció esetén jelenthet új jog alkotását, a jogértelmezési jelleg jellemző rá. Az alkotmányos alapjogok rétegébe beletartozik az azt kibontó magyarázatok rétege is. Az alkotmánybíróságok határozatai pedig a jogtudomány rétegének részévé válnak.⁹

Fontos kérdés, hogy a nemzetközi jog tekinthető-e ötödik rétegnek? Pokol álláspontja szerint a belső jogrendbe iktatott nemzetközi szerződések kötelezőek, azonban az egyes szervezetek jogértelmezése nem írhatja fel a hatáskörrel rendelkező hazai szervek, főként az alkotmánybíróság jogértelmezését. A jog négy rétegének megvalósulása kapcsán hazai és nemzetközi jogi relációban külön elemezhető a négy réteg érvényesülése.¹⁰ Ez alapján azonban arra a következtetésre juthatunk, hogy egy olyan vegyes rendszerben, amelynek legalább több eleme a monista irányba mutat (nemzetközi jog elsőbbségének elfogadása a belső jogi normával szemben), mint például az osztrák jogrendszer¹¹, egy osztrák jogász megalapozottan juthat arra a következtetésre, hogy a nemzetközi jog az ötödik réteget képezi.

A jog rétegeire vonatkozó elméletek segítséget nyújthatnak számunkra annak azonosításában, hogy az egyes rétegek hogyan közelítik meg, értelmezik, vagy alkalmazzák a

⁶ Lásd Pokol: *Jogelmélet - Társadalomtudományi trilógia II.*; Pokol Béla: *A jogrendszer duplázódása*, 10–12.

⁷ Cservák Csaba: A jog rétegelméletének új megközelítése – különös tekintettel az alkotmánybíráskodás szempontjaira, *Jogelméleti Szemle*, 2020/2, 118–119.

⁸ Uo. 118–119.

⁹ Uo. 120–123.

¹⁰ Uo. 123.

¹¹ Markus Beham – Melanie Fink – Ralph Janik: *Völkerrecht Verstehen*, Wien, Facultas Verlags- und Buchhandels AG facultas Universitätsverlag, 2019, 34.

semlegesség fogalmát és így azonosíthatóvá válik, hogy ez milyen hatással van a jogbiztonság elvének érvényesülésére. A semlegesség fogalmának jelentéseinek elkülönítése, részletesebb dogmatikai kifejtése és az elhatárolások megalapozása érdemben hozzájárulna a kiszámíthatósághoz, a jogrendszer koherenciájához, valamint különböző elméleti és gyakorlati nemzetközi jogi természetű viták feloldásához.

A SEMLEGESSÉG JOGI FOGALMAI – KÜLÖNBÖZŐ MEGKÖZELÍTÉSEK AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI DÖNTÉSEKBEN, AZ ALKOTMÁNYJOGBAN ÉS ALKOTMÁNYJOGI SZAKIRODALOMBAN

Az alkotmányjogi szakirodalomban és az alkotmánybírósági döntésekben a semlegesség fogalma vagy a pártatlanság szinonimájaként, vagy az állam világnézeti semlegességének kontextusában jelenik meg.

Az Alkotmánybíróság (a továbbiakban: AB) 27/2014. (VII. 23.) határozata, a 35/2014. (XII. 18.) AB határozata, valamint a 17/2017. (VII. 18.) AB határozata szerint „az állam semlegessége a vallásszabadsághoz való joggal kapcsolatban azonban nem tétlenséget jelent”. Ezt követően kifejti, hogy az állam kötelezettsége a szabad kommunikációs folyamat biztosítása, valamint gondoskodnia kell más alapvető jogok védelméről a vallásszabadsággal szemben is. Az állam világnézeti semlegességének érvényesülnie kell az állam által vállalt közösségi feladatok, a vallási közösségek számára hozzáférhetővé tett anyagi támogatások, valamint a bevett egyházak kötelező együttműködésének terén is. Meg kell győződni arról, hogy „ne merülhessen fel kétség a tekintetben, hogy az állam a világnézeti semlegesség elvének megfelelően, az érintett vallási közösség hátrányos megkülönböztetése nélkül jár el”. A vallásszabadsággal kapcsolatos alkotmánybírósági határozatokban többször megfigyelhetők hivatkozások az állam világnézeti semlegességének elvére (például 3194/2020. (VI. 11.) AB határozat, 3266/2018. (VII. 20.) AB határozat, vagy a 3192/2017. (VII. 21.) AB határozat).

A 18/2014. (V. 30.) AB határozatában kifejti, hogy „az alapjogok összhangját csakis az állam művészeti kérdésekben tanúsított semlegessége biztosíthatja, vagyis az, hogy az államnak lehetővé kell tennie és biztosítania kell a művészeti alkotás sokféleségét, egyetlen irányzatot, vagy szemléletet sem tekinthet kizárólagosnak”. Ebben tehát a Magyar Művészeti Akadémiával kapcsolatos kötelezettségekkel összhangban alkalmazza a semlegesség szót az Alkotmánybíróság.

További határozatokban alkalmazza a bírói függetlenséghez kapcsolódó pártatlanság, semlegesség fogalmaként¹²: „a bírói hatalom sajátossága, hogy a másik két hatalmi ággal szemben állandó és semleges”,¹³ avagy az ítélkezési függetlenség szinonimájaként.¹⁴ Egy döntésében¹⁵ azt mondta ki, hogy az Alkotmánybíróság a semlegesség talaján áll, míg más döntéseiben¹⁶ „világnézetileg semleges alapon álló”¹⁷ alkotmánybíróságként hivatkozik önmagára. Alkalmazza továbbá a közigazgatás semlegességének¹⁸ kötelezettsége kapcsán, az állami iskolák semlegességének¹⁹ kontextusában, az állam kötelezettségei kapcsán véleménynyilvánítás, gyülekezési jog²⁰ és választási jogi²¹ területen.

Megállapítható tehát, hogy az alkotmánybírósági határozatokban elsősorban az állam világnézeti semlegességének, pártatlanságának szinonimájaként kerül legtöbb alkalommal alkalmazásra a semlegesség kifejezés: az állam semlegessége a vallásszabadsághoz való joggal kapcsolatban, az alapjogok összhangja az állam művészeti kérdésekben tanúsított semlegessége kapcsán, valamint a bírói függetlenséghez kapcsolódó pártatlanság kontextusában.

Magyarország Alaptörvényében nem szerepel a semlegesség kifejezés. Azonban az összehasonlító alkotmányjog lencséjén keresztül a semlegesség megjelenik az alkotmányjog területén a fegyveres konfliktusokkal, az azokból való kimaradással kapcsolatban. Így például Svájc alkotmányának 173. cikke, Málta alkotmányának 1. cikkének (3) bekezdése, avagy Ausztria Szövetségi Alkotmánytörvényének 9a. cikke is ebben az értelemben alkalmazza a semlegesség fogalmát. Az állandó semleges államok alkotmányában a semlegesség szó az állandó semleges jogállás határozatlan időre („örökkévaló”) rögzítésére szolgál, nemzetközi jogi semleges jogállást hoz létre külön magatartás, nemzetközi szerződés vagy nyilatkozat nélkül egy esetleges nemzetközi fegyveres összeütközés kitörésének pillanatában a résztvevő felekkel szemben, hatályba lép a semlegességi jog a semleges állam és az egyes résztvevő államok viszonyában.²²

¹² Hasonlóan a 33/2012. (VII. 17.) AB határozatban is.

¹³ 24/2013. (X. 4.) AB határozat

¹⁴ 97/2009. (X. 16.) AB határozat

¹⁵ 351/B/2005. AB határozat

¹⁶ 218/B/2000. AB határozat

¹⁷ 244/B/1999. AB határozat

¹⁸ 521/B/2003 AB határozat

¹⁹ 18/1994. (III. 31.) AB határozat

²⁰ 75/2008. (V. 29.) AB határozat

²¹ 3154/2018. (V. 11.) AB határozat

²² Mark E. Villiger: *Handbuch der schweizerischen Neutralität*, Zürich, Schulthess Juristische Medien AG, 2023, 14.

Az alkotmányjogi szakirodalomban az említett bírósági határozatok tartalmához hasonlóan jelenik meg a semlegesség fogalma. Az állam világnézeti semlegessége, az alkotmányok értéksemlegessége, a köztársasági elnök semlegessége, bírák semlegessége²³, hatalmi ágak szempontjából semleges személyek kinevezése (pl. rektor), a házelnök semlegessége, pártsemlegesség főként az a kontextus, amelyben a semlegesség kifejezés megjelenik.²⁴ Külföldi alkotmányjogi szakirodalomban, főként a semleges államokban ismert és gyakran kutatott az állandó semlegesség fogalma, hiszen ezen államok esetében az állandó semleges jogállást sokszor az alkotmány is rögzíti.²⁵

SEMLEGESSÉG A NEMZETKÖZI JOGBAN

A semlegesség fogalmának alkalmazása nem egységes azonban a nemzetközi jog (és az európai uniós jog) terén sem. Míg az állandó és ad hoc semlegesség elsősorban a fegyveres konfliktusok²⁶ kapcsán jelenik meg, mint az állam kimaradása egy adott, vagy bármely fegyveres konfliktusból, mégis megjelenik a semlegesség egy másik értelemben (a közigazgatás semlegessége) az emberi jogi bírósági ítéleteken, valamint szakirodalmon keresztül.²⁷

A fegyveres konfliktusokkal kapcsolatos semlegesség forrása egyrészt a nemzetközi szokásjog, valamint a hágai és genfi egyezmények. Így megjelenik például a III. Hágai egyezményben számos alkalommal, például annak 3. cikkében²⁸, avagy az 1949. évi genfi egyezmények²⁹ szövegében.

²³ Lásd Cservák Csaba: A bírói függetlenség, különös tekintettel az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatára és a testületi szervekre, *Kúriai Döntések - Bírósági Határozatok*, LXXI. évf., 2023/9, 1726–1743.

²⁴ Lásd Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba – Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*, Budapest, HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., 2014, 8, 20, 33, 35, 102, 111, 113 és 119.; valamint Gárdos-Orosz Fruzsina – Halász Iván (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba - Alapfogalmak*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019, 31, 68, 74, 78 és 241.

²⁵ Lásd Ludwig K. Adamovich (et al.): *Österreichisches Staatsrecht*, Wien – New York, Springer, 2011, 99.; Tonio Borg – John Stanton (eds.): *The Constitution of Malta at Sixty*, Hamrun, Kite Group, 2024, 524.; valamint Johannes Reich: Switzerland – 2022 Review of Constitutional Law: Contested Permanent Neutrality and the Constitutionality of ‘Laïcité’ in Geneva, in Richard Albert (et al.) (eds.): *2022 Global Review of Constitutional Law*, Austin – Trieste, EUT Università di Trieste, 2022, 13.

²⁶ Villiger: *Handbuch der schweizerischen Neutralität*, 14.

²⁷ Lásd Dudás Dóra Virág: *Emberi jogi kézikönyv az EJEB gyakorlata alapján*, Budapest, Wolters Kluwer, 2021, 386.

²⁸ Kihirdetve: 1913. évi XLIII. törvény az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában

²⁹ Kihirdetve: 1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről

Ezzel szemben mind az Emberi Jogok Európai Bírósága, mind pedig az Európai Bíróság más értelemben alkalmazza a szóban forgó kifejezést döntéseiben. Az Európai Bíróság a C-148/22 döntésében fejtette ki az állam/közigazgatás semlegességének elve kapcsán, hogy a tagállamoknak diszkrecionális jogköre eldönteni, hogy az elv alkalmazása során minden vallási jelkép viselését megtiltják a közigazgatáson belül, avagy hagynak egyfajta mozgásteret a különböző vallások számára ezen a téren, azonban ezt általánosan és megkülönböztetésmentesen kötelesek mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás szintjén biztosítani. A strasbourgi bíróság hasonló következtetésre jutott például az Ebrahimian v. France ügyben, 2015-ben.³⁰

Így tehát a nemzetközi jogban, nemzetközi jogi és európai uniós jogi bírászkodásban sem egységesen jelenik meg a semlegesség fogalma, hiszen hol az állam világnézeti semlegességét, hol a fegyveres konfliktusok kapcsán az államok semlegességét érti alatta.

A nemzetközi jogi szakirodalom régóta foglalkozik az állandó és ad hoc semlegesség kérdéskörével, így például Teghze Gyula 1930-as nemzetközi jogi tankönyvében³¹ bő 50 oldalban foglalkozik a semlegességgel, semlegességi joggal háborúk összefüggésében. Ferenczy Árpád 1907-ben írt 100 oldalban a semlegességről,³² Hajdu Gyula A semlegesség című könyvét³³ pedig 1958-ban adta ki a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

A nemzetközi jog, európai uniós jog és az alkotmányjog tudományának közös területe az állam világnézeti semlegessége, így bármelyik aspektusából megközelíthető, mind az Európai Unió Bíróságának, mind pedig az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatában megjelenik.³⁴ Lényegében bármely az Emberi Jogok Európai Bírósága, vagy az Európai Bíróság által alkalmazott fogalom, így a semlegesség különböző jelentései is visszaköszönnek az említett jogágak szakirodalmában.

Kifejezetten problémás azonban az a tendencia, hogy a nemzetközi jogon belüli alterületek belül sem pontosan alkalmazzák a semlegesség fogalmát. A semlegességi jog (a nemzetközi fegyveres összeütközésekből való kimaradás joga, a tágabb értelemben vett humanitárius jog

³⁰ Ebrahimian v. France, 64846/11

³¹ Teghze Gyula: *Nemzetközi Jog*, Debrecen, Városi Nyomda Debrecen, 1930, 757.

³² Ferenczy Árpád: *A semlegesség elmélete*, Budapest, Franklin-Társulat, 1907, 100.

³³ Hajdu Gyula: *A semlegesség*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1958, 154.

³⁴ Lásd Szajbély Katalin: Vallási jelképek viselése a munkahelyeken az Emberi Jogok Európai Bírósága és az Európai Unió Bírósága gyakorlatában, *Közjogi Szemle*, XI. évf., 2018/2, 1–8.

része, de a szűkebb értelemben vett humanitárius jogon kívül álló terület)³⁵ fogalomkészlete is több semlegesség fogalommal dolgozik, amelyek tartalmát a nemzetközi szerződések, a szokásjog, a bírói döntések és a jogtudomány is kitölti, de időnként eltérő, bizonytalan tartalommal.

Az egyik, ma központi problémát okozó ilyen fogalom az ún. „minősített semlegesség”³⁶ fogalma, amely még jelenleg is átalakulóban van. Eszerint, ha az ENSZ Alapokmányának 2. cikkének (4) bekezdését megsértve egy állam jogellenes erőszakot alkalmazva megtámad egy másik államot, akkor a semlegességi jogi kötelezettségekből engedve, egyfajta derogációként a semleges állam támogathatja az önvédelmi helyzetben lévő, jogszerűen védekező tagállamot. Mindez a klasszikus semlegességi jog egyfajta lerontásaként jelenik meg. Nincs egyetértés a szakirodalomban annak kapcsán, hogy ez pontosan mit takar, milyen kötelezettségek teljesítésétől, milyen mértékben, meddig térhet ez az adott állam, illetve nem tisztázott ennek a viszonya a differenciált semlegesség³⁷ fogalmához sem, amely hasonló tartalmat tükröz. Kérdéses, hogy itt kollektív önvédelemről, vagy *erga omnes* kötelezettség elleni fellépésről, esetleg ellenintézkedésről (a támogatás természetétől függően), szankcióról, vagy talán erőszak alkalmazásáról van szó. Nem tisztázott, hogy ez sérti-e a semlegességi jogot az erőszak alkalmazására vonatkozó joganyag betartása, betartatása érdekében, van jogszerű a semlegességi jog alatt, mert az a joganyag elsőbbséget élvez.³⁸ Nem véletlen, hogy sokszor felteszik azt a kérdést, hogy létezik-e egyáltalán a semlegességi jog? Az Állandó Nemzetközi Bíróság a Wimbledon-gőzös ügyben (1923) Németország a lengyel–orosz háború kapcsán vállalt semlegességét, az azt egyoldalú nyilatkozatban kifejező rendeletét nem is a nemzetközi jog részeként értékelte, hanem a nemzeti jog mezejére száműzte és ezzel mondta ki, hogy Németország megsértette a Versailles-i szerződés 380. cikkét.³⁹

Mindez arra mutat rá, hogy a fogalmak pontos meghatározásának a hiánya még a nemzetközi jogon belül, a népek jogának egy adott ágán belül is milyen súlyos következményekkel járhat,

³⁵ Michael Bothe: Neutrality, Concept, and General Rules, *Max Planck Encyclopedias of International Law, Oxford Public International Law*, 2015, <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e349?print=pdf>, 24, [22]

³⁶ Evelyne Schmid: Optional but not qualified: Neutrality, the UN Charter and humanitarian objectives, *International Review of the Red Cross – IRRC No. 927*, 2025, <https://international-review.icrc.org/articles/optional-but-not-qualified-neutrality-the-un-charter-and-humanitarian-objectives-927>

³⁷ Kovács Péter: *Nemzetközi Közjog*, Budapest, Osiris Kiadó, 2011, 590–594.

³⁸ C. L. Lim – Ryan Martínez Mitchell: Neutral Rights and Collective Countermeasures for Erga Omnes Violations, *International & Comparative Law Quarterly*, Vol. 72, Issue 2 (2023), 368.

³⁹ Az Állandó Nemzetközi Bíróság Wimbledon-gőzös ügyben 1923. augusztus 17-én hozott ítéletének összefoglalója az ENSZ oldalán:

First Annual Report of the Permanent Court of International Justice (1 January 1922 – 15 June 1925), Series E, No. 1, pp. 163–168, https://legal.un.org/PCIJsummaries/documents/english/5_e.pdf

hiszen a nem megfelelő tartalommal kidolgozott jogalappal fogantatosított fellépés az agresszor ellen egy semleges állam részéről akár az állam felelősségéhez is vezethet. Mindeközben a semlegesség, mint jogintézmény pedig válságba kerül.

Akár a nemzetközi jogon belül is meg lehetne különböztetni különböző rétegeket, tekintve, hogy a felvázolt probléma egyik vetülete az a nehézség, hogy egy szerződési jogintézmény (1907. évi hágai egyezmények) szokásjogi úton változik, hiába erősíti meg annak a létét a bírói jog (a Nemzetközi Bíróság atomfegyverek használatáról szóló tanácsadó véleménye 1996-ban)⁴⁰ és mindeközben a jogtudomány az előző bekezdésekben vázolt dilemmák szerint teljesen eltérő megoldásokra jut.

KÖVETKEZETES FOGALMAZÁSSAL A JOGBIZTONSÁGÉRT

A jogi fogalmak pontosabb meghatározásán keresztül a jogdogmatika fontos szolgálatot lát el a jogbiztonság és egyéb elvek szolgálatában. Ez a feladat még korántsem ért véget, hiszen látható, hogy nem csak különböző jogágak és jogterületek, hanem azonos jogágak is eltérő értelemben alkalmaznak bizonyos kifejezéseket és erre jó példát jelent a semlegesség fogalma.

A semlegesség az alkotmányjogban megjelenik az objektív intézményvédelmi kötelezettségek kapcsán több alapjog tekintetében pártatlanság értelemben, de pártatlanságot jelent a bíróságok, bírák, igazságszolgáltatás vonatkozásában is. Jelentheti a közigazgatás semlegességét is, avagy vallásszabadság terén világnézeti távolságtartást és objektivitást.

A nemzetközi jogban hasonló a helyzet. A nemzetközi humanitárius jog és az általános nemzetközi közjog általában a fegyveres konfliktusok kontextusában használja a semlegesség fogalmát (nemrészvétel), azonban az emberi jogi és alapjogi bíráskodás keretében megjelenik a fogalom az állam és a közigazgatás (világnézeti) semlegességének kontextusában is.

A semlegesség tehát jelenthet objektivitást, pártatlanságot, függetlenséget, kimaradást, távolságtartást és egyéb, további értelmekben is alkalmazott a jog nyelvén. A fragmentációt azonban el lehetne kerülni azáltal, ha a jogirodalom, a bírósági döntések és a pozitív, formális jogi normák következetesen jelzős szerkezetben és/vagy hosszabb kifejezéssel leírva alkalmaznák a semlegesség fogalmát (például „az állam világnézeti semlegessége”), vagy ahol

⁴⁰ Az atomfegyverek használata vagy az azzal való fenyegetés jogszerűségének ügyében 1996. július 8-án adott tanácsadó vélemény: *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders, International Court of Justice, 1996* <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf>

más, még egyéb kontextusban nem alkalmazott, jogintézményt nem jelölő fogalom alkalmazható a semlegesség helyett (például „pártatlanság” vagy „függetlenség”), ott azt helyezné előtérbe.

Jelentős problémát okoz a nemzetközi jogon belül az, hogy olyan újszerű fogalmak, mint a „minősített semlegesség” tartalmát illetően vita folyik. Kérdéses, hogy a nagyrészt az 1907. évi hágai egyezményekben semlegességi jogot vajon lerontja-e a szokásjog, meg tudja-e erősíteni a bírói jog, vagy a különböző következtetésekre vezető jogtudomány tud-e valamit kezdeni az ellentétek feloldására. Amennyiben ez nem sikerül, akkor akár egy minősített semlegességre hivatkozó, állandó semleges állam felelőssége is felmerülhet a nemzetközi jogban. Így nem csak a fogalmak egymástól való elkülönítésének, elhatárolásának, a megfelelő jelzős szerkezettel való ellátásának van jelentősége, hanem kiemelten fontos az egyes jogi jelentéssel bíró kifejezések tartalmának pontos megjelölése, ami minden jogalanyuk érdeke. Mindezt az ellentétet azonban eddig a jog fentebb említett rétegei közül egyik sem tudta megnyugtató módon feloldani.

BIBLIOGRÁFIA

- ADAMOVICH, Ludwig K. (et al.): *Österreichisches Staatsrecht*, Wien – New York, Springer, 2011.
- BEHAM, Markus – FINK, Melanie – JANIK, Ralph: *Völkerrecht Verstehen*, Wien, Facultas Verlags- und Buchhandels AG facultas Universitätsverlag, 2019.
- BORG, Tonio – STANTON, John (eds.): *The Constitution of Malta at Sixty*, Hamrun, Kite Group, 2024.
- CSERVÁK Csaba: A bírói függetlenség, különös tekintettel az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatára és a testületi szervekre, *Kúriai Döntések - Bírósági Határozatok*, LXXI. évf., 2023/9, 1726–1743.
- Cservák Csaba: A jog rétegelméletének új megközelítése – különös tekintettel az alkotmánybíráskodás szempontjaira, *Jogelméleti Szemle*, 2020/2, 118–133.
- DUDÁS Dóra Virág: *Emberi jogi kézikönyv az EJEB gyakorlata alapján*, Budapest, Wolters Kluwer, 2021.
- FERENCZY Árpád: *A semlegesség elmélete*, Budapest, Franklin-Társulat, 1907.
- GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – HALÁSZ Iván (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba – Alapfogalmak*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019.
- HAJDU Gyula: *A semlegesség*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1958.
- JAKAB András: A magyar jogrendszer alapelemei, *Jogelméleti Szemle*, 2003/1, 80–91.
- JAKAB András: Válasz Pokol Béla kritikájára, *Jogelméleti Szemle*, 2003/1, 92–104.
- KOVÁCS Péter: *Nemzetközi Közjog*, Budapest, Osiris Kiadó, 2011.
- LIM, C. L. – MITCHELL, Ryan Martínez: Neutral Rights and Collective Countermeasures for Erga Omnes Violations, *International & Comparative Law Quarterly*, Vol. 72, Issue 2 (2023)
- POKOL Béla: A jogdogmatika politikai meghatározottsága? *Jogelméleti Szemle*, 2004/3.
- POKOL Béla: A jogrendszer duplázódása, in Tóth J. Zoltán (szerk.): *A jog többretegűsége*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar - Patrocinium Kiadó, 2020.

POKOL Béla: *Jogelmélet - Társadalomtudományi trilógia II.*, Budapest, Századvég Kiadó, 2005.

REICH, Johannes: Switzerland – 2022 Review of Constitutional Law: Contested Permanent Neutrality and the Constitutionality of ‘Laïcité’ in Geneva, in Albert, Richard (et al.) (eds.): *2022 Global Review of Constitutional Law*, Austin - Trieste, EUT Università di Trieste, 2022.

SCHMID, Evelyne: Optional but not qualified: Neutrality, the UN Charter and humanitarian objectives, *International Review of the Red Cross - IRRC No. 927*, 2025, <https://international-review.icrc.org/articles/optional-but-not-qualified-neutrality-the-un-charter-and-humanitarian-objectives-927>

SZABÓ Miklós: A jogdogmatika jogformáló szerepéről, *MTA Law Working Papers*, 2015/21.

SZAJBÉLY Katalin: Vallási jelképek viselése a munkahelyeken az Emberi Jogok Európai Bírósága és az Európai Unió Bírósága gyakorlatában, *Közjogi Szemle*, XI. évf., 2018/2, 1–8.

SZILÁGYI Péter: A jog rétegeinek elmélete mint a jog strukturális elmélete – és mi következhet abból, in Tóth J. Zoltán (szerk.): *A jog többrétegűsége*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar - Patrocinium Kiadó, 2020.

TEGHZE Gyula: *Nemzetközi Jog*, Debrecen, Városi Nyomda Debrecen, 1930.

TÓTH J. Zoltán: A jog dinamikájáról, in Tóth J. Zoltán (szerk.): *A jog többrétegűsége*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar - Patrocinium Kiadó, 2020.

TRÓCSÁNYI László – SCHANDA Balázs (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba - Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*, Budapest, HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., 2014.

VARGA Csaba: A jogtudomány természete, in Bódig Mátyás – Zödi Zsolt: *A jogtudomány helye, szerepe és haszna tudományódszertani és tudományelméleti írások*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete - Opten Informatikai Kft, 2016, 77–85.

VILLIGER, Mark E.: *Handbuch der schweizerischen Neutralität*, Zürich, Schulthess Juristische Medien AG, 2023

Egyéb források

BOTHE, Michael: Neutrality, Concept, and General Rules, *Max Planck Encyclopedias of International Law, Oxford Public International Law*, 2015, <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e349?print=pdf>

First Annual Report of the Permanent Court of International Justice (1 January 1922 – 15 June 1925), Series E, No. 1, pp. 163–168, https://legal.un.org/PCIJsummaries/documents/english/5_e.pdf

Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Reports of Judgements, *Advisory Opinions and Orders, International Court of Justice*, 1996 <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-00-EN.pdf>

Ripp-Nagy Nóra

A „*IUS VITAE*” ALKOTMÁNYOS ALAPKÉRDÉSEI

A jogelméleti és eszmetörténeti koncepciók mind választ kerestek arra az egyszerűnek tűnő kérdésre, hogy honnan erednek az emberi jogok?¹ Többféle megközelítés látott napvilágot, a dolgozatban négy nagy elméleti megközelítést, felfogást, koncepciót fogok elemezni, nevezetesen: a természetjogit, a moralistát, a pozitivistát megközelítést és végül a nemzetközi jogra koncentrázó felfogást.²

A természetjogi felfogás alapvetése, hogy az emberek által megalkotott törvényeknél léteznek magasabb rendű normák.³ Ezek a normák a természet örökérvényű rendjéből származnak, vagy más felfogás szerint Istentől magától⁴ – amely törvények annyira merevek és szilárd törvények, hogy „még maga Isten sem tudná megváltoztatni” vallotta Hugo Grotius.⁵ Annyi biztos, hogy a természetjogi felfogás eredete a görög-római jogi és filozófiai gondolkodáshoz köthető,⁶ a *ius naturale* és a *naturalis ratio* „természetes” kapcsolata az ember értelmén alapszik,⁷ hiszen „a valódi törvény az igazi értelem, amely a természettel összhangban áll”.⁸ A természetjogi felfogás fejlődéstörténete Aquinói Szent Tamás munkássága során a középkorban új erőre kapott,⁹ Szent Tamás nem csak a római jogi gyökerekkel rendelkező *ius commune* miatt tarthatta fent a természetjogi felfogást, és nem is csupán a kánonjog katolikus eszmerendszere miatt, hanem azért is mert megkeresztelte Arisztotelészt.¹⁰ Ha nem is a szó legszorosabb értelmében, de Arisztotelész tanai Szent Tamás kezei alatt (keresztvíz alá merítettek) és Szent Tamás felfogásában találkozott a római jog, a kánonjog és a görög filozófia.¹¹ Szent Tamás természetjogi megközelítésének fontos eleme volt, hogy különbséget tett örök törvény, természeti törvény és *ius positivum* között, amely az ember alkotta törvénynek felel meg.¹² Utóbbival kapcsolatban Szent Tamás kiemelte, hogy „minden ember alkotta

¹ Schanda Balázs – Balogh Zsolt: *Alkotmányjog – alapjogok*, Budapest, Pázmány Press, 2019, 11.

² Schanda–Balogh: *Alkotmányjog – alapjogok*, 12.

³ Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila: *Emberi jogok*, Budapest, Osiris, 2003, 35.

⁴ Halmai–Tóth: *Emberi jogok*, 35.

⁵ Halmai–Tóth: *Emberi jogok*, 36.

⁶ Uo.

⁷ Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*, Budapest, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, 2015, 41.

⁸ Uo.

⁹ Halmai–Tóth: *Emberi jogok*, 36.

¹⁰ Gilbert K. Chesterton: *Aquinói Szent Tamás*, Budapest, A Szent István Társulat kiadása, 1938, 72.

¹¹ Frivaldszky János: *A jogi gondolkodás mérföldkövei. A kezdetektől a XIX. század végéig*, Budapest, Szent István Társulat, 2021, 97.

¹² Uo. 101

törvény, annyiban tarthat igényt a törvény-mivoltra, amennyiben a helyes értelemnek megfelel, ekkor pedig egyértelműen és nyilvánvalóan az örök törvényből származik”.¹³ A helyes értelem, ezek szerint továbbra is visszatérő eleme a természetjogi felfogásnak, hiszen már a római jogi *ius naturale* – *naturalis ratio* kapcsolatban is az ész volt a valódi törvény alapja, és ez a felfogás a középkorban is tovább élt, azzal a különbséggel, hogy Szent Tamás *in concreto* nevesíti azt a törvényt, amelynek meg kell felelnie az ember által alkotott jognak, ez a törvény a *lex aeterna*, vagyis az örök törvény. Az örök törvény tamási definíciója pedig: „[...] közjóra irányuló észrend, amit az hirdetett ki, aki a közösség gondját viseli”.¹⁴ Szent Tamás egyértelműen arra utal, hogy az örök törvény ki lett hirdetve, mégpedig olyas valaki által, aki a közösség gondját viseli. Itt az Angyali Doktor a Mindenhatóra utal,¹⁵ tőle eredezteti az örök törvényt, amely a közjóra való törekvéssel és az ész-rendi formulával meghatározza az ember által alkotta törvényeknek azon formuláját, amelynek keretében a *ius positivum*nak meg kell felelnie az ész-rendnek, hiszen csak ez által lesz (valódi) törvény. A tomista megközelítés ezek szerint az emberi jogok eredetét és alapvetően a jogok eredetét is a Teremtőnek tulajdonítja, azzal, hogy állít egy, az örök törvényhez viszonyuló mércét, amely meghatározza egy adott törvény minőségét azáltal, hogy mennyire felel meg a *lex aeternának*.

Aquinói Szent Tamás után, még mindig a természetjogi megközelítésnél maradva, John Locke munkásságát fogom megvizsgálni, legfőbbképpen azért, mert Locke volt az első, aki a természeti törvényből kiindulva, kidolgozta az emberi jogok első összefüggő elméletét.¹⁶ Locke a *Két értekezés a kormányatról* című művében¹⁷ azzal a kérdéskörrel foglalkozott, hogy a természeti állapotban lévő személyek vonatkozásában hogyan hatott a természeti törvény és azzal, hogy miért hozták létre ezek a személyek a polgári kormányzatot, vagyis magát az államot.¹⁸ Locke szerint „a természeti állapotot a természeti törvény kormányozza” és ebben az állapotban „az emberek valamennyien egyenlők és függetlenek, senki sem károsíthat meg egy másik embert életében, egészségében, szabadságában vagy javaiban”.¹⁹ Locke voltaképpen a minden ember egyenlő arany szabályát írta meg. Azt is megválaszolja, hogy ha az ember annyira szabad és szuverén, akkor miért mondana le ezen kiváltságairól? Azért, mert ezen állapota bizonytalan és mindenki „állandóan ki van téve mások kártevéseinek”.²⁰ Jóllehet, ez a válasz

¹³ Uo.

¹⁴ Uo. 99.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Halmi–Tóth: *Emberi jogok*, 37.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo. 38.

²⁰ Uo.

alapozza meg a polgári kormányzat alapját, célját és lényegét, amely szerint, a társadalomba szerveződő személyek lemondanak a természeti állapotban meglévő kiváltságaik egy bizonyos részéről, éppen azért, hogy élvezni tudják azokat (mert a polgári kormányzat oltalmazza ezeket a jogokat).²¹ Ezen felfogás Hazánk Alaptörvényében is megjelenik, a „Szabadság és felelősség” I. cikk (1) bekezdés szerint „Az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsőrendű kötelezettsége”. Ha górcső alá vesszük Locke elvárásait a polgári kormányzat működésétől, az voltaképpen a jogok, különösen az emberi jogok (élet, tulajdon, társulási és politikai szabadság) védelmét várja el²² attól, amit az Alaptörvény a legmagasabb (alkotmányos) szinten rendez, elsődleges feladatnak kijelölve az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogainak védelmét. Mind Locke mind Szent Tamás egy magasabb rendhez köti az emberi jogok eredetét, előbbi a természeti állapotban meglévő jogokat a természeti rendben meglévő, annak részeként létező normáknak tekinti, és mint posztulátumot fogadja el a létezéssel együtt létező normákként. Ezek a normák az emberek társadalommá formálódásával, közösségé alakulásával együtt megmaradnak a természeti állapotból kilépő polgárok számára is, és a polgári kormányzat az az intézmény, amelynek feladata ezeket megvédeni. Az Angyali Doktor esetében pedig az emberi jogok Istentől származnak, hiszen az örök törvényben kihirdette azokat.

A természetjogi felfogás kritikáját a haszonelvű szemlélet, tehát az utilitarizmus képviselői fogalmazták meg.²³ Szerintük a probléma a természetjogi felfogással az, hogy az emberi jogok, mint magasabb rendű univerzális normák létezése végtére is hit kérdése, mert tudományosan a létezésük nem bizonyítható.²⁴ Az utilitarizmusnak és a haszonelvű jogfelfogásnak is egyik legjelentősebb képviselője Jeremy Bentham.²⁵ Szerinte „a természet az embert két szuverén úr – a fájdalom és az élvezet – kormányzata alá helyezte [...] egyedül ők tudják meghatározni mit fogunk tenni”,²⁶ továbbá azt is vallotta, hogy „a törvény akkor helyénvaló, ha „a lehető

²¹ Uo.

²² Az alapvető jogok védelme és tiszteletben tartása egyik alapeleme a demokráciának. A demokrácia mérhetőségéről ld. részletesen Cservák Csaba – Farkas György Tamás – Rimaszécsi János: *Demokrácia*, in Kaiser Tamás (szerk.): *Jó állam jelentés 2016*, Budapest, Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó, 2016, 98–119.; Cservák Csaba – Farkas György Tamás – Rimaszécsi János: *Demokrácia hatásterület*, in Kaiser Tamás (szerk.): *Jó állam jelentés 2017*, Budapest, Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó, 2017, 98–120; György Tamás Farkas – János Rimaszécsi: *Current issues of measurability and research of democracy*, in Tamás, Kaiser (ed.): *Measurability of Good State and Good Governance II*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 119–142; továbbá Farkas György Tamás – Rimaszécsi János: *A demokrácia mérhetőségének, kutatásának aktuális kérdései, Államtudományi Műhelytanulmányok*, 2016/27, 2–22.

²³ Schanda-Balogh: *Alkotmányjog – alapjogok*, 15.

²⁴ Halmai-Tóth: *Emberi jogok*, 42.

²⁵ Uo. 44.

²⁶ Uo.

legnagyobb szám legnagyobb boldogságát eredményezi”.²⁷ Bentham jogelméleti megközelítése és a természetjoghoz való viszonya (szerinte a természetes jogok olyanok, mintha „gólyalábakon járó képtelenségek” volnának²⁸) kéz a kézben jár a jogpozitivizmussal, amely alapvetően tagadja, hogy léteznének magasabb rendű normák, a jogok eredete kizárólag a törvényből vezethető le, és az emberi szabadságot biztosító jogok (pozitivisták szóhasználatával az állampolgári jogok) kizárólag az alkotmányból erednek és ezt az állam biztosítja.²⁹ A szóhasználatból (állampolgári jogok) következik, hogy a pozitivisták jogfelfogás tagadja az univerzálisan érvényes jogok létét, mert nem minden emberre vonatkoztatja állampolgári jogait, hanem csupán arra az államra és az abban az államban állampolgársággal rendelkező személyekre, ahol az állampolgári jogokat garantáló alkotmány hatályban van.

Áttérve a moralista felfogásra, annyi hasonlóság bizonyosan van a természetjogi és moralista elméletek között, hogy mindkettőnek meghatározó eleme, az emberi jogok eredetére adott válaszuk tekintetében, hogy az emberi racionalitás, a józan ész a válasz(ok) egyik kiinduló pontja.³⁰ A moralista felfogást Kanthoz köthetjük, aki szerint az embert az különbözteti meg más élőlényektől, hogy nem csak a szükségleteinek engedelmeskedik, hanem eszes lény is.³¹ Az eszes lény, mint kategória két konstitutív elemből tevődik össze a kantianus megközelítés szerint, az egyik a racionalitás, a másik pedig az, hogy az eszes lény, azaz az ember rendelkezik a *voluntással*, vagyis az akarral.³² Az akarat és a racionalitás vezetnek el az öntörvényhozás gondolatához³³, amelynek lényege, hogy az egyén (akárcsak egy törvényhozó testület) belső, önmagára érvényes, a mindennapi cselekvésben a cselekvést szabályozó szabályokat alkothat a mindennapokra³⁴, ezzel létrehozva egy absztrahált maximát.³⁵ Ezeket a maximákat akárcsak a jogszabályokat – absztraháltságuk miatt – rálehet vonatkoztatni a leghétköznapibb eseményekre is.³⁶ A maximák az erkölcsi törvénynek kvázi a passzusait alkotják, az erkölcsi törvény pedig az emberi szabadságon és az eszes lények akaratán nyugszik, mert az eszes lénynek a racionalitás talaján állva, szabadságában áll akaratával megalkotnia belső, öntörvényhozása folyamán azt a maximát, amelyet ésszerű és racionális követnie. Így

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.

²⁹ Schanda–Balogh: *Alkotmányjog – alapjogok*, 15.

³⁰ Uo. 13.

³¹ Halmai–Tóth: *Emberi jogok*, 47.

³² Uo.

³³ Pókol Béla: *Autentikus jogelmélet*, Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2010, 35.

³⁴ Uo.

³⁵ Halmai–Tóth: *Emberi jogok*, 47.

³⁶ Uo.

formálódnak meg a kategorikus imperatívuszok, az erkölcsi parancsok.³⁷ Kant olyan maximákat alkotott meg, amelyek nagy általánosságban alkalmazhatóak a mindennapi emberi érintkezésben, pl. „Úgy cselekedj, mintha cselekedeted maximáját általános törvényként akarnád megadni”.³⁸ Az öntörvényhozás így lesz teljes, az adott személy megalkotja a saját maximáját (pl.: minden körülmények között igazat mondok), és úgyis cselekszik, minden esetben, hogy ez a maxima érvényesüljön. Ezekre az erkölcsi alapokra épül Kant jogtana., amelynek lényege, hogy ugyan a jogrend és az erkölcsi rend különböznek egymástól, de ahhoz, hogy a kategorikus imperatívuszok érvényesülni tudjanak jogi értelemben vett törvényekre van szükség.³⁹ Kant szerint „a jog tehát azoknak a feltételeknek az összesége, amelyben az egyik ember önkénye (akarata) a szabadság általános törvénye szerint egyeztethető össze a másik emberével”,⁴⁰ ez a mondat egyrészt az emberi egyenlőség, másfelől a szabadság jogi fundamentumát alkotta meg. Az emberi egyenlőségét⁴¹ azért, mert az emberek akarata (önkénye) nem sorolható különböző szintekre, minden ember akarata, ergo személye egyenlő, és ezt a szabadság általános törvénye garantálja, ahol mindenki egyenlő és az emberi méltányosság – éppen a maximák miatt – garantálva van, hiszen, ha mindenki abból indul ki, hogy úgy cselekszik, mintha cselekedetének maximáját általános törvényként akarná megadni, akkora elvileg a méltóság érvényesül. Ez a jogszemlélet vezette az amerikai Ronald Dworkint újkantiánus emberi jogi felfogásának megalkotásához, nézete szerint a kormányzatok nem tagadhatják meg az emberi méltóságot és a politikai egyenlőséget, mint alapvető jogokat⁴² ezek, mint „aduk a kártyajátékban”⁴³ illetik meg az embereket és magasabb rendűek, mint bármely politikai hasznossági cél vagy érdek.⁴⁴

A moralista felfogás tehát az ésszel rendelkező egyénből és az erkölcsből indul ki. Az alapjogok eredetét (az alapjogokat, mint az emberi jogok helyett alkalmazott *terminus technikus* a moralistákhoz köthetjük,⁴⁵ és először az alapjog, mint kifejezés az 1849-es

³⁷ Uo.

³⁸ Pokol Béla: *Autentikus jogelmélet* 35.

³⁹ Halmai-Tóth: *Emberi jogok*, 50.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Az egyenlőség formai és morális fogalmáról ld. részletesen Farkas György Tamás: *Kisebbségek és a választójog*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2024, 86–98.; illetve ennek a választójogban történő megvalósulását illetően ld. még Cservák Csaba – Farkas György Tamás: A nemzetiségek parlamenti képviseletének elmélete és gyakorlata, *Acta Humana*, V. évf., 2017/3, 23–36; valamint Csaba Cservák – György Tamás Farkas: Development of the Nationality Law in Hungary, *Journal on European History of Law*, Vol. 11, 2020/1, 145–151.; Farkas György Tamás: A kisebbségek parlamenti képviseletére vonatkozó speciális választójogi szabályozások elhatárolása az aktív és a passzív választójog alapján, *Parlamenti Szemle*, VII. évf., 2022/2, 25–46.

⁴² Schanda-Balogh: *Alkotmányjog – alapjogok*, 14.

⁴³ Halmai-Tóth: *Emberi jogok*, 51.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Schanda-Balogh: *Alkotmányjog – alapjogok*, 14.

frankfurti birodalmi Alkotmány rendelkezései között fogalmazódott meg, de a bonni Alaptörvény is és az Európai Unió Alapjogi Chartája – *nomen est omen* – használja a kifejezést)⁴⁶ egyfelől az emberi tiszta észből vezeti le, másfelől állít egy erkölcsi mércét is azzal, hogy a kategorikus imperatívuszokat érvényre akarja juttatni a jogrendben.

Végül következzen az a szemlélet, amely az emberi jogok eredetét a nemzetközi jogból vezeti le. E megközelítés lényege, hogy az emberi jogok a nemzetközi jog nélkül nem tudnának univerzálisan érvényesülni.⁴⁷ Ennek oka a nemzetközi egyezmények által garantált alapjogokban keresendő, és abban, hogy az olyan nemzetközi szervezetek, mint az ENSZ – vagy éppen az Európai Unió – megkövetelik a részes államoktól, hogy azokat a jogi dokumentumokat, amelyeket a különböző nemzetközi szinten meglévő organizációk kötelezően ismernek el magukra nézve, a tagállamok ültessék át a nemzeti jogrendszerükbe. Különös jelentőséggel bír az ENSZ és annak Alapokmánya⁴⁸ valamint az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata.⁴⁹ Egyfelől azért, mert az Alapokmány és a Nyilatkozat előtt a szuverén államok belső joghatóságának számított az emberi jogok védelme⁵⁰, az Alapokmány (1945) és a Nyilatkozat (1948) megalkotása, valamint a II. Világháború szörnyűségei után az emberi jogok védelme nemzetközi szinten is a mindennapi politikai és jogi párbeszéd része lett,⁵¹ tehát már nem csak az államok szuverén belső ügye volt az alapvető jogok oltalma, hanem a szuverén államok közös ügye lett.⁵²

A Nyilatkozat preambulumának a szövege szerint:

A Közgyűlés kinyilvánítja az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, mint azt a közös eszményt, amelynek elérésére minden népnek és nemzetnek törekednie kell abból a célból, hogy minden személy és a társadalom minden szerve, állandóan szem előtt tartva a jelen Nyilatkozatot, oktatás és nevelés útján előmozdítsa e jogok és szabadságok tiszteletben tartását, továbbá hogy fokozatosan megvalósuló hazai és nemzetközi

⁴⁶ Uo. 14–15.

⁴⁷ Uo. 16.

⁴⁸ Halmai–Tóth: *Emberi jogok*, 67.

⁴⁹ Schanda-Balogh: *Alkotmányjog – alapjogok*, 16.

⁵⁰ Halmai–Tóth: *Emberi jogok*, 66.

⁵¹ Schanda-Balogh: *Alkotmányjog – alapjogok*, 16.

⁵² Halmai–Tóth: *Emberi jogok*, 67.

intézkedésekkel biztosítsa azok általános és tényleges elismerését és alkalmazását mind a tagállamok népei körében, mind pedig a joghatóságuk alatt álló területek népei körében.

Mindezzel a Nyilatkozat maga fejezi ki igényét arra, hogy az emberi jogok nemzetközi oltalmazója legyen.

A fejezet címeként azt a kérdést tettem fel, hogy honnan erednek az emberi jogok? Erre a kérdésre olyan választ adni, ami minden kétséget kizáróan valamelyik megközelítést hirdetné ki abszolút győztesként nem lehet. Azt viszont ki lehet jelenti, hogy van igazság mindegyik elgondolásban. Hiszen, ha a pozitivista felfogást veszem alapul, végső soron jogtechnikai szempontból akkor lesz hatályos egy rendelkezés, ha azt a törvényalkotásnak megfelelő szabályok szerint, az erre hivatott törvényhozó szerv elfogadja és szabályszerűen kihirdeti. Ha a nemzetközi jogi felfogást veszem alapul végtére is a különböző alapjogi katalógusokat tartalmazó nemzetközi egyezmények elősegítik és garantálják (a részes államokban biztosan) az emberi jogok érvényesülését. Ha a moralista felfogásból indulunk akkor elfogadhatónak tűnik, hogy végső soron az emberi ész az erkölcs vezetett az alapjogokhoz, és azok az emberi ráció termékei. És végül, az sem lenne elrugaszkodott, ha azt vallanánk, hogy létezik egy nagyobb hatalom (vagy a természet) által megszabott norma és ennek a megértése az emberi természetből fakadóan szívünkbe van írva.

2. A *IUS VITAE*, MINT ALKOTMÁNYOS ALAPJOG

A *ius vitae*, mint alkotmányos politikai-társadalmi kérdés három különösen érzékeny, állandó és szünni nem akaró vitákat generáló területre koncentrálódik, ezek a születés-abortusz, a büntetés-halálbüntetés és az életvégi szép/jó halál, vagyis az eutanázia kérdéskörei, amelyek „kikerülhetetlenül alkotmányossági problémák”.⁵³ Azért kikerülhetetlenül alkotmányossági problémák, mert kettő első generációs alapjog köré fonódik mind a három eset megítélésének a kérdése, ezek az élethez való jog, és az önrendelkezés jog amelyek az emberi méltóság elidegeníthetetlen részei,⁵⁴ hiszen Hazánk közjogi szemléletével azonosan, a monista felfogást tükrözve, élet és méltóság nem szétválasztható.⁵⁵ Jóllehet, további jogi kérdést vet fel az, hogy

⁵³ 64/1991.(XII.17.) AB határozat

⁵⁴ Szabó Zsolt: *Tansegédlet az alkotmányjogi záróvizsgálathoz*, Budapest, Patrocinium, 2012, 159.

⁵⁵ Uo.

ugyan a halálbüntetés és az eutanázia kapcsán, „nem vitás, hogy az, akinek az élete feletti rendelkezésről szó van, ember”,⁵⁶ azonban a megfogant élet és a magzat tekintetében nem ennyire tiszta a kép, ember-e a magzat? A válasz, ha a magyarországi alkotmányosság történetét vizsgáljuk nem egyértelmű. Az viszont kétségtelen, hogy mind a három eset alapjogi kérdés. Hogy miért? Azért, mert az emberi méltóságból és az emberi életből indul ki mind a három nagy kérdéskör, hiszen a halálbüntetés esetén az emberi élet és méltóság⁵⁷ elválaszthatatlan társként jelennek meg, és ami a kérdés feltevés lényege az voltaképpen az, hogy jogosult-e az állami hatalom (végső soron a társadalom) mások, és a társadalom védelmezése érdekében embert ölni, a másik kettő kérdéskör pedig érinti az az élethez való jogot⁵⁸ és az önrendelkezés jogát, az eutanázia esetén azzal, hogy joga van-e az embernek a saját életét kioltani, míg az abortusz kapcsán azzal, hogy az állapotos nőnek joga van-e a magzat (aki ember vagy emberi lény) életét kioltani. A téma megvitatása során az emberi élet szempontjából kronologikusan haladva, a születés-abortusz kérdéskörével kezdem a vizsgálódást, majd a halálbüntetésre és végül az eutanázia alkotmányjogi megítélésére koncentrálok.

2.1 Abortusz

Mi az abortusz? A Magyar Katolikus Lexikon szerint: „az emberi magzat távozása vagy eltávolítása a méhből”,⁵⁹ egyszóval magzatelhajtás. A magzatelhajtás jogi kereteinek meghatározása és szabályozása két nézőpont köré csoportosulnak, egyfelől a „*pro choice*” pártiak köré,⁶⁰ akik szerint a nő önrendelkezési joga eldönteni azt, hogy mit kezd a benne megfogant és fejlődő étellel, másfelől pedig a „*pro life*” pártiak köré,⁶¹ akik az életet, mint megóvandót az önrendelkezési jog elé helyezik.⁶² A szabályozások tekintetében, amelyek lehetővé teszik a magzatelhajtást, megkülönböztethetünk két modellt, a határidős modellt, illetve az indikációs modellt.⁶³ Előbbi lényege, hogy meghatározott időn belül, lehetővé teszi a

⁵⁶ 64/1991.(XII.17.) AB határozat

⁵⁷ Az emberi méltósághoz való joggal összefüggésbe ld. még Mészáros Ádám Zoltán: Az élethez való jog a jogellenességet kizáró okok tükrében, *Jogelméleti Szemle*, 2013/1, 2.

⁵⁸ Vö. Tóth J. Zoltán: Élethez való jog és életvédelem pro futuro, *Pázmány Law Working Papers* 2011/12, 1–21.

⁵⁹ Abortusz, *Magyar Katolikus Lexikon*, 2013, <https://lexikon.katolikus.hu/A/abortusz.html> (Letöltés: 2025. április 20.)

⁶⁰ Schanda–Balogh: *Alkotmányjog – alapjogok*, 109.

⁶¹ Uo.

⁶² Uo.

⁶³ Uo. 110.

magzatelhajtást,⁶⁴ csak valamilyen törvényben meghatározott okkal lehetséges.⁶⁵ Ezen technikai és fogalommeghatározó sorok után rátérek az abortusz⁶⁶ hazai jogi megítélésére.

„Amint a petesejt megtermékenyül, megkezdődik az élet, mely nem az apáé, nem az anyáé, hanem egy új emberi lényé, aki önmagáért növekszik. Soha nem lesz emberré, ha első pillanattól fogva nem az.”⁶⁷ Ezek szerint az *Evangelium Vitae* a fogantatástól már embernek tekinti a megfogant életet. De hogyan áll ehhez az orvostudomány? Hiszen a jogi értékelés szempontjából fontos egyfelől az egyházi álláspont, jóllehet erkölcsi alapot biztosít az egyházi vallásos tanítás a jogalkotó és az állam számára is, hiszen az állam nem lehet erkölcstelen, az orvostudomány pedig egzaktsága révén tudományosan is megalapozhat – illetve megcáfolhat bizonyos álláspontokat, végsősoron igazolhat és diszkreditálhat. Tehát az orvostudomány egyes képviselői szerint⁶⁸ a fogamzás pillanata az emberi élet kezdete.⁶⁹ A Magyar Orvos Etikai Kódex szerint II. 2.2 (17) bekezdése szerint „az ember életének kioltását célzó tevékenység mind az orvosi hivatással, mind az orvosi etikával összeegyeztetetlen, egyben kirívóan súlyos vétség”.⁷⁰ Ezen nem törvényi rendelkezések és megközelítések után az Alaptörvény, mint *erga omnes* törvény adhat további támpontot az abortusz⁷¹ szabályozásával kapcsolatban. Az Alaptörvény 'Szabadság és felelősség' II. cikke szerint „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.” Az alkotmányos rendelkezés alapján láthatunk egy kettősséget, miszerint különbség van az emberi élet és a magzat élete között, hiszen az Alaptörvény különbséget tesz a magzat élete és az ember élete között azzal, hogy külön kiemeli az előbb idézett részben a magzati életet és az azt megillető védelmet. Tehát az Alaptörvény nem követi az *Evangelium Vitae* és a Jobbágyi Gábor könyve alapján idézett orvosi szakvéleményeket, miszerint a fogamzás pillanata az emberi élet, ha ezt az Alaptörvény is elismerné, nem tenne

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Vö. Frivaldszky János: Az emberi személy alkotmányos fogalma felé - a méhmagzat életjogának tesztjén keresztül, in Schanda Balázs – Varga Zs. András: *Látélet közjogunk elmúlt évtizedéről*, Budapest, PPKE-JÁK, 2010, 19.

⁶⁷ *Evangelium Vitae*, Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=78> (Letöltés: 2025. április 20.), 60.pont

⁶⁸ Itt Jobbágyi Gábornak „Az élet joga” című művére támaszkodom, aki Surján Lászlót és Czeizel Endrét idézi. Jobbágyi Gábor: *Az élet joga*, Budapest, Szent István Társulat, 2004, 22.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ A Magyar Orvosi Kamara Etikai Kódexe, Magyar Orvosi Kamara, 2022, [https://mok.hu/public/media/source/Etikai%20K%C3%B3dex%20hat%C3%A1lyos%202022%2005%2028%20\(1\).pdf](https://mok.hu/public/media/source/Etikai%20K%C3%B3dex%20hat%C3%A1lyos%202022%2005%2028%20(1).pdf) (Letöltés: 2025. április 20.)

⁷¹ Vö. Ronga Adrienn: Az élet elejéhez kötődő alkotmányos kérdések, avagy az abortusz alkotmányjogi megítélése, *KRE-DIt*, VII. évf., 2024/1, 110–120.

különbséget élet és élet között. Ezekből kiindulva választ kell találni arra a kérdésre, hogy honnan is emberi az élet és meddig beszélhetünk magzati életről?

A kérdéskörrel a 64/1991. (XII.17.) AB határozat⁷² foglalkozott. Az Alkotmánybíróság⁷³ határozatában felvetette a kérdést, hogy a „magzat jogilag ember-e”, továbbá az, hogy „alanya lehet-e a jogoknak”. A kérdés megítélésére, tehát annak eldöntésére, hogy jogilag ember-e a magzat a jogalanyiség a kulcs. A jogalanyiség jogi vonatkozásait a Polgári Törvénykönyv szabályozza. A teljes képhez hozzátartozik, hogy az Alkotmánybíróság fent említett határozatát a régi Alkotmány és a régi Ptk. alapján hozta, de a norma szövegek lényegében a jelenleg hatályos rendelkezésekkel azonos célt és joghatást váltottak ki. A régi Ptk. (1959. évi IV. törvény) 8. §-a foglalkozott a jogképességgel, a 8. § (1) bekezdés szerint „minden ember jogképes, jogai és kötelezettségei lehetnek”, a jelenleg hatályos Ptk. (2013. évi V. törvény) 2:1. § (1) bekezdése szó szerint megegyezik a korábbival. Ezek szerint, minden ember jogképes, tehát a jog számára látható, érzékelhető jogalany, aki jogosult és kötelezett lehet. A kérdés továbbra is, hogy a magzat jogképes-e? A régi és az új Ptk. is az élve születés jogi feltételét szabja a jogképességnek (a két törvény norma szövege itt is egyezést mutat) ezek szerint: „a jogképesség az embert, ha élve születik, fogamzásának időpontjától illeti meg”. Ezek tükrében az Alkotmánybíróság határozatában a következőt állapította (avagy nem állapította) meg:

Az ember alapvető jogi helyzetének jellemzője, hogy jogképessége független bármely tulajdonságától. Alapvetően érvényes ez az élethez és méltósághoz való jogra is. (Az e jogok feltétlenségének elismerése körüli vita pedig egyformán érint „mindenkit”.) Ha a megszületett ember emberi minőségét kifejező jogállására sem egyéni tulajdonságai, sem az állapotával (pl. életkor) járó tipikus tulajdonságok nincsenek semmiféle hatással, akkor a magzat fejlettsége, s más sajátosságai is közömbösek lehetnek a jogképesség és az élethez és méltósághoz való jog szempontjából. A tartalmi státuszjogok által garantált

⁷² Vö. Kiss János: Az Alkotmánybíróság az élethez való jogról, *Jogtudományi Közlöny*, XLVII. évf., 1992/3-4, 118–133.

⁷³ Ehelyütt meg kell jegyeznünk, hogy az alkotmánybíróság alapjogvédelmi tevékenységében az alkotmányjogi panasz jogintézményének fejlesztése és az ún. valódi alkotmányjogi panasz bevezetése komoly előrelépést jelentett, melyet illetően ld. részletesebben: Farkas György Tamás: Az alkotmányjogi panaszok befogadása központi problémaköréről, *KRE-DIt*, 2021. *Jogtudományi Különszám*, 1–16.; Farkas György Tamás: Az alkotmányjogi panasz befogadhatósága, különös tekintettel az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésre, *KRE-DIT*, III. évf., 2020/2, 1–35.; illetve Farkas György Tamás: Az utólagos normakontroll valódi alkotmányjogi panasz befogadhatóságára gyakorolt hatása, avagy az alapvető alkotmányjogi kérdés követelménye mint speciális ítélt dolog az Alkotmánybíróság gyakorlatában, in Anon (szerk.): *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II.: Alkotmánybírósági panasz – hatáskörrel kapcsolatos kérdések*, Budapest, HVG-ORAC, 2019, 558–567.

absztrakt egyenlőséget, amely az erkölcsi ember-fogalom jogi megfelelője, a jogalanyiség születés előttre való kiterjesztése nem érinti. A mai jog ember-fogalmának másik eleme, hogy a jogalanyiség a születéssel kezdődik. Ennek akkor volt elvi jelentősége, amikor általa minden ember egyenlőségét lehetett megalapozni, s a különböző ember-fogalmakat összhangba hozni. Mára kétségessé vált, hogy ellátja-e még ezeket a funkcióit, mert a természetes ember-fogalom kiterjedőben van. A törvényhozónak kell értékelnie a magzattal kapcsolatos természettudományos és etikai álláspontokat, továbbá mérlegelnie a magzatról való gondolkodás megváltozásának ellentétes társadalmi irányzatait, s eldöntenie, hogy ezek változását indokolt-e jogilag is követni. A fentiek szerint az Alkotmányból nem következik, hogy a magzat jogalanyiségát el kellene ismerni, de az sem, hogy ne lehetne a magzatot jogilag embernek tekinteni. Az emberi státusznak ez a kiterjesztése ugyanis a jogi ember-fogalomnak az alapjogok szempontjából fontos elemeit — más-más okból — valójában lényegesen nem érinti.⁷⁴

Tehát az Alkotmánybíróság a jogalkotóra bízta annak eldöntését, hogy rendelkezzen arról, hogy mikor lesz jogilag ember az ember és a magzat jogképes-e, avagy továbbra is az élve születés, mint jogi feltétel a meghatározó. A jogalkotó *expressis verbis* az ember jogi meghatározását nem foglalta törvényi rendelkezésbe, de a magzatot, mint „emberi lényt” nevezi meg az egészségügyről szóló az 1997. évi CLIV. törvény 165. § b) bekezdésében,⁷⁵ tehát a törvényhozó az Alkotmánybíróság határozata által megadott (meghagyott) jogával (lehetőségével), hogy meghatározza az ember jogi fogalmát ugyan nem élt, de ezzel nyilvánvalóvá tette, hogy a jogalkotó szerint a magzat nem ember, mert nem rendelkezett róla máshogy, mint azelőtt, sőt a magzatnak *horribile dictu* a megszületéshez sincs joga.⁷⁶ Továbbá, igazolva a jogalkotó felfogását magzat nem emberi felfogásáról (az „emberi lényt” szemléletet erősítve), az 1992. évi LXXIX. törvényben, amely a magzati élet védelméről szól, paradox módon lehetővé tette, hogy a magzatnak, vagyis „a méhben fejlődő emberi lénynek” az életét legálisan kiolthassák.

A törvény ugyanis az 5-13. §-aiban foglaltak szerint, amely rész a terhesség megszakításáról szól, lényegében bármikor lehetővé teszi az abortuszt⁷⁷ – hiszen az állapotos nő testi vagy lelki

⁷⁴ 1991.(XII.17.) AB határozat

⁷⁵ Eütv. 165. § b) magzat: a méhen belül fejlődő emberi lény a terhesség 12. hetétől.

⁷⁶ Halmai-Tóth: *Emberi jogok*, 344.

⁷⁷ Ua.

súlyos válsághelyzete, amely a legális definíció szerint „testi vagy lelki megrendülést, illetve társadalmi ellehetetlenülést okoz”,⁷⁸ jogi felhatalmazást ad az állapotos nő számára, hogy döntés hozzon a benne fejlődő életről (*pro choice*) s amely törvényi rendelkezés összhangban a 48/1998. (XI.23) AB határozattal,⁷⁹ mely megállapította, hogy „nem alkotmányellenes, ha törvény az állapotos nő súlyos válsághelyzete esetén lehetővé teszi a terhesség megszakítását”.⁸⁰

Véleményem szerint kompromisszumos megoldást hozhatna akkor az állam a „*pro choice*” kontra „*pro life*” vitában, hogy ha a fogamzásgátlást, és annak egyes formáit (mint az az implantátum vagy a spirálbeültetése stb.) ellenszolgáltatás nélkül, ingyenesen lehetővé tenné az állampolgárok számára, oly módon, hogy ahhoz mindenki, aki akar hozzáférhetne, a másik oldalról viszont az abortuszt csak adott, törvényben meghatározott rendkívüli esetekben engedélyezné (pl. ha a terhesség bűncselekmény következménye vagy a születendő gyermek beteg lenne). Hiszen „*pro choice*” mindenki dönthetne ebben az esetben úgy, hogy aki nem akar gyermeket vállalni, fogamzásgátláshoz folyamodik, hiszen az állam minden lehetőséget megadna erre, így önrendelkezési joga kiterjedne arra, hogy kérvényezheti – ingyenesen – a fogamzásgátláshoz szükséges eszközöket. Továbbá, a magzat oltalma túlmutat az élve születésen, hiszen ahhoz, hogy élve születhessen, először is biztosítani kell(ene), hogy ne lehessen a magzatelhajtást a jogszabály engedélyével elkövetni, hiszen a magzat által „az élet megjelent, és mi láttuk” (1Jn 1,2).

2.2 Halálbüntetés

Az élet kezdetét körülölelő kérdések után áttérek a halálbüntetés kérdéskörére, mint az emberi méltóságot súlyosan sértő büntetőjogi jogintézmény alkalmazhatóságának kérdésére. A dilemma a halálbüntetés kapcsán az élethez való jog, és az emberi méltóság kapcsán öleli körül a halálbüntetés intézményét.⁸¹ Az állami büntetőhatalom kezdetektől fogva élt a valódi *ultima ratio*val, a halálbüntetéssel.⁸² Hammurapival kezdve, Mózesen keresztül egészen a rómaiak és az ókori görög városállamokkal bezárólag valamennyi ősi állam ismerte, és alkalmazta a

⁷⁸ Ua.

⁷⁹ Vö. Tóth Gábor Attila: A második abortuszdöntés bírálata, *Fundamentum*, III. évf., 1999/1, 3.

⁸⁰ 48/1998. (XI.23) AB határozat

⁸¹ Halmi–Tóth: *Emberi jogok*, 314.

⁸² Tóth J. Zoltán: *A halálbüntetés intézményének egyetemes és magyarországi jogtörténete*, Budapest, Századvég Kiadó, 2010, 11.

halálbüntetést.⁸³ Ezen ősi jogintézmény eltörlésére irányuló törekvések legmarkánsabban és leghangsúlyosabban Cesare Beccaria *Büntett és büntetés* című művével kaptak lendületre.⁸⁴ Beccaria kifejtette, hogy a halálbüntetés jogtalan, szükségtelen és igazságtalan, továbbá az állam nem rendelkezhet polgárainak az élete felett.⁸⁵ Ezen felfogás áthatotta (és össze is foglalja) az abolicionista mozgalmak lényegi elemeit⁸⁶ (sőt Beccaria hatására Lipót toszkán nagyherceg (későbbi magyar király) Toscana államban eltörölte a halálbüntetést⁸⁷), jóllehet az abolíció Hazánkban egészen 1990-ig várat majd magára,⁸⁸ ez azonban nemzetközi viszonylatban nem is annyira kirívó,⁸⁹ sőt!

Beccaria hatása elvitathatatlan, de az abolíció, mint globális folyamat megkésve, Beccaria után majdhogynem két évszázaddal érkezett el globálisan.⁹⁰ 1983-ban az Európa Tanács elfogadta az Európai jogok európai egyezményének 6. kiegészítő jegyzőkönyvét,⁹¹ amely *in concreto* háborús időkre korlátozta a halálbüntetés alkalmazhatóságát, tehát békeidőkben megvalósította az abolíciót.⁹² 1989-ben az ENSZ Közgyűlése által elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányához fűzött 2. fakultatív jegyzőkönyv 1.cikk 1. bekezdése kimondja „A jelen jegyzőkönyv részes államainak joghatósága alá tartozó személyeken nem szabad halálbüntetést végrehajtani”.⁹³ Az Európai Unió Alapjogi Chartájának I. cím 2.cikk (2) bekezdése szerint: „senkit nem lehet halálra ítélni vagy kivégezni”. Továbbá releváns nemzetközi jogi dokumentum az Európa Tanács égisze alatt elfogadott Emberi Jogok Európai Egyezménye,⁹⁴ különösen a 2002. május 3-án Vilniusban elfogadott Tizenharmadik Kiegészítőjegyzőkönyvének⁹⁵ az 1.cikke, amely a halálbüntetés eltörléséről szól. Magyarország kötelezőnek fogadja el ezeket a nemzetközi jogi dokumentumokat és azok tartalmát, hiszen részes állama mind az Európai Uniónak, mind pedig az Európa Tanácsnak. Azonban, mint már korábban említésre került, az abolíció egészen 1990-ig váratott magára.

⁸³ Uo. 11–14.

⁸⁴ Uo. 117.

⁸⁵ Halmi–Tóth: *Emberi jogok*, 314.

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Tóth J. Zoltán: *A halálbüntetés*, 119.

⁸⁸ Uo. 322.

⁸⁹ Halmi–Tóth: *Emberi jogok*, 315.

⁹⁰ Uo. 315.

⁹¹ Uo.

⁹² Uo.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Uo. 316.

⁹⁵ Uo.

Magyarországon a halálbüntetés intézménye az államalapítás óta végig kíséri és kísérti történelmünket.⁹⁶ Szemere Bertalannak, első felelős kormányunk, első felelős belügyminiszterének felvilágosult szellemisége,⁹⁷ amely az 1841-ben megjelent *A büntetésről s különösebben a halálbüntetésről*⁹⁸ művében abolicionista nézeteit kiemelve, a halálbüntetés kapcsán ezt írja: „S mely napon a törvényhozót kétely szállja meg e rettenetes jog iránt, mely napon a vérpadtól borzalommal fordul el s kérdi magától: vajjon midőn egy bűnt megbüntetett maga nem követett e el egy újat” (Sic!).⁹⁹ Ez a kétely majdhogynem 150 évig nem szállta meg a törvényhozót, de ennek a kételynek gátat szabott az a hatalom, amely a polgári és politikai szabadságnak is gátat szabott Hazánkban, ez pedig nem volt más, mint a kommunista diktatúra. Az elvtársak bukását követően, a szabadság, mint friss tavaszi levegő áramlott Hazánk köz- és magánéletébe. A halálbüntetés eltörlésének mérföldköve az Alkotmánybíróság 23/1990. (X.31.) határozata, amely a halálbüntetést 8:1 arányban¹⁰⁰ alkotmányellenesé nyilvánította.¹⁰¹

Az Alkotmánybíróság a régi Alkotmány 54. § (1) bekezdését,¹⁰² amely szerint „A Magyar Köztársaságban minden embernek vele született joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani”, összevetette a régi Alkotmány 8. § (2) bekezdésével,¹⁰³ amely szerint „A Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége”. Ez a két paragrafus közjogi kollíziót jelentett, mert az 54. § (1) nem tiltotta, az emberölést, csupán abban az esetben, ha az önkényes, a 8. § (2) azonban igen.¹⁰⁴ „Az emberi méltóság, mint a személyiség integritása, az emberi élettel együtt az emberi lényegét jelenti. A méltóság-voltunknak és értékünknek felemelő és feltétlen tiszteletet parancsoló volta, emberi lényegünk rangja. Ugyanúgy a priori érték, mint az élet és a létezés ember dimenzióját fejezi ki. Emberlét és emberi méltóság egymástól elválaszthatatlanok.”¹⁰⁵

⁹⁶ Tóth J. Zoltán: *A halálbüntetés*, 322.

⁹⁷ Szemere Bertalan életrajz, munkássága, *Országgyűlési Könyvtár*, <https://konyvtar.parlament.hu/szemere-bertalan> (Letöltés: 2025. április 20.)

⁹⁸ Halmai–Tóth: *Emberi jogok*, 322.

⁹⁹ Szemere Bertalan: *A büntetésről s különösebben a halálbüntetésről*, Kiadva Budán a Magyar Királyi Egyetem Betűivel, 1841, 118.

¹⁰⁰ Halmai–Tóth: *Emberi jogok*, 324.

¹⁰¹ Uo. 322.

¹⁰² Uo. 323.

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön alkotmánybírók párhuzamos véleménye, 23/1990. (X. 31.) AB határozat

Schmidt Péter alkotmánybíró, az egyetlen olyan alkotmánybíró, aki 'nemmel' szavazott azzal kapcsolatban, hogy a halálbüntetés alkotmányellenes-e, avagy sem,¹⁰⁶ különvéleményében a kollízióban lévő normaszövegekkel kapcsolatban kifejtette:

A hatályos Alkotmány 8. és 54. szakaszai egymásnak ellentmondó rendelkezést tartalmaznak. Míg az 54. § (1) bekezdése az élettől való önkényes megfosztást tiltja és ezzel nem helyezi hatályon kívül a halálbüntetés lehetőségét, addig az időben később keletkezett 8. § (2) bekezdése még törvények útján sem engedi meg az alapvető jogok lényeges tartalmának korlátozását. Ebből már levezethető a halálbüntetés tilalma is. Az Alkotmánybíróság hatáskörébe tartozik ugyan az Alkotmány értelmezése, de az egymással ellentétes alkotmányi rendelkezések feloldása már az alkotmányozási hatalommal rendelkező Országgyűlés joga és kötelessége. Ezt a jogkört az Alkotmánybíróság nem veheti át.¹⁰⁷

Schmidt Péter a *lex posteriori derogat legi priori* elve alapján, az időben később keletkezett 8. § (2) bekezdés szerint a halálbüntetés tilalma megállapítható ugyan, de a kollízió feloldására nem az Alkotmánybíróság, hanem az Országgyűlés hivatott.¹⁰⁸

Jóllehet, mára már Hazánkban és Európa legtöbb jogállamában is szinte elképzelhetetlen a halálbüntetés alkalmazása, mint büntetőjogi szankció és talán Szemere Bertalan és Beccaria is elégedetten lapozgatná az abolíciót intézményesítő európai büntető törvényeket. Az emberi méltóság és az élet kéz a kézben diszkreditálja az állammal szemben a halálbüntetés alkalmazhatóságát, ámbar a kérdés sokszor felmerülhet, hogy a halálbüntetést nem éppen olyan elkövetőkkel szemben kellett alkalmazni, akik mások életét és emberi méltóságát semmibe vették?

¹⁰⁶ Halmai–Tóth: *Emberi jogok*, 323.

¹⁰⁷ Schmidt Péter alkotmánybíró különvéleménye, 23/1990. (X. 31.) AB határozat

¹⁰⁸ Halmai–Tóth: *Emberi jogok*, 324.

2.3 Eutanázia

Az eutanázia jelentése: jó halál,¹⁰⁹ de fontos kiemelni, hogy az eutanázia szó nem jogi kategória.¹¹⁰ Ez alatt a „jó” alatt, a fájdalommentességet, és a szenvedők szenvedéseinek – ergo életének – kegyeleti okokból való megrövidítését értjük.¹¹¹ Mai viszonylatokban kétségkívül az orvos–beteg vonatkozásában merül fel az eutanázia alkalmazhatósága, de ha a hippokratészi eskü szövegét vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy az ókorban – legalábbis a görög városállamokban – bizonyosan nem volt alkalmazható az orvos–beteg viszonyban¹¹² annak aktív formája, hiszen az eskü szövege szerint „senkinek sem adok halálos mérget, akkor sem, ha kéri”.¹¹³ A halálos mérget adás egy aktív tevékenység, amiből az következik, hogy az orvos aktív szerepvállalással hozzájárul ahhoz, hogy a beteg meghaljon.¹¹⁴ Ez nagyjából az aktív eutanáziának a lényegét is leírja, hiszen az orvos tevéssel, megöli a beteget.¹¹⁵ Azonban az aktív formának létezik egy ellenpárja, a passzív eutanázia¹¹⁶, amely a be nem avatkozással, mulasztással éri el a halált.¹¹⁷ Beszélhetünk továbbá, direkt és indirekt, valamint önkéntes és kényszerű eutanáziáról.¹¹⁸ A direkt eutanázia esetén az orvos tevéssel, szándékosan megöli a beteget, ez olyan, mint az aktív eutanázia, azonban az indirekt eutanázia egy a szándékon túlmutató tevékenység, amely szándéktól függetlenül oltja ki a beteg életét.¹¹⁹ Az önkéntes eutanázia – *nomen est omen* – a beteg hozzájárulásával történik, a beteg akarja, hogy az asszisztált öngyilkosságot elkövessék,¹²⁰ ezzel szemben a kényszerű eutanázia olyan szomorú eseményeket idéz fel, mint pl. az „aktion T4” program a hitleri Németországban:

¹⁰⁹ Blasszauer Béla: *A jó halál (Eutanázia)*, Budapest, Gondolat, 1984, 7.

¹¹⁰ Halmai–Tóth: *Emberi jogok*, 347.

¹¹¹ Eutanázia, *Magyar Katolikus Lexikon*, 2013, <https://lexikon.katolikus.hu/E/eutan%C3%A1zia.html> (Letöltés: 2025. április 20.)

¹¹² Jobbágyi: *Az élet joga*, 273.

¹¹³ Uo.; valamint Hippokratészi eskü, *Magyar Katolikus Lexikon*, 2013, <https://lexikon.katolikus.hu/H/hippokrat%C3%A9sz%C3%A9sk%C3%BC.html> (Letöltés: 2025. április 20.)

¹¹⁴ Vö. Köbel Dávid: Az önrendelkezési jog és az életvégi döntések jogdogmatikájának nemzetközi összehasonlítása, *Jog-Állam-Politika*, XVI. évf., 2024/1, 55–76.

¹¹⁵ Jobbágyi: *Az élet joga*, 273.

¹¹⁶ Vö. Busa Csilla – Zeller Judit – Csikós Ágnes: Életvégi kívánalmakkal és döntésekkel kapcsolatos vélemények és ismeretek a magyar társadalomban, *Kharón - Thanatológiai Szemle*, XXII. évf., 2018/3, 9–26.

¹¹⁷ Uo.

¹¹⁸ Uo. 275.

¹¹⁹ Uo.

¹²⁰ Vö. Filó Mihály – Kiss Máté Jenő: Az öngyilkossághoz nyújtott orvosi segítség büntetőjogi megítélése, in Filó Mihály (szerk.): *Autonómia, életvédelem, jogbiztonság: az életvégi döntések szabályozása*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2022, 153–161.

1939 októberétől kezdődően a közegészségügyi hatóságok arra kezdték ösztönözni a fogyatékkal élő gyermekek szüleit, hogy kisgyermeküket adják be a Németországban és Ausztriában erre a célra kijelölt gyermekklinikák egyikébe. A klinikákon valójában a gyermekek megsemmisítését hajtották végre. Ezekben a kifejezetten erre a célra felvett egészségügyi személyzet halálos gyógyszer-túladagolással vagy éheztetéssel gyilkolta meg a fiatal ápoltnakat.¹²¹

Az eddigiek vázolója főleg az orvos és a beteg viszonyokban jelent meg – természetesen kivételt képez a szörnyű „aktion T4” program –, azonban elhatárolási szempontból fontos kiemelni az öngyilkosság és a kívánatra ölés cselekményét is.¹²²

Az eutanázia jogi értékelése szempontjából fontos kiemelni a betegeket megillető, az ellátás visszautasításához való jogot.¹²³ A jogintézmény lényege, hogy a gyógyíthatatlan betegségben szenvedő beteget megilleti az életfenntartó, az életet meghosszabbító kezelés visszautasításának a joga.¹²⁴ Hazánkban is megvan a lehetőség a jogintézmény alkalmazására. Ezt az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 20–23. §-a garantálja.¹²⁵ A 20. § szerint a cselekvőképes beteget megilleti az ellátás visszautasításának a joga. A törvény továbbá meghatároz bizonyos feltételeket ahhoz, hogy az ellátás visszautasítása jogszerű legyen, ezek a feltételek a következők: a visszautasításra vonatkozó jognyilatkozatot teljes bizonyító erejű magánokiratban vagy közokiratba foglalták,¹²⁶ a beteg belátási képességét háromtagú orvosbizottság vizsgálja és azt is, hogy valóban gyógyíthatatlan beteg,¹²⁷ s végül, a betegnek még egyszer nyilatkoznia kell arról, hogy valóban visszautasítja az ellátást.¹²⁸ Azonban ez egyes szerzők szerint nem egyenlő a passzív eutanáziával.¹²⁹ Azért nem, mert a törvény által megszabott feltételek teljesülése esetén, amelyek lehetővé teszik az ellátás visszautasítását, az orvosnak csak az adott kezelésre nincs jogosultsága, a beteget el kell látnia, ápolnia kell, többek között azért is, mert nyilatkozatát visszavonhatja,¹³⁰ továbbá a beteg nem az életéről dönt,

¹²¹ Az eutanázia program és az „Aktion T4”, *Holokauszt Enciklopédia*, 2024, <https://encyclopedia.ushmm.org/content/hu/article/euthanasia-program> (Letöltés: 2025. április 20.)

¹²² Jobbágyi: *Az élet joga*, 277.

¹²³ Halmai-Tóth: *Emberi jogok*, 349.

¹²⁴ Jobbágyi: *Az élet joga*, 296.

¹²⁵ Uo.

¹²⁶ Szabó: *Tansegédlet*, 161.

¹²⁷ Uo.

¹²⁸ Uo.

¹²⁹ Jobbágyi Gábor: *Az élet joga*, 297.

¹³⁰ Uo.

hanem a beavatkozásról.¹³¹ Annyi bizonyos, hogy kétségtelenül vékony a határ, a passzív eutanázia és az ellátás visszautasításához való jog között, feltéve persze, ha van egyáltalán közöttük határvonal.

Az eutanázia kérdéskörével az Alkotmánybíróság is foglalkozott, a 22/2003. (IV.28.) AB határozatban,¹³² amelyben az Alkotmánybírósághoz több indítvány érkezett a gyógyíthatatlan betegségben szenvedők életük kegyes és kíméletes befejezésével kapcsolatban. Az Alkotmánybíróság a következő álláspontra jutott:

A törvény e célkitűzéseiből következik, hogy a beteg, önrendelkezési jogából adódóan, jogosult eldönteni, hogy kíván-e egészségügyi ellátást igénybe venni, és az ellátás során mely beavatkozások elvégzéséhez járul hozzá, illetőleg melyeket utasít vissza. Annak, hogy a beteg a beavatkozással kapcsolatos beleegyezését állapotának, betegsége természetének és várható lefolyásának ismeretében adja meg vagy utasítja vissza, az a biztosítéka, hogy az Eütv. a beteg alapvető jogává teszi, hogy állapotáról folyamatos tájékoztatást kapjon.

Erre alapozva minden kérelmet elutasított, és nem támogatta az Eütv. rendelkezéseit, sőt a Btk. kimondottan szankcionálja az öngyilkosságban való közreműködést.¹³³ „Megosztani valakivel öngyilkos szándékát és segíteni őt az úgynevezett »segített öngyilkosságban« (suicidium adiutum) azt jelenti, hogy bűntárs, olykor fő cselekvő lesz az ember egy olyan igazságtalan cselekedetben, melyet semmi módon nem lehet igazolni, még akkor sem, ha kérték.”¹³⁴

¹³¹ Uo.

¹³² Szabó: *Tansegédlet*, 161.

¹³³ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény, 162. §

¹³⁴ Evangelium Vitae, III. fejezet: Ne ölj! 66.

BIBLIOGRÁFIA

BLASSZAUER Béla: *A jó halál (Eutanázia)*, Budapest, Gondolat, 1984.

BUSA Csilla – ZELLER Judit – CSIKÓS Ágnes: Életvégi kívánalmakkal és döntésekkel kapcsolatos vélemények és ismeretek a magyar társadalomban, *Kharón - Thanatológiai Szemle*, XXII. évf., 2018/3, 9–26.

CHESTERTON, Gilbert K.: *Aquinói Szent Tamás*, Budapest, A Szent István Társulat kiadása, 1938.

CSERVÁK Csaba – FARKAS György Tamás: A nemzetiségek parlamenti képviseletének elmélete és gyakorlata, *Acta Humana*, V. évf., 2017/3, 23–36.

CSERVÁK Csaba – FARKAS György Tamás – RIMASZÉCSI János: Demokrácia, in Kaiser Tamás (szerk.): *Jó állam jelentés 2016*, Budapest, Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó, 2016.

CSERVÁK Csaba – FARKAS György Tamás – RIMASZÉCSI János: Demokrácia hatásterület, in Kaiser Tamás (szerk.) *Jó állam jelentés 2017*, Budapest, Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó, 2017.

CSERVÁK Csaba – FARKAS, György Tamás: Development of the Nationality Law in Hungary, *Journal on European History of Law*, Vol. 11, No. 1 (2020)

FARKAS György Tamás – RIMASZÉCSI János: A demokrácia mérhetőségének, kutatásának aktuális kérdései, *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 2016/27.

FARKAS György Tamás: A kisebbségek parlamenti képviseletére vonatkozó speciális választójogi szabályozások elhatárolása az aktív és a passzív választójog alapján, *Parlamenti Szemle*, VII. évf., 2022/2, 25–46.

FARKAS, György Tamás – RIMASZÉCSI, János: Current issues of measurability and research of democracy, in Kaiser, Tamás (ed.): *Measurability of Good State and Good Governance II*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017.

FARKAS György Tamás: *Kisebbségek és a választójog*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2024.

FARKAS György Tamás: Az alkotmányjogi panaszok befogadása központi problémaköréről, *KRE-DIt*, 2021. *Jogtudományi Különszám*

FARKAS György Tamás: Az alkotmányjogi panasz befogadhatósága, különös tekintettel az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésre, *KRE-DIT*, III. évf., 2020/2.

FARKAS György Tamás: Az utólagos normakontroll valódi alkotmányjogi panasz befogadhatóságára gyakorolt hatása, avagy az alapvető alkotmányjogi kérdés követelménye mint speciális ítélt dolog az Alkotmánybíróság gyakorlatában, in Anon (szerk.): *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II.: Alkotmánybírósági panasz – hatáskörrel kapcsolatos kérdések*, Budapest, HVG-ORAC, 2019.

FILÓ Mihály – KISS Máté Jenő: Az öngyilkossághoz nyújtott orvosi segítség büntetőjogi megítélése, in Filó Mihály (szerk.): *Autonómia, életvédelem, jogbiztonság: az életvégi döntések szabályozása*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2022, 153–161.

FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*, Budapest, Oktató- és Fejlesztő Intézet, 2015.

FRIVALDSZKY János: Az emberi személy alkotmányos fogalma felé - a méhmagzat életjogának testjén keresztül, in Schanda Balázs – Varga Zs. András: *Látélet közjogunk elmúlt évtizedéről*, Budapest, PPKE-JÁK, 2010.

FRIVALDSZKY János: *A jogi gondolkodás mérföldkövei. A kezdetektől a XIX. század végéig*, Budapest, Szent István Társulat, 2021.

HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila: *Emberi jogok*, Budapest, Osiris, 2003.

JOBBÁGYI Gábor: *Az élet joga*, Budapest, Szent István Társulat, 2004.

KISS János: Az Alkotmánybíróság az élethez való jogról, *Jogtudományi Közöny*, XLVII. évf., 1992/3-4, 118–133.

KÖBEL Dávid: Az önrendelkezési jog és az életvégi döntések jogdogmatikájának nemzetközi összehasonlítása, *Jog-Állam-Politika*, XVI. évf., 2024/1, 55–76.

MÉSZÁROS Ádám Zoltán: Az élethez való jog a jogellenességet kizáró okok tükrében, *Jogelméleti Szemle*, 2013/1.

POKOL Béla: *Autentikus jogelmélet*, Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2010.

RONGA Adrienn: Az élet elejéhez kötődő alkotmányos kérdések, avagy az abortusz alkotmányjogi megítélése, *KRE-DIt*, VII. évf., 2024/1, 110–120.

SCHANDA Balázs – BALOGH Zsolt: *Alkotmányjog – alapjogok*, Budapest, Pázmány Press, 2019.

SZABÓ Zsolt: *Tansegédlet az alkotmányjogi záróvizsgálathoz*, Budapest, Patrocinium, 2012.

SZEMERE Bertalan: *A büntetésről s különösebben a halálbüntetésről*, Kiadva Budán a' Magyar Királyi Egyetem Betűivel, 1841.

TÓTH Gábor Attila: A második abortuszdöntés bírálata, *Fundamentum*, III. évf., 1999/1, 81–91.

TÓTH J. Zoltán: *A halálbüntetés intézményének egyetemes és magyarországi jogtörténete*, Budapest, Századvég Kiadó, 2010.

TÓTH J. Zoltán: Élethez való jog és életvédelem pro futuro, *Pázmány Law Working Papers* 2011/12, 1–21.

Egyéb források

Abortusz, *Magyar Katolikus Lexikon*, 2013, <https://lexikon.katolikus.hu/A/abortusz.html>

A Magyar Orvosi Kamara Etikai Kódexe, *Magyar Orvosi Kamara*, 2022, [https://mok.hu/public/media/source/Etikai%20K%C3%B3dex%20hat%C3%A1lyos%202022%2005%2028%20\(1\).pdf](https://mok.hu/public/media/source/Etikai%20K%C3%B3dex%20hat%C3%A1lyos%202022%2005%2028%20(1).pdf)

Az eutanázia program és az „Aktion T4”, *Holokausz Enciklopédia*, 2024, <https://encyclopedia.usmmm.org/content/hu/article/euthanasia-program>

Eutanázia, *Magyar Katolikus Lexikon*, 2013, <https://lexikon.katolikus.hu/E/eutanázia.html>

Evangelium Vitae, *Magyar Katolikus Püspöki Konferencia*, <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=78>

Hippokratészi eskü, *Magyar Katolikus Lexikon*, 2013, <https://lexikon.katolikus.hu/H/hipokrat%C3%A9szi%20esk%C3%BC.html>

Szemere Bertalan életrajz, munkássága, *Országgyűlési Könyvtár*, <https://konyvtar.parlament.hu/szemere-bertalan>

Szönyegi Tamás

NEMZETEK FÖDERÁCIÓJA – BOSZNIA-HERCEGOVINA, MINT A MODERN, DEMOKRATIKUS
ETNOFÖDERÁCIÓ INSTABIL MODELLJE – A 30 ÉVES DAYTONI BÉKEMEGÁLLAPODÁS MÉRLEGE

BEVEZETÉS

Bosznia-Hercegovinát a mai formájában a délszláv háború bosnyák szakaszát lezáró 1995. november 21-i Daytoni békemegállapodás hozta létre. Ez a nemzetközi szerződés egyfelől a harci cselekmények beszüntetését eredményezte, másrészt – ami e dolgozat szempontjából fontosabb – létrehozta Bosznia-Hercegovina mai államberendezkedését, és teljes közjogi struktúráját a három hatalmi ágra kiterjedően.¹ A dolgozatban részletesen bemutatásra kerülnek Bosznia-Hercegovina föderális szintű állami szervei, illetve a két entitás belső döntéshozatali és végrehajtó hatalmi szervei, különös tekintettel a három államalkotó nemzet paritásos alapon való részvételére e fórumokban. Meg kell jegyeznünk, hogy az 1995-ben újonnan kialakuló állam és közigazgatás nem előzmények nélküli, hiszen részben a korábbi föderális Jugoszlávia mintáit követi és azokra épít.

Néhány specifikus alapfogalom: kisebbség – államalkotó nemzet

Mivel a Nyugat-Balkán térségét vizsgáljuk, ezért elsőként be kell mutatnunk az etnikai-állami viszonyok kapcsán, hogy Boszniában milyen módon jelenik meg az etnikai sokszínűség az alkotmányjog és az államszervezet rendszerében.²

Erre a felvetésre azt a választ tudjuk adni, hogy a Bosznia-Hercegovina népességét adó három nagyobb etnikai tömböt – a bosnyák, a horvát és a szerb népességet – államalkotó nemzetként definiálja Bosznia-Hercegovina szövetségi alkotmánya³. Az alkotmány szövege így fogalmaz: „Bosniacs, Croats, and Serbs, as constituent peoples (along with Others), and citizens of Bosnia and Herzegovina hereby determine that the Constitution of Bosnia and Herzegovina is as follows”⁴.

¹ The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, Initialled in Dayton on 21 November 1995 and signed in Paris on 14 December 1995 (a továbbiakban: Daytoni megállapodás) 4. melléklete

² Bosznia esetében nem kisebbségekről, hanem államalkotó nemzetekről és más állampolgárokról beszélhetünk.

³ Daytoni megállapodás 4. melléklet Preambuluma

⁴ Daytoni megállapodás 4. melléklet Preambuluma. Ezt az alábbiak szerint fordíthatjuk: „A bosnyákok, horvátok és szerbek, mint államalkotó nemzetek (másokkal együtt) és Bosznia-Hercegovina állampolgárai ezennel megállapítja, hogy Bosznia és Hercegovina alkotmánya a következő:...” (saját fordítás).

Tehát a dolgozatban amikor a három államalkotó nemzet kerül megemlítésre, akkor a bosnyák, a horvát és a szerb nemzet Bosznia-Hercegovina területén élő állampolgárait értjük ez alatt. Amikor Bosznia-Hercegovina kisebbségeiről van szó, akkor pedig az egyéb bosznia-hercegovinai állampolgárságú, de etnikai, vallási vagy nyelvi szempontból a három államalkotó nemzetől eltérő identitású személyeket értjük ez alatt.

Fontos megjegyezni, hogy a horvát és a szerb államalkotó nemzet esetében beszélhetünk szomszédos „anyaállamokról” is, (Horvátország és Szerbia) és e két nemzet esetében úgy tekinthető, hogy a horvát és a szerb nemzet Boszniában élő részeiről van szó. Ez a tény egyre gyakrabban felveti Bosznia belső problémájaként az etnikai alapú szeparatizmus kérdését, lásd a 2025 tavaszi eseményeket.⁵

A dolgozat során azt a kérdést szeretném vizsgálni, hogy Bosznia-Hercegovina esetében mennyire erős az államegységre való törekvés, az államalkotó nemzetek közötti kohézió és a dolgozatban remélhetőleg több szempontból is látható lesz az összetartó erők és a közös állam működtetésére irányuló szándék hiányosságai.

Egy államszerkezet esetében nehéz pontosan meghatározni milyen a jól működő alkotmányos rendszer, nincsenek objektív ismérvek, amelyek alapján egyértelműen megállapíthatjuk egy vizsgált államról azt, hogy kiválóan működik. Ugyanakkor negatív példákon keresztül láthatjuk azt, hogy milyen, amikor egy állam nem úgy működik, ahogyan a társadalom elvárna.

⁵ 2025. február 26-án a Bosznia-Hercegovinai szövetségi bírósága elítélte a Boszniai Szerb Köztársaság elnökét, Milorad Dodikot a nemzetközi főképviselő döntéseinek figyelmen kívül hagyása miatt. Erre válaszul Milorad Dodik bejelentette, hogy „Nem létezik többé az a Bosznia-Hercegovina, amelyet elképzelték, a boszniai szerb parlament új törvényeket fog hozni, például a szövetségi ügyészség és a bíróság nem tevékenykedhet többé a boszniai Szerb Köztársaság területén”. Az ítélethirdetés előtt pedig Dodik közölte, hogy amennyiben bűnösnek találják, az ítéletet nem fogadja el, és a boszniai Szerb Köztársaság megkezdi kivonulását a szövetségi intézményekből. Emellett ismét felvetette az entitás függetlenné válásának lehetőségét. Ezeknek a bejelentéseknek még nem ismerjük a végkifejletét, e dolgozatban csak mint a szeparatista törekvések példájaként kerülnek megemlítésre, ugyanakkor jól mutatják Bosznia-Hercegovina szövetségi intézményeinek és a nemzetközi közösség főképviselőjének alacsonyfokú belső legitimitációját a Boszniai Szerb Köztársaságban.

1. RÖVID TÖRTÉNETI HÁTTÉR

Bosznia-Hercegovina önálló államként jelen határokkal korábban nem létezett. A középkorban kisebb különálló fejedelemségek voltak a mai Bosznia területén, amelyek részben a Bizánci Birodalom, a középkori Szerbia, illetve Magyarország befolyásában álltak. A 14. században a kisebb fejedelemségek közül kiemelkedett Tvrtko fejedelem, aki rövid ideig több fejedelemséget egyesíteni tudott, azonban halála után szétesett ez az állam. Majd a 15. század folyamán a teljes mai Bosznia területét meghódította a térségben gyorsan feltörekvő Oszmán Birodalom és kialakította a saját közigazgatását a területen. Ebben az időszakban jelentős muszlim népesség jelent meg Boszniában, melynek egy része keresztény hitről áttért szláv eredetű, másik része pedig a Birodalom közigazgatását és helyi intézményeit irányító török eredetű.⁶

Az Oszmán uralom 19. századi hanyatlása következtében a térség az 1878-as Berliini Kongresszus eredményeképpen az Osztrák–Magyar Monarchia befolyása alá került, amely 1878-ban okkupálta, illetve 1908-ban annektálta, vagyis a Birodalom részévé tette Boszniát és a bécsi és a budapesti parlamentek, valamint a közös pénzügyminisztérium⁷ felügyelete alá helyezte.⁸ Az első világháború következményeképpen a mai Bosznia területe 1918-ban a megszűnő Monarchia igazgatása alól az újonnan létrejövő délszláv egységállam a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság fennhatósága alá került. Az újonnan létrejövő Jugoszláviában nem etnikai alapon, hanem a földrajzi adottságokhoz – folyókhoz – igazítva szervezték meg a közigazgatást, így az államszerkezetben nem jelent meg az a markáns etnoföderatív jelleg, amelyet később megismerhetünk. A második világháborúban a Jugoszláviát megszálló német csapatok elleni partizánmozgalmak egyik központja volt Bosznia, nem véletlen, hogy az ellenállók egyik legfontosabb kongresszusát 1943. november 29–30-án Jajcában⁹ tartották. Ez az esemény később azért vált történelmi jelentőségűvé, mert a kommunista mozgalom vezetői ekkor döntöttek el, hogy a háború után az új Jugoszláviát etnoföderális alapokon szervezik újra, és jelentős részben ennek a döntésnek a következtében kerül elő először Bosznia-Hercegovina,

⁶ A két csoport közötti sajátos átmenetet képviseli Mehmet Sokolovići pasa. Ivo Andrić Nobel-díjas 20. századi jugoszláv író *Híd a Drinán* című könyvének egyik hőse, aki a legenda szerint Višegrad, egy Bosznia keleti részén található város körüli falvak egyikében született keresztény családban, majd az Oszmán Birodalomban bevett szokásnak az ún. „véradónak” a teljesítése folyamán került fiatalkorában többedmagával a szultáni Portához és később a Birodalom egyik első embereként rendelte el a regény címét is adó híd építését a boszniai Višegradban.

⁷ Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*, Budapest, Osiris Kiadó, 2005, 19.

⁸ Érdekeség, hogy a Budapesti Bosnyák tér onnan kapta a nevét, hogy az a környék a Császári és Királyi Hadsereg bosnyák egységeinek gyakorlótere volt ebben az időszakban.

⁹ Juhász József: *Föderalizmus és nemzeti kérdés – Az etnoföderalizmus tapasztalatai Közép- és Kelet-Európában*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2010, 107.

mint az új szocialista állam egyik tagköztársasága. Az 1945-ben aztán meg is alakult a Jugoszláv szocialista állam Tito marsall vezetésével.¹⁰ Az etnoföderatív Jugoszláviában alakult ki számos a mai Nyugat-Balkán államaira nagy hatással bíró államszervezeti egység például a kétkamarás parlamentek etnikai paritásos rendszere annyi különlegességgel, hogy akkor nem az egyes államalkotó nemzetek, hanem a tagköztársaságok képviselői foglaltak helyet arányosan az egyes területi parlamentekben.¹¹ A szocialista Jugoszlávia abból a szempontból is fontos, hogy Bosznia-Hercegovina, mint belső egység történelmi határait rögzítette és nagyjából ma is ezek a határok alkotják Bosznia államhatárait. A jugoszláv államban eltöltött 70-75 év nem múlt el nyomtalanul, sőt a legtöbb mai intézménynek az előképe az 1945 utáni Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságban alakult ki és épült be a politikai rendszerbe és gondolkodásba. A fentiekkel kapcsolatban fontos megjegyeznünk két alapvető különbséget az egykori szocialista Jugoszlávia és a mai Bosznia-Hercegovina között. Az egyik, hogy Jugoszláviában egypártrendszer működött, tehát nem beszélhetünk a mai Boszniához hasonló demokratikus berendezkedésről. A másik, hogy az egykori Jugoszlávia tagköztársaságai és tartományai a népek önrendelkezési jogának szocialista felfogására épültek fel,¹² szemben a mai Bosznia államalkotó nemzetek fogalmával. A korábbi jelentősen különbözik a maitól, ugyanis a szocialista Jugoszláviában ideológiai alapon szándékosan törekedtek a hagyományos identitások meghaladásán, ma pedig Bosznia közjogi berendezkedése kifejezetten az államalkotó nemzetek minél teljesebb képviseletén alapul.

Megállapíthatjuk az egykori Jugoszlávia államszervezete és a mai Bosznia-Hercegovina összevetésekor, hogy ami Jugoszláviában létezett szövetségi szinten, az ma részben létezik Bosznia-Hercegovinán belül is szövetségi és részben entitási szinten is. Ilyen például a Népek tanácsa és a Képviselőház.¹³

A délszláv háború nem tárgya e dolgozatnak, azonban meg kell említenünk, hogy a Bosznia területén zajló harcok során kezdetben a három nemzet egymás ellen harcolt, majd a horvát és a bosnyák erők kiegyeztek egymással, és a szerbekkel szemben együtt harcoltak, és részben erre vezethető vissza tulajdonképpen a daytoni rendszerben megjelenő két entitás, a horvát és

¹⁰ Uo. 110.

¹¹ Uo. 126.

¹² Lásd uo. 112–113.

¹³ Lásd Szabó Zsolt: *A Nyugat-Balkán parlamentjei*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2016, 33, valamint 69–71.

bosnyák területeket egyesítő Bosznia-hercegovinai Föderáció, és a szerb többségű Boszniai Szerb Köztársaság.¹⁴

Fontos megjegyezni továbbá, hogy mivel a háborúzó felek csak külső nyomásra hagytak fel a harcokkal, ezért maga az állam is külső segítséggel jött létre és működik, melynek egyik példája, hogy az állam alkotmányát a daytoni békeszerződés 4. melléklete adja. További fontos elem a főképvisező intézményének beépítése a rendszerbe, amely egyfajta külső kontroll az egész államszervezet működése felett, illetve a nemzetközi közösség békefenntartó fegyveres erői is jelen vannak az országban.¹⁵

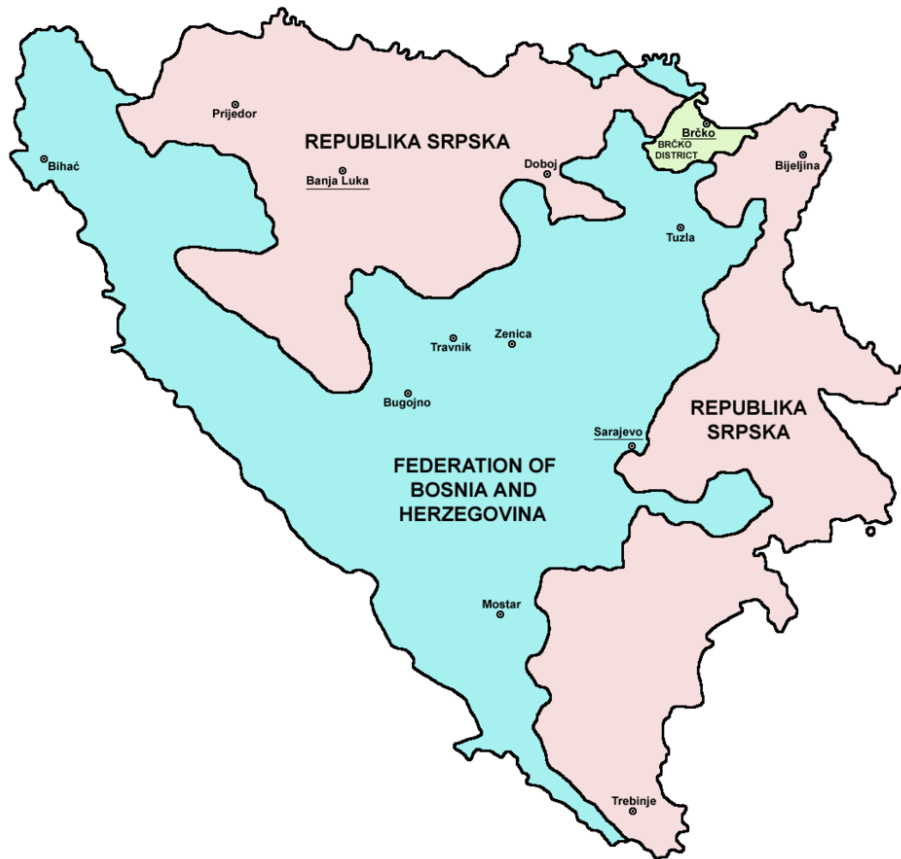
2. AZ ÖNÁLLÓ ÁLLAM

2.1 Kialakulása – a Daytoni szerződés struktúrája – elhelyezés az európai államok alkotmányos rendszerében

Mint már korábban említettük a Daytoni szerződés hozta létre a mai Bosznia-Hercegovinát és annak szövetségi, illetve entitási szintű struktúráit. Azonban mielőtt az államszerkezet részletes elemzését tárgyaljuk, szükséges bemutatni néhány nemzetközi példát, amelyek segítségével szolgálhatnak Bosznia-Hercegovina elhelyezésében Európa országainak alkotmányjogi térképén.

¹⁴ Juhász József (et al.): *Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2003, 135–139.

¹⁵ Horváth Jenő (szerk.): *Világpolitikai lexikon*, Budapest, Oriris Kiadó, 2005, 97.

1. ábra: Bosznia-Hercegovina entitásai és a Brčko-körzet¹⁶

A mai Bosznia-Hercegovina összehasonlító alkotmányjogi szempontból vizsgálva föderatív állam. Szükséges azonban megjegyeznünk – Trócsányi László és Csink Lóránt nyomán – hogy a föderatív államoknak két típusa létezik: az egyesítő és centrifugális.¹⁷ Az egyesítő föderatív állam például az Amerikai Egyesült Államok, amely egy organikus fejlődés eredményeképpen, korábban több különálló entitás, állam önkéntes egyesülése révén jött létre. Ezzel szemben a föderatív államok másik típusa, a centrifugális föderáció többnyire korábbi centralizált, unitárius államokban kényszerűen alakult ki. A legtöbb esetben belső politikai, akár nemzetiségi ellentétek és az ebből fakadó szétesés veszélye miatt, a szeparatizmus elkerülése érdekében jöttek létre, ezért nevezi Trócsányi László és Csink Lóránt kényszerföderációnak az ilyen államokat, például Belgiumot.¹⁸ Kényszerföderációnak nevezhetjük a volt kelet-európai szocialista föderációkat is: a Szovjetuniót, Csehszlovákiát és Jugoszláviát is. Közös jellemzőjük volt, hogy ezek nem korábbi önálló államok önkéntes szövetségéből jöttek létre, azon az elven,

¹⁶ Bosznia-Hercegovina, *Wikipédia*, https://hu.wikipedia.org/wiki/Bosznia-Hercegovina#/media/F%C3%A1jl:B-H_entit%C3%A1sai_opt_hu.svg

¹⁷ Trócsányi László – Csink Lóránt: Államforma, kormányforma, államszerkezet, in Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.): *Bevezetés az Alkotmányjogba*, Budapest, HVGORAC, 2016, 98.

¹⁸ Lásd uo. 98–99.

hogy a szövetségi állammá szervezés a korábbi kisebb egységeket egy jól együttműködő, a közös céljaik hatékonyabb érvényesítését szolgáló és a tagállamok jogköreit megfelelően rögzített módon jöttek létre. E három állam létrejötte sokkal inkább egy domináns pozícióban lévő nemzet a többi államalkotó nemzethez képest erősebb pozíciójának és nagyhatalmi érdekeinek következtében jött létre. A Szovjetunió esetében az orosz politikai elit akarata érvényesült a többi nemzetiséggel szemben, Csehszlovákia esetében a cseh, Jugoszlávia esetében pedig a szerb elitek érdekei voltak meghatározóak, más kérdés, hogy mindhárom esetben a kezdetekben volt egy a nemzeteket összetartó, és a pánszláv egységmozgalmon nyugvó politikai közösség. Illetve egy szocialista osztályharcos gondolatra építő és magát a nyugati imperialista államokkal szemben meghatározó politikai elit, amely e két forrásra építve kezelni tudta a belső feszültségeket az egységesített államokban.¹⁹

Ez a három példa a kényszerföderációk kelet-európai példái, de érdemes Nyugat- és Dél-Európába is kitekintenünk. A nyugat-európai példa, Belgium kényszerföderatív jellegét az is mutatja, hogy a két államalkotó nemzet, a flamand és a vallon közötti ellentétek bontották meg a korábbi unitárius államot és ezeknek az ellentéteknek az eredményeképpen szervezték át Belgiumot 1993-ban föderatív állammá.²⁰

Egy másik megközelítésben hasonlíthatjuk Bosznia-Hercegovinát az úgynevezett regionális államokhoz, melyre példa Spanyolország és Olaszország.²¹ Spanyolország azért jó példa az összehasonlításra, mert itt nagyfokú etnikai ellentéteket láthatunk a katalán és a baszk kisebbségek és a többségi spanyol nemzet között, és ezek az ellentétek olykor az állam széthullásával fenyegetnek lásd a 2017-es katalán függetlenségi népszavazás.²² Ugyanakkor Bosznia-Hercegovinával szemben Spanyolország egy hosszú ideje ebben a formában, ezekkel a határokkal létező önálló állam, ami egykor ráadásul az egyik vezető európai nagyhatalom volt

¹⁹ E három állam közötti lényeges különbség, hogy a szovjet-orosz polgárháborúban és részben már előtte is a kommunista vezetők deklaráltan föderális alapokon kívánták átszervezni a korábbi Orosz Birodalmat Szovjetunióvá, összevegyítve a nemzetek önrendelkezési jogát és az osztályharc zavaros ideológiáját. Erre példa a Sztálin: A marxizmus és a nemzeti kérdés című politikai programirata. Csehszlovákia és Jugoszlávia esetében viszont azt láthatjuk, hogy a két világháború közötti korszakban nehézkesen, de alkotmányos demokráciaként működtek és csak az 1945 utáni szovjet érdekszférába kerülés után merült fel és került napirendre az etnoföderáció és a föderatív átszervezés gondolata.

²⁰ Manzinger Krisztián: A föderális belga állam, avagy a vallon-flamand együttélés sarokpontjai, *Pro minoritate*, 2016/tavaszi, 7.

²¹ Trócsányi László – Csink Lóránt: *Államforma, kormányforma, államszerkezet*, 99–100.

²² A katalán autonómia kérdése azért is különbözik Bosznia-Hercegovina problémáitól, mert Katalónia esetében egy anyaállam nélkül nemzet függetlenségi folyamatáról van szó. Erről lásd bővebben Ricard Zapata-Barrero: Catalan Autonomy-Building Process in Immigration Policy: Conceptual, Institutional and Normative Dimensions, in Alain G. Gagnon – Michael Keating (eds.): *Political Autonomy and Divided Societies, Imagining Democratic Alternatives in Complex Settings*, London, Palgrave Macmillan, 2012, 220–235.

a 15-17. században és a korábban is meglévő országon belüli etnikai-regionális ellentétek éleződtek ki, és ezek eredményeképpen jött létre az 1979-es alkotmányreform során a mai regionális állami struktúra²³. Bosznia ezzel szemben annak a Jugoszláviának az utódállama, amely maga is szocialista föderáció lévén egy kényszerföderáció volt. Bosznia esetében tehát azt láthatjuk, hogy egy nagyobb és számos belső problémával küzdő föderációból az 1990-es évek délszláv polgárháborújának eredményeképpen kivált kisebb egység, amely kisebb államterülete ellenére magában hordozza mindazokat a problémákat, amelyeket a korábbi elődállam Jugoszlávia is magában hordozott.²⁴

Olaszországra, amely a regionális államszerkezet másik kiemelkedő példája, azért érdemes röviden kitérni e fejezetben, mert összehasonlító alkotmányjogi szempontból a decentralizált unitárius állam és a föderatív állam között helyezkedik el.²⁵ Az olasz regionális államban ugyanis az egyes területi egységek (régiók) magas fokú autonómiát élveznek, de nem tekinthető mégsem föderális államnak, hiszen az egyes régióknak nincs saját parlamentjük és kormányuk, amelyek viszont Bosznia-Hercegovina két entitásában és ezek közül a Bosznia-Hercegovinai Föderáción belül is megtalálhatóak. Érdemes megjegyezni, hogy Olaszország egy nagy területű és népességű, továbbá jelentős gazdaságú európai középhatalom, és az egyes régiók között igen súlyos gazdasági különbségek vannak (az északi és a déli régiók között) és az állam belső problémái alapvetően gazdasági eredetűek, a gazdagabb északi a szegényebb déli régiók szembenállását ez okozza, sokkal kevésbé etnikai, nyelvhasználati²⁶ vagy vallási különbségek. Ezeket figyelembe véve elmondhatjuk, hogy Bosznia sokkal kisebb területű és népességű, ugyanakkor az egyes területei között nincsenek akkora gazdasági különbségek, mint az olasz észak és dél között. A különbségek inkább etnikai eredetűek, de ezek a későbbiekben részletesen bemutatásra kerülnek. Alkotmányjogi szempontból viszont annak ellenére, hogy kisebb területű állam, jóval túllép az olasz modellen és a két entitás szövetségi államot alkot. Kis túlzással kijelenthetjük, hogy népességét tekintve a 3,8 milliós lakosságú Bosznia-Hercegovina megfeleltethető egy vagy két olasz régióknak, vagy spanyol autonóm közösségnek, az államszerkezet komplexitása viszont a 48 milliós Spanyolország, az 58 milliós Olaszország és bizonyos elemekben a 84 milliós Németországgal vetekszik.

²³ Trócsányi–Csink: *Államforma, kormányforma*, 100.

²⁴ Juhász József: *Föderalizmus és nemzeti kérdés*, 149.

²⁵ Trócsányi–Csink: *Államforma, kormányforma*, 100.

²⁶ A nyelvi különbségek nem csak kulturálisan, de a vitatható kérdések jogértelmezése miatt is problémát jelenthetnek. Vö. Cservák Csaba: Nyelv és jog kapcsolata, különös tekintettel a bírói jogértelmezésre, *Glossa Iuridica*, I. évf., 2014/2, 31–55.

2.2 Bosznia-Hercegovina politikai rendszere – rövid bemutatás

Mint korábban említettük Bosznia-Hercegovina szövetségi állam. A két szövetségi entitás a Bosznia-hercegovinai Föderáció és a Boszniai Szerb Köztársaság. Ebből adódón tehát az államban a három hatalmi ág tekintetében van egy szövetségi szint, van egy entitási szint és a vannak az ezek alatti szintek.²⁷

2.2.1 Az államfői testület

A szövetségi szint élén egy kollektív államfői testület, amely három tagból áll, egy bosnyák és egy horvát tagból, akiket a Bosznia-hercegovinai Föderációban választanak és egy szerb tagból, akit a Boszniai Szerb Köztársaságban választanak. A megbízatásuk 4 évre szól, a 3 tag közül egy a szövetségi parlament választása révén 8 hónapig látja el az elnökséget, majd ezt követően nyolchavonta váltják egymást.²⁸

2.2.2. A törvényalkotás

A szövetségi szint törvényalkotó testülete a szövetségi parlament, amely két házból áll: a 15 tagú Népek Háza és a 42 tagú Képviselők Háza.²⁹ E két ház esetében is megjelenik az etnikai elem, ugyanis a 15 fős Népek Háza a három államalkotó nemzet 5 fős delegáltjaiból tevődik össze. Míg a 42 fős alsóházban egy államalkotó nemzet szintén a képviselői helyek 1/3-át adja.³⁰

²⁷ Kemenszky Ágnes: Bosznia-Hercegovina politikai rendszere, in Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Délkelet-Európa politikai rendszerei (1990–2017)*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019, 70.

²⁸ Lásd uo. 72–73.

²⁹ Uo. 85.

³⁰ Lásd Szabó: *A Nyugat-Balkán parlamentjei*, 69–70.

2.2.3 Az entitások belső struktúrája

A Bosznia-hercegovinai Föderáció parlamentje szintén kétkamarás: az elnevezésük megegyezik a szövetségi szinttel: Népek Háza és Képviselők Háza. Az 58 fős Népek Háza 17-17 képviselőből áll, szintén a 3 nemzet etnikai paritásos alapján, illetve 7 olyan képviselőből, akik nem a 3 államalkotó nemzethez tartoznak. A Képviselők Háza 93 főből áll.³¹

A Szerb Köztársaságban a Népek Tanácsa 28 fős, ebből 3×8 fő a 3 államalkotó nemzet és 4 fő egyéb. A Nemzetgyűlés 83 fős, melyben legalább 4 helyet a nem államalkotó nemzetek tagjaiból választanak.

A két entitás mellett nem szövetségi szintű jogkörökkel bír a Brčko-körzet, amely Bosznia-Hercegovina északkeleti részén a Boszniai Szerb Köztársaság nyugati és keleti része között helyezkedik el. A daytoni megállapodás nem rendelkezett erről a területről, 2000-ben azonban a hovatartozásáról szóló heves viták miatt szövetségi igazgatású, de önkormányzatisággal bíró körzetté vált.

2.2.4 A Bosznia-hercegovinai Föderáció kantonjai

A bosnyák–horvát szövetségi entitás 10 kantonból áll, melyeknek szintén saját parlamentjei vannak.³² A 10 kanton egyike Szarajevó, amely egyben szövetségi főváros is, Kelet-Szarajevó pedig a Boszniai Szerb Köztársaság de jure fővárosa, ténylegesen a legtöbb intézmény Banja Lukában található.³³

2.2.5 A Brčko-körzet

Az ország etnikailag leginkább heterogén része 2000-ben jött létre a mai formában, mint önálló területi egység, stratégiaileg fontos elhelyezkedésű Bosznia-Hercegovina északi részén a Boszniai Szerb Köztársaság keleti és nyugati része között. Saját kormánnyal, törvényhozással, rendőrséggel, igazságszolgáltatással rendelkezik.³⁴

³¹ Uo.

³² Szabó: *A Nyugat-Balkán parlamentjei*, 66.

³³ Kemenszky: *Bosznia-Hercegovina politikai*, 70.

³⁴ Uo. 71.

2.2.6 A főképviseelő (High Representative) szerepe

A főképviseelő tevékenységéről, szerepéről több tanulmány is született. Nina Sajić³⁵ egy tanulmányában arra hívja fel a figyelmet, hogy a főképviseelő és a nemzetközi közösség jelenléte hozzászoktatja Bosznia-Hercegovina társadalmát a függőség kultúrájához.

A főképviseelő szerepének átalakulásáról ír Orosz Anna is, aki 2023-as tanulmányában³⁶ bemutatja, hogy a Bosznián belüli belpolitikai helyzet romlása miképpen hatott a főképviseelő intézményének megítélésére. A cikk szerint a főképviseelő beavatkozásai negatívan hathatnak az országon belüli politikai bizalomra a főképviseelő és az ország pártjai, képviselői között.³⁷

A főképviseelő szerep kapcsán felmerülhet az a szuverenitási kérdés, hogy egy önálló állam működéséhez a nemzetközi közösség felügyelet szükséges?³⁸ Nos erre a kérdésre nem e dolgozat keretei között kell választ adnunk, azonban látnunk kell, hogy a főképviseelő igenis aktív alakítója az ország belügyeinek.

2.3 A pártokról röviden

Ahhoz, hogy jobban lássuk az államban zajló folyamatokat és ezek okait, röviden szükséges bemutatnunk e folyamatok alakítóit, Bosznia-Hercegovina fontosabb pártjait.

Kemenszky Ágnes egy tanulmányában³⁹ bemutatja a boszniai pártokat és összefoglalja a pártok programjait, céljait. Általános jelleggel megállapíthatjuk, hogy a pártok etnikai alapon szerveződnek, tehát van egy bosnyák, egy horvát és szerb etnikai tábor. Az etnikai szempont mellett egy másik rendezőelv, hogy ezek a pártok miként viszonyulnak a kantonális rendszer

³⁵ Lásd Nina Sajić: Culture of Dependency and Federal Spirit in Bosnia and Herzegovina, *Foreign Policy Review*, 2023/1, 131–132.

³⁶ Lásd Orosz Anna: High Representative in Bosnia and Herzegovina: Is the More Interventionist Way the Right Way to Go? *Foreign Policy Review*, 2023/1, 134–145.

³⁷ Uo. 143.

³⁸ E cikk szerzőjének véleménye a nemzetközi beavatkozásokról összetett. Egyfelől nyilvánvaló tény, hogy a fejlett államok, amelyek aktív külpolitikát folytatnak a saját belpolitikai ügyeik sokasága, és szűkös erőforrásaik miatt nem tudnak érdemben foglalkozni egy adott távoli, kis állam belpolitikájának rendbehozatalával. Mivel egy távoli kis állam belső problémája sokadik helyet foglal el egy nagy vagy középhatalom vezetőjének a napirendjében, ezért nem tud érdemben a kérdéssel foglalkozni. Ugyanakkor a nyilvánosság nyomása miatt nem teheti meg, hogy ne foglalkozzon egy-egy kis ország aktuális válságával. Az ilyen körülmények miatt, viszont többnyire látszatintézkedések, és sajtónyilatkozatok születnek, ami viszont a problémát nem oldja meg. Másfelől pedig egy adott kisebb állam se szeretné, ha egy folyton a nagyhatalmak oldanak meg a kisebb államok saját belső problémáit. Ez esetben azonban egy állandósult, hivatalos szervezettel működő önálló intézményről van szó, amely komoly érdemi munkát végez.

³⁹ Lásd Kemenszky: *Bosznia-Hercegovina politikai*, 77–82.

fenntartásában. E törésvonal két táborba osztja a pártokat, az egyik tábor a kantonális rendszer fenntartásában érdekelt, a decentralizációt támogatja és az entitások jogköreinek csorbítását ellenzi, sőt esetenként szeretné még inkább kiterjeszteni.⁴⁰ A másik tábor egy centralizált államot szeretne és akár az entitások megszüntetését és egy unitárius állam kialakítását is támogatja.⁴¹

A pártok eloszlása nemzetenként				
	bosnyák	horvát	szerb	multietnikus
az entitások fenntartásában, vagy a hatásköreinek kiterjesztésében érdekelt	<ul style="list-style-type: none"> Szociáldemokrata Párt (SDP) Szövetség a jobb jövőért (SBB) 	<ul style="list-style-type: none"> Horvát Demokratikus Közösség (HDZ BiH) Horvát Demokratikus Közösség 1990 HDZ – 1990) 	<ul style="list-style-type: none"> Független Szociáldemokrata Szövetség (SNSD) Szerb Demokrata Párt (SDS) 	<ul style="list-style-type: none"> Demokratikus Front (DF)
centralizált államban, vagy az unitárius átszervezésben érdekelt ⁴²	<ul style="list-style-type: none"> Demokratikus Akciópárt (SDA) Párt Bosznia-Hercegovináért (SBiH) 			

2. ábra: A bosznia-hercegovinai pártok osztályozása az etnikai és centralizációs törésvonalak mentén⁴³

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo., 82.

Ez a folyamat érdekes ellentéte lenne Belgium föderális átszervezésének, amely során éppen egy centralizált, unitárius állam alakult át szövetségi állammá az etnikai nyelvi-ellentétek kezelése és az államegység megőrzése céljából.

⁴² A centralizált, unitárius állammá való átszervezésnek az ad alátámasztás és megerősítést bosnyák szempontból, hogy az az elmúlt évtizedek demográfiai folyamatainak eredményeképpen 2013-ban Bosznia-Hercegovina népességében abszolút többségbe került a bosnyák nemzet, így tehát az össznépességet tekintve a bosnyákok többen vannak, mint a szerbek, a horvátok és az egyéb nemzetiségek együttvéve.

⁴³ A szerző saját gyűjtése Kemenszky Ágnes tanulmánya. Lásd Kemenszky: *Bosznia-Hercegovina politikai*, 77–82.

3. AZ ÁLLAMSZÖVETSÉG MŰKÖDÉSE, TENDENCIÁK AZ ELMŰLT 30 ÉVBŐL

A következő pontokban a konszociációs mechanizmusokat és az elmúlt 30 évben megfigyelt tendenciákat szeretném röviden bemutatni.

3.1. A konszociációs mechanizmusok Bosznia-Hercegovinában

Az európai többnemezetiségű államok kapcsán meg kell említenünk a konszociációs intézmények fogalmát.⁴⁴ Ennek lényege, hogy az alkotmányozó hatalom/többség, a politikai elit, egyfelől olyan biztosítékokat épít be az adott állam közjogi intézményrendszerébe, amelyek garantálják az adott állam államalkotó nemzetiségei számára, vagy egy kisebbség számára a lehető legteljesebb önrendelkezést az ügyeik vitelében, és vagy az önkormányzatiság tekintetében a szubszidiaritás elvének minél hatékonyabb figyelembevételével. Másfelől pedig biztosítja az államegységet és az államberendezkedés stabil működését, az állam területét illetően igyekszik elejét venni a szeparatista törekvéseknek és akár komoly engedmények révén arra ösztönzi az államban együtt élő nemzeteket, nemzetiségeket, hogy érdekeltek legyenek az államegység fenntartásában. Erre két okból is jó példa a mai föderális Belgium.⁴⁵ Egyrészt a mai Bosznia-Hercegovina alkotmányos berendezkedésének kialakítása néhány évvel Belgium föderális átszervezése után történt és a békefolyamat során valószínűleg a belga tapasztalatok is közrejátszottak. A másik ok kissé szubjektív, a Balkán államaival kapcsolatban – természetesen Bosznia-Hercegovinát is ideértve – általános közvélekedés, hogy az ott élő népek, még azok is, akik egy államban élnek, képtelenek az együttműködésre, és az állam stabilitását fenyegető komoly etnikai problémákkal küzdenek. A Belgiummal kapcsolatos tapasztalatok és kutatások rámutatnak arra, hogy a gazdaságilag a balkánnál jóval fejlettebb, a politikai kultúrát tekintve a Délkelet-Európai államokhoz képest békésebbnek hitt Belgium is az állam működése, az állam egysége szempontjából súlyos válságokkal nézett szembe 200 éves történelme során. További hasonlóság Bosznia-Hercegovina és Belgium között, hogy mindkét államot olyan szomszédos államok határolják, amelyekben e két állam államalkotó nemzeteihez nagyon hasonló vagy közel azonos nemzeti identitású nemzetek élnek. Belgium esetében a vallon nemzet a franciához, a flamand nemzet pedig a hollandhoz nagyon hasonló vagy azonos nemzeti identitású. Bosznia-Hercegovina államalkotó nemzetei esetében a horvátok a szomszédos Horvátországgal, a boszniai szerbek pedig a szomszédos Szerbiával

⁴⁴ A konszociációs mechanizmusokról lásd részletesebben Manzinger: *A föderális belga*, 2. lábjegyzet.

⁴⁵ Uo. 17–18.

közel azonos nemzeti identitásuk. A bosnyák nemzetnek ugyan nincs szomszédos „anyaországa”, és etnikai szempontból délszlávoknak tekinthetők, annyiban különbözik csupán a másik két nemzettől, hogy a több évszázados török uralom, jelenlét miatt őseik az iszlám vallást vették fel. Tehát mindkét állam olyan szomszédos államokkal határos, amelyek történelmi szempontból tekinthetők egyfajta anyaállamnak, hiszen mindkét állam, Belgium és Bosznia is a történelem egyes szakaszaiban a velük szomszédos egyik, vagy másik államhoz tartozott, így nemzetközi, regionális konfliktusok forrásává vált az államon belüli etnikai helyzet.

Mint láthattuk, Bosznia-Hercegovina alkotmányos rendszerében a konzociációs mechanizmusok megjelennek az államszervezet majdnem minden szintjén az etnikai paritásos elv érvényesítése által. Az etnikai paritásos rendszer elvben arra kényszeríti a benne résztvevőket, hogy a döntések konszenzusos módon szülessenek, és a döntések meghozatalában minden érdekelt fél részt vegyen. Azáltal, hogy e döntéshozó fórumokban az államalkotó nemzetek és az azokhoz nem tartozó kisebbségek képviselői a lehető legteljesebb módon megjelenítik az ország etnikai arányai, elvileg az ezekben a fórumokban születű döntéseknek a lehető legnagyobb fokú legitimitációval kellene bírniuk. Elviekben e rendszer lényege az, hogy a korábbi tapasztalatok figyelembevételével és más országok példáiból kiindulva felépített állami intézményrendszerben egyik államalkotó nemzet sem mondhatja azt, hogy strukturális szinten kihagyták a döntéshozatalból, illetve ez a rendszer garantálja azt, hogy egyik nemzet sem erőltetheti rá az akaratát a másokra, vagy a másik kettőre törvényes úton.

További a létfontosságú nemzeti érdekre alapozott vétőjog megadja mindhárom államalkotó nemzet számára azt a lehetőséget, hogy megakadályozzák, hogy olyan döntések szülessenek, amelyek számukra elfogadhatatlanok.

Az etnikai paritásos elv az alkotmánybíróság összetételében is megjelenik. A 9 tagú testület 4 tagját a Bosznia-hercegovinai Föderáció, 2 tagját a Boszniai Szerb Köztársaság adja.⁴⁶ Azonban itt is megjelenik a nemzetközi közösség szerepe, hiszen további 3 főt pedig az Emberi Jogok Európai Bírósága delegál.⁴⁷

⁴⁶ Kemenszky: *Bosznia-Hercegovina politikai*, 73.

⁴⁷ Uo. 73.

Cservák Csaba mutat rá, hogy a „nemzetközi elem” a kormány vagy ellenzék „bináris kód” mindenek felettiségét hivatott tompítani. Cservák Csaba: *Az alapjogokat érvényesítő intézményrendszer*, Debrecen, Lícium-Art, 2019, 127.

3.2. A pártrendszer etnicizálódása – az „etnokrácia” kialakulása

A szétfeszítő erők eddig bemutatott köre mellett, meg kell említenünk egy további tényezőt, amely nem az államegység megőrzését szolgálja, hanem az elmúlt három évtizedben inkább a három nemzet egymástól elkülönült érdekeit és politizálását erősítette. Horváth László egy tanulmányában⁴⁸ részletesen mutatja be Bosznia-Hercegovina választási rendszerét, és arra a következtetésre jut, hogy a választási rendszer sem kedvez az etnikai vonalakon átívelő pártok létrehozásának és sikeres választási részvételének.⁴⁹ Ezt a következtetést alátámasztásként jól mutatja az a tény is, hogy jelenleg a Boszniában működő számos párt közül csupán két olyan párt van, amely nem etnikai párt, vagyis nem a három nemzet valamelyikének az érdekeit, hanem osztársadalmi és az etnikai érdekeken túlmutató államérdekeket képvisel.⁵⁰ Ez a jelenség egyébként nemcsak erre a térségre jellemző, hanem a némileg mintaként és példaképként tekintett Belgiumra is igaz.⁵¹

4. KÖVETKEZTETÉSEK

A daytoni szerződés mint békemegállapodás abból a szempontból sikeres volt, hogy a fegyveres konfliktust megszüntetette. Azonban, mint fentebb láthattuk, a megállapodással létrehozott állam, közjogi struktúra kevésbé sikeres. Egy olyan államot hozott létre, amelynek a belső összetartó erői szinte teljesen hiányoznak. Mint láthattuk, számos konzociációs intézményt építettek be az alkotmányos rendszerbe, az egyes hatalmi ágakban.

Megállapíthatjuk, hogy a rendszer maga igyekszik a lehető legteljesebb módon leképezni az etnikai viszonyokat. Mindhárom államalkotó nemzet és a kisebbségek képviselője is igen részletesen, bonyolultan, de kiegyensúlyozó módon működik és igyekszik minden állami fórumon, és a döntéshozatal minden szintjén a leginkább leképezni/megjeleníteni az etnikai viszonyokat.

⁴⁸ Horváth László: Bosznia-Hercegovina választási rendszere: demokrácia vagy etnokrácia? in Ördögh Tibor (szerk.): *Autonómia és önrendelkezés a Balkánon*, Budapest, Ludovika Egyetem Kiadó, 2021, 207–232.

⁴⁹ A kisebbségvédelem választójogi vonatkozásairól lásd Lajos Edina: Kisebbségvédelem mint jog és erkölcs találkozási pontja, *Glossa Iuridica*, XI. évf., 2024/1-2, 205–214., különösen 205.; Lajos Edina: Gondolatok a választási rendszerek morális megközelítéséhez, *KRE-DIt*, VII. évf., 2024/2, 96–103.; valamint Farkas György Tamás: *Kisebbségek és a választójog*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2024, 169–176.

⁵⁰ Lásd Horváth: *Bosznia-Hercegovina választási*, 228–229.

⁵¹ Manzinger: *A föderális belga*, 17.

Azonban, ha hiányzik a közös államra és annak fenntartására irányuló szándék az ország lakosságából, akkor bármilyen kifinomult alkotmányjogi modellt illesztünk egy országra, a működőképessége erősen kérdéses és bizonytalan lesz.

Bosznia-Hercegovina következő éveinek, de inkább évtizedeinek a legfontosabb kihívása az lesz, hogy az államalkotó nemzetek, és a meghatározó politikai erők mennyire képesek ezt a rendszert életben tartani, működtetni. Ehhez a három államalkotó nemzet körében olyan szemléletbeli változás lenne szükséges, amely azt helyezi előtérbe, hogy mi az állam érdeke, mi a közös érdek és azután következik a saját nemzeti érdek.

Ez a szemlélet az elmúlt 30 évben nem volt jellemző, és a jelenlegi tendenciákat figyelembe véve valószínűsíthetően a következő 30 évben sem lesz az.

A választópolgárok döntése többnyire abba az irányba mutat, hogy olyan politikai erőket támogatnak szövetségi és entitási szinten is, amelyek nem az államérdeket helyezik előtérbe, hanem a saját részérdekeiket.⁵² Ezeket figyelembe véve az elmúlt 30 év tendenciái folytathatnak a jövőben is, és egy alacsony hatékonysággal működő, de az alapvető állami funkciókat minimális szinten teljesítő államot láthatunk a jövőben is.

Természetesen a Bosznia-Hercegovináról szóló tanulmányokban mindig hangsúlyoznunk kell azt a tényt, hogy a daytoni megállapodás egy kényszer szülte egyezmény és nem egy organikus alkotmányfejlődés eredménye. Egy „laboratóriumban készült alkotmány”, de még mindig jobb helyzetet teremtett, mint ami az egyezményt megelőző években zajlott. A mérleg megvonásánál azt is figyelembe kell vennünk, hogy az egyezmény milyen körülmények között született,⁵³ és hogy akkor mi volt az elsődleges funkciója. Az azóta eltelt évtizedek eredményeinek értékelésekor sokkal inkább nagyobb súllyal kell a képzeletbeli mérlegre tennünk az államalkotó nemzetek e téren nyújtott teljesítményét, szándékait, a környező országok Boszniához való viszonyulását és más nemzetközi szereplők, nagyhatalmak térségbeli aktivitását.

⁵² Kemenszky: *Bosznia-Hercegovina politikai*, 82.

⁵³ Juhász: *Kinek a békéje?* 166.

ÖSSZEGZÉS

Bosznia-Hercegovina jelenlegi helyzetét történelmi nézőpontból vizsgálva elmondhatjuk, hogy a mai helyzet nem áll távol Bosznia mint történelmi régió ezeréves tendenciáitól. Korábban is láthattuk azt a függőséget, amely egyrészt a szomszédos államok erőviszonyaitól teszi függővé az ország belső viszonyait, másrészt az is jellemző volt Boszniára, hogy távolabbi erőközpontok határozták meg és befolyásolták az ország működését. Valamint arra is láthattunk már példát, hogy az országon belüli feszültségek és az államalkotó nemzetek közötti megegyezés hiánya milyen súlyos következményekkel járhat.

Röviden szólnunk kell a körülmények elmúlt 30 évben bekövetkezett változásairól. A Nyugat-Balkán összes állama, így Bosznia-Hercegovina is megkezdte az európai uniós csatlakozási tárgyalásokat, de a többi államhoz hasonlóan a csatlakozás előrehaladása bizonytalan.

A bosznia-hercegovinai konszociációs mechanizmusok értékeléseképpen elmondhatjuk, hogy ugyan az etnikai paritásos elem az államszervezet és a népképviselői szervek valamennyi szintén megjelenik, mégsem jelenthető ki teljes mértékben, hogy azt az államalkotó nemzetek rendeltetésszerűen használják. Sőt sok esetben ezek az eszközök lehetőséget adnak a visszaélésre. Például a kormányalakítási tárgyalások a választások eredménye után hosszú hónapokig elhúzódnak⁵⁴ Megállapítható tehát, hogy a konszociációs intézmények Bosznia-Hercegovina esetében csak részben teljesítik az eredeti céljaikat, vagyis az államegység megőrzését és az államalkotó nemzetek együttműködését. A rendszert talán javíthatná egy olyan elem, amely időhatárt szab a megegyezésre bizonyos döntéshozatali szinteken.

De a cikkben röviden bemutatott Belgiumban szintén láttunk arra példát, hogy az ország hónapokig kormány nélkül működött, mert a kormányalakítási tárgyalások elhúzódtak.⁵⁵ Belgiumban azért sem okozott ez nagyobb válságot, mert a szövetségi kormány hatásköreit szűkebb körben határozza meg az alkotmány.⁵⁶

Bosznia-Hercegovina esetében fel kell tennünk azt a kérdést, hogy van-e egyáltalán államérdek, beszélhetünk-e egyáltalán olyan gondolatról, amely az ott élő emberekben valós közös állam működtetésére irányul. Az elmúlt években azt láthattuk, hogy ez a szándék egy eleve alacsony szintről még alacsonyabb szintre csökkent. Az államérdek helyett pedig az

⁵⁴ Horváth: *Bosznia-Hercegovina választási*, 227.

⁵⁵ Manzinger: *A föderális belga*, 17.

⁵⁶ Uo.

etnikai érdekek uralják a közéletet és a döntéshozók gondolkodását is. Ilyen közgondolkodás mellett pedig a működőképesség állandó probléma, bár az etnikai paritásos rendszer alapvetően jó eszköz egy többnemzetiségű államnak arra, hogy kiegyensúlyozza a szétartó erőket.

Az elmúlt években többször felmerült egy esetleges átfogó alkotmányreform lehetősége is,⁵⁷ amely új alapokra helyezné a Daytonban kialakított államot, de mint sok más alapvető kérdésben, ebben sem született megegyezés.

BIBLIOGRÁFIA

CSERVÁK Csaba: *Az alapjogokat érvényesítő intézményrendszer*, Debrecen, Lícium-Art, 2019.

CSERVÁK Csaba: Nyelv és jog kapcsolata, különös tekintettel a bírói jogértelmezésre, *Glossa Iuridica*, I. évf., 2014/2, 31–55.

FARKAS György Tamás: *Kisebbségek és a választójog*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2024.

HORVÁTH Jenő (szerk.): *Világpolitikai lexikon*, Budapest, Oriris Kiadó, 2005.

HORVÁTH László: Bosznia-Hercegovina választási rendszere: demokrácia vagy etnokrácia? in Ördögh Tibor (szerk.): *Autonómia és önrendelkezés a Balkánon*, Budapest, Ludovika Egyetem Kiadó, 2021.

JUHÁSZ József: *Föderalizmus és nemzeti kérdés – Az etnoföderalizmus tapasztalatai Közép- és Kelet-Európában*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2010.

JUHÁSZ József (et al.): *Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2003.

KEMENSZKY Ágnes: Bosznia-Hercegovina politikai rendszere, in Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Délkelet-Európa politikai rendszerei (1990-2017)*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019, 69–92.

LAJOS Edina: Gondolatok a választási rendszerek morális megközelítéséhez, *KRE-DIt*, VII. évf., 2024/2, 96–103.

⁵⁷ Kemenszky: *Bosznia-Hercegovina politikai*, 90. o.

LAJOS Edina: Kisebbségvédelem mint jog és erkölcs találkozási pontja, *Glossa Iuridica*, XI. évf., 2024/1-2, 205–214.

MANZINGER Krisztián: A föderális belga állam, avagy a vallon-flamand együttélés sarokpontjai, *Pro minoritate*, 2016/tavaszi, 3–20.

OROSZ Anna: High Representative in Bosnia and Herzegovina: Is the More Interventionist Way the Right Way to Go? *Foreign Policy Review*, 2023/1, 134–145.

ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*, Budapest, Osiris Kiadó, 2005.

SZABÓ Zsolt: *A Nyugat-Balkán parlamentjei*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2016.

SAJÍC, Nina: Culture of Dependency and Federal Spirit in Bosnia and Herzegovina, *Foreign Policy Review*, 2023/1, 122–133.

TRÓCSÁNYI László – CSINK Lóránt: Államforma, kormányforma, államszerkezet, in Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.): *Bevezetés az Alkotmányjogba*, Budapest, HVGORAC, 2016, 89–102.

ZAPATA-BARRERO, Ricard: Catalan Autonomy-Building Process in Immigration Policy: Conceptual, Institutional and Normative Dimensions, in Gagnon, Alain G. – Keating, Michael (eds.): *Political Autonomy and Divided Societies, Imagining Democratic Alternatives in Complex Settings*, London, Palgrave Macmillan, 2012.

Egyéb

Bosznia-Hercegovina, *Wikipédia*, https://hu.wikipedia.org/wiki/Bosznia-Hercegovina#/media/F%C3%A1jl:B-H_entit%C3%A1sai_opt_hu.svg, User: PANONIAN, CC BY-SA 4.0

Szűcs Dániel

AZ EMBERKERESKEDELEM TÉNYÁLLÁSÁNAK HAZAI FEJLŐDÉSE, AVAGY TÖRTÉNETI
VISSZATEKINTÉS NÉGY BÜNTETŐTÖRVÉNYKÖNYV TÁVLATÁBÓL

1878. ÉVI V. TÖRVÉNYCIKK, A „CSEMEGI-KÓDEX”

Az első egységes, írott, törvényerőre emelkedett büntetőkódexet Csemegi Károly nevéhez köthetjük.¹ A történeti visszatekintést a kiegyezést követően megszületett ezen „műremek” áttekintésével kezdjük. A korszakos munka és annak megalkotója előtti tisztelgés jegyében, a történeti vonulat ismertetéséhez szükséges mértéknél bővebb körben tartom indokoltnak az első magyar szabályozási mérföldkő tárgyalását.

A 18. században a felvilágosodás filozófiája a büntetőjog területén is erjesztőleg hatott, s megalapozta az új eszméket, elvégre a polgárság nem engedett tovább az önkénynek, hanem garanciát akart a törvényességre.² A kiegyezést követően ismételten napirendre került büntetőjogi kodifikáció iránti igény hazánkban.³ „A kiegyezés egyértelművé tette, hogy nem lesz lehetőség olyan jogi szabályozásra, mint a Deák-féle tervezett lett volna. A reformkori ábrándok megszűntek.” – fogalmaz Domokos Andrea.⁴ A megalakult Andrassy-kormány igazságügyi minisztere, Horváth Boldizsár, a büntető törvénykönyv tervezetének kidolgozásával először Csatskó Imrét bízta meg, aki az 1843. évi javaslatához nyúlt vissza. Végül azonban a munkálat nem került a törvényhozás elé, így az 1843-as javaslat is a feledés homályába veszett. Csatskót követően Csemegi Károly kapott felkérést a büntető törvénykönyv megalkotására.

„Csemegi Károly a megfelelő időben, a megfelelő helyen, a megfelelő ember volt a kodifikáció elvégzésére” – írja Czine Ágnes.⁵ A „megfelelő időt” Czine két aspektusból közelíti meg: egyrészt a kiegyezés révén kialakult politikai enyhülés lehetőséget teremtett arra, hogy

¹ „Az 1878. évi 5. törvénycikk a büntettekről és vétségekről (Btk.), valamint az 1879. évi 40. törvénycikk a kihágásokról (Kbtk.) alkotják az első magyar törvénnyé lett teljes büntetőkódexeket.” Király Tibor – Máthé Gábor – Mezey Barna: *A Csemegi-kódex (1878:5. tc.)*, in Mezey Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*, Budapest, Osiris Kiadó, 2007, 329.

² Domokos Andrea: *A Csemegi-kódex, a „pompázatos kölni dóm”*, in Czine Ágnes (szerk.): *Csemegi Károly emlékkötet*, Budapest, ORAC Kiadó, 2024, 40.

³ „Alkotmányos életünk helyreállítása [sic!] után az új [sic!] igazságügyi kormány sürgős feladatának ismerte a büntetőjogi codificatio keresztülvitelét”. Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadó vállalata, 1909, 81.

⁴ Domokos: *A Csemegi-kódex*, 40.

⁵ Czine Ágnes: *Csemegi csak egy volt*, *Magyar Jog*, LXXII. évf., 2024/7-8, 395.

Magyarország ne csupán önálló államszervezetének kialakítását, hanem saját jogrendszerének kiépítését is megkezdje, ezáltal fokozatosan függetlenedve az osztrák birodalomtól és annak jogrendszerétől; másrészt a büntetőjogi szabályozás ekkoriban rendkívül kaotikus volt.⁶ Pauler Tivadar a következőképpen jellemezte az akkori konstellációt: „sem a bűn fogalma és annak tényálladéka, sem a büntetés mértéke törvény által meghatározva nincsen; [...] a legfontosabb kérdésekben a bíró bölcs belátása analógia szerint ítélt és határoz, bizonyos tekintetben tehát a bíró és törvényhozó szerepét egyesíti”.⁷ Az ún. első javaslat 1873-ban készült el, amelyet Pauler Tivadar igazságügyminiszter 1879. október 29-én benyújtott a képviselőháznak, azonban az országgyűlés időközbeni feloszlása miatt a javaslat nem került megtárgyalásra. Perczel Béla új igazságügyminiszter átdolgoztatta a javaslatot Csemegivel, majd annak megvitatására szaktanácskozmányt hívott össze 1875-ben. A tanácskozmány keretében elhangzott vélemények alapján aztán Csemegi újfent finomított a javaslaton. Ezt az ún. második javaslatot 1875. november 5-én terjesztette a miniszter a képviselőház elé, amely mintegy másfél éven keresztül – 1876. április 8. és 1877. szeptember 15. napja között – tárgyalta azt. Végül aztán harmadik olvasatban ismételtén a Ház elé került a tervezet, amit a képviselőház 1878. január 18-i elfogadására tekintettel, 1878. február 18 és 23 között tárgyalta a főrendiház.⁸ A király 1878. május 27-én szentesítette az első Magyar Büntető Törvénykönyvet, melyet követően az Országgyűlés 1878. május 29-én hirdette ki a – 10 év kodifikációs törekvés eredményeként napvilágot látott – 1878. évi V. törvénycíkket.⁹ Csemegi még ugyanabban az évben neki látott a kihágások kodifikálásának is, melynek eredményeként megszületett az 1879. évi XL. törvénycikk a Magyar Büntető Törvénykönyv a kihágásokról.¹⁰ Ekként Csemegi a büntetendő cselekmények trichotóm rendszerére épített.

„A magyar törvénytárban két törvény van, amely elválaszthatatlanul összeforrt alkotója nevével: a Plósz-féle Pp. és a Csemegi-kódex.” – írja Györgyi Kálmán.¹¹ Nem is történhetett volna ez másképpen, elvégre Csemegi koncepciója szerint a nagy kodifikációs munkát csak

⁶ Uo.

⁷ Képviselőházi napló, 1875. XIII. kötet, 271. Hivatkozva: Nánási László: A Csemegi-kódex születése, in Horváth Attila (szerk.): *Tanulmányok a Csemegi-kódex megalkotásának 140. évfordulója tiszteletére*, Budapest, Dialóg Campus, 2020, 10.

⁸ Finkey: *A magyar büntetőjog*, 81–82.

⁹ Képviselőházi Irományok 1875/78. V. kötet 137–397, irományszám: 200., VII. kötet 281–394, irományszám: 286., IX. kötet 109–399, irományszám: 372.

¹⁰ A Btk. és a Kbt. végül 1880. szeptember elsején lépett hatályba.

¹¹ Györgyi Kálmán: Emlékeszéd Csemegi Károly születésének 175. évfordulója alkalmából a Magyar Kriminológiai Társaság és Csongrád Város által rendezett emlékülésen, *Magyar Jog*, XLVIII. évf., 2001/8, 503–508.

egyedül lehet megvalósítani.¹² A kódex igazi nívumnak számított a korban, amely a munkát ért kritikákat vizsgálva is jól kitűnik. Csemegi nem az 1843-as javaslatot dolgozta át, hanem merőben új megközelítést alkalmazott.¹³ Széles látókörű szemléletmódja és magasfokú nyelvtudása¹⁴ lehetővé tette, hogy a külföldi joganyag, a kor jelentős kódexeinek beható tanulmányozása révén változást hozzon a korabeli magyar jogéletbe.¹⁵

A első Magyar Büntető Törvénykönyv alapvetően az 1867. évi belga kódexre és olasz javaslatokra, az 1870. évi osztrák büntetőjavaslatra, valamint az 1871. évi német és francia törvénykönyvekre épített, melynek vezérfonala egyúttal a német joganyag volt.¹⁶ A kódex törvényszövege mellett külön említést érdemel a hétszáz oldalas miniszteri indoklás is, amely szintén Csemegi tollából látott napvilágot, s amelyet a jogász hivatás kiemelkedő tagjai a mai napig méltatnak.¹⁷ Mezey Barna, amikor Finkey Ferencet citálja, rögzíti, hogy Csemegi törvénykönyve – annak indoklását is ideértve – a kor összes európai büntető törvénykönyvében bevált megoldást tartalmazta, voltaképp azok szintézisét testesítette meg.¹⁸ Balogh Jenő azonban – Finkeyvel szemben – akként foglalt állást, hogy Csemegi kódexe „legkevésbé sem úttörő, sőt nem is önálló munkát, hanem receptív és revideáló feldolgozása a német, osztrák, francia és olasz büntető jogtudomány és törvényhozás azon fejlődési fokának, melyen azok a törvénykönyv tervezetének készítésekor, a hetvenes évek közepén állottak volt.”¹⁹ Tóth Mihály

¹² „Lehet-e átadni a munka egy részét? Goethe a Faust egy részét átadhatta-e volna valakinek, vagy Verdi csak egy részét komponálta a Traviátának?” Hajnal Hugó: *Csemegi Károly, A magyar büntetőtörvénykönyv s a bírói szervezetről szóló törvény megalkotójának élete és működése*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2003, 48.

¹³ Csemegi az eljárási kódex megalkotása kapcsán akként érvelt, hogy „sokáig nem reformáltunk” és ezért kellett „egyszerre és sokat” reformálni, másrészt pedig jó ideig elzárkóztak a század „bölcsezetének igazsága elől”. Csemegi Károly: *A magyar bűnvádi eljárás tervezetének indokai*, Budapest, Pesti Könyvnyomda Rt., 1882, 10.

¹⁴ Csemegi Károly hét nyelven beszélt. Czine Ágnes: *Csemegi Károly, a bíró és a Jogászegylet első tényleges elnöke*, in Czine Ágnes (szerk.): *Csemegi Károly emlékkötet*, Budapest, ORAC kiadó, 2024, 16.

¹⁵ Angyal Pál megállapítása szerint a modern magyar büntetőbíróóságok szervezete és a tételes büntető eljárásjog nem a hagyományos magyar jogfejlődés eredményeként jött létre, hanem a 19. század során kialakult kontinentális vegyes rendszer elveinek figyelembevételével került kodifikálásra. Lásd Angyal Pál: *A magyar büntetőeljárás jog tankönyve*, Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1915, 25.

¹⁶ Mezey Barna: A föltétlen igazság és a társadalom fenntartásának érdeke, Az első magyar büntető törvénykönyv, in Horváth Attila (szerk.): *Tanulmányok a Csemegi-kódex megalkotásának 140. évfordulója tiszteletére*, Budapest, Dialóg Campus, 2020, 40.

¹⁷ „A Csemegi-kódex bírálói sem zárkózhattak el azonban annak elismerése elől, hogy a kódexnek számos erénye van. Egyik legkövetkezetesebb, legszívósabb bírálója Fayer László is elismerte, hogy a törvény, bár eklektikus jellegű, mégis önálló munka. Sokra tartotta a kódex indokolását, s azon a véleményen volt, hogy az hatalmas dolgozat, amely a büntetőjog egész területét felöleli és itt-ott monografikus mélységgel fejti ki a büntetőjog tanait. Mindezt számba véve, Csemegi, a szó legjobb értelmében, nagy munkát végzett. Finkey véleménye szerint a törvény mintegy negyedszázados élete fényesen igazolta azt az általános véleményt, hogy a büntető törvénykönyv egyike törvényhozásunk legjelesebb alkotásainak.” Király-Máthé-Mezey: *A Csemegi-kódex*, 338.

¹⁸ Mezey: *A föltétlen*, 44.

¹⁹ Uo. 44. Vö. Balogh Jenő: Büntetőtörvényeink módosításához II., *Huszadik Század*, 1. évf., 11. füzet, 330–346.

szerint Csemegi mindamelllett, hogy átvette a korszak haladó büntető törvénykönyveinek rendelkezéseit, igyekezett azokon túl is lépni.²⁰

A kódexben a klasszikus büntetőjogi iskola tanai köszönnek vissza, melynek korszakos előfutára az olasz Cesare Beccaria volt.²¹ Csemegi munkássága az abszolutizmusokkal szemben kibontakozó polgári reakciók biztonsági igényeire adott választ, az emberi jogok védelmét szolgáló szabályozás a nyílt rendi egyenlőtlenségek és partikularitások rendszerével szemben garanciális szemléletű büntetőjog kialakítására törekedett.²² A kódex magáénak tudta a *nullum crimen sine lege*, a *nulla poena sine lege* és a *nulla poena sine crimine* elvét, mellyel „a magyar büntetőjog végérvényesen áttért a törvényben rögzített büntetőjog rendszerére” – írja Mezey.²³ Ahogyan Király Tibor is megfogalmazta: a kódex „kizárja mind az analogia legist, mind az analogia iurist”.²⁴ A 9 fejezetből álló általános részből és 43 fejezetre osztott különös részből álló, együttesen mintegy 486 szakaszt magában foglaló első magyar büntető törvénykönyv, az 1878. évi V. törvénycikk, három jogász generáción keresztül determinálta a joggyakorlatot.²⁵

Az első Btk. különös részi vizsgálata körében „A személyes szabadságnak megsértése magán személyek által” címet viselő XXII. fejezetben található tényállások között találhatunk a jelenleg hatályos büntetőjogi tényállás egyes fogalmi elemeivel szűken rokonítható rendelkezéseket a következők szerint. A kódex 317. §-a rendelkezik a „gyermekrablás” tárgyában,²⁶ amelynek minősített esetét a 318. §-ban találjuk. Ezen utóbbi szerint „öt évtől tiz évig terjedhető fegyházzal büntetendő a gyermekrablás: ha a végett követetik el, hogy a rablott gyermek koldulásra, más nyereszkesedési vagy pedig erkölcstelen célra használtassék”. A továbbiakban a 321. § a következő rendelkezést tartalmazza: „A ki fajtalanságra, vagy házasságkötésre irányzott célból, valamely nőszemélyt, ennek akarata ellenére, erőszakkal, fenyegetéssel, vagy ravaszsággal hatalmába kerit, elvisz vagy letartóztat: öt évig terjedhető

²⁰ Tóth Mihály: Magyarország negyedik Büntető Törvénykönyve, *Jogtudományi Közlöny*, LXIX. évf., 2014/10, 440–441.

²¹ Cesare Beccaria: *A bűnökről és a büntetésekről* (ford. Madarász Imre), Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 1998.

²² Mezey: *A föltétlen*, 42.

²³ Uo.

²⁴ Király Tibor: Az 1878. évi büntetőtörvénykönyv, in Nagy László (szerk.): *A magyar büntető törvényhozás 100 éve, Jogász Szövetségi Értekezések II. kötet*. Budapest, Magyar Jogász Szövetség, 1979, 35. [Hivatkozva: Mezey: *A föltétlen*, 43.]

²⁵ Máthé Gábor: Adalékok a büntetőjog-gyakorlat kérdéseire a két nagy kodifikáció között, *Jogtörténeti Szemle*, XI. évf., 2008/4, 8.

²⁶ 1878. évi V. törvénycikk, 317. § „A ki tizennégy éven aluli gyermeket, akarata ellenére, szülője, gondnoka, vagy felügyelője hatalmából, – erőszakkal, fenyegetéssel, vagy ravaszsággal elvisz, vagy letartóztat: a gyermekrablás büntetést követi el, és öt évig terjedhető fegyházzal büntetendő.”

fegyházzal büntetendő.” A rabszolgaságra való utalást *expressis verbis* csak a 324. §-ban találjuk, azt is a következő kontextusban: „Öt évtől tiz évig terjedhető fegyházzal büntetendő a személyes szabadság megsértése: ha [...] a letartóztatott valamely külhatalomnak katonai szolgálatába vagy rabszolgaságba vitetett.” Az egyes szexuális bűncselekményeket a „Szemérem elleni büntettek és vétségek” címet viselő XIV fejezetben tárgyalja a kódex.²⁷

Az emberkereskedelem keretében megvalósuló kizsákmányolás egyes elemeihez hasonlatos, azokkal összefüggésbe hozható iménti (rész)cselekményeket a személyi szabadság megsértésének altípusai körében tartotta számon Csemegi. Értékelésként megállapítható, hogy az első magyar Btk. nem rendelkezett kifejezetten és önálló jelleggel az emberkereskedelem szankcionálása tárgyában, melynek eredményeként az egyes fogalmi elemek megjelenését sejtető széttagolt – személyi szabadságot érintő – rendelkezéseken túl, zárt logikai egységű önálló tényállás nem detektálható. Feltehetően azért, mert a korszak jogi szemlélete, valamint a korábbi kodifikációs kísérletek hagyománya alapján erre még nem mutatkozott igény.

Sajnálatos módon Csemegi sem kerülhette el a végzetét, a Kódex hatálybalépését követően ugyanis rövidesen megjelentek az új kriminálpolitikai törekvések, amelyek a tettről a tettes személye felé tolták el a jogi fókuszpontot. A törvénykönyv „korának későszülött gyermeke volt”, mert az akkor látott napvilágot, „amikor a büntetőjogi új irányok hajnalhasadása már megtörtént, s amikor rövidesen a társadalom biztosítását szolgáló kriminálpolitika új eszközöket hozott javaslatba a büntettesek új osztályaival szemben” – idézi Irk Albertet Tóth Mihály.²⁸ A Kódex általános része 1950-ig, különös része pedig 1962-ig volt hatályban. A korrekciós céllal született reformok között említhetjük az 1908. évi XXXVI. törvényt, az első büntető Novellát, az a 1913. évi XXI. tc. a közveszélyes munkakerülőkről, valamint az 1928. évi X. törvénycíkket, a második büntető Novellát.

A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG BÜNTETŐ TÖRVÉNYKÖNYVÉRŐL SZÓLÓ 1961. ÉVI V. TÖRVÉNY,
A „SZOCIALISTA BTK.”

A II. világháború után az egyik legfontosabb feladat a háborús és népellenes bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonása volt.²⁹ Ismét terítékre került a büntetőjogi kodifikáció iránti igény, amely természetesnek mondható egy nemzetet érintő, annak jogi berendezkedést

²⁷ A fejezet alá tartozó cselekményeket mint *delicta carnist* rendeli büntetni a miniszteri indoklás.

²⁸ Tóth: *Magyarország negyedik*, 441.

²⁹ 1945. évi VII. törvénycikk a népbíráskodás tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre emeléséről.

lényegesen befolyásoló történés esetében, mint ahogyan az a kiegyezés kapcsán is látható volt. Ennek keretében született meg az ún. Btá., a büntető törvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény, felváltva a Csemegi Kódex Általános Részét. A Különös részi rendelkezések kodifikációjának mellőzésére tekintettel azonban nem volt egységes törvénykönyv, így először 1952-ben, majd 1958-ban kiadták a BHÖ-t, a Büntető Anyagi Jogszabályok Hatályos Összeállítását.

A hazai büntetőjogi kodifikáció újabb mérföldköveként látott napvilágot az 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről, a második magyar Btk., az utókor által „szocialista Btk.” néven emlegetett törvénykönyv. A kódex megalkotása során a kodifikáció menete új fordulatot vett, szakítva a korábbi idők hagyományával, miszerint a miniszterek gyakran neves jogtudósokat, egyetemi tanárok kértek fel a munka elvégzésére. A törvénykönyv készítésére immáron kormánybizottság alakult 1953-ban, amely – az 1954 januárjától kezdődő kodifikáció keretében – kidolgozta a javaslatot.³⁰ A jogszabály egyik alapvető sajátossága, hogy a korábban uralkodó,³¹ cselekményközpontú megközelítés helyébe a tettes személyére fókuszáló szemlélet lépett. Ennek középpontjában a „javítás”, a „nevelés” és a „társadalom hasznos tagjaként való megtartás”, egyszóval a „jobbítás” eszménye állt.³² „A korszak ideológiája szempontjából ugyanis elfogadhatóbb volt az az elv, hogy nem elsősorban az elkövetett tett, hanem – életkoruk, »osztály-hovatartozásuk«, »kezelhetőségük« alapján – a tettesek között indokolt különbséget tenni, s a büntetést elsősorban a tettes személyiségére szabva kell alkalmazni.” – fogalmaz Tóth Mihály.³³ A második Btk. többek között amellet, hogy új tényállási elemek beemelésével bővítette a pönalizált cselekmények körét, kiszélesítve ezzel a büntetőjogi felelősséget, megszüntette a büntető melléktörvénykönyvek rendszerét azáltal, hogy immáron valamennyi büntetőjogi tényállást egyetlen jogszabály, az 1961. évi V. törvény rögzített.³⁴

Második kódexünk ugyan több alkalommal került módosításra,³⁵ azonban a kodifikáció ezen szakaszáig nem detektálható áttörés az emberkereskedelem tárgyú hazai szabályozás terén. A

³⁰ Györgyi Kálmán: Az új Büntető Törvénykönyv kodifikációjának története, *az új Btk*, 2012, <https://ujbtk.hu/dr-gyorgyi-kalman-az-uj-bunteto-torvenykonnyv-kodifikaciojanak-tortenete/> (Letöltés: 2024. december 16.)

³¹ Lásd A Csemegi-kódexnél.

³² Tóth: *Magyarország negyedik*, 442.

³³ Uo.

³⁴ Györgyi: *Az új Büntető Törvénykönyv*

³⁵ A szocialista Btk. első novelláris módosítását a Büntető Törvénykönyv módosításáról és kiegészítéséről szóló 1971. évi 28. törvényerejű rendelet adta. A másik jelentős módosítást pedig – a közrendre és a közbiztonságra különösen veszélyes visszaeső bűnözők elleni hatékonyabb fellépés érdekében – az 1974. évi 9. törvényerejű rendelet jelentette.

szocialista Btk. egyes különös részi rendelkezéseit vizsgálva arra a megállapításra jutunk, hogy az nem tartalmazott önálló törvényi tényállást az emberkereskedelemmel összefüggő kizsákmányolás vonatkozásában. Ugyanakkor a törvénynek „A család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények” címet viselő XV. fejezet II. címe rendelkezik az emberkereskedelem jelenségével – kifejezetten annak szexuális kizsákmányolási jellegére tekintettel – kapcsolatba hozható egyes elősködő szexuális bűncselekményekről, mint példának okáért a „kerítés” és az „üzletszerű kéjelgéssel” kapcsolatos tényállások. Érdekességként megjegyzendő, hogy a szocialista Btk. – a házasság szentségét szem előtt tartva – a házasságon kívüli közösülés, valamint a természet elleni vagy egyéb fajtalanzkodás keretében megvalósuló (szexuális) cselekményre történő megszerzést rendelte büntetni a kerítés tekintetében.³⁶

AZ 1978. ÉVI IV. TÖRVÉNY, AZ ÚN. „RÉGI BTK.”

A Csemegi-kódexet szimbolikusan 100 évvel követte a harmadik büntetőjogi kódexünk, az 1978. évi IV. a törvény a Büntető Törvénykönyvről, melyet a 2012. évi C. törvény megalkotását követően csak az ún. „régibb Btk.” kifejezéssel illetünk. A régi Btk. közlönyállapot szerinti szövege még ugyan nem tartalmazta az emberkereskedelem tényállását, azonban a kódex – utóbbi módosításokat követően – jelentős áttörést jelentett a magyar szabályozásban.

A kriminalizálás útjára a büntető jogszabályok módosításáról szóló 1995. évi XLI. törvénnyel léptünk rá arra tekintettel, hogy ezen módosítás a (régibb) Büntető Törvénykönyv „A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények” címet viselő XIV. fejezetének I. címében foglalt „családi állás megváltoztatása” (régibb Btk. 193. §), valamint a „kiskorú veszélyeztetése” (régibb Btk. 195. §) büntette körében iktatott be egyes emberkereskedelemmel kapcsolatos rendelkezéseket. Kiss Zsigmond mindezekről az emberkereskedelem tényállásának közvetlen előzményeként tesz említést.³⁷

Az 1995. évi XLI. tv. – a családi állás megváltoztatásának tényállását érintő – 8. §-ában foglalt módosítás értelmében immáron minősített esetként állapította meg a (2) bekezdésben, s

³⁶ 1961. évi V. törvény 287. § „(1) Aki valakit házasságon kívül közösülésre, természet elleni vagy egyéb fajtalanlásra más részére haszonszerzés céljából megszerez, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. [...]”

³⁷ Kiss Zsigmond: A személy elleni bűncselekmények, in Berkes György (szerk.): *Magyar büntetőjog, Kommentár a gyakorlat számára*, 2. kiadás, Budapest, HVG-ORAC, 1999, 475. [Hivatkozva: Hollán Miklós: Az emberkereskedelemre vonatkozó magyar büntetőjogi szabályozás, in Tóth Károly (szerk.): *Publicationes doctorandorum juridicorum*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2001, 241.]

e jellegére tekintettel öt évig terjedő szabadságvesztéssel rendelte büntetni a jogalkotó, amennyiben a bűncselekményt „tizennyolcadik életévét be nem töltött személy eladásával vagy megvásárlásával követik el”. Ettől súlyosabb büntetési tétel párosult a (4) bekezdés b) pontjában újonnan megállapított minősített esethez, amely szerint a büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, amennyiben „a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményt [...] emberkereskedelemmel foglalkozó szervezet keretében követik el”. A tényállásban szereplő szervezet a – későbbiek során kimunkált – bünszervezetet jelöli. Ugyanakkor a módosítás a hazai jogfejlődésünk e pontján már egyértelműen rávilágít az elkövetés szervezett megvalósulásának hathatós szerepére.³⁸ Az 1995. évi XLI. tv. – a kiskorú veszélyeztetése tényállást érintő – 9. §-a értelmében a régi Btk. 195. §-a kiegészült a következő bekezdéssel: „(3) Büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő az a nagykorú személy, aki adásvétel útján hozzá került kiskorút bűncselekmény elkövetésére vagy züllött életmód folytatására rábír, vagy rábírtani törekszik, továbbá az a nagykorú személy, aki az adásvétel útján hozzá került kiskorúval kényszermunkát végeztet.”

Mindezek alapján látható, hogy az emberkereskedelemmel összefüggő egyes alakzatok visszaköszönnék a 1995. évi módosítás során, azonban a jelenséget szabályozó, önálló tényállás továbbra sem volt. Ennek eredményeként megállapíthatjuk, hogy szinte a teljes 20. század egzakt szabályozás hiányában telt az emberkereskedelem tényállását illetően.

Az érdemi áttörést a régi Btk.-t módosító 1998. évi LXXXVII. törvény³⁹ hozta el, amely beépítette hazánk jogrendszerébe az emberkereskedelem bűncselekményének különös részi törvényi tényállását. Az új módosító jogszabály 43. §-a értelmében az emberkereskedelmet – régi Btk. 175/B. § rendelkezései útján – a személy elleni bűncselekményeket tárgyaló XII. fejezet „A szabadság és az emberi méltóság elleni bűncselekmények” elnevezésű III. címében

³⁸ Marginálisan megjegyzendő, hogy az 1997. évi LXXIII. törvény számos bűncselekménynél minősítő körülményként iktatta be „a bünszervezet tagjaként”, illetve a „bünszervezet tagjaként vagy megbízásából” történő elkövetést, melynek következtében ezen minősítő körülmények váltották fel azokat az elszórtan szereplő, s egyúttal eltérő terminológiájú rendelkezéseket a Btk.-ban, amelyek fokozottabban rendelték büntetni, ha a bűncselekményt olyan szerveződések keretében követték el, amelyeknek tevékenységi köre az adott deliktum elkövetésére korlátozódott. Egyébként az 1997. évi LXXIII. törvény hatálybalépése után is változatlanul fennmaradt a családi állás megváltoztatásának az „emberkereskedelemmel foglalkozó szervezet keretében” megvalósított minősített esete. „Ennek oka [...] az, hogy a bünszervezet fogalma – az akkor hatályos definíció szerint – sem volt alkalmas arra, hogy lefedjen olyan szerveződések, amelyek célja (tevékenységi köre) kriminális szankcióval nem fenyegetett magatartás, mint pl. az emberkereskedelem.” – fogalmazza meg Hollán Miklós, utalva egyúttal az önálló emberkereskedelem tényállásának hiányára. Hollán: *Az emberkereskedelemre*, 241.

³⁹ 1998. évi LXXXVII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról.

helyezte el a jogalkotó, amely 1999. március elsején lépett hatályba.⁴⁰ A törvény miniszteri indokolását megvizsgálva látjuk, hogy a tényállás megállapítása kapcsán két nemzetközi instrumentum került említésre. Az indokolás hivatkozik egyrészt az 1933. évi III. törvény által becikkelyezett, a rabszolgaság tárgyában Genfben, 1926. évi szeptember hó 25-én kelt nemzetközi egyezményre a rabszolgaság és a rabszolga-kereskedés fogalma kapcsán,⁴¹ másrészt pedig hivatkozik az 1948. december 10-én elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 1. cikkére is.⁴² Hollán Miklós e ponton rögzíti, hogy „a Btk. 175/B. § megalkotása során, nem a rabszolga-kereskedésre, hanem az emberkereskedelemre vonatkozó nemzetközi instrumentumokra kellett volna figyelemmel lenni. Márpedig már 1998-ban

⁴⁰ 175/B. § „(1) Aki mást elad, megvásárol, ellenszolgáltatás fejében átad, átvesz, más személyért elcserél, illetve e célra másnak megszerez, büntetést követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt

a) a személyi szabadságától megfosztott személy sérelmére,
 b) a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére,
 c) munkavégzés végett,
 d) fajtalanság vagy közösülés, illetve mással való fajtalanság vagy közösülés végett követik el.

(3) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekmény

a) a (2) bekezdésben meghatározott esetek közül kettő szerint minősül, illetve ha a bűncselekményt
 b) bünszervezet tagjaként,
 c) az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére követik el.

(4) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekmény

a) a (2) bekezdésben meghatározott esetek közül három szerint minősül, illetve ha a bűncselekményt,
 b) a személyi szabadságától megfosztott személy sérelmére bünszervezet tagjaként,
 c) az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló és a személyi szabadságától megfosztott személy sérelmére követik el.

(5) A büntetés tíz évtől tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha a bűncselekményt munkavégzés és fajtalanság vagy közösülés, illetve mással való fajtalanság vagy közösülés végett

a) a személyi szabadságától megfosztott személy sérelmére, bünszervezet tagjaként,
 b) az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló és a személyi szabadságától megfosztott személy sérelmére követik el.

(6) Aki emberkereskedelemre irányuló előkészületet követ el, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

⁴¹ 1933. évi III. törvény a rabszolgaság tárgyában Genfben, 1926. évi szeptember hó 25-én kelt nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről, 1. cikk:

„1. A rabszolgaság az egyénnek az az állapota vagy helyzete, amelyben felette a tulajdonjognak ismérveit vagy egyes ismérveit gyakorolják.

2. A rabszolgakereskedés magában foglal minden elfogási, megszerzési vagy átengedési cselekményt, amely az egyénnek rabszolgaságba vetésére irányul, minden cselekményt, amely rabszolgának eladás vagy csere céljára való megszerzésére irányul; minden eladás vagy csere útján való átengedését a rabszolgának, aki eladás vagy csere céljaira szereztetett, úgyszintén általában a rabszolgákkal való kereskedésre vagy ezeknek szállítására vonatkozó minden cselekményt.”

⁴² Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, 1. cikk: „Minden. emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemben kell hogy viseltessenek [sic!].”

számos olyan instrumentum áll(hatot)t a törvényhozó rendelkezésére, amely definiálta az emberkereskedelem fogalmát.”⁴³

A miniszteri indoklás értelmében az emberi méltósághoz való jognak két alapvető funkciója van. Egyrészt meghatároz egy abszolút határt, amelyet sem az állam, sem más személyek kényszerítő hatalma nem léphet át. Ez a határ az autonómia és az egyéni önrendelkezés olyan sérthetetlen magját jelenti, amely biztosítja, hogy az ember jogalany maradjon és ne válhasson eszközzé vagy pusztá tárgyá. Másrészt a méltósághoz való jog az egyenlőség biztosításának egyik alapköve. Éppen ezért az emberkereskedelem tényállását megállapító jogszabály abból az elvből indul ki, hogy az emberi méltósághoz való jog sérthetlensége folytán megengedhetetlen, hogy egy személy kereskedés tárgyává váljon. Amennyiben ez mégis bekövetkezik, az sui generis bűncselekménynek minősül, amelyet a törvény szankcionál. A vonatkozó tényállás az elkövetési magatartások körében kifejezetten tiltja az ember pénzért történő adásvételét, bármilyen egyéb ellenszolgáltatásért való átadását vagy átvételét, más személyért történő kicserélését, valamint mindezek céljából történő megszerzését. A törvény értelmében a bűncselekmény elkövetője pedig lehet mind az „adásvételben”, mind a „csereügyletben” részt vevő bármely fél. Alapvetésként rögzítendő, hogy ilyen helyzetben az ember tárgyasul, azonban emberi mivoltunk fogalmilag kizárja azt, hogy a kereskedelmi „forgalom” tárgyává váljunk.⁴⁴

Az újonnan beiktatott emberkereskedelem tényállás alapeseti jelleggel azt büntette, „aki mást elad, megvásárol, ellenszolgáltatás fejében átad, átvesz, más személyért elcserél, illetve e célra másnak megszerez”.⁴⁵ Az elkövetési magatartások között tehát első körben nem került kriminalizálásra a célzatos toborzás szállítás, elszállásolás és az elrejtés, arra csak az

⁴³ Hollán: *Az emberkereskedelemre vonatkozó*, 246–247.

Egyúttal megemlíti azon egyes instrumentumokat is, amelyekre a jogalkotó egyaránt tekintettel lehetett volna, példának okáért (lásd Uo.):

i) az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1325 sz. (1997. évi) ajánlása a nőkereskedelemtől és prostitúcióra kényszerítésről az Európa Tanács tagállamaiban;

ii) 1995. évi ún. EUROPOL-Egyezmény [A Tanács jogi aktusa (1995. július 26.) az Európai Unióról szóló szerződés K.3. cikke alapján az Európai Rendőrségi Hivatal létrehozásáról szóló egyezmény (EUROPOL-Egyezmény) elkészítéséről], HL C 316.;

iii) az Európai Unió Tanácsának 1997. február 24-i, az emberkereskedelem és a gyermekek szexuális kizsákmányolása elleni harcról szóló közös fellépésre, HL L 063.

⁴⁴ Lásd 1998. évi LXXXVII. törvény indokolása a 43. §-hoz, 1. és 2. pont. Megjegyzendő, hogy az indokolás átveszi Sólyom László alkotmánybírónak a 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolásának 3. pontjában kifejtetteket.

⁴⁵ 1978. évi IV. törvény 175/B. § (1) bek. [Hatályos: 1999. március 1. napjától].

ezredfordulót követően került sor.⁴⁶ A jogszabály a minősített esetek rendszerét négy fő szempont mentén építi fel, amelyek egyrészt a sértetti alanyi körhöz, másrészt az emberkereskedelem céljához és elkövetési módjához kapcsolódnak. A sértetti alanyi kör tekintetében a törvény súlyosabban rendeli büntetni az elkövetést, ha annak áldozata a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy vagy a személyi szabadságától megfosztott személy. Emellett a cselekmény súlyosabb megítélés alá esik akkor is, ha azt kifejezetten munkavégzés vagy nemi cselekmény végzése céljából követik el, továbbá amennyiben az elkövető bűnszervezet tagjaként, illetve olyan személy sérelmére cselekszik, aki nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt áll.⁴⁷

A nemzetközi jog területén előrelépés mutatkozott az emberkereskedelem elleni fellépést illetően, amely hatással volt a nemzeti jogunkra. Palermóban, 2000. december 14-én napvilágot látott az ENSZ nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezménye,⁴⁸ valamint annak kiegészítő jegyzőkönyve az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről.⁴⁹ Az Egyezmény a negyvenedik megerősítő, elfogadó, jóváhagyó vagy csatlakozási okirat letétbe helyezését követő kilencvenedik napon⁵⁰ – 2001. szeptember 29. napján – lépett hatályba. A magyar kormány 2282/2000. (IX. 29.) számú kormányhatározatában adott felhatalmazást az Egyezmény belügyminiszter által történő aláírására,⁵¹ mellyel hazánk egyértelművé tette elkötelezettségét a szervezett bűnözés elleni hatékony fellépés iránt.⁵² A Jegyzőkönyv – amellett, hogy rögzíti az Egyezmény *mutatis mutandis* alkalmazandóságát – meghatározza az emberkereskedelem fogalmát, miszerint az:

⁴⁶ A 2001. évi CXXI. törvény (a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról) 21. §-a mellett, hogy az iménti célzatos magatartásokat is a tényállás részévé tette, átalakította az 1998. évi törvénnyel beiktatott 175/B. §-ban foglalt emberkereskedelem büntettének tényállását.

⁴⁷ Lásd 1998. évi LXXXVII. törvény indokolása a 43. §-hoz, 3. pont.

⁴⁸ (Továbbiakban: Egyezmény, Palermói Egyezmény). Az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezmény. Kihirdette: 2006. évi CI. törvény.

⁴⁹ (Továbbiakban: Jegyzőkönyv, Palermói Jegyzőkönyv). Az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezménynek az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló Jegyzőkönyve. Kihirdette: 2006. évi CII. törvény.

⁵⁰ Palermói Egyezmény, 38. cikk (1) bek.

⁵¹ Kovács István: A szervezett bűnözés két alappillére: az emberkereskedelemhez kapcsolódó prostitúciós bűncselekmények, valamint a kábítószer-kereskedelem összefonódása, *Nemzetbiztonsági Szemle*, II. évf., 2024/4, 87.

⁵² Czine Ágnes: *Az emberkereskedelem, mint a szervezett bűnözés egyik megjelenési formája* (Doktori értekezés), Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, 2011, 25.

Személyek toborzását, szállítását, eladását, elrejtését, vagy átvételét jelenti fenyegetés, erőszak vagy a kényszer más formáinak alkalmazásával, erőszakos elrablás, csalás, megtévesztés, hatalommal vagy kiszolgáltatott helyzettel való visszaélés útján, vagy anyagi ellenszolgáltatás vagy előnyök adásával, vagy elfogadásával annak érdekében, hogy a kizsákmányolás céljából elnyerjék egy olyan személy beleegyezését, aki más személy felett hatalommal rendelkezik. A kihasználásnak magában kell foglalnia legalább a mások prostituálásának kihasználását, vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, kényszerszolgálatot vagy szolgáltatásokat, rabszolgotartást vagy a rabszolgotartáshoz hasonló gyakorlatot, mások leigázását vagy emberi test szerveinek tiltott eltávolítását.⁵³

A Jegyzőkönyv 5. cikke rendelkezett az egyes magatartások bűncselekménnyé nyilvánításáról.⁵⁴ Mint látjuk a Palermói Jegyzőkönyv fogalmi köre⁵⁵ tágabb a fenti (akkor hatályos) 175/B. §-ban foglalt tényálláshoz képest.

Noha az Egyezmény és a Jegyzőkönyv kötelező hatályának elismerése csak 2006-ban következett be,⁵⁶ a ratifikálásra tekintettel a büntető jogalkotásunk implementálta a nemzetközi fejleményeket. Az újabb kodifikációs mérföldkövet a 2001. évi CXXI. törvény⁵⁷ jelentette, amely a régi Btk. fentebb bemutatott tényállását módosította, mert ezen „nemzetközi dokumentum a jelenlegi elkövetési magatartásokon túl további elkövetési magatartások büntetendőségét is megkívánja” – olvashatjuk a törvény indokolásában.⁵⁸ Az imént említett 2001. évi módosító törvény 21. §-a jelentősen átalakította az emberkereskedelem (175/B. §) tényállását. A 2002. április 1-jén hatályba lépett módosítások közül elsődlegesen az elkövetési magatartások kibővítését említhetjük, tekintve, hogy a tényállás – az eladás, megvásárlás, ellenszolgáltatás fejében átadás és átvétel, elcserélés (illetőleg a másnak megszerzés) mellett –

⁵³ 2006. évi CII. törvény, 3. cikk a) pont.

⁵⁴ Palermói Jegyzőkönyv, 5. cikk:

„(1) Minden Részes Állam meghozza azokat a jogalkotási és egyéb intézkedéseket, amelyek szükségesek lehetnek a jelen Jegyzőkönyv 3. cikkében meghatározott magatartás bűncselekménnyé nyilvánításához, szándékos elkövetés esetén.

(2) Minden Részes Állam meghozza ezen kívül azokat a jogalkotási és egyéb intézkedéseket, amelyek szükségesek lehetnek az alábbiak bűncselekménnyé nyilvánításához: a) jogrendje alapvető rendelkezéseinek betartásával, a jelen cikk (1) bekezdésével összhangban meghatározott bűncselekmény elkövetésének kísérlete; b) a jelen cikk (1) bekezdésével összhangban meghatározott bűncselekményben társtettesként való részvétel; és c) más személyek beszerzése vagy irányítása a jelen cikk (1) bekezdésével összhangban meghatározott bűncselekmény elkövetésére.”

⁵⁵ Az eredeti angol szöveg magyar fordításával kapcsolatos észrevételek nem kerülnek ismertetésre ezen a ponton.

⁵⁶ Lásd 2006. évi CI. törvény; 2006. évi CII. törvény.

⁵⁷ 2001. évi CXXI. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról.

⁵⁸ 2001. évi CXXI. törvény indokolása a 21. §-hoz, első bekezdés.

immáron tartalmazta a célzatos toborzás, szállítás, elszállásolás és elrejtés magatartásait is. Ennek eredményeként a régi Btk. nem csupán az embert mint az áruforgalom tárgyaként kezelő cselekményeket, hanem az ezekhez kapcsolódó *sui generis* bűnsegédi magatartásokat is kriminalizálta.⁵⁹ A 2001. évi törvény a minősített esetek körét és struktúráját is átszabta. Amennyiben röviden összegezni kívánjuk, a következő megállapításokat tehetjük. Az 1999. március elsejétől hatályos tényállásban a minősítő körülmények között – egyebek mellett – szerepelt a személyi szabadságától megfosztott személy sérelmére; a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére; az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére; a munkavégzés céljából; valamint a fajtalanság vagy közösülés⁶⁰ céljából történő; továbbá a bűnszervezeti elkövetés. A 2002. április elsejétől hatályos rendelkezés – a tényállás szerkezetének átalakítása mellett – ezeket fenntartotta, ugyanakkor új minősítő körülményként bevezette az emberi test tiltott felhasználása céljából történő; a bűnszövetségben történő; az üzletszerűen történő; valamint a tiltott pornográf felvétel készítése céljából történő elkövetést. Emellett a jogalkotó az egyes elkövetési módok megvalósulását is büntetni rendelte, melyre tekintettel az emberkereskedelem minősített esetei között kapott helyet az erőszakkal vagy fenyegetéssel; a megtévesztéssel; vagy a sértett sanyargatásával történő elkövetés.

Mindezek fényében elmondható, hogy az 1978. évi IV. törvény, avagy a harmadik Büntető Törvénykönyvünk – annak utóbbi módosításai révén – áttörést hozott az emberkereskedelem hazai szabályozásában, amely az 1999. március elsejétől hatályos önálló különös részi törvényi tényállásban nyilvánult meg.

A 2012. ÉVI C. TÖRVÉNY A BÜNTETŐ TÖRVÉNYKÖNYVRŐL, AVAGY AZ „ÚJ BTK.” SZÜLETÉSE

A régi Btk. a hatálybalépését követően több, mint száz alkalommal módosult, s tiznél több alkotmánybírósági határozat érintette. Ezen változások összességében több, mint ezerhatszáz rendelkezést módosítottak, vezettek be, vagy éppen helyeztek hatályon kívül.

A jogfejlődésünk azonban újabb mérföldkőhöz érkezett. A harmadik évezred hajnalán ismét felmerült az átfogó jellegű büntetőjogi kodifikáció igénye, amely egy új büntető törvénykönyv megalkotását tűzte ki célul. A kodifikációs munka eredményeként megszületett a negyedik

⁵⁹ Természetesen az előkészület továbbra is pönalizált magatartás volt.

⁶⁰ Pontosan: „fajtalanság vagy közösülés, illetve mással való fajtalanság vagy közösülés végett”.

magyar büntetőkódex, a 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, avagy az „új Btk.” Mielőtt azonban rátérnénk az emberkereskedelem tényállásának ismertetésére, figyelemmel kell lennünk, s egyúttal madártávlatból át kell tekintenünk egyes sarokpontokat, melyek fényében a későbbiekben érdemben vizsgálhatjuk az egyes különös részi rendelkezéseket.

2005. május 16-én elfogadásra került az Európa Tanács emberkereskedelem elleni fellépéséről szóló – a közbeszédben az aláírás helyének nevével fémjelzett – egyezmény, az ún. Varsói Egyezmény.⁶¹ Az Egyezmény normatív emberkereskedelem definíciója igazodik a Palermói Jegyzőkönyv fogalomrendszeréhez,⁶² ugyanakkor több ponton distinkció mutatkozik a két instrumentumot vizsgálva. A Varsói Egyezmény 4. cikke rögzíti, hogy a dokumentum az emberkereskedelem minden formájával szemben alkalmazandó tekintet nélkül arra, hogy az nemzeti vagy nemzetközi, illetve, hogy a szervezett bűnözéssel kapcsolatos-e vagy sem. Ezzel szemben a Palermói Jegyzőkönyv 4. cikke főszabályként akkor rendeli alkalmazni saját szabályait, amennyiben a meghatározott bűncselekmények nemzetközi jellegűek és szervezett bűnözői csoport érintett bennük.⁶³ A Varsói Egyezmény új elemként meghatározza az áldozat fogalmát is. A Palermói Jegyzőkönyvvel összevetve a Varsói Egyezmény nem kifejezetten csak a női áldozatokra koncentrál, hanem az emberkereskedelem valamennyi áldozatára vonatkozik, függetlenül az érintett nemétől.⁶⁴ Újdonságként jelenik meg a Varsói Egyezményben a Palermói Egyezményhez képest, hogy míg utóbbi a bűnmegelőzésre helyezi a hangsúlyt, addig az előbbi az emberkereskedelmet mindenekelőtt az emberi jogok megsértéseként határozza meg, s egyúttal kiemeli az áldozatvédelem fontosságát.⁶⁵ A hazánk által 2013-ban ratifikált⁶⁶ egyezmény a következőképpen definiálta az emberkereskedelem fogalmát:

Személyek kizsákmányolás céljából való toborzása, szállítása, átadása, rejtegetése vagy fogadása fenyegetéssel, erőszakkal vagy egyéb kényszer alkalmazásával, emberrablással, csalással, megtévesztéssel, hatalommal vagy a kiszolgáltatott helyzettel való visszaélés

⁶¹ Európa Tanács Emberkereskedelem Elleni Fellépésről szóló, Varsóban, 2005. május 16-án kelt Egyezménye. Kihirdette: 2013. évi XVIII. törvény az Európa Tanács Emberkereskedelem Elleni Fellépésről szóló Egyezményének kihirdetéséről.

⁶² Továbbá példának okáért az áldozati beleegyezésében, valamint a gyermekek kizsákmányolása tekintetében is osztja azt.

⁶³ Szűcs Dániel: Emberkereskedelem, Az ókori rabszolgaság modern köntösben in Bándi Gyula – Pogácsás Anett (szerk.): *Stability and adaptability - Állandóság és alkalmazkodás : Selected doctoral studies - Válogatott doktorandusz tanulmányok*, Budapest, Pázmány Press, 2023, 553.

⁶⁴ Az Egyezmény 4. cikk e) pontja minden természetes személyt áldozatnak tekint, aki sértette a 4. cikk szerint meghatározott emberkereskedelemnek.

⁶⁵ Windt Szandra: 2013, az emberkereskedelem elleni fellépés éve Magyarországon, *Belügyi Szemle*, LXII. évf., 2014/1, 63.

⁶⁶ A megerősítő okirat letétbe helyezésének napja: 2013. április 4. Lásd 24/2013. (VI. 12.) KÜM közlemény.

révén, illetve anyagi ellenszolgáltatásnak vagy előnyöknek valamely személy felett ellenőrzést gyakorló személy beleegyezésének megszerzése érdekében történő nyújtásával vagy elfogadásával. A kizsákmányolás magában foglalja legalább a prostitúció révén történő kizsákmányolást vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, a kényszermunkát vagy szolgáltatásokat – a rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot és a szolgaságot is ideértve –, és a szervek kivételét.⁶⁷

Az instrumentum rögzíti, hogy a gyermek kizsákmányolás céljából történő toborzása, szállítása, átadása, rejtegetése vagy fogadása emberkereskedelemnek minősül még akkor is, ha az nem jár a 4. cikk a) pontjában szereplő elkövetési módok alkalmazásával.⁶⁸ A Varsói Egyezmény büntető anyagi jogot érintő IV. fejezete előírja a részes államok számára az emberkereskedelem bűncselekménnyé nyilvánítását,⁶⁹ egyúttal ajánlásként rögzíti, hogy a nemzeti jogban bűncselekménnyé nyilvánítsák a 4. cikk a) pontjában meghatározott szolgáltatások kizsákmányolási célból történő igénybevételét annak tudatában, hogy az érintett személy emberkereskedelem áldozata.⁷⁰ Számos egyéb előírás⁷¹ mellett az egyezmény az elkövetői minőségen túl az egyes részesi alakzatokat, a felbujtást és a bűnsegélyt, valamint a bűncselekmény kísérletét is büntetni rendeli.⁷²

Hazánk az ezredfordulót követő negyedik évben csatlakozott az Európai Unióhoz, amely jelen esetben elsődlegesen a jogharmonizációs kötelezettség szempontjából fontos. Az Európai Unió Alapjogi Charta „A rabszolgaság és kényszermunka tilalma” címet viselő 5. cikke *expressis verbis* kinyilatkoztatja, hogy „[t]ilos emberi lényekkel kereskedni”.⁷³ Mindemelett természetesen a rabszolgaság és a szolgaságban tartás, valamint a kényszermunka és a kötelező munka tilalma is deklarálásra került.⁷⁴ Az emberkereskedelem elleni fellépés a legfőbb uniós célkitűzések között szerepel, a Stockholmi Program is prioritásként kezelte.⁷⁵ A 2011/36/EU

⁶⁷ Varsói Egyezmény, 4. cikk a) pont.

⁶⁸ Gyermekeknek minősül minden 18. életévét be nem töltött személy. Lásd: Varsói Egyezmény, 4. cikk c)–d) pont.

⁶⁹ Varsói Egyezmény, 18. cikk.

⁷⁰ Varsói Egyezmény, 19. cikk.

⁷¹ Példának okáért az úti-, illetve személyazonosító okmányokkal kapcsolatos cselekmények bűncselekménnyé nyilvánítása.

⁷² Varsói Egyezmény, 21. cikk.

⁷³ Az Európai Unió Alapjogi Chartája, 5. cikk (3) bekezdés. HL C 202.

⁷⁴ Az EU Alapjogi Charta 5. cikkével összhangban az Alaptörvény III. cikke is abszolút tilalmat fogalmaz meg: „[...] Tilos az emberkereskedelem.”

⁷⁵ Lásd Stockholmi Program, 4.4.2. fejezet. A stockholmi program – A polgárokat szolgáló és védő, nyitott és biztonságos Európa, HL C 115.

irányelv⁷⁶ uniós szintű minimumszabályokat vezetett be az emberkereskedelem elleni fellépés területén a bűncselekményi tényállások és szankciók meghatározása tekintetében,⁷⁷ egyúttal átveszi a Varsói Egyezmény több elemét. Az irányelv 2. cikk (1) bekezdésében meghatározott emberkereskedelem definíció az iménti egyezményben foglaltakat követi.⁷⁸ Az irányelv amellet, hogy rögzíti a kiszolgáltatott helyzet normatív tartalmát,⁷⁹ kinyilatkoztatja, hogy a kizsákmányolás magában foglalja legalább a prostitúció révén történő kizsákmányolást vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, a kényszermunkát vagy szolgáltatásokat – ideértve a koldulást,⁸⁰ a rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot és a szolgaságot is –, a bűncselekményhez kapcsolódó egyéb kizsákmányolást⁸¹ és a szervek kivételét.⁸² Az irányelv a kiszolgáltatott helyzetben lévő áldozatokra is figyelmet fordít, így – igazodva az Európa Tanács fenti egyezményéhez – a 2. cikk (5) bekezdés a gyermekek védelme érdekében speciális rendelkezést tartalmaz, amely lehetővé teszi, hogy akkor is bűncselekményként legyen megállapítható az elkövető cselekménye, ha – az nem jár az (1) bekezdésben felsorolt elkövetési módokat alkalmazásával.⁸³ Az egyezmény nyomán az irányelv is kriminalizálni rendeli a bűnsegélyt és a felbujtást, valamint a bűncselekmény kísérletét.⁸⁴ Az irányelv értelmében a bűncselekmény alapesetét legalább öt évig szabadságvesztéssel fenyegetett cselekményként, az egyes minősített eseteket pedig 10 évig terjedő szabadságvesztéssel rendeli büntetni a

⁷⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/36/EU irányelve (2011. április 5.) az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról, HL L 101., 2011.04.15., 1–11. (Továbbiakban: 2011/36/EU irányelv).

⁷⁷ Mindemellet az említett jelenség hatékonyabb megelőzését, valamint az áldozatok védelmének megerősítését célzó intézkedésekről is rendelkezett.

⁷⁸ Emberkereskedelemnek minősül a „[s]zemélyek kizsákmányolás céljából való toborzása, szállítása, átadása, rejtegetése vagy fogadása – az adott személyek feletti ellenőrzés megváltoztatását vagy átadását is ideértve – fenyegetéssel, erőszakkal vagy egyéb kényszer alkalmazásával, emberrablással, csalással, megtévesztéssel, hatalommal vagy a kiszolgáltatott helyzettel való visszaélés révén, illetve anyagi ellenszolgáltatásnak vagy előnyöknek valamely személy felett ellenőrzést gyakorló személy beleegyezésének megszerzése érdekében történő nyújtásával vagy elfogadásával”. Lásd 2011/36/EU irányelv, 2. cikk (1) bek.

⁷⁹ „A kiszolgáltatott helyzet olyan helyzet, amelyben az adott személy tényleges vagy elfogadható választási lehetőség hiányában kénytelen alávetni magát az adott visszaélésnek.” 2011/36/EU irányelv, 2. cikk (2) bek.

⁸⁰ Az irányelvben a kényszer hatására folytatott koldulást egyfajta kényszermunkának vagy kényszerszolgáltatásnak kell tekinteni, a kényszer- vagy kötelező munkáról szóló, 1930-as 29. sz. ILO-egyezményben meghatározottaknak megfelelően. Ezért a kolduláshoz kapcsolódó kizsákmányolás – ideértve az emberkereskedelem áldozatává vált eltartott személyek koldulásra való felhasználását – csak akkor tartozik bele az emberkereskedelem fogalm meghatározásába, ha a kényszermunka vagy -szolgáltatás valamennyi feltétele fennáll. Lásd: 2011/36/EU irányelv, (11) preambulumbek.

⁸¹ A bűncselekményhez kapcsolódó kizsákmányolás fordulat azt jelenti, hogy egy adott személyt azáltal zsákmányolnak ki, hogy az elkövető – többek között – zsebtolvajlást, áruházi lopást, kábítószerrel való kereskedést és más hasonló, büntetendő és anyagi haszonnal járó tevékenységet követ el. Lásd: 2011/36/EU irányelv, (11) preambulumbek.

⁸² 2011/36/EU irányelv, 2. cikk (3) bek.

⁸³ Az irányelv minden 18. életévét be nem töltött személyt gyermeknek tekint.

⁸⁴ Lásd 2011/36/EU irányelv, 3. cikk.

tagállamokban.⁸⁵ A 2011. április 15. napján hatályba lépett irányelv implementálásának határideje 2013. április 6-a volt, a határidőnek azonban csupán hat ország – köztük Magyarország – tett eleget.⁸⁶

Az „eredeti” 192. §⁸⁷ – emberkereskedelem

A fentebb bemutatott jogi környezetben hazánk büntetőjogi kodifikációja új dimenzióba lépett. Az Országgyűlés elfogadta a 2012. évi C. törvényt a Büntető Törvénykönyvről,⁸⁸ amellyel megszületett a negyedik büntetőjogi kódexünk. A nemzetközi kötelezettségvállalás és a jogharmonizáció következtében a jogalkotó újrakodifikálta az emberkereskedelem tényállását (192. §⁸⁹), amely „Az emberi szabadság elleni bűncselekmények” címet viselő XVIII. fejezetében kapott helyet.

⁸⁵ Lásd 2011/36/EU irányelv, 4. cikk. Vö. Varsói Egyezmény 23. cikke: „hatékony, arányos és visszatartó erejű szankció”.

⁸⁶ Windt: 2013, *az emberkereskedelem*, 65.

⁸⁷ 2012. évi C. törvény, 192. § [Hatály: 2013. VII. 1. – 2020. VI. 30]

⁸⁸ A törvény 2013. július 1-jén lépett hatályba. Lásd: 2012. évi C. törvény, 463. §.

⁸⁹ „192. § (1) Aki mást

- a) elad, megvásárol, elcserél, ellenszolgáltatásként átad vagy átvesz, illetve
 - b) az a) pontban meghatározott cselekmény megvalósítása érdekében szállít, elszállásol, elrejt vagy másnak megszerez,
- büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
- (2) Aki mást kizsákmányolás céljából elad, megvásárol, elcserél, átad, átvesz, toboroz, szállít, elszállásol, elrejt vagy másnak megszerez, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
- (3) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha az emberkereskedelmet
- a) személyi szabadságától megfosztott személy sérelmére,
 - b) erőszakkal vagy fenyegetéssel,
 - c) megtévesztéssel,
 - d) a sértett sanyargatásával,
 - e) az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonytal visszaélve,
 - f) emberi test tiltott felhasználása céljából,
 - g) hivatalos személyként, e minőséget felhasználva,
 - h) bűnszövetségben vagy
 - i) üzletszerűen
- követik el.
- (4) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha
- a) a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményt tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el,
 - b) a személyi szabadságától megfosztott személy sérelmére elkövetett, a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény a (3) bekezdés b)–i) pontjaiban foglaltak valamelyike szerint minősül, vagy
 - c) a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény különösen súlyos hátrányt vagy életveszélyt okoz.
- (5) A büntetés öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés, ha
- a) a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményt tizennegyedik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el,
 - b) a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett, a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény a (3) bekezdés valamely pontja szerint is minősül,

Az emberkereskedelem tényállásának vizsgálata során különös figyelmet kell fordítanunk az egyes elkövetési magatartások és a célzat vizsgálatára. A 2011/36/EU irányelv – bűncselekménnyé nyilvánítandó jelenség körében tett – definitív meghatározása az egyes elkövetési magatartásokhoz kizsákmányolási célzatot és meghatározott elkövetési módot kapcsol. Mindez többlet tényállási elemként értékelhető, amely túlmutat a rabszolgaságról szóló egyezmények⁹⁰ által meghatározottakon, valamint az (1) bekezdés iménti formuláján. Az új Btk. 192. § (1) bekezdése – a régi Btk. hagyományának továbbélésével – kizsákmányolási célzat nélkül is büntetni rendeli a pénzért történő adásvételt, a bármi más ellenszolgáltatásért történő átadást, átvételt, az elcserélést, valamint az ember ennek érdekében történő szállítását, elszállásolását, elrejtését vagy másnak megszerzését. Ugyanakkor az irányelvnek való megfelelés érdekében az új kódex a 192. § (2) bekezdésében implementálta az irányelvnek megfelelő, kizsákmányolási célzattal megvalósuló elkövetési magatartásokat, míg az egyes elkövetési módok fennállását a tényállás későbbi bekezdéseiben, a minősített esetek között differenciáltan rendeli büntetni. E ponton eltérő nézetek alakultak ki arra vonatkozóan, hogy a kizsákmányolási célzat minősített esetként értékelendő, avagy két alapcselekményről beszélhetünk.⁹¹

Tekintettel arra, hogy a kizsákmányolás fogalmát az egyes instrumentumok nem határozzák meg és annak valamennyi formáját felsorolni sem lehet – e ponton a Varsói Egyezmény és a 2011/36/EU irányelv is pusztán exemplifikatív felsorolást tartalmaz –, a magyar jogalkotó azt

c) a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett, a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény különösen súlyos hátrányt vagy életveszélyt okoz, vagy

d) a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményt tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére gyermekpornográfia céljából követik el.

(6) A büntetés öt évtől húsz évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha

a) a tizennegyedik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett, a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény a (3) bekezdés valamely pontja szerint is minősül,

b) a tizennegyedik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett, a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény különösen súlyos hátrányt vagy életveszélyt okoz, vagy

c) a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményt tizennegyedik életévét be nem töltött személy sérelmére gyermekpornográfia céljából követik el.

(7) Aki emberkereskedelemre irányuló előkészületet követ el, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(8) E § alkalmazásában kizsákmányolás a kiszolgáltatott helyzetbe hozott vagy helyzetben tartott sértett e helyzetének kihasználásával előny szerzésére törekvés.”

⁹⁰ A rabszolgaság tárgyában Genfben, 1926. évi szeptember hó 25-én kelt nemzetközi egyezmény, (becikkelyezte az 1933. évi III. törvény), ezen Egyezmény módosítása tárgyában New Yorkban, 1953. évi december hó 7. napján kelt Jegyzőkönyv (kihirdette: 1958. évi 18. törvényerejű rendelet), továbbá a rabszolgaság, a rabszolga kereskedés, valamint a rabszolgasághoz hasonló intézmények és gyakorlatok eltörlése tárgyában Genfben, 1956. évi szeptember hó 7. napján kelt Kiegészítő Egyezmény (kihirdette: 1958. évi 18. törvényerejű rendelet) – ezek együttesen: rabszolgaságról szóló egyezmények.

⁹¹ Vö. Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: *Büntetőjog II, Különös rész*, Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2012, 160.; Karsai Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*, Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 192. §. [Hatályállapot: 2021. III. 1. előtti]

kellő absztrakcióval határozta meg, miszerint a kizsákmányolás a kiszolgáltatott helyzetbe hozott vagy abban tartott sértett e helyzetének kihasználásával előny szerzésére törekvés.⁹²

Az új Btk. indokolása szerint

[a] kiszolgáltatott helyzet előállhat egy tényező következményeként, de kiválthatja azt több tényező összessége, a kiszolgáltatott helyzetet előidézheti az elkövető, de az fennállhat tőle függetlenül is. Utóbbi esetben az elkövetői visszaélés a már meglévő kiszolgáltatott helyzet (például hajléktalanság, kilátástalan anyagi helyzet) fenntartásával, vagy az abból való kilábalás megakadályozásával valósulhat meg. A kizsákmányolási célzat fennáll már azzal, hogy az elkövető törekszik az előny megszerzésére. A befejezett bűncselekmény megállapításához nem szükséges tehát az, hogy az elkövető ténylegesen előnyhöz jusson, például a sértett keresményét, bevételét tőle ténylegesen elvegye. Előnyön nemcsak az anyagi előnyt, hanem bármely más olyan kedvezményt, kedvezőbb helyzetet is érteni kell, amely a sértetti kiszolgáltatott helyzetével való visszaélés révén áll, vagy állhat elő.⁹³

A minősített esetek rendszerét vizsgálva az egyes esetek megállapítását megalapozó körülmények több csoportra oszthatók. Megkülönböztethetjük köztük egyrészt a speciális passzív alanyhoz kapcsolódó, másrészt a cselekmény célzatához és motívumához kapcsolódó, harmadrészt a meghatározott elkövetési módon megvalósuló, negyedrészt az eredményt jelentők, valamint ötödrészt a tettesi kvalifikációt meghatározó elemeket.⁹⁴ Az egyes büntetési tételek a 2011/36/EU irányelv szankciós rendelkezéseinek alapulvételével kerültek megállapításra. A Btk. 192. § (2) bekezdésben foglalt cselekmény egy évtől öt évig terjedő, a (3) bekezdésbe ütköző cselekmény két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett, míg a (2) és (3) bekezdésre épülő vegyes, differenciált minősített esetekhez fokozatosan szigorodó büntetési tételek párosultak; a legsúlyosabb esetben húsz évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztés volt a büntetés.

⁹² Lásd 2012. évi C. törvény, 192. § (8) bek. [Hatály: 2013. VII. 1. – 2020. VI. 30]

⁹³ 2012. évi C. törvény indokolása, 192. § [Hatály: 2013. VII. 1. – 2020. VI. 30.]

⁹⁴ Szomora Zsolt: Az emberi szabadság elleni bűncselekmények, in Karsai Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*, Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 192. §. [Hatályállapot: 2021. III. 1. előtti]

A 193. §⁹⁵ szerinti kényszermunka

A 2012. évi C. törvény új tényállásként állapította meg a kényszermunka bűncselekményét a Különös Részben. Önmagában a munkavégzésre kényszerítés mint pönalizált magatartás – más jogi konstrukcióban ugyan, de – már az 1978. évi IV. törvény rendelkezéseiben is megjelent. A régi Btk. 175. § (2) bekezdése a személyi szabadság megsértése tényállás keretében két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel rendelte büntetni azt, „aki emberkereskedelemmel összefüggésben megszerzett és a személyi szabadságától megfosztott sértett személyi szabadságának megfosztását fenntartja, és a sértettet munkavégzésre kényszeríti”.⁹⁶ A „kényszermunka” mint kifejezett szófordulat pedig a kiskorú veszélyeztetése tényállás kapcsán köszönt vissza, mely szerint: „Büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő az a nagykorú személy, aki a kiskorúval kényszermunkát végeztet”.⁹⁷

Tekintettel arra, hogy a bűncselekmény jogi tárgya az ember cselekvési szabadsága, ezentúl figyelembe véve azt, hogy az ember cselekvési szabadságát személyi minőségtől függetlenül védelem illeti meg,⁹⁸ az új kódex szakított a régi Btk. koncepciójával. Ennek eredményeként az új, önálló tényállás immáron mindennemű munkavégzésre kényszerítést büntetni rendel, s nem csak azt az esetet, amikor valaki az emberkereskedelem útján hozzákerült és a személyi szabadságától megfosztott sértettet kényszeríti munkára. A 193. § értelmében a bűncselekmény akkor volt megállapítható, ha a munkavégzésre kényszerítés mint elkövetési magatartás; i) más „kiszolgáltatott helyzetét kihasználva” történt, illetve ii) „erőszakkal vagy fenyegetéssel” párosult. Minősített eset miatt súlyosabb büntetést rendelt alkalmazni a törvény, amennyiben a bűncselekményt a sértett sanyargatásával, jelentős érdeksérelmet okozva vagy tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére követték el. Az alapeseti büntetési tétel felső mértéke öt évig terjedő szabadságvesztés, azonban a minősített eset már nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel volt fenyegetett.

⁹⁵ 2012. évi C. törvény, 193. § [Hatály: 2013. VII. 1. – 2020. VI. 30.]

⁹⁶ 1978. évi IV. törvény, 175. § (2) bek. [Megállapította: 1998. évi LXXXVII. törvény 42. §. Hatályos: 1999. III. 1. –]

⁹⁷ 1978. évi IV. törvény, 195. § (3) bek. [Megállapította: 1998. évi LXXXVII. törvény 50. §. Hatályos: 1999. III. 1. –]

⁹⁸ 2012. évi C. törvény indokolása, 193. § [Hatály: 2013. VII. 1. – 2020. VI. 30.]

2020. évi kodifikáció, avagy az emberkereskedelem és kényszermunka egységes tényállása

A 2013–2018. közötti időszakban a korábbi évek tapasztalatai, a nemzetközi megkeresések, valamint a bünyügyi és igazságügyi együttműködések keretében lefolytatott eljárásokra tekintettel jellemzővé vált azon álláspont, miszerint – Magyarország kibocsátó és tranzitország jellegére tekintettel – az emberkereskedelem nemzetközi, határon átnyúló jellege miatt nincs teendők, annak ellenére, hogy ez a jelenség – különösen a prostitúcióra épülő kizsákmányolás – hazai viszonylatban már akkor is jelen voltak. Az emberkereskedelem büntetvények a magyar jogalkalmazásban történő elterjedése nem zajlott zökkenőmentesen, amit a Magyarországról szóló javaslatok és jelentések rendszerint szóvá is tettek.⁹⁹

Az USA külügyminisztériuma minden évben kiad egy jelentést az emberkereskedelem jelenségével kapcsolatban az egyes országokra vonatkozóan: *Trafficking in Persons Report*, rövidítve az ún. TIP-riportként hivatkozunk rá. Az USA a 2019. évi jelentésben¹⁰⁰ (a 2018. évihez hasonlóan) többek között részletesebben szabályozná a Btk. 192. §-ának a kizsákmányolásra vonatkozó tételét, valamint a megtévesztés (*fraud*), az erőszak (*force*) és a kényszer (*coercion*) mint elkövetési módokat beemelné az alapeset rendelkezései közé, egyúttal sérelmezve azt, hogy a magyar jogalkotó – a nemzetközi instrumentumokban foglaltakkal ellentétben – azokat nem a bűncselekmény „lényeges elemként”, hanem súlyosító körülményként, minősített esetként határozta meg.

Az Európa Tanácskeretében működő Emberkereskedelem Elleni Küzdelem Szakértői Csoportja (GRETA) – a Varsói Egyezmény VII. fejezete alapján – monitorozza az egyezmény részes államok általi végrehajtását, melyről jelentést tesz közzé. Magyarország vonatkozásában eddig két jelentés látott napvilágot, az első körös 2015-ben,¹⁰¹ míg a második körös jelentés 2019-ben.¹⁰² A jelentés többek között szorgalmazta a Varsói Egyezmény 26. cikkének történő megfelelés érdekében az emberkereskedelem áldozatainak büntetőjogi mentességére vonatkozó

⁹⁹ Windt Szandra: *A láthatatlan emberek, Az emberkereskedelem jelensége Magyarországon*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2021, 18.

¹⁰⁰ 2019 Trafficking in Persons Report: Hungary, *U.S. Department of State*, 2019, <https://2021-2025.state.gov/reports/2019-trafficking-in-persons-report-2/hungary/> (Letöltés: 2025. április 5.)

¹⁰¹ Az Európa Tanács Emberkereskedelem Elleni Fellépéséről szóló Egyezménye Magyarország által történő végrehajtásáról szóló jelentés [GRETA(2015)11], *Európa Tanács GRETA Az emberkereskedelem elleni fellépés szakértői csoportja*, 2015, <https://rm.coe.int/1680631c48> (Letöltés: 2025. április 5.)

¹⁰² Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Hungary [GRETA(2019)13], *Council of Europe GRETA Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings*, 2019, <https://rm.coe.int/greta-evaluation-report-on-hungary-2nd-evaluation-round-168098f118> (Letöltés: 2025. április 5.)

implementálását, azaz, hogy az áldozatok mentesüljenek a büntetés kiszabása alól a jogellenes cselekményekben való részvételük miatt, addig a mértékig, ameddig kényszer hatása alatt cselekedtek.¹⁰³

Hazánk eddigi jogfejlődését áttekintve az emberkereskedelemmel összefüggésben megvalósuló fogyasztói magatartás mindeddig nem került szankcionálásra a Btk. Különös Részében, igaz erre vonatkozó kötelezettségünk nem is állt fent, tekintve, hogy az egyes instrumentumok csak ajánlást tartalmaztak erre vonatkozóan. Ugyanakkor nemzetközi szinten e tekintetben is kívánalom fogalmazódott meg a szabályozás fejlesztése kapcsán.¹⁰⁴

A 2020. évben jelentős reform következett be a 2012. évi C. törvény fent ismertetett szakaszaiban. Az Országgyűlés elfogadta a 2020. évi V. törvényt az emberkereskedelem áldozatainak kizsákmányolása elleni fellépés érdekében szükséges egyes törvények módosításáról, amely módosította a gyermekvédelmi-, a szervezett bűnözés elleni fellépésről szóló-, a szabálysértési- és a büntető törvénykönyvről szóló törvény egyes rendelkezéseit. Ezen jogalkotói aktus újra szabályozta a Btk. 192. §-ban foglalt emberkereskedelem tényállását, mellyel egyidejűleg hatályon kívül helyezte a kényszermunkára vonatkozó, önálló 193. §-t. A jogalkotói aktus eredményeként létrejött a jelenleg is hatályos „emberkereskedelem és kényszermunka” egységes tényállása. Az eddigi különös részi tétel struktúráját jelentős mértékben átalakító módosítás 2020. július 1. napján lépett hatályba.

Az „emberkereskedelem és kényszermunka” tényállása esetén a módosítás változatlanul hagyja az első alapeset elkövetési magatartásait¹⁰⁵ ugyanakkor a büntetési tételt súlyosítja, három évig terjedő szabadságvesztésről egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztésre. A reform egyik lényeges újítása, hogy a második bekezdésben a törvényi tényállásba integrálja a kizsákmányolási célú emberkereskedelemnek a korábban értelmező rendelkezésbe foglalt tényállási elemét,¹⁰⁶ egyúttal ezen tényállásba foglalja a – hatályon kívül helyezett 193. § szerint – kényszermunkának minősülő cselekményeket is.¹⁰⁷ A módosítás az erőszakkal vagy fenyegetéssel való kényszerítéssel azonos súlyú cselekményként értékeli a hatalmi helyzettel

¹⁰³ Lásd GRETA(2015)11, 193. bek.; GRETA(2019)13, 176. bek.

¹⁰⁴ Példának okáért lásd: 2019. évi TIP-riport.

¹⁰⁵ Lásd 192. § (1) bekezdés [Hatály: 2013. VII. 1. – 2020. VI. 30.]

¹⁰⁶ Lásd 192. § (8) bekezdés [Hatály: 2013. VII. 1. – 2020. VI. 30.]

¹⁰⁷ Az egyesítés alapvető indoka nem más, mint, hogy „a kényszermunka és az emberkereskedelem céljai és motivációi jelentős átfedést mutatnak, ugyanis mindkettő feltételez egy kiszolgáltatott helyzetet, amelyre építve az elkövető a passzív alany emberi méltóságát és cselekvési szabadságát semmibe véve törekszik tartósan előny szerzésére”. 2020. évi V. törvény, Indokolás a 9. §-hoz, 2. pont.

összefüggő olyan rábírást, amelynek során a passzív alany cselekvési szabadsága nem sérül.¹⁰⁸ A kodifikáció egyszerűsítette a minősített esetek rendszerét, így a tényállás áttekinthetőbbé vált. A jogalkotó új minősített esetként állapította meg a több ember sérelmére történő elkövetést, amely mindeddig előzmény nélküli volt az anyagi jogi fejlődéstörténetet vizsgálva. A reform további jelentős novumaként értékelendő, hogy a fogyasztói magatartást is kriminalizálja. A 2020. évi V. törvény hatályba lépését követően a 2012. évi C. törvény 192. §-ában foglalt különös részi tényállás az alábbi szerkezetben épül fel.

Btk. 192. § Emberkereskedelem és kényszermunka	
<p>(1) Aki mást</p> <p>a) elad, megvásárol, elcserél, ellenszolgáltatásként átad, átvesz, vagy</p> <p>b) az a) <u>pontban meghatározott cselekmény megvalósítása érdekében szállít, elszállásol, elrejt, vagy másnak megszerez,</u></p> <p>büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.</p>	<p>I. alapeset</p> <p>II. alapeset</p> <p>Emberkereskedelem alakzat.</p>
<p>(2) Aki mást <u>rendszeres előny szerzése céljából munkavégzésre, munka jellegű tevékenység végzésére, egyéb szolgáltatásra, vagy jogellenes cselekmény folytatására</u></p> <p>a) megtevesztéssel, a sértett nevelésével, felügyeletével, gondozásával, gyógykezelésével kapcsolatos, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve, vagy a sértett kiszolgáltatott helyzetét kihasználva rábír, vagy</p> <p>b) erőszakkal vagy fenyegetéssel kényszerít,</p> <p>büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.</p>	<p>III. alapeset</p> <p>Kényszermunka alakzat.</p>
<p>(3) Aki mást a <u>(2) bekezdésben meghatározott cselekmény megvalósítása érdekében</u> toboroz, átad, átvesz, elad, megvásárol, elcserél, ellenszolgáltatásként átad vagy átvesz, másnak megszerez, szállít, elszállásol, elrejt, büntett</p>	<p>IV. alapeset</p> <p>Kényszermunka alakzat.</p>

¹⁰⁸ Uo.

<p>miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.</p>	
<p>(4) Aki a (2) vagy a (3) bekezdésben meghatározott bűncselekményt <u>szexuális cselekmény végzése vagy emberi test tiltott felhasználása érdekében</u> követi el, büntett miatt öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.</p>	<p>Kényszermunka alakzat minősített esetei, amelyek a (2)–(3) bekezdés szerinti alapesetekre épül.</p>
<p>(5) A büntetés a (2) vagy a (3) bekezdésben meghatározott bűncselekmény esetén öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, a (4) bekezdésben meghatározott bűncselekmény esetén öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés, ha azt</p> <p>a) <i>tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére,</i> b) <i>a sértett sanyargatásával,</i> c) <i>hivatalos személyként, e minőséget felhasználva, vagy</i> d) <i>több ember sérelmére</i></p> <p>követik el.</p>	<p>Kényszermunka alakzat differenciált büntetési tételű minősített esetei, amelyek a (2)–(3) bekezdés szerinti alapesetekre, valamint a (4) bekezdés szerinti minősített esetre épülnek.</p>
<p>(6) A büntetés a (2) vagy a (3) bekezdésben meghatározott bűncselekmény esetén öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés, a (4) bekezdésben meghatározott bűncselekmény esetén öt évtől húsz évig vagy életfogytig terjedő szabadságvesztés, ha azt</p> <p>a) <i>tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére, vagy</i> b) <i>életveszélyt vagy különösen súlyos hátrányt okozva</i></p> <p>követik el.</p>	<p>Kényszermunka alakzat differenciált büntetési tételű minősített esetei, amelyek a (2)–(3) bekezdés szerinti alapesetekre, valamint a (4) bekezdés szerinti minősített esetre épülnek.</p>
<p>(7) Aki emberkereskedelem és kényszermunkára irányuló előkészületet követ el, az (1) bekezdésben meghatározott esetben vétség miatt egy évig, a (2) vagy (3) bekezdésben meghatározott esetben büntett miatt három évig, a (4) bekezdésben meghatározott esetben egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.</p>	<p>Előkészület, amely az (1)–(3) bekezdés szerinti alapesetek, valamint a (4) bekezdés szerinti minősített esethez kapcsolódik.</p>

<p>(8) Aki</p> <p>a) a (2) bekezdésben meghatározott emberkereskedelem és kényszermunka sértettjének munkáját, munka jellegű tevékenységét, egyéb szolgáltatását vagy jogellenes cselekményét igénybe veszi vagy felhasználja, három évig terjedő szabadságvesztéssel,</p> <p>b) az a) pontban meghatározott bűncselekményt <u>szexuális cselekmény igénybevételével vagy emberi test tiltott felhasználása érdekében követi el</u>, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.</p>	<p>V. alapeset</p> <p>A 'fogyasztó'</p> <p>bűncselekménye a (2) bekezdés szerinti kényszermunka alakzat esetén.</p>
---	--

1.. táblázat: A jelenleg hatályos tényállás szerkezeti felépítése¹⁰⁹

Tekintettel arra, hogy a kényszermunka alakzat az egységesítés következtében továbbra is szankcionált, nem beszélhetünk dekriminalizálásról. Ezzel közvetlen összefüggésben a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvénynek¹¹⁰ az elsőfokon törvényszéki hatáskörbe sorolt bűncselekmények felsorolását tartalmazó 20. §-a is módosult, azonban a módosítás nem illeszkedett megfelelően az anyagi jogi szabályok hatályállapotához. A büntetőeljárásról szóló törvény és más kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2020. évi XLIII. törvény 271. § 4. pontja értelmében a Be. 20. § (1) bekezdés 6. pontjában az „emberkereskedelem” szövegrészt felváltotta az „emberkereskedelem és kényszermunka” kifejezés. Az eljárási törvény hatásköri szabályokat érintő módosítása a 2020. évi XLIII. törvény 280. § – (1) bekezdésére figyelemmel a – (2) bekezdés alapján 2021. január 1-jén lépett hatályba, míg ezzel szemben a korábban ismertett anyagi jogi változás 2020. július 1-jén lépett hatályba, amely fél éves „késedelmet” jelent.

A Btk. 192–193. §-ai mellett több különös részi tényállás rendelkezéseiben is változás következett be a 2020. évi reform által,¹¹¹ emellett a „szankciós zárkó” szerepet betöltő büntetőjog területén kívül eső jogszabályi rendelkezésekben egyaránt. A 2020. évi V. törvény

¹⁰⁹ A szerző saját szerkesztése az alábbi mentén: Szomora: *Az emberi szabadság*, 192. §. [Hatályállapot: 2021. III. 1. utáni].

¹¹⁰ Rövidítve: Be.

¹¹¹ A reformcsomagban érintett valamennyi módosulás bemutatása nem képezi e tanulmány részét (lásd 200. § kerítés; 201. § prostitúció elősegítése; 203. § gyermekprostitúció kihasználása bűncselekményeket érintő változások, valamint az új értelmező rendelkezés a 207/A. §-ban).

6. §-a egy új (1a) bekezdéssel egészítette ki az 1999. évi LXXV. törvény¹¹² 9. §-át, melynek értelmében tizennyolcadik életévét be nem töltött személy szexuális szolgáltatásra nem ajánlkozhat fel. A reformcsomag ezzel együtt a szabálysértési törvényben is változásokat hozott. A Szabs.tv.¹¹³ 29. § (2) bekezdését kiegészítve bevezette a „szexuális szolgáltatásra felajánkozás” fogalmát, amely visszautal az 1999. évi LXXV. törvényben foglalt fogalomra.¹¹⁴ A módosítás új (szabálysértési) büntethetőséget kizáró okként szabályozza, ha a szexuális szolgáltatás nyújtására felajánlkozó személy az elkövetéskor a tizennyolcadik életévét nem töltötte be.¹¹⁵ Emellett új eljárási szabályokat vezetett be a tizennyolcadik életévét be nem töltött személyek vonatkozásában,¹¹⁶ részben – a 2020. évi V. törvény által szintén módosított – a Gyvt. rendelkezéseivel¹¹⁷ összhangban.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Jelen tanulmány az emberkereskedelem tényállásával kapcsolatos hazai kodifikáció történetét kívánta bemutatni a jogrendszerünk egyes mérföldköveit jelentő büntetőtörvénykönyvek rendelkezéseinek elemzése útján. Az áttekintés egyúttal a nemzetközi konstelláció megértéséhez szükséges mértékéig ismertette a hazai jogfejlődésre hatást gyakorló egyes instrumentumok vonatkozó részeit. Mindezek fényében megállapíthatjuk, hogy az emberkereskedelem tényállásának nemzeti jogunkban való megjelenése nem annak organikus fejlődéséből következik, hanem az egyes nemzetközi dokumentumokban foglalt kötelezettségvállalás teljesítése érdekében következett be.

Mint látjuk a jog változása szükségszerű. Különösen igaz ez a büntetőjog területén, ahol kifejezetten fontos, hogy az emberkereskedelem elleni küzdelem jegyében a jogalkotás gyorsan tudjon reagálni és hatékony módon tudja lekövetni az egyes folyamatok, jelen esetben az emberkereskedelem jelenségével kapcsolatos 'trendeket'. Így tehát a szabályozás hol belső tényezők, hol külső ösztönzők hatására időről-időre változik, fejlesztésre kerül.

¹¹² 1999. évi LXXV. törvény a szervezett bűnözés, valamint az azzal összefüggő egyes jelenségek elleni fellépés szabályairól és az ehhez kapcsolódó törvénymódosításokról.

¹¹³ 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről.

¹¹⁴ Lásd 1999. évi LXXV. törvény, 4. § k) pont.

¹¹⁵ Szabs.tv. 172. § (2) bekezdés. Ehhez kapcsolódóan lásd 2020. évi V. törvény, 8. §.

¹¹⁶ Szabs.tv. 172. § (3)–(5) bekezdés. Ehhez kapcsolódóan lásd 2020. évi V. törvény, 8. §.

¹¹⁷ 1997. évi XXXI. törvény - a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról. A 2020. évi változásokhoz kapcsolódóan lásd 2020. évi V. törvény, 1–5. §.

Az emberkereskedelem globális jelensége milliókat érint világszinten. Noha arra a kérdésre nem kapunk sohasem egyértelmű választ, hogy pontosan hány millió főt érint világviszonylatban, évről évre egészen elképesztő becslések látnak napvilágot. Példának okáért a *Global Slavery Index* (2023)¹¹⁸ közel 50 millió főre becsülte a modernkori rabszolgaságban élőket.

Az Unió trendeket monitorozása mellett az Európai Unió a jogi keret szigorítása mellett döntött, ugyanis 2024-ben módosult az 2011/36/EU irányelv. A 2024/1712/EU irányelvben eszközölt módosítások a nemzeti jogunkra is kihatnak, tekintve, hogy a jogharmonizáció keretében hazánknak is lesz feladata. Ehhez kapcsolódóan az átültetés határideje 2026. július 15. napja. A 2024/1712/EU irányelv¹¹⁹ által eszközölt módosítások közül – a büntető anyagi jogtörténeti áttekintésünkre figyelemmel – a kizsákmányolás exemplifikatív felsorolásának bővítését és az új minősített eset előírását emelhetjük ki többek között.

A 2011/36/EU irányelv – fentiekben bemutatott – közlönyállapot szerinti rendelkezése értelmében a kizsákmányolás magában foglalta legalább a prostitúció révén történő kizsákmányolást vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, a kényszermunkát vagy -szolgáltatásokat – a koldulást, a rabszolgotartást vagy a rabszolgotartáshoz hasonló gyakorlatot és a szolgaságot is ideértve –, a bűncselekményhez kapcsolódó egyéb kizsákmányolást és a szervek kivételét. E ponton a módosítás során mindenekelőtt nyelvi korrekciót eszközölt az Unió, ugyanis a korábbi 'prostitúció révén történő kizsákmányolás' helyett immáron a 'prostitúcióhoz kapcsolódó kizsákmányolás' fordulatot tartalmazza az irányelv hatályos szövege. A 2024. évi módosítás egyik érdemi novuma az, hogy a kizsákmányolás körében tett exemplifikatív felsorolásba *expressis verbis* beemelte a bérnyasághoz, a kényszerházassághoz vagy a jogellenes örökbefogadáshoz kapcsolódó kizsákmányolást is.¹²⁰ Tekintettel arra, hogy ezek a formák a kizsákmányolás mint célzat körében kerülnek számbavételre, a megállapíthatósághoz az elkövetési mód fennállása is szükséges.¹²¹

¹¹⁸ The Global Slavery Index 2023, Walk Free, 2022, <https://cdn.walkfree.org/content/uploads/2023/05/17114737/Global-Slavery-Index-2023.pdf> (Letöltés: 2025. január 25.)

¹¹⁹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1712 irányelve (2024. június 13.) az emberkereskedelem megelőzéséről és az ellene folytatott küzdelemről, valamint az áldozatok védelméről szóló 2011/36/EU irányelv módosításáról

¹²⁰ Lásd 2024/1712/EU irányelv, 1. cikk 1. módosító rendelkezés.

¹²¹ Mindamelllett, hogy a bérnyasághoz, a kényszerházassághoz vagy a jogellenes örökbefogadáshoz kapcsolódó kizsákmányolás már eleve is a 2011/36/EU irányelvben meghatározott emberkereskedelem-definícióban rögzített cselekmények körébe tartozhat, az Unió úgy vélte, hogy ezen gyakorlatok súlyosságára tekintettel, valamint a szexuális-, illetve munkaerő-kizsákmányolástól eltérő célból elkövetett esetek számának és jelentőségének folyamatos növekedése ellen folytatott küzdelem érdekében a bérnyasághoz, a kényszerházassághoz vagy a

A 2011/36/EU irányelv 4. cikkének közlönyállapot szerinti (3) bekezdése tartalmazta azon kritériumot, hogy súlyosító körülménynek, azaz minősített esetnek minősüljön, ha a 2. cikkben említett bűncselekményt hivatalos személy követte el feladatának teljesítése során. Az Unió – a 2024. évi módosítással¹²² – megbontotta a (3) bekezdésben foglalt szabályozási konstrukciót, melynek következtében az eddigi – a hivatalos személy általi elkövetésre vonatkozó – minősítés a (3) bekezdés a) pontjába került, mellyel egyidejűleg a bekezdés egy új b) ponttal egészült ki. Jelenleg tehát a 4. cikk (3) bekezdésének hatályos szövege egy a) és egy b) pontból áll. Ezen utóbbi szerint immáron az is súlyosító körülménynek minősül, ha az elkövető – információs és kommunikációs technológiák segítségével – elősegítette vagy elkövette az áldozatot érintő szexuális jellegű képek, videók vagy hasonló anyagok terjesztését.¹²³

Mindannak ellenére, hogy a hivatalos személy általi elkövetést a magyar jogalkotó a Btk. 192. § (5) bekezdés c) pontja szerinti differenciált büntetési tételű minősített esetként korábban már a hazai jog részévé tette,¹²⁴ a 2024. évi módosítás miatt szükségessé válik a 2011/36/EU irányelv 4. cikk (3) bekezdés b) pontjában foglalt tartalom implementálása. E kapcsán az irányelv nem nevesít konkrét minimum büntetési tételt a 4. cikk (3) bekezdés esetére,¹²⁵ csupán hatékony, arányos és visszatartó erejű büntetést alkalmazását írja elő a tagállamoknak.

A 2024. évi módosítás egy új 18a. cikkel egészítette ki 2011/36/EU irányelv eredeti szövegét, melyben bűncselekménnyé nyilvánítani rendeli az emberkereskedelem áldozata által nyújtott szolgáltatás – szándékos – igénybevételét is, amennyiben a szolgáltatás igénybe vevője tudomással bír arról, hogy a szolgáltatást nyújtó személy áldozat.¹²⁶ E körben az irányelv szintén nem határozza meg konkrétan a büntetési tétel alsó határát, mindösszesen a hatékony, arányos és visszatartó erejű büntetés alkalmazásának követelményét rögzíti. A magyar jogalkotó előremutató felfogását tükrözi azon tény, miszerint a Btk. – jelenleg is hatályos rendelkezése – már a 2011/36/EU irányelv rendelkezéseinek 2024. évi módosítását megelőzően is szankcionálta a fogyasztó cselekményét.

jogellenes örökbefogadáshoz kapcsolódó kizsákmányolást fel kell venni a 2. cikk (3) bekezdésében meghatározott módozatok közé. Lásd: 2024/1712/EU irányelv, (6) preambulumbek.

¹²² Lásd 2024/1712/EU irányelv, 1. cikk 2. módosító rendelkezés.

¹²³ Ezzel összefüggésben lásd: 2024/1712/EU irányelv, (8)–(10) preambulumbek.

¹²⁴ Hisz az a 2011/36/EU irányelvre eredeti szövegében is szerepelt már.

¹²⁵ Szemben a 4. cikk (2) bekezdésével, ahol az irányelv konkrétan meghatározza, hogy az ott felsorolt esetekben a büntetési tétel minimum 10 év szabadságvesztés.

¹²⁶ Lásd 2024/1712/EU irányelv, 1. cikk 15. módosító rendelkezés.

BIBLIOGRÁFIA

- ANGYAL Pál: *A magyar büntetőeljárás jog tankönyve*, Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1915.
- BALOGH Jenő: Büntetőtörvényeink módosításához II., *Huszdik Század*, 1. évf., 11. füzet, 330–346.
- BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál: *Büntetőjog II, Különös rész*, Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2012.
- BECCARIA, Cesare: *A bűnökről és a büntetésekről* (ford. Madarász Imre), Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 1998.
- CZINE Ágnes: *Az emberkereskedelem, mint a szervezett bűnözés egyik megjelenési formája* (Doktori értekezés), Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, 2011.
- CZINE Ágnes: Csemegi csak egy volt, *Magyar Jog*, LXXII. évf., 2024/7-8, 392–401.
- CZINE Ágnes: Csemegi Károly, a bíró és a Jogászegylet első tényleges elnöke, in Czine Ágnes (szerk.): *Csemegi Károly emlékkötet*, Budapest, ORAC kiadó, 2024, 16–24.
- CSEMEGI Károly: *A magyar bűnvádi eljárás tervezetének indokai*, Budapest, Pesti Könyvnyomda Rt., 1882.
- DOMOKOS Andrea: A Csemegi-kódex, a „pompázatos kölni dóm”, in Czine Ágnes (szerk.): *Csemegi Károly emlékkötet*, Budapest, ORAC Kiadó, 2024, 39–44.
- FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadó vállalata, 1909.
- GYÖRGYI Kálmán: Emlékbeszéd Csemegi Károly születésének 175. évfordulója alkalmából a Magyar Kriminológiai Társaság és Csongrád Város által rendezett emlékülésen, *Magyar Jog*, XLVIII. évf., 2001/8, 503–508.
- GYÖRGYI Kálmán: Az új Büntető Törvénykönyv kodifikációjának története, *az új Btk*, 2012, <https://ujbtk.hu/dr-gyorgyi-kalman-az-uj-bunteto-torvenykonyv-kodifikaciojanak-tortenete/>
- HAJNAL Hugó: *Csemegi Károly, A magyar büntetőtörvénykönyv s a bírói szervezetről szóló törvény megalkotójának élete és működése*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2003.

HOLLÁN Miklós: Az emberkereskedelemre vonatkozó magyar büntetőjogi szabályozás, in Tóth Károly (szerk.): *Publicationes doctorandorum juridicorum*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2001, 239–283.

KARSAI Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*, Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 2024.

KIRÁLY Tibor: Az 1878. évi büntetőtörvénykönyv, in Nagy László (szerk.): *A magyar büntető törvényhozás 100 éve, Jogász Szövetségi Értekezések II. kötet*. Budapest, Magyar Jogász Szövetség, 1979, 33–70.

KIRÁLY Tibor – MÁTHÉ Gábor – MEZEY Barna: A Csemegi-kódex (1878:5. tc.), in Mezey Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*, Budapest, Osiris Kiadó, 2007, 329–341.

KISS Zsigmond: A személy elleni bűncselekmények in Berkes György (szerk.): *Magyar büntetőjog, Kommentár a gyakorlat számára*, 2. kiadás, Budapest, HVG–ORAC, 1999, 346–518.

KOVÁCS István: A szervezett bűnözés két alappillére: az emberkereskedelemhez kapcsolódó prostitúciós bűncselekmények, valamint a kábítószer-kereskedelem összefonódása, *Nemzetbiztonsági Szemle*, II. évf., 2024/4, 79–101.

MÁTHÉ Gábor: Adalékok a büntetőjog-gyakorlat kérdéseire a két nagy kodifikáció között, *Jogtörténeti Szemle*, XI. évf., 2008/4, 8–12.

MEZEY Barna: A föltétlen igazság és a társadalom fenntartásának érdeke, Az első magyar büntető törvénykönyv, in Horváth Attila (szerk.): *Tanulmányok a Csemegi-kódex megalkotásának 140. évfordulója tiszteletére*, Budapest, Dialóg Campus, 2020, 39–46.

NÁNÁSI László: A Csemegi-kódex születése, in Horváth Attila (szerk.): *Tanulmányok a Csemegi-kódex megalkotásának 140. évfordulója tiszteletére*, Budapest, Dialóg Campus, 2020, 9–27.

SZOMORA Zsolt: Az emberi szabadság elleni bűncselekmények. In: Karsai Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*, Budapest, Wolters Kluwer Hungary Kft., 2024.

SZÜCS Dániel: Emberkereskedelem, Az ókori rabszolgaság modern köntösben, in Bándi Gyula – Pogácsás Anett (szerk.): *Stability and adaptability – Állandóság és alkalmazkodás: Selected*

doctoral studies – Válogatott doktorandusz tanulmányok, Budapest, Pázmány Press, 2023, 547–566.

TÓTH Mihály: Magyarország negyedik Büntető Törvénykönyve, *Jogtudományi Közöny*, LXIX. évf., 2014/10, 439–452.

WINDT Szandra: *A láthatatlan emberek, Az emberkereskedelem jelensége Magyarországon*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2021.

WINDT Szandra: 2013, az emberkereskedelem elleni fellépés éve Magyarországon, *Belügyi Szemle*, LXII. évf., 2014/1, 58–74.

Egyéb források

2019 Trafficking in Persons Report: Hungary, *U.S. Department of State*, 2019, <https://2021-2025.state.gov/reports/2019-trafficking-in-persons-report-2/hungary/>

Az Európa Tanács Emberkereskedelem Elleni Fellépésről szóló Egyezménye Magyarország által történő végrehajtásáról szóló jelentés [GRETA(2015)11], *Európa Tanács GRETA Az emberkereskedelem elleni fellépés szakértői csoportja*, 2015, <https://rm.coe.int/1680631c48> (Letöltés: 2025. április 5.)

Képviselőházi Irományok 1875/78. V. kötet, VII. kötet és IX. kötet

Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Hungary [GRETA(2019)13], *Council of Europe GRETA Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings*, 2019, <https://rm.coe.int/greta-evaluation-report-on-hungary-2nd-evaluation-round-/168098f118> (Letöltés: 2025. április 5.)

The Global Slavery Index 2023, *Walk Free*, 2022, <https://cdn.walkfree.org/content/uploads/2023/05/17114737/Global-Slavery-Index-2023.pdf> (Letöltés: 2025. január 25.)

Tóth Boglárka

AZ ABORTUSZ ÉS KÜLÖNÖSEN A 2022-BEN BEVEZETETT ABORTUSZ RENDELET EGYES
ALKOTMÁNYOS KÉRDÉSEI

BEVEZETÉS, JOGSZABÁLYI HÁTTÉR

Jelen tanulmányban a 2022-ben bevezetett 29/2022. (IX. 12.) BM rendelet (köznévből szívhangrendeletként emlegetett) a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény módosításának hatásait, társadalmi megítélését és legfőképpen alkotmányossági kérdéseit fogom vizsgálni. Tanulmányomban kitérek a magyar abortusz szabályozásának történetére, vizsgálom ezek hatását a magyar lakosságra – ezen belül is kifejezetten a nőkre. Kitérek a szívhang-rendelettel kapcsolatos alkotmányos aggályokra, társadalmi vitákra, valamint elemzem a nemzetközi abortusz törvényeket, az esetleges kapcsolódási pontok figyelembevételével együtt. A 2022-ben bevezetett rendelet kapcsán felmerülhet a szükségességi-arányossági teszt, az (egészségügyi) önrendelkezési jog és az állam magzatvédelmi kötelezettségének szembenállása. Ezzel vizsgálható két alapjog ütközése, a diszkrimináció kérdése, illetve a társadalmi egyeztetés teljes hiánya a bevezetett rendelettel kapcsolatban. Véleményem szerint ez nagyon fontos kérdéskör, hiszen egy 21. századi demokráciában,¹ egy országban, amely az Európai Unió része elkerülhetetlen az alkotmányos eljárás és döntéshozás,² illetve a jogállamiság figyelembevétele, hiszen ezek olyan kritériumok, amelyek nélkül a magyar nép súlyos alapjogi hátrányokat szenvedne és a társadalomban az

¹ A demokrácia mérhetőségéről ld. részletesen Cservák Csaba – Farkas György Tamás – Rimaszécsi János: Demokrácia, in Kaiser Tamás (szerk.): *Jó állam jelentés 2016*, Budapest, Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó, 2016, 98–119.; Cservák Csaba – Farkas György Tamás – Rimaszécsi János: Demokrácia hatásterület, in Kaiser Tamás (szerk.) *Jó állam jelentés 2017*, Budapest, Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó, 2017, 98–120.; György Tamás, Farkas – János, Rimaszécsi: Current issues of measurability and research of democracy, in Tamás, Kaiser (ed.): *Measurability of Good State and Good Governance II*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 119–142; továbbá Farkas György Tamás – Rimaszécsi János: A demokrácia mérhetőségének, kutatásának aktuális kérdései, *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 2016/27, 2–22.

² A jelen tanulmány témáját képező kérdés különösen nagy alapjogi relevanciával rendelkezik. Az Alkotmánybíróság, mint az alapjogvédelem legfőbb szerve a szubjektív, azaz egyéniesített alapjogvédelmet az alkotmányjogi panasz jogintézményén keresztül valósíthatja meg, melyről részletesen ld.: Farkas György Tamás: Az alkotmányjogi panaszok befogadása központi problémaköréről, *KRE-DIt*, IV. évf., 2021. Jogtudományi Különszám, 1–16; Farkas György Tamás: Az alkotmányjogi panasz befogadhatósága, különös tekintettel az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésre, *KRE-DIT*, III. évf., 2020/2, 1–35; illetve Farkas György Tamás: Az utólagos normakontroll valódi alkotmányjogi panasz befogadhatóságára gyakorolt hatása, avagy az alapvető alkotmányjogi kérdés követelménye mint speciális ítélt dolog az Alkotmánybíróság gyakorlatában, in Anon (szerk.): *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II.: Alkotmánybírósági panasz – hatáskörrel kapcsolatos kérdések*, Budapest, HVG-ORAC, 2019, 558–567.

egyenlőség biztosításához fűződő alkotmányos érdek is súlyosan sérülne.³ Nem utolsósorban a kérdés rengeteg nőt érint az abortuszszabályozás, éppen ezért rendkívül meghatározó, hogy milyen módon történik a szabályozása. Különösen fontos ez a terület azért is, mert ez jelentősen befolyásolja az emberi méltósághoz való jogot⁴, a nők autonómiáját, az állam szerepét és a magzat jogait. Egy kiegyensúlyozott szabályozás célja, hogy ezen érdekeket arányosan képviselje, figyelembe véve a társadalom egészére gyakorolt hatást.

A SZÍVHANGRENDELET

Az úgynevezett szívhangrendelet [29/2022. (IX. 12.) BM rendelet], egy 2022. szeptember 15-én hatályba lépett és Magyar Közlönyben közzétett rendelet, amely a magzati szívhang meghallgatásához, illetve a magzatról készült fénykép/felvétel megtekintéséhez köti az állapotos nők terhesség megszakítását. Ez a rendelet kimondja, hogy egy szakorvos az állapotos nővel köteles ismertetni a magzat szívhangját, „a magzati életfunkciók működésére utaló tényezőt”⁵ az abortusz végrehajtása előtti folyamat részeként, illetőleg az ismertetés megtételéről az orvosnak kötelessége nyilatkozni. Maga az említett procedúra alapvetően azt a célt szolgálja, hogy a nőben empátiát keltsen, ezáltal átgondoltabb és megfontoltabb döntést tudjon hozni minden körülmény figyelembevételével. Ezzel a rendelettel a terhesség megszakítások számának visszaszorítása lenne a fő szempont.

Az Alaptörvény „Szabadság és felelősség” részének II. cikke kimondja, hogy a fogantatás pillanatától kezdve a magzati életet megilleti a védelem.⁶ Azonban az Alaptörvény, illetve az 1992. évi LXXIX. törvény, amely a magzati élet védelméről szól azt is tartalmazza és

³ Az egyenlőséget illetően fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy annak több értelmezése, több dimenziója is ismert. Ezzel kapcsolatban az egyenlőség formai és morális fogalmáról ld. részletesen Farkas György Tamás: *Kisebbségek és a választójog*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2024, 86–98.; illetve ennek a választójogban történő megvalósulását illetően ld. még Cservák Csaba – Farkas György Tamás: A nemzetiségek parlamenti képviselőinek elmélete és gyakorlata, *Acta Humana*, V. évf., 2017/3, 23–36.; valamint Csaba Cservák – György Tamás Farkas: Development of the Nationality Law in Hungary, *Journal on European History of Law*, Vol. 11, 2020/1, 145–151.; Farkas György Tamás: A kisebbségek parlamenti képviselőire vonatkozó speciális választójogi szabályozások elhatárolása az aktív és a passzív választójog alapján, *Parlamentari Szemle*, VII. évf., 2022/2, 25–46.

⁴ Az emberi méltósághoz való joggal összefüggésbe ld. még Mészáros Ádám Zoltán: Az élethez való jog a jogellenességet kizáró okok tükrében, *Jogelméleti Szemle*, 2013/1, 2.

⁵ Hercsel Adél: Az abortusztörvény zsarolja és megalázza a magyar nőket, *Index.hu*, 2022. szeptember 15., <https://index.hu/belfold/2022/09/15/abortusztorveny-szivhang-reakciok-tuntetes/> (Letöltés: 2024. október 25.)

⁶ Tóth J. Zoltán: Élethez való jog és életvédelem pro futuro *Pázmány Law Working Papers* 2011/12, 1-21.

hangsúlyozza, hogy az állapotos nőt hasonló védelem, illetőleg támogatás illeti meg, mint a magzatot.

Az abortusz kérdése minden korban megosztó téma volt, így ez a rendelet is rengeteg emberben kettős érzést keltett, és az ellentétes ideológiát valló személyek között is nézeteltérést eredményezett. Habár az abortuszt nem korlátozta jobban a jogalkotó, mégis egy plusz lépést iktatott be a folyamat menetébe, ezzel némiképp bonyolítva azt. Több jogász vizsgálta a meghozott normát, emellett számos tüntetés és demonstráció is szerveződött a törvény módosítását követően ezt kifogásolók által szervezve, melyekről később fogok részletesebben írni.

ABORTUSZ KÉRDÉSKÖRÉVEL FOGLALKOZÓ IRÁNYZATOK

Ebben a részben az abortusz témájához kapcsolódó nézeteket fogom felsorolni, amelyek lényegesek lehetnek egy ilyen törvény/rendelet meghozatalában, illetve azt megelőző mérlegelésben és vitában. Érdeemes megemlíteni, hogy különböző jogalkotók, az Alaptörvényt eltérően értelmezhetik, saját terhességmegszakításhoz kapcsolódó meggyőződések alapján. Ez különösen igaz arra a kérdésre, hogy mikortól tekinthető a magzat önálló jogalanynak, vagyis mikortól számít élő embernek.

Az abortuszt témáját tekintve elsősorban két jól elhatárolható irányzatot vizsgálhatunk.⁷ Az első a „*pro-choice*” kategória. A „*pro-choice*” véleményt támogatók köre az anya önrendelkezési jogát és döntési lehetőségét előtérbe helyezők. Ezen gondolatot osztó társadalmi csoportok szerint a nő terhessége kizárólag rá tartozik, neki van joga eldönteni mi történik a testével, mi lesz a születendő gyermek sorsa. Egy újabb aspektus, hogy a gazdaságilag és társadalmilag alsóbb osztályba tartozó családok között, akik az abortusz díját nem engedhetik meg maguknak, illetve a folyamatban, ami övezi nem kívánnak részt venni, rengeteg esetben előfordul, hogy a megszületett csecsemőt a kórházban hagyják, vagy egyszerűen kidobják a kukába. Az is előfordulhat, hogy humánusabb megoldásként szimplán az örökbeadást választják.

Jobbágyi Gábor könyvében ír róla, hogy egyes gondolatok szerint a „*pro-choice*” „mozgalom” elsősorban a 20-21. században előtörő liberalizálódásnak köszönhető, mely

⁷ Ronga Adrienn: Az élet elejéhez kötődő alkotmányos kérdések, avagy az abortusz alkotmányjogi megítélése, *KRE-Dit*, VII. évf., 2024/1, 110–120.

segítségével a szellemi javak – mint az élet – vesztek fontosságukból, helyette pedig a materiális javak, mint a pénz, vagy egyéb kézzel fogható értékek kerültek előtérbe. Ennek köszönhető az abortusz legalizálása, az enyhítésre és normalizálásra való törekvés.

A másik csoport a „*pro-life*”. Többségében ők érvelnek a szívhangrendelet bevezetésének indokoltsága mellett, a magzati élet védelme miatt. Véleményük szerint mivel az élet a fogantatás pillanatában kezdődik, ebből következően az abortusz gyilkosság. A magzati szívhang meghallgatását követően, a nőben megindulhatnak az anyai ösztönök, hiszen a folyamat során rádöbbenhet arra, hogy benne egy élet növekszik és ezt nem szeretné eldobni. A művi terhességmegszakítás után sok nő megbánhatja döntését, hogy nem adott esélyt leendő gyermekének a megszületésre, saját magának az anyaság szépségeinek megélésére. Az abortusz következményei között lehet depresszió, szorongás, elszigeteltség érzése.⁸ Papok vagy szakértő szférában dolgozó segítők véleménye szerint, néha elég csupán az érzelmi támogatás vagy az anyasággal kapcsolatos kételyek és félelmek eloszlatása, hogy valaki az anyaság mellett döntsön, amikor a művi vetélést fontolja.⁹

ABORTUSZ SZABÁLYOZÁS TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE¹⁰

A szabályozás történeti áttekintése során érdemes kiemelni a korábbi törvények kapcsolódási pontjait a napjainkban élő rendelkezésekkel. A terhességmegszakításra vonatkozó jogalkotás minden korban egy nehéz terület volt, a jogalkotónak sosem volt könnyű dolga arányos és minden emberi jogra és gazdasági érdekre tekintettel lévő normák alkalmazásában, meghozatalában.

Az ókori görög civilizációkban, főleg Mezopotámiában és Egyiptomban nem volt szigorú szabályozás az abortuszra vonatkozóan. Legtöbbször gyógynövényeket, különféle ételeket, koplalást, illetve alternatív eljárásokat alkalmaztak a terhességmegszakítás sikeres eredményének elérése érdekében. Ebben az időben az abortuszt nem tekintették bűnnek vagy

⁸ Vö. Frivaldszky János: Az emberi személy alkotmányos fogalma felé - a méhmagzat életjogának tesztjén keresztül, in Schanda Balázs – Varga Zs. András: *Láttelel közjogunk elmúlt évtizedéről*, Budapest, PPKE-JÁK, 2010, 19.

⁹ Ld. erről részletesen Jobbágyi Gábor: *Az élet joga: abortusz, eutanázia, művi megtermékenyítés*, Budapest, Szent István Társulat, 2004.

¹⁰ Grebelyné Kiss Evelin: Az abortusz törvényi szabályozása és megítélése napjainkban, *Valóság*, LXI. évf., 2018/5, 1–8.

gyilkosságnak, nem is volt kezdetekben különös törvény vagy társadalmilag elfogadott norma ezzel kapcsolatban.

Az ókori Görögország neves filozófusai, mint Hippokratész is fontosnak tartották, hogy orvos végezze el a beavatkozást, bár Hippokratész kifejezetten ellenezte a magzatelhajtást. A „hipokratészi eskü” alapján, egy orvos nem végezhetett el a terhesség megszakítását a várandós nőn. „Senkinek sem adok halálos mérget, akkor sem, ha kéri, és erre vonatkozólag még tanácsot sem adok. Hasonlóképpen nem segítek hozzá egyetlen asszonyt sem magzata elhajtásához.”¹¹ Az orvosok mai esküje is ezen az ókori görög fogadalmon alapul, azonban az évek során az eskü szövege sokat változott, többek között a hivatkozott részt sem tartalmazza már. Némely filozófus viszont, például Platón vagy Arisztotelész bizonyos körülmények között szintén elfogadta az abortuszt. A filozófusok ellentétes nézetei kihatással voltak a társadalomra is, ami gyakran egyet nem értést, vitát szült. Ebben a korban a gyermekek számát többször kellett szabályozni a gazdasági vagy társadalmi korlátok miatt, illetve a gyermek gyengeségének látszata esetén a már világra jött csecsemő életének elvétele is előfordulhatott.

Az ókori keleten Hammurabi törvényei alapján (209–214) több esetben pénzbírsággal sújtották, ha egy férfi hibájából, egy nő kihordandó gyermeke meghalt. Emellett, ha a nő elhunyt, megszületett lányát is meg kellett ölni. Hammurabi törvényeiben az alábbi formában jelenik meg a magzati élet, illetve az anya védelme. 209. §. „Ha valaki másnak a feleségét megüti s azt, a mi szivében volt vele elvetélteti: azért, ami szivében volt, X sekel ezüstöt fizet.”¹²

Az idézett jogszabály-részletből azt a következtetést lehet levonni, hogy ebben a korszakban nemcsak az orvosi úton történő terhesség megszakítást büntették, hanem a nem szándékos „véletlen” történő vetélést is.

A magzati élet védelme az Ószövetségben is fontos jelentőséggel bírt, amely többek között a szemet szemért fogat fogért elvben is megnyilvánult. Ezen elv alapján, amennyiben egy férfi hibájából koraszülötten született meg egy gyermek, büntetést szabtak ki a férfirra. Azonban hogyha a gyermek meghalt, a halálát okozó személynek is az életével kellett fizetni hibájáért.

¹¹ Hippokratészi eskü, *Magyar Katolikus Lexikon*, 2013, <https://lexikon.katolikus.hu/H/hipokratészi%20eskü.html> (Letöltés: 2024. október 30.)

¹² Kmoskó Mihály (ford.): *Hammurabi törvényei*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület Jog- És Társadalomtudományi Szakosztálya, 1911, 55.

Ha férfiak verekednek, és úgy meglöknek egy terhes asszonyt, hogy az idő előtt megszül, de nagyobb szerencsétlenség nem történik, akkor bírságot kell fizetni aszerint, ahogyan az asszony férje megszabja, és bírák előtt kell azt megadni. Ha viszont nagyobb szerencsétlenség történt, akkor életet kell adni életért. Szemet szemért, fogat fogért, kezét kézéért, lábat lábért, égetést égetésért, sebet sebért, kék foltot kék foltért. (2Móz 21)

A középkorban a kereszténység elterjedésével egyre nagyobb szerepet kapott a magzati élet védelme. Ebben az időszakban kezdett lényeges aspektussá válni a terhesség időtartama és a magzati fejlődés szakaszai az abortusz végrehajtása előtt. A társadalmi szembenállások nagy teológiai kérdése a középkorban az abortusz témájával kapcsolatban a test és lélek fogantatásának ideje volt. Utóbbi azért is maradhatott a mai napig vitás kérdés, mert biológiailag a lélek és test kialakulásának ideje nem vizsgálható. Ezek a középkorban született gondolatok alapozzák meg azt, hogy csak a terhesség bizonyos hetéig lehessen a művi abortuszt végrehajtani, ami tulajdonképpen a mai szabályozás alapja.

Néhány gondolkodó szerint a fogantatás pillanatában, ahogy a test, a lélek is kialakul, ezáltal a magzat egy teljes értékű embernek számít, ebből következően megölése gyilkosság. Ronald Reagan amerikai elnök például 1984-ben kijelentette, hogy „a magzat hosszú és borzalmas fájdalmat él át az abortusz során”, amelyből következtethető, hogy ő is a fogantatás pillanatától számolja a magzati élet kezdetét. Ez az állítás biológiailag semmilyen kutatással vagy vizsgálattal nem bizonyítható, hiszen születés után nem tud a gyermek nyilatkozni róla, hogy mit érezhetett magzat korában, illetve nem léteznek olyan tesztek sem, amelyek ebben a korai fázisban az érzéseket vagy lehetséges gondolatokat a működő életfunkciókon kívül (pl. kialakult szervek) bizonyítani tudnák.

Jobbágyi Gábor az élet joga című könyvében azt vizsgálja, hogyan lehet az élet kezdetét különböző módokon megítélni. Vannak olyanok, akik szerint először a test, és később a szellem alakul ki. Azonban vitatott, hogy a terhesség hányadik hetétől történik ez meg. Néhány filozófus szerint a fogantatástól számított 14. napon kezdődik a magzati élet, hiszen ekkor ágyazódik be a megtermékenyített petesejt a méhfalba, a méhlepény is ettől az időszaktól kezd kialakulni, amely kulcsfontosságú a terhességben. Ide kapcsolódik néhány fogamzásgátló szer működése, amely ezt a beágyazódási folyamatot gátolja meg, hogy a magzat fejlődése ne tudjon megkezdődni. A magzati élet kezdetét néhány gondolkodó a 3. hónapot követő időszakhoz köti. Ennek oka, hogy ekkor fejlődik ki a magzat agya, ekkor kezdenek kialakulni a fontos, életfunkciókat mutató és ebben elengedhetetlen szerepet betöltő szervei. Végző soron az utolsó

nézet alapja, hogy az emberi élet kezdete maga a születés. Ez a leginkább kézzel fogható állapot, a jogképeség inentől kezdve vitathatatlan.¹³

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

A 18. században szinte minden országban szigorú normákkal szabályozták az abortuszt, amely csak a 2000-es évek közeledtével és a társadalom liberalizálódásával enyhült. Ezek a rendelkezések több esetben hozzájárulhattak, illetve alapjaiul szolgálhattak a mai, 21. században hatályos terhesség megszakításra vonatkozó jogszabályok létrejöttéhez.

Egy Angliában 1861-ben hatályba lépett törvény¹⁴ szerint például, büntetni kell akár életfogytig tartó börtönbüntetéssel is azt a személyt, aki a magzat elhajtását szándékosan követi el, legyen szó bármilyen otthoni módszerről, vagy korábban gyakran alkalmazott praktikáról (például gyógynövények, vagy egyéb eszközök hüvelybe való felhelyezése) melyek természetesen nem a művi abortusz kategóriájába esnek.

Romániában 1966-ban (más források szerint 1970-ben) a Ceaușescu korszakban léptették jogerőre a Decret 770 rendeletet,¹⁵ amely az abortuszt némely fogamzásgátló eszközzel egyidőben tiltotta be. Ceaușescu fő szándéka az országban élő emberek számának megnövelése volt. Ebben játszott fontos szerepet az abortusz korlátozásának szigorítása, ezáltal a társadalom gyermekvállalásra ösztönzése. Ilyen intézkedés volt például, hogy csak a 4. gyermek után volt engedélyezett a művi terhesség megszakítás, hiszen ez volt a teljesítendő terv. A művi abortusz elvégzése csak megadott esetekben volt lehetséges, melyre a törvény szövege is kitér. A törvény alapján a terhesség kizárólag azon esetekben volt megszakítható, amennyiben az a nő életét veszélyeztette volna; a gyermek egyik szülője súlyos örökletes betegségben szenvedett; nagy eséllyel fejlődési rendellenességgel született volna meg a gyermek, a terhes nő testi szellemi vagy érzékszervi fogyatékosággal rendelkezett, 45 évnél idősebb volt, vagy már 4 gyermeket szült és ő gondoskodik róluk; illetve amennyiben a terhesség nemi erőszak eredménye volt.

A Decret 770 azt is kimondja, hogy az abortusz még ezen indokolt esetekben is csak a terhesség tizenkettedik hetéig végezhető el. Habár ez alól előfordulhatott néhány kivételes eset,

¹³ Ld. Jobbágyi: *Az élet joga*.

¹⁴ Offences against the Person Act 1861 – 1861 c. 100 (Regnal. 24_and_25_Vict), <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/24-25/100/contents>

¹⁵ Decret Nr. 770 din 1 octombrie 1966 – pentru reglementarea întreruperii cursului sarcinii/

például amikor a nő életét veszélyeztette volna a terhesség. Ebben az esetben a terhesség megszakítás a várandósság 6. hónapjáig volt elvégezhető. Az időbeli meghatározásban hasonlóságot fedezhetünk fel a ma Magyarországon hatályos abortuszszabályozással, mely szintén időben határozza meg a művi terhességmegszakítás határait.

A Decret 770 következményeképpen felmerülő egészségügyi problémák miatt a korban megnövekedett az illegális abortuszok száma. A kétségbeesett nők szinte bárkihez elmentek a segítség reményében, annak érdekében, hogy ne kelljen még egy gyermeket szülniük. Ezen illegális megoldások miatt a korban több ezer nő életét veszítette. Végül 1990-ben a jogalkotó hatályon kívül helyezte a rendeletet. Ezen norma hatásai között említhető még a társadalomba ivódott félelem a terhességtől. Rengeteg nő számára az abortusz kriminalizálása miatt mindennapi aggodás tárgyává vált a teherbe esés, illetve ennek megakadályozása.

A MAGYAR SZABÁLYOZÁS TÖRTÉNETE¹⁶

A 19. században, illetve a 20. század elején Magyarországon az abortusz teljeskörűen tiltva volt. A Rákosi korszak alatt az 1878. évi V. törvény (Csemegi-kódex) 285. §-a alapján a magzatelhajtást kívánó anya az ezt végrehajtó személlyel együtt öt évig terjedő börtönbüntetésre volt ítélandó. Ezen kívül a Csemegi kódex a házasságon kívüli terhességet is büntette. Ez a rendelkezés 1956-ig volt hatályos. 1945. február 14-én a Budapesti Nemzeti Bizottság egy alkalommal kivételt tett ezen szabályozások alkalmazása alól, ekkor így rendelkezett: „azt a megfelelő engedélyek után az orvos – kizárólag egészségügyi intézetben és a magyar születésszabályozási gyakorlatban most először ingyenesen – elvégezheti” – írja Pető Andrea *Budapest ostroma 1944–1945-ben – női szemmel* című cikkében.¹⁷ Ezen enyhítés oka a szovjet katonák által szexuális erőszak áldozatául esett nők voltak. A forrás alapján hivatalosan az említett rendelkezés nem került kihirdetésre, kizárólag utasítás formájában adták az érintett személyes tudtára.

A világháború végét követően Magyarországon a születések száma nem növekedett, amelynek köszönhetően az ország elmaradt a Szovjetunióban elvárt követelésektől, ahol egy

¹⁶ Kocsis Piroska: Abortuszellenes propaganda az ötvenes évek elején, *Archív NET – XX. századi történeti források*, XVI. évf., 2016/3, https://www.archivnet.hu/politika/aki_ettol_a_naptol_fogva_abortuszt_hajt_vegre_azt_a_legkemenyebben_buntetjuk.html (Letöltés: 2025. március 24.)

¹⁷ Lásd Pető Andrea: Budapest ostroma 1944–1945-ben – női szemmel, *Budapesti Negyed*, VIII. évf., 2000/3–4 (29–30.), 208.

1936-ban hozott abortuszrendelet következtében kívánták az életszínvonalat a születek számával együtt megnövelni.¹⁸

1951-ben az anyaság és gyermekvállalás ösztönzése céljából a Magyar Népköztársaság létrehozta az „Anyasági Érdemrend és Érdemérem” elnevezésű kitüntetést. Ezt azok a nők kaphatták, akik legalább hat gyermeket szültek, ezzel „hasznos tagjává válva a társadalomnak”, gyarapítva a népesség számát.

A Minisztertanács 1953. február 8-án-Ratkó Annával, az első női egészségügyi miniszterrel-újabb szabályozást hozott. Ez volt az 1954-től 1956-ig hatályban lévő úgynevezett „Ratkó-rendelet”, az anya- és gyermekvédelem továbbfejlesztéséről szóló 1004/1953. (II. 8.) számú határozat. Ezen határozat alapján a nép közös ügyének nevezi a jogalkotó a családot, az anyaságot, illetve a gyermekek fokozott védelmét. Ezzel az abortusz szabályozás egy új szintre lépett, hiszen az erős tiltást túlmenően, kifejezetten a társadalomra károsnak, a gazdasági érdekeket hátráltatónak tartja a magzatelhajtást. A határozat VI. Fejezetében („Küzdelem a magzatelhajtás ellen”) megjelenik a gyermektelenek adójának bevezetése is, a (dolgozó, illetve állapotos) anyák számos kedvezményével együtt.

A Ratkó-korszakban, illetve azt követően erősen fellépő terhességmegszakítás ellen indított hadjáratban egy kis fellélegzést hozhatott a magyar nőknek az 1956-ban bevezetett 1047/1956. (VI. 3.) számú minisztertanácsi határozat. Ez alapján a művi abortusz végrehajtásához szükséges egészségügyi, illetve szociális indokok mellé felvettek egy harmadikat is, amely a „megszakításhoz mindenáron való ragaszkodás” volt (*Egészségügyi Közlöny*, 1956. Kormányhatározatok, 268). Ez hatalmas előrelépést jelentett, hiszen ily formában az abortusz legalizálásával megszűnhetett a nők mindennapi félelme a terhességtől, illetve az anyaságtól egy nem kívánt magzat megfogánása esetén, hiszen nem volt kényszer, hogy azt a gyermeket a nő, illetve párja akarata nélkül is, a kormány utasítására világra kell hozni. A KSH adatai alapján¹⁹ ebben az időszakban jelentősen megugrott a művi terhességmegszakítások száma, több tíz évig több abortuszt hajtottak végre, mint ahány gyermek világra jött, ami rendkívül jól mutatja a társadalmi igényt erre a beavatkozásra.

¹⁸ Lásd: Kocsis: *Abortuszellenes propaganda*

¹⁹ Terhességmegszakítások, *KSH 150*, 2017, 3–5.

<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/terhessegmegsz16.pdf> (Letöltés: 2025. március 26.)

A terhességmegszakítás iránti kérelem elbírálásáról szóló 4/1973. (XII. 1.) EüM rendelet 5. és 6. §-a az úgynevezett „abortuszbizottságok” felállítását rendeli el, melynek hatására az 1970-es évektől az abortuszok száma visszaszorult, és az élve születések aránya is emelkedett.

Ezt követően a 90-es években szintén nagyobb változást hozott a 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, amely a korábbi szabályozást alkotmányellenesnek mondja ki.²⁰ Emellett rendelkezik egy új, alkotmányos szempontból megfelelő abortuszsabályozás bevezetéséről is. Ennek hatására került bevezetésre az 1992. évi LXXIX. törvény a magzati élet védelméről, amely a mai napig hatályos.²¹

Magyar hatályos szabályozás

A magyar szabályozás – több külföldi országhoz hasonlóan – a magzat fejlettségének stádiumaihoz köti az abortusz engedélyezését. Hazánkban az alábbi esetekben kérelmezhető az abortusz: erőszak esetén, amennyiben a gyermek súlyos fogyatékkal születne meg, az anya egészségét veszélyeztető szituációkban vagy súlyos válsághelyzetre hivatkozva. Ez az utóbbi – a súlyos válsághelyzetre hivatkozás – a leggyakoribb Magyarországon, hiszen ez nem igényel további bizonyítást, csupán a nő gyámhivatal előtt tett nyilatkozatát.

Az egészségügyi okot két szakorvos egybehangzó nyilatkozatával köteles a várandós nő igazolni. Hogyha magzatnál fennálló egészségügyi okokra hivatkozik valaki, azt genetikai tanácsadó, vagy egy szakmailag illetékes országos intézet által kijelölt kórház szülészeti nőgyógyászati osztálya közül szintén két szakorvos egybehangzó véleményéről kiállított dokumentum tudja indokolni. Ha erőszak, azaz bűncselekmény eredménye a terhesség, rendőrségi nyomozók vizsgálják ennek valóságtartalmát.

Itthon az említett indokok bármelyikének fennállása esetén is maximum a terhesség tizenkettedik hetéig indítható meg az abortusz folyamata. Ebben az esetben az anya önrendelkezési joga kerül előtérbe. A terhesség tizenkettedik hete után a magzati élet védelméhez fűződő intézményvédelmi kötelezettség válik lényegesebb szemponttá. Ennélfogva az abortusz ezután már csak különösen indokolt esetekben végezhető el. Például, ha a terhesség az édesanya életét veszélyezteti, vagy a magzat genetikai okok vagy egyéb

²⁰ Lásd erről Kiss János: Az Alkotmánybíróság az élethez való jogról, *Jogtudományi Közlöny*, XLVII. évf., 1992/3–4, 118–133.

²¹ Vö. Tóth Gábor Attila: A második abortuszdöntés bírálata, *Fundamentum*, III. évf., 1999/1, 84.

környezeti behatások okán károsodott a várandósság ideje alatt. Az abortusz a terhesség tizennyolcadik hetéig végezhető el, amennyiben a terhes nő 18 év alatti, tehát korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen, önhibáján kívül eső egészségi ok, vagy orvosi hiba miatt nem derült fény korábban a terhességre, és emiatt lépte át a tizenkettedik hetet.

Az abortusz folyamatának első lépését a családvédelmi szolgálatnál kell megindítani, ahol egy konzultáción kell részt vennie a várandós nőnek. Ezt egy rövid gondolkodási idő követi (általában 3 nap), aminek leteltével egy újabb tanácsadáson kell az anyának részt vennie, ahol már a terhességet orvosi papírokkal kell igazolni. A folyamat ezen pontjába történt beavatkozás a 2022-ben hatályba lépett szívhangrendelettel. Miután a nőt az orvos megvizsgálta és megállapította a terhesség tényét, nem elég az erről nyilatkozó okiratot bemutatni (mint korábban) hanem az állapotos nőnek a magzat életfunkciókra utaló jelét is meg kell tekintenie, tudomásul véve ezzel a tényt, miszerint benne egy életjeleket mutató entitás növekszik. A törvény szövegéből következtetni lehet arra, hogy a magzati életfunkciókra utaló jel bemutatása nem csak a szívhang meghallgatásával érhető el, hanem ugyanúgy az ultrahang felvétel megtekintéséből is. Ez alapján, ha valaki megtagadja magzata szívhangjának meghallgatását, az ultrahang felvételt is megnézheti a gyermekről. Ha még ezek után is fenntartja az igényét a terhes nő az abortusz végrehajtására, 8 napos határidőn belül elkezdődik az időpont egyeztetése a műtétre.

Magyarországon csak a műtéttel végrehajtott – úgynevezett művi – abortusz érhető el. Néhány külföldi országban az abortusztábla is engedélyezett, amely egy sokkal humánusabb módszer terhesség megszakításra, hiszen nem igényel műtéti beavatkozást. Magyarországon előfordultak demonstrációk, illetve törvényjavaslatok az abortusztábla bevezetése melletti érvelés részeként, azonban az országgyűlés a mai napig nem fogadta el.²²

ALKOTMÁNYOS AGGÁLYOK

Az alkotmányos kérdések egyik legfőbb pontja az abortusz témájával kapcsolatban összefügg a dilemmával, hogy mikortól tekintjük a magzatot jogképes embernek, amelyet a magyar alkotmány a XV. cikkében nevesít. Biológiailag életnek nevezzük azt az időtartamot, amely a

²² Lásd erről Csink Lóránt (et al.): *Alkotmányjog*, Budapest, Novissima kiadó, 2020, 32–33.; továbbá Tudnivalók a terhességmegszakításról, *TASZ*, 2025, <https://tasz.hu/tudastar/terhessegmegszakitas-tajekoztato/> (Letöltés: 2025. január 30.)

fogantatástól a halál bekövetkeztéig tart. A jogalkotók viszont a mai napig nem jutottak konszenzusra, illetve az alkotmányból sem következtethető, hogy a magzatot embernek lehet-e tekinteni, ennél fogva jogalanyiséggal rendelkezik-e születése előtt. Ez egyértelműnek tűnhet, hiszen a zigóta ekkor még az anya testének részét képezi, más szempontból nézve viszont önálló szervekkel, „önálló szív működéssel, keringési és idegrendszerrel és individuális jegyekkel.” rendelkezik.²³

Alapjogok ütközése

Az Alaptörvény II. cikkében jelenik meg a magzati élet védelme. Ez, illetve az 1992. évi LXXIX. (magzatvédelmi) törvény szabályozza a fentebb is említett abortuszt engedélyező körülményeket Magyarországon. Az abortusz legalizálásával kapcsolatban azonban nem az élethez való jog vizsgálendő, hanem az állam magzatvédelmi kötelezettsége, amely szemben áll a nő önrendelkezési jogával ebben a helyzetben.

Szükségességi-arányossági teszt

Fontosnak tartom megemlíteni a szükségességi-arányossági tesztet is, melynek lényege, hogy egy alapjog – akár részleges – korlátozása esetén kizárólag az elérni kívánt cél megvalósításához szükséges mértékben, ezen céllal arányosan történjen a korlátozás a lehetséges legenyhébb mértékben.

A 2022-ben hozott rendelet módosítás kapcsán, melyben az abortusz folyamatába egy plusz lépést iktattak, felmerülhet a kérdés, hogy az elérni kívánt céllal arányos-e a magzati életfunkciókra utaló jel megtekintése, azaz a „korlátozás”. Itt a cél egyértelműen egy megfontoltabb döntéshozatal a magzat orvosi úton történő eltávolítása esetében, azonban ez további megterheléseket okozhat az állapotos nőnek. Ebből következően lehet dilemma, hogy a nők önrendelkezési jogát milyen mértékben sérti a jogalkotó ezen rendelettel, illetve, hogy a magzatvédelem megköveteli-e ezt a plusz lépést.

²³ Jobbágyi: *Az élet joga*.

Diszkrimináció tilalma

A magyar Alaptörvény XV. cikkében megjelenik a diszkrimináció tilalma. „(2) Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja. (3) A nők és a férfiak egyenjogúak.” Ennek értelmében a 2022-es abortuszrendelet nem csak a nőkre hárít több terhet, de közvetetten kifejezetten a gazdaságilag, illetve társadalmilag alacsonyabb osztályba tartozó nőkre, hiszen az abortusz folyamata rengeteg időt és pénzt vehet igénybe, amivel az említett személyek helyzete tovább nehezedhet, így ez szintén egy alkotmányos aggályként merülhet fel.

Társadalmi egyeztetés hiánya

Számos kérdést felvethet a 2022-es abortuszrendelet kapcsán a társadalmi egyeztetés hiánya, ugyanis a jogalkotók oldaláról semmiféle népszavazáskezdeményezés, vagy népigényfelmérés nem történt a téma kapcsán, ami bár nem kötelező lépés, egy demokratikus államban fontosnak tartott.²⁴

TÁRSADALMI HATÁSOK

Az abortusz szabályozásának kérdésköre mindig megosztó volt, mely egyet nem értést minden további szabályozás újra és újra előhoz. A 2022-ben bevezetett szívhangrendeletet követően ezek a szembenállások szintén kiélesedtek, több demonstráció, illetve ellendemonstráció szerveződött a téma kapcsán.

Szellemi megterhelés

Az újabb abortuszszabályozás bevezetését ellenzők köre főként azzal érvel, hogy egy nőnek az abortuszhoz vezető úton és az ezzel kapcsolatos döntés meghozatala során rengeteg lelki, mentális megterhelésen kell keresztülmennie, melynek okai lehetnek például a környezetéből

²⁴ Ld. Csink: *Alkotmányjog*, 32–33.

ért vélemények, kritikák, esetleg munkahelyi, iskolai, ismerősi körének rosszallása, a személyes őrlődés. Nem is említve azokat az eseteket, amikor a gyermek fogantatása abúzus, azaz erőszak eredménye, ami terhesség ténye nélkül is egy rendkívül nehéz, mentálisan és fizikailag is megterhelő helyzet. Ezekben az esetekben az erőszakot átélt nőknek még a segítség kérése is nehezükre eshet az elszenvedett megszégyenítés és átélt trauma miatt. A trauma feldolgozási folyamatát az egyébként is fáradtságos procedúra menetén felül még tovább roncsolhatja a magzati szívhang meghallgatása egy „erőszakgyermek” akaraton kívüli megfogánása miatt, ezzel mélyítve a sebet, illetve újra és újra átélve a megtörtént helyzetet.

A férfi szerepe

A társadalmi vitákban gyakran felmerül a kérdés a férfi, mint apa szerepével kapcsolatban a döntéshozatali folyamatban. Egyes csoportok szerint a férfinak azonos joga van eldönteni, hogy egy nő az abortuszt elvégezze-e vagy sem, hiszen a közös gyermekük jövőjéről kell a döntést meghozni. Másrésztől egy stabil háttér, egy támogató férfi sok erőt tud adni egy gyermekvállalás előtt álló nő számára. Az ellentétes véleményen lévők köre szerint, habár a férfi, aki a gyermek apja lenne segíthet a döntés meghozatalában, de a végső döntés meghozása kizárólag a nő feladata. Ennek oka, hogy 9 hónapig az ő testében fog növekedni a gyermek, a terhesség befolyásolhatja a hormonjait, a viselkedését, nehezítheti a munkavégzésben, és végül a nő az, aki a szülés folyamatát átéli. Kutatások kimutatták, hogy a gyermek későbbi életét befolyásolhatja, hogyha nem várt gyerek volt, vagy az anya nem fordult felé megfelelő szeretettel illetőleg odafigyeléssel (csecsemő korában, vagy akár később fiatal éveiben).

Sürgősségi fogamzásgátlás

Néhány társadalmi csoport véleménye szerint az abortusz visszaszorítását nagy mértékben elősegítené a sürgősségi fogamzásgátló tabletta (más néven esemény utáni tabletta) könnyebben elérhetővé tétele, illetve a fogamzásgátlási termékek adómentessége, vagy ezen termékek árának csökkentése. Magyarországon a sürgősségi fogamzásgátló tabletta vényköteles, amit a nőgyógyász írhat fel. Több esetben az érintett nők kicsúszhatnak az időből, mert esetleg az orvost nem érik el, nem kapnak időben receptet, vagy számos alkalommal előfordul, hogy az orvos saját meggyőződése miatt egyszerűen nem írja fel a tablettát. Amennyiben vény nélkül is elérhető lenne az esemény utáni tabletta, az jelentősen

megkönnyítené a folyamatot, ami az abortuszok számának csökkenéséhez is vezethetne. Az abortusszal összehasonlítva a sürgősségi fogamzásgátló tablettát (esemény utáni tablettát) jelentősen olcsóbb és gyorsabb, mint egy művi vetélés, illetve mentálisan és fizikailag kevésbé megterhelő az érintett nő számára. Fontos a különbségtétel a folyamatos és a sürgősségi fogamzásgátlás között, mely témában elengedhetetlen lenne a fiatal nők és férfiak szexuális edukációja.

KÖVETKEZTETÉSEK

Összességében elmondható, hogy a szívhangrendelet bevezetése azzal, hogy egy újabb lépést iktat be a terhességmegszakítás folyamatába, mindenképpen elősegíti az átgondolt döntéshozatalt. Habár azok a nők, akik már az abortusz folyamatának ezt megelőző lépésein túl vannak, minden bizonnyal biztosak abban, hogy ezt a műtétet el kívánják végeztetni, így számukra egy felesleges nehezítésnek is tűnhet.

Alkotmányjogi szempontból, bár rengeteg kérdést felvet a hirtelen szabályozás, alkotmányjogászok mégsem mondták ki alkotmányellenesnek a rendelkezést. A fentebb leírtak alapján egyértelműen látható, hogy már az 1950-es évektől a családalapítás, az erre való ösztönzés, illetve a magzat védelme a magyar törvénykezés fontos részét képezi.

Minden szempontot összevetve véleményem szerint nagyon fontos a körültekintő döntés meghozatala az abortuszról, ezért tartottam volna érdemesnek például egy népszavazást a téma kapcsán. Kiemelten szükségesnek tartom a támogatást és – szükség esetén – a tanácsadást az ilyen helyzetben lévő nők számára, azonban kizárólag nyomásgyakorlás és befolyásolás nélkül. Emellett jelentős előrelépés lenne – az akár kisiskolás kortól kezdődő – szexuális edukáció. Rengeteg magyar nő a jogaival és lehetőségeivel sincsen tisztában, amely tudást rendszeres előadásokkal vagy nőjogi kérdésekre specializálódott segélyvonalakkal könnyen át lehetne adni.

BIBLIOGRÁFIA

CSERVÁK Csaba – FARKAS György Tamás: A nemzetiségek parlamenti képviselőinek elmélete és gyakorlata, *Acta Humana*, V. évf., 2017/3, 23–36.

CSERVÁK Csaba – FARKAS György Tamás – RIMASZÉCSI János: Demokrácia, in Kaiser Tamás (szerk.): *Jó állam jelentés 2016*, Budapest, Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó, 2016.

CSERVÁK Csaba – FARKAS György Tamás – Rimaszécsi János: Demokrácia hatásterület, in Kaiser Tamás (szerk.) *Jó állam jelentés 2017*, Budapest, Nordex Nonprofit Kft. – Dialóg Campus Kiadó, 2017.

CSERVÁK, Csaba – FARKAS, György Tamás: Development of the Nationality Law in Hungary, *Journal on European History of Law*, Vol. 11, 2020/1, 145–151.

CSINK Lóránt (et al.): *Alkotmányjog*, Budapest, Novissima kiadó, 2020.

FARKAS György Tamás – RIMASZÉCSI János: A demokrácia mérhetőségének, kutatásának aktuális kérdései, *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 2016/27, 2–22.

FARKAS György Tamás: Az alkotmányjogi panaszok befogadása központi problémaköréről, *KRE-DIt*, IV. évf., 2021. Jogtudományi Különszám, 1–16.

FARKAS György Tamás: Az alkotmányjogi panasz befogadhatósága, különös tekintettel az alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésre, *KRE-DIt*, III. évf., 2020/2, 1–35.

FARKAS György Tamás: A kisebbségek parlamenti képviselőire vonatkozó speciális választójogi szabályozások elhatárolása az aktív és a passzív választójog alapján, *Parlamenti Szemle*, VII. évf., 2022/2, 25–46.

FARKAS György Tamás: Az utólagos normakontroll valódi alkotmányjogi panasz befogadhatóságára gyakorolt hatása, avagy az alapvető alkotmányjogi kérdés követelménye mint speciális ítélt dolog az Alkotmánybíróság gyakorlatában, in Anon (szerk.): *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban II.: Alkotmánybírósági panasz – hatáskörrel kapcsolatos kérdések*, Budapest, HVG-ORAC, 2019, 558–567.

FARKAS, György Tamás – RIMASZÉCSI, János: Current issues of measurability and research of democracy, in Kaiser, Tamás (ed.): *Measurability of Good State and Good Governance II*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2017.

FARKAS György Tamás: *Kisebbségek és a választójog*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2024.

FRIVALDSZKY János: Az emberi személy alkotmányos fogalma felé - a méhmagzat életjogának tesztjén keresztül, in Schanda Balázs – Varga Zs. András: *Láttelek közjogunk elmúlt évtizedéről*, Budapest, PPKE-JÁK, 2010.

GREBELYNÉ Kiss Evelin: Az abortusz törvényi szabályozása és megítélése napjainkban, *Valóság*, LXI. évf., 2018/5, 1–8.

JOBBÁGYI Gábor: *Az élet joga: abortusz, eutanázia, művi megtermékenyítés*, Budapest, Szent István Társulat, 2004.

KISS János: Az Alkotmánybíróság az élethez való jogról, *Jogtudományi Közlöny*, XLVII. évf., 1992/3–4, 118–133.

KMOSKÓ Mihály (ford.): *Hammurabi törvényei*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület Jog- És Társadalomtudományi Szakosztálya, 1911.

MÉSZÁROS Ádám Zoltán: Az élethez való jog a jogellenességet kizáró okok tükrében, *Jogelméleti Szemle*, 2013/1, 2.

PETŐ Andrea: Budapest ostroma 1944–1945-ben – női szemmel, *Budapesti Negyed*, VIII. évf., 2000/3-4 (29-30.), 203–220.

RONGA Adrienn: Az élet elejéhez kötődő alkotmányos kérdések, avagy az abortusz alkotmányjogi megítélése, *KRE-DIt*, VII. évf., 2024/1, 110–120.

TÓTH Gábor Attila: A második abortuszdöntés bírálata, *Fundamentum*, III. évf., 1999/1, 81–91.

TÓTH J. Zoltán: Élethez való jog és életvédelem pro futuro *Pázmány Law Working Papers* 2011/12, 1–21.

Egyéb források

HERCSEL Adél: Az abortusztörvény zsarolja és megalázza a magyar nőket, *Index.hu*, 2022. szeptember 15., <https://index.hu/belfold/2022/09/15/abortusztorveny-szivhang-reakciok-tuntetes/?token=ab0bb1247d5cfa5b6b2c929df63f52>

Hippokratészi eskü, *Magyar Katolikus Lexikon*, 2013, [https://lexikon.katolikus.hu/H/hippokratészi eskü.html](https://lexikon.katolikus.hu/H/hippokratészi_eskü.html)

KOCSIS Piroska: Abortuszellenes propaganda az ötvenes évek elején, *Archív NET - XX. századi történeti források*, XVI. évf., 2016/3, https://www.archivnet.hu/politika/aki_ettol_a_naptol_fogva_abortuszt_hajt_vegre_azt_a_legkemenyebben_buntetjuk.html

Terhességmegszakítások, *KSH 150*, 2017, <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/terhessegmegsz16.pdf>

Tudnivalók a terhességmegszakításról, *TASZ*, 2025, https://tasz.hu/tudastar/terhesseg_megszakitas-tajekoztato/

Tóth Kordélia

A DIGITALIZÁCIÓ HATÁSA AZ ÖNÁLLÓ BÍRÓSÁGI VÉGREHAJTÁSBAN

1. A TECHNOLÓGIAI FEJLŐDÉS HATÁSA AZ ÖNÁLLÓ BÍRÓSÁGI VÉGREHAJTÁSI ELJÁRÁSRA

A jogban a digitalizáció (az elektronikus szövegszerkesztő, majd az Internet és az elektronikus levél) eleinte szintén nem ígért többet csak „papírmentes” irodát, amelyben az iratokat nem kell kinyomtatni és postán küldeni, így gyorsabbá lehet tenni az iratmozgást, és pénzt lehet megtakarítani. Hamar kiderült azután, hogy a digitális szöveglétrehozás lehetővé teszi, hogy az ügyfelek eleve bizonyos információkat adatként, strukturált információként elektronikus úrlapokon adjanak be.¹ A végrehajtási eljárások ma már jelentős mértékben elektronizáltak, amelynek előnyei a gyorsaságban, az átláthatóságban és a költséghatékonyságban egyaránt megmutatkoznak. Különösen az árverések (kevés kivétellel) ma már elektronikus úton zajlanak, a végrehajtó által kibocsátott megkeresések adós bankszámlaszámára, és az azokra érkező válasz a pénzügyintézetektől, de a végrehajtási ügyek kiosztása is elektronikusan zajlik.² Az Adós tulajdonában levő ingatlanokról a Takarnet rendszer segítségével, de a bejelentett lakcíméről, tulajdonában levő gépjárművekről is elektronikusan kéri le az információkat.³

A digitalizáció előnyei mellett azonban a technológiai átállás kihívásokat is hozott, különösen a veszélyhelyzeti időszakban. A 2020-as pandémia idején kiemelkedtek azok a problémák, amelyek az ügyvédek és a bírósági végrehajtók közötti kommunikációban már korábban is jelen voltak. A veszélyhelyzeti időszak kiemelte azokat a problémákat, amelyek az ügyvédek és a bírósági végrehajtók között már a veszélyhelyzet előtt is fennálltak. Egyrészt a ma 227 fős önálló bírósági végrehajtói állományból jelentős számú végrehajtó még nem volt elérhető az e-papír felületen (nem volt e-papír-csatlakozása). Bár elviekben ezek a végrehajtók is elérhetőek voltak a Végrehajtási Iratok Elektronikus Kézbcsítési Rendszere (VIEKR) útján, ehhez egyrészt elég körülményes és költséges volt csatlakozni az ügyvédeknek, másrészt gyakran egyes végrehajtók az így küldött beadványokat sem töltötték le vagy válaszoltak rá. Emiatt a Budapesti Ügyvédi Kamara elnöke 2020 áprilisában levelet írt a Magyar Bírósági

¹ Lásd Zódi Zsolt: A digitalizáció hatása a jogász szakmára, *Gazdaság és Jog*, XXVI. évf., 2018/12, 3–9.

² A végrehajtói megkeresések elektronikus mivolta azért is kardinális jelentőségű, mert például a végrehajtási jog ingatlannyilvántartásba történő bejegyzését a gyakorlatban többször megkísérlik megelőzni az érintett ingatlan elidegenítésével; a digitalizáció lehetősége gyorsíthatja a folyamatot a végrehajtás érdekében. Lásd Lajos Edina: *Jog és erkölcs egyes követelések végrehajthatósága tekintetében*, kézirat, 2025, különösen 2.

³ Lásd Udvarý Sándor – Kravjanszki Eszter: A bírósági végrehajtási eljárás elektronizálásának tapasztalatai, *Magyar Jog*, 2018/5, 292–299.

Végrehajtói Kar hivatalvezetőjének. A bírósági végrehajtók elérhetőségi problémája mostanra lényegében hivatali úton megoldódott, hiszen ma már minden végrehajtó hivatali kapuja e-papír segítségével is megcímezhető (így okafogyottá vált az ügyvédek számára a VIEKR-csatlakozás is).⁴

2. AZ ELEKTRONIKUS ÁRVERÉSI RENDSZER MŰKÖDÉSE ÉS HATÁSAI

Elsőként az Elektronikus Árverési Rendszert (a továbbiakban: EÁR) mutatom be. Az EÁR bevezetése álláspontom szerint a magyar végrehajtási rendszer digitalizációjának legnagyobb mérföldköve.

A végrehajtási eljárások talán legérzékenyebb, ezáltal legvitatottabb és leginkább támadható része az árverés, azok közül is elsősorban az adósok lakóingatlanának az árverezése. Rendkívül fontos ezért, hogy ezen árverések nyomon követhetők és a társadalom számára elérhetőek, nyilvánosak legyenek. Az EÁR garantálja a végrehajtási eljárásban résztvevő felek számára a tisztességes eljáráshoz való alkotmányos alapjog⁵ támasztotta követelményrendszerét.⁶ Az EÁR bevezetése a digitalizáció egyik kulcsfontosságú lépése volt a magyar végrehajtási rendszerben, amely nemcsak az eljárások átláthatóságát növelte, hanem a hatékonyságot és az elérhetőséget is jelentősen javította. Az EÁR működésének alapja, hogy az árverési folyamat teljes egészében elektronikus platformon zajlik, amely lehetővé teszi az árverési hirdetmények egységes nyilvántartását és az érdeklődők számára történő hozzáférést.

2.1. Az EÁR jogi és technológiai alapjai

Az EÁR a végrehajtási eljárás digitalizációjának egyik legjelentősebb vívmánya. A rendszer jogalapját az önálló bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Vht.), valamint az elektronikus árverési rendszer informatikai alkalmazásának működtetésére

⁴ Lásd Homoki Péter: Ügyvédi informatika a járványügyi veszélyhelyzet idején, *In Medias Res*, IX. évf., 2020/2, 227–251.

⁵ Az alkotmányos alapjogoknak a jogérvényesítés összes szférájában érvényesülnie kell. Ezt a bírósági eljárást követően az alkotmányjogi panasz intézménye révén az Alkotmánybíróság hivatott garantálni. Fel kell hívnunk emellett a figyelmet, hogy az ombudsman (a szűk értelemben vett közigazgatás mellett) a végrehajtók tevékenységét kifejezetten vizsgálhatja. Lásd erről Cservák Csaba: Az alapjogvédelem komplex intézményrendszere Magyarországon, *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, III. évf., 2015/3, 13–28.

⁶ Lásd Udvary Sándor – Kravjánszki Eszter: A bírósági végrehajtási eljárás elektronizálásának tapasztalatai, *Magyar Jog*, LXV. évf., 2018/5, 292–299.

vonatkozó részletes szabályokról 13/2021. (X. 29.) SZTFH rendelet teremti meg. Ezek a jogszabályok meghatározzák az árverési folyamat elektronikus lebonyolításának kereteit, beleértve a hirdetések közzétételét, az árverések nyilvántartását és a rendszer működtetésének technikai követelményeit.

Az EÁR technológiai alapja egy egységes, elektronikus platform, amely lehetővé teszi az árverési folyamat teljes körű digitalizációját. A rendszer az árverési hirdetések centralizált nyilvántartását biztosítja, így azok könnyen hozzáférhetők az érdeklődők számára. A platform integrált keresőfunkciói megkönnyítik a releváns információk megtalálását, míg az automatizált folyamatok – például a sikertelen árverések nyilvántartásba vétele vagy a hirdetések törlése – csökkentik az adminisztratív terheket, és növelik a hatékonyságot.

2.2. Az árverési folyamat az EÁR-ban

Az új típusú árverési hirdetések nyilvántartása tulajdonképpen az árverés folyamatára épül, ezáltal megkönnyíti a felhasználók számára a hirdetések közti keresést. Így amennyiben az első árverésen nem sikerül az ingatlant értékesíteni, a sikertelenségről szóló hirdetés új menüpont alatt jelenik meg. Ha a sikertelenség oka a licitnaplóból megállapítható, az informatikai rendszer a licitnapló lezárásával egyidejűleg automatikusan közzéteszi a hirdetésben foglalt adatokat a sikertelen árverések nyilvántartásában, egyúttal ahhoz tájékoztatást fűz az árverés későbbi kitűzéséről. Olyan esetben, amikor az árverés sikertelensége az árverési jegyzőkönyv aláírásának elmaradására vagy a vételár megfizetésének elmulasztására vezethető vissza, a sikertelenséget a végrehajtó állapítja meg és az erről szóló hirdetményt az általános szabályok szerint teszi közzé. Az első árverés sikertelenségének megállapításától számított három hónapon belül második árverést kell tartani. Az ismételt árverés kitűzésével egyidejűleg a sikertelenségről szóló hirdetményt a rendszer automatikusan törli.⁷

Az EÁR működésének lényege tehát, hogy az árverési folyamat teljes egészében elektronikus környezetben zajlik. Az árverési hirdetések közzététele egységes formátumban történik, amely tartalmazza az ingatlan adatait, az árverés időpontját, a kikiáltási árat, valamint az eljárással kapcsolatos egyéb releváns információkat. A rendszer lehetővé teszi az érdeklődők

⁷ Lásd Trunkos Anita Krisztina: Ismerkedés a Magyar Bírósági Végrehajtói Kamara Elektronikus Árverési Rendszerével, *Miskolci Jogi Szemle*, VIII. évf., 2013/1, 121–129.

számára, hogy regisztráció és azonosítás után licitáljanak, így biztosítva az eljárás biztonságát és a résztvevők hitelességét.

2.3. Az EÁR előnyei és kihívásai

Az EÁR bevezetése véleményem szerint számos előnnyel jár. Az átláthatóság megteremtése érdekében a rendszer biztosítja, hogy minden releváns információ nyilvánosan hozzáférhető legyen, ami csökkenti a visszaélések lehetőségét és erősíti a bizalmat az árverések iránt, amely a követelés végrehajtásához vezet. A digitalizáció lehetővé teszi az árverési eljárások egyszerűbb, és átláthatóbb lebonyolítását, mivel az elektronikus platform minimalizálja a papíralapú adminisztrációt és az emberi hibák kockázatát. Emellett az EÁR országos elérhetősége biztosítja, hogy a licitálók földrajzi korlátok nélkül részt vehessenek az árveréseken.

Ugyanakkor a rendszer bevezetése és működtetése kihívásokkal teli. Kihívást jelent a rendszer biztonságának fenntartása, hiszen az eljárások integritásának megőrzéséhez az érzékeny adatok védelme kulcsfontosságú. Folyamatos feladatot jelent tehát az EÁR technológiai fejlesztése és a felhasználói élmény javítása.

3. TOVÁBBI DIGITÁLIS ESZKÖZÖK ÉS RENDSZEREK A VÉGREHAJTÁSBAN

Az önálló bírósági végrehajtás digitalizációja nemcsak az EÁR-t érinti. Más eszközök és rendszerek jelentősen hozzájárulnak a végrehajtási eljárások hatékonyságának növeléséhez, az adminisztratív terhek csökkentéséhez és az információáramlás javításához. Ilyen digitális fejlesztések Egységes Végrehajtói Ügyviteli Rendszer, a végrehajtási ügyek közhiteles nyilvántartása és a Végrehajtási Iratok Elektronikus Kézbesítése Rendszere.

3.1. Az egységesítés kulcsa: az Egységes Végrehajtói Ügyviteli Rendszer

A Magyar Bírósági Végrehajtói Kar (korábban: Magyar Bírósági Végrehajtói Kamara) az évek során komoly beruházással biztosította tagjai számára az Egységes Végrehajtói Ügyviteli Rendszer (továbbiakban: EVÜR) bevezetését, használatát. Az EVÜR bevezetése által az irodák egy olyan összetett ügykezelő programmal dolgozhatnak, melynek segítségével biztosított a

gyors és egységes eljárás.⁸ A végrehajtási eljárás sajátosságaiból adódóan nagymértékben formalizálható, így az eljárás során tömegesen alkalmazhatóak formanyomtatványok. Ezeket a nyomtatványokat az EVÜR rendszer tartalmazza, használatuk jelentős mértékben megkönnyíti a végrehajtói irodák dolgozóinak munkáját. Hozzáteszik a szerzők, hogy a jegyzőkönyvi minták használata mindig gondos ellenőrzést igényel, főként a pénzügyi megítélést igénylő eljárásokban, köztük a felosztási tervek elkészítésében. A végrehajtó, mint munkáltató szempontjából is hasznos lehet a rendszer alkalmazása, tekintettel arra, hogy a program statisztikát készít, így kimutatható, hogy ki, melyik ügyet nyitotta meg, ennek köszönhetően a munkavállalók napi tevékenysége is naplózásra kerül.⁹

Az EVÜR előnye álláspontom szerint az, hogy a végrehajtói irodákban egységesen biztosítja a végrehajtási cselekmények nyomon követhetőségét, segítség a felosztási tervek elkészítésében, azonban ahhoz, hogy korszerű maradjon a rendszert folyamatosan fejleszteni kellene. Kedvezően hatna az EVÜR-ben az automatizált adatellenőrzési mechanizmusok bevezetése, vagy például összekapcsolni a rendszert más nyilvántartásokkal, mint a Takarnet, vagy a BM nyilvántartás. Továbbá a felhasználóbarát fejlesztések, azaz az EVÜR kezelőfelületének egyszerűsítése is kedvezően hatna a végrehajtási eljárásokra.

3.2. A végrehajtási ügyek közhiteles nyilvántartása

A Magyar Bírósági Végrehajtói Kar hivatali szerve – a végrehajtók feletti szakmai felügyelet gyakorlásának elősegítése, a végrehajtási eljárás folyamatban létének és az abban érvényesített igénynek az igazolása, az adattal érintett jogalany joggyakorlásának elősegítése, valamint mások jogainak védelme céljából – az önálló bírósági végrehajtók adatszolgáltatása és a Kar hivatali szervének megküldött végrehajtható okiratok adatai alapján elektronikus közhiteles nyilvántartást vezet az önálló bírósági végrehajtók által intézett bírósági és közigazgatási végrehajtási ügyekről.¹⁰ A Magyar Bírósági Végrehajtói Kar hivatali szerve írásbeli kérelemre tanúsítványt állít ki:

⁸ Lásd Udvary – Kravjanszki: *A bírósági végrehajtási eljárás elektronizálásának tapasztalatai*

⁹ Lásd Molnár Tamás: Sajtószemle, *Közjegyzők Közlönye*, LXV. évf., 2018/6, 71–76.

¹⁰ A Vht. 253/E. §-ának (1) bekezdése.

- a) a végrehajtási ügyek nyilvántartásában nem szereplő kérelmező számára annak igazolására, hogy a végrehajtási ügyek nyilvántartásában végrehajtási eljárás adósaként nem szerepel,
- b) a végrehajtási ügyek nyilvántartásában szereplő kérelmező számára a végrehajtási ügyek nyilvántartásában szereplő adatainak igazolása céljából.

A központi ügynyilvántartás adatairól szóló tanúsítvány kiállításáért fizetendő költségtérítés összege a központi ügynyilvántartásban szereplő személyenként:

- a) pont szerinti tanúsítvány esetében 3.000,- Ft,
- b) pont szerinti tanúsítvány esetében 6.000,- Ft.¹¹

A végrehajtási ügyek közhiteles nyilvántartása a magyar jogrendszerben kulcsfontosságú szerepet töltene be, hiszen biztosítja a végrehajtási eljárások átláthatóságát, a jobbiztonságot és az érintettek jogainak védelmét. A nyilvántartás célja, hogy hiteles és naprakész információt nyújtson az eljárásokról, de működése során számos kihívással szembesül a naprakészség és az elektronikus hozzáférés terén. Különösen hátrányos lehet a kérelem kitöltése azok számára, akik nem rendelkeznek megfelelő digitális készségekkel. Véleményem szerint ezt a nyilvántartást úgy lehetne fejleszteni, ha növelnénk az érintettek számára nyújtott információkat, javasolnám a rendszeres jelentések közzétételét a köztévében, és az internetes felületeken a nyilvántartás működéséről.

3.3. A Végrehajtási Iratok Elektronikus Kézbesítése Rendszerének digitalizációs egyenlőtlenségei

Az elektronikus iratkezelés mellett az elektronikus kapcsolattartás bevezetése különösen fontos szerepet játszik a végrehajtási eljárások gyorsításában, azonban ezalatt nem az e-mail útján történő kommunikációt értjük, amely számos magyar hatóságnál abszolút elfogadott formája az elektronikus kapcsolattartásnak. A végrehajtásban speciális, úgynevezett Végrehajtási Iratok Elektronikus Kézbesítése Rendszere (továbbiakban: VIEKR) alkalmazása során felmerülő nehézségek rávilágítanak a digitalizáció társadalmi és technológiai kihívásaira.

¹¹ A Magyar Bírósági Végrehajtói Kar honlapjának tájékoztatója, <https://kerelmek.mbvk.hu> (Letöltés: 2025. március 31.)

A Vht. 35/C. §-ának (1) bekezdése alapján, a végrehajtó a kézbesítési rendszer igénybevételével, elektronikus úton tart kapcsolatot a féllel, a végrehajtási eljárás egyéb résztvevőjével, más végrehajtóval, a Karral, bírósággal, megkeresett hatósággal, személlyel vagy szervezettel, ha azt a fél igényli és a kézbesítési rendszer felhasználási szabályzatát írásban elfogadta, vagy ha azt a fél számára törvény kötelezővé teszi.

A Vht. 35/D. §-ának (1) bekezdése alapján pedig, az elektronikus kapcsolattartás igénylése iránt, legalább fokozott biztonságú elektronikus aláírással és időbélyegzővel ellátott, elektronikus iratba foglalt kérelmet és annak jogszabályban meghatározott mellékleteit a kézbesítési rendszer felhasználói szabályzatának elfogadása mellett bárki előterjeszthet a végrehajtónál. Tehát egyértelműen csak az veheti igénybe a kézbesítési rendszert, aki rendelkezik legalább fokozott biztonságú elektronikus aláírással. Tehát a kapcsolattartás csak a szolgáltatást könnyen igénybe vevő pénzügyi intézeteknek, bíróságoknak, ügyvédi irodáknak egyszerűsödik, az állampolgárok számára pedig csak költségesebbé válik, hiszen nem minden magyar polgár, vagy gazdasági társaság fér hozzá egyenlő mértékben ehhez a fokozott biztonságú elektronikus aláírás technológiához, ami társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségeket tükröz. Az elektronikus aláírás és időbélyegző használata, bár a rendszer biztonságát szolgálják, mégis bonyolulttá teszik az elektronikus kapcsolattartás igénylését.

Az elektronikus kézbesítési platformnak álláspontom szerint az lenne a lényege, hogy lehetővé tegye az iratok azonnali továbbítását, és lecsökkentse az eljárás valamennyi résztvevője számára a postai kézbesítés idő- és költségigényét. Egyet értek Homoki Péter¹² által 2020. évében rávilágított ténymegállapításával, hogy mivel már minden végrehajtó hivatali kapuja e-papír segítségével is megcímezhető, okafogyottá vált a VIEKR-csatlakozás is. Tehát a jogalkotónak a Vht. 35/D. §-ának rendelkezését, oly módon kellene módosítania és aktualizálnia, hogy az e-papír segítségével történő elektronikus kapcsolattartás is közvetlenül szerepeljen a törvényszövegben. Erre álláspontom szerint azért lenne szükség, mert Magyarországon az Ügyfélkapuval rendelkezők pontos számára vonatkozó legfrissebb hivatalos statisztika a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) vagy a Belügyminisztérium (BM) adatai alapján, a legutóbbi átfogó alapján 2023-ban körülbelül 5,5 millió regisztrált Ügyfélkapu-felhasználó volt Magyarországon.¹³

¹² Lásd Homoki: *Ügyvédi informatika*, 227–251.

¹³ A Belügyminisztérium nyilvántartásaihoz kapcsolódó elektronikus közszolgáltatásokat összefoglaló monitoring jelentés, *Belügyminisztérium*, 2023, https://www.nyilvantarto.hu/letoltes/statisztikak/2023_evi_adatokat_tartalmazo_monitoring_jelentes.pdf (Letöltés: 2025. március 31.)

4. A DIGITALIZÁCIÓ ELŐNYEI, ÉS DIGITÁLIS KIHÍVÁSOK AZ ÖNÁLLÓ BÍRÓSÁGI VÉGREHAJTÁSBAN

A magánjogra inkább jellemző az, hogy nem annyira forradalmi módon reagál, s egyáltalán: nem kívátni kívánja a változásokat (mint pl. egy jelentős közjogi változásnál), hanem kezelni kívánja azokat a helyzeteket, amelyeket a gazdasági-technológiai-társadalmi változások eredményeztek.¹⁴ A digitalizáció előnye álláspontom szerint az, legyen szó bármilyen magánjogi eljárásról, hogy növeli eljárási sebességet, így egy egyébként költséges és időigényes eljárás is tud javítani. Az elektronikus dokumentumkezelés, az online kommunikáció és az automatizált munkafolyamatok jelentősen lerövidíthetik az ügyintézési időt a végrehajtási eljárásokban. A papír alapú dokumentumok szkennelése, iktatása, továbbítása és tárolása időigényes feladatok, amelyek elektronikus formában nagymértékben felgyorsíthatók. Az online platformokon keresztül történő kapcsolattartás az adósokkal, a végrehajtást kérőkkel, és más érintett hatóságokkal szintén gyorsabb és hatékonyabb lehet a személyes megjelenéshez vagy a postai úton történő kommunikációhoz képest.

A kihívások körében pedig fontosnak tartom kiemelni, hogy a digitális infrastruktúra hiányosságai, például a szerverkapacitás vagy a szoftverek elavultsága, gyakran akadályozzák a zavartalan működést. Az adatbiztonság kiemelt probléma: a személyes adatok védelme szigorú szabályozást igényel, különösen az Európai Unió GDPR¹⁵ rendelete alapján. A kiberfenyegetések, és a hackertámadások, veszélyeztethetik az érzékeny információkat. További kihívás, amit már jelen tanulmányban többször is említettem a digitális írástudás hiánya, amely mind a végrehajtók, mind a felek körében megfigyelhető jelenség.

A mesterséges intelligencia alkalmazása úgy vélem, bár ígéretes lehetőségnek hangzik, például egyszerű jegyzőkönyvek elkészítéséhez, de etikai kérdéseket vet fel, amelyeknek szabályozása még alulfejlett. Úgy vélem, hogy a digitális átállás és a személyes végrehajtási eljárás között a legfontosabb az egyensúly megteremtésében rejlik.

¹⁴ Udvarny Sándor: A non-humán ágensek (intelligens rendszerek) jogi szabályozása – robotok, dedikált rendszerek (önvezető autók), in Homicskó Árpád Olivér (szerk.): *A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken*, Budapest, Patrocinium Kiadó, 2020, 239.

¹⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet)

5. NEMZETKÖZI KITEKINTÉS: DIGITALIZÁCIÓ A SVÉD VÉGREHAJTÁSI ELJÁRÁSOKBAN

Azért esett a választásom a svéd modellre kitekinteni, ugyanis a svéd végrehajtási eljárások digitalizációja élen jár az európai gyakorlatban. A Svéd Végrehajtási Hatóság (Kronofogden) által működtetett e-végrehajtási rendszer lehetővé teszi az ügyiratok elektronikus benyújtását és kezelését, jelentősen csökkentve az adminisztratív terheket.¹⁶ Az automatizált adatfeldolgozás és a mesterséges intelligencia alkalmazása gyorsítja az adósságbehajtási folyamatokat, miközben a személyes adatok védelmét az EU GDPR rendelete biztosítja. A kiberbiztonság szintén kulcsfontosságú, mivel a rendszer érzékeny adatokat kezel.¹⁷ A svéd modell sikere a technológia és a jogharmonizáció egyensúlyában rejlik, amely Magyarország számára is példaértékű lehet.

6. A DIGITALIZÁCIÓBAN REJLŐ TOVÁBBI LEHETŐSÉGEK, JÖVŐBELI KILÁTÁSOK ÉS FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEK

Kihívás elé állítja a Magyar Államot a technikai infrastruktúra és a biztonság megteremtése és fenntartása, mivel jelentős beruházásokat kell eszközölni, ha fejleszteni kívánjuk a digitális rendszereket az önálló bírósági végrehajtásban.

Felmerül bennem a kérdés, hogy milyen új rendszerekre lehet még szüksége a végrehajtási eljárás során a feleknek, és végrehajtónak. Vízióm, hogy kellene egy Elektronikus Fizetési és Egyezségkezelő Rendszer, amely egy olyan platform lenne, amely lehetővé tenné az adósok számára a tartozásaik tőkével, költségekkel, jutalékkal, kamatokkal, történő megtekintését, valamint a befizetések, letiltások elszámolások levezetését, lehetőséget a részletfizetés online kezelésére, egyezségi ajánlatok benyújtását és azokra érkezett válaszok letöltésére. Ez nagymértékben elősegítené az eljárások tisztességességét, hiszen az adósok jobban átlátnák a folyamatban lévő ügyeiket, és a számítási hibák is elkerülhetőek lennének, ami egyaránt az adósok és a végrehajtást kérők érdeke lenne. Továbbá könnyebben tudnának a felek egyezséget kötni, ami végső soron több lezárt végrehajtási eljárást eredményezne.

¹⁶ Digital Services for Enforcement, Kronofogden, <https://www.kronofogden.se> (Letöltés: 2025. március 31.)

¹⁷ GDPR

ÖSSZEGZÉS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A digitalizáció az önálló bírósági végrehajtás területén Magyarországon jelentős előrelépést hozott, különösen az Elektronikus Árverési Rendszer (EÁR) és az Egységes Végrehajtói Ügyviteli Rendszer (EVÜR) bevezetésével, amelyek növelték az eljárások átláthatóságát, gyorsaságát és költséghatékonyaságát. Az elektronikus platformok, mint a VIEKR, egyszerűsítették a kommunikációt, ám a digitális írástudás hiánya és az adatbiztonsági kockázatok továbbra is kihívást jelentenek. A svéd modell példája mutatja, hogy a technológiai innováció és a jogi szabályozás összehangolása kulcsfontosságú a sikerhez. A jövőben egy Elektronikus Fizetési és Egyezségkezelő Rendszer bevezetése tovább növelhetné az eljárások tisztességességét és hatékonyságát. A folyamatos infrastrukturális fejlesztések és a felhasználók digitális készségeinek támogatása szükséges a rendszer hosszú távú fenntarthatóságához.

BIBLIOGRÁFIA

CSERVÁK Csaba: Az alapjogvédelem komplex intézményrendszere Magyarországon, *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, III. évf., 2015/3, 13–28.

HOMOKI Péter: Ügyvédi informatika a járványügyi veszélyhelyzet idején, *In Medias Res*, IX. évf., 2020/2, 227–251.

LAJOS Edina: *Jog és erkölcs egyes követelések végrehajthatósága tekintetében*, kézirat, 2025.

MOLNÁR Tamás: Sajtószemle, *Közjegyzők Közlönye*, LXV. évf., 2018/6, 71–76.

UDVARY Sándor – KRAVJÁNSZKI Eszter: A bírósági végrehajtási eljárás elektronizálásának tapasztalatai, *Magyar Jog*, LXV. évf., 2018/5, 292–299.

UDVARY Sándor: A non-humán ágensek (intelligens rendszerek) jogi szabályozása – robotok, dedikált rendszerek (önvezető autók), in Homicskó Árpád Olivér (szerk.): *A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken*, Budapest, Patrocinium Kiadó, 2020.

TRUNKOS Anita Krisztina: Ismerkedés a Magyar Bírósági Végrehajtói Kamara Elektronikus Árverési Rendszerével, *Miskolci Jogi Szemle*, VIII. évf., 2013/1, 121–129.

ZÓDI Zsolt: A digitalizáció hatása a jogászi szakmára, *Gazdaság és Jog*, XXVI. évf., 2018/12, 3–9.

Internetes források

A Belügyminisztérium nyilvántartásaihoz kapcsolódó elektronikus közszolgáltatásokat összefoglaló monitoring jelentés, *Belügyminisztérium*, 2023, https://www.nyilvantarto.hu/letoltes/statisztikak/2023_evi_adatokat_tartalmazo_monitoring_jelentes.pdf (Letöltés: 2025. március 31.)

A Magyar Bírósági Végrehajtói Kar honlapjának tájékoztatója, <https://kerelmek.mbvk.hu> (Letöltés: 2025. március 31.)

Digital Services for Enforcement, Kronofogden, <https://www.kronofogden.se> (Letöltés: 2025. március 31.)

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI
TANULMÁNYOK

Batonai Alexandra

A SZIKH IDENTITÁS FORMÁLÓDÁSA ÉS A SZIKH SZEPARATIZMUS TÖRTÉNELMI GYÖKEREI

BEVEZETÉS

Az indiai szubkontinens közismert a vallási, etnikai, kulturális, földrajzi és nyelvi sokszínűségéről. A gyarmati időszak alatt a britek a „divide et impera” elvét alkalmazva szándékosan konfliktust generáltak a Brit Birodalom indiai alattvalói között, hogy a társadalmi és vallási ellentétek felerősítése által zavartalanul megőrizhessék az uralmukat. A függetlenség megszerzését követően az indiai nacionalista vezetők kénytelenek voltak szembesülni ezen stratégia káros következményeivel. A korona legékesebb gyémántjaként emlegetett volt gyarmat helyén két új államot hoztak létre: az Indiai Köztársaságot és a Pakisztáni Iszlám Köztársaságot. Azonban az ország felosztása nem oldotta meg a vallási problémákat. Hatalmas méretű tömegmigráció vette kezdetét, melynek során számtalan ember életét veszítette. Az indiai kormány az „egység a diverzitásban” szlogenjével próbált békét teremteni, mindazonáltal továbbra is maradtak olyan kisebbségek, amelyek autonómiát követeltek és különálló államot szerettek volna létrehozni. Közülük kiemelkedtek a szikhek, akiknek függetlenségi agitációja Khálisztán mozgalom néven vált ismertté.

A szikhizmust Guru Nának alapította Pandzsábban a 16. században, akit további kilenc guru¹ követett. Az ő követőik lettek a szikhek, amely pandzsábiul tanítványt jelent.² Az új vallás a hinduizmus és az iszlám teológiai elemeiből is merített, bizonyos részeket elhagyva, új tanokkal kiegészítve azokat. Például az iszlámhoz hasonlóan monoteista vallás. A szikhek egy istenben hisznek, akire Szat Guruként, vagy más szóval igaz tanítóként tekintenek. Ugyanakkor hisznek a hinduizmusban fellelhető lélekvándorlásban és a karmában is. Mindazonáltal a hívők egyenlőségét hirdelve elítélik a kasztrendszert és az olyan ősi hindu hagyományokat is, mint például a szatí, vagyis az özvegyek elégetése. Míg az első négy guru a hívők integrálása érdekében a vallási különbségek elmosására törekedett, az ötödik guru már a szikh hitelvek különállását hangsúlyozta, kiemelve, hogy azok mily módon állnak szemben a másik két vallás tanításaival.

¹ Jelentése: tanító

² A szanszkrit शिष्य „sisya” szó pandzsábi megfelelője.

Miután a szikhek növekvő befolyásra tettek szert, a központi hatalom üldözni kezdte őket. 1675-ben Aurangzéb³ mogul császár, Tég Bahádurt, a kilencedik szikh gurut kivégeztette. Mindezek következtében a tizedik guru, Guru Góbind Szingh a hit védelmében megszervezte a Khálszát, amely eleinte katonai szervezetként működött, később pedig a szikhek vezető testületévé vált. Ennek köszönhetően a korábban főképp földművesekből és kereskedőkből álló gyülekezet hamarosan harcias közösséggé formálódott. 1799-ben Maharadzsa Randzsít Szingh⁴ megalapította az önálló Szikh Birodalmat, amely azonban 1849-ben az angol–szikh háborúk következtében brit fennhatóság alá került, alattvalóit pedig integrálták a Brit Birodalomba. Mivel Pandzsáb India többi részéhez képest különleges bánásmódban részesült, így a 20. század elejéig a szikhek nagy része együttműködött a gyarmatosítókkal. Olyannyira, hogy az 1857-es első indiai függetlenségi háborúban a szikh katonák a britek oldalán harcoltak a hindu és muszlim szabadságharcosokkal szemben. Mind a britektől való függetlenedés gondolata, mind pedig az önálló szikh állam gondolatjának létrehozása elsősorban az emigrációban erősödött meg.

1947 után India felosztását követően a szikh politikai szervezetek agitálni kezdetek a pandzsábi nyelvű autonóm szikh állam megteremtéséért, de Néhrú ezt teljesen elutasította, arra hivatkozva, hogy ez csupán további feszültségeket generálna a hinduk és a szikhek között. Ebből kifolyólag a pandzsábi állam csak a miniszterelnök halálát követően alakulhatott meg 1966-ban. Khálisztán kérdése 1971 után került újból előtérbe, amikor Dzsagdzsit Szingh Csauhán az Akáli Dal korábbi főtitkára a New York Times hasábjain fizetett hirdetményt tett közzé Khálisztán létrehozásáról, saját magát pedig annak első elnökének nevezte ki.⁵

Az 1980-as évekre a szikh szeparatista mozgalom állandó vitatémává vált. Dzsarnel Szingh Bhindránválé vezetésével a korábbi békés agitáció már fegyveres felkeléssé változott. A kormány a mozgalom felszámolása érdekében rendőri és katonai erőkhöz folyamodott, majd 1984-ben a Kék Csillag fedőnevű akció és Indirá Gándhí meggyilkolása után a helyzet egyre inkább elfajult és valóságos tömegmészárlás vette a kezdetét. A miniszterelnök asszony halálát

³ Aurangzéb mogul sah 1658-tól 1707-ig a Mogul Birodalom uralkodója volt, híres hadvezér. Sáh Dzsahán, a Tádzs Mehel építetőjének fia. Az indiai hindu historiográfiában kegyetlenkedéseiről és az iszlám erőszakos terjesztéséről ismert.

⁴ Randzsit Szingh, akit Pandzsáb Oroszlánjaként is emlegetnek, a Szikh Birodalom megalapítója és első uralkodója volt. Gyermekkorában himlős lett, melynek következtében egész életére heges maradt az arca és fél szemére megvakult, ennek ellenére mégis már tizenéves korában híres lett a csatákban nyújtott teljesítményéről és hadvezéri képességeiről. Uralkodása során a vallási toleranciát hirdette.

⁵ Milewsky, Terry: *Blood for Blood. Fifty Years of the Global Khalistan Project*, Harper & Collins Publishers India, 2021, 9.

követően véres pogrom indult a szikhek ellen, melyre válaszul a szikhek hinduellenes terrorakciókat vittek végbe, illetve sorozatos támadásokat indítottak a rendőrállomások ellen.

Habár azóta már közel negyven év eltelt, Khálisztán kérdése még most is az indiai politika legforróbb vitatémái közé tartozik. A mozgalom a diaszpórában, azon belül is elsősorban Kanadában máig nagy népszerűségnek örvend, ami kihatással van a két ország közötti diplomáciai kapcsolatokra is. A szikh állam létrehozását célzó tüntetések manapság is gyakoriak, csakúgy, mint a vezetői ellen kiadott letartóztatási parancsok és a rejtélyes gyilkosságok.

A kutatásom során felhasznált elsődleges források között többek közt fellelhetők vallási szövegek, törvénycikkek, sajtónyilatkozatok és politikai vezetők beszédei is. A szekunder források közül olyan kulcsfontosságú munkák emelkednek ki, mint például Opinderjit Kaur Takhar: *Sikh Identity: An Exploration of Groups Among Sikhs*; W. H. McLeod: *Who is a Sikh? The Problem of Sikh Identity*; Giorgio Shani: *Sikh Nationalism and Identity in a Global Age*; Terry Milewsky: *Blood for Blood. Fifty Years of the Global Khalistan Project*; G.B.S. Sidhu: *The Khalistan Conspiracy*; és Pupul Yayakar: *Indira Gandhi: A Biography* című műve.

Dolgozatom struktúrája tartalmi szempontból a következőképpen épül fel: Először a történelmi eseményeket áttekintve megvizsgálom a különálló szikh identitás létrejöttének okait és jellemzőit, majd ismertetem a mozgalom alakulását a brit uralom végéig. Utána bemutatom a szikh identitás formálódását az India függetlenedését követő időszakról az 1970-es évek végéig. Ezután az 1980-as évek történéseit igyekszem feltárni, különös tekintettel a Kék Csillag Hadműveletre, az Indirá Gándhí gyilkosságra és a szikh-ellenes pogromokra. Végezetül kitekintésként konklúzióban a Khálisztán kérdés aktuális politikai helyzetéről is röviden szót ejtek.

Tanulmányom célja, hogy választ találjak arra a kérdésre, hogy a Khálisztán agitáció az 1980-as évek végéig mennyire volt képes megingatni India belpolitikai stabilitását; valamint, hogy a jelenlegi politikai fejlemények alapján vajon tényleg veszélyt jelenthet-e ez a mozgalom India területi integritására?

Kutatásom relevanciáját két fontos tényező támasztja alá: egyrészt Khálisztán témája ma is egy aktuális, heves érzelmeket kiváltó tényezőnek számít az indiai politikai közéletben; másrészt a szikhizmus tanulmányozása korántsem annyira elterjedt Magyarországon, mint a kereszténységé, az iszlámé, vagy a hinduizmusé, így kutatásom által újabb témakörrel szeretném gazdagítani a magyar tudományos életet.

A SZIKH IDENTITÁS KIALAKULÁSA ÉS FORMÁLÓDÁSA A GYARMATI URALOM VÉGÉIG

A szikh identitás kialakulásának kezdete

A szikheket India szerte és Indián kívül is könnyű felismerni, mivel a szikh identitásnak számos jellegzetes külső és belső jellemzője van. Ilyen lehet például a turbánnal elfedett hosszú haj, a vágatlan szakáll, a harciasság, a hagyományok tiszteletben tartása, a szegények megsegítése és a vallási tolerancia. Ám valójában a szikh identitás ennél jóval összetettebb. A szikhek identitását megvizsgálva manapság nem beszélhetünk egy egységes identitásról, hanem a vallás követői eltérő csoportokba sorolhatók, így például többek között megkülönböztethetjük egymástól az amritdhári, a késdhári és a szahadzsdhári szikheket. Ennek a szerteágazó identitásnak a gyökerei egészen a 16. század elejéig nyúlnak vissza, amikor Guru Nának⁶ a vallásilag heterogén Pandzsábban megalapította a szikhizmust.

Az első guru a különböző vallások hosszas tanulmányozása után, arra a felismerésre jutott, hogy „nem létezik sem hindu, sem muszlim, csak az Isten útja.”⁷ Nának 1539-ben a halálos ágyán Angadot bízta meg utódjául, aki összegyűjtötte és gurmukhí⁸ írással lejegyezte a guru tanításait. A második gurut 1552-ben Amar Dász követte, akihez Amritszár városának alapítása köthető, továbbá folytatta a szikhizmus elterjesztését. Munkálkodását 1574-től a veje és egyben a negyedik guru, Guru Rám Dász folytatta, aki alatt Amritszár vallási és kereskedelmi központtá vált. Helyét 1581-ben a fia, Guru Ardzsán vette át. Ardzsán regnálása több szempontból is fordulópontnak tekinthető a szikh identitás kialakulása szempontjából. Egyrészt az ő parancsára kezdték el megépíteni a szikh vallás legszentebb helyét, azt a gurdvára⁹, amely később Harmandir Száhib¹⁰ néven vált ismertté. Másrészt ő állította össze a szikhek szent könyvét, a *Guru Granth Száhibot*, vagy másnéven *Ádi Granth*-ot,¹¹ melyben összegyűjtötte a korábbi guruk műveit, illetve kiegészítette ezeket különböző himnuszokkal, illetve hindu és muszlim szerzők alkotásaival is. A könyv felépítését tekintve a bevezető fejezet Nának istenkép leírását és a szikhizmus alapvető tanításait tartalmazza, ezután a guruk tanításai olvashatóak benne időrendi sorrendben, végül pedig azon munkák, amelyek nem szikh szerzők tollaiból származnak.¹² A szikhek által egyfajta élő guruként tisztelt, mintegy 1430 oldalas könyvnek a

⁶ Guru Nának a szikh vallás megalapítója volt, és egyben az első szikh guru, akit kilenc másik guru követett. A vallás megalapítása után utazni kezdett, hogy terjessze a tanait. Nem csak Indiát járta be, de többek között a mai Tibet területére és Mekkába is eljutott.

⁷ Penney, Sue: *Sikhism. World Beliefs and Cultures*, Oxford, Heinemann Library, 2001, 6.

⁸ Gurmukhí jelentése: a guru szájából való.

⁹ Gurdvára: a szikh istentisztelet helye.

¹⁰ Aranytemplom

¹¹ Jelentése: eredeti könyv

¹² Például többek között Kabír, Nándéva és Ravidász munkái.

nyelvezete nem egységes, bár gurmukhí írással van lejegyezve, a pandzsábi eredetű szavakon kívül számos perzsa, arab, hindi és maráthi kifejezés is előfordul benne.¹³ Míg a korábbi guruk a vallási különbségek elmosására törekedtek, hogy így térítsék át a muszlim és hindu hívőket a szikhizmusra, Ardzsan a szikhizmus különállást hangsúlyozta. Ez jól látszódik az *Ádi Granth* 1136. oldalán található alábbi kijelentésében is: „Nem zarándoklom Mekkába, és nem hódolok a hindu szentélyekben sem. Az Egyetlen Urat szolgálom, és senki mást. Nem veszek részt a hindu istentiszteletben, és nem ajánlok fel muszlim imákat. A szívembe fogadtam az egyetlen, földi alakkal nem rendelkező Urat; akit belül alázattal imádok. Nem vagyok sem hindu, sem pedig muszlim.”¹⁴ Mivel a szikhek erősödése zavarni kezdte a központi hatalmat, ezért Dzsahángír mogul sah¹⁵ lahóri helytartója az ötödik gurut 1606-ban letartóztatta és halálra kínoztatta.

A mogul üldöztetések nem tudták megtörni a szikh hívőket, akik a vallásuk védelmében harcias közösséggé formálódtak. Ardzsan fia, Guru Har Góbind ezért kötelezővé tette a szikheknek a két kard viselését. Ezek közül az első a míri, amely a világi hatalmat, a második pedig a píri, amely a spirituális hatalmat jelképezi. Habár a szikhek egyre ütőképesebb hadsereggel rendelkeztek, Har Góbind unokája, egyben a hetedik guru, Guru Har Ráj mégis a muszlimok és a szikhek kibékítésére és a vallási feszültségek elsimítására törekedett. Fia, Har Krisan már öt évesen guruvá vált, azonban mindössze nyolcéves koráig tölthette be vallási vezetői szerepét, mivel 1664-ben himlőben elhunyt. Őt Guru Tég Bahádur¹⁶ követte, aki ismét erőteljesebben lépett fel a muszlimok ellen, illetve a hindukat is megvédte az erőszakos iszlám térítésektől. Büntetésképpen Aurangzéb mogul császár 1675-ben Delhiben nyilvánosan lefejeztette. Mártíromsága fordulópontot jelentett a szikh történelemben.¹⁷

Tég Bahádur utódja, Guru Góbind Szingh, a tizedik és egyben utolsó guru fel akart lépni a mogulok elnyomó politikája ellen és tudta, hogy erre csak úgy kerülhet sor, ha egységes közösséggé szervezi a szikheket. 1699-ben ezért a hit védelmében megalapította Ánandpurban a Khálszát¹⁸, a beavatott (amritdhári) szikhek testvéri közösségét, amellyel megkülönböztető identitással ruházta fel a szikheket, és egyben „felmérhetetlen hatást gyakorolt a szikh

¹³ Radnóti Alice: *India Oroszlánjai. A szikhek*, Budapest, Kelet Kiadó, 2008, 77–90.

¹⁴ *Ádi Granth*: 1136. [https://www.sikhnet.com/files/ereader/Siri%20Guru%20Granth%20-%20English%20Translation%20\(matching%20pages\).pdf](https://www.sikhnet.com/files/ereader/Siri%20Guru%20Granth%20-%20English%20Translation%20(matching%20pages).pdf) (Letöltés: 2023. 11. 20.)

¹⁵ Nagy Akbár mogul uralkodó fia és utódja, uralkodott: 1605–1627.

¹⁶ Nevének jelentése: bátor kardforgató.

¹⁷ Penney: *Sikhism*, 7–11.

¹⁸ A Khálsza kifejezés az arab kálsz – خالص – szóból származik, melynek jelentése: tiszta.

hagyomány további fejlődésére.”¹⁹ A szikhek úgy tartják, hogy Góbind Szingh gyűlést hívott össze Báiszákhí²⁰ napján és megkérdezte a követőitől, hogy ki lenne hajlandó meghalni a hitéért és a guruért. Az első öt önkéntest bevezette egy sátorba, ám ahelyett, hogy megölte volna őket, khandával²¹ megkevert amritot²² itatott velük, ezután pedig sáfrányszínű ruhát adott nekik és együtt kijöttek a sátorból. Később ők a pándzs pjaré, vagyis az öt szeretett elnevezést kapták. A Khálszába beavatott szikheket inentől kezdve amritdhári szikheknek hívták. Az, hogy egy tálból itták az amritot, egyben a kasztnélküliséget és az egyenlőséget is jelképezte. Ugyanezt a célt szolgálja az is, hogy a beavatási szertartás során a szikheknek a hagyományos hindu neveiket muszáj megváltoztatniuk és a férfiaknak a Szingh (oroszlán), a nőknek pedig a Kaur (hercegnő) nevet kell ezentúl viselniük.

Az amritdhári szikhek számára a Khálszá mind a külsőjüket, mind az életvitelüket szabályozó szigorú vallási előírásokat állított fel. A Khálszá férfi tagjainak hordaniuk kell az úgynevezett „öt K” jelvényt. A kést (nyíratlan szakáll és haj), kanghát (hajba tűzött fésű), karát (acélkarperec, melynek kör alakja az egytelen, végtelen Istent szimbolizálja), a kaccshérát²³ (alsónemű) és a kirpánt (csak önvédelemre használható rövid kard). Ezenfelül a turbánviselés is jellemző a szikhekre, amely a méltóságot és a hatalmat jelképezi.²⁴ A Khálszá ezenfelül előírta a híveinek a napi ötszöri imádkozást, a meditáció előtti mosdást, a kasztrendszer feladását, valamint megtiltotta a házasságtörést, a dohányzást, az alkoholfogyasztást, a böjtölést, valamint a muszlim és zsidó módon megölt állatok elfogyasztását.²⁵ Továbbá a szévá, vagyis a közösség szolgálata, szegények és betegek megsegítése és a langár²⁶ is fontos szerepet kapott a szikh társadalom életében.²⁷ Mindazonáltal nem minden szikh lépett be a Khálszába, így az amritdhári szikheken kívül, később a szikheknek másik két identitáscsoportja is kialakult: az egyik a késdhári, a másik pedig a szahadzsdhári.²⁸

¹⁹ Singh Kalsi, Sewa: *A Szikhizmus*, Budapest, Kossuth Kiadó, 2001, 74.

²⁰ Elsősorban Észak-Indiában, főképp Pandzsábben tartott tavaszváró, aratási ünnep, amelynek mezőgazdasági és vallási jelentősége is van. Nem csak a szikhek, de a hinduk is ünneplik (a hinduizmusban az új év kezdetét jelöli). A szikhek ezen a napon a Khálsza megalapítására emlékeznek.

²¹ khanda: szikhek kardja.

²² amrit: cukros, vizes ital. A szikh beavatási szertartáskor ezt isszák, halhatatlanságot szimbolizálja.

²³ Akkoriban az indiaiak többsége hosszú, lenge ruhákat hordott, így ez a ruhadarab a harcok során praktikusnak bizonyult.

²⁴ Singh Kalsi: *A Szikhizmus*, 74–81.

²⁵ Ez a kivézetetés miatt volt tilos, a szikhek csak olyan állat húsát fogyaszthatják el, amit egy csapással öltek meg.

²⁶ langár: ingyen szeretetkonyha, melyben nem csak a szikhek részesülhetnek.

²⁷ Kaur Takhar, Opinderjit: *Sikh Identity: An Exploration of Groups Among Sikhs*, London & New York, Routledge, 2016, 12.

²⁸ A késdhári szikhek ugyanúgy vágatlanul hagyják a hajukat, és betartják a vallási előírásokat, de nem esnek át a beavatási szertartáson és nem hordják a kötelező külső jelvényeket. A Szahadzsdhári szikhek azok, akik lassan

Góbind Szingh a *Gurú Granth Száhibot* még kiegészítette apja himnuszaival, magát pedig az utolsó guruvá nevezte ki. Saját írásait *Daszam Granth*²⁹ nevű munkájában tette közzé. A tizedik guru 1708-ban gyilkosság áldozata lett. Ezután ismételen hosszú fegyveres konfliktusok sorozata alakult ki a muszlimok és a szikhek között, és ezzel egyidőben a szikhek az afgánokkal is többször harcokba keveredtek. 1799-ben sikerült Pandzsábban megszüntetni a mogulok fennhatóságát, amikor Randzsít Szingh elfoglalta Lahórt, majd 1800-ban Pandzsáb maharadszájává koronáztatta magát és létrehozta a Szikh Birodalmat, amely Pandzsáb, Multán, Kasmír and Pésávar területét foglalta magába. Az amritszári templom arannyal való bevonása is Randzsít Szingh nevéhez fűződik, amely innentől kezdve kapta az Aranytemplom nevet. A Pandzsáb Oroszlánjáról szóló legendák, a mai napig a szikh közösségi tudat erős részét képezik. Uralkodása a szikh történelem egyik fénykora volt, azonban Randzsít 1839-es halála után a Szikh Birodalom hanyatlani kezdett, majd két angol–szikh háború során a britek elfoglalták a területét. 1849. március 29-én a mindössze tíz éves Dalíp Szingh³⁰ maharadszá a lahóri erőd tróntermében kénytelen volt aláírni a lemondó nyilatkozatot, és Pandzsábot a Brit Indiához csatolták.³¹

A szikh identitás fejlődése a brit uralom alatt

A Szikh Birodalom legyőzése után a britek kiépítették az infrastruktúrát és a csatornahálózatot Pandzsábban. A szikheket alkalmazták a brit hadsereg egységeiben, a nyugdíjazott katonák pedig saját földtulajdont is szerezhettek, így elmondható, hogy a szikheknek a birodalom többi alattvalóihoz viszonyítva jobb életfeltételeket biztosítottak. Ezzel magyarázható, hogy a szikhek a 19. század folyamán lojálisak maradtak a britekhez és könnyedén integrálódtak a Brit Birodalomba. Ennek következtében a szikhek különállása megszűnt, és a szikh identitás veszélybe került. Egyre gyakoribbak lettek a vegyes házasságok és újból elkezdtek elterjedni a szikhek köreiben a kasztnevek.³²

haladnak és még keresik az utat a Khálszá tagság felé. McLeod, W. H.: *Who is a Sikh? The Problem of Sikh Identity*. Oxford, Clarendon Press, 1992, 45.

²⁹ Jelentése: tizedik könyv.

³⁰ Dalíp Szingh Randzsít Szingh legkisebb fia és a Szikh Birodalom utolsó uralkodója volt. 1843-ban testvérei halála miatt, mindössze öt évesen került trónra, anyja régensi felügyelete alatt. Az 1845–46-os és az 1848–49-es angol–szikh háborúk során a britek anektálták a Szikh Birodalmat és a fiatal maharadszát rákényszerítették, hogy mondjon le.

³¹ Balogh András: *Nemzet és történelem Indiában*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1988, 142.

³² Radnóti: *India Oroszlánjai*, 122–127.

A 19. század második felében az indiai szubkontinensen egy vallási reformmozgalom indult meg, melynek a célja a vallás megtisztítása és újragondolása volt. Ez a mozgalom nem csak a hindukat, hanem a szikheket is egyaránt érintette. Ennek hatására alakult meg 1873-ban Amritszárban a Szingh Szabhá (Oroszlánok Gyülekezete).³³ A társaság célja a szikhizmus régi dicsőségének visszaállítása és a vallás propagálása volt, iskolákat alapított, a pandzsábi nyelv elterjesztését szorgalmazta az oktatásban, az irodalomban és a különböző folyóiratokban. Mindemellett pedig ismeretterjesztő célokat is szolgált. Mivel még mindig sokan úgy tekintettek a szikhizmusra Indiában, mintha a hinduizmus egyik szektája lenne, a Szabhá hangsúlyozta a szikhek különállást a hinduktól és megerősítette a szikh identitástudatot.³⁴ Továbbá az identitás fejlődése szempontjából fontos még kiemelni az 1909-ben kiadott Ánand Házassági Törvényt, melyben az Ánand Káradzsként nevezett szikh házassági szertartás érvényességét hivatalosan is elfogadta a központi kormányzat.³⁵

Tömeges britellenes mozgalmakra csak a 20. század elején került sor. A szikhek önállósodási mozgalma az emigrációban volt a legerősebb. Ennek példája a Gadar³⁶ mozgalom, amelynek célkitűzése a brit gyarmati uralom fegyveres megdöntése volt. A szervezet 1913-ban alakult meg San Franciscóban, Szóhan Szingh Bhakná elnökletével. Gadar nevű hetilapjukban hangot is tudtak adni a szándékaiknak. Habár a mozgalom irányítói a diaszpórában élő szikhek voltak, a párt ideológiája inkább tekinthető szekulárisnak, a patriotizmus nagyobb szerepet kapott benne, mint a vallás. A tervek szerint a lázadást Pandzsábban akarták kirobbantani, majd onnan szerették volna tovább terjeszteni Bengálra és India többi részére. A mozgalom hatására számos Amerikában és Kanadában élő indiai lakos visszaköltözött Pandzsába, hogy kivegye a részét a szabadságharcból. Mindazonáltal a felekés hamar kudarcot vallott, vezetőit pedig letartóztatták.³⁷

Az első világháború során több mint kétmillió indiai származású katona harcolt a brit hadseregben, a katonák pedig közel 20%-a szikh volt.³⁸ A gyarmatnak számottevő emberveszteséggel és anyagi károkkal kellett szembenéznie, mégsem sikerült megszereznie a hön áhított domíniumi státuszt. A háború lezárultával a szikh társadalmi-politikai tudat jelentős változáson ment keresztül és Pandzsáb a függetlenségi harcok egyik fő színterévé vált. A brit uralmat ellenző szikh politikai ellenállás fő irányvonalát az 1920-as évektől kezdve a gurdvárak

³³ Később többet is alapítottak, például 1879-ben Lahórban.

³⁴ Kaur Takhar: *Sikh Identity*, 14–21.

³⁵ McLeod: *Who is a Sikh*, 81.

³⁶ Jelentése: felkelés.

³⁷ Sidhu, G. B. S.: *The Khalistan Conspiracy*, Harper & Collins Publishers India, 2020, 32–34.

³⁸ Kulke, Hermann – Rothermund, Dietmar: *A History of India*, London, Routledge Publisher, 1990. 123–127.

reformjáért indított Akálí³⁹ Mozgalom jelentette. Az akálík részt vettek a függetlenségi harcban, ugyanakkor nem a szikh szeparatizmust támogatták, hanem az összindiai nemzeti törekvésekkel értettek egyet.⁴⁰ Az akálík agitációjának köszönhetően 1925-ben elfogadták a Szikh Gurdvárátörvényt, melynek kilencedik cikkelye jogilag is definiálta, ki számít szikhnek. Eszerint „a szikh olyan személyt jelent, aki a szikh vallást vallja, vagy elhunyt személy esetében, aki a szikh vallást vallotta, vagy akiről ismert volt, hogy szikh volt élete során.”⁴¹ Amennyiben bármilyen kérdés merül fel azzal kapcsolatban, hogy az adott személy valójában szikh-e, az illetőnek vallási hovatartozása bebizonyítása érdekében a következő nyilatkozatot kell tennie: „Ünnepélyesen megerősítem, hogy szikh vagyok, hiszek a *Guru Granth Száhibban*, hiszek a tíz guruban, és nincs más vallásom.”⁴²

Annak definiálása, hogy ki számít szikhnek, később továbbfejlődött és egyben pontosításra került az 1945. február 3-án közzétett Rahit Marjádában.⁴³ Az ebben foglaltak alapján az számít szikhnek, aki hisz az egyetlen Istenben, a tíz guruban, a *Guru Granth Száhibban*, a guruk tanításaiban és nyilatkozataiban, az amrit szertartás szükségességében és nem tart más vallást. Az írás továbbá a szikhek életét két aspektusra bontja: a magánéletre és a közösségi életre. A *Rahit Marjádában* mindkettőt illetően hosszabb szabályozásokat találhatunk.⁴⁴ Az 1945-ös meghatározás nem tett különbséget az amritdhári, késdhári és szahadzsdhári szikhek között. Lévén, hogy a vallási közösséghez tartozás feltétele nem a Khálszá beavatási szertartásán való átesés volt, csupán az annak szükségességében való meggyőződés. Az 1971-es Delhi Gurdvárátörvény a korábbi két definíciót azzal is kiegészítette, hogy egy igazi szikhnek vágtalanul kell hagynia a haját, így az amritdhári szikhek mellett csak a késdhári szikheket ismerte el valódi szikheknek.⁴⁵

A második világháborúban India ugyancsak a britek oldalán harcolt, ám ekkor már egyre jelentősebb mértékűt öltött az indiai függetlenségi mozgalom, és a briteknek is számolnia kellett azzal, hogy a háború végén le kell mondaniuk a korona legfényesebb ékkövére. Ekkoriban látott először napvilágot a Khálsztán⁴⁶ kifejezés is 1940 márciusában egy brosúrában, válaszul

³⁹ Jelentése: halhatatlan.

⁴⁰ Radnóti: *India Oroszlánjai*, 146–148.

⁴¹ *Sikh Gurdwara Act (1925)*. 7., 9. cikkely, https://www.mha.gov.in/sites/default/files/2022-10/Sikh_Gurdwara_Act1925_1%5B1%5D.pdf (Letöltés: 2025. április 21.)

⁴² Uo.

⁴³ A szikhek hivatalos magatartási és viselkedési kódexe, amely részletesen szabályozza, hogy hogyan kell élnie egy híhű szikhnek.

⁴⁴ *Rehat Maryada*: <https://www.scribd.com/document/355888264/Sikh-Rahet-Maryada-Hindi> (Letöltés: 2025. április 21.)

⁴⁵ *Delhi Gurdvárátörvény*, 1971, <https://indiankanoon.org/doc/733461/> (Letöltés: 2025. április 21.)

⁴⁶ jelentése: a tiszták földje

a Muzulmán Liga Lahóri Határozatára, melyben Khálisztán eszméje Pakisztán tükörképeként jelent meg egy szikh teoretikus állam formájában. Azonban ez az elképzelés ekkor még teljesen kezdetleges volt, és nem rendelkezett széleskörű támogatottsággal.⁴⁷ Az Akáli Párt 1942-ben csatlakozott a Quit India mozgalomhoz és békés agitáció révén vett részt a szabadságharcban.⁴⁸ A második világháború lezárulásával, 1946. márciusában a párt végrehajtó bizottsága egy határozatot tett közzé, melyben egy szikh állam létrehozását követelte India keretein belül, amely magába foglalná a szikh lakosság jelentős részét, a fontosabb gurdvárákat és az egyéb szent helyeiket, mindazonáltal a szikheknek erre még tíz esztendő várniuk kellett.⁴⁹

A SZIKH IDENTITÁS FORMÁLÓDÁSA ÉS A SZIKH SZEPARATIZMUS KIBONTAKOZÁSA INDIA FÜGGETLENEDÉSÉTŐL AZ 1970-AS ÉVEK VÉGÉIG

A szikh identitás formálódása India függetlenedésétől az 1960-as évek végéig

1947. augusztus 15-én India véglegesen elnyerte a függetlenségét, ugyanakkor Pakisztán létrehozásával az újonnan szabaddá vált ország területének több mint egynegyed részét, és lakosságának közel egyötöd részét elveszítette. A korábbi gyarmat vallási alapon történő felosztása óriási társadalmi feszültségekhez vezetett, és hatalmas népvándorlási hullám vette kezdetét, melynek okán közel 15 millió ember cserélt hazát. Pakisztánból elmenekültek az ottani hinduk és szikhek, míg az Indiában maradt muszlimok Pakisztánba vándoroltak át. A menekülteket rendszeresen támadások érték és véres harcok alakultak ki, elsősorban a felosztott Pandzsáb területén. Az áldozatok száma mintegy félmillióra becsülhető. Ezenfelül a fejedelemségek integrációja is súlyos problémákat okozott, mivel a Mountbatten-terv nem hozott határozatot arról, hogy a közel hatszáz fejedelemségnek melyik új államhoz kell majd csatlakoznia. A volt alkirály ezt a döntést a fejedelmekre bízta, azt javasolva nekik, hogy választásukkor vegyék figyelembe a földrajzi adottságokat. Kasmír régió kapcsán a két ország nem tudott egyezséget kötni, így már a függetlenség évében háború tört ki az Indiai Köztársaság és a Pakisztáni Iszlám Köztársaság között. Mindezek következtében az Indiai Államnak és annak első miniszterelnökének Dzsaváharlál Néhrúnak számos nehézséggel kellett szembenéznie, így a szikhek kérdése egyelőre háttérbe szorult.

⁴⁷ Shani, Giorgio: *Sikh Nationalism and Identity in a Global Age*, Abingdon, Routledge, 2007, 51.

⁴⁸ Grewal, J. S.: *The New Cambridge History of India: The Sikhs of the Punjab*, Cambridge University Press, 2008, 172–180.

⁴⁹ Shani: *Sikh Nationalism*, 43.

Az 1950. január 26-án beiktatott indiai alkotmány felháborodást váltott ki a szikhekből, mert az alkotmány alapvető jogokról szóló harmadik fejezete 25. cikkelye B pontjának második számú magyarázata a vallás szabad gyakorlásakor a hindu kategória alá sorolta a szikh, dzsaina vagy buddhista vallást valló személyeket is, ezzel semmibe véve a különálló szikh identitást.⁵⁰ Az 1955-ös Hindu Házassági Törvény és az 1956-os Hindu Öröklési törvény a szikhek jogait ugyancsak figyelmen kívül hagyta.⁵¹

Néhrú első feladatai között szerepelt az ország közigazgatási beosztásának átalakítása, azonban mivel az új állam az alkotmány szerint szekuláris volt, így a határok meghúzásakor nem a vallási, hanem a nyelvi hovatartozást vették figyelembe. Ennek megfelelően a szikhek egy pandzsábi nyelvű tagállam létrehozását követelték, de ezt a miniszterelnök ellenezte, mert úgy vélte, hogy a szikhek követeléseikkel valójában vallási törekvéseiket álcázták, hogy később egy önálló szikh államot alakíthassanak ki. Ezért a kormány betiltotta a pandzsábi állam propagálását és a tüntetőket letartóztatták.⁵² A pandzsábi nyelvű tagállam létrehozásáról csak Néhrú halála után, 1966-ban született döntés, miután Indirá Gándhí jóváhagyásával a parlament elfogadta a pandzsábi állam átszervezéséről szóló törvényjavaslatot. A déli, túlnyomórészt hindi nyelvű hindu területekből megalapították Harijáná államot. Pandzsáb más hindi nyelvű területeit pedig Himácsal Pradéshez csatolták. Az így létrejött Pandzsáb állam lakosságának 56%-át tették ki a szikhek, ami azt jelenti, hogy az újrendezéssel a szikhek Pandzsábban többségbe kerültek. Pandzsáb és Harijáná számára Csandígarh néven közös, osztott fővárost jelöltek ki, amely később még számos feszültséghez vezetett a szikhek és az indiai kormány között.⁵³

Habár az 1965-ös második indiai-pakisztáni háborúban a szikhek lojálisak maradtak Indiához és katonaként maguk is részt vettek a harcokban, az 1960-as években ezzel egyidőben egyre inkább megélnkültek a szikh szeparatista törekvések, melyek főképp a következő két évtizedben bontakoztak ki.

⁵⁰ Indiai Alkotmány hindi nyelvű változata, 14, <https://cdnbbsr.s3waas.gov.in/s380537a945c7aaa788ccfcdf1b99b5d8f/uploads/2023/05/2023050186.pdf> (Letöltés: 2025. április 21.)

⁵¹ What is the Real Story Behind the Operation Blue Star? *Sikh PA*, 2019. május 29., <https://www.sikhpa.com/what-is-the-real-story-behind-the-operation-blue-star/> (Letöltés: 2023. 11. 16.)

⁵² Radnóti: *India Oroszlánjai*, 151–157.

⁵³ Mahmood, Cynthia Keppley: *Fighting for Faith and Nation. Dialogues with Sikh Militants*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1997, 113–121.

Szikh szeparatista törekvések az 1970-es években

A szikhek szeparatista törekvései az 1970-es években elsősorban az emigrációban élénkültek meg. A Khálisztánról szóló első nemzetközi kiáltvány 1971. október 16-án jelent meg egy fizetett hirdetésben a *The New York Times* hasábjain, amit Dzsagdzsít Szingh Csauhán, az Akáli Dal korábbi főtitkára tett közzé. A közleményben Csauhán magát Khálisztán első elnökének nevezte ki. Az aktivista már korábban is próbálkozott azzal, hogy egy szikh kormányt hozzon létre külföldön. Először Indiából az Egyesült Királyságba, majd Pakisztánba utazott Guru Nának születési helyére, de a próbálkozásai elbuktak, ezért döntött úgy, hogy az Egyesült Államokban próbál szerencsét.⁵⁴ Ezzel egyidőben a szikhek India oldalán harcoltak a harmadik indiai–pakisztáni háborúban, és még mindig élénken élt az emlékezetükben a felosztást követő hatalmas tömegmigráció és vérontás, így a szikhek többsége Csauhánt árulónak titulálta.⁵⁵

A háború után az Indiai Nemzeti Kongresszus⁵⁶ visszanyerte a presztízsét, és az 1971–1972 között megrendezett választásokon a szikhek többsége az Akáli Dal helyett a Nemzeti Kongresszusra szavazott. Az Akálík támogatottságuk visszaszerzése érdekében 1973-ban megfogalmazták az Ánandpur Száhib határozatot. Ebben Pandzsáb nagyobb autonómiáját és a központi hatalom decentralizálását szorgalmazták. Továbbá felmerült benne Csandigarh és más régiók Pandzsábhoz való csatolása, a víz- és vízenergiával kapcsolatos kérdések, a mezőgazdasággal és a pandzsábi gazdasági lehetőségeivel kapcsolatos kérdések, valamint a kisebbségek védelme is.⁵⁷ A dokumentum hangsúlyozta a szikhizmus hinduizmustól való különállását, és tovább erősítette a szikh identitást. Hatására újból megélénkült a szikh politikai élet. Az Ánandpur Száhib határozat körül kirobbanó vitának az Indira Gándhí által 1975-ben bevezetett rendkívüli állapot vetett véget. A két évig tartó időszak alatt csökkentették a szövetségi államok önállóságát, módosították az alkotmányt és betiltották a felforgatónak nyilvánított pártokat, így közöttük az Akáli Dalt is. 1975-ig a kormány mintegy negyvenezer akálit tartóztatott le. Ezenfelül a szikhek a miniszterelnökasszony 1975. július 1-én kiadott 20 pontos programját is fenntartásokkal kezelték, mivel a szikh földművesek féltek attól, hogy a

⁵⁴ Milewsky: *Blood for Blood*, 9.

⁵⁵ Balogh: *Nemzet és történelem*, 149.

⁵⁶ 1885-ben alapított indiai párt, amely jelentős szerepet vállalt India függetlenségi harcában és a függetlenséget követően az ország legdominánsabb pártjává vált. Néhrú haláláig a Kongresszus vezető személyisége volt.

⁵⁷ *What is the Real Story...*

földreform során elveszíthetik a földjüket, illetve attól is tartottak, hogy a rendelet korlátozni fogja a regionális autonómiát.⁵⁸

Az Indiai Nemzeti Kongresszus népszerűsége a rendkívüli állapot miatt jelentősen visszaesett, így az 1977-es választásokon a Akáli Dal és Dzsanatá⁵⁹ Párt koalíciója győzedelmeskedett. A két párt összefogása azonban nem volt hosszú életű, mert Csándígarh Pandzsábhhoz való csatolásának kérdése feszültséget okozott közöttük. A Dzsanatá Párt kormányzása alatt Dzsagdzsít Szingh Csauhán visszatért Indiába, ám amikor 1979-ben Indirá Gándhí újból hatalomra került, akkor visszament Angliába és ott megalapította a Khálisztáni Nemzeti Tanács nevezetű szervezetét. Ugyancsak az évtized végén alakult meg a Dal Khálszá nevű intézmény is, melynek célja egy független szikh állam létrehozása volt.⁶⁰ Az 1980-as évek elejére Khálisztán létrehozása állandó vitatémává vált.

SZIKH SZEPARATISTA TÖREKVÉSEK AZ 1980-AS ÉVEKBEN

A Kék Csillag Hadművelet és annak előzményei

Az 1980-as évek elején a pandzsábi állapotok egyre kritikusabbá váltak. Nagy volt a munkanélküliség, sokan elszegényedtek, torz volt a gazdasági fejlődés, és a hinduizmus erősödésével a szikhek egyre kevésbé tartották be a vallási előírásaikat. Mivel az Akáli Dalnak az 1980-as választásokon nem sikerült kormányt alakítania Pandzsábban, ezért a szikhek a válság megoldása érdekében egyre inkább radikális eszközökhöz folyamodtak. Khálisztán eszméje pedig egyre elterjedtebbé vált a vallás követőinek körében.

1981 márciusában szikh oktatásügyi konferenciát rendeztek Csandígárhban, azzal a céllal, hogy népszerűsítsék Pandzsábban a szikh oktatási intézményeket. A konferencián a szikhekre már különálló nemzetként hivatkoztak. Indira Gándhí az Új-Delhiben tartott augusztus 10-ei sajtókonferencián azt nyilatkozta, hogy bár eddig a Khálisztán koncepció csak Kanadában és az Egyesült Államokban létezett, Indiának ébernek kell lennie és megfelelő védelemmel kell rendelkeznie.⁶¹

A szikhek jogaiért folytatott tüntetéssorozat vezető alakjaként egy Szant Dzsarnel Szingh Bhindránválé nevű vallási prédikátor lépett fel. Bhindránválé a szikh vallás megtisztítására

⁵⁸ Balogh: *Nemzet és történelem*, 149.

⁵⁹ Dzsanatá (जनता) jelentése nép, nyilvánosság.

⁶⁰ Sidhu: *The Khalistan Conspiracy*, 44–53.

⁶¹ Uo.: 53–56.

törekedett. Például szikh vallási előírásoknak megfelelően elítélte az alkoholfogyasztást és a dohányzást. Továbbá a szikheknek biztosított nagyobb fokú autonómiáért szállt síkba. A vallási vezetőt letartóztatták Lálá Dzsagat Nárájan prominens hindu szerkesztő és laptulajdonos meggyilkolásának a vádjával, de a rendőrség semmilyen döntő bizonyítékot nem tudott felmutatni amellet, hogy valóban Bhindránválé lett volna a tettes. Pandzsábben erőszakhullám vette kezdetét, melynek elsődleges célpontjai hindu politikusok és rendőrtisztek voltak. Pár nappal később a Dal Khálszá öt tagja tüntetesképpen eltérítette az Indiai Légitársaság 423-as Delhibe tartó járatát és Lahórba irányította azt, követelve a prédikátor szabadlábra helyezését. Habár Bhindránválét bizonyíték híján szabadon engedték, a repülőgép eltérítésében résztvevő férfiakat életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélték, és szervezetüket az indiai kormány tíz évre betiltotta. Bhindránválé a börtönből a szikhek szemében hősként távozott és igazságtalan meghurcolása csak tovább növelte a népszerűségét.⁶²

A kormány és az akálík eközben egyre inkább eltávolodtak egymástól. Az Akáli Dal vezetője, Szant Harcsand Szingh Longovál a hit védelmében Dharm Juddh Mórcsá néven hatalmas méretű kampányt indított. Annak ellenére, hogy a tüntetés békés jellegű volt, a rendőrség mégis számtalan szikh demonstrálót letartóztatott. 1983-ban ezzel párhuzamosan a terrorcselekmények is elburjánzottak Pandzsábben. A fosztogatások, gyilkosságok, bombarobbanások szinte mindennapos jelenséggé váltak. Például október 5-én a szikhek egy csoportja eltérített egy buszt egy Ludhiana melletti kisvárosban, majd szétválasztották a hindu utasokat a többiektől és hat hindut agyonlőttek. November 18-án újabb buszeltérítésre került sor, melynek négy hindu halálos áldozata lett. Az erőszakot a szikhek nem csak a hinduk ellen alkalmazták. A radikálisabb szikhek Bhindránválé ellenzőit is megfélemlítésben tartották. Például október 12-én megverték egy börtönfelügyelő-helyettes az Aranytemplomban, a férfi egyik szikh kritikusát pedig nem sokkal később Dzsálandhárban kegyetlenül meggyilkolták. Delhiben a terrorakciók miatt vörös riasztást adtak ki, és a politikai vezetőknek különleges őrséget biztosítottak. Bhindránválé attól félve, hogy letartóztatják, 1983. december 15-én az Akal Takht-ba vonult át, azt gondolván, hogy a Harimandir Száhib szentsége miatt ott biztonságban lehet. Nem sokkal ezután, 1984. február 26-án, az indiai köztársaság napjának ünnepén, egy az Aranytemplomhoz közeli épületen már Khálsztán zászlaját lobogtatták.⁶³

A köztársaság napján az akálík az indiai alkotmány 25. cikkelyének megváltoztatását követelték, sérelmezve, hogy a dokumentum a szikhizmust csak a hinduizmus egyik

⁶² Uo.: 53–67.

⁶³ Jayakar, Pupul: *Indira Gandhi: A Biography*. Penguin Books, 2018, 553–563.

szektájaként kezeli. A vezetők bejelentették, amennyiben a kormány nem tesz eleget a követeléseiknek, akkor nyilvánosan elégetik az alkotmányt. Válaszul a rendőrség Longovál kivételével szinte az összes magasrangú akáli vezetőt letartóztatta. A Párt február 8-án általános sztrájkot hirdetett. A helyzet megoldás érdekében a kormány 1984. február 14-én tárgyalásra hívta az Akáli Dalt. Eközben a Hindu Szuraksá Szamiti (Hindu Védelmi Bizottság) ugyancsak sztrájkot hirdetett, melynek során a résztvevők több szikh is megöltek. Ennek eredményeként az akálók félbeszakították a tárgyalást, és kijelentették, hogy csak akkor lesznek hajlandók egyezséget kötni a kormánnyal, ha a tartományban újból béke lesz. A helyzet azonban csak tovább romlott, és már a szomszédos Harijáná államban is szikh-ellenes zavargások törtek ki. A hinduk gurdvárakat gyújtottak fel, szikheket rángattak ki a tömegközlekedési eszközökről és erőszakkal megborotválták őket, szikh tulajdonú üzleteket raboltak ki, és gyilkosságokra is sor került.⁶⁴

Áprilisban a kormány Pandzsábot veszélyes területté nyilvánította, és kiadta a nemzetbiztonsági törvényt, amely felhatalmazta a rendőrséget arra, hogy bíróság elé állítás nélkül vehessen őrizetbe embereket, ám ezzel nem sikerült véget vetni az erőszaknak. Május 23-án Longovál bejelentette, hogy június harmadikától kezdve a szikhek nem engedik, hogy elszállítsák a gabonát és egyéb élelmiszereket a tartományukból, és meg fogják tagadni az adófizetést. Az Akáli Takhtban egyre több rebellis szikh talált menedéket, a kormány feltételezései szerint pedig a komplexumot egyfajta fegyverraktárként használták. A kormány és a hadsereg ezért május végén elkezdett kidolgozni egy tervet az Aranytemplom terroristáktól való megtisztítására, amely a Kék Csillag Hadművelet fedőnevet kapta. Június 2-án este Indirá Gándhí a nemzeti televízión és rádión keresztül egy beszédet intézett az indiai lakossághoz, melyben kifejtette, hogy nem sikerült egyezségre jutnia az akáli vezetőkkel és felszólította őket, hogy ne kezdjenek bele a másnapra tervezett agitációjukba. A miniszterelnökasszony az alábbi sorokkal fejezte ki aggályait a pandzsábi állapotokat illetően:

Ártatlan emberek, szikhek és hinduk váltak gyilkosság áldozatává... A szentélyeket bűnözők és gyilkosok menedékhelyévé alakították. A szisztematikus kampány keserűséget és gyűlöletet terjeszt a hinduk és szikhek között. És ami a legrosszabb, hogy anyaországunk egységét és integritását nyíltan megkérdőjelezi néhányan, akik a szentélyekben találnak menedéket... Ez nem a harag ideje. Túl sok vért ontottak. Az

⁶⁴ Sidhu: *The Khalistan Conspiracy*, 104–113.

erőszak ellen-erőszakhoz vezet, és néhány félrevezetett hindu úgy tűnik, hogy azt hiszi ez a terrorizmus elleni küzdelem hősies módja. Semmi sem lehet értelmetlenebb és veszélyesebb az ilyen gondolatoknál és cselekedeteknél. Újra fel kell ismernünk felelősségünket a jövő iránt – egy olyan jövő iránt, amelyre mindenki büszke lehet.⁶⁵

Aznap este később a kormány a hadsereget Pandzsábba küldte a polgári hatóságok támogatására. A régióban felfüggesztették a közúti, vasúti és légi közlekedést, és háromnapos kijárási tilalmat vezettek be. Bhindránválé szembesülve a hadsereg katonai főlényével a következőket mondta: „A juhok számra mindig meghaladja az oroszánokét, de egy oroszán el tud bánni ezer báránnyal... Az nem szikh, aki fél a haláltól, és aki fél a halától, az nem szikh.”⁶⁶ Június 3-án a kijárási tilalmat néhány órára felfüggesztették Pandzsábban, hogy Guru Ardzsan mártíromságának emléknapja alkalmából a zarándokok beléphessenek az Aranytemplomba. Ezt kihasználva, mintegy kétszáz szélsőséges szikh megszökött a templomból. Este a hadsereg közel negyven gurdvárát körülvett Pandzsábban, hogy kiürítse azokat a feltételezett fegyveres menekültektől. Másnap Amritszáron kívül az összes gurdvárát megtisztították és a felkelőket letartóztatták. A Harimandirban lévő zarándokokat felkérték, hogy hagyják el a szentélyt, a szikh militánsoktól pedig azt követelték, hogy adják fel magukat. Ezt követően a hadsereg bombázni kezdett, és a tankokat is bevetették. Az Aranytemplomnál a fő katonai akció 5-én vette kezdetét és másnap reggelig folytatódott. A sebesült túlélőknek a templom udvarán kellett várakoznia víz, élelmiszer és orvosi ellátás nélkül, amíg másnap pár órára fel nem oldották a kijárási tilalmat. Ezután az offenzíva folytatódott. 7-én megérkeztek a hírek arról, hogy a támadás során Bhindránválé is életét vesztette. Rajta kívül számos ártatlan civil is meghalt, köztük nők és gyermekek is. A kormány fehérkönyvének számításai alapján a halálos áldozatok száma meghaladta az ötszázat, a sebesülteké pedig közel hatszázat tett ki. A szikhek az áldozatok számát ennél jóval magasabbra, akár több ezerre is becsülik. A Nemzeti Kongresszus a civilek haláláért való felelősséget teljes egészében a fegyveresekre hárította.⁶⁷

A hatalmas emberveszteség mellett a harcok során okozott kulturális és spirituális veszteség sem elhanyagolható. A templomot kirabolták, a könyvtár kigyulladt, és felbecsülhetetlen történelmi és vallási értékű kéziratok semmisültek meg. Például az *Ádi Granth* kézzel írott 18. századi másolatai is odavesztek. A szikhek úgy vélték, hogy a hadsereg szándékosan gyújtotta

⁶⁵ Jayakar: *Indira Gandhi*, 558.

⁶⁶ Sidhu: *The Khalistan Conspiracy*, 165.

⁶⁷ Uo.: 167–168.

fel a könyvtárat, hogy így tüntesse el a szikh kulturális örökség egyik alappillérét.⁶⁸ Indira Gándhí július elején egy levelében a következőt írta a Kék Csillag Hadműveletről:

Az amritszári akciónk semmilyen módon nem irányult a szikh közösség, az Aranytemplom vagy más szikh templomok ellen, de még csak nem is az Akáli Dal Párt ellen. Fellépésünk pusztán azok ellen irányult, akiket jobb szó híján terroristáknak nevezünk. Különböző típusú emberek voltak érintettek, de együtt terrort és bizonytalanságot okoztak Pandzsábban, amellett, hogy veszélyeztették az ország egységét és integritását.⁶⁹

A miniszterelnökasszony úgy vélte, hogy a hadművelet sikerességével, talán véglegesen megszűnnek majd a zavargások Pandzsábban és az 1985 januárjában esedékes választásokon így egy erőskezű vezető benyomását keltheti majd a szavazói között.

Merénylet, pogromok és bombatámadás

A pandzsábi események egész Indiát megrázták. A szikhek bosszújától tartva a Kék Csillag Hadművelet után a kormány vezető tisztjei azt tanácsolták Indirá Gándhínak, hogy távolítson el minden szikh őrt a biztonságaért felelős személyek közül, de ő visszautasította arra hivatkozva, hogy ez csak fokozná a szikhek megalázottságérzetét és még jobban a kormány ellen hangolná őket. Akkor még nem is sejtette, hogy ez a döntése nem sokkal később az életébe kerül. Ugyanakkor 1984. október 30-án Orisszában tartott beszédében szinte az érezhető, mintha tudta volna másnap mi vár rá. Szónoklatában ekképpen nyilatkozott: „Ma itt lehetek, holnap talán már nem lehetek itt... Nem aggódom, hogy élni fogok, vagy nem fogok élni. Hosszú életet éltem le, és ha valamire büszke vagyok, akkor arra, hogy az egész életem mások szolgálatával telt. Csak erre vagyok büszke és semmi másra. És ameddig lélegzem, addig szolgállok is... Minden csepp vérem újjáéleszti Indiát, erőt ad Indiának.”⁷⁰ Október 31. reggel kilenc órakor egy találkozóra indult, hogy interjút adjon, amikor az egyik már kilenc éve őt

⁶⁸ Radnóti: *India Oroszlánjai*, 179–187.

⁶⁹ Jayakar: *Indira Gandhi*, 562.

⁷⁰ Indira Gandhi utolsó beszéde. Orissza, 1984. október 30. Elérhető: <https://youtu.be/tY-VKazOz24> (Letöltés: 2023. 11. 23.) (saját fordítás)

védelmesző szikh testőre, Szardar Béant Szingh váratlanul hasba lőtte. A támadáshoz egy másik testőr, Szardar Szatvant Szingh is csatlakozott, aki rendkívüli brutalitással revolveréből összesen huszonöt lövést adott le az áldozatra. Gándhí a támadás következtében életét veszítette. A két férfi nem próbált elszökni. Úgy érezték ezzel sikerült megbosszulniuk az Aranytemplom ellen elkövetett szentségtörést. Később mindkettőjüket megölték, ezzel pedig a radikálisabb szikhek szemében mártírokká váltak.⁷¹

Az államfő halálát fél háromkor hozták nyilvánosságra. Ekkor hinduk tömegei vonultak utcára azt kiáltozva, hogy vért véért. A merényletet anti-szikh pogromok sorozata követte. A szikhek az 1984. október 31- és november 4-ei közötti időszakra a mai napig népiirtásként hivatkoznak. A szikheket India szinte összes államában üldözni kezdték. A kormány hivatalos adatai szerint körülbelül 2800 szikhet öltek meg Delhiben és 3350-et országszerte, de más becslések szerint a halálos áldozatok száma akár harmincezer is lehet. Továbbá a dühöngő tömeg több száz gurdvárát gyújtott fel és több ezer *Guru Granth Száhibot* égett el.⁷² Rádzsív Gándhí⁷³ választási beszédében a szikhellenes pogromot a közharag természetes következményeként jellemezte. Az ártatlan szikhek meggyilkolása és a kormány hanyag válságkezelése felháborította a szikh közösséget és újra előtérbe került Khálisztán kérdése, valamint egyre több új szikh terrorszervezetet alakítottak.

Az egyik legnagyobb volumenű terrorakcióra 1985. június 23-án került sor, amikor az Air India 182-es számú járatát felrobbantották az Atlanti Óceán felett. A robbantásnak 329 halálos áldozata volt. A nyomozás során kiderült, hogy a támadás mögött kanadai szikh lázadók álltak. Az áldozatok között szikhek is voltak. Mind a diaszpórában élő szikhek, mind a pandzsábi szikhek többsége elítélte az akciót.⁷⁴ A pandzsábi helyzet megoldása érdekében a kormány tárgyalásokba kezdett az akáli vezetőkkel az új tartományi választásokról és a letartóztatott szikhek szabadlábra helyezéséről, de ezt a radikális szikhek árulásnak tekintették és a tárgyalásokon résztvevő Szant Longovált augusztus 20-án megölték. Ennek ellenére az Akáli Dalnak sikerült megnyernie Pandzsábban a választásokat.⁷⁵

⁷¹ Derfler, Leslie: *The Fall and Rise of Political Leaders: Olof Palme, Olusegun Obasanjo, and Indira Gandhi*. New York, Palgrave Macmillan, 2011, 223.

⁷² Know the Facts of 1984 Sikh Genocide. *Sikh PA*, 2019. 05. 29.

<https://www.sikhpa.com/know-the-facts-of-1984-sikh-genocide/> (Letöltés: 2023. november 16.)

⁷³ Rádzsív Gándhí India miniszterelnöke. Indirá Gándhí fia és egyben politikai utódja is volt. 1991-ben egy tamil terrorszervezet támadása során életét veszítette.

⁷⁴ Purewal, Shinder: Sikh Diaspora and the Movement for Khalistan, *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 72, 2011/4, 1131–1142.

⁷⁵ Kapur, Rajiv. A.: 'Khalistan': India's Punjab Problem, *Third World Quarterly*, Vol. 9, 1987/4, 1206–1224.

Az 1980-as évek véres eseményeihez hasonlítva az 1990-es évekre a szikh probléma enyhülést mutatott, és a Khálistán mozgalom is háttérbe került. A Khálistán agitáció ezt követően már elsősorban csak a diaszpórában volt képes támogatottságot szerezni magának, azonban a szikh szeparatizmus ügye a mai napig komoly problémákat okoz az indiai kormánynak.

KONKLÚZIÓ ÉS JELENKORI KITEKINTÉS

Tanulmányom megírása két fő célt szolgált: Az egyik, hogy a különálló szikh identitás létrejöttének megvizsgálásával feltárja a szikh szeparatista mozgalom gyökereinek okát. A másik, hogy választ találjon arra a kérdésre, hogy a Khálistán mozgalom az 1980-as évek végéig mennyire volt képes megingatni India belpolitikai stabilitását.

A különálló szikh identitás kialakulásának a kezdete egészen a 16. századig nyúlik vissza, amikor Guru Nának Pandzsábban új vallást alapított. Ez az identitás a tíz guru spirituális vezetése alatt folyamatosan tovább formálódott, de a szikh identitás fejlődésére a legnagyobb hatást a Khálszá létrehozása jelentette. A Khálszá mind külső, mind pedig belső szabályozásokat állított fel arra nézve, hogy a szikheknek hogyan kell élniük az életüket. Ezzel erősítette a szikhek identitását, elkülönítve azt a hindukétól és a muzulmánokétól. Ugyanakkor sokkal komplexebbé is tette azt, mivel nem mindenki tudta, vagy akarta betartani ezen szigorú szabályokat, annak ellenére, hogy magát mégis szikhként definiálta. A különálló Szikh Birodalom időszakában Randzsít Szingh uralkodása alatt a szikh történelem aranykorának tekinthető, mely a szikh identitás megerősödését is magával hozta. Viszont miután a britek elfoglalták Pandzsábot, a szikhek különállástudata visszaesett, és csak a 19. század végétől kapott újult erőre a szikh vallási reformációnak köszönhetően. Ezenfelül a szikhek elkülönülő identitástudatát a britek is támogatták, hogy vallási konfliktusokat generáljanak és így fokozzák az alattvalók megosztottságát. A szikhek csak az első világháború idején kezdték megkérdőjelezni a britekkel szembeni lojalitásukat. Ekkor az emigrációban létrejövő Gadar párt fegyveres úton próbálta megdönteni a Brit Birodalmat, de nem talált Indián belül kellő támogatottságra. A 20. század eleji szikh britellenes mozgalmak csak Indiát akarták felszabadítani a gyarmati státuszából, nem egy önálló szikh állam megalapítását tűzték ki célul. Mindazonáltal a század első felében már egyre több jogi dokumentumban határozták meg azt, hogy pontosan ki számít szikheknek, így a szikh identitástudat sokat fejlődött ebben az időszakban. Bár India függetlenségét megelőzően Khálistán ideája már felbukkant, ekkoriban

ez inkább csak egy a Pakisztán létrehozására adott reakció volt, és egyáltalán nem élvezett széleskörű támogatottságot. Olyannyira nem, hogy a szikhek Pakisztánt is elleneztek, mivel meg szeretnék volna őrizni India területi integritását.

A brit uralom megszűnésével Indiában számos változás ment végbe. A közigazgatási határok nyelvi alapon történő átszervezésekor a pandzsábi szikhek is külön államot követeltek maguknak, ám Néhrú erről hallani sem akart, mivel félt attól, hogy a követelések mögött valójában vallási eredetű szeparatista indokok húzódnak meg. Ennélfogva Pandzsáb állam elismerésére csak a miniszterelnök halála után kerülhetett sor. Az új alkotmány szintén bántotta a szikhek nemzeti és vallási érzéseit, mivel az alkotmány a szikhizmust a hinduizmus egyik alfajaként kezelte. A szikh szeparatizmus szempontjából az igazi fordulópontot Dzsagdzsít Szingh Csauhán 1971-es *The New York Times*-ban tett nyilatkozata jelentette, amelyben kikiáltotta a független Khálsztánt és magát annak elnökévé avansálta, azonban a diaszpórában született kiáltvány nem talált Pandzsábban politikai támogatottságot. A szikh politikát vezető Akáli Dal csak Pandzsáb nagyobb fokú autonómiájára és a központi hatalom decentralizálására törekedett. Ezért fogalmazta meg 1973-ban az Ánandpur Száhib határozatot, mely dokumentum a szikh identitás fejlődésének egyik sarokkövévé vált.

Khálsztán gondolata a szegénység és a belpolitikai problémák miatt az 1980-as évek elejére már Pandzsábban is egyre elterjedtebb lett. Ebben az időszakban a tartományban fokozódtak a terrorakciók és a szikhek és a hinduk közötti fegyveres összecsapások. Az indiai kormány azt feltételezte, hogy az agitáció vezetője, Szant Dzsarnel Szingh Bhindránválé az Akáli Takht-ot használja menedékkül, hogy annak védelméből vezényelje az erőszakos megmozdulásokat és a szikhek szent helyét, az Amritszári Aranytemplomot fegyverraktárrá alakította. Emiatt 1984 júniusában az indiai hadsereg bevetésével Indirá Gándhí megindította a Kék Csillag Hadművelet fedőnevű katonai akciót, melynek során tankokkal és bombákkal felszerelt alakulatok támadták meg a Harimandir Száhibot, abban felbecsülhetetlen értékű szakrális és anyagi veszteségeket okozva. A hadművelet során rengeteg szikh veszítette életét és nagy számban voltak közöttük civil áldozatok is. Az eseményt a szikhek szentségtörésnek tekintették, és bosszúképpen Indira Gándhí két szikh testőre 1984. október 31-én merényletet követett el ellene. A tragédiát a szikhek elleni véres pogromok sorozata követte, melynek súlyosságát az is bizonyítja, hogy erre a pár napos időszakra a szikh történelemben a mai napig is népirtásként hivatkoznak. Rádzsív Gándhí miniszterelnöksége idején igyekezett a pandzsábi állapotok konszolidációjára és különböző engedményeket tett a szikhek felé. Ennek következtében a szikh militarizmus az 1990-es évekre már lecsendesedett Indiában.

Mindent összevetve kijelenthető, hogy a szikh szeparatizmus nem jelentett komoly veszélyt India területi integritására, ugyanakkor az ország belpolitikai stabilitására annál inkább. Khálisztán létrehozására az 1980-as években semmilyen valós esély nem volt, ami azzal is magyarázható, hogy a mozgalom elsősorban csak külföldön élvezett nagyobb támogatottságot. A pandzsábi szikhek csak élethelyzetük javítását és a köztársaságon belüli nagyobb autonómiát szerették volna elérni. Mindazonáltal a pandzsábi helyzet megoldása súlyos problémát okozott a kormánynak és ennek hatása a mai napig érződik.

A diaszpórában újból fellángolt Khálisztán eszméje, ami a modern média eszközöknek köszönhetően most már sokkal több mindenkihez eljut. Khálisztán legitimitációja céljából a Kanadában, Egyesült Államokban, Ausztráliában és Angliában székelő szikh szervezetek narratívájukban főképp az olyan korábban már említett traumákra építkeznek, mint a Brit India felosztását követő migráció során lezajló tömegmészárlás, a Kék Csillag Hadművelet, vagy az azt követő pogromok. Egyes kutatók szerint Khálisztánnak Pakisztánban is támogatottsága van, ahol a szikh terroristáknak titkos kiképzőtáborokat hoztak létre. Ez azzal magyarázható, hogy anno India is támogatta Banglades függetlenségét, melynek következtében Pakisztán elveszítette az ország keleti felét.⁷⁶

A 2001. szeptember 11-én az Amerikai Egyesült Államokban elkövetett terrorakció után a nyugati világban a terrorizmushoz való hozzáállás megváltozott, és a nyugati kormányok sokkal elővigyázatosabbak lettek. Éppen ezért például sok gyanús emigráns szikh szervezetet is betiltottak. Ezután a Khálisztán mellett agitáló szikhek már elsősorban csak az emberi jogokra tudtak hivatkozni, azt hangoztatva, hogy Indiában elnyomják a vallási kisebbségeket. Valamint a kisebbségek nem részesülnek megfelelően az állami bevételekből és politikailag is marginalizálva vannak. Habár a jelenlegi politikai fejlemények alapján Indiának nem kell tartania attól, hogy Khálisztán létrehozására a szeparatistának bármilyen lehetősége lenne, de a mozgalom biztonságpolitikai szempontból kihívást jelent az államnak és diplomáciai feszültségeket is kelt néhány nyugati ország (elsősorban Kanada) és India között, mivel a diaszpórában élő szikh szeparatistákat ezen államok a saját állampolgáraiknak tekintik, így amikor az indiai kormány letartóztatja őket, vagy ezek a politikai vezetők rejtélyes módon meghalnak, azt az adott ország úgy értékeli, hogy India beleavatkozik az ország belügyeibe.

⁷⁶ Paroha, Uma: Terrorism in Punjab: Origins and Dimensions. *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 54, 1993/2, 238–250.

Összességében Khálisztán kérdése egy olyan érzékeny és bonyolult ügy, ami még mindig megoldatlan feladatként áll az indiai kormány előtt. A probléma megoldása csak úgy lehetséges, ha a kormány fellép a szikh identitás védelme mellett, orvosolni próbálja a korábbi sérelmeket és gazdasági fejlesztéseket visz végbe Pandzsábben. India nemzeti arculata a szubkontinens területi, vallási, nyelvi és kulturális diverzitása miatt mindig is egyedi volt. A köztársaság egységének megerősítésére a megoldás nem ezen különbségek elmosásában keresendő, hanem a mindenki által jól ismert egység a diverzitásban szlogen gyakorlati alkalmazásában.

BIBLIOGRÁFIA

Könyvek

- BALOGH András: *Nemzet és történelem Indiában*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1988.
- DERFLER, Leslie: *The Fall and Rise of Political Leaders: Olof Palme, Olusegun Obasanjo, and Indira Gandhi*, New York, Palgrave Macmillian, 2011.
- GREWAL, J. S.: *The New Cambridge History of India: The Sikhs of the Punjab*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008.
- JAYAKAR, Pupul: *Indira Gandhi: A Biography*, Penguin Books, 2018.
- KAUR TAKHAR, Opinderjit: *Sikh Identity: An Exploration of Groups Among Sikhs*, London & New York, Routledge, 2016.
- KULKE, Hermann – ROTHERMUND, Dietmar: *A History of India*, London, Routledge Publisher, 1990.
- MAHMOOD, Cynthia Keppley: *Fighting for Faith and Nation. Dialogues with Sikh Militants*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1997.
- MCLEOD, W. H.: *Who is a Sikh? The Problem of Sikh Identity*, Oxford, Clarendon Press, 1992.
- MILEWSKY, Terry: *Blood for Blood. Fifty Years of the Global Khalistan Project*, Harper & Collins Publishers India, 2021.
- PENNEY, Sue: *Sikhism. World Beliefs and Cultures*, Oxford, Heinemann Library, 2001.
- RADNÓTI Alice: *India Oroszlánjai. A szikhek*. Budapest, Kelet Kiadó, 2008.
- SHANI, Giorgio: *Sikh Nationalism and Identity in a Global Age*, Abingdon, Routledge, 2007.
- SIDHU, G. B. S.: *The Khalistan Conspiracy*, Harper & Collins Publishers India, 2020.
- SINGH KALSI, Sewa: *A Szikhizmus*, Budapest, Kossuth Kiadó, 2001.

Tanulmányok

- KAPUR, Rajiv. A.: 'Khalistan': India's Punjab Problem, *Third World Quarterly*, Vol. 9, 1987/4, 1206–1224.

PAROHA, Uma: Terrorism in Punjab: Origins and Dimensions, *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 54, 1993/2, 238–250.

PUREWAL, Shinder: Sikh Diaspora and the Movement for Khalistan. *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 72, 2011/4, 1131–1142.

Újságcikkek

Know the Facts of 1984 Sikh Genocide, *Sikh PA*, 2019. 05. 29. <https://www.sikhpa.com/know-the-facts-of-1984-sikh-genocide/>

What is the Real Story Behind the Operation Blue Star?, *Sikh PA*, 2019. 05. 29. <https://www.sikhpa.com/what-is-the-real-story-behind-the-operation-blue-star/>

Törvények és beszédek

Ádi Granth, [https://www.sikhnet.com/files/ereader/Siri%20Guru%20Granth%20-%20English%20Translation%20\(matching%20pages\).pdf](https://www.sikhnet.com/files/ereader/Siri%20Guru%20Granth%20-%20English%20Translation%20(matching%20pages).pdf)

Delhi Gurdvára törvény, 1971, <https://indiankanoon.org/doc/733461/>

Indiai Alkotmány hindi nyelvű változata, <https://cdnbbsr.s3waas.gov.in/s380537a945c7aaa788ccfcdf1b99b5d8f/uploads/2023/05/2023050186.pdf>

Indira Gandhi utolsó beszéde. Orissza, 1984. október 30., <https://youtu.be/tY-VKazOz24> (saját fordítás)

Rehat Maryada, <https://www.scribd.com/document/355888264/Sikh-Rahet-Maryada-Hindi>

Sikh Gurdwara Act, 1925, https://www.mha.gov.in/sites/default/files/2022-10/Sikh_Gurrdwara_Act1925_1%5B1%5D.pdf

Berta Kristóf – Kecskeméti Árpád – Veres Zoltán

KONFERENCIA BENDA KÁLMÁN SZÜLETÉSÉNEK 111. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL¹

2024. december 3-án a tatai Magyary Zoltán Népfőiskolai Társaság (MZNT) és a Református Gimnázium szervezésében került sor Benda Kálmán (1913–1994) történész, levéltáros, a Tatai Népfőiskola egykori vezetője, a Magyar Népfőiskolai Társaság első elnöke születésének 111. évfordulója alkalmából egy koszorúzással egybekötött konferencia megrendezésére.

Az emléktáblára koszorút helyezett el Michl József Tata Város polgármestere, Illés Dániel igazgató (Tatai Református Gimnázium), Kecskeméti Árpád a Nemzeti Közszerződési Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar (NKE ÁNTK) Magyary Zoltán Szakkollégiumának képviselőjében, Berta Kristóf, a Károli Gáspár Református Egyetem (KRE) Benda Kálmán Bölcsész- és Társadalomtudományi Szakkollégium munkatársa és az Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának doktorandusza, valamint az MZNT részéről Borsó Tibor elnök és Keresztesi József örökös tiszteletbeli elnök.

A megemlékezés emlékkonferenciával folytatódott a Tatai Református Gimnáziumban, ahol mintegy 50 diák is helyet foglalt a közönség soraiban. Michl József és Illés Dániel köszöntőjükben Benda Kálmán mellett Kálmán Attilát is méltatták, Borsó Tibor pedig a diákokhoz szólva kiemelte, hogy az MZNT akár összekötő kapocsként is felfogható, hiszen az előadó szakkollégisták által képviselt egyetemekre valószínűleg számos érettségiző jelentkezik majd évről évre. A konferencia lehetőséget ad tehát a kérdések feltevésére, az egyetemekkel való ismerkedésre is.

Az emlékkonferencia első előadója Berta Kristóf volt, aki Benda Kálmán doktori disszertációjaként megírt „*A magyar nemzeti hivatástudat története*” című munkájáról tartott előadást „Mikor a történelmi fejlődés cselekvésbe fordul át – A nemzeti hivatástudat Benda Kálmánál” címmel.

¹ A konferenciáról és koszorúzásról további információk, képek a <https://ver-cse.hu/a-111-eve-szuletett-benda-kalmanra-a-tatai-nepfoiskola-elso-vezetojere-emlekeztunk/> oldalon található.

1. VÉDŐBÁSTYÁBÓL VÁLASZTOTT NÉP — A MAGYAR HIVATÁSTUDAT VÁLTOZÁSA BENDA
KÁLMÁNNÁL

Benda Kálmán 1940 januárjától a Tatai Népfőiskola igazgatójaként és egyúttal tanáraként is tevékenykedik. A népfőiskola a késő 1930-as évek innovációktól és szociális feszültségektől pezsgő légkörében születik meg, legnagyobbbrészt Teleki Pál, Magyary Zoltán – e két szervező és örökké nyugtalan tudós – és tanítványaik munkája nyomán. A népfőiskolai foglalkozásokat megelőzően Benda nem mulasztott el idézni „régmúlt korok nagy magyarjainak írásaiból”, így hangoztak el Széchenyi, Zrínyi és Nádasdy sorai, de biztosak lehetünk benne, hogy a XVII–XVIII. századi magyar függetlenségi mozgalmak tagjai is megszólaltak a jövő reménybeli parasztértelmisége előtt.² Két esztendővel később Benda befejezi Bocskai-életrajzát. Kortársai már ekkor figyelemre méltónak tartják és megjegyzik: „meg lehetünk győződve arról, hogy Benda Kálmán, átesve majd a történetírói hivatottság legnehezebb próbatételén, az évekre nyúló alapos levéltári kutatáskon, a magyar történettudomány egyik igen számottevő munkásává forrja ki magát.”³ Életművét áttekintve nem lehet kétségünk afelől, hogy az akkor harmincéves történésről szóló reményteljes jóslat – még ha számos súlyos, nehezítő körülmény ellenére is – beteljesült. Gyümölcsei a török kori Magyarországról és a függetlenségi mozgalmakról szóló munkák sokasága. Témaválasztása részben protestáns neveltetéséből fakadt. Későbbi témáinak első kiforrott tárgyalásával doktori értekezésében találkozunk. Nép, nemzet, haza, öntudat és nemzeti hivatás kérdését boncolja *A magyar nemzeti hivatástudat története a XV – XVIII. században* című munkájában. Éppen a fentebb említett okból kifolyólag – tudniillik, hogy kulcsfontosságú témáit⁴ itt tárgyalja elsőként – fontos, hogy bővebben is megismerkedjünk e kérdésekkel.

Benda alapvető kérdése, hogy létezik-e nemzeti hivatástudat, és ha igen, ez mikor jelenik meg a magyar történelemben? Ugyancsak fontos, az értekezést megalapozó kérdés, hogy jelen volt-e a XVI–XVII. századi magyarságban a modern értelemben vett nemzettudat, hazafiság valamely korai formája?

² Benda Kálmán: A tatai népfőiskola, *Magyar Szemle*, 38. kötet, 1940/1–6, április, 287.

³ Kring Miklós: Benda Kálmán: Bocskai István, *Protestáns Szemle*, LII. évf., 1943/10, 315.

⁴ Példaként lásd: A végvári harcok ideológiája, *Történelmi Szemle*, VI. évf., 1963/1; Habsburg-politika és rendi ellenállás a XVII. század elején, *Történelmi Szemle*, XIII. évf., 1970/3, 404–427; A kálvini tanok hatása a rendi ellenállás ideológiájára, *Helikon*, XVII. évf., 1971/3–4, 322–330; Kálvin és a magyar rendi ellenállás, *História*, V. évf., 1983/5–6, 54–55; A Habsburg-abszolutizmus és a magyar nemesség a 16. és 17. század fordulóján, *Történelmi Szemle*, XXVII. évf., 1984/3, 445–479.

Az első kérdéskörrel kapcsolatban megállapítja, hogy az európai keresztény királyságok általában eredetük után találták meg céljukat, hivatásukat, jóllehet, ez eleinte kizárólag az uralkodó által vállalt hivatástudat volt, amely az egyház védelmét, a pogány népek megtérítését vagy az ellenük vívott harcot tűzte ki céljául.⁵ Magyarország tekintetében idővel ez a hivatástudat leszivárog a vérrel adózó nemességhez, amelynek ethosza a XIV–XV. században a harcias, katonás szellem, mely nem sokat hajt művészetekre kultúrára.⁶ Nemzetről természetesen nem beszélhetünk ekkor, hacsak nem a társadalom szűkebb rétegét önmagába foglaló nemesi nemzetre gondolunk, lévén a kortársak ezt értették alatta. A nép, mint *gens Hungara* vagy *populus Hungaricus* alatt ekkor ugyancsak a nemességnek a magyar etnikumú részét jelenti, ahogy erről Benda egy 1963-ban megjelent tanulmányában is ír.⁷ Mikor és hogyan szélesedett ki mégis az a közösség, amely nem csupán a származás alapján foglalta magába az egyes embert?

„Mert akit szeret az Úr, azt megdorgálja, de mint apa a fiát, akit kedvel”⁸

Benda későbbi tanulmányaiban is kitartóan képviselte azt az általa jól alátámasztott álláspontot, amely szerint a korábbi univerzális keresztény ideológia helyébe a XVI. századtól a sajátosan magyar arculatúvá váló protestáns felfogás lép. Véleménye szerint ez veti meg a török elleni harc és később a rendi ellenállási mozgalmak alapjait is. A szerző ezt később így fogalmazta meg:

A 16. századi török harcok idején az állandó küzdelemhez az erkölcsi erőt a vallás adta, a magyar protestantizmusnak a választott népe a magyar, és ezért bünteti sanyarú sorssal az Ő szeretett népét, mert meg akarja próbálni. Ha a magyarság helytáll a veszedelmekben, elhagyja bűneit és Istenhez fordul, akkor – ahogy mondták – Isten visszaülteti őt az ő királyi székébe. Ugyanakkor Kálvin azt is tartotta: az uralkodással nem csak jogok, hanem kötelességek is járnak, többek között a nép jólétének, békéjének boldogulásának a biztosítása. Ha az uralkodó ezeket a kötelességeket nem teljesíti, akkor

⁵ Benda Kálmán: *A magyar nemzeti hivatástudat története a XV–XVIII. században*, Budapest, 1937, 23.

⁶ Uo.

⁷ Benda Kálmán: *A végvári harcok ideológiája, Történelmi Szemle*, VI. évf., 1963/1, 15.

⁸ Péld 3,12 (lásd még: „Akit én szeretek, megfeddem és megfenyítem: igyekezz tehát, és térj meg!” (Jel 3,19) illetve: „mert akit szeret az Úr, azt megfenyíti, és megostoroz mindenkit, akit fiává fogad.” (Zsid 12,6)

– mondja Kálvin – letért Isten útjáról, zsarnokká lett, s ellene jogos a fegyveres felkelés. A 16–17. századi magyar szabadságharcok hátterében ez a vallásos elmélet áll.⁹

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a török elleni harc vallásos ideológiájába gyakran vegyülhetett a jól felfogott önérdek is, hiszen a nemességet, birtokainak fenyegetettsége érdekeltté tette a harc vállalásában és az ellenállás megszervezésében. N. Kiss István kimutatta, hogy a XVI. század második felében a magyar főurak jelentős királyi földvagyonot kaptak az általuk fegyverben tartott katonaság elmaradt kifizetésének kárpótlására.¹⁰

Az új felfogás hirdetője már nem a hagyományos klérus, hanem a prédikátor, az örökké úton lévő, soha meg nem gyökerező ember, aki szinte mindenütt otthon érzi magát (gyakran éppen csak szülőföldjén nem), ahol az új hitet hirdetheti.¹¹ Nyugatra utazik, világot lát, zsoldárt és Bibliát fordít, nyomdát igazgat, könyvet terjeszt és a protestantizmus külföldi központjaiban képviseli a magyarságot, elsősorban a magyar nyelv művelése útján. Érdekes ismét felidézni, hogy éppen ebben az időben terjed el Európa-szerte a könyvnyomtatás és az új nyomdák néhány év alatt a korábbi évtizedekben nyomtatott könyvek többszörösét bocsátják ki. Az embert anyanyelvén megszólító könyv utat nyit a személyesebb hitmegélés felé is.¹²

Ez volt az első szellemi mozgalom, amely az ország egész lakosságát megindította és gondolati állásfoglalásra kényszerítette. Ha Szent István korában történt az ország megkereszteltetése, a XVI. században történik a bérnyomás, az ország nagykorúvá érése a hitben. A szentistváni kereszténységet az ország nagyrésze öntudatlanul vette fel, mint a csecsemő a keresztvizet; most válik a kereszténység a magyarságnak tudatos és harcolt sajátjává.¹³

– írja Szerb Antal.

⁹ Benda Kálmán: *A nemzeti hivatástudat nyomában*, Budapest, Mundus, 2004, 544.

¹⁰ N. Kiss István: Megjegyzések a végvári harcok ideológiájának kérdéséhez, *Történelmi Szemle*, VI. évf., 1963/1, 66–67.

¹¹ Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*, Budapest, Révai, 1935, 52.

¹² Ugyanakkor segítette az egy nyelvet beszélő emberek együvé tartozásának tudatát is erősíteni, amely a szélesebb értelemben vett közösség megélésének eszközüvé tette.

¹³ Szerb: *Magyar irodalomtörténet*, 52.

Amint fentebb mondtuk, a modern értelemben vett nemzetről semmiképpen sem beszélhetünk ebben a korszakban, mégis a folyamatokat látva úgy tűnik, hogy a nemzeti felfogás kialakulásának első feltételei éppen ekkor bomlanak ki. Benedict Anderson, a nacionalizmusról értekezve kifejti, hogy a középkori európai társadalmat meghatározó klasszikus kulturális koncepciók lebomlása nyomán teremtődtek meg a „nemzet elképzelésének” lehetőségei. A XVI. században intenzívebbé váló tudományos felfedezéseknek, társadalmi változásoknak és a (könyv)nyomtatásnak köszönhető, felgyorsuló információáramlás miatt fokozatosan lazultak azok a korábban szilárd meggyőződések, amelyek például az Istentől rendelt uralkodó személyét, vagy a szent szövegek nyelvét, mint a transzcendens igazság megértésének eszközét alapvető bizonyosságként értelmezték.¹⁴ Az anyanyelven írott szövegek fontosságának felértékelődéséről már volt szó, de éppen az előbbieknél nyomán fontos, hogy Benda egyik, ugyancsak gyakran felmerülő kérdéskörét is vizsgáljuk, amely az uralkodóval szembeni ellenállásra vonatkozik.

Egységes, ószövetségi alapú és annak fogalomrendszerével élő felfogás gyökerezik meg, amelynek nyomaival a korszak irodalmi alkotásaiban bőven találkozhatunk, de ezzel összefüggésben jelen vannak a közgondolkodásban is.¹⁵ A rendi ellenállás vallásos karakterét vizsgálva Benda kiemeli, hogy jóllehet, a protestáns nemesség ismerte a kálvini ellenállási jogot, mégsem elsősorban arra hivatkozott, – lévén, ezt katolikus uralkodóval szemben nem lehetett könnyen érvényesíteni – hanem az Aranybulla 31. pontjára, vagyis az ellenállási záradékra.¹⁶ Kálvin tanai mégis hatottak, hiszen Bocskaira a rendek, mint az Isten által küldött szabadítóra hivatkoznak, amikor „magyarok Mózesé”-ként említik, vagy úgy gondolnak rá, mint aki „az Úr Istennek kedves és kellemes szent akaratából küldetett”. Mindez ugyancsak megerősíti az ószövetségi fogalomrendszer használatáról fentebb leírtakat.¹⁷

Jóllehet, az önálló monográfiaként megjelent doktori értekezés minden pontjára itt nem tudtunk kitérni, de nem is ez volt a cél, ahogy a nemzetfelfogás kérdéseit is csak annyiban terveztük érinteni, amennyire ezt a Benda által leírtak szükségessé tették. A fentiek tükrében igazolva látjuk azt a kezdeti állítást, miszerint, ha áttekintjük Benda Kálmán későbbi tanulmányait és monográfiáit, láthatjuk, hogy azok a tudományos felvetések, amelyek a bemutatott értekezésben csak csíráként tűntek fel, az újabb munkákban is megmaradtak, mint

¹⁴ Benedict Anderson: *Elképzeltek közösségek*, Budapest, L'Harmattan – Atelier, 2006, 43.

¹⁵ Nem véletlen, hogy értekezésének vezérgéjeként Benda Szkhárosi Horvát András prédikátor sorait választotta: „...Királyi nemzet vagy, noha te kicsin vagy az Atya Istennek bizony te kedves vagy.”

¹⁶ A kérdésről bővebben lásd: Benda: *Habsburg-politika*, 404.

¹⁷ Uo., 424.

olyan témák, amelyek Bendát egész életében foglalkoztatták, s megérlelődve, részletesen kibontásra kerültek.

Benda Kálmán azonban nem önmagában állott. A tudományos kutatás már fiatal kutatói időszakában is megkövetelte a közösségi működést, főként, ha olyan kérdések megvitatásáról volt szó, amelyekhez egy ember látásmódja kevés lett volna. A korszakban bőven találunk nagy formátumú tudományszervező szakembereket, akik különleges érzéssel vonták be munkájukba a fiatal korosztály érdekes tagjait. Jó példa erre Györffy István, Teleki Pál, vagy Magyary Zoltán. A következőkben egy ilyen tudományos együttműködés részleteit tekintjük át röviden szerzőtársunk.

2. BENDA KÁLMÁN ÉS MAGYARY ZOLTÁN SZAKMAI KAPCSOLATAI

Kecskeméti Árpád előadásában három olyan potenciális találkozási pontot jelölt meg, ahol a fiatal Benda Kálmán és Magyary Zoltán már megismerhették egymást: az egyik a Pázmány Péter Tudományegyetem, a Táj- és Népkutató Központ, illetve a Vallás és Közoktatási Minisztérium (Kultuszminisztérium). Ezek közül részletesebben az első kettőt járta körül. Magyary Zoltán 1930-tól a Pázmány Péter Tudományegyetem Közjogi és Közigazgatásjogi Tanszékének vezetője, s ezekben az időkben a közigazgatástudomány ismert és elismert szakértője. Benda Kálmán 1937-ben szerzi meg bölcsészdoktori diplomáját az egyetemen, így ekkor már elképzelhető, hogy Benda is Magyary látókörébe kerülhetett.

Györffy István néprajzi és Magyary Zoltán közigazgatástudományi tanszékeinek közreműködésével 1938 októberében Teleki Pál akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletére létesült a Táj- és Népkutató Központ.

A központ 1936–1938 között a Tatai járás tudományos vizsgálatával foglalkozott. A népfőiskola megalakulását egy több éven át tartó szociológiai és szociográfiai felmérése, illetve kutatás előzte meg.

Ennek a kutatómunkának lett az eredménye az 1938 novemberében Károlyi-palotában megrendezett kiállítás, amelyen bemutatták a magyar vidék szociális problémáit, az aktuális súlyos földkérdéseket, illetve a közigazgatás reformjának szükségességét. A kiállításnak nagy

közönségsikere és pozitív sajtóvisszhangja volt.¹⁸ A tudományos kutatás világosan rámutatott a fent említett, megoldásra váró társadalmi problémákra.

A Tatai Népfőiskola ennek hatására is, illetve elsősorban Márkus Jenő református tiszteletes ötlete alapján alakult meg 1940. január 7-én, az első állami népfőiskolaként. Ez lett az ország első állami fenntartású népfőiskolája. A Magyar Közigazgatástudományi Intézet és Magyar Zoltán szervezte meg a népfőiskolát, elnöki tisztségének betöltésére Benda Kálmánt találták a legalkalmasabb személynek.¹⁹

3. „AZ ÖNTUDAT, A LELKESEDÉS, A SZILÁRD JELLEM AZONBAN MAGÁBAN MÉG NEM ELEGENDŐ,
TUDÁSRA IS SZÜKSÉG VAN.”

Dr. Veres Zoltán, Komárom-Esztergom vármegye jegyzője Benda Kálmánról, mint „a Tatai Népfőiskola első vezetőjéről” beszélt. Prezentációjában röviden felidézte Benda életútjának fontosabb mérföldköveit, felidézve, hogy miután karrierje 1949-ben megtört, hiszen politikai okokból menesztették állásából, 1950-től levéltárosként dolgozott a Dunamelléki Református Egyházkerületnél. Alkotóerejét mutatja, hogy ennek során létrehozta a Ráday Múzeumot, a Biblia Múzeumot és több vidéki gyűjteményt, 1988-ban pedig első elnöke lett az ekkor megalakult Magyar Népfőiskolai Társaságnak.²⁰

Ezt követően az előadó a népfőiskoláról, mint sajátos oktatási-képzési formáról beszélt. A szakirodalomban elterjedt álláspont szerint a népfőiskola megalkotója, nevelési programjának megfogalmazója Nikolaj F. S. Grundtvig (1783–1872) dán evangélikus lelkész, költő, történész, népművelő volt. Az intézmény létrehozásával célja elsősorban a 18–30 éves parasztfiatalok korszerű nevelése, oktatása annak szem előtt tartásával, hogy ezáltal a társadalom teljesebb értékű tagjaivá váljanak. A modell Dániából fokozatosan áttért a közeli országokba, Svédországba, Norvégiába, Finnországba, később Hollandiába, Németországba, Franciaországba és az Egyesült Államokba is.²¹ Tekintettel arra, hogy számos, más előzményekkel rendelkező képzési formát hívtak népfőiskolának, Sári Mihály szerint „akkor járunk helyes úton, ha abból indulunk ki, hogy a felnőttképzés specifikus formáját, a

¹⁸ Kósa László: Táj- és Népkutató Központ szócikk, in: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, Budapest, 1977, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/tty-73D7D/taj-es-nepkutato-kozpont-73D8B/> (Letöltés: 2025. március 29.)

¹⁹ A Tatai Népfőiskola (1940–1944) működése és tevékenységének jelentősége, 2022, <https://tata.hu/mindennapok/ertekeink/ertektar-2/telepulesi-ertektar/14626-2/> (Letöltés: 2025. március 29.)

²⁰ Kálmán Attila: Száz éve született Benda Kálmán. *Művelődés – Népfőiskola – Társadalom*, 2013/3, 3–4.

²¹ Népfőiskola szócikk, in: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, Budapest, 1977, online elérés: <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-2112.html> (Letöltés: 2025. március 29.)

népfőiskolát sem egyes ember/emberek, hanem az európai gazdasági-társadalmi-kulturális-jogi fejlődés hívta életre.”²²

Ami a magyar előzményeket illeti, Tessedik Sámuel (1742–1820), illetve báró Wesselényi Miklós (1796–1850) neve érdemel feltétlen kiemelés.

A XVIII. században Tessedik Sámuel vállalkozott arra, hogy egy ipari és gazdasági iskola kapuit nyissa meg Szarvason az elmaradott, képzetlen magyar parasztfjúság előtt, annak érdekében, hogy jobb gazdák legyenek, s ezzel is munkálják falvaik fejlődését. A képzésben a gazdasági ismeretek mellett fontos helyet kapott az ifjak szellemi, hitbeli és erkölcsi életének kiművelése is.”²³

A XIX. században Wesselényi hathatós támogatásával Erdélyben, Makfalván már 1835-ben megkezdte működését a Székely Nemzeti Iskola, melynek szabályzatát Dósa Elek tanár vállalta megírni. A szabályzat az angol mintát követte, ahol az elméleti oktatást a gyakorlatival ötvözték. A jobb tanulók segítették a tanítót a munkájában. Az elemi oktatásnál magasabb felkészülést biztosítottak. A tantárgyak röviden a következők voltak: vallás, olvasás, számtan, történelem, fizika, természetismeret, gazdasági ismeretek, földrajz. Gyakorlati ismeretek: csemeték ültetése és oltása, kosár és szalmakalap kötése, asztalos- és lakatosismeretek, földek felmérése, játék, testi erő fejlesztése.²⁴

Ezen előzmények ellenére „a Felnőttoktatási és -képzési lexikon »népfőiskola« címszó leírásában és a népfőiskolai szakirodalomban általában Bajaszentivánt említik az első népfőiskolánk színhelyeként, amely [...] 1914-ben kezdte el a működését.”²⁵ Hazánkban a népfőiskolai mozgalom Trianon után, az 1920-as, 1930-as években élte virágkorát, ekkortájt mintegy 70 népfőiskola működött.²⁶

Ebbe a sorba illeszkedett a Tatán 1940-ben elindított népfőiskola is, amelyet a Magyar Közigazgatástudományi Intézet igazgatója, Magyary Zoltán indított el, és vezetését Benda Kálmánra bízta, aki nagy lelkesedéssel vágott bele a munkába, még Népfőiskolai útmutatót is

²² Sári Mihály: A magyar és európai népfőiskola történeti-funkcionális nézőpontból, in: Erdei Gábor (szerk.): *Andragógia és közművelődés. Régi és új kihívások előtt a közművelődés az új évtizedben*, Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete, 2011, 269.

²³ *A magyarországi népfőiskola alapjai*, Az MNC Magyar Népfőiskolai Collegium oldalán elérhető online tartalom, http://www.nepcoll.hu/?page_id=140, (Letöltés: 2025. március 29.)

²⁴ Suba László: A makfalvi Wesselényi „Kolégium” története, *Művelődés*, LXXII. évf., 2019/11, 24–26.

²⁵ Sári: *A magyar és európai*, 284.

²⁶ A további korabeli népfőiskolákkal kapcsolatos információkat ld. pl. Magyar Népfőiskolai Társaság: Kis népfőiskola történet. <https://nepfoiskola.hu/kis-nepfoiskola-tortenet/>

kiadott.²⁷ Az intézmény létrehozását megalapozó problémaként Benda abban látta, hogy hiába akar a Közigazgatástudományi Intézet haladó elképzeléseket megvalósítani, „semmi nem történik, ha nincs, aki a helyi szervezést, az irányítást, dolgok intézését kézbe vegye. Nincs – nem azért, mert a falu nem érzi ennek szükséges voltát –, hanem azért, mert nincs meg hozzá a kellő felkészültsége.”²⁸ A képzés népszerűségét jelzi, hogy az első évben mindössze kéthetes volt, majd négy-, hathetes; 1943-ban pedig már két hónapos. Benda visszaemlékezése szerint az első hallgatókat még meglehetősen ötletszerűen válogatták ki, személyi ismeretség alapján vagy helyi ismerősök segítségével. Kiválasztási szempont volt, hogy „népfőiskolás csak az lehet, aki leszolgálta katonaidejét, és lehetőleg nem idősebb 30 évesnél. A második tanfolyamtól kezdve már a volt népfőiskolások ajánlása volt a döntő. Mindvégig olyanokat igyekeztünk beszervezni, akik akartak és tudtak is tanulni, akikben élt a felelősség a közösség iránt, akik vállalták a munkát, és föltehető, hogy otthon majd hallgatnak is rájuk.”²⁹ Benda Kálmántól tudjuk, hogy a napirend meglehetősen feszített volt: bentlakásos formában, reggel 6 órától az este fél tízes takarodóig intenzív oktatás zajlott. A tanított tárgyak fele-fele részben oszlottak meg a praktikus tudást szolgáló gazdasági tantárgyak és az általános műveltséget tápláló ismeretek között, az oktatók pedig szinte kivétel nélkül fiatalok voltak. Tapasztalatuk kisebb, de szempontjaik modernnek voltak, és mindben nagy lelkesedés élt. Gyakran hívtak vendégelőadókat is, főként falukutatókat és népi írókat: Veres Péter, Erdei Ferenc, Kovács Imre, Darvas József és sokan mások rendszeres előadók voltak.³⁰ A Tatai Népfőiskola mintegy öt éven át működött, és ezalatt 150 hallgató végzett. 1944-ben a Komárom megyei alispáni hivatal a Népfőiskolát hatalmi szóval bezáratta, mondván, hogy a fennálló társadalmi rend és politikai rendszer ellen izgatja a hallgatókat. A Népfőiskola hatása azonban túlmutat a fenti számokon, hiszen a volt népfőiskolások szervezték meg a megyében gazdaköröket, kezdeményezésükre jöttek létre a vándorkönyvtárak, szerveztek külső előadók bevonásával művelődési életet az egyes településeken.

Hasonlóan az eszmei alapjait hordozó Táj- és Népkutató Intézet kiállításához, a Népfőiskolát is a felsőségek utasítására zárták be és nem véletlen, hogy az 1945 utáni korszakban sem születhetett újjá. Magyary Zoltánról nem volt ildomos beszélni, s a negyvenes évek végére Benda Kálmán körül is fogyni kezdett a levegő. Mégis, Benda Kálmán az ellenséges környezetben, hátrátételt szenvedve is megtalálta helyét, a tudomány szolgálatában változatlan

²⁷ Ld. Benda Kálmán: *Népfőiskolai útmutató*. Budapest, Tolnai Nyomda, 1940.

²⁸ Benda Kálmán: Benda Kálmán visszaemlékezése a Tatai Népfőiskolára. *Szin*, XXI. évf., 2016/6, 67–69.

²⁹ Uo., 68.

³⁰ Benda: *Benda Kálmán visszaemlékezése*, 69.

lelkesedéssel munkálkodott az évtizedek során akkor is, amikor már nem hátráltatták ebben. Nevét ma szakkollégium őrzi, szellemét pedig egykori tanítványi köre örökíti át az új történész generáció számára így éltetve tovább példaértékű elkötelezettségét és hivatástudatát.

BIBLIOGRÁFIA

Szakirodalom

ANDERSON, Benedict: Elképzelt közösségek, Budapest, L'Harmattan (Atelier füzetek), 2006.

BENDA Kálmán: A Habsburg-abszolútizmus és a magyar nemesség a 16. és 17. század fordulóján, *Történelmi Szemle*, XXVII. évf., 1984/3, 445–479.

BENDA Kálmán: A kálvini tanok hatása a rendi ellenállás ideológiájára, *Helikon*, XVII. évf., 1971/3–4, 322–330.

BENDA Kálmán: *A magyar nemzeti hivatástudat története a XV–XVIII. században*, Budapest, 1937.

BENDA Kálmán: *A nemzeti hivatástudat nyomában*, Budapest, Mundus, 2004.

BENDA Kálmán: A tatai népfőiskola, *Magyar Szemle*, 38. kötet, 1940/1–6, április, 285–292.

BENDA Kálmán: A végvári harcok ideológiája, *Történelmi Szemle*, VI. évf., 1963/1, 15–18.

BENDA Kálmán: Benda Kálmán visszaemlékezése a Tatai Népfőiskolára. *Szín*, XXI. évf., 2016/6, 67–69.

BENDA Kálmán: Habsburg-politika és rendi ellenállás a XVII. század elején, *Történelmi Szemle*, XIII. évf., 1970/3, 404–427.

BENDA Kálmán: Kálvin és a magyar rendi ellenállás, *História*, V. évf., 1983/5–6, 54–55.

BENDA Kálmán: *Népfőiskolai útmutató*. Budapest, Tolnai Nyomda, 1940.

KÁLMÁN Attila: Száz éve született Benda Kálmán. *Művelődés – Népfőiskola – Társadalom*, 2013/3, 3–4.

KÓSA László: Táj- és Népkutató Központ (szócikk), in: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, Budapest, 1977, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/tty-73D7D/taj-es-nepkutato-kozpont-73D8B/>

KRING Miklós: Benda Kálmán: Bocskai István, *Protestáns Szemle*, LII. évf., 1943/10, 304–315.

N. KISS István: Megjegyzések a végvári harcok ideológiájának kérdéséhez, *Történelmi Szemle*, VI. évf., 1963/1, 66–67.

SÁRI Mihály: A magyar és európai népfőiskola történeti-funkcionális nézőpontból, in: Erdei Gábor (szerk.): *Andragógia és közművelődés. Régi és új kihívások előtt a közművelődés az új évtizedben*, Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete, 2011.

SUBA László: A makfalvi Wesselényi „Kolégium” története. *Művelődés*, LXXII. évf., 2019/11, 24–26.

SZERB Antal: *Magyar irodalomtörténet*, Budapest, Révai, 1935.

Népfőiskola szócikk, in: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, Budapest, 1977, <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-2112.html>

Online tartalom

A Tatai Népfőiskola (1940-1944) működése és tevékenységének jelentősége, 2022, <https://tata.hu/mindennapok/ertekeink/ertektar-2/telepulesi-ertektar/14626-2/>

A magyarországi népfőiskola alapjai: MNC Magyar Népfőiskolai Collegium, http://www.nepcoll.hu/?page_id=140

Bödő Krisztián

AZ ERCSI URADALOM BÁRÓ EÖTVÖS IGNÁC BIRTOKGAZDÁLKODÁSA ALATT

AZ EÖTVÖS CSALÁD ÉS ERCSI KAPCSOLATA A BIRTOK ÁTVÉTELE ELŐTT

A Duna-part mentén elterülő Ercsiben az Eötvös téren avatta fel a város Eötvös József (1813–1871) szobrát. A szobor mellett állva szemközt találjuk az Eötvös József Művelődési Házat, átellenben pedig a politikus nevét viselő általános iskolát. A Duna felé sétálva, a Fő utcával párhuzamosan fut az Eötvös utca, annak 33. száma alatt áll az Eötvös József Emlékmúzeum. A Dunától (és a százhalombattai olajfinomítótól) karnyújtásnyira pedig a néhány éve felújított Szapáry-Eötvös-kápolnát tekinthetjük meg. Természetesen nem Ercsi turizmusának fellendítését szeretnénk elérni ezzel a bevezetéssel, csupán utalunk a politikus-író báró körül kialakult roppant erős emlékezetre, emlékezetpolitikára és kultuszépítésre, amely már a 19-20. század fordulóján elkezdődött.

Ercsi szerepét az Eötvös-emlékezetben a báró temetése erősítette meg. Végakaratainak megfelelően 1871-ben a családi kápolnában helyezték hamvait örök nyugalomra.¹ Halálának 150. évfordulója alkalmából az elhanyagolt és kifosztott kápolnát felújították, a bárót ünnepélyes keretek között újratemették.² A 19–20. század fordulójától megjelenő munkák, amelyek Eötvös József életével, pályafutásával foglalkoznak, gyakran emelik ki – Eötvös József saját írásait ugyancsak alapul véve –, hogy a báró gyermek- és ifjúkorában gyakran időzött Ercsiben, ahol nagyapja, Lilien József haszonbérliként mintagazdaságot épített ki. „Eötvös József 1813. szeptember 3-ikán Budán született, a hol atyja az udvari kamara tanácsosa volt. Életének első éveit a kis Eötvös részint Budán, részint Ercsiben töltötte, a hol nagyatyja: Lilien báró megtelepült vala”³ – írja Falk Miksa *Kor- és jellemrajzok* című munkájában. Az előbbi munkával egyidőben született meg Ferenczi Zoltán *Báró Eötvös József* című munkája a *Magyar Történeti Életrajzok* sorozat részeként. A könyv első fejezete Ercsi látképével indul.⁴

¹ Itt érdemes utalni arra, hogy számos vármegye intézett feliratot a képviselőháznak, hogy közköltségen vásárolja meg az állam az Eötvös család részére az ercsi uradalmat. Erre nem került sor. Országgyűlés, *Magyar Ujság*, 5. évf., 112. szám, 1871. május 16., 1.; Jegyzéke azon ügyszerűségeknél, melyek az 1871. évi június 19-én és következő napjain tartandó évnegyedes bizottmányi gyűlésre kitézettek, *Eger*, 9. évf., 23. szám, 1871. június 8., 180.

² Bővebben ld.: M. Lovas Krisztina: Báró Eötvös József újratemetése Ercsiben, *Honismeret*, 49. évf., 2021/6, 129–131.

³ Falk Miksa: *Kor-és jellemrajzok*, Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet, 1903, 207.

⁴ Ferenczi Zoltán: Báró Eötvös József 1813–1871, Athenaeum, Budapest, 1903, 3. Eötvös József és Ercsi kapcsolatáról ld. továbbá: Miklós Gergely: Ercsi története a kezdetektől, in Miklós Gergely (szerk.): *Ercsi évszázadai*, Ercsi, Ercsi Város Önkormányzata, 2010, 201–212.

Természetesen nemcsak gyermek- és ifjúkora kötötte a vidékhez, 1834-ben – közvetlenül ügyvédi vizsgája letétele után – Fejér vármegye aljegyzője lett, igaz, csupán egy évig töltötte be ezt a tisztséget,⁵ ettől függetlenül gyakran megfordult a kastélyban.⁶

AZ URADALOM ÁTVÉTELE

Lilien József (1753–1828) halála után a birtokot felesége, Szapáry Julianna (1764–1831) irányította haláláig. Szapáry Julianna alig négy évig tartó földesúri szerepéről, birtokgazdálkodásáról szinte semmilyen információval nem rendelkezünk, jóllehet néhány forrás- és forrástörredék alátámasztja, hogy az özvegy báróné valóban foglalkozott a jószágot érintő kérdésekkel.⁷ 1831–1832 fordulóján vásárosnaményi báró Eötvös Ignác (1786–1851), a tárnokmester vette át a birtok kezelését. Ez csak úgy valósulhatott meg, hogy gróf Szapáry Vince (1768–1851) – az ercsi uradalom tényleges földesura – új haszonbérleti szerződést kötött Eötvös Ignáccal. E szerződés mindeddig nem került elő, jóllehet egyes dokumentumok, amelyek az 1841-től kibontakozó csődper kapcsán születtek, utalnak arra, hogy a gróf és a báró árendás szerződést írtak alá.⁸ Az uradalmat a csődper „kiütése” előtt, 1841-ben vásárolják meg az ekkor már Stájerországban, Grazban élő gróf Szapáry Vincétől, s ekkor sem ifj. Eötvös Ignác, hanem fia, Eötvös Dénes (1817–1878) vált a tényleges birtokossá.⁹ 1832. évi nemesi összeírásban Ercsinél szerepel gróf Szapáry Vince mellett „Ifjább Báro Ötvös Ignátz”,¹⁰ másrészt 1832 szeptember 23-án Vieregg Károly (1798–1864)¹¹ Ercsiben vette feleségül Eötvös Júliát (1812–1880),¹² amely jól jelzi: az uradalom a családi reprezentáció kiemelt helyszíne, hiszen szóba jöhettek volna olyan ősi Eötvös-birtokok is, mint például Sály, ahol a család barokk kastélya felépült.¹³

⁵ „Mennyivel inkább tudtam becsülni ezen megtiszteltetésemet, mely legmélyebb tiszteletem legigazabb hajlandóságom bebizonyítására alkalmat nyújtott, mennyivel inkább boldogított a Tekintetes Karok és Rendeknek irántam annyiszor mutatott kegyessége, Tisztársaimnak barátsága, annyival fájdalmasabban érzem e pillanatban a búcsúzás keservét, és megvallom tisztem első kellemetlen pillanatja az, melyben tőle válnom kell.” A tisztség lemondásáról szóló levelet Eötvös József Bécsben, 1835. április 24-én írta. HU-MNL.FVml-IV.3.c. 1835/1037.

⁶ Hetényi István: *Ercsi története*, Ercsi Nagyközség Tanácsa, Ercsi, 1987, 109–110.

⁷ HU-MNL.FVml-IV.3.c. 1830/498.

⁸ Károly János: *Fejér vármegye története*, 4. köt., Székesfehérvár, Fejérvár Megye Közönsége, 1934, 484–485.

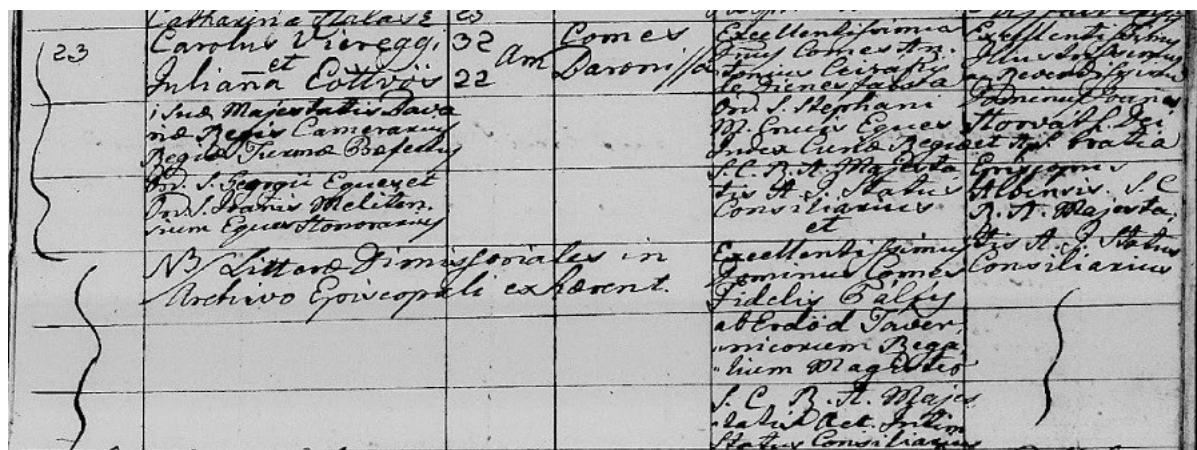
⁹ Miklós: *Ercsi*, 194.

¹⁰ HU-MNL-FVml-IV.72.d. Conscriptioes Nobilium Comitatus Albensis, Processus Bicskeiensis, 1813–1843, 88.

¹¹ Bajor királyi kamarás lovasezredes.

¹² Nizsalovszky Endre (közzéteszi) – Lukácsy Sándor (sajtó alá rendezte): *Eötvös József levelei Szalay Lászlóhoz*, Budapest, Irodalomtörténeti füzetek 55., Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987, 48.

¹³ Barsi Ernő: *Sály: egy bükkaljai falu a hagyományos gazdálkodás idején*, A miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzi kiadványai 17., Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 1965, 20–21.

1. kép Anyakönyvi kivonat Vieregg Károly és Eötvös Júlia házasságáról¹⁴

A vásárosnaményi Eötvös család bárói ágának birtokairól nem rendelkezünk elegendő információkkal. Ez nem annyira a korábbi kutatómunka hiányából, mint inkább a kutatás lehetetlenségéből fakad, hiszen családi és uradalmi levéltárak hiányában aligha lehet felvázolni az ingatlanvagyon mennyiségi és minőségi jellemzőit.¹⁵ A család birtokai főként az ország északkeleti, mezőgazdaság szempontjából kedvezőtlenebb régiójában koncentráálódtak. Ercsi megszerzése – még ha csak haszonbérletről is volt szó – jelentős eredmény,¹⁶ hiszen apósa, Lilien József számottevő átalakításokat végzett az uradalomban. A tárnokmester nem csupán egy óriási területű, jó talajminőségű, kiterjedt szántóföldi növénytermesztésre alkalmas, kedvező fekvésű birtok felett diszponálhatott, de ez a birtok egyúttal racionalizált is volt, bizonyos mértékig tőkés átalakuláson ment keresztül. Így például a gazdaság egyes terményeit helyben feldolgozták, és külső piacon vagy piacokon értékesítették, fokozottabbá vált a takarmánynövények termesztése, alkalmaztak egyszerű gépeket, változatosabbá vált a növénykultúra, illetve a robotnál meghatározóbb lett – különböző formában – a fizetett munkaerő.¹⁷

¹⁴ Ercsi község házassultak anyakönyvi kivonat 1832. szept. 23-án kelt bejegyzése, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSYD-DB1Y?cat=258821&i=160&lang=en>, (Letöltés: 2025. május 2.)

¹⁵ Ennek háttérben az állhat, hogy a csődper során a csődbíróság többszöri felszólítására sem adták át az uradalom iratait, számadáskönyveit a tömeggondnoknak. Azt feltételezzük, hogy az iratokat megsemmisítették. A Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyében őrzött Eötvös család iratai pedig nem a bárói ágra vonatkoznak.

¹⁶ Azt már Pulszky Ferenc jegyzi meg emlékirataiban, hogy ifj. Eötvös Ignác gyakran bérelt birtokokat. Pulszky Ferenc: *Életem és korom I.*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958, 183.

¹⁷ Lilien báró birtokgazdálkodásáról ld.: Mérei Gyula: *Mezőgazdaság és agrártársadalom Magyarországon 1790–1848*, Budapest, Teleki Pál Tudományos Intézet, 1948, 50–54.; Bödő Krisztián: Lilien báró gazdasági tevékenységének vonásai az ercsi uradalomban, in Berecz Anita – Kristóf Ilona (szerk.): *A rang kötelez. Rendi és rendies magatartásformák a középkortól a 20. századig*, Eger, Líceum Kiadó, 2024, 61–74.; Bödő Krisztián: „Róna határja tágas és igen termékeny” – Besnyő, az ercsi uradalom egyik pusztája, *KRE-Dit*, V. évf., 2022/2,

Ercsi fontosságát jelzi és a fentieket alátámasztja a csődper iratanyaga is. Nem kívánjuk a reformkori csődtörvény és csődeljárás részleteit felvázolni, csak utalunk arra, hogy a csődbe jutott személy ingatlan és ingó javait a csődbíróság lefoglalta. Ez ma sincs másképp. Eötvös Ignác azonban közvetlenül a csőd kezdete előtt eladta fiának az ercsi uradalom ingóságait, illetőleg a fiára ruházta át haszonbérleti jogát. Eötvös Dénes megvásárolta a Szapáry családtól Ercsit, hogy az a család tényleges ingatlana legyen és a csődeljárás során a bíróság ne formáljon rá igényt. Ez a kétlépcsős vagyonátmentési stratégia mutatja, hogy az uradalom roppant értékes volt a családnak, de egyúttal a csődeljárás forrásanyaga azt is alátámasztja, hogy a hitelezők, a károsultak egész „serege” követelte, hogy Ercsit – a *fundus instructus* fejlettsége miatt – vegyék bírói zár alá. Ekkora agitáció a többi ingatlan kapcsán nem jelenik meg.¹⁸

AZ URADALOM JELLEMZŐI EÖTVÖS IGNÁC ALATT

Ifj. Eötvös Ignác birtokgazdálkodásáról meglehetősen nehéz képet adni a fent említett forrásadottságok miatt. A vármegyei adminisztráció, az úrbéres közösség folyamodványai és a korabeli leírások, sajtóorgániumok vonatkozó részei némiképp eligazítanak bennünket.

A birtok alapterülete a korszakban nem változik, kb. 23 000–24 000 hold, amelynek hozzávetőlegesen a felét a lilieni időszakban átalakított, a faluközponttól és a kastélytól déli, délnyugati irányba elterülő pusztagazdaságok (Prädial-Wirtschaft) adják: Felső-Besnyő, Alsó-Besnyő, Aggszentpéter, Ráczszenpéter és Göböljárás. A faluhoz közelebb eső urasági területekkel együtt a tisztán majorsági szántóföld 12 000-13 000 hold, amelyet 1300-1500 hold rét és 3000-3200 hold legelő egészített ki, de a majorsághoz tartozott természetesen szőlő, ültetvény, nádas.¹⁹ Az úrbéresek földjei a településhez félkörívben kapcsolódtak. E két nagyobb egységet mintegy elválasztotta egymástól a Nádas-tó és a kiépített csatornák lévén létrejövő, legeltetésre alkalmas területek. Nem változik az egyes majorságok felosztása sem. A pusztagazdaságok továbbra is három nagyobb egységet tettek ki. A külső részeken szemesgabonákat termesztettek, a középsőben a feldolgozásra szánt, illetve takarmányozás

<https://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/bodo-krisztian-rona-hatarja-tagas-es-igen-termekeny-besnyo-az-ercsi-uradalom-egyik-pusztaja/> (Letöltés: 2025. május 2.)

¹⁸ A csődperről ld.: Bödő Krisztián: Vásárosnaményi báró Eötvös Ignác tartozásai és hitelezői, in *KRE-Dit*, VII. évf., 2024/1, <https://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/bodo-krisztian-vasarosnamenyi-baro-eotvos-ignac-tartozasai-es-hitelezoi/> (Letöltés: 2025. május 2.)

¹⁹ Adalék gazdasági állapotaink ismeretéhez VII., *Gazdasági Lapok*, 12. évf., 44. szám, 1860. november 1., 699.

miatt fontos növényeket termesztették jóval kisebb arányban. Az üzemi területet és istállózó állattartást magában foglaló belmajorok, az épületek elrendezése nem mutat jelentős eltérést.

2. kép Az ercsi uradalom a 19. század első felében²⁰

A birtok egyes részeinek használata, használati joga azonban már változásokat mutat amiatt, hogy Eötvös Ignác igyekezett növelni a majorság területét. Erre három példát találtunk. Elsőként a Kovács-szigeten lévő, az úrbéresekhez tartozó kaszáló réteket vette saját kezelésbe. Később a százhalombattai határ mellett fekvő *Krizsán Dolinát* két fázisban „foglalta el”. Ez szintén úrbéres föld volt, de 1838-ra az allódium részét képező téglapító (téglavető) „gyár” üzemel a területen.²¹ A *Malonta* nevű dűlőben lévő, az 1774. évben kötött úrbéres szerződés értelmében a jobbágyokat illető földeket vett saját kezelésbe, amelyek helyett az árvíznek jobban kitett termőföldeket adott át,²² tehát itt a strukturális változásokat legalább csere kísérte, még ha az kedvezőtlen is volt a jobbágyság számára. Ezzel ifj. Eötvös Ignác felrúgta a 18–19. század fordulóján Lilien József által létrehozott birtokrendezést, amelyre mellesleg a vármegyei adminisztrációban, az úrbéresek indítványában egyetlen panasz sem érkezett. A báró „*leben und leben lassen*” elve működőképes volt. Nem volt szerencsés a gyakorlat megváltoztatása,

²⁰ HU-MNL-FV mL-XV.1.a. - U14

²¹ HU-MNL-FV mL-IV.a. 73. Acta Locorum (AL) Ercsi, 194–195.

²² Uo.

hiszen az 1832–36-os reformországgyűlésen hozott 1836. évi VI. törvénycikk az úrbéres közösség ellenállásának teremtett jogalapot.²³ A jobbágyfelszabadítást kvázi előkészítő, azt megalapozó törvény célja abban állt, hogy az elszórtan elhelyezkedő paraszti és földesúri birtokok – legyen az szántó vagy legelő – egy tagba kerüljenek (*tagosítás, segregatio*).²⁴ Ez nemcsak a majorsági gazdálkodásra hatott volna fejlesztőleg, hanem a paraszti gazdálkodást is az okszerű birtokgazdálkodás felé mozdította volna. Fejér vármegyében már 1836-tól nyomon követhetőek az egyes települések igényei, panaszlevelei. Ercsiben – meglehetősen későn, Krizsán (Krisan) Dolina kisajátítása miatt – 1838-ban lépett fel tagosítási igénnyel a lakosság, azonban közös megegyezés hiányában úrbéres per bontakozott ki.²⁵ „[...] földesuraság és a jobbágyok között a kívánt elkülönözést egyezség útján elintézni igyekeztünk. Minthogy azonban minden igyekezetünk mellett is a kívánt célt el nem érhattük, és a jobbágyok kijelentették, hogy úrbéri illetőségeinek elkülönözését perbeli úton is eszközölni kívánának, annál fogva ezen tárgyat [...] a per útjára igazítottuk.”²⁶

Ez megfelel az országos tendenciának, egyedül Moson vármegyében volt 84%-os egyezségarány. A perek azonban évtizedekig elhúzódhattak. A dualizmus korában további öt törvénnyel próbálták elősegíteni a tagosítást, de a földmérőket, térképkészítőket megfizetni nem tudó, tőkehiányos parasztság túlnyomó része zsákutcába került.²⁷ A Lilien József birtokgazdálkodása idején végrehajtott tagosítást ennek ellenére Eötvösök teljes egészében nem rúgták fel. Bizonyos tekintetben a korábbi rendezés részleges megtartásának is köszönhető, hogy például az érdi úrbéresek helyzetével összevetve a problémák töredéke jelentkezett Ercsinél.²⁸

Az Ercsihez tartozó folyószakasz látképe csakugyan változást mutat a lilieni időszakhoz képest. A malmokat az esetek többségében a földesúr adta bérbe. Ifj. Eötvös Ignác jókora

²³ 1836. évi VI. törvénycikk azokról, melyek a telek haszonvételén felül a Jobbágyok hasznai közé tartoznak. A törvénycikket ld. a jogtár adatbázisában: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=83600006.TV> (Letöltés: 2025. május 2.)

²⁴ Gaál László: *A növénytermesztés múltja Magyarországon*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978, 371–372; Pomogyi Zoltán: *Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyvtár*, Budapest, Mérték Kiadó, 2008, 1091.

²⁵ HU-MNL-FV mL-IV.3.c. 1838/2470.; Fónagy Zoltán: A bomló feudalizmus gazdasága, in Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században*, Budapest, Osiris Kiadó, 2013, 46.

²⁶ Uo.

²⁷ Für Lajos: Jobbágyföld – parasztföld, in Szabó István (szerk.): *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. I–II.*, második kiadás, Akadémiai Kiadó, Budapest, I. köt. 33–153.

²⁸ HU-MNL-FV mL-IV.3.c. 1838/3396. A pert a csődper kitöréséig nem zárták le, az uradalom újrendezése csak Sina György birtokgazdálkodása idején, a jobbágyfelszabadítással összefüggésben valósult meg. Hetényi: *Ercsi*, 127–128.

bevételekre tehetett szert,²⁹ hiszen már Lilien József idején csakugyan szembetűnő a malmok nagy száma, ami természetesen a település kedvező elhelyezkedéséből is fakadt: megyei szinten csupán Érd multa felül Ercsit, előbbi esetén huszonhárom, utóbbi esetén tizenhárom vízimalmot írtak össze egy 1822-es felmérés alkalmával.³⁰ Ez a szám 1836-ra húszra növekedett, ugyanakkor hasznosságukat, működésüket két tényező is befolyásolta. Egyrészt szárazabb, csapadékszegény időszakban az alacsony vízhozam nem működtette a szerkezetet, túl nagy áradások alkalmával pedig a kerekek gyakran megsérültek vagy egyszerűen elsodorta azokat a hordalékos víz.³¹ Kedvező vízjárás esetén ettől függetlenül effektívebb munkát végeztek, mint a Magyar Királyságban felállított szélmalmok vagy számottevő igaerőt igénylő szárazmalmok, esetleg ezek kombinációja.³² Másrészt a reformkori folyószabályozás és a dunai gőzhajózás megindulása alapjaiban változtatta meg Ercsiben a hagyományosnak tekinthető őrlési eljárást, hiszen az egymással összekapcsolt malmok mélyen benyúltak a folyóba és „[...] mint charybdisek veszélyeztetik s gátolják a pénzt és jövedelmet hozó hajózásainkat.”³³ 1835-ben már szállingóznak Fejér vármegye közgyűléséhez azok az utasítások, amelyek a dunai hajózást érintő akadályok összeírását és elhárítását kérték.³⁴ A Gőzhajózási Társaság ugyanebben az évben utasítja a vármegyét, hogy a vízimalmokat ne helyezték át és a biztonságos hajózás miatt azokat lámpával szereljék fel,³⁵ ügyeljenek arra, „nehogy az illető molnárok kijelölt helyeiket önkényesen elhagyják és a segéd malom karók iránt meghatározott rendszabályt által hágják” Ercsiben.³⁶ Ez utóbbi, 1837-ben kelt jelentés nyilvánvalóan összefüggésben állt a malmok korábbi, 1836-ban történő áthelyezésével. A térképen is kivehető húsz malom nem csekély helyet „foglalt el” a Dunától.³⁷ Eltekintve attól, hogy az ercsi molnárok más települések gabonáját is őrölték – erre az ercsi rév is lehetőséget teremtett –, a kiugróan magas malomszám egyúttal a kiterjedt szántóföldi növénytermesztésre és a szemesgabonák primátusára utal. Az 1830-as évek második felétől meginduló folyószabályozások ellenére a vízimalmok lapátkerekei töretlenül forogtak, báró Sina György (1783–1856) birtokgazdálkodása alatt,

²⁹ A bérleti díjról nem rendelkezünk adatokkal, ugyanakkor a természetbeni fizetség, a gabona őrléséért lefizetett vámgabona is hasznot hozott, különösen, hogy anyagi ráfordítást nem igényelt a földesúrtól. Az ercsi malmokról bővebben ld.: Hetényi: *Ercsi*, 137–142.

³⁰ HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1822/210.

³¹ Gáthy János: A Malmokról, in Vörösmarty Mihály, Horvát István (szerk.): *Tudományos Gyűjtemény*, 16. évf., 1832/1, 72.

³² Uo. 73.

³³ Gőz- és vízi malmokról, *Kémlő a gazdaság, ipar és kereskedésben*, 1. évf., 25. szám, 1836. szeptember 24., 193.

³⁴ HU-MNL.FVml-IV.3.c.1835/769.

³⁵ HU-MNL.FVml-IV.3.c.1835/676.

³⁶ HU-MNL.FVml-IV.3.c. 1837/179.

³⁷ HU-MNL-OL-S12-XIX.-47:1.

1853-ban már 31 malom végezte az őrlést. Ez számottevő felfutást is jelez ifj. Eötvös Ignác időszakához képest.³⁸

3. kép Az Ercsinél elhelyezkedő malmok rendezési terve (1836)³⁹

Amikor 1841-ben ifj. Eötvös Ignác a csőd elrendelését kéri saját maga ellen, légből kapott indoklásnak tűnhet, amikor arra hivatkozik, hogy „jóságainkkal több évek óta búsán tapasztalt terméketlensége, s több elemi csapások által történt illetése”⁴⁰ vezetett a csödhöz. Ha nem úgy tekintünk erre a mondatra, hogy „valamit mondani kellett” és tüzetesebben megvizsgáljuk Ercsi helyzetét az 1830-as évek második felében, akkor igazolást nyernek a terméketlenségre és a természeti csapásokra vonatkozó utalások. Még akkor is, ha a vármegyei vagy éppen országos jelentések alapvetően az úrbéres közösség helyzetét voltak hivatva felmérni, adekvát módon a majorság állapotára is betekintést nyerünk. Már az uradalom átvétele sem a legkedvezőbb időszakra esett, hiszen a kolerajárvány Fejér vármegyében elsőként Ercsiben ütötte fel a fejét 1831. július 21-én.⁴¹ A kirendelt három orvos közül kettő megbetegedett, bár a karanténon kívül érdemi lépéseket egyébként sem tudtak tenni a járvány megakadályozására. Egy hét leforgása alatt háromezren betegedtek meg a faluban.⁴² Nem nehéz felmérni, mekkora veszteséget jelentett mindez egy olyan településen, ahol a lakosság megközelítőleg 4000 főt tett ki és ahol

³⁸ HU-MNL-OL-S101-73.

³⁹ HU-MNL-OL-S12-XIX-47:1. A tervezést követően az 1830-as évek második felében nem jelentkeznek problémák a vízimalmokkal. HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1837/2644.

⁴⁰ HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1842/162.

⁴¹ Farkas Gábor: Az 1831. évi kolerajárvány Fejér megyében, Fitz Jenő (szerk.): *Alba Regia. Az István Király Múzeum Évkönyve*, C sorozat, II–III. szám, Székesfehérvár, 1961–1962, 91.

⁴² Uo., 92. Ugyan a katolikus egyház halotti anyakönyvi kivonatai nem adnak teljeskörű képet, jelzésértéktű, hogy amíg 1830-ban 256, addig 1831-ben 526 halottat regisztráltak. *Ercsi község halotti anyakönyvi kivonatai – 1830*, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSYD-N3LC-6?cat=258821&i=350&lang=hu> (Letöltés: 2025. május 02.); *Ercsi község halotti anyakönyvi kivonatai – 1831*, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSYD-N3LH-L?cat=258821&i=361&lang=hu> (Letöltés: 2025. március 18.).

a majorság munkaereje a fizetett munkaerőn kívül továbbra is támaszkodott a robotra. Nem beszélve arról, hogy a kolera az aratási időszakban tombolt leginkább. A felső-besnyői pusztán például a felfogadott, fizetett aratók közül hatvannégyen betegedtek meg. A tömeges, látványra sem biztató megbetegedések, az állandósult temetések demoralizálták a lakosságot. Emiatt előfordult, hogy a munkát is megtagadták.⁴³ A „száguldó halál” 1831 augusztusára elcsitult, hatása azonban ennél jóval tovább tartott. A következő ragályig három évet sem kellett várni. 1834-ben – változó intenzitással – Ercsiben is megjelent a hólyagos kiütésekkel, lázzal járó himlő.⁴⁴ Bármennyire is sulykolták az oltás fontosságát, a mezővárosban – amelynek lakossága az 1828-as összeírást és Fények Elek leírását alapul véve 3500-4000 fő között mozgott⁴⁵ – mindössze 639 embert oltottak be.⁴⁶ A lassan elvonuló járvány – a kolerajárványhoz viszonyítva nyilvánvalóan kisebb mértékben – hátrányosan érintette az uradalmat.

Tetézte a problémákat, hogy 1834-ben komoly vízhiány uralkodott Fejérben is, a szokatlanul száraz időjárás tavasz közepétől az őszi búza vetéséig húzódott el.⁴⁷ Ez csökkentette a legelők termékenységet és visszavetette a takarmánynövények hozamát, így negatívan hatott nemcsak az úrbéresekre, de a majorság igaerejét is biztosító állatállományra.⁴⁸ A csapadékszegény évet 1835-ben csakugyan szűkös esztendő követte. A termények mennyiségi és minőségi mutatói középszerűek voltak. A tiszta búza hozama a legtöbb helyen középszerűnél rosszabb eredményeket, míg a kukorica és burgonya roppant kis hozamot ért el. A zab, kétszeres és rozs a szénával együtt középszerű volt, utóbbiak hiánya a takarmányozás terén okoztak problémákat.⁴⁹ Ennél kritikusanabbnak ígérkezett az 1836-os év:

⁴³ Farkas: *Az 1831. évi*, 93.

⁴⁴ A betegségről és kezeléséről ld.: Bittner Imre: Idő- s kórjártat nemes Arad vármegye boros-jenői járásban, 1842 másodnegyedében, in *Orvosi Tár*, 3. évf., 2. kötet, 12. szám, 1842. szeptember 18., 182–184.

⁴⁵ HU-MNL-OL-W-21-6-N-26-Fejér vármegye-33 (Ertsi)

⁴⁶ HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1835/608. Az oltást Tauscher Frigyes uradalmi orvos és seborvos, a botanikusként országosan ismert Tauscher Gyula Ágoston apja végezte. Miklós: *Ercsi*, 214.

⁴⁷ „[...] ki emlékszik oly hosszan tartó szárazságra [...], mely földünket annyira pirította, anélkül, hogy csak egyszer is enyhítő esőről vigasztaltatott volna. Ez vonta meg eleséginket, mezeinket, kutainkat, füves forrásainkat ez apasztotta el. Tavak, melyek ember emlékéit túlható ideig elegendő vízzel teltek, véggképpen eltöröltettek.” HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1835/668; 1834-ben az egész országban szokatlanul nagy forráság és csapadékszegénység uralkodott. A feljegyzések közül az Ercsihez közel fekvő Buda kapcsán jegyezték fel: „Az idei nyárnak közönséges bélyege: az aszály és forráság [...]. 40 év alatt ily forró július nem volt [...]” (Réthly Antal: *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1801–1900-ig*, 1. köt., Budapest, Országos Meteorológiai Szolgálat, 1998, 339; Rác Lajos: *Magyarország éghajlattan-története az újkor idején*, Szeged, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2001, 235.

⁴⁸ A vármegye községeinek úrbéres közössége az állatállomány kiteleltetésére is alig volt képes, a katonaság számára beszolgáltatandó szénát sem voltak képesek előteremteni, azt saját pénzen kellett vásárolniuk, amely bizonytalanná tette az adóképességet. HU-MNL-FVml-IV.3.c 1840/2297.

⁴⁹ HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1835/2015.

[...] a tavaszi veteményeket annyira megcsökkentette növéjükben, hogy ezekre nézve a soványabb és mostohább esztendő lehet állítani [...] kukorica, krumpli és a főzelék minden nemei egyáltalán sehol sem díszlett, sőt reménység sem táplál a legkedvezőbb időjárás mellett is [...] a föld népe [...] minden nemű házi szükségének kipótlására szorítva vagyon. [...] a tiszta búzára nézve a középszerűnél valamely csekéllyel jobbnak, a rozs, a kétszeres, az árpa és zabra nézve igen csekély, a kukorica és krumpli pedig a legrosszabb terméshez számítható. [...] széna és vetett takarmány [...] igen csekély. [...] Ezek szerint az idej esztendő minden tekintetben a [...] legsoványabb és terméketlenebb esztendők sorában számítható.⁵⁰

1837–1838-ban már a csapadékbőség okozott problémát.⁵¹ A település fekvése ugyan kereskedés szempontjából a Duna, illetve Buda és Székesfehérvár felé vezető országutak miatt kedvező, de egy-egy áradás a parthoz közelebb fekvő területeken folytatott mezőgazdasági munkákat teljességgel ellehetetlenítette. 1837-ben az ercsi jobbágyok úrbéres földjei kerültek víz alá, hatalmas károk keletkeztek, ennek pontos részleteiről a megyei jelentés hallgat,⁵² ugyanakkor sokadik alkalommal utalnak egy megfelelő töltés hiányára.⁵³ Az 1838-as nagy árvíz csupán részleges károkat okozott, ami köszönhetően annak, hogy 1835–1837 között széleskörű folyószabályozást hajtottak végre: a mederkotrás és az új partvonal kialakítása árvízvédelmi szempontból kulcsfontosságú volt.⁵⁴ Mindazonáltal az úrbéres szántóföldjeinek egy része, a Kábakútnál elhelyezkedő urbariális kaszáló rétek és az urasági rétek egy része víz alá került,⁵⁵ a megszokott postaútvonal állomását pedig ideiglenesen áthelyezték a Dunától távolabb eső Aggszentpéter pusztára.⁵⁶ Valószínűsíthetjük, a természeti csapások is közrejátszottak abban,⁵⁷ hogy Ercsiben jobbágytelkek sora üresedett meg ezekben az években,⁵⁸ adótartozások miatt még szökés is előfordult.⁵⁹ 1838 novemberében pedig kilenc

⁵⁰ HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1836/2044.

⁵¹ E két évben tapasztalt csapadékbőségről, áradásokról lásd: Réthly: *Időjárás események*, 377–379, 387–400.; Rác: *Magyarország éghajlattörténete*, 236.

⁵² Összehasonlítás végett Érden is jelentős károkat okozott a Duna. 1837-ben 144 lakóház, 30 istálló és 32 fészervált a földdel egyenlővé. HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1838/2089.

⁵³ HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1837/4768.

⁵⁴ Hetényi: *Ercsi*, 117.

⁵⁵ HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1838/810.

⁵⁶ Agg-Szent Péteri Posta Napló HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1839/575.

⁵⁷ Az ökológiai katasztrófák faluközösségre gyakorolt hatásáról további vizsgálatok szükségesek.

⁵⁸ HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1838/3309.

⁵⁹ HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1838/920.; 1838/1089.

jobbágy földjét árverezték el úgy,⁶⁰ hogy az új vevők között csupán egyetlen helybeli lakost találunk, azaz Ercsiben egy család tudta paraszti gazdaságát – jutányos áron – növelni, ami a lakosság rossz anyagi helyzetére utal. A kolerajárvány elülte után a helyi lakosok még képesek voltak a megüresedett telkek egy részét megvásárolni, amely egyaránt csökkentette a birtokaprózódás generálta feszültséget és elkerülhetővé tette a gazdasági hanyatlást.⁶¹ A jobbágyok szegénységét és kilátástalanságát jelzi, hogy az 1837/1838. évre megválasztott bíró az adózók tetemes adósságát már a legkülönbözőbb tárgyak zálogosításával próbálta csökkenteni a megye felé, de a zálogtárgyakat a lakosság nem volt képes visszaváltani. Az adótartozás mértéke az 1836/37-es évben 1247, a következő évben már 8661 forintot tett ki. A lakosság tűrőképességét tükrözi, hogy a közösségükből megválasztott bíró terményeit – a legközelebbi vetésre szánt magokkal együtt – felgyújtották.⁶²

Az egymás utáni években bekövetkező áradások a vidék egyébként is kívánnivalókat maga után hagyó infrastruktúráját tette tönkre. „A megyebeli utaknak nagyobb része jelenleg oly állapotban van, hogy azok tökéletes helyreállítása és jó karban tartása [...] alig eszközölhető.”⁶³ Ez a mondat – különösebb túlzások nélkül – országos érvényű.⁶⁴ 1838-ban a postaút Paks és Ercsi közötti szakasza többször vált használhatatlanná néhánynapos esőzés vagy hózivatar miatt,⁶⁵ márpedig a szárazföldi úthálózat legbiztosabb részét éppen ezek a postautak adták.⁶⁶ 1841 februárjában a hó tette járhatatlanná a postautat Adony és Ercsi között.⁶⁷ Ezek nélkül nem lehetett elérni azokat a nagyobb népességet koncentráló, lokális vagy regionális piacközpontokat, amelyek felvásárlóerőt jelentettek az úrbéreseknek, a helyi kereskedőknek és a majorsági termékeknek. Ercsi esetén elsősorban Székesfehérvár és Pest-Buda elérése volt kulcsfontosságú.⁶⁸ A fejlesztések országos koordináció nélkül zajlottak, a vármegyék olykor a helyi zsidósággal igyekeztek megfizettetni a munkálatokat.⁶⁹ Teljeskörű úthálózatépítésre nem állt rendelkezésre megfelelő anyagi háttér, és a munkaerő sem volt

⁶⁰ HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1838/3308.

⁶¹ Farkas: *Az 1831. évi*, 93.

⁶² HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1838/1325. A község felgyorsuló fejlődéséről tehát a 19. század első harmadában aligha beszélhetünk. Vö.: Hetényi: *Ercsi*, 116.

⁶³ HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1838/799.

⁶⁴ Kaposi Zoltán: *Magyarország gazdaságtörténete I.*, Pécs, Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, 1992, 28.; Katus László: *A modern Magyarország születése*, Pécs, Kronosz, 2012, 161–163.

⁶⁵ HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1838/1443.

⁶⁶ Fónagy: *A bomló feudalizmus*, 36.

⁶⁷ Magyarország, *Hírnök*, 5.évf., 19. szám, 1841. március 8., 1.

⁶⁸ Kaposi Zoltán: *Uradalmi gazdaság és társadalom a 18–19. század fordulóján*, Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2000, 84. Azt Fényes Elektől tudjuk, hogy az ercsi jobbágyok megélhetéséhez tartozott, hogy friss kenyeret vittek fel Budára. Fényes Elek: *Magyarország leírása II.*, Pest, Beimel, 1847, 42.

⁶⁹ HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1838/799.

biztosítva. Fizetett munka helyett a „robot számlájára”, közmunkával történtek volna az építési munkálatok.⁷⁰ Az épített út a rendi korszak végén is egyet jelentett döngölt földre borított kavicsokkal.⁷¹

A természeti csapások – ahogy arra utaltunk – hatással voltak az állatállományra, amelyről szórványos ismereteink vannak, ugyanakkor a birtokstruktúra átalakításával a majorsághoz csatolt legelők arra utalnak, hogy a lilieni időszakhoz képest bővíteni kívánták az állományt. Az uradalmi ménes állapotáról pontos adatokkal 1839-ből rendelkezünk. A bicskei járás 26 településén összesen tíz csődőr (ménló) volt, ebből egy Ercsiben. A ménlovak száma egyedül Etyeken volt ennél több, szám szerint kettő. A „nem igen jól tartott kancák” – ahogy az összeírást végzők fogalmaztak – száma az ercsi ménesben 156-ra rúgott, a csikóké 90-re. Az összesített állomány a bicskei járásban csak Mány, Etyek és Szár településeken volt valamivel nagyobb.⁷² Megyei szinten Ercsi inkább az erős középmezőnyben foglalt helyet.⁷³ A szarvasmarhaállományról nincs információnk, mindenesetre Lilien időszakában a tejgazdálkodást előmozdító svájcertehenek⁷⁴ is megjelentek. A vármegyében többször pusztított marhadögvész, amely megtizedelte az állományt, ezek közül az 1835/36-os marhapestis⁷⁵ okozott károkat. A járvány megjelenése után 70-80 darab példánynál regisztráltak a betegséget,⁷⁶ ugyanakkor a rendelkezésre álló tisztiorvosi jelentés alapján Ercsiben nem tombolt a ragály, nem szerepel az érintett települések összeírásában.⁷⁷ Bár a gazdák jellemzően igyekeztek eltitkolni a beteg állatot, hiszen kártérítést nem remélhettek.⁷⁸

⁷⁰ Mérei Gyula: Magyarország gazdasága (1790–1848), in Mérei Gyula – Vörös Károly (szerk.): *Magyarország története 1790–1848. I.*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983, 238. Egyetlen példa a helyzet megvilágítására: a 24 települést magában foglaló bicskei járásban az összes megyei út és híd karbantartásához összesen hat malteros talicskát, száz lapátot, egy cölöpverő kost, ötven ásót és harminckét kapát biztosítottak. HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1839/576.

⁷¹ Fónagy: *A bomló feudalizmus*, 36.

⁷² A Bicskei Járásban található lovak állapotjának átnézése. HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1839/306.

⁷³ A Csákvári Járásban található lovak állapotjának átnézése. HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1839/306.; A Sármelléki Járásban található lovak állapotjának átnézése. HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1839/306

⁷⁴ A svájcertehenek főként svájci és északolasz tehenészetekből kerültek Magyarországra, elsőként a dunántúli uradalmakban jelentek meg. A gondosan kiválogatott példányokból hozták létre a tehenészetet (svájceráj, Schweizerei, Svájtzeria), amely elsősorban a földesúri udvart látta el tejtermékekkel. Nagyváthy János: *Magyar practicus tenyésztő*, Pest, 1822, 96–98.

⁷⁵ A marhadögvészről ld.: Röhl, M. F.: *Az állati járványok tekintettel az osztrák és német törvényhozásra*, A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára 40., Budapest, Franklin-társulat Könyvnyomdája, 1882, 6.; A marhapestis korabeli kezeléséről ld.: Havas Ignác: A ragályos marhadög beoltása, mint a marhapestist enyhítő bánásmód, *Gazdasági Lapok*, 3. évf., 33. szám, 1851. augusztus 17., 760–768.

⁷⁶ Korizmics István: Néhány szó a marhadögről, *Társalkodó*, 5. évf., 100. szám, 1836. december 14., 1–2.

⁷⁷ HU-MNL-FVml-IV.3.c 1838/3845.

⁷⁸ Fekete István: Utazási töredék, *Naplómbul, Társalkodó*, 9. évf., 73. szám, 1840. szeptember 9., 291.

Hozzátehetjük, az ercsi révén keresztül bonyolított marhaszállítást szigorúan ellenőrizték, a Pestről Fejérbe hajtott példányok az 1839-es járvány idején egészségesek voltak.⁷⁹

Az eddig bemutatott változásokat leginkább a faluközösség indítványai és a vármegyei adminisztráció oldaláról, azokon keresztül világítottuk meg. A kép nyilvánvalóan töredezett, a források sporadikusak, de jelzésértékkel bírnak: az 1830-as évek, különösen a 30-as évek második fele nem sugall biztató képet, de egyúttal elfogadhatóvá teszi, alátámasztja ifj. Eötvös Ignác csődjelzést kérő, fentebb idézett magyarázatát. Egy uradalom működtetését, likviditását egyetlen rossz gazdasági év is elsöpörheti. Ifj. Eötvös Ignác tíz évig irányította a gazdálkodást, ebből mindösszesen három „elemi csapásoktól” teljesen mentes évet (1832, 1833, 1840) tudunk regisztrálni, de az 1831. évi kolerajárvány nyilvánvalóan éreztette hatását 1832-ben is. A rossz évek lajstroma elsősorban azért kulcsfontosságú, mert egy racionális, üzemszerűen működő uradalomnak, hogyha terménykereskedelemből származó bevételei megfogyatkoznak, akkor jócskán csökken a tőkeereje, így például nem vagy nehezebben tudja fenntartani a szántóföldi növénytermesztésnél és a speciális szaktudást igénylő munkafolyamatoknál a fizetett munkaerőt, a feldolgozott termékek értékesítéséről nem is szólva. A katasztrófák tekintetében még további kutatások szükségesek. A következőkben arra keressük a választ, mennyiben sikerült az ercsi uradalom mintagazdaság jellegét megőrizni, illetve mennyiben érhetőek tetten a termények helyben történő, üzemszerű feldolgozása.

Az uradalom a késő rendi korszakban megőrizte hírnevét, „*energische Wirtschaft*” maradt.⁸⁰ Igaz, a sajtóban érzékelhetően kevesebb visszhangja volt, mint Lilien József idején, de ehhez hozzátartozik, hogy időközben – a hagyományosan gazdálkodó majorságok túlsúlya ellenére – egyre több birtok tért át az okszerű gazdálkodásra vagy vette át annak bizonyos elemeit. Az 1830-as évek második felétől egyre gyakrabban olvasunk sikeresen adaptált újításokról.⁸¹ Az Ercsiben zajló üzemszerű eljárások egy része lilieni alapokon nyugodott. A pusztagazdaságok (*Prädial-Wirtschaft*) belmajoraiban létrehozott szeszfőzdek közül ifj. Eötvös Ignác idején a felső-besnyői pálinkaház biztosan üzemelt a csődperig, 1840-ben két fizetett, nem helybéli alkalmazott halt meg a kazán felrobbanása miatt.⁸² A pálinkafőző üzemben Werther Friedrich technikus által kifejlesztett gőzkészülék végezte a főzést, amelyről részletes ismertetőt és

⁷⁹ HU-MNL-FVml-IV.3.c 1840/6341.

⁸⁰ Blumenbach, Wenzel Karl Wolfgang: *Neuestes Gemälde der Österreichischen Monarchie*, Bécs, 1837, 289.

⁸¹ Bődő Krisztián: A racionális birtokgazdálkodás vonásai néhány Fejér vármegyei birtokon a 19. század közepén a korabeli sajtó tükrében, *KRE-Dit*, VI. évf., 2023/1, <https://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/bodo-krisztian-a-racionalis-birtokgazdalkodas-vonasai-nehany-fejer-varmegyei-birtokon-a-19-szazad-kozepen-a-korabeli-sajto-tukreben/> (Letöltés: 2025. március 18.)

⁸² HU-MNL-FVml-IV.3.c 1840/2358.

ajánlást fogalmazott meg az uradalom inspektora, Bucsánszky József.⁸³ Lilien – Korizmic Lászlótól tudjuk – sörgyártással is foglalkozott, amely a báró stájer gazdaságával hozható összefüggésbe. A sörgyártással a tárnokmester sem hagyott fel, 1840-re egy téglaeépítésű, három teljes és egy padlásszinttel rendelkező sörgyár üzemelt az uradalomban, a termékeket 1835-ig – a budai céh védelme miatt – Pestre, később Budára is szállították.⁸⁴ Utóbbi városban a család egyik ingatlanán szintén foglalkoztak szeszfőzéssel. Erre az üzemre a csődper idején a hitelezők közül Wodianer Sámuel (1784–1850)⁸⁵ zsidó üzletember támasztott igényt.⁸⁶

4. kép Az ercsi uradalom serfőzdéje 1840-ben⁸⁷

Az olajgyártással sem hagytak fel. Arról nincs adatunk, hogy az 1820-as években működő két olajütő malom mellett gyarapították-e az eszköz-és gépállományt, mindenesetre az 1830-as években előfordult, hogy bizományosok előleget fizettek a bárónak,⁸⁸ tehát a sör mellett az olaj továbbra is az értékesített uradalmi áruk közé tartozott, bár Lilien időszakában adataink vannak

⁸³ Magyarország, *Hírnök*, 4.évf., 52. szám, 1840. június 29., 1. Bucsánszky József tudományos jellegű írása azért is fontos, mert látható, az uradalom számára a megfelelő humán tőke kiaknázása, elsősorban a birtokirányításban részt vevő tisztek kiválasztása kulcsfontosságú volt. Sina György időszakában sokkal nagyobb hangsúlyt helyeztek a gazdatisztek oktatására.

⁸⁴ Miklós: *Ercsi*, 190–191.

⁸⁵ A Wodianer család Csehországból települt Magyarországra. Vagyonukat terménykereskedelemből szerezték, A család reformkorban számos üzlettel és érdekeltséggel rendelkezett az országban. Bővebben ld.: Bácskai Vera: *A vállalkozók előfutárai*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989, 153–170.

⁸⁶ HU-MNL-BAZVmL-IV.501.e 1843/1607.

⁸⁷ A várpalotai Magyar Vegyészeti Múzeumban található régi állandó kiállítás képanyagából. Ezúton is köszönjük Nyári Katalin múzeumvezetőnek, hogy rendelkezésünkre bocsájtotta a képet.

⁸⁸ HU-MNL-BAZVmL-IV.501.k 1841. p. 220.

az ercsi olaj külföldi piacon való megjelenéséről (Graz, Bécs) is,⁸⁹ erre ifj. Eötvös Ignác időszakában semmi sem utal. Az olajgyár (olajfabrika) egyedülálló volt Fejér vármegyében, Fényes Elek jegyzi meg: „De fabrika vagy gyár dolgában igen szegény ezen megye, mert ilyenből egy sincs, hacsak a nagyban dolgozó Ercsi olajütő intézetet ide nem számláljuk.”⁹⁰ A cukorgyártás, pontosabban a cukorszirupkészítés sem volt előzmények nélküli, de a költséges kísérletezések után Lilien felhagyott a gyártással.⁹¹ Az 1830-as évek második felében azonban újabb kísérletek zajlottak, a kiskapacitású burgonyacukor „fabrika” azonban 1838-ban leégett, később – komoly tőkéből – Eötvös Ignác új üzemet építtetett, amelyben korszerű eszközökkel, többféle eljárással készítettek édesítőszeret.⁹² A téglavető kialakítása kudarcnak bizonyult, mert a „gyár” kis kapacitású volt és nem tudta teljesíteni azokat a megrendeléseket, amelyek az 1838-as árvíz okozta károk miatt megszorodtak, így tetemes mennyiségű, túlárzott téglát vásároltak fel, hogy teljesítsék a szerződéses vállalásokat.⁹³

Honnan származott a tőke? Nem szabad megfeledkezni arról, hogy Lilien József a 18–19. század fordulójától 1815-ig egy olyan gazdasági konjunktúra idején vette át az uradalom igazgatását, amely megfelelő pénzügyi háttérrel teremtett a költséghatékony átalakításoknak és beruházásoknak. A gabonaárak Eötvös Ignác alatt nem kúsztak olyan magasra, mint a koalíciós háborúk idején. Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy Lilien József egyéb, észak-rajna-vesztfáliai vállalkozásai további tőkealapot jelentettek, amely hozzájárulhatott ahhoz, hogy a korábbi fejlesztéseket fenntartsa, és a mintagazdaság jövedelmező maradjon, de legalábbis ne legyen veszteséges. Éppen ez a tőkeerő öltött más formát az 1830-as években. Ullmann Mór (1782–1847)⁹⁴ neve elsőként 1843-ban bukkan fel a vármegye nemesi összeírásában, akkor Felső-Besnyő birtokosaként szerepel, de kapcsolata a családdal nyilvánvalóan korábban kezdődött.⁹⁵ A kereskedő és ifj. Eötvös Ignác gyakran fordult meg egyazon társaságban, Széchenyi István naplóbejegyzéséből tudjuk azt is, hogy Ullmann „*auf Ercsi speculírt*”.⁹⁶

⁸⁹ Bödő Krisztián: Lilien báró gazdasági tevékenységének vonásai az ercsi uradalomban, in Berecz Anita – Kristóf Ilona (szerk.): *A rang kötelez. Rendi és rendies magatartásformák a középkortól a 20. századig*, Eger, Líceum Kiadó, 2024, 70–71.

⁹⁰ Fényes Elek: *Magyarországnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben 1.*, Pest, 1836, 72.; Ercsiről lásd Uo., 99.

⁹¹ Krumpér és Cukor termesztés, és a Selyem tenyésztés eredetének nyomdoka Magyarországban, *Tudományos Gyűjtemény*, 6. évf., 1822/11, 81.

⁹² Hetényi István: Ercsi, in *Fejér Megyei Történeti Évkönyv 16.*, Székesfehérvár, 1985, 96.

⁹³ Miklós: *Ercsi*, 195.

⁹⁴ Az Ullmann család Pozsonyból származott, vagyonukat terménykereskedelemmel alapozták meg. Ullmann Mór (Mór) számos üzlettel és érdekeltséggel rendelkezett az országban, egyike volt a Pesti Kereskedelmi Bank alapítóinak. A családról bővebben lásd: Bácskai: *A vállalkozók*, 140–152.

⁹⁵ Schneider Miklós: *Fejér megye 1843. évi nemesi összeírása*, Székesfehérvár, magánkiadás, 1936, 34.

⁹⁶ Majláth Béla: *Gróf Széchenyi István levelei*, III. köt., Budapest, Athenaeum, 1891, 196.

Kapcsolatuk éppen abban állt, hogy az ercsi uradalom terményeit Ullmann Móric – és Wodianer Sámuel – vásárolta fel és szállította piacra.⁹⁷ Mindkét üzletember hitelezőként biztosította a mezőgazdasági üzemek működtetését azzal, hogy komoly összegeket előlegeztek meg olyan terményekre, amelyek nem érték el a kívánt hozamot. De hogyan is érték volna el, ha 1831/1832 és 1841 között alig három „csendes” évet láttunk. A gazdasági összefonódás pontos anyagi vetületét nem ismerjük, de két tényezőt érdemes kiemelni: Wodianer Sámuel a csődeljárás során mint követelést megfogalmazó hitelező tűnik fel,⁹⁸ Ullmann Móric pedig az uradalom egyes részein szerzett befolyást, 1843-ban Eötvös József már arról ír, hogy az uradalom fele Ullmann kezén van.⁹⁹

A gazdasági szakértelem teljes hiányával biztosan nem vádolható ifj. Eötvös Ignác, de egyetérthetünk a szakirodalomban megjelenő állítással, hogy nem rendelkezett olyan széleskörű gazdasági ismeretekkel, mint Lilien József.¹⁰⁰ Ez a hiátus tetten érhető abban, hogy a beruházások egy része meggondolatlan volt, a kiegyensúlyozott birtokstruktúra megbontása pedig felelőtlenység. A mintagazdaság az 1830-as évek végére presztízst jelentő látszattá vált, amely a bécsi Geymüller bankház – amellyel Eötvös Ignácon kívül számos hitelezője is pénzügyi kapcsolatban állt – 1841-es bukása után elindította azt a láncreakciót,¹⁰¹ amely végül a csődhöz vezetett. A csődeljárás éveiben szétforgácsolódott uradalmat – bár Széchenyi István is szóba került potenciális vevőként – Sina György üzletember, bankár vásárolta meg,¹⁰² aki tőkeinjekciózással megalapozta a birtok újbóli és egyben utolsó felfutását.¹⁰³

⁹⁷ Mérei Gyula: *Magyar iparfejlődés 1790–1848*, Budapest, Közoktatásügyi Kiadóvállalat, 1951, 171.

⁹⁸ HU-MNL-BAZV mL-IV.501.e 1841/2864.

⁹⁹ Eötvös József levele Lilien Károly báróhoz, 1843. jan. 30. A levelet lásd: Eötvös József – Völgyesi Orsolya (közéleti): *Levelek I.*, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2023, 206–207.

¹⁰⁰ Miklós: *Ercsi*, 194. Lilien József a tizenegy évig volt a Theresianum tanítványa 1760 és 1771 között. Az akadémián ekkor kezdett önálló tudománnyá válni a mezőgazdaságtan, ekkor jelentek meg azok a fiziokrata tanok, amely a mezőgazdaság fontosságát hangsúlyozták. Bödő: *Lilien báró*, 63.

¹⁰¹ Grünwald Béla: *Széchenyi magánhitelügyi koncepciójának szellemi és gazdasági előzményei és következményei a rendi Magyarországon 1790–1848*, Pécs, Dunántúl Egyetemi Nyomdája, 1927, 129–130.

¹⁰² Báró Sina György szintén Eötvös Ignác hitelezői közé tartozott. HU-MNL-BAZV mL-IV.501.e 1841/2849.

¹⁰³ Miklós: *Ercsi*, 195.

ÖSSZEGZÉS

A földesúri szerep és a birtokgazdálkodás a szórványosan rendelkezésre álló források miatt nehezen ítélné meg. Ercsi történetét feldolgozó monográfiák (Hetényi István: *Ercsi története*, illetve Miklós Gergely: *Ercsi évszázadai*)¹⁰⁴ Eötvös József és Ercsi kapcsolatára helyezik a hangsúlyt, ifj. Eötvös Ignác birtokgazdálkodásáról kevesebbet szólnak. Lilien József és Sina György időszaka „aranykorként” jelenik meg, amelyek közé mintegy beékelődött egy kevésbé hatékony birtokgazdálkodás. A mintagazdaság fenntartására egyértelműen törekedtek. Az elemi csapások rajtuk kívül álló nehézségeket generáltak. Halvány jelek ettől függetlenül vannak arra, hogy gondot fordítottak a falura. Az 1838. évtől kibontakozó úrbéri perben a jelentések alapján támogatták az újrafelosztást,¹⁰⁵ ráadásul az adótartozások miatt elárverezett külső telki állomány vagy éppen belső telki állomány mellé biztosítottak kiegészítő földeket az uradalom kontójára.¹⁰⁶ Arról szintén rendelkezünk adatokkal, hogy ínség idején – amelyből jócskán kijutott a településnek – a majorság raktáraiból osztottak gabonát a közösségnek.¹⁰⁷ Az Eötvös-időszak megítélését befolyásolta az is, hogy az őket követő földesurak, id. báró Sina György és ifj. Báró Sina Simon (1810–1876) – nyilvánvaló tőkeerő birtokában – figyelemreméltó patronizációs tevékenységet folytattak.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Hetényi István: *Ercsi története*, Ercsi, Ercsi Nagyközség Tanácsa, 1987; Miklós Gergely (szerk.): *Ercsi évszázadai*, Ercsi, Ercsi Város Önkormányzata, 2010.

¹⁰⁵ HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1839/304.

¹⁰⁶ HU-MNL-FVml-IV.3.c. 1839/324.

¹⁰⁷ HU-MNL-FVml-IV.3.c 1836/1768.

¹⁰⁸ Nagy hangsúlyt fektetett például a gyerekek oktatására, különösen a pusztagazdaságokba kitelepült cselédek esetén. Báró Sina Simon egy rendelete, *Politikai Ujdonságok*, 3. évf., 31. szám, 1857. augusztus 5., 280.

BIBLIOGRÁFIA

Szakirodalom

BÁCSKAI Vera: *A vállalkozók előfutárai*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1989.

BARSI Ernő: *Sály: egy bükkaljai falu a hagyományos gazdálkodás idején*, A miskolci Hermann Ottó Múzeum néprajzi kiadványai 17., Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 1965.

BLUMENBACH, Wenzel Karl Wolfgang: *Neuestes Gemälde der Österreichischen Monarchie*, Bécs, 1837

BÖDŐ Krisztián: „Róna határja tágas és igen termékeny” – Besnyő, az ercsi uradalom egyik pusztája, *KRE-DIt*, V. évf., 2022/2, <https://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/bodo-krisztian-rona-hatarja-tagas-es-igen-termekeny-besnyo-az-ercsi-uradalom-egyik-pusztaja/>

BÖDŐ Krisztián: A racionális birtokgazdálkodás vonásai néhány Fejér vármegyei birtokon a 19. század közepén a korabeli sajtó tükrében, *KRE-DIt*, VI. évf., 2023/1, <https://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/bodo-krisztian-a-racionalis-birtokgazdalkodas-vonasai-nehany-fejervarmegyei-birtokon-a-19-szazad-kozepen-a-korabeli-sajto-tukreben/>

BÖDŐ Krisztián: Lilien báró gazdasági tevékenységének vonásai az ercsi uradalomban, in Berecz Anita – Kristóf Ilona (szerk.): *A rang kötelez. Rendi és rendies magatartásformák a középkortól a 20. századig*, Eger, Líceum Kiadó, 2024, 61–74.

BÖDŐ Krisztián: Vásárosnaményi báró Eötvös Ignác tartozásai és hitelezői, *KRE-DIt*, VII. évf. 2024/1, <https://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/bodo-krisztian-vasarosnamenyi-baro-eotvos-ignac-tartozasai-es-hitelezoi/>

FALK Miksa: *Kor- és jellemrajzok*, Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet, 1903.

FARKAS Gábor: Az 1831. évi kolerajárvány Fejér megyében, Fitz Jenő (szerk.): *Alba Regia. Az István Király Múzeum Évkönyve*, C sorozat, II–III. szám, Székesfehérvár, 1961–1962, 91–94.

FÉNYES Elek: *Magyarország leírása II.*, Pest, Beimel, 1847.

FÉNYES Elek: *Magyarországnak, s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben* 1., Pest, 1836.

FERENCZI Zoltán: *Báró Eötvös József 1813–1871*, Budapest, Athenaeum, 1903.

FÓNAGY Zoltán: A bomló feudalizmus gazdasága, in: Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században*, Budapest, Osiris Kiadó, 2013.

FÜR Lajos: Jobbágyföld – parasztföld, in Szabó István (szerk.): *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. I–II.*, második kiadás, Budapest, Akadémiai Kiadó, I. köt. 33–153.

GAÁL László: *A magyar növénytermesztés múltja*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978.

GÁTHY János: *A Malmokról*, in Vörösmarty Mihály, Horvát István (szerk.): *Tudományos Gyűjtemény*, 16. évf., 1832/1. szám, 69–75.

GRÜNWARD BÉLA: *Széchenyi magánhitelügyi koncepciójának szellemi és gazdasági előzményei és következményei a rendi Magyarországon 1790-1848*, Pécs, Dunántúl Egyetemi Nyomdája, 1927.

HETÉNYI István: *Ercsi története*, Ercsi, Ercsi Nagyközség Tanácsa, 1987.

HETÉNYI István: Ercsi, in *Fejér Megyei Történeti Évkönyv 16.*, Székesfehérvár, 1985, 69–128.

KAPOSI Zoltán: *Magyarország gazdaságtörténete I.*, Pécs, Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, 1992.

KAPOSI Zoltán: *Uradalmi gazdaság és társadalom a 18–19. században*, Budapest–Pécs, Digital Campus Kiadó, 2000.

KATUS László: *A modern Magyarország születése*, Pécs, Kronosz, 2012.

M. LOVAS Krisztina: Báró Eötvös József újratemetése Ercsiben, *Honismeret*, 49. évf., 2021/6. szám, 129–131.

MAJLÁTH Béla: *Gróf Széchenyi István levelei*, III. köt., Budapest, Athenaeum, 1891.

MÉREI Gyula: *Magyar iparfejlődés 1790–1848*, Budapest, Közoktatásügyi Kiadóvállalat, 1951.

MÉREI Gyula: Magyarország gazdasága (1790–1848), in Mérei Gyula – Vörös Károly (szerk.): *Magyarország története 1790–1848. I.*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983.

MÉREI Gyula: *Mezőgazdaság és agrártársadalom Magyarországon 1790-1848*, Budapest, Teleki Pál Tudományos Intézet, 1948.

MIKLÓS Gergely: Ercsi története a kezdetektől, in Miklós Gergely (szerk.): *Ercsi évszázadai*, Ercsi, Ercsi Város Önkormányzata, 2010, 28–396.

NAGYVÁTHY János: *Magyar practicus tenyésztő*, Pest, 1822.

NIZSALOVSKY Endre (közvetési) – LUKÁCSY Sándor (sajtó alá rendezte): *Eötvös József levelei Szalay Lászlóhoz*, Irodalomtörténeti füzetek 55., Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987.

POMOGYI Zoltán: *Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyvtár*, Budapest, Mérték Kiadó, 2008.

PULSZKY Ferenc: *Életem és korom 1.*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958.

RÁCZ Lajos: *Magyarország éghajlattörténete az újkor idején*, Szeged, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2001.

RÉTHLY Antal: *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1801–1900-ig*, 1. köt., Budapest, Országos Meteorológiai Szolgálat, 1998.

RÖLL, M. F.: *Az állati járványok tekintettel az osztrák és német törvényhozásra*, A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára 40., Budapest, Franklin-társulat Könyvnyomdája, 1882

SCHNEIDER Miklós: *Fejér megye 1843. évi nemesi összeírása*, 1843. Székesfehérvár, 1936.

EÖTVÖS József – VÖLGYESI Orsolya (közvetési): *Levelek I.*, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2023.

Korabeli sajtóorgánumok

Adalék gazdasági állapotaink ismeretéhez VII., *Gazdasági Lapok*, 12. évf., 44. szám, 1860. november 1., 697–700.

Báró Sina Simon egy rendelete, *Politikai Ujdonságok*, 3. évf., 31. szám, 1857. augusztus 5., 280.

BITTNER Imre: Idő- s kórjárat nemes Arad vármegye boros-jenői járásban, 1842 másodnegyedében, in: *Orvosi Tár*, 3. évf., 2. kötet, 12. szám, 1842. szeptember 18., 177–184.

FEKETE István: Utazási töredék, Naplóból, *Társalkodó*, 9. évf., 73. szám, 1840. szeptember 9., 291–292.

Gőz- és vízi malmokról, *Kémlő a gazdaság, ipar és kereskedésben*, 1. évf., 25. szám, 1836. szeptember 24., 193.

HAVAS Ignác: A ragályos marhadög beoltása, mint a marhapestist enyhítő bánásmód, *Gazdasági Lapok*, 3. évf., 33. szám, 1851. augusztus 17., 760–768

Jegyzéke azon ügydaraboknak, melyek az 1971. évi jun 19-én és következő napjain tartandó évnegyedes bizottmányi gyűlésre kitűzettek, *Eger*, 9. évf., 23. szám, 1871. június 8.

KORIZMICS István: Néhány szó a marhadögről. *Társalkodó*, 5. évf., 100. szám, 1836. december 14., 1–2.

Krumpér és Czukor termesztés, és a' Selyem tenyésztés eredetének nyomdoka Magyarországban, *Tudományos Gyűjtemény*, 6. évf., 1822/11, 75–92.

Magyarország, *Hírnök*, 4.évf., 52. szám, 1840. június 29., 1.

Magyarország, *Hírnök*, 5.évf., 19. szám, 1841. március 8., 1.

Országgyűlés, *Magyar Ujság*, 5. évf., 112. szám, 1871. május 16., 1–2.

Felhasznált levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Fejér megyei levéltára

HU-MNL-FML-IV.a. 73. – Acta Locorum (AL) Ercsi

HU-MNL-FML-IV.3.c – Fejér vármegye közgyűlésének iratai

HU-MNL-FVml-IV.72.d – Nemesi összeírások

HU-MNL-FVml-XV.1.a – Kézírtos térképek

Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára

HU-MNL-BAZVml-IV.501.e. – Közgyűlési és törvényszéki iratok

HU-MNL-BAZVml-IV.501.k. – Be-és kitáblázási jegyzőkönyvek

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

HU-MNL-OL-S12 – Helytartótanácsi térképek

Felhasznált online források

Ercsi község házasság anyakönyvi kivonatai, a FamilySearch adatbázisában,

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSYD-N3LH->

[L?cat=258821&i=361&lang=hu,](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSYD-N3LH-L?cat=258821&i=361&lang=hu)

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSYD-N3LC->

[6?cat=258821&i=350&lang=hu](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSYD-N3LC-6?cat=258821&i=350&lang=hu)

Ercsi község halotti anyakönyvi kivonata, a FamilySearch adatbázisában,

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSYD->

[DB1Y?cat=258821&i=160&lang=en](https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CSYD-DB1Y?cat=258821&i=160&lang=en)

Csík Ádám Lajos

ESETPÉLDÁK A '80-AS ÉVEKBŐL A BÉKÉS MEGYEI MUNKÁSŐRSÉG SZERVEZETEN BELÜLI ÉS
KÍVÜLI TEVÉKENYSÉGÉBŐL¹

A Munkásőrség 1957-es felállításától kezdve folyamatosan, de változó formában volt tárgya és részese a rendszer propagandájának és helyi szinten maga is folytatott propagandatevékenységet. A tanulmány célja, hogy bemutassa azt a belső információs rendszert, amely a Munkásőrség propagandájának működéséről visszajelzést adott a megyei szintről az országos szintnek. Továbbá két példán keresztül bemutatom a Békés megyei munkásőrség együttműködési formáit a helyi sajtóval – esetünkben a *Békés Megyei Népiújsággal*, – a Magyar Úttörők Szövetségével és a Kommunista Ifjúsági Szövetséggel (KISZ). Ez ugyancsak egy alig kutatott szelete a Munkásőrség Békés Megyei Parancsnoksága tevékenységének, amelynek eredményeként újabb adalékokkal gazdagíthatók a témáról rendelkezésre álló ismeretek.

A Papp Árpádot² 1980-ban váltó Borbély Sándor³, az 1980-as évek elején, több szervezeti átalakítást is végrehajtott a Munkásőrségen belül, ezek érintették az Országos Parancsnokság

¹ „A kutatás a Kulturális és Innovációs Minisztérium, Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, az Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Program keretében valósult meg.”

² Papp Árpád: 1927. december 14-én született Újpesten, munkáscsaládba. 1942-be lépett be az illegális kommunista mozgalomba. 1950 és 1954 között zászlóalj politikai tisztt, majd politikai helyettes. 1956-ban részt vett az újpesti pártbizottsági székház védelmében. Szolgált a 3. (budai) karhatalmi ezredben híradó főnök beosztásban, majd 1957-től a munkásőrség szervezésében vett részt. 1958 és 1962 között az MSZMP KB Párt- és Tömegszervezetek Osztályán instruktor. 1962 februárjában ezredesi rangfokozatra emelték, és a Munkásőrség országos parancsnoka lett. 1968-tól munkásőr vezérőrnagyi rangba emelték. 1980-ban került nyugállományba. Forrás: Kommunizmuskutató Intézet: <https://www.kommunizmuskutato.hu/eletrajzok/papp-arpad> (Letöltés: 2025. május 16.); Párthadsereg A munkásőrség vezetői 1957–1989: https://parthadsereg.hu/ords/f?p=1055:7:6243467261560:::7:P7_SZEMELY_ID,P7_SZEMELY_NEV:478376,Papp+%C3%81rp+%C3%A1d (Letöltés: 2025. május 16.).

³ Borbély Sándor: 1931. december 12-én született a mai Románia területén lévő Nagybúny településen. Apja asztalos volt, a család 1943-ban költözött Budapestre. 1945-ben belépett a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetségbe, ettől kezdve az ifjúsági mozgalmi vonalon haladt előre a ranglétrán. 1954-ben a Komszomol központi iskolájába küldték tanulni. Tanulmányai után a Csepel Vas- és fémművek DISZ bizottsági első titkára lett. 1957 júniusában póttagként az MSZMP Központi Bizottságába (KB) is bekerült, ahonnan 1962-ben távozott. A Csepel Vas- és fémművek és az MSZMP kerületi bizottságában töltött be pozíciókat. 1975-ben a KB Mezőgazdasági és Közlekedési Osztályának vezetője lett. 1976-ban a KB Titkárságba is bekerült. Ezt követően 1980-ig különböző posztokat töltött be a KB-n belül. 1980-ban felmentették KB pozíciójából és a Munkásőrség országos parancsnokává nevezték ki, vezérőrnagyi rangot kapott, majd 1986-ban altábornagy lett. A testület megszűnéséig töltötte be a posztot. A rendszerváltást követően visszavonult a közéletől 1998-ban bekövetkezett haláláig. Forrás: Kommunizmuskutató Intézet: <https://www.kommunizmuskutato.hu/eletrajzok/borbely-sandor> (Letöltés: 2025. május 16.); Párthadsereg. A munkásőrség vezetői 1957–1989: https://parthadsereg.hu/ords/f?p=1055:7:6243467261560:::7:P7_SZEMELY_ID,P7_SZEMELY_NEV:459121,Borb+%C3%A9ly+S+%C3%A1ndor (Letöltés: 2025. május 16.).

Propaganda és Sajtó osztálya⁴ munkáját és szervezetét is. Ettől az időszaktól kezdve az osztály tevékenységéről nagy mennyiségben maradtak fenn iratok a megyei levéltárakban. 1983 előtt a Békés megyei szervezeten belüli agitációs „munkáról” elsősorban a nagyobb eseményekhez köthetően maradtak fenn iratok. Kutatási tapasztalataim szerint a vármegyei levéltár '80-as évek Békés megyei parancsnoksággal és egységekkel kapcsolatos forrásanyagai nyújtanak lehetőséget a propaganda- és sajtótevékenység helyi vonatkozásainak tudományos igényű vizsgálatára.⁵

A PROPAGANDA ÉS SAJTÓ OSZTÁLY ÉS A MEGYEI PARANCSNOKSÁG TEVÉKENYSÉGÉNEK FONTOSABB ÉRINTKEZÉSI TERÜLETEI

A levéltári források a Munkásörtség Országos Parancsnoksága (MOP) Propaganda és Sajtó osztályának sokszínű munkaformáiról tudósítanak. Ezek közül megemlítendő: a veterán munkásörök szociális körülményeinek felmérése, monitorozása; a kitüntetések és jutalmazások odaítélésének rendszerezése; az állománnyal folytatott parancsnoki elbeszélgetéseken alapuló információs jelentések gyűjtése és elemzése; és nem utolsósorban munkásörök belső tájékoztatása az időszak változásairól. Ez utóbbi területen a Munkásörtség szervezetének kebelében videófilm-stúdiórészleget is alapítottak, amelynek célja oktatóanyagok mellett olyan magyarázó, megemlékező, és propagandavideók készítése és terjesztése volt, amelyek az agitáció céljait szolgálták. Ehhez a tevékenységkörhöz sorolhatóak továbbá a később megrendezett munkásör napok, és a honvédelmi napokon a munkásörök részvétele. Az 1985-ös évben felterjesztett jelentés alapján a megyei parancsnokságon működő Állományszervezési és Nevelési alosztály munkájának 55%-a a Propaganda és Sajtó osztály felügyeletével folyt.⁶

A szervezeten belüli és a külső irányultságú agitációs és propagandatevékenység országos szintű koordinálását, az információk és jelentések bekérését, feldolgozását a Munkásörstegen belül a MOP Propaganda és Sajtó osztálya fogta össze, amely különböző témakörökben juttatott el információkat és feladatokat a megyei parancsnokságokra (esetükben a Békés megyeire), és rajtuk keresztül az alegységek számára. A fennmaradt iratanyagból megállapítható, hogy a 80-

⁴ Az osztály nevét a korabeli, hivatalos dokumentumokban használt névalak alapján adom meg.

⁵ Kiss Dávid: *A Munkásörtség története és előzményei*, Budapest, Veritas, 2017, 396–400.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár, Békés vármegyei Levéltár, XXXV.14.a Munkásörtség Békés Megyei Parancsnokságának iratai (1957–1989), 5-11/1/1985 ikt. sz. [*A Propaganda és sajtó osztály véleményezése a Békés megyei szintről*]; HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a Munkásörtség Békés Megyei Parancsnokságának iratai (1957–1989) 5-24/1984. ikt. sz. *Program a budapesti a megyei parancsnokságok Állományszervezési és Nevelés alosztályvezetői értekezletére*. Továbbiakban röviden: HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a

as években nincs nyoma annak, hogy a megyei parancsnokság, azon belül az Állományszervezési és Nevelési, vagy bármelyik más alosztály önállóan, az országos parancsnokságtól független, helyi kezdeményezésű propaganda tevékenységet folytatott volna. A végrehajtott feladatokról a Békés megyei Parancsnokságon az érintett alosztály vezetője, vagy a megyei parancsnok, esetleg annak helyettesei készítettek jelentést. A parancsnokságokon működő Állományszervezési és Nevelési alosztály a munka- és kiképzési tervek szerint, tantermi foglalkozások – például politikai beszédek hallgatása, feldolgozása – és előadások során fejtette ki propagandatevékenységét a munkásárság legénységi állománya körében.⁷ Visszacsatolási lehetőségre a vizsgált évtizedben kevés alkalom nyílt. E tevékenység formájáról és tartalmáról a Propaganda és Sajtó osztály részére eljuttatott információs és beszámolójelentések alapján alkothatunk képet.

A tárgyalt időszakban egy alkalom volt csupán, amikor az osztály vezetője kérte munkájának megyei szintű értékelését. Borzák Lajos⁸ osztályvezető kérésére készült jelentés nem meglepő módon pozitívan értékelte a szervezeti egység tevékenységét és munkamódszereit. Csupán az adatbekérések tekintetében merült fel panasz, mivel többször kértek be olyan információkat, amelyek a meglévő személyi anyagokban és adatbázisokban nem szerepeltek, és azokat külön kellett minden alegységtől begyűjteni, ami több esetben késztette a megyei és egységparancsnokságokat nem tervezett erőfeszítésekre. Ez több esetben nehezítette a megyei parancsnokság, és az alá tartozó egységparancsnokságok napi munkáját.⁹

⁷ Ez a megállapítás az egész évtizedre érvényes. Erre példa: HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a 02-10/4/1983 *Beszámoló jelentés a megyei parancsnok elvtársak az állományszervezési és nevelési szakosztályvezető részéről*; HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a 02-10/5/1983 ikt. sz. *Összefoglaló Gyurkó Pál állományszervezési és nevelési szakosztályvezető 1983. évi beszámolójához.*; HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a 5-7/12/1985 ikt. sz. *[1985. évi politikai képzési program].*

⁸ Borzák Lajos: 1935. szeptember 26-án született Jászapátiban. Gépkészítői szakiskolát végzett, majd 5 hónapos pártiskolát, ezt követően tanulmányait az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészeti Karán folytatta. Katonai szakképzettsége cenzor volt. A munkásárságba 1970-ben lépett be, majd 1974-től kezdve a Propaganda és Sajtó részlegben töltött be beosztást. 1981-től a Propaganda és Sajtó osztály osztályvezetője egészen annak 1989-es feloszlásáig. Több kötet szerzője, szerkesztője, a munkásárság szóvivői feladatait is ellátta a sajtó felé. A szervezet feloszlásakor nyugállományba helyezték. 1991. október 2-án hunyt el. Forrás: Párthadsereg. A munkásárság vezetői 1957–1989: https://parthadsereg.hu/ords/f?p=1055:7:11469133469121:::7:P7_SZEMELY_ID.P7_SZEMELY_NEV:459145,Borzák+Lajos (Letöltés: 2025. május 16.)

⁹ HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a 5-11/1985 ikt. sz. *[Vélemény kérés a Propaganda és Sajtó osztály munkájára]*; HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a 5-11/1/1985 ikt. sz. *[A Propaganda és sajtó osztály véleményezése a Békés megyei szintről]*; HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a, 5-16/1987 ikt. sz. „*A munkásárságban végzett politikai nevelőmunka tapasztalatai és fejlesztésének lehetőségei*” című előterjesztés előkészítésének programja.

MUNKAKAPCSOLAT A BÉKÉS MEGYEI NÉPÚJSÁGGAL

Megalapozottan állítható, hogy a kezdetektől kialakult együttműködés a Békés megyei Munkásör Parancsnokság és a Népújság szerkesztősége között. Gyakorlatilag 1957-től kezdve folyamatosan tudósítottak a testület tevékenységéről a Népújság munkatársai.¹⁰

Áttekintve a *Békés Megyei Népújság* korabeli számait, főként az testület évnyitó-évváró eseményeiről, illetve a fegyveres erők napjának történéseiről értesülhettek az olvasók a lap hasábjain. Ezen túl a megyét sújtó árvizek elleni védelemről, a nagyobb összevont gyakorlatokról vagy rendkívüli események bekövetkezéséről, a zászlóavatásokról, a munkásörök magasrangú kitüntetéseiről vagy elismerő címek átadásáról tudósított a lap. Kiemelt jelentőségűek voltak a testület megalakulásának kerek évfordulóit méltató írások.

A lap több alkalommal tudósított a munkásörök más társ-fegyverestestületekkel – Rendőrség, Határőrség, Magyar Honvédelmi Szövetség –, politikai szervezetekkel – és a társadalmi szervezetek közül nem utolsósorban a Kommunista Ifjúsági Szövetség, Magyar Úttörők Szövetsége – folytatott együttműködéséről, közös gyakorlatáról is. A *Békés Megyei Népújság* ezekkel a tudósításokkal erősítette a munkásöröknek azt a szerepét, mely szerint a testületnek szerteágazó kapcsolata van más szervezetekkel és szerves része a párt- és társadalmi életnek. A megyei lap hasábjain a 32 év alatt a Munkásörök minden esetben mint pozitív intézmény lett megjelenítve. A megjelent cikkekben példák segítségével kedvező színben igyekeztek bemutatni a testületet és azok tagjait az olvasóknak.

A Munkásörök és a Népújság közötti együttműködésről az első elérhető forrás – a kutatás jelenlegi állása szerint – egy 1983-as együttműködési megállapodás. Ennek ellenére tudjuk, hogy már korábban is kooperáltak, mivel ebben hivatkoztak az előző években kötött megállapodásokra. A Békés Megyei Népújság lapszámain tanulmányozva megállapítható, hogy a tervszerű együttműködésre a '70-es évek második felénél korábban nem került sor. Ezen megállapításomat arra alapozom, hogy 1975-től fokozatosan, de a 80-as években már rendszeresen jelentek meg olyan típusú és tartalmú cikkek, amelyekről e dokumentum szerint megállapodtak. A hivatkozott együttműködési tervben új elemként értékelhető, hogy a megjelenő cikkek spektrumát olyan területekre is kiterjesztették, amelyek – gyarapítva a pozitív hírek számát – a testület belső életére és tevékenységére fókuszáltak. A szerződő felek abban is megállapodtak, hogy a Munkásörök megyei Parancsnoksága értesíti a Népújságot a

¹⁰ A Gyulai hírlap is, a megjelenésétől kezdve folyamatosan tudósított a helyi munkásörök tevékenységéről.

szervezettel kapcsolatos eseményekről. Ha az adott eseményre az újság nem tudott tudósítót küldeni, akkor a parancsnokság elkészítette annak összefoglalóját.¹¹

Ebből is az tűnik ki számomra, hogy a Munkásőrség sokkal tudatosabban viszonyult a sajtóhoz ebben az évtizedben, mint azt megelőzően. Ezeket tekintve komolyabb változás sem a cikkek tartalmában, sem a közvetíteni kívánt üzenetek vonatkozásában nem történt. A Népújság a vizsgált időszakban negatív tartalmú hírt nem tett közzé, vagy olyan tudósítást nem jelentetett meg, amely befolyásolhatta volna a szervezetről közvetíteni kívánt pozitív képet.¹²

A Békés Megyei Népújsággal való együttműködésről Tóth Pál¹³ megyei parancsnok Hegedüs Ferenc¹⁴ részére küldött tájékoztatásban megfogalmazta, hogy a Népújság a propaganda aktuális céljainak megfelelő üzeneteket, a szervezetet és annak tevékenységét népszerűsítve megfelelően közvetíti a lakosság számára.¹⁵

A Munkásőrségről közvetített tudósításokban a Békés Megyei Népújság oldalain 1988–89 fordulóján állt be határozott változás. Az 1988-as év végén már közölték Borbély Sándor, országos parancsnoknak az orosházi parancsnoki ülésen elmondott beszédét, amelyben kijelentette, hogy a munkásőrséget nem lehet fizikailag felszámolni. Ezt követően az 1989-es év elején még a megszokott módon jelentek meg az évnnyitó egységülésekről szóló hírek, beszámolók. Ezzel párhuzamosan olvashatóak voltak szervezet jövőjével foglalkozó

¹¹ HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a, 5-6/1983 ikt. sz. *Együttműködési terv az 1983. évi közös feladatok végrehajtásáról [Népújság és Munkásőrség]*.

¹² Uo.; Az anyag feldolgozása során áttekintettem a Békés Megyei Népújság 1957–1989 közötti lapszámainak Munkásőrségre releváns írásait az Arcanum Digitális Tudástáron, kulcsszavas keresési módszer segítségével. A Munkásőrségről szóló híreket kigyűjtve, azokat tartalmuk alapján témakörök alapján csoportosítottam, majd ezek alapján vontam le következtéseimet.

¹³ Tóth Pál: 1930. augusztus 09-én született Békésen. Családja földműveléssel foglalkozott. A békési földműves szövetkezethél helyezkedett el, mint raktáros. Ezt követően különböző földműves szövetkezeteknél dolgozott. A 6 elemi után a közgazdasági technikumot is elvégezte 1964-ben. 1976-ban a Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetemen szerzett diplomát. Katonai szolgálatát 1950 és 1953 között az Államvédelmi Hatóságnál teljesítette, mint a belső karhatalom tagja. 1953-tól párttag, az 1956-os forradalom Vácon érte, ahol bekapcsolódott az MSZMP szervezésébe. 1957 februárjában költözött vissza családjával Békésre. 1958 és 1963 között a Földműves-szövetkezetek Békés járási Központjának az elnöke lett. 1958 és 1966 között a békési községi tanács tagja, 1966 és 1973 között a békéscsabai pártbizottság tagja volt. 1973-tól pedig a Békés megyei pártbizottság tagja. 1957-ben lépett be a békési munkásőrségbe. 1965-ben nevezték ki a békési munkásőr zászlóalj parancsnokának, majd egy éven belül, 1966-ban a békéscsabai városi munkásőrszászlóalj parancsnokává nevezték ki. Hugyik András megyei parancsnok lemondása után 1973-ban vette át a Békés megyei munkásőrség parancsnoki posztját. A tisztelet egészen 1988-ig töltötte be nyugállományba helyezéseiig. Halála időpontja nem ismert. Forrás: Párthadsereg. A munkásőrség vezetői 1957–1989: https://parthadsereg.hu/ords/f?p=1055:7:15148415679323:::7:P7_SZEMELY_ID,P7_SZEMELY_NEV:525847,Tóth+Pál (Letöltés: 2025. május 16.); HM HIM Központi Irattár, Személyi anyaggyűjtő, Tóth Pál 341/1230/MÖ Nyt. szám

¹⁴ Hegedüs Ferenc: A Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának munkatársa. További életrajzi adata nem elérhető.

¹⁵ HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a, 5-29/1985. *Információ adása (Békés megyei Népújsággal való együttműködés)*.

véleménycikkek, amelyekben az emberek érveltek a munkásörség megtartása vagy a megszüntetése mellett. Ez egy addig ismeretlen jelenség volt a magyar sajtónyilvánosságban. 1989-ben fokozatosan eltűntek a lapból a szervezetről szóló hagyományosnak mondható híradások, sőt inkább az írásokban már a változások tükrében és a korszak turbulens bizonytalanságának fényében jelentek meg a munkásőrök és a milícia.¹⁶

Meglátásom szerint a rendszerváltás időszakában kiemelendő jelentőséggel bírt az 1989. szeptember 5-i, George Jahnnak,¹⁷ az AP¹⁸ hírügynökség újságírójának tulajdonított írás szemlézése. A munkásörség demokratikus keretek közt való megmaradásának lehetőségét sugallja a cím, de a szerző inkább a testület addigi szerepét, megítélését és lehetőségeit veszi sorra.¹⁹ Ezt követően még egy cikk jelent meg a Munkásörség megmaradásának kérdéséről, és a szervezet új perspektíváiról 1989. október 12-én a *Békés Megyei Népújság* hasábjain.

Ezek a cikkek már a rendszerváltás azon időszakában jelentek meg, amikor a szervezet megszüntetése aktuális politikai téma volt, és az Magyar Szocialista Munkáspárt is egyre jobban távolodott saját párthaderejétől. 1989 elején még talán propagandaszempontokat vehettek figyelembe a lap szerkesztői, amikor a munkásörségről írtak. Később a cikkek tartalma inkább az adott pillanat légköréhez igazodott már. Érdekesség, hogy a megyei munkásörség működésének idején megjelent, a szervezettel foglalkozó utolsó újságcikk egy olyan véradási akcióról számolt be, ahol a véradók munkásőrök voltak.

A MOP Propaganda és Sajtó osztálya a Megyei Parancsnokság és a Népújság együttműködésben tevőlegesen nem játszott szerepet. A meglévő iratanyagok szerint sem instrukciót, sem tematikai terveket nem adtak a megyei parancsnokság számára. Az osztály más módon tartotta a kapcsolatot a megyei parancsnoksággal. Koordinálta és eljuttatta a *Munkásőr*

¹⁶ Kiss Dávid: A Munkásörség utolsó hónapjai, *Századok*, CXLIX. évf., 2015/6, 1402–1403.; Bukovinszky István: A munkásörséget fizikailag nem lehet felszámolni. Borbély Sándor az évzáró parancsnoki értekezleten Orosházán, *Békés Megyei Népújság*, XLIII. évf., 291. szám., 1988. december 7., 1.; Dr. Vági József – Szabó Péter – Árpási Zoltán: Munkásörség – Szabad szeretni és nem szeretni. Éljen a Párt! De melyik? *Békés Megyei Népújság*, XLIV. évf., 30. szám, 1989. február 4., 11.; Béla Ottó: A munkásörségre ma is szükség van. Lukács János beszéde, *Békés Megyei Népújság*, XLIV. évf., 7. szám, 1989. január 9., 1; Hugi András: A munkásörség nem a párt hadserege, *Békés Megyei Néplap*, XLIV. évf., 1989/21, 4.

¹⁷ George Jahn: Vélhetőleg személye megegyezhet azzal a George Jahnnal, (Jahn György) újságíró/író aki kanadai-magyar kettős állampolgár és az Associated Press (AP) újságírójaként dolgozott 35 éven át. A lap bécsi irodáját vezette, háborús tudósítósítóként tevékenykedett, de foglalkozott Közép-Európával is. Önbevallása szerint angol-német szakot és újságíró mesterszakot végzett. Egyéb életrajzi adat nem áll rendelkezésünkre, weblapja szerint jelenleg is aktív. Források: George Jahn írói weboldala: <https://georgejahn.com/> (Letöltés: 2025. május 16.); bachtrak.com: <https://bachtrack.com/22/270/list-published/33665> (Letöltés: 2025. május 16.)

¹⁸ Associated Press News.

¹⁹ Az AP amerikai hírügynökség a munkásörségről. Képesek igazodni a demokráciához, *Békés Megyei Népújság*, XLIV. évf., 209. szám, 1989. szeptember 5., 2.

újság megrendeléseket, az *Iránytű* című szaklapnál és a *Parancsnoki Tájékoztató* lap esetében irányította és egyeztette a megírandó szócikkeket és témákat.²⁰

A MUNKÁSÖRSÉG ÉS AZ IFJÚSÁG NEVELÉSE

Az előzményeket tekintve érdemes megvizsgálni, milyen formában, és agitációs tartalommal tartottak kapcsolatot a megyei munkásörök az ifjúsági szervezetekkel. A Békés megyei Munkásörök a Magyar Úttörők Szövetségével egész korán, már 1958-ban együttműködési megállapodást kötött. A fennmaradt források tanulsága szerint a munkásörök egytől öt főig terjedően vettek részt egy-egy úttörőcsapat munkájában. Feladatuk elsősorban foglalkozások szervezésére korlátozódott.²¹ Agitációs szerepük a fennmaradt munkásör jelentések alapján a „régii” Horthy-korszak és az akkori Kádár-rendszer elbeszélő formában történő, rendszerkonform összehasonlítására korlátozódott.

Ezt követően a következő évtizedek anyagaiban²² sporadikusan jelenik meg az ifjúságnevelés kérdésköre. Az egyik ilyen példa a Dévaványai Árvaház számára adományozott csapatzászló története, amely kiemelkedő jelentőségű a 60-as évek ifjúsággal kapcsolatos munkásőriratokban.²³

E téren 1970-től történt változás, amikor az MSZMP Központi Bizottság kiadta *Ifjúságpolitikai határozatát*. A határozat megvalósításának speciális feladatai 1974-ben kerültek be a munkásörök irányelvei közé. A *Békés Megyei Népiújságban* ettől az évtől kezdve jelennek meg sajtóhírek a munkásörök és az úttörő munkásör és Ifjú Gárda munkásör egységek együttműködéséről. A témában az igazi fellendülést az 1981-es Országos Parancsnoki Állásfoglalás²⁴ hozta. Hangsúlyosan az 1983-as Parancsnoki Tanácsülésen tárgyaltak az ifjúságnevelés folytatásáról. Ettől az időponttól kezdve válik rendszeressé a foglalkozásokról

²⁰ Kiss: *A Munkásörök utolsó hónapjai*, 1402–1403; Mi lesz a munkásörökkel?, *Békés Megyei Népiújság*, XLIV. évf., 236. szám, 1989. október 6., 3; HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a, 5-18/1987 ikt. sz. [Segítség kérés a következő évi Parancsnoki Tájékoztató és Iránytű magazinok szerkesztéséhez].

²¹ HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a, 175/958. ikt. sz. *Úttörő munkában való részvétel*.

²² Ebbe mind a megyei parancsnokság, mind az egységparancsnokságok iratanyagai beletartoznak. Igazából csak reflektorlámpaszerűen, egy-egy iratanyag, összefoglaló jelentés, vagy munkaterv kapcsán kapunk információt, hogy a munkásörök tevékenykedett az úttörő és Ifjú Gárda mozgalomban a megyében. Sajnos emiatt 1958 és a 80-as évek eleje között ennek az időszaknak a kutatása igen nehéz az ifjúságnevelés témakörében. Talán a KISZ vagy az úttörő anyagok későbbi feldolgozása lehetne ebben segítségünkre.

²³ HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a, 4. őrzési egység, 87/6/960. ikt. sz. [Megkeresés a Dévaványai állami nevelőotthonból úttörők támogatására csapatzászló és dob ügyében].

²⁴ Itt az 1981-ben kiadott Munkásörök Országos Parancsnokának 5-15/2/1981 (MOP) ikt. sz. kiadott rendeletére utal.

és a közös munkáról, tevékenységről szóló beszámolók felterjesztése a megyei parancsnokságra. A parancsnoki tanácsülésen célkitűzésként fogalmazták meg, hogy a korábbi gyakorlattól eltérően, a munkásőrség nem csak a gyermekek katonai kiképzésében vesznek részt, hanem bekapcsolódnak „a szocialista embert jellemző erkölcsi tulajdonságok” elfogadását célzó, a szocializmus keretében értelmezett hazafiaságra és a honvédelmi nevelésre is. Ezek mellett propagandaelemként megjelenik a Munkásőrség, mint a szocializmus eszméjét a fiatalság körében népszerűsítő szervezet. E cél elérését elősegítő formaként jelennek meg az adott egységekben tevékenykedő munkásőrök „példamutató magatartása”, a politikai nevelő tartalmú előadások és katonai ismeretek tanítása.²⁵

A munkásőr egységekben az úttörő munkásőr és Ifjú Gárda munkásőr alegységek működéséről szóló jelentések heterogén képet mutatnak. A beszámolók készítői az ideológiai neveléssel kapcsolatban megemlítik az iskolában is megtartott órák anyagával való párhuzamosságot, továbbá az úttörőket, de a gárdisták esetében is elsősorban a harcászati elméleti, de főleg a gyakorlati kiképzés népszerűségéről számoltak be. Ezeken a foglalkozáson az olyan hasznos katonai alapismeretek átadása mellett – mint a fegyverismeret, a gránátdobási gyakorlat, a térképolvasás, a tájoló használata és a terepen történő álcázási ismeretek – fontos cél volt biztatni a fiatalokat a munkásőrségbe való későbbi belépésre. Emellett, a szervezet népszerűsítése érdekében egységenként néhány kiválasztott úttörőt, ifjú gárdistát is elhívtak egy-egy munkásőr összehívásra, gyakorlatra. Ezt egyfajta jutalomként kezelték, és a szervezet élményalapú propagálásaként szolgált. A jobban teljesítő egységek esetében felkészítették őket különböző, a kiképzés tematikájához illeszkedő versenyekre is. Ezekről a '80-as években több cikk is megjelent a *Munkásőr* és a *Békés Megyei Népiújság* című újságokban.²⁶

A katonai nevelés mellett különböző gyűjtési (papír, fém) és takarékoskodási akciókban, illetve iskolai közösségi eseményeken vettek részt az alegységek. A cél a közösségi, önkéntes munkavégzés és aktivitás előmozdítása volt. Ebben az egységeket és alegységeket patronáló munkásőrök közvetlenül, vagy a munkásőregység közvetve segítette. Ezen tevékenységek elsősorban a rendszer által elvárt, helyeselt magatartási formák erősítésére koncentráltak.

²⁵ HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a 02-3/6/1983 ikt. sz. *A MOP 68/1983. sz. Döntése (Parancsnoki tanácsülés 1983. okt 10-én) [A munkásőrség és az ifjúsági szervezetek együttműködéséről és további feladatokról]*; Horváth Attila: A rendészeti szervek története Magyarországon a szovjet típusú diktatúra korában, *Rendészet és emberi jogok*, I. évf., 2011/3, 3–30.

²⁶ HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a, 02-10/4/1983 ikt. sz. Beszámoló jelentés a megyei parancsnok elvtársnak az állományszervezési és nevelési szakcsoportvezető részéről; HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a, 5-10/1983. ikt. sz. *Úttörő Gárda és Ifjú Gárda –Munkásőr szakaszok értékelései*.

Továbbá áttételesen kvízeken, (például „*Ki tud többet a Szovjetunióról*” vagy a „*Ki tud többet a Munkásőrségről*”) vetélkedőkön való részvételt is ösztönözték.²⁷

Az adott úttörő munkásőr vagy Ifjú Gárda munkásőr egység nemcsak a szervezethez kapcsolódó szakmai vagy közösségi tevékenységet támogatta, Békés megyében van példa arra is, hogy akvarisztikai szakkör szervezésébe is bekapcsolódtak.²⁸

Jelen tanulmány szerzőjének nem lehet célja az úttörő és Ifjú Gárda munkásőr alegységek működésének teljesskörű bemutatása, de az megállapítható, hogy a vizsgált megye minden járásában legalább egy-egy alegység működött. Érdekes megfigyelés, hogy előfordult olyan alegység – akár az úttörők, akár az Ifjú Gárda esetében – ahol a lányok aránya jóval meghaladta a fiúkét. A lányok fokozott érdeklődésének okaira a forrásokban nincs adat, így szimplán utalnom kell a jelenség létezésére.²⁹

A szakaszok munkájáról készült jelentésekből látható, hogy azok önállóan, a saját parancsnokaik irányítása alatt működtek. A munkásőrség és a munkásőrök a szakalegységek kiképzésében és esetleges patronálásában, munkájuk értékelésében és jutalmazásában vettek részt. A munkásőrség és az ifjúsági szervezetek kapcsolatában, annak mélységében és dinamikájában kevés változás figyelhető meg a vizsgált időszakban. Az évtized elején az egyes szakaszoknál tevékenykedő munkásőrök elsősorban a kiképzésre és a technikai felkészítésre koncentráltak. Az ideológiai felkészítés kevésbé volt szempont a foglalkozások során. 1985 után megjelent alapelvek a munkásőr patronálókat az ideológiai nevelésbe való bekapcsolódásra ösztönözték. Az összefoglaló jelentések szerint az ideológiai nevelés direkt formái, például a munkásőrök elméleti oktatása, kevésbé volt hatékony. Változás a képzés tartalmában, a foglalkozások jellegében, óraszámában és a kialakított kapcsolat munkamódszereiben nem érzékelhető.³⁰

²⁷ HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a, 5-10/1983. ikt. sz. *Úttörő gárda és Ifjú gárda munkásőr szakaszok értékelései.*; HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a 5-12/1/1987 ikt. sz. *Ifjúgárda, úttörőgárda, önértékelő jelentések felterjesztése [Békéscsaba]*; HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a, 5-15/5/1986 ikt. sz. *Úttörő munkásőr alegységek önértékelő jelentése felterjesztése [Békéscsaba]*.

²⁸ HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a, 5-10/1983. ikt. sz. *Úttörő gárda és Ifjú gárda munkásőr szakaszok értékelései.*

²⁹ Erre az egyik példa a gyomaendrődi Polányi Máté Ifjú Gárda munkásőr szakasz 1982/83-as tanévben, ahol 20 lányt és 7 fiút jelentettek, vagy a békésszentandrászi Zalka Máté úttörő munkásőr szakasz, ahol hasonló eloszlást jelentettek. Forrás: HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a, 5-10/1983. ikt. sz. *Úttörő gárda és Ifjú gárda munkásőr szakaszok értékelései.*

³⁰ HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a, 02-10/4/1983 ikt. sz. *Beszámoló jelentés a megyei parancsnok elvtársak az állományszervezési és nevelési szakcsoportvezető részéről*; HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a, 5-22/1985 ikt. sz. *Az MSZMP Központi Bizottsága 1984. október 9-i ifjúságpolitikai állásfoglalásának munkásőrségi feladatai*; HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a, 5-9/1986 ikt. sz. *[Részvétel az úttörőszövetség alapításának 40. évfordulóján]*; HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a, 5-19/1986 *[Varga László Úttörő szövetség vezetője és Borbély Sándor Opk.*

A három szervezet közötti kapcsolatot, együttműködést áttekintve a munkásőrség volt az aktív és kezdeményező fél a legtöbb esetben. Ebben a viszonyrendszerben mindegyik szereplőnek fontos volt a reprezentáció, és egymás bevonása a saját megemlékezéseikre, rendezvényeikre, eseményeibe. Erre példa a munkásőrök személyes részvétele, jelenléte az Magyar Úttörők Szövetsége megalapításának 30. évfordulójára szervezett ünnepeken, programokon. Erre vonatkozóan 1986-ban a MOP Propaganda és Sajtó osztály országos tematikát készített és adott ki és a milícia részvételét az adott szervezetek programjaiban felülről irányította, koordinálta a MOP táboraiban. A MOP és a megyei parancsnokságok a meglévő szabad kapacitásaikkal igyekeztek támogatni főleg az úttörők, de a KISZ tevékenységeit is.³¹

A Munkásőrség fennállása utolsó éveinek forrásai alapján a kapcsolatok jellege és tartalma nem rekonstruálható. 1988-tól a Munkásőrség Békés megyei iratanyagában nem találhatóak összefoglaló jelentések az úttörők és ifjú gárdisták nevelésben végzett tevékenységéről.

KONKLÚZIÓ

A fentiekben vizsgált területek és példák alapján első következtetésként megállapítható, hogy a kapcsolatokban a Munkásőrség az együttműködésre törekvő aktív félként jelenik meg saját narratívájában. A források szűkössége miatt nehéz tiszta képet alkotni, de árnyalja a képet, hogy egy 1979-es értékelés alapján tudjuk, hogy a Békés megyei Rendőrkapitányságon rossz véleménnyel lehettek a megyei testületről és az azzal való együttműködésről.³² A szervezet elsődleges célja e munkaformák alkalmazása során is az egyenruhás testület népszerűsítése, amelyet változatos módon, de mindig pozitív kicsengésű narratívában jelenítették meg. A megyei napilap és az Úttörőszövetség és Ifjú Gárda esetében is cél volt a Munkásőrség közösségi, fegyveres pártmilícia jellegének az erősítése. Az együttműködések tartalma nem korlátozódott az adott szervezet patronálására, vagy az újság esetében a hírekkel való ellátásra. A propaganda tartalmát az MSZMP és annak aktuális irányvonala határozták meg, de szűkek voltak a propagandamunkáról a visszacsatolás lehetőségei. A meglévő kommunikációs csatornák – a hierarchizált működési forma és mentalitás okán – elsősorban a feladatok

megbeszéléséről készített dokumentumok]; HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a, 9-8/1987 ikt. sz. [KISZ sportrendezvényre történő támogatás, URH adóvevők kérése]; HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a, 5-6/1988 ikt. sz. [1988. évi ifjúsági program].

³¹ Uo.

³² HU-MNL-BeVL- XXXV.1.c. Végrehajtó Bizottság üléseinek jegyzőkönyve 1979. október 11.

végrehajtásának igazolására voltak kalibrálva. Az ifjúság nevelésében a testület egy, az országot átfogó koordináció keretében vett részt.

A kutatás jelenlegi szakaszában összefoglalóan elmondható, hogy a Munkásőrség agitációs tevékenysége a lakosság körében elsősorban a szervezet népszerűsítését, továbbá ezzel is az MSZMP üzeneteinek eljuttatását célozta és szolgálta, mivel a Munkásőrség belső önképét meghatározó axióma az volt, hogy a testület a párt hadereje.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

HU-MNL-BeVL-XXXV.14.a Munkásőrség Békés Megyei Parancsnokságának iratai (1957–1989)

HU-MNL-BeVL-XXXV.1.c. Végrehajtó Bizottság üléseinek jegyzőkönyvei (1957-1989)

HM HIM Központi Irrattár, Személyi anyaggyűjtő

Korabeli sajtóforrások

BÉLA Ottó: A munkásőrségre ma is szükség van. Lukács János beszéde, *Békés Megyei Népiújság*, XLIV. évf., 7. sz., 1989. január 9., 1.

BUKOVINSZKY István: A munkásőrséget fizikailag nem lehet felszámolni. Borbély Sándor az évzáró parancsnoki értekezleten, Orosházán, *Békés Megyei Népiújság*, XLIII. évf., 291. szám, 1988. december 7., 1.

HUGYIK András: A munkásőrség nem a párt hadserege, *Békés Megyei Népiújság*, XLIV. évf., 1989, 21. sz., 1989. január 25., 4.

VÁGI József, dr. – SZABÓ Péter – ÁRPÁSI Zoltán: Munkásőrség – Szabad szeretni és nem szeretni. Éljen a Párt! De melyik? *Békés Megyei Népiújság*, XLIV. évf., 30. szám., 1989. február 4., 11.

Képesek igazodni a demokráciához, *Békés Megyei Népiújság*, XLIV. évf., 209. szám, 1989. szeptember 5., 2.

Mi lesz a munkásőrséggel? *Békés Megyei Népiújság*, XLIV. évf., 236. szám, 1989. október 6., 3.

Szakirodalom

HORVÁTH, Attila: A rendészeti szervek története Magyarországon a szovjet típusú diktatúra korában, *Rendészet és emberi jogok*, I. évf., 2011/3, 3–30.

KISS Dávid: *A Munkásőrség története és előzményei*, Budapest, Veritas, 2017.

KISS Dávid: A Munkásőrség utolsó hónapjai, *Századok*. CXLIX. évf., 2015/6, 1397–1443.

További felhasznált források

Párthadsereg. A munkásőrség vezetői 1957–1989: <https://parthadsereg.hu/>

Kommunizmuskutató Intézet: <https://www.kommunizmuskutato.hu/eletrajzok>

George Jahn személyes weboldala: <https://georgejahn.com/>

Bachtrack: <https://bachtrack.com/>

Fodor Andrea

ERASMUS ÉS A MAGYAR IRODALMI NYELV: ERAZMISTA BIBLIAFORDÍTÓINK

AZ ERAZMIZMUS SZELLEMISSÉGE

Elsőként szóljunk a neves Rotterdami Erasmusról (1466–1536), aki minden kétséget kizáróan a humanisták fejedelme, korának egyik legnagyobb hatású gondolkodója.¹ Egyszerre teológus, filozófus és filológus, akinek bölcs mondanivalója aktualitásából szinte semmit sem veszített. Műveit forgatva az olvasó néha elfelejti, hogy a 15–16. században jár, és nem a jelenben, olyannyira képes tükröt tartani korunk embere elé is. Lebontja a tér és idő korlátait a sokévszázados különbséggel élt, szinte a társadalom összes rétegéből származó egyének között.

Erasmus egyes nézetei, eszméi és művei nagy visszhangra találtak a kora újkori Magyarországon. Történelmünk ezen időszakát meghatározza egyik legnagyobb nemzeti tragédiánk, a mohácsi vész és azt követően az Oszmán (Török) Birodalom európai terjeszkedése, melynek Erasmus maga is „szemtanúja” volt. A török terjeszkedés mellett a téma szempontjából még más lényeges események is zajlottak a kora újkori Európában. 1517. október 31-én tette közzé Luther Márton 95 tételét, Erasmus pedig akarata ellenére az idő előrehaladtával bevonódott a reformáció egyre véresebb harcaiba.² Már Luther fellépése előtt hangsúlyozta a katolikus egyházon belüli reformok szükségességét, azonban elképzeléseit kizárólag a katolikus egyházszerkezeten belül tartotta megvalósíthatónak.

Ugyan tagadhatatlan, hogy voltak egyezések Erasmus és a reformáció híveinek nézetei között (például búcsúcédulák eltörlése), az erazmizmus szellemissége mégis egyedülálló, önmagában értékelendő. A reformáció hívei eredménytelenül igyekeztek megnyerni támogatását ügyüknek, a katolikusok pedig annak ellenére is, hogy egy idő után nyíltan szembehelyezkedett Luther nézeteivel (*Értekezés a szabad akaratról*, 1526), eretneknek kiáltották ki, a tridenti zsinaton (1545–1563) pedig indexre helyezték műveit.³

Ahhoz, hogy megérthessük a humanista Erasmus és magyarországi követői tevékenységének mozgatórugóit, először még ha röviden is, de vissza kell nyúlnunk egészen az 5–6. századi

¹ Erasmus születési évét nem tudjuk biztosan, a kutatók 1466–69 közé teszik. – Johan Huizinga: *Erasmus*, Budapest, Európa, 1995, 29; Klaniczay Tibor: A humanista irodalom Magyarországon, in Klaniczay Tibor: *Pallas magyar ivadékai. Fejezetek az intellektuális élet történetéből*, Budapest, Szépirodalmi, 1985, 37.

² Markis Simon: *Rotterdami Erasmus*, Budapest, Gondolat, 1976, 21.

³ Markis: *Rotterdami Erasmus*, 22; Huizinga: *Erasmus*, 302–303; Ritoókné Szalay Ágnes: Erasmus és a XVI. századi magyarországi értelmiség, in Ritoókné Szalay Ágnes: „*Nympha super ripam Danubii*”. *Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből. Humanizmus és reformáció*, Budapest, Balassi, 2002, 171.

római kori Nyugat-Európa történetéhez, amikor a klasszikus kultúra elszegényedése, hanyatlása zajlik. A hanyatlás okaira nem térnek ki, elsődlegesen a következményei fontosak témánk szempontjából: a latin nyelv szókincse és mondat szerkezete átalakult, a „cicerói latint” már kevesen voltak képesek elsajátítani, és a görög nyelv is egyre inkább feledésbe merült.⁴ Ismeretes, hogy a híres ókori iskolák (például alexandriai) eltűnése után, a kereszténység európai terjedésével párhuzamosan kialakuló kolostori hálózatok (például Szent Benedek-rend) évszázadokig a tudás őrzői, melyhez az egyházi személyek és a magas rangú, művelt kiváltságosok férhettek hozzá. A nevelés-oktatás kizárólag keresztény szellemben zajlott.⁵

A nagy ókori filozófusok bölcsességeinek keresztény szemmel való felfedezése a 14–16. századig várat magára, amikor is a klasszikus kultúra újjáéled a humanizmus filozófiai irányzatában. A humanizmus röviden fogalmazva a reneszánsz korstílus eszmei háttere, világi ideológiája, egyúttal klasszikus, filológiai műveltség és tudós magatartás.⁶ Erasmus több szempontból is kitűnik a humanisták közül, tulajdonképpen saját filozófiai irányzatot teremtett: az erasmizmust.

A híres holland történész, Johan Huizinga *Erasmus* című munkájában úgy fogalmaz, hogy Erasmusnál az antikvitást bensőséges fénnel ragyogta be a keresztény hit, és a tiszta klasszicitás a biblikus kereszténységgel fonódott egybe.⁷ Az antikvitásból átemelt a kereszténységbe minden arra érdemes írást, amely nem állt ellentétben a keresztény erkölcsökkel, sőt, meg is erősítette Krisztus igazságának egyetemességét.⁸ Erasmus szerint az ókor története is bővelkedik az önzetlenség és erény példáiban, így semmit nem lehet profánnak kikiáltani, ami a jó erkölshöz, jámborsághoz vezet és keresztényi magatartásra ösztökél.⁹ A kultúra megváltását látta a klasszikus tudományokban, ha azt a kereszténység szolgálatába állítják.¹⁰ Követőivel a *bonae literae* megteremtésére törekedett, ami a „barbár” középkori

⁴ Pierre Riché: *Oktatás és művelődés a barbár Nyugaton. 6–8. század*, Budapest, Szent István Társulat, 2016, 53–54.

⁵ Az oktatás célja „Istennel egyesülni, vele eggyé lenni; mindent ő reá vonatkoztatni; mindennek a mértékét őbenne és tökéletességében keresni”. Ennél fogva a tudás és a „tananyag” is csak tiszta forrásból származhat, elsősorban az Evangéliumból és az egyházatyák írásaiból. Így tehát, nemhogy nem törekedtek a „cicerói latinság” és a görög nyelv felélesztésére, hanem kevés kivételtől eltekintve egyenesen el is vetették az értékes ókori, pogánynak kikiáltott írásokat. – Dr. Fináczy Ernő: *A középkori nevelés története*, Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, 1926, 10; Riché: *Oktatás és művelődés*, 157–160.

⁶ Klaniczay Tibor: A magyar irodalom reneszánsz korszaka, in Klaniczay Tibor: *Reneszánsz és barokk. Tanulmányok a régi magyar irodalomról*, Budapest, Szépirodalmi, 1961, 13.

⁷ Huizinga: *Erasmus*, 214.

⁸ Uo., 214–215.

⁹ Uo., 217.

¹⁰ Mondván: „Mi egyéb Krisztus filozófiája, mint a jól megteremtett Természetnek jogaiba való visszahelyezése? – Végül, noha senki nem tanítja mindezt olyan tökéletesen, olyan hatékonyan, mint Krisztus, mégis, nagyon sok mindent találhatunk a pogány könyvekben is azokból a dolgokból, amelyek mindezzel összhangban állnak.” A

gondolkodásmóddal (például skolasztikával) szemben álló klasszikus irodalmat, kultúrát és tudományt, egyfajta „egészséges és boldogító tudást” jelentett.¹¹

Erasmus abban a korban, amelyben még Róma is a reneszánsz pápákról, az elvilágiasodásról és a mindennapos erkölcsi botrányokról híres, nagyra becsülte az egyszerűséget, természetességet, tisztaságot és észszerűséget.¹² Egyik legfontosabb célja megtisztítani az eredeti evangéliumi tanokat és magát a katolikus egyházat az évszázadok során ráakódott emberi képződményektől, a számtalan tévúton járó elképzeléstől (például skolasztikus dogmáktól).¹³ Hiszen „Krisztus azt akarja, hogy misztériumai a lehető legszélesebb körben terjedjenek el. Én azt szeretném, ha minden jóasszony az Evangéliumot és Pál apostolt olvasná. Hogy minden nyelvre le legyenek fordítva! Hogy ezekből énekelne a földműves az eke mellett, s a takács is ezekből énekelné dalait a szövőszék mellett, s az utazó az ezekből vett történetekkel rövidítené le az útját...”¹⁴

Ugyan maga Erasmus anyanyelvén nem írt semmit, mégis arra buzdított mindenkit, hogy anyanyelvén olvassa a Szentírást és ezáltal mindenkihez eljuthasson Krisztus misztériuma.¹⁵ Számos fordítása jelent meg görögről latinra, hogy elérhetővé tegye a „tisza forrást” azok számára is, akik nem sajátították el a görög nyelvet, és hogy az anyanyelvű fordítások előtt példaként álljanak.¹⁶ A humanista Lorenzo Valla ugyanis ráirányította figyelmét arra, hogy még a *Vulgata* szövege is több ponton hibás.¹⁷ Róma tisztában volt a tévedésekkel, de a javítás nem valósult meg egészen addig, amíg Erasmus a görög szöveg alapján, a hibáktól való megtisztítás

klasszikus tudományok és a kereszténység összeegyeztetésére való törekvésre már korábban is láttunk példát. Felderenghet előttünk többek között Cassiodorus képe, aki úgy vélte, az írástudó csak akkor tudja igazán megérteni a Bibliát, ha jelentős világi kultúrával is rendelkezik, és Vivarium nevű kolostorának könyvtárában maga is gyűjtötte a legkiemelkedőbb klasszikus műveket, nézetei azonban nem váltak általánosan elfogadottá. Erasmus nagyobb sikerrel járt „a két világ” közötti összhang megteremtésében. – Riché: *Oktatás és művelődés*, 156–160; Huizinga: *Erasmus*, 94, 346.

¹¹ Huizinga: *Erasmus*, 216.

¹² Erasmus írja a következőket 1516-ban Röffendi Lambert pápai írnoknak: „Most nem sorolom fel, hány olyan kolostor van, ahol annyira nincs vallásos fegyelem, hogy még egy bordély is józanabb és szemérmesebb hely.” [...] „Esküszöm, Matthäus, sioni bíboros egy lakomán sokak füle hallatára megemlített egy kolostort, megnevezve a helyet és a személyeket is, ahol a domonkosok élve temettek el egy ifjút, mert a lovagrendű apa a tőle titokban elcsalt fiát fenyegetőzve követelte vissza.” – Majoros Máté: „Tintába zárt élet”, avagy variációk egy témára – Rotterdami Erasmus önéletrajzai, *Antikvitás & Reneszánsz*, 5. évf., 2022/9, 199–201; Huizinga: *Erasmus*, 228.

¹³ Huizinga: *Erasmus*, 228.

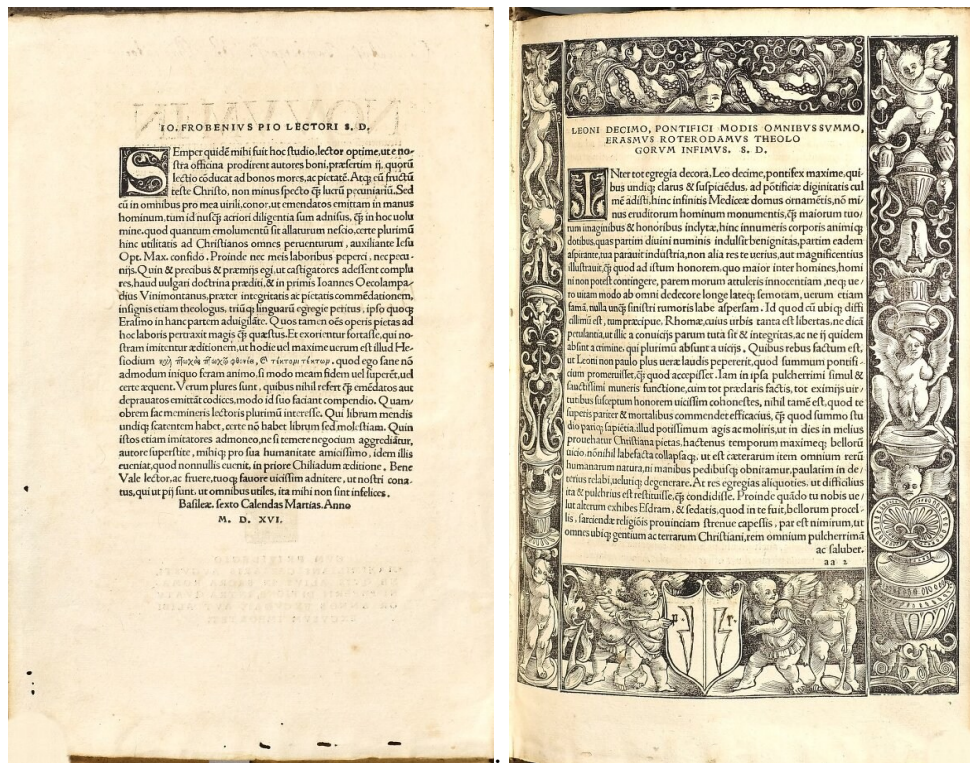
¹⁴ Uo., 230–231.

¹⁵ Teszi ezt még azelőtt, hogy Luther a német nyelvre fordított Bibliával fellépett volna nézeteivel. – Ritoókné Szalay Ágnes: A humanisták közös Európája, in Ritoókné Szalay Ágnes: *Kutak. Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből. Humanizmus és reformáció*, Budapest, Balassi, 2012, 15; Ács Pál: Keresztény humanizmus vagy előreformáció? A magyar erasmista bibliafordítók, in Kiss Erika, Zászkaliczky Márton, Zászkaliczky Zsuzsanna (szerk.): *Ige-Idők. A reformáció 500 éve*, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 2017, 157.

¹⁶ Huizinga: *Erasmus*, 96.

¹⁷ Uo., 127–128.

után újra lefordította az *Újtestamentumot* (1516), s mivel ez a kiadás számos ponton eltért a *Vulgátától*, érthető módon sokak szemében szállka lett.¹⁸

1. kép: Desiderius Erasmus: *Novum Instrumentum omne* (Bázel, 1516)¹⁹

Még egy fogalomra kell kitérnünk, mely az erazmizmus nélkülözhetetlen eleme. A katolikus egyház válsága több vallási mozgalmat is életre hívott, az emberek vágyták és keresték a keresztényi tisztaságot, a kiutat az erkölcstelen egyház tévelygéseiből. Így született meg a 14. században a *devotio moderna* („új jámborság”) és a Közös Élet Testvérei, a forma szerint világi, lényegét tekintve viszont szerzetesi mozgalom, mely Erasmus hazájából, Németalföldről indult útjára.²⁰ Hitük szerint semmit sem érnek a skolasztikusok túlbonyolított eszmecseréi, a személyes jámborságot pedig csak a Szentírásban ábrázolt Krisztus követésével érhetjük el.²¹ Tehát az erazmizmus három kulcsfogalma: humanizmus, *devotio moderna* és klasszikus tudományok.

¹⁸ Uo. 190.

¹⁹ Desiderius Erasmus: *Novum Instrumentum omne*, Bázel, 1516, Münchener DigitalisierungsZentrum. Digitale Bibliothek, <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb11396183?page=6.7> (Letöltés: 2025. március 10.)

²⁰ Markis: *Rotterdam Erasmus*, 11.

²¹ Uo.

AZ ELSŐ ERAZMISTA BIBLIAFORDÍTÓNK, KOMJÁTHY BENEDEK MUNKÁSSÁGA

Erasmus 1499-ben Angliába utazott, ott-tartózkodásának hatása életére pedig oly nagy volt, hogy Magyarországra is elért.²² Itt ismerkedett meg John Colettel, akivel rövidesen egymásra találtak hasonló személyiségük és érdeklődési körük révén, eszmecseréikből pedig megszülettek Erasmus első teológiai témájú írásai.²³ Colet Szent Pál leveleinek magyarázatai Erasmus figyelmét a Biblia tanulmányozása felé fordították a klasszikus antikvitás irodalma felől, ezt követően vetette bele magát a görög nyelv elsajátításába is.²⁴ Szent Pál Erasmus életének hátralévő részében központi helyet foglalt el, tanításai tették le bölcseletének alapköveit.²⁵

Hazánkban Erasmus Szent Pál iránti tisztelete és a Biblia népnyelvre való lefordításának szorgalmazása Komjáthy Benedek munkásságán keresztül öltött testet.²⁶ Komjáthy 1533-ban Krakkóban jelentette meg *Az Szent Pál levelei magyar nyelven (Epistolae Pauli lingua hungarica donatae)* című művét, ami több okból is egyik legjelentősebb magyar nyelvemlékünk.²⁷ Komjáthy felhasználta a magyar fordításhoz Erasmus görög–latin kétnyelvű bibliakiadását (*Novum instrumentum omne*, későbbi kiadásban *Novum Testamentum*), a hozzá fűzött értelmezéseit (*Annotationes*, 1519), és parafrázisait (*Paraphrases in omnes epistolas Pauli*, 1521).²⁸

A méltó fordításhoz Komjáthynak először le kellett fektetnie a magyar irodalmi népnyelv, vagyis a *vulgaris illustris* grammatikai, retorikai és természetesen teológiai alapjait, mivel nyelvünk még nem állt készen arra, hogy a Biblia szavait megszólaltassuk rajta.²⁹ Ehhez használta fel Komjáthy Erasmus világhírű szólás- és közmondásgyűjteményét, az *Adagiát*, mely a szinonimák és a figuratív fogalmazás kutatásához adott támaszpontot.³⁰ Ő lett az első

²² Huizinga: *Erasmus*, 74.

²³ Uo., 76–78.

²⁴ Uo., 83; Ács Pál: A mester és a tanítványa. Erasmus és Komjáthy Benedek, in Ács Pál: *Átszitált idő. Tinóditól Tandoriig*, Pozsony, Kalligram, 2014, 71–72.

²⁵ A „pogányok apostola” vezette őt el a pogányok megtérítésének gondolatához, általa az antikvitás is megszentelődött, melyre az erasmizmusról szóló fejezetben utaltam. – Ács: *A mester*, 72.

²⁶ Születésének és halálának pontos ideje nem ismert.

²⁷ Budapesten 2013-ban újra kiadták a könyvet *Epistolae Pauli lingua Hungarica donatae / Az zenth Paal leveley magyar nyelven címmel* Mezey András, Pelczéder Katalin és Kocán Béla szerkesztésében. – Ács: *A mester*, 70, 77.

²⁸ Általánosabb megfogalmazást alkalmazott azokon a pontokon, ahol erőteljesen jelent meg Erasmus egyéni véleménye, valamint felhasznált még egy régebbi magyar nyelvű Pál-fordítást, amely a Vulgata alapján készült, viszont nehézkes volt az olvasása, mondhatni „idejétmúlt” a nyelvezete és felépítése, de mint első próbálkozást, meg kell említenünk. – Gerézdi Rabán: Irodalmi nyelvünk kialakulásáról, in Gerézdi Rabán: *Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Tanulmányok*, Budapest, Akadémiai, 1968, 322; Az erasmista Komjáthy Benedek, in Gerézdi: *Janus Pannoniustól*, 338–340; Ács: *A mester*, 70.

²⁹ Ács: *A mester*, 71, 76.

³⁰ Uo., 76.

erasmista, aki magyar nyelven írt, és a fordítási módszerével, hogy Erasmushoz hasonlóan nem csupán a szó szerinti írás visszaadására törekedett, lefektette a modern magyar filológia alapjait.³¹ A mű egyúttal az első magyar nyelvű nyomtatott könyv, és átmenetet képez az ómagyar (896–1526) és középmagyar (1526–1772) nyelvtörténeti korszakok között.³² Teológiai jelentősége pedig abban áll, hogy a könyvnyomtatás feltalálása óta a fordítás inkább egyfajta evangéliumi misszió, „a megváltás eljuttatása az anyanyelvű kultúrák számára”.³³

Komjáthy Bécsben, a „tisza”, katolikus alapokon nyugvó erasmizmus gócpontjában végezte tanulmányait, de a török fenyegetés Nádasdy Tamás huszti birtokára vezette, akinek közreműködésével fogadta fel a latinul ugyan nem tudó, de műveltségpártoló Perényi Gáborné Frangepán Katalin fiának, Perényi Jánosnak nevelőjévé.³⁴ Bizonyára Katalin biztatása nyomán fogott bele a magyar fordításba, de ami biztosra vehető, hogy az ő költségén jelent meg.³⁵ A személyes támogatás mellett fontos szerepet játszottak a magyar nyelvű fordítások megindulásában a nemzeti törekvések, mint az ország török terjeszkedéssel megszünt egységének visszaállítása, amire utal a könyv címlapján látható sávós-keresztes magyar címer is, mely még a Magyar Királyság középkori nagyhatalmi státuszát jelképezte.³⁶

Erasmushoz hasonlóan Komjáthy is részletes kommentárokkal látta el a *Római levelet*, egyúttal párhuzamot vont a zsidó és magyar sorstörténetben.³⁷ Kiemelte azt a tanítást, mely szerint a kiválasztottság Isten akaratából bármelyik népet megillette, és utal a magyarok mártíromságára, ami hitük megőrzéséből és önfeláldozásukból, a keresztény Európa érdekében tanúsított törökkel szembeni kiállásukból fakad, ezzel pedig a magyar mártíromság eszméje a nemzeti azonosságtudatba évszázadokra beépült.³⁸

³¹ Uo., 75; Ritoókné Szalay: *Erasmus és a XVI. századi*, 169; Gerézdi: *Irodalmi nyelvünk*, 322.

³² Pelczéder Katalin: Komjáthy Benedek Szent Pál leveleinek fordítása a kéziratos és a nyomtatott irodalom határán, in Géczi János: *Térátlépések*, Veszprém, Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar Antropológia és Etika Tanszék, 2015, 277.

³³ Uo., 77.

³⁴ Uo., 75; Gerézdi: *Irodalmi nyelvünk*, 322.

³⁵ Ács: *A mester*, 75, 77.

³⁶ Uo., 78.

³⁷ Uo., 80; Ács Pál: A szent makkabeusok nevei. Erasmus és a magyar protestáns mártírológia kezdetei, in Ács Pál: *„Az idő ósága”*. *Történetiség és történetiszemlélet a régi magyar irodalomban*, Budapest, Osiris, 2001, 185.

³⁸ Bizonyára ezt az elképzelést a magyar mártíromságról megalapozta a korra jellemző és egyben Erasmus világképét is formáló eszkatologikus hangulat, melynek kiváltó okai az általános erkölcsi és világnézeti válság, valamint értelemszerűen a török előrenyomulása. Ebből adódóan a mártírium a reformáció idején „a teológiai gondolkodás és kegyességi élet krisztocentrikus megújulását” jelentette. – Ács: *A mester*, 80; Ács Pál: „Apocalypsis cum figuris”. A régi magyar irodalom történelmképe, in Ács Pál: *„Az idő ósága”*. *Történetiség és történetiszemlélet a régi magyar irodalomban*, Budapest, Osiris, 2001, 152; Györi L. János: Reformáció, mártírológia, exemplum, *Irodalomtörténet*, 32/82 évf., 2001/3, 321–322.

Komjáthy megerősítette Erasmust abban is, hogy a Római levél egyszerre szól „az emberi érdemekről, az isteni kegyelemről és az ember szabad akaratáról.”³⁹ Ezzel egyértelművé tette, hogy a nemzet feltámadását katolikus alapokon képzelte el, hiszen Luther és Erasmus között részben a szabad döntésről alkotott eltérő nézeteik építettek lebonthatatlan falat.⁴⁰ De ami talán még szebbé tehetné alkotását Erasmus szemében, és feltételezem, ez a véletlen műve, hogy egy latinul nem tudó nő felkérésére és anyagi támogatásával készítette el a népnyelvi fordítást, ezzel is eleget téve az „Én azt szeretném, ha minden jóasszony az Evangéliumot és Pál apostolt olvasná” eszméjének.

A KOMJÁTHY NYOMDOKAIBA LÉPŐ, ERAZMISTA PESTI GÁBOR MUNKÁSSÁGA

Komjáthy nyomdokaiba bécsi iskolatársa, a somogyi származású Pesti Gábor (Gabriel Pannonius Pesthinus / Pesthy Gábel) lépett, méghozzá három alkotással.⁴¹ Szintén Erasmus görög–latin nyelvű *Újtestamentumát* és jegyzeteit alapul véve adta ki 1536-ban Bécsben a négy Evangélium magyar fordítását (*Új Testamentum*) rokona, Peregi Albert pécsi prépost és (I. Ferdinánd oldalán álló) királyi tanácsos közbenjárásával.⁴² Idéz a műben a *Paraclesis*ből, mellyel alá kívánja támasztani érveit a szentírás magyar fordítása mellett, latin mondataiban pedig tetten érhető az erasmusi latinság.⁴³ Fordításának alapját Erasmus munkái képezték, de vélhetően használt több töredékes magyar középkori fordítást is (például Jordánszky-kódex), viszont mivel a *Vulgata* alapján készültek, csak ott használta őket, ahol Erasmus sem tért el attól.⁴⁴

Ács Pál irodalomtörténész szerint Pesti „az egyik legjobb szövegű és legszebb magyarságú bibliafordítást alkotta meg”, de véleményét osztja még Gerézdi Rabán irodalomtörténész is, aki úgy véli, hogy „egyike a XVI. század legjobb bibliafordításainak”.⁴⁵ Erasmus nyomán a *Philosophia Christi* terjesztése, és a magyar irodalom művelése vált küldetésévé, tőle sajátította

³⁹ Ács: *A mester*, 81.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Születésének és halálának pontos ideje nem ismert. – Ritoókné Szalay: *Erasmus és a XVI. század*, 169; Gerézdi Rabán: Egy költői hírnév története. (A Janus-hagyomány sorsa a Jagelló-korban), in Gerézdi Rabán: *Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Tanulmányok*, Budapest, Akadémiai, 1968, 66–67; Gerézdi Rabán: Irodalmi nyelvünk kialakulásáról, in Gerézdi: *Janus Pannoniustól*, 323–325; Ács: *Keresztény humanizmus*, 159.

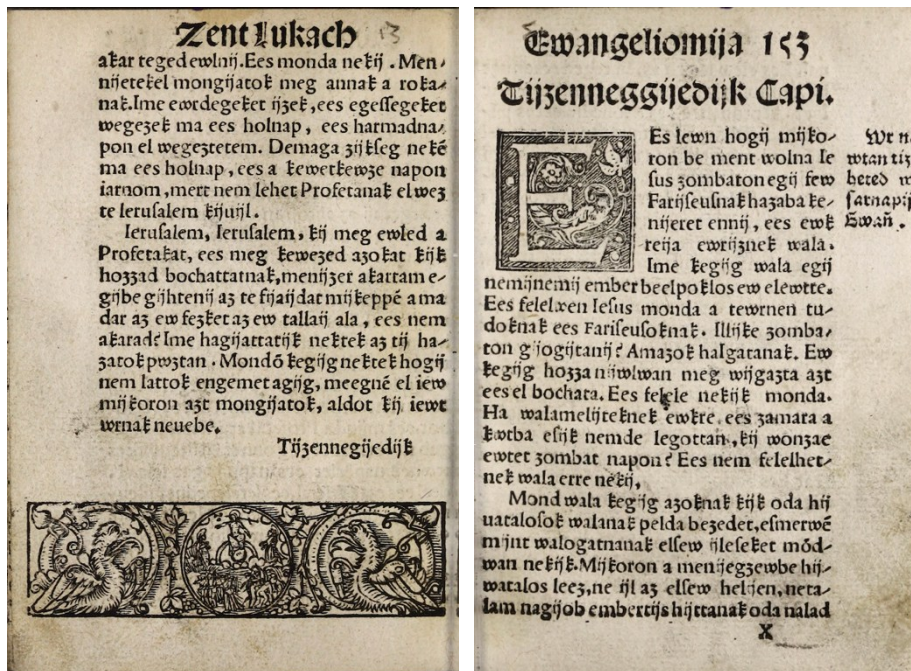
⁴² Ritoókné Szalay: *Erasmus és a XVI. század*, 169; Ács: *Keresztény humanizmus*, 159–160.

⁴³ Gerézdi: *Irodalmi nyelvünk*, 325.

⁴⁴ Uo., 326.

⁴⁵ Ács: *Keresztény humanizmus*, 160; Gerézdi: *Irodalmi nyelvünk*, 326.

el a filológiai *interpretatio* módszerét, és részben neki köszönhetően jutott el „a magyar nyelvű literatúra tudatos műveléséig”.⁴⁶

2. és 3. kép: Pesti Gábor: Új Testamentum (Bécs, 1536)⁴⁷

Ugyancsak 1536-ban jelentette meg Bécsben Pesti az *Esopus fabulái, melyeket mastan újjonnan magyar nyelvre fordított Pesthi Gabriel* című művét.⁴⁸ Erasmus számára a fabulák retorikai alakzatokat és hasznos erkölcsi példákat jelentettek, Quintilianus nyomán pedig az ékesszólás legfontosabb elemeinek tekintette a hasonlatokat és példákat, egyszerű metaforákat.⁴⁹ Nézeteit alátámasztotta, hogy a Szentírás és az antik szövegek is tartalmaznak parabolákat, ahogy Pesti Gábor nevezte, „hasonlatos beszédek”.⁵⁰ Pesti magyar nyelvű Aesopus meséit Erasmusra (*Parabola sive similia*), Martinus Dorpiusra (*Aesopi Phrygis fabulae*), Hieronymusra és Quintilianusra alapozta, majd kiegészítette magyarul Aesopus életrajzával és latinul szövegmagyarázatokkal.⁵¹

⁴⁶ Gerézdi: *Irodalmi nyelvünk*, 323, 327.

⁴⁷ *Novum Testamentum seu quattuor Evangeliorum volumina lingua Hungarica donata. Gabriele Pannonio Pesthino interprete*. Viennae Pannonie, 1536, 314–315, https://real-r.mtak.hu/662/1/RMK_I_0006-RM_I_8r_0179.pdf (Letöltés: 2025. március 10.)

⁴⁸ Ács: *Keresztény humanizmus*, 159.

⁴⁹ Uo., 160; Utasi Csilla: Rotterdami Erasmus eszméinek vonzásában. Pesti Gábor fabuláskönyvének kísérő szövegei, *Hungarológiai közlemények*, 41. évf., 2010/11, 73.

⁵⁰ Ács: *Keresztény humanizmus*, 160.

⁵¹ Már az ajánlásban ráismerhetünk Erasmusra: „Főként mégis az a tudat vezetett, hogy úgyszólván minden nemű beszédnek a parabolák és a példák adnak minden fényt és teljes méltóságot (mint ezt igen tudós férfiak megírták), megkettőzi a nyelvbéli kifejezőképesség adományát.” – Utasi: *Rotterdami Erasmus eszméinek*, 68, 72–73; Varjas

Esopus fabulái az első magyar nyelven nyomtatott szépirodalmi mű, így célja egyrészt a gyönyörködtetés, másrészt ahogyan Erasmus maga ajánlotta, iskolai célokra való felhasználása a nyelvtan oktatása és az erkölcsi nevelés során.⁵² Az ókori meseíró a középkorban is ismert és olvasott, de a humanizmus idején újra „aktuális” váltak a meséiben rejlő tanítások.⁵³ Pesti 185 mesét fordított le, mindegyik mellett olvasható a tanulságát rövid, háromsoros versben való összefoglalása.⁵⁴ Varjas Béla irodalomtörténész szerint szép magyarsággal fordított, esztétikai hatásra törekedett, hogy az emberek szívébe mélyebben hatoljon be a mese mondanivalója, ezzel a szándékával pedig „első »műfordítónkká«, a magyar széppróza első tudatos mesterévé” vált.⁵⁵ 1538-ban adta ki Pesti harmadik művét, egy hatnyelvű szótárt *Nomenclatura Sex Linguarum Latinae, Italicae, Gallicae, Bohemicae, Hungaricae et Germanicae* címen, melyet magyar értelmezésekkel látott el, és már az első kiadásból ezer példányt adtak el.⁵⁶ A mű azonban nem önálló munka, egy eredetileg 1531-ben Nürnbergben megjelent latin-olasz-francia-cseh-német szótár magyar nyelvű kiegészítésének tekinthető.⁵⁷

4. és 5. kép: Pesti Gábor: *Nomenclatura Sex Linguarum* (Bécs, 1538)⁵⁸

Béla: A reformáció évtizedeinek irodalma (kb. 1530–kb. 1570), in Klaniczay Tibor (szerk.): *A magyar irodalom története I. 1600-ig*, Budapest, Akadémiai, 1978, 296–297.

⁵² Varjas: *A reformáció évtizedeinek*, 297.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo., 298.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Ács: *Keresztény humanizmus*, 159.

⁵⁷ Hasonló kiegészítésre már korábban is láttunk példát, 1533-ban Joannes Murmelius szótárát egészítette ki egy ismeretlen magyar szerző. – Varjas: *A reformáció évtizedeinek*, 298.

⁵⁸ *Nomenclatura Sex Linguarum*, Bécs, 1538, https://library.hungaricana.hu/hu/view/RMK_I_0009-RM_I_8r_0001/?pg=9&layout=s, https://library.hungaricana.hu/hu/view/RMK_I_0009-RM_I_8r_0001/?pg=10&layout=s (Letöltés: 2025. március 10.)

Pesti egy budai polgárcsaládban született, de Pozsonyban, Peregi Albert környezetében mélyült el a humanista művekben, ott ismerte meg Erasmus munkásságát is, majd ismereteink szerint a bécsi egyetemen tanult 1527-től.⁵⁹ Szótárának kiadása után tért haza Pestre lelkiismeretfurdalással, melyről fennmaradt egy írásbeli vallomás, így ismerjük az okát is.⁶⁰ Anyja várakozásainak nem tudott eleget tenni, mivel nem érezte magáénak a papi hivatást, márpedig ő úgy vélekedett, hogy nincs értéke annak a tanultságnak, melynek nem a papi hivatás a végcélja.⁶¹ Irodalmi munkásságát és életszemléletét tekintve is „igazi” magyar erasmista, családja fájdalma ellenére öntudatosan választja a függetlenségét megőrizni igyekvő erasmusi utat.⁶² Ács egyenesen „az első, belső függetlenségre törekvő, öntudatos magyar nyelvű írónak” nevezi, mivel szuverén irodalmi program vezette, elgondolásai felülemelkedtek a kor szokásain, és áthatotta műveit a nemzeti öntudat, mégis legfőbb célja Erasmushoz híven hozzájárulni fordításaival az egyetemes evangelizációhoz.⁶³

Az 1541-es török megszállás Pestit is elűzte szülővárosából, onnan követte Izabella királynét Erdélybe, ahol egyes feljegyzések szerint 1546-ig az özvegy királyné titkára, de nem volt már tőle idegen e tájék, ugyanis korábban, 1534–35-ben az erasmista Báthory István erdélyi vajda titkára is volt, s ezekben az években készülhetett el műveinek jelentős részével.⁶⁴ Vélhetően azért ment vissza 1536-ban Bécsbe, hogy támogatókra leljen munkáinak kinyomtatásához.⁶⁵

SYLVESTER JÁNOS, ERAZMISTA BIBLIAFORDÍTÓNK MUNKÁSSÁGA

1541 nem csak egy újabb szög a magyar nemzet koporsójában, ugyanis ezévben jelent meg a harmadik erasmista bibliafordítónk, a szinyérváraljai Sylvester János immár teljes, magyar nyelvű *Új Testamentuma*.⁶⁶ Mintha Krisztus szavai pont a sír széléről rántották volna vissza a

⁵⁹ Ács: *Keresztény humanizmus*, 159; Gerézdi: *Irodalmi nyelvünk*, 323–324; Utasi: *Rotterdami Erasmus eszméinek*, 67.

⁶⁰ Gerézdi: *Irodalmi nyelvünk*, 324; Ritoókné Szalay: *Erasmus és a XVI. századi*, 169–170.

⁶¹ Gerézdi: *Irodalmi nyelvünk*, 324; Ritoókné Szalay: *Erasmus és a XVI. századi*, 169–170.

⁶² A Mohács utáni években a bécsi és a krakkói egyetemet végzett magyar értelmiségiek közül már többen akadtak, akik már nem egyházi, hanem világi pályára léptek, és általában nevelőként vagy iskolamesterként vállaltak munkát. – Gerézdi: *Irodalmi nyelvünk*, 320, 324; Ritoókné Szalay: *Erasmus és a XVI. századi*, 169–170.

⁶³ Ács: *Keresztény humanizmus*, 160.

⁶⁴ Uo., 159–160.

⁶⁵ Uo., 159.

⁶⁶ Születésének és halálának pontos ideje nem ismert. A mű teljes címe: *Újtestamentum magyar nyelven, melyet az görög és diák nyelvből újonnan fordítánk az magyar népnek keresztyén hűtben való ípülésire*. – Ritoókné Szalay: *Erasmus és a XVI. századi*, 169–170; Ács Pál: Erasmus és a 16. századi magyar értelmiség, in Ács Pál: *„Az idő*

magyarságot, és ébresztették volna rá arra, hogy a politikai kudarcok nem állhatnak egy nemzet virágzásának útjában, és a reneszánsz fogalmának, mint *újjászületés*nek a jelentése kibővíthető Magyarország feltámadásának ígéretével.⁶⁷ Ugyanakkor nem csupán az időzítés miatt különleges ez a kiadás. Sylvester volt az első magyar, aki mindhárom szent nyelvet, a latint, görögöt és hébert is elsajátította, ezáltal megtestesítette az erasmusi „homo trilinguis” humanista embereszményt és elsőként fordított hazánkban szent szöveget úgy, hogy munkáját a héber filológia tanulmányozása előzte meg.⁶⁸ Erasmusszal valószínűleg a krakkói egyetemen ismerkedett meg az ott tanító angol humanista, Cox Lénárd által, de később Wittenbergben is tanult Melanchthonnál.⁶⁹

Sylvester *Új Testamentuma* sok szempontból különleges a magyar nyelvtörténet számára. Amellett, hogy a 16. századból a leggazdagabban illusztrált és az első magyar nyelven Magyarországon nyomtatott mű, fordítása közben ráeszmélt arra, hogy a magyar nyelv is képes a hangsúlyos és az időmértékes verselésre.⁷⁰ Ő maga írta az *Újszövetségben* olvasható disztichonokat, melyek közül a leghíresebbé a *Próféták által szólt rígen néked az Isten* kezdetű vált.⁷¹ A fordítás pedig hozzájárult egy nem kevésbé jelentős alkotás létrejöttéhez, a *Grammatica Hungarolatinához* (1539), miután a szent nyelvek alapos filológiai tanulmányozása során Sylvester felismerte nyelvünk törvényszerűségeit is.⁷²

A tudós igényű fordításhoz előbb ő is tanulmányozta a magyar nyelv szerkezeti jellemzőit, elsősorban a latinhoz viszonyítva. Ennek során Sylvester számos magyar nyelvi jelenséget rendszerezett, többek között írt a névelőről, tárgyas igeragozásról vagy a birtokos személyragokról.⁷³ Ezzel Sylvester, még ha írása magyar-latin nyelvtan is egyben, elsőként írta le a magyar nyelvtan szabályait, ugyanakkor Ács úgy fogalmaz, hogy inkább nevezhető a mű „a latintanítás magyar kézikönyvének”, s valójában Sylvester célja is az volt a művel, hogy „az

ósága”. *Történetiség és történeteszemlélet a régi magyar irodalomban*, Budapest, Osiris, 2001, 108; Varjas: *A reformáció évtizedeinek*, 298.

⁶⁷ Barlay Ö. Szabolcs: *Romon Virág. Fejezetek a Mohács utáni reneszánszról*, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 2001, 295.

⁶⁸ A szent nyelvekben való jártasságát támasztja alá az az életrajzi adat is, hogy 1543-tól a bécsi egyetemen a héber, majd később a görög nyelv professzorává avatták. – Ritoókné Szalay: *Erasmus és a XVI. századi*, 170; Ács Pál: *Nyelvek harca. Sylvester János irodalmi programja*, in Ács Pál: *Átszitált idő. Tinóditól Tandoriig*, Pozsony, Kalligram, 2014, 53; Dán Róbert: *Humanizmus, reformáció, antitrinitarizmus és a héber nyelv Magyarországon. Humanizmus és reformáció*, Budapest, Akadémiai, 1973, 41–42.

⁶⁹ Varjas: *A reformáció évtizedeinek*, 298; Varjas Béla: *A magyar reneszánsz irodalom társadalmi gyökerei*, Budapest, Akadémiai, 1982, 93.

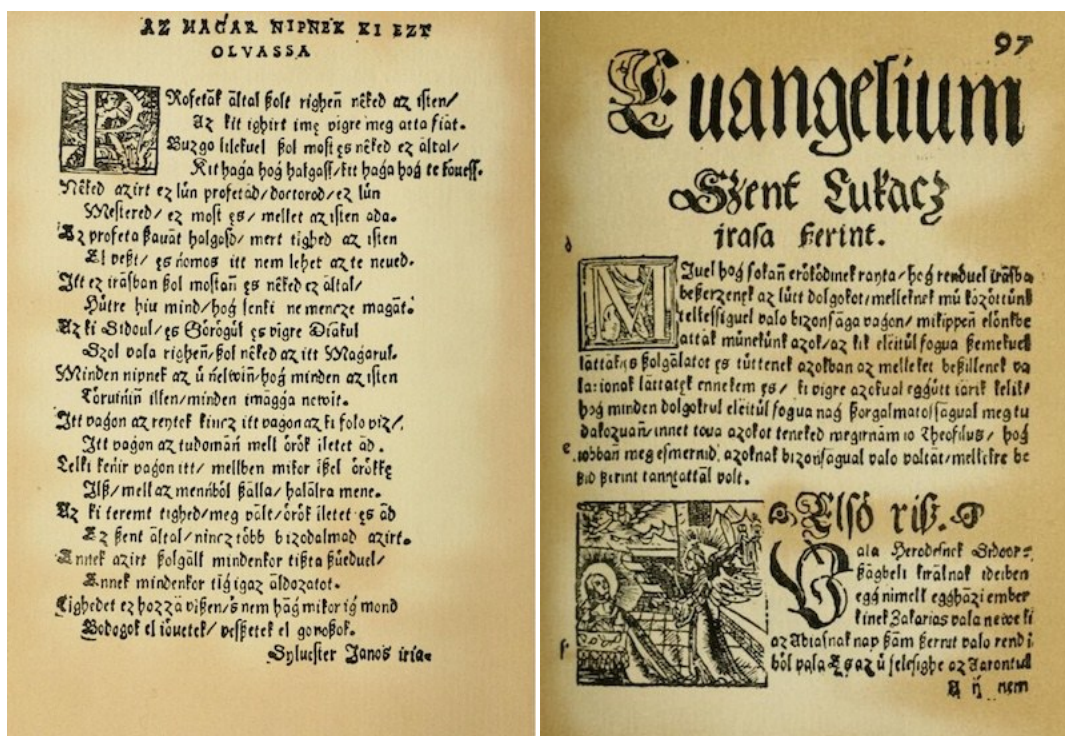
⁷⁰ Ács Pál: *A látható nyelv. A költészet vizuális képe a 16. századi magyar könyvekben*, in Ács Pál: *Átszitált idő. Tinóditól Tandoriig*, Pozsony, Kalligram, 2014, 27; Varjas: *A magyar reneszánsz*, 120.

⁷¹ Ács: *Nyelvek harca*, 56.

⁷² Ritoókné Szalay: *Erasmus és a XVI. századi*, 170.

⁷³ Varjas: *A reformáció évtizedeinek*, 300.

elemi iskolákban ezen a nyelven oktassák a latint”.⁷⁴ A mű legnagyobb jelentősége így nem más, mint hogy tudatosította, a latin, görög és héber mellett a „barbár” magyar nyelv is szabályokba foglalható.⁷⁵ Sylvestert mindezek alapján a magyar nyelv- és irodalomtudomány megalapítójaként tartjuk számon.⁷⁶

6. és 7. kép: Részletek Sylvester János *Új testamentum*ából⁷⁷

A felfedezés öröme és jelentősége, hogy mire képes a magyar nyelv, csak a Sylvester által alkotott *glóttomakhia* kifejezés kontextusában érthető igazán.⁷⁸ Jelentése „nyelvi harc”, mely a korszakban a klasszikus és a vulgáris nyelvek között dúlt, a magyar nyelv „barbár” megítélése pedig abból adódott, hogy Európában ekkoriban általánosan elterjedt nézet, miszerint a magyarok a szittyia hunok nyelvén beszélnek és a hunok leszármazottai.⁷⁹ Eközben a héberől azt tartották a középkorban, hogy Isten is héberül beszélt a paradicsomban, és az emberiség ősi

⁷⁴ Uo.; Ács: *Nyelvek harca*, 49, 51.

⁷⁵ Varjas: *A reformáció évtizedeinek*, 300.

⁷⁶ Latin–magyar nyelvtanát részletesen Balázs János elemzi *Sylvester János és kora* (1958) c. írásában. – Gerézdi Rabán: Új monográfia Sylvester Jánosról, in Gerézdi Rabán: *Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Tanulmányok*, Budapest, Akadémiai, 1968, 347; Balázs János: *Sylvester János és kora*, Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1958, 196; Ács: *Nyelvek harca*, 45.

⁷⁷ Sylvester János: *Új testamentum*, Újsziget, 1541, 12, 153, <https://archive.org/details/jtestamentumaa00sylvuoft/page/153/mode/2up>, <https://archive.org/details/jtestamentumaa00sylvuoft/page/n11/mode/2up> (Letöltés: 2025. március 10.)

⁷⁸ Ács: *Nyelvek harca*, 45.

⁷⁹ Uo., 45, 52–53.

nyelve, a „*lingua primigenia*”.⁸⁰ Erasmus nézeteire a „nyelvi harcról” már utaltam korábban, de kiegészíteném azzal, hogy véleménye szerint még a „legbarbárabb” népnyelv is fejleszthető, és aki jó egyházi szónok akar lenni, a latin, görög és héber mellett az adott népnyelvet is el kell sajátítania, mivel másként nem képes terjeszteni Krisztus szavát a nép körében.⁸¹

Sylvester számára így érthető módon elsődleges fontosságúvá vált felhívni a figyelmet a magyar nyelv „szent nyelvtanára”, és lemosni nyelvünkről a barbár jelzőt.⁸² Vélhetően ezen munkálkodva a *Grammatica Hungarolatinában* a héber–magyar nyelvhasználat módszerével máig érvényes grammatikai megállapításokat tett, s ezáltal az európai összehasonlító nyelvtudományban is maradandót alkotott.⁸³ Ezenfelül az általános nyelvi norma hiánya miatt is szükségét érezhette, hogy megalkossa a magyar nyelvhasználat szabályait, egyúttal a magyar népnyelvet, de szamosháti í-ző nyelvjárása révén mégsem vált normává.⁸⁴

⁸⁰ Uo., 53–54.

⁸¹ Trencsényi-Waldapfel Imre: Erasmus és magyar barátai, in Trencsényi-Waldapfel Imre: *Humanizmus és nemzeti irodalom*, Budapest, Akadémiai, 1966, 127.

⁸² Sylvester nagy lelkesedéssel írja egy levelében: „a keresztény nemzetek nemcsak hogy nem csúfolódhatnak [...] rajtunk, sőt irigyelhetnek nyelvünk kiválósága miatt minket, s ebben föl sem érnek. Melyik idegen nemzetbeli nem csudálkozik azon, hogy valaki magyar nyelven görög és római mértékre mindenfajta verssort tud írni. Sylvester még azt is ki meri jelenteni, hogy „a magyar, vagyis a szkíta nyelv közel áll ugyan a héberhez, szabályosság dolgában viszont túl is szárnyalja azt”. – Gerézdi Rabán: A virágének, in Gerézdi Rabán: *Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Tanulmányok*, Budapest, Akadémiai, 1968, 454–455; Ács: *Nyelvek harca*, 49, 54.

⁸³ Ács: *Nyelvek harca*, 53.

⁸⁴ Sylvester munkásságának végén kitérnék röviden mecénására, ugyanis Nádasdy Tamás országbíró, horvát bán, tárnokmester és nádor a magyar erasmisták lelkes támogatója, a sárvár-újszigeti nyomda megalapítója, melyben Sylvester művei is a kezdeti nehézségek ellenére (pl. a speciális betűkészlet elkészítése a magyar hangok jelölésére) napvilágot láttak. Egyes kutatók szerint katolikus maradt, de örömmel fogadta birtokán a protestáns elméletet, mint például Dévai Bíró Mátyást, de többek között Oláh Miklóssal is jó kapcsolatot ápolt. (Monok István egyébként protestánsnak nevezi Nádasdyt, míg Varjas szerint sosem szakított a katolikus egyházzal, bár érdeklődött a protestánsok iránt.) A nyomda működtetéséről teljes mértékben és nagy lelkesedéssel gondoskodott, mellyel célja részben irodalmi, részben oktatási művek nyomtatása volt. Maga Sylvester *Grammaticája* is eredetileg oktatási célokat szolgált volna amellel, hogy hozzásegítette őt az Új Testamentum minél teljesebb és pontosabb fordításához, amit egyik legfontosabb feladatának tartott Erasmus nyomán. Egyébiránt Nádasdy támogatását élvezte még például Mélius Juhász Péter, Bornemissza Péter és Tinódi Lantos Sebestyén is. Főúri udvara kiemelkedett a többi közül például a sárvár-újszigeti protestáns iskola megalapításával és a főúr humanista műveltségével, ugyanis tanult Grazban, Bolognában és Rómában is. Az akkori szokásokhoz képest modernnek nevezhető árutermelő gazdálkodást folytatott birtokain, gondja volt a végvárak védelmére, de a kultúra fellendítésére is, így a nyomdaalapítás mellett gondoskodott szolgálói, familiárisai neveltetéséről, iskola- és kórházépítéséről, valamint anyanyelvünk fejlesztésén és irodalmi felemelkedésén is munkálkodott. – Ács: *Nyelvek harca*, 52, 54; Varjas: *A reformáció évtizedeinek*, 298; Monok István: A Nádasdy család sárvári és pottendorfi udvara és könyves műveltsége, in Monok István (szerk.): *Kék vér, fekete tinta. Arisztokrata könyvgyűjtemények 1500–1700*, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2005, 69–70; Ács Pál: Katolikus irodalom és kultúra Magyarországon a reformáció századában. A reformáció jegyében?, in Ács Pál: „Az idő ósága”. *Történetiség és történetiszemlélet a régi magyar irodalomban*, Budapest, Osiris, 2001, 232; Ács: *Keresztény humanizmus*, 160–161; Varjas: *A magyar reneszánsz*, 92, 94–95, 97, 107.

ÖSSZEGZÉS

Az erasmista bibliafordítók munkásságának összegzéséhez Varjas véleményét emelném ki, aki szerint Sylvester nem volt képes átvenni Erasmus választékosságát, eleganciáját, Pesti hozzá képest művészibb, magyarosabb stílusban írt, mégis szövegkritikai és filológiai szempontból Sylvester felülmúlta Komjáthyt és Pestit egyaránt.⁸⁵ Ettől eltekintve mindhárman a humanista, erasmusi alapokon nyugvó magyar irodalom megteremtését tűzték ki célul, és a magyar retorikai irodalom alapjait Erasmus nyomán fektették le.⁸⁶ Klaniczay Pestiben és Sylvesterben a Jagelló-kor humanista irodalmának folytatóit látja, akik útjára indították a magyar nyelvű reneszánsz irodalmat.⁸⁷ Írásaik hosszú időre irányt szabtak a magyar nyelvi törekvéseknek, hatásuk visszaköszön többek között Balassi Bálint, Bornemissza Péter, Heltai Gáspár és Károlyi Gáspár alkotásaiban, majd a felvilágosodás idején Virág Benedek és Kazinczy Ferenc is elődjét köszöntötte Sylvesterben.⁸⁸

BIBLIOGRÁFIA

ÁCS Pál: „Apocalypsis cum figuris”. A régi magyar irodalom történelemképe, in Ács Pál: „Az idő ósága”. *Történetiség és történetiszemlélet a régi magyar irodalomban*, Budapest, Osiris, 2001, 149–164.

ÁCS Pál: A látható nyelv. A költészet vizuális képe a 16. századi magyar könyvekben, in Ács Pál: *Átszitált idő. Tinóditól Tandoriig*, Pozsony, Kalligram, 2014, 27–44.

ÁCS Pál: A magyar irodalmi nyelv két elmélete: az erasmista és a Balassi-követő, in Ács Pál: „Az idő ósága”. *Történetiség és történetiszemlélet a régi magyar irodalomban*, Budapest, Osiris, 2001, 13–31.

ÁCS Pál: A mester és a tanítványa. Erasmus és Komjáthy Benedek, in Ács Pál: *Átszitált idő. Tinóditól Tandoriig*, Pozsony, Kalligram, 2014, 70–82.

⁸⁵ Varjas: *A reformáció évtizedeinek*, 299–300.

⁸⁶ Ács Pál: A magyar irodalmi nyelv két elmélete: az erasmista és a Balassi-követő, in Ács Pál: „Az idő ósága”. *Történetiség és történetiszemlélet a régi magyar irodalomban*, Budapest, Osiris, 2001, 16, 21.

⁸⁷ Klaniczay: *A magyar irodalom*, 26.

⁸⁸ Klaniczay Tibor: A szerelem költője, in Klaniczay Tibor: *Reneszánsz és barokk. Tanulmányok a régi magyar irodalomról*, Budapest, Szépirodalmi, 1961, 263; Gerézdi: *Az erasmista Komjáti*, 332; Varjas: *A reformáció évtizedeinek*, 301–302.

ÁCS Pál: A szent makkabeusok nevei. Erasmus és a magyar protestáns mártírológia kezdetei, in Ács Pál: „Az idő ósága”. *Történetiség és történetiszemlélet a régi magyar irodalomban*, Budapest, Osiris, 2001, 165–185.

ÁCS Pál: Erasmus és a 16. századi magyar értelmiség, in Ács Pál: „Az idő ósága”. *Történetiség és történetiszemlélet a régi magyar irodalomban*, Budapest, Osiris, 2001, 105–110.

ÁCS Pál: Katolikus irodalom és kultúra Magyarországon a reformáció századában. A reformáció jegyében?, in Ács Pál: „Az idő ósága”. *Történetiség és történetiszemlélet a régi magyar irodalomban*, Budapest, Osiris, 2001, 220–234.

ÁCS Pál: Keresztény humanizmus vagy előreformáció? A magyar erasmista bibliafordítók, in Kiss Erika – Zászkaliczky Márton – Zászkaliczky Zsuzsanna (szerk.): *Ige-Idők. A reformáció 500 éve*, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 2017, 157–164.

ÁCS Pál: Nyelvek harca. Sylvester János irodalmi programja, in Ács Pál: *Átszitált idő. Tinóditól Tandoriig*, Pozsony, Kalligram, 2014, 45–57.

BALÁZS János: *Sylvester János és kora*, Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1958.

BARLAY Ö. Szabolcs: *Romon Virág. Fejezetek a Mohács utáni reneszánszról*, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 2001.

DÁN Róbert: *Humanizmus, reformáció, antitrinitarizmus és a héber nyelv Magyarországon. Humanizmus és reformáció*, Budapest, Akadémiai, 1973.

Dr. FINÁCZY Ernő: *A középkori nevelés története*, Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, 1926.

GERÉZDI Rabán: A virágének, in Gerézdi Rabán: *Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Tanulmányok*, Budapest, Akadémiai, 1968, 448–484.

GERÉZDI Rabán: Az erasmista Komjáti Benedek, in Gerézdi Rabán: *Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Tanulmányok*, Budapest, Akadémiai, 1968, 331–346.

GERÉZDI Rabán: Egy költői hírnév története (A Janus-hagyomány sorsa a Jagelló-korban), in Gerézdi Rabán: *Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Tanulmányok*, Budapest, Akadémiai, 1968, 48–67.

GERÉZDI Rabán: Irodalmi nyelvünk kialakulásáról, in Gerézdi Rabán: *Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Tanulmányok*, Budapest, Akadémiai, 1968, 310–330.

GERÉZDI Rabán: Új monográfia Sylvester Jánosról, in Gerézdi Rabán: *Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Tanulmányok*, Budapest, Akadémiai, 1968, 347–354.

GYŐRI L. János: Reformáció, mártírológia, exemplum, *Irodalomtörténet*, 32/82. évf., 2001/3, 321–340.

HUIZINGA, Johan: *Erasmus*, Budapest, Európa, 1995.

KLANICZAY Tibor: A humanista literatúra Magyarországon, in Klaniczay Tibor: *Pallas magyar ivadékai. Fejezetek az intellektuális élet történetéből*, Budapest, Szépirodalmi, 1985, 32–40.

KLANICZAY Tibor: A magyar irodalom reneszánsz korszaka, in Klaniczay Tibor: *Reneszánsz és barokk. Tanulmányok a régi magyar irodalomról*, Budapest, Szépirodalmi, 1961, 7–38.

KLANICZAY Tibor: A szerelem költője, in Klaniczay Tibor: *Reneszánsz és barokk. Tanulmányok a régi magyar irodalomról*, Budapest, Szépirodalmi, 1961, 183–295.

MAJOROS Máté: „Tintába zárt élet”, avagy variációk egy témára – Rotterdami Erasmus önéletrajzai, *Antikvitás & Reneszánsz*, 5. évf., 2022/9, 173–216, DOI: 10.14232/antikren.2022.9.173-216

MARKIS, Simon: *Rotterdami Erasmus*, Budapest, Gondolat, 1976.

MONOK István: A Nádasdy család sárvári és pottendorfi udvara és könyves műveltsége, in Monok István (szerk.): *Kék vér, fekete tinta. Arisztokrata könyvgyűjtemények 1500–1700*, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2005, 69–86.

PELCZÉDER Katalin: Komjáthy Benedek Szent Pál leveleinek fordítása a kéziratos és a nyomtatott irodalom határán, in Géczi János: *Térátlépések*, Veszprém, Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar Antropológia és Etika Tanszék, 2015, 277–286.

RICHE, Pierre: *Oktatás és művelődés a barbár Nyugaton. 6–8. század*, Budapest, Szent István Társulat, 2016.

RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes: A humanisták közös Európája, in Ritoókné Szalay Ágnes: *Kutak. Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből. Humanizmus és reformáció*, Budapest, Balassi, 2012, 9–15.

RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes: Erasmus és a XVI. századi magyarországi értelmiség, in Ritoókné Szalay Ágnes: *„Nympha super ripam Danubii”*. *Tanulmányok a XV–XVI. századi*

magyarországi művelődés köréből. Humanizmus és reformáció, Budapest, Balassi, 2002, 161–174.

TRENCSÉNYI-WALDAPFEL Imre: Erasmus és magyar barátai, in Trencsényi-Waldapfel Imre: *Humanizmus és nemzeti irodalom*, Budapest, Akadémiai, 1966, 50–132.

UTASI Csilla: Rotterdami Erasmus eszméinek vonzásában. Pesti Gábor fabuláskönyvének kísérő szövegei, *Hungarológiai közlemények*, 41. évf., 2010/3, 66–81.

VARIAS Béla: *A magyar reneszánsz irodalom társadalmi gyökerei*, Budapest, Akadémiai, 1982.

VARIAS Béla: A reformáció évtizedeinek irodalma (kb. 1530 – kb. 1570), in Klaniczay Tibor (szerk.): *A magyar irodalom története 1600-ig*, Budapest, Akadémiai, 1978, 267–271.

György Sándor

A KESZTÖLCI DUDIK ALADÁR 1956-OS PERE,
AVAGY A SAJÁT JOGHATÓSÁGÁT VITATÓ BÍRÓSÁG ESETE

BEVEZETÉS

Az 1956-os forradalom eseményeire vonatkozóan jórészt pártiratok, állambiztonsági és (pártvezérelt) bírósági források állnak rendelkezésre, kontroll-források (visszaemlékezések, naplók) kis számban léteznek, és sokszor azok is megbízhatatlanok. Emiatt kérdéses, hogy a megtorlás során keletkezett iratokból feltárható-e 1956 története, vagy csak annak utólagos, ráadásul államvédelmi szemszögből készült olvasata.¹

Kesztölc esete különösen jól mutatja mindezt. Először a sajtóban jelent meg a „Kesztölci Köztársaság” hangzatos, de többnyire légből kapott története, amely részben alapját is képezte a megtorló pereknek. Különlegesség, hogy a település pártállami 56-os történetét Kara Imre (egykori párttitkár, a helyi VIII. akna gyűlölt személyzeti vezetője, a forradalom után a karhatalom tisztje²) írta meg egy jelentés formájában, aki október 24-én elmenekült Kesztölcéről. Kara emellett nyomozati vallomásokot is készített (amelyeket csak aláíratott a „tanúkkal”) – akciója a Kertész Ferenc és társai per tárgyalásán derült ki. A dorogi rendőrségre is próbált nyomást gyakorolni, hogy erélyesebben lépjenek fel az „ellenforradalmárokkal” szemben.³ Ő sugalmazta azokat az újságcikkeket is, amelyek révén végül is megszületett a Kesztölci Köztársaság legendája, sőt, későbbi jelentéseiben hivatkozott is ezen cikkekre.⁴ Marek Viktor szerint ezzel egyszerre akarta indokolni a megtorlást és lejáratni, nevetségessé tenni a falut.⁵

¹ Ezzel kapcsolatban bővebben lásd: Takács Tibor: Szövegek, tények, stratégiák. A történelem és forrásai, *Budapesti Könyvszemle*, XX. évf., 2008/4., 353–362.; György Sándor: Minden kétséget kizáróan? Kételyek, kérdőjelek az 1956-os megtorló perek kutatásával kapcsolatban. *Századvég*, I. évf. 2021/4. 9–25.

² Marek Viktor: *A dorogi szénmedence településeinek története 1956 fényében*, Doktori értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola, 2012.

https://real-phd.mtak.hu/215/2/Marek%20Viktor_disszert%C3%A1ci%C3%B3.pdf 118–119. (Letöltés: 2025. március 24.)

³ Marek: *A dorogi*, 143, 145.; Marek Viktor: *Kesztölc 1956*, Keszölc, Keszölc Község Önkormányzata, 2016. 45.; Szabó Gergely: A „Kesztölci Köztársaság” legendája és igaz története, *Café Babel*, 2005/49–50. 161.

⁴ Az első kesztölci vonatkozású cikk a Népakaratban (korábban és 1958 után Népszava) jelent meg a fegyverrejtegetés címén elítélt Minczér testvérek peréről, Statáriális ítélet a „Kesztölci Köztársaság” főkolomposai felett címmel. *Népakarat*, I. évf., 31. szám, 1956. december 18., 3. Dudik Aladár peréről másnap számolt be a lap. *Népakarat*, I. évf., 32. szám, 1956. december 19., 4. Mindkét cikk szerző nélküli. Hosszasabban 1957 tavaszán írt a helyi sajtó Keszölc „fiktív” 56-os történetéről. *Dunamente*, I. évf., 7. szám, 1957. március 31., 6.; *Dunamente*, I. évf., 8. szám, 1957. április 7., 2.

⁵ Marek Viktor: A Keszölc Köztársaság, *Életünk*, L. évf., 2012/1. 94.

Jelen tanulmányban az egyik kevésbé ismert kesztölci pert, a Dudik Aladár elleni statáriális eljárást mutatom be, röviden kitérve Kesztölc 1945 és 1956 közötti történetére (különös tekintettel az 1952-es szervezkedési ügyre, amelynek Dudik is részese volt), amit a téma (és a kesztölci magatartásának) jobb megértése okán mindenképp szükséges ismertetni, és ahol csak lehet, forrásalapon elkülöníteni a pártállami időszak „legendáit” a valóságtól.

Dudik Aladár 1925. május 7-én született Kesztölcön, apja bányászként dolgozott. A bírósági eljárás során kötelező orvosi, elmeorvosi vizsgálaton elmondta, hogy hallomásból úgy tudja, apja fogságban hunyt el.⁶ Dudik hat elemi végzettségű, majd kovácsnak tanult. Megnősült, egy vagy két gyereke született; az ellentmondás abból ered, hogy ügyészégi kihallgatási jegyzőkönyvében egy 9 és fél éves gyerek szerepel, a tárgyalási jegyzőkönyvben kettő, és ő is ennyiről beszélt a vallomásában.⁷ 1952-ben fegyveres szervezkedés vádjával 8 évre ítélték. 1956. október 27-én⁸ szabadult a váci börtönből, a forradalmi események következtében. Vallomása szerint másnap ért haza, majd négy napig betegen feküdt,⁹ utána csatlakozott a nemzetőrséghez. Egy akcióban vett részt, ugyanis híreket kaptak, hogy fosztogatják Klastrompusztán a termelőségvetkezetet, de a kivonuló nemzetőrök nem találtak senkit a helyszínen.¹⁰

1956. december 18-án 15 év börtönre és 10 év egyes jogoktól való eltiltásra ítélték. Bár ezt semmi sem bizonyította, a *Népakarat* december 19-én „a »kesztölci köztársaság« harmadik vezetője”-ként említette.¹¹ Később összbüntetésként 20 évre ítélte a Budapesti Katonai Bíróság, ugyanakkor ez az ítélet nem szerepel a peranyagban. 1952. augusztus 9-től 1956. október 27-ig, majd 1956. december 15-től 1967. szeptember 27-ig raboskodott. Szabadulólevele szerint is politikai elítélt volt, ami mutatja a köztörvényes vádak politikai alkalmazását.¹² 2001

⁶ Az nem állapítható meg, hogy hadifogság vagy „malenkij robot” során. Dudik Aladár pere, Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár XI. 22. (Budapesti Katonai Bíróság) 508/1956. 10. (A továbbiakban HM HIM XI. 22. 508/1956.)

⁷ HM HIM XI. 22. 508/1956. 8. és 20–21.

⁸ Először október 28-át említett, de 1990-ben kiállított igazolása szerint is a 27-i dátum a helyes.

⁹ A dr. Stobbe Friderika és dr. Varga Gyula által készített elmeszakértői jegyzőkönyv szerint hazatérése után rendszeresen mulatott, többször is megünnepelték szabadulását („tetszik tudni, kínáltak az ismerősök”). Már „kismennyiségű alkoholra nem a szokott ittassággal, hanem nyugtalansággal, izgalmi állapottal reagál, ezzel egybehangzó s a kóros ittasság fogalmát meríti ki.” A jegyzőkönyvből az nem derül ki, hogy mindezt csak Dudik elmondása alapján, vagy valamiféle teszteléssel állapították meg. HM HIM XI. 22. 508/1956. 10–10r.

¹⁰ HM HIM XI. 22. 508/1956. 8r–9.

¹¹ *Népakarat*, I. évf., 32. szám, 1956. december 19., 4.

¹² HM HIM XI. 22. 508/1956. 48.

decemberében a megyei közigazgatási hivatal vezetője emlékéremmel tüntette ki.¹³ A kesztölci temető nyilvántartása szerint 2009 februárjában hunyt el.¹⁴

1952-es perét többen is kutatták – lásd a felhasznált szakirodalmat – ezért most csak érintőlegesen ismertetem. 1956-os ügye azonban jóval kisebb figyelmet kapott. A mintegy 50 oldalas anyag több érdekes adalékot tartalmaz, mind Kesztölc 1956-os történetére, mind a számos esetben a politikai megtorlás eszközeként használt statáriális bíraskodás működésére vonatkozóan. Az iratokból látható a korabeli, feltételezéseket tényként kezelő ítélkezési gyakorlat és a forradalmat követő káosz, kapkodás (például a Kesztölcön hetekig őrizetlenül hagyott fegyverek esete) is. Elsődleges forrásként magát a peranyagot használtam forrásként, azon iratokat, amelyek alapján – legalább is hivatalosan – megszületett a bírósági ítélet.

ELŐZMÉNYEK: KESZTÖLC 1945 ÉS 1956 KÖZÖTT

Az 1970-es évekig a kesztölciiek többsége a közeli szénbányákban dolgozott, mellette (részben háztáji) földműveléssel, illetve sokan orvvadászattal egészítették ki jövedelmüket. Az 1920-as, 30-as években többen dolgoztak (általában pár évet) franciaországi és belgiumi bányákban, nagy részük csatlakozott az ottani szociáldemokrata vagy kommunista párthoz.

1944 végén – a hagyományosan baloldali érzelmű kesztölciiek – örömmel várták a szovjeteket, de hamar csalódtak. 1944. december 30-án összehívtak, majd „malenkij robotra”¹⁵ hurcoltak mintegy 380–400 helyi férfit, a túlélők csak 1947-ben térhettek haza. A többieket

¹³ Három kitüntetés, *Komárom-Esztergom Megyei 24 óra*, XII. évf., 283. sz., 2001. december 5., 14.

¹⁴A kesztölci temető katasztere, <https://kesztolc.hu/szoveges-oldal-162> (Letöltés: 2025. március 17.)

¹⁵ Az orosz *malenkaja rabota* (kis munka) kifejezésből. 1944 végétől mintegy 270–315 000 civilt (köztük 60–65 000 magyarországi német) hurcoltak a Szovjetunióba, több éves, embertelen körülmények között zajló kényszermunkára. Összesen kb. 700 000 fő került szovjet (hadi)fogságba. A szovjetek legtöbbször csak néhány napig tartó, helyreállítási munka és/vagy igazolvány kiadásának ígéretével (ahogy Kesztölcön is) hívták össze a később elhurcoltakat. Bank Barbara – Bognár Zalán – Tóth Gábor (szerk.): *Magyarok szovjet fogságban. Történeti szemelvénygyűjtemény a hadifogolyként, internáltként vagy politikai rabként elhurcoltakról*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2016. 165, 210, 234.; Bognár Zalán: *Civilek deportálása Magyarországról a Gupvi lágereibe*. in Kiss Réka – Simon István (szerk.): *Gulag-Gupvi. A szovjet fogság Európában*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017, 139, 142.

1945. február 4-től egy hónapra Piliscsévre telepítették át.¹⁶ A csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény keretében¹⁷ több száz szlovák származású kesztölci települt át.¹⁸

Az 1945 és 1948 között fokozatosan kiépülő diktatúra, illetve a „kiskirályként” viselkedő helyi pártvezetés¹⁹ hamar maga ellen fordította a kesztölcieket.²⁰ 1949-ben Marek Lajost – üres borítékot tett az urnába tiltakozásul, hogy csak kommunistákra lehet szavazni – áthelyezték a bányába, majd megpróbált Nyugatra szökni, de elfogták és 5 hónap börtönre ítélték. A börtönben megismerte Erdélyi Józsefet,²¹ akivel együtt szerveztek ellenállócsoportot, ennek tevékenysége 1951 tavaszáig lényegében abban merült ki, hogy valamelyikük borospincéjében „szidták a rendszert” (ez sem volt kockázatmentes), és egy, a behívó elől menekülő társukat bújtatták.²² Marekék és Jámbor László (Erdélyi egy ideig Kesztölcön rejtőző ismerőse) 1951 tavaszán a közeli településeken és Budapesten is röpcédulákat terjesztettek, majd ellopták a munkásotthon rádióját (árából akartak sokszorosítógépet venni, amire végül nem került sor). Májusban Farsang András és Dudik egy kocsmai szóváltás után megverte a Magyar Szabadságharcos Szövetség (MSZHSZ) helyi titkárát.²³ Júniusban páran felgyújtották a TSZ

¹⁶ Marek: *Kesztölc*, 6–12.

¹⁷ Az 1946. február 27-én aláírt lakosságcsere-egyezmény következtében 1947 júliusa és 1948 nyara között mintegy 73 000 magyarországi szlovák települt át (önkéntes alapon) a Csehszlovákiába, ahonnan körülbelül 110 000 magyart kényszerítettek át a mai Magyarország területére. Papp Anna Fanni: „Tiltakozni nem tiltakozhattunk...” – Az 1946-os csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény, *Újkor.hu*, 2021. február 27., <https://ujkor.hu/content/tiltakozni-nem-tiltakozhattunk-az-1946-os-csehszlovak-magyar-lakossagcsere-egyezmeny> (Letöltés: 2025. március 17.) Bővebben lásd: Szarka László: A csehszlovák–magyar lakosságcsere helye a magyar kisebbség tervezett felszámolásában 1945–1948 között. *Kisebbségkutatás*, XVI. évf., 2007/3, 415–430.

¹⁸ Marek: *Kesztölc*, 11. Kesztölc lakossága 1941-ben 2664, 1949-ben 2268 fő volt. Mivel a háború elkerülte a települést, és a bányászat miatt legtöbbször mentesültek a katonai szolgálat alól, a népességsökkenés oka elsősorban az elhurcolásban és a lakosságcsereben keresendő. 1949. évi népszámlálás. 9. Demográfiai eredmények (1950) II. rész, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal – Állami Nyomda, 1950, 110. https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ksh_neda_nepszamlalasok_1949/ (Letöltés: 2025. április 12.)

¹⁹ A falut az első időszakban remekül vezető Farsang András gyorsan kiszorították a vezetésből a „keményvonalasok”. Marek: *Kesztölc*, 11. Egy 1954-ben (az úgynevezett enyhülés idején), az új tanácselnök által készített jelentés szerint elődje a „legbarbárabmodon” viselkedett a helyiekkel. „Megcsinálta azt, hogy a dolgozóknak megadta a sertésvágásra az engedély(t) és mikor a fél levágta akkor rendőrséggel elvitette.” Marek: *Kesztölc*, 29. Akkoriban a saját disznó engedély nélküli levágása is a közellátás veszélyeztetésének minősült.

²⁰ Marek: *Kesztölc*, 12. Amíg lehetett, hátráltatták az iskola államosítását és a termelőszövetkezetek (TSZ) megszervezését.

²¹ Marek Viktor szerint Erdélyi lehetett ellenálló, csaló (vagy az is). Többektől kért kölcsön, amit nem adott meg, az elloptott rádió eladásáért kapott pénzt sem fordította a csoportra, ugyanakkor nem vallott senki ellen, hiába verték, fenyegették a felesége és a kislánya internálásával is. A ráállított zárkaügynököknek is azt mondta, hogy amit csak ő tud, arról nem vall. Elképzelhető az is, hogy az ÁVH építette be, csak „elfelejtették” kiemelni – egy másik besúgó már a nyomozás alatt „eltűnt” az iratokból. Marek: *Kesztölc*, 25.

²² Marek: *Kesztölc*, 13–15.

²³ A kommunista párt tömegszervezete, 1948 februárjában alakult meg. Elsősorban fiatalok haderőn kívüli előképzésével foglalkozott, volt pl. céllövő, ejtőernyős, rádiós, könnyűbúvár, autós/motoros, modellező szakosztálya is, és kulturális programokat is szerveztek. 1957 júniusától Magyar Honvédelmi Sportszövetség, 1967-től Magyar Honvédelmi Szövetség (MHSZ) néven működött.

néhány szalmakazlát – ez volt egyedüli tényleges cselekményük.²⁴ Farsang (és több bányász) csak 1951 júniusában csatlakozott a csoporthoz; ez is arra utal, hogy a titkárt a szervezkedéstől függetlenül verték meg. Létezett egy másik, gazdálkodókból (volt kisgazdapártiak) álló csoport is. Bár szervezkedőkként emlegetik őket, az iratok megbízhatatlansága miatt nem állapítható meg, hogy szervezett ellenállók vagy inkább rendszerellenes baráti körök voltak-e. Az államvédelem (lásd ÁVO, később ÁVH) sok esetben koholta a vádakat,²⁵ vagy felnagyította a tényleges cselekményeket, „írta át” azok indítékát (pl. a titkárt megverhették személyes okból is).

Az ehhez hasonló csoportok nem számítottak ritkaságnak,²⁶ és a parasztság (vérmérséklettől függően) is igyekezett ellenállni az erőszakos TSZ-szervezéseknek, és az ellenállók – bár veszélyes volt – időnként megpróbálták kapcsolatba lépni egymással.

Az ÁVH számos esetben provokált szervezkedéseket, vagy kötötte össze, illetve bővítette ki azokat beépített emberek (a köznyelvben besúgók²⁷) révén, elsősorban saját nélkülözhetetlenségének igazolására.²⁸ Hivatalosan a kesztölcieket is egy besúgó, bizonyos Fuzik Károly buktatta le.²⁹ 1952. augusztus 9-én vették őrizetbe őket, ennek során Dudik eltörte az egyik államvédelmi karját.³⁰

Az eljárás során, a korabeli gyakorlat szerint olyan feltételezéseket fogadtak el tényként, hogy a kesztölci (és Jámborék) helyi pártvezetők meggyilkolását, az állatállomány megmérgezését és a pilisvörösvári vasúti híd felrobbantását, a fővárosiak (Erdélyiek) pedig a Szabadság-szobor megsemmisítését tervezték. A kesztölci volt kisgazdák jelenléte önmagában

²⁴ Marek: *Kesztölc*, 15–19.

²⁵ Pl. a gyöngyösi Kiss Szaléz ferences pap ellen azért indult a szovjet bíróságon per, mert közösséget szervezett fiataloknak. A csoport néhány tagját szovjet katonák meggyilkolásával vádolták meg; Kiss Szalézt és négy társát 1946. december 10-én végezték ki. Lásd pl.: Péterfi Gábor: Mindenkinek megbocsátva várta a kivégzését. Péter Kiss Szaléz OFM (1904–1946), *Rubicon Online*, <https://rubicon.hu/hu/cikkek/mindenkinek-megbocsatva-varta-a-kivegzesez> (Letöltés: 2025. március 14.) A szervezkedéshez olyan vádlottakat is „hozzácsaptak”, akik nem is ismerték „büntársaikat”, ugyanakkor elítélésüket politikai szempontból szükségesnek tartották.

²⁶ Lásd pl. a Sárréti Sasokat vagy a békéssámsoni röplapozók tevékenységét. Bővebben lásd: Óze Sándor – Óze Sándorné: *Sárréti Sasok*. Budapest, Kárpátia Stúdió, 2012; Orgoványi István: A Magyar Ellenállási Mozgalom. Röpcédulázás Békéssámson községben az ötvenes években. *Betekintő*, VII. évf. 2013/4. https://epa.oszk.hu/01200/01268/00028/pdf/EPA01268_betekinto_2013_04_03.pdf (Letöltés: 2025. március 14.); 1954-ben röplapok miatt ítélték 10 évre a 19 éves Tumbász Ákost. https://perek56.hu/ords/f?p=1051:2:12603675882978:::2:P2_PER_ID,P2_SZEMELY_ID:81508,79690 (Letöltés: 2025. március 14.)

²⁷ Az önkéntesek mellett sokakat kényszerítettek, rabokat pedig pl. korábbi szabadulás ígéretével bírtak rá az együttműködésre.

²⁸ Gyarmati György: *A Rákosi-korszak*, Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Rubicon-Ház, 2013. 272–274.

²⁹ A köztörvényesként bebörtönzött Fuziknak 1952 júniusában Farsang mesélt tevékenységükről, ami nehezen érthető, mert Fuzik a megvert MSZHSZ-titkár sógora is volt. Marek: *Kesztölc*, 19.

³⁰ Marek: *Kesztölc*, 19–22. Marek Lajos elmenekült, és éveken át a kesztölci tanácsháza melletti épületben rejtőzött.

igazolta a rendszerellenességet. Egyedül a fegyverrejtegetési vád volt valós, az is csak az orvvadászat miatt.³¹ A kihallgatási jegyzőkönyvek nyelvezete életszerűtlen, tartalmuk megegyezik a korabeli propagandaszövegekével. Ez is arra utal, hogy az összeesküvést inkább az ávósok „készítették”. Dudik egyik jegyzőkönyvében például ez olvasható:

Lassan már fognak jönni az amerikaiak, a Nyugat-Németországban lévő felfegyverzett csendőrök és nyilasok, akik be fognak hatolni Magyarországra, mi pedig legyünk felfegyverezve [sic!], menjünk az erdőbe, itthon ne vonuljunk be a Néphadseregbe, hanem ha keresnek minket, akkor lőjük agyon őket, és majd segítsünk az amerikaiaknak, a csendőröknek és a nyilasoknak.³²

Teljesen életszerűtlen, hogy a még ekkor is többségében baloldali közösség örömmel segítse a „nyilasok” nyugati (ilyen formában nem is létező) szervezetét. Az is nehezen elképzelhető, hogy a megélhetésük jelentős részét biztosító állatokat megmérgezzék. Az amerikaiakat természetesen sokan várták, de a propaganda által hangoztatott NATO támadásnak valós esélye nem volt.

A kesztölcieknek inkább csak az erőszakos TSZ-szervezésből és a helyi pártvezetésből lehetett elégük, a robbantásokat, mérgezéseket az államvédelem találhatta ki. Érdekes idézni Dudik 1956-os ügyészi kihallgatási jegyzőkönyvéből, amelyben ugyan szerepelnek az ismert panelek, de érezhetően őszintebben beszél a szervezkedésről (bár az MSZHSZ titkár megverését nem említette):

én a községben közismert orvvadász voltam. Több fegyverem is volt, köztük egy német származású [sic!] géppisztoly. Ezt tudták rólam, amikor egy pesti származású, Jóska nevezetű nyugati ügynök [Erdélyi József – GyS] jött a faluba, ő szervezett be engem a népi demokráciaellenes szervezkedésbe. Célul tűzte ki csoportunk elé, hogy a helyi párt- és termelőszövetkezet ellen kártevő munkát végezzünk, gyűjtsuk fel, robbantsuk fel, mérgezzük meg a sertésállományt stb. Én ebben a szervezkedésben részt vettem, ami

³¹ Uo., 24.

³² Szabó Gergely: A „Kesztölczi Köztársaság” legendája és igaz története, *Café Babel*, XIV. évf., 2005/49–50. 161.

abból állt, hogy a csoport tagjaival többször beszélgettünk (...) tényleges tevékenységet a csoport csak annyit végzett, hogy a tsz. szalmakazlát egy alkalommal felgyújtotta.³³

1952. október 7-én Farsang András és Erdélyi Józsefet halálra ítélték (1953. január 27-én végezték ki őket), 15 társukra 1 év 6 hónaptól életfogytig tartó büntetéseket szabtak ki (Kesztölc majdani nemzetőrparancsnoka, Fekete Mihály 8 évet kapott). A másik csoportot (Navratil Rudolf és 5 társa) egy nappal később ítélték el 7 és 13 év közötti börtönbüntetésekre.³⁴

A kesztölci szervezett ellenállás felszámolásával az elégedetlenség nem csökkent, sőt az 1952-es tagosítás miatt csak növekedett.³⁵ A forradalom egy eredendően baloldali, de már a kommunizmusban többször csalódott, a diktatúra alatt megfélemlített településre érkezett meg 1956 októberében.

FORRADALOM ÉS MEGTORLÁS KESZTÖLCÖN – LEGENDÁK ÉS VALÓSÁG

Kesztölcnek lényegében két 1956-os története van; a pártállami és a valódi, ez utóbbit nehéz rekonstruálni. A hivatalos verzió szerint Simonek Lukács már október 23-án éjjel megkísérelte felrobbantani Kara Imre házát, három nappal később pedig a tanácselnökkel olvastatták fel az „egyetemes magyar forradalmi ifjúság nemzeti követeléseit”,³⁶ miközben kötelet tettek a nyakába. A tanácsházára „horthysta” címet tettek a vörös csillag helyett, kommunista könyveket égettek, a községi és pártvezetőknél pedig fegyverek után kutattak. Az október 28-án megválasztott Nemzeti Bizottság élére Kertész Ferenc üzemi munkás került (ez valóban így történt).³⁷ A *Népakarat* már idézett, december 18-i cikke szerint

egy 12 tagú fegyveres társaság kikiáltotta a „kesztölci köztársaságot”. [...] senkit sem engedtek a faluból kimenni – elsősorban persze munkára – viszont idegen sem léphette át a falu határát [az országos sztrájk miatt munkára nem is nagyon tudtak volna hova menni – GyS]. Ez a rémuralom december 15-ig tartott, amikor a „kesztölci köztársaság”-

³³ HM HIM XI. 22. 508/1956. 8r.

³⁴ Marek: *Kesztölc*, 27–28.

³⁵ Ekkor vették el az önálló gazdálkodók földjeit, ami helyett értéktelen, köves parcellákat kaptak Marek: *Kesztölc*, 29.

³⁶ A MEFESZ 16 pontját, amihez hasonló követeléslisták nagy számban keletkeztek a forradalom idején. Lásd: <https://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/bme16ps.htm> (Letöltés: 2025. március 30.)

³⁷ Marek: *Kesztölc*, 30–31.

nak az vetett véget, hogy megjelent a karhatalom és a fegyverrejtegetőket ártalmatlanná tette.³⁸

Az 1957 tavaszi tudósítások még jobban elrugaszkodtak a valóságtól. Eszerint a kesztölci gazdasági vonalon elsősorban pálinkafőzéssel foglalatoskodtak. „A tsz pálinkafőzőjét »állami« kezelésbe (értsd: a Kesztölci Köztársaság kezelésébe) kell venni, a szeszfőzés állami monopólium.” Emellett nemzetőrséget szerveztek, fegyvereket Esztergomból hoztak. „Szerettek egy harckocsit is, amit a falu határában hagytak a magyar katonák a forradalom kitörésekor. A falu népe félelemben élt, mivel felelőtlen emberek kezében voltak a fegyverek.” November 4-én pedig a nemzetőrök a párthelyiségbe zárták a kommunistákat, akiket halálra ítélték, „de a kivégzéshez már nem volt merszük.” Egy időre „a Nemzetőrség parancsnokhelyettesét, Simonek Lukácsot választották meg az új »köztársasági elnöknek«. A dűl és fosztogatás december 15-ig tartott, amikor is karhatalmisták érkeztek Kesztölcre a nemzetőrség lefegyverzésére.”³⁹

Valójában Kesztölcn a kommunisták már október 24-én fegyveres őrséget szerveztek, ami feldühítette a lakosságot, főleg, hogy 26-án valakit állítólag meg is vertek a „településőrök”.⁴⁰ 25-én felvásárlási láz tört ki, miután a Dorogról hazaérkezők meséltek az ottani tüntetésről. Másnap leálltak a bányák, és a tanácsháza előtt összegyűltek a tanácselnökkel olvastatták fel a 16 pontot, de kötérlről szó sem volt. Simonek Lukács és testvére október 24-én éjjel tényleg megkísérelte felrobbantani a már elmenekült Kara Imre házát, ennek azonban sokkal inkább egy évek óta húzódó viszály volt az oka.⁴¹

A vörös csillagos címer helyére jobb híján egy Magyar Királyi Anyakönyvi Hivatal táblát tettek fel, de nem restaurációs vágyuk miatt, hanem mert egy kommunista jelképek nélküli címert szerettek volna. A legtöbb településhez hasonlóan – érthető okokból – itt is megsemmisítették a TSZ-belépési nyilatkozatokat, a begyűjtési iratokat és a személyi anyagokat, amelyeken továbbtanulás, állás megszerzése is múlhatott. Mivel az erőszakos szervezetek tagjait leszámítva csak pártvezetők, prominens párttagok tarthattak

³⁸ *Népakarat*, I. évf., 31. szám, 1956. december 18., 3. A „köztársaságot” a sajtó találta ki. Marek: *Kesztölc*, 31.

³⁹ Marek: *Kesztölc*, 31–33. Az idézetek helye: 32. A legenda szerint pálinkáért vették a tankot.

⁴⁰ Uo., 33, 35.

⁴¹ Uo., 33–34. Simonek és Kara képviselőtestületi tagként 1949. február 5-én felszólalt az erőszakos TSZ-szervezés ellen, amiért internálták őket. Kara azonban májustól visszakérült a falu vezetésébe, sőt az 50-es években végig meg tudta őrizni kiemelkedő szerepét.

lőfegyvereket (és nem lehetett kizárni, hogy használják is majd), a házkutatások is érthetőek voltak. A könyvégetés is megtörtént, csakhogy azt idénymunkások hajtották végre.⁴²

A Nemzeti Bizottságok megválasztását (országosan) a pártállami vezetés kezdeményezte a hatalomátmentés reményében, de általában sikertelenül. Kesztyölcön a köztisztviselőben álló Kertész Ferencet (ő 1945 és 1948 között volt párttitkár, de miután kritizálta a párt földpolitikáját, leváltották) választották meg a bizottság élére, Fekete Mihály vezette az elsősorban közbiztonsági, közrendvédelmi céllal alakult nemzetőrséget. Ezt a forradalmi helyzet indokolta; a rendőrökben nem bíztak (sokszor el is menekültek), a politikai foglyok mellett pedig számos köztörvényes is kiszabadult. Harckocsijuk úgy lett, hogy a magyar katonák hátrahagyták a meghibásodott járműveket.⁴³ Kijárási tilalmat vezettek be, ami legalább annyira védte a kommunistákat a bosszútól, mint gátolta az esetleges szervezkedésüket.⁴⁴

A kesztölci forradalmi szervek végig higgadtan és felelősen tevékenykedtek, amit mutat az is, hogy a földkérdés rendezését elhalasztották nyugalmasabb időre. Megszervezték a közellátást, Budapestre is küldtek segélyszállítmányt. A pálinkafőzésnek valóban kulcsszerepe volt, hiszen a környékről is sokan Kesztyölcire hordták a cefréjüket főzetni, aminek jövedelméből a TSZ magas arányban részesült. A jogszabályi előírásoknak megfelelően, a forradalom idején is pénzügyőr felügyelte a pálinkafőzést.⁴⁵

A napok ezt követően csendesen teltek november 4-ig. E napon Simonek valóban összegyűjtötte, és a pártházba záratta a kommunistákat, de azért, nehogy azok felbátorodva rátámadjanak a falubeliekre. Kertész a lefogottak feleségei kérésére azonnal intézkedett szabadon bocsátásukról, bántódása senkinek sem esett. Az első karhatalmi egységek november 25-én jelentek meg Kesztyölcön. Összeszedték a fegyverek egy részét – ezeket hetekig őrizetlenül tárolták a tanácsházán – majd elvonultak.⁴⁶ A nemzetőrség december 15-ig működött. A dátumnak később, mind a Minczér testvérek,⁴⁷ mind pedig Dudik Aladár pere szempontjából is kiemelt jelentősége lesz, ugyanis december 11-én lépett életbe a statárium.

⁴² Uo., 35, 40.

⁴³ Uo., 41–42.

⁴⁴ Uo., 43.

⁴⁵ Uo., 43–45.

⁴⁶ Szabó 157. Szabó november 17-i dátumot is említi azzal, hogy Kara Imre ekkor kért Budapestről katonákat, akik meg is jelentek, de nem maradtak sokáig. Az bizonyos, hogy december 15-ig nem volt tartós karhatalmi jelenlét Kesztyölcön. Szabó Gergely: *A „Kesztyölci Köztársaság”*, 161.

⁴⁷ https://perek56.hu/ords/f?p=1051:2:9845079479605:::2:P2_PER_ID,P2_SZEMELY_ID:81515, (Letöltés: 2025. március 31.)

Érdeemes megvizsgálni a „rettegésben tartották a környéket” toposzt is. Ez több ’56-os perben előkerült, minden valóságalap nélkül, és csak a forradalmárok lejáratását célozta.⁴⁸ A kesztölciiek többnyire csak Dorogra vagy Esztergomba mentek hírekért és fegyverekért, páran részt vettek a budapesti harcokban, de a mintegy 40 fős nemzetőrség, ha akarta, sem tudta volna terrorizálni a környéket. A visszarendeződő hatalom különösen súlyosan ítélte meg a kesztölci eseményeket, erre utal a „Kesztölci Köztársaság” legendája is, amivel a kormányzat igazolni vélte a szeparatizmus vádját, amelyeknek sem itt, sem máshol nem volt valóságalapja.⁴⁹

A megtorlás során három perben ítélték el kesztölcieket, és mintegy 10 főt internáltak.⁵⁰ Az első időszakban Minczér Józsefet és Károlyt (Józsefet már 1956. december 20-án ki is végezték), valamint Dudik Aladárt, majd 1958 elején Kertész Ferencet és 15 társát (Fekete Mihályt távollétében). Bár a Minczér testvéreket és Dudikot fegyverrejtegetésért ítélték el, a peranyagból és a sajtóból azonban világossá válik, hogy bár voltak fegyvereik, inkább vélt vagy valós forradalmi szerepük miatt büntették őket. Minczér Józsefet tartották a nemzetőrség parancsnokának, és egy gyilkossággal is meggyanúsították, Dudiknál pedig szerepet kaphatott az 1952-es ítélete. A jogon kívüli megtorlás (pl. karhatalmisták megverték, állásvesztés) többeket is érintett. Említésre érdemes, hogy Simonek évekig rejtőzködve élt a községben, ami azt mutatja, hogy a törésvonalak ellenére összetartottak.⁵¹

DUDIK ALADÁR MÁSODIK PERE

A december 11-én életbe lépett statárium célja hivatalosan az „ellenforradalmárokhoz” került fegyverek visszaszerzése, illetve az élet és vagyon elleni bűncselekmények visszaszorítása volt. Ugyanakkor több esetben – akár a hatályos törvények áthágásával is – használták politikai

⁴⁸ Lásd például a Sátoraljaújhely közelében november 10-ig kitartó nemzetőrök pereit. Tőlük is annyira „rettegtek”, hogy a közeli falvak lakossága önként élmezte őket, több asszony járt fel főzni a Kőkapui kastélynál lévő táborba. Bővebben lásd: György Sándor: A fegyvertelen fegyverrejtegető: Józsa György és társa pere, in Balogh-Ebner Márton – György Sándor – Hajnáczy Tamás (szerk.): *Történelmi töredékek. Válogatás a Napi Történelmi Forrás szerzőinek írásaiból III.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2019, 261–284.

⁴⁹ Hasonló „elszakadási kísérlettel” (is) vádolták például az újpesti nemzeti bizottságot (Kósa Pál és társai pere), vagy a győri Dunántúli Nemzeti Tanácsot. Utóbbi vezetője, Szigethy Attila az előzetesben öngyilkosságot követett el. A szeparatista vádakhoz többnyire elég volt tárgyalni a Vöröskereszttel vagy interjút adni egy külföldi lapnak. Lásd pl.: https://perek56.hu/ords/f?p=1051:2:12253066542969:::2:P2_PER_ID,P2_SZEMELY_ID:81504, (Letöltés: 2025. március 25.); Nagymihály Zoltán: „Két pogány közt egy hazáért” Szigethy Attila. *Rubicon*, XXVII. évf., 2016/10–11., 52–59.

⁵⁰ Marek: *Kesztölc*, 45.

⁵¹ Uo., 48–49.; Marek: *A dorogi*, 146; Simonek Lukács kalandos élete és a Kesztölci Köztársaság története <https://kesztolc.hu/simonek-lukacs-kalandos-elete-es-a-kesztolci-koztarsasag-tortenete> (Letöltés: 2025. március 30.)

megtorlásra,⁵² valamint alkalmas volt a forradalmárok és a köztörvényesek „összemosására” is.⁵³ A rögtönbíráskodás eleve nem tett lehetővé alapos nyomozást, ráadásul a kiszabható büntetések tekintetében is ellentmondásos volt a szabályozás. Az eredeti kormányrendelet, amennyiben a „köznyugalom helyreállítása” (ennek mibenlétét nem határozták meg) nem indokolta, lehetővé tette halálos ítélet helyett 10–15 év börtönbüntetés kiszabását,⁵⁴ de egy törvényerejű rendelet halálbüntetést írt elő.⁵⁵ Bár utóbbi a magasabb szintű jogforrás, a két lehetőséget esetlegesen alkalmazták a bíróságok.⁵⁶

Dudik Aladárt 1956. december 15-én vették őrizetbe. Első vallomása szerint november 25-én vitt el két golyószórót (hat tárral), majd egy láda lőszert az őrizetlenül hagyott fegyverek közül, hogy azokkal később vadászhasson. A fegyvereket egy kukoricaszár-kúpban tárolta. A statáriumról csak december 15-én szerzett tudomást.⁵⁷

Budapest Helyőrség Katonai Bírósága december 18-án tárgyalta az ügyet. Dudik bírósági vallomása szerint a nemzetőrség első lefegyverzésekor leadta a nála lévő golyószórót, de miután látta, hogy a fegyvereket nem szállították el, „kettő darab golyószórót, majd két-három nappal később a lőszeret is, ittas fejjel hazavittem.” December 12-én le akarta adni fegyvereit, de a leadási helyen „gyerekeket találtam, és nem akartam a fegyvereket otthagyni, nem akartam, hogy azzal a gyerekek valami »grimbuszt« csináljanak.” A golyószórókat kabátba csavarta és egy faládjában a kukoricacsutka-kúp alá rejtette.

⁵² Mint az említett Józsa Györgynél, de ide sorolható a pomázi nemzetőrök pere is. Utóbbiról lásd: Rajkort Miklós: A fegyvertelen forradalom – 1956-os őszi események Pomázon, in Balogh-Ebner Márton – György Sándor – Hajnóczky Tamás (szerk.): *Nem mindennapi történelem – Válogatás a Napi Történelmi Forrás szerzőinek írásaiból I.* Budapest, Gondolat Kiadó, 2017. 141–152.

⁵³ Egy Nezvál Ferenc igazságügyminiszter által jegyzett újságcikkben például együtt szerepeltették Szívós Gézá, a fegyverrejtegetés vádjával kivégzett nemzetőrt, a lakótársnőjét baltával agyonverő és feldaraboló Koma Máriával, valamint Lakatos Péterrel és társaival, akik több rablást és nemi erőszakot is elkövettek a Debrecen környéki tanyavilágban. Nezvál Ferenc: Kétféle jog, kétféle törvényesség. *Népszabadság*, II. évf., 52. szám, 1957. március 2. 3.

⁵⁴ A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 6/1956. (XII. 11.) rendelete a rögtönbíráskodás részletes szabályainak megállapításáról, *Magyar Közlöny*, 1956/101. szám, 1956. december 12., 593–594.

⁵⁵ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 32. számú törvényerejű rendelete az 1956. évi 28. számú törvényerejű rendelet kiegészítéséről, *Magyar Közlöny* 1956/102. szám, 1956. december 13., 596.

⁵⁶ Bővebben lásd: György Sándor: „...a becsületes dolgozók joggal követelnek hathatós intézkedéseket” – Statárium az 1956-os forradalom után. *Napi Történelmi Forrás*, 2019. január 31. https://ntf.hu/index.php/2019/01/31/a_becsuletes_dolgozok_joggal_kovetelnek_hathatos_intezkedeseket_statariu_m_az_1956-os_forradalom_utan/ (Letöltés: 2025. március 31.)

⁵⁷ HM HIM XI. 22. 508/1956. 5.

Szándékom az volt, hogy megvárom az új Holdat [sic!], amikor jönnek a vaddisznók, barátokat szervezek, s lövünk egy párat és majd ebből elélek. A börtönből való szabadulásom után ugyanis személyi okmányok hiányában munkát vállalni nem tudtam, és megélhetésemet így akartam biztosítani. Ezután 1956. december hó 15-én hallottam, hogy a faluban kidobolták, hogy a fegyvereket le kell adni, mert statárium van [...] szóltam jelen lévő öcsémnek, hogy segítsen nekem a fegyverek leadásában. Ő ebben nem volt hajlandó részt venni, s míg erről beszélgettünk, egy hadnagy úr vezetésével bejöttek hozzánk a katonák azzal, hogy van-e fegyver. Mert azután kutatnak. Én ekkor jelentettem a hadnagy úrnak, hogy van fegyverem, jöjjenek, megmutatom, hogy hol vannak és vigyék el azokat, ezzel odavezettem őket a »csutka kúphoz« és a fegyvereket átadtam.⁵⁸

A december 15-i eseményeket megerősítette öccse, Pál bírósági vallomása is:

amikor a községben dobolták, hogy a fegyvereket le kell adni, bátyám akkor árulta el nekem, hogy neki is van fegyvere, s legyen segítségére azok leadásában. Én azt mondtam, hogy ebben nem veszek részt, mert ha nálam a fegyvert meglátják, még azt hiszik, hogy partizánkodok, és nekem ebből csak bajom származhat. Míg erről beszélgettünk bejöttek a katonák és kijelentették, hogy házkutatást tartani jöttek [...] Megjegyezni kívánom, hogy a rádió útján én már 1956. december hó 15-e előtt a statárium kihirdetéséről értesültem, de mivel bátyám nem ebben a szobában lakik, nem valószínű, hogy ő is tudott róla.⁵⁹

Dudik elmondása is megerősíti, hogy a fegyvereket nem őrizték (ezt nyilván tudták a helyi gyerekek is), bár hivatalosan a hatalom rettegett egy újabb felkeléstől. Kérdés, hogy a statáriumról Dudik értesült-e, és ha igen, mikor. Nem tudjuk, hogy korábbi vallomását magától, védője tanácsára vagy rendőri „ráhatásra” változtatta meg. Öccse vallomása azt valószínűsíti, hogy nem tudott a rögtönbíráskodásról, bár elképzelhető, hogy testvérét védte ezzel. December 17-ig Pál is őrizetben volt, kihallgatása során bírósági vallomásával összhangban nyilatkozta, hogy bátyja le akarta adni a fegyvereit.⁶⁰ Látható, hogy Dudik Pál sem viseltetett bizalommal a

⁵⁸ HM HIM XI. 22. 508/1956. 21.

⁵⁹ HM HIM XI. 22. 508/1956. 21r.

⁶⁰ HM HIM XI. 22. 508/1956. 3. Dudik Pált is 1956. december 15-én hallgatták ki.

hatóságok irányába; miután bátyja négy évet raboskodott politikai okokból, apjuk pedig fogságban halt meg, ez nem is annyira meglepő. A helyzetet csak fokozták az országszerte terjedő hírek, hogy akinél fegyvert találnak, azt a szovjetek szó nélkül agyonlövik vagy deportálják. Dudiknak viszont felesége, két gyereke és özvegy édesanyja eltartásáról kellett gondoskodnia úgy, hogy hivatalos munkát nem vállalhatott, így érthető, hogy a Kesztlöcön (is) bevett módszerhez, az orvvadászathoz tervezett folyamodni.

Szokatlan eljárásra utal, hogy Kesztlöcön a karhatalom december 15-én délig „türelmi időt” biztosított a fegyverek beszolgáltatására (bár etikátlan módon már ezalatt megkezdték a házkutatásokat), hasonló esettel az eddigi kutatásaim során nem találkoztam. Miután a jogszabályban nagyon rövid határidő (december 11. 18 óra) volt megszabva, az újságok nem jutottak el mindenhova, és a rádió vagy a települések hangoshíradója sem működött mindenhol, ez logikus lépésnek tekinthető. Főleg, hogy sokan nem is figyelték a híreket, így ők – Kesztlöcön – csak a 15-i reggeli kidobolás során értesülhettek a statáriumról. További furcsaság, hogy a bíróság Dudik esetében figyelembe vette a türelmi időt, a vele egy napon elfogott Minczér testvérek esetében viszont nem.

A karhatalomtól Leviczki András főhadnagy tanúskodott. Érdekes, hogy sem a házkutatást végző Laczák hadnagyot, sem Dudik feleségét nem hallgatták ki. Az asszonynak a rokonság miatt volt lehetősége megtagadni a vallomástételt – ahogy Dudik Pálnak is lett volna – de erre nincs utalás az anyagban. A hadnagyot elképzelhető, hogy azért nem hallgatták meg, mert Leviczki főhadnagy a gyanúsítottal borozgatva találta a házkutatás alatt (ezt Dudik vallomása is megerősítette). A főhadnagy vallomása szerint

a községben előjáróságot nem találtunk. Nyolc órakor egységünk parancsnoka kidoboltatta, hogy akinél fegyver van, azt a karhatalmi szervnél adja le, és bántódása nem történik. A dobolás kb. két óra hosszáig tartott, de ezalatt az egység már megkezdte a házkutatásokat a gyanús helyeken. Fél tíz óra körül láttam, hogy az egyik házból kettő drb. golyószórót, tárákat, és egy láda lőszert hoznak ki.

Leviczki hozzátette, hogy hallotta Dudik és egy embere beszélgetését, amely során több rabmunkahely nevét is említették, „amiből arra következtettem, hogy valószínűleg a hadműveletek [sic!] során szabadult elítélttel állunk szemben. Ezt jelentettem a

parancsnokomnak, aki elrendelte vádlott letartóztatását. [...] Megjegyezni kívánom, hogy a kutatás először a gyanús elemek (volt nemzetőrök, szabadult rabok, stb.) lakásán kezdődött meg.”⁶¹ A kissé zavaros vallomásból nem állapítható meg, hogy Dudik milyen minőségében volt „gyanús elem”. A főhadnagy korábbi, katonai ügyészségi tanúvallomása egyértelműbb, még ha némileg ellent is mond a bíróságinak. Abban is szerepel a meghosszabbított beszolgáltatási határidő (ami alatt kb. 5-6 fő adott le fegyvereket) és a borozgatás is, de ezen verzió szerint Dudik említette meg az egyik katonának a fegyvereket. Leviczki az ügyészségen még azt vallotta, hogy „ekkor még nem volt olyan tervünk, hogy Dudik Aladárt, illetve Dudik Pált letartóztassuk, mert *ők jelentették be nekünk, hogy náluk fegyver van* [kiemelés aláhúzással szerepel az eredetiben – GyS].” A vallomás szerint ezt követően zajlott le az a beszélgetés, amiből Leviczki rájött, hogy korábbi elítéltről van szó.⁶²

Eszerint nem valószínű, hogy Dudikot szabadulása miatt keresték volna (akkor jó eséllyel nem borozgattak volna nála, és elég lett volna „csak”, házkutatás nélkül előállítani), talán inkább nemzetőri szerepe miatt (esetleg feljelentés alapján?) mentek ki hozzájuk. Leviczki vallomása azt is megerősíti, hogy Keszölcön december közepén sem volt még hivatalos előjáróság. Látható, hogy a korábbi kommunista vezetés erősítés nélkül nem akarta, vagy nem merte visszavenni a hatalmat, a falusiaknak viszont a „hatalmi vákuumban” is boldogulniuk kellett, ami a lehetőségekhez mérten sikerült is nekik.

Érdeemes kitérni Kovács István alezredes, katonai ügyész vádbeszédére és Dudik védőjének érvelésére is. A vádbeszédben egy az egyben visszaköszön az MSZMP 1956. december 5-i párthatározata, amely alapján akkoriban értékelték az „októberi eseményeket”. Mindez azt is mutatja, hogy a korabeli jogszolgáltatás működését a jogszabályok helyett sokkal inkább a párthatározatok irányították. A határozat szerint az „októberi események” fő kiváltója az volt, hogy „a Rákosi–Gerő-klika [...] letért a marxizmus–leninizmus elvi alapjáról. [...] Káros módszereik rendkívül súlyos hibákhoz és bűnökhöz vezettek párt- és állami életünkben egyaránt. Akadályozták a társadalmi élet demokratizmusának kiszélesítését, durván megsértették a szocialista törvényességet.” Ehhez jött a Nagy Imre-féle pártellenzék tevékenysége, „amely a hibák kijavításához pozitív programot nem adott, egyoldalúan csak a pártot támadta, s egyidejűleg a reakciótól nem határolta el magát”, a „Horthy-fasiszta és a magyar kapitalista-földesúri ellenforradalom, amelynek jelentős erői működtek illegálisan idehaza, fő erői pedig Nyugat-Németországban gyülekeztek és szervezkedtek”, és döntő

⁶¹ HM HIM XI. 22. 508/1956. 21r–22.

⁶² HM HIM XI. 22. 508/1956. 6–6r. Az idézet helye: 6r.

szerepet játszott a „nemzetközi imperializmus” is. A párthatározatban kitértek arra is, hogy december elejére „az ellenforradalom visszavonult, és ismét korábbi taktikáját alkalmazta”, ami egyrészt sztrájkokat jelentett, másrészt pedig – az MSZMP szerint legalábbis – hogy „most a »sztálinisták és rákosisták« elleni harc ürügyén folyik a kommunisták üldözése.”⁶³

Kovács alezredes vádbeszédét azzal indította, hogy „a megindult népmozgalmat, mely a Rákosi–Gerő klikk ellen irányult, az ellenforradalom megnyergelte, teljes anarchiát teremtett”, és kiemelte a harcokat követő sztrájkokat is. Ekkorra a munkásságnak már nem maradt más eszköze az ellenállásra, ugyanakkor Dudik – bár meggyanúsították vele – nem vett részt munkabeszüntetés szervezésében.⁶⁴ Kitért arra is, hogy Dudik korábban fegyververes szervezkedés címén már volt büntetve, „s megragadva az alkalmat ismét fegyverek rejtegetésével került szembe az államhatalmunkkal. Az tény, hogy a vádlott önként adta elő a fegyvereket. Az is tény azonban, hogy ennek hiányában is megtalálták volna az elrejtett fegyvereket. (...) A legszigorúbb ítélet [halálbüntetés – GyS] kiszabását kérem.”⁶⁵ Itt is megfigyelhető, hogy – a vád számra megfelelő – feltételezéseket, véleményeket kezeltek tényként. Semmi sem bizonyította azonban, hogy Dudiknak „ellenforradalmi” céljai lettek volna a fegyverekkel, amiket nem biztos, hogy megtaláltak volna.⁶⁶

Nem kevésbé érdekes a kirendelt ügyvéd védőbeszéde, amelynek legfontosabb kitétele, hogy „a tényállásba belekötni nem lehet”. Mindez annak fényében különösen furcsa, hogy pár perccel később pont az egyik katonai ülnök kezdte vitatni az egész eljárás jogosságát (szerinte Dudik a türelmi idő miatt semmiféle bűncselekményt nem követett el). Ráadásul a védő, több vallomással ellentétesen „az önkéntesség tényét vitatva megállapítja, hogy vádlott abban az időben adta elő önként fegyvereit, miközben a fegyver leadására felszólító dobolás még tartott, és így nem volt alkalma latolgatni, hogy mit tegyen. [...] Gyenge elméjűsége [sic!], befolyásolhatósága, a kesztölci miliő hatással voltak rá, s ezek mind javára értékelhetők.”⁶⁷ Az ügyvéd, még ha nagyon esetlenül is, jobb híján hivatkozott gyengeelméjűsége, mint a halálbüntetést kizáró okra. Ugyanakkor az elmeszakértők, még ha igen furcsa körülmények

⁶³ Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1956. december határozata, 1956. december 5. (Részletek) https://perek56.hu/ords/r/th/1051/files/static/v43/Az_MSZMP_Ideiglenes_Kozponti_Bizottsaganak_1956_dece_mberi_határozata_reszletek.pdf 1, 3. (Letöltés: 2025. március 31.)

⁶⁴ A dorogi szénmedencében december első hetében még sztrájkoltak a munkások, majd csatlakoztak a december 11–12-i országos munkabeszüntetéshez is. Bővebben lásd: Marek: *A dorogi*, 65–68.

⁶⁵ HM HIM XI. 22. 508/1956. 22.

⁶⁶ Sokszor évekkel később bukkantak a forradalom alatt elrejtett fegyverekre, de például Bencsik Józsefék fegyvereit sem találták meg elsőre. Lásd:

https://perek56.hu/ords/f?p=1051:2:10249390773306::NO:RP,2:P2_PER_ID,P2_SZEMELY_ID:81455, (Letöltés: 2025. március 31.)

⁶⁷ HM HIM XI. 22. 508/1956. 22r.

között is, de Dudikot beszámíthatónak nyilvánították. A korábban már idézett szakvélemény szerint „mind előadásában, mind az intelligencia vizsgálat során kétségkívül értelmileg csökkent értékű válaszokat ad. Gyengeelméjűsége a debilitás fokát éri el.”⁶⁸ Ennek ellenére az iraton nem szerepel, hogy beszámítható (akár korlátozottan) vagy sem. Dr. Stobbe Friderika a tárgyaláson mondta ki végül, hogy „bár kritikai képessége gyengébb az átlagosnál, de általános emberi szempontból ítélve, beszámítható, annak fenntartásával, hogy csökkent értelmi képességénél fogva, akár pozitív, akár negatív értelme [sic! talán értelemben – GyS] befolyásolható. Elmebetegnek, súlyos betegnek nem tekinthető, a vád tárgyává tett cselekményt átláthatta, annak súlyosságával tisztában van.”⁶⁹

Azért azt érdemes hozzátenni, hogy Dudikot biztosan megviselte a négy év börtön és a forradalmat követő helyzet, majd őrizetbe vétele és kivégzésének lehetősége sem lehetett jó hatással az idegállapotára.

A szakvélemény „hiányosságára” nincs magyarázat a peranyagban; elképzelhető, hogy az orvosok számára Dudik egyértelműen beszámítható volt, csak ezt nem sikerült érthetően megfogalmazniuk, ahogy az is lehet, hogy első körben megpróbálták „nyitva hagyni” a beszámíthatatlanság lehetőségét. Elmeszakértői véleményekkel, beszámíthatósággal kapcsolatos furcsaságokkal, etikai-szakmai problémákkal más pereknél is találkozhatunk.⁷⁰

Nem kevésbé érdekes a „kesztölci milió” említése, ami utalhat a falu „reakciós”, „lázadozó” voltára, és arra is, hogy ott december közepéig elmaradt a kommunista restauráció. Az sem kizárt, hogy az ügyvéd olvasta az aznap reggel megjelent első „Kesztölci Köztársaság”-ról szóló cikket. Bár a védőügyvédeknek sok mozgásterük nem volt (a tárgyalás előtt, szóban

⁶⁸ HM HIM XI. 22. 508/1956. 10r. IQ tesztet az iratok szerint nem végeztek, egyszerűbb kérdésekkel (pl. Magyarország nagyobb folyói) és számolási feladatokkal (pl. 3×14) vizsgálták. Diagnózisként „oligophrenia /debilitasz/” szerepel, ami enyhe értelmi fogyatékossgot jelent. A kategorizálást lásd: Csillag Gabi: Erőfeszítés az értelmi fogyatékos gyermekekért. *Család, gyermek, ifjúság*, XII. évf. 2003/5, 19.

⁶⁹ HM HIM XI. 22. 508/1956. 20r.

⁷⁰ Az 1958-ban kivégzett Kokics Bélát első körben beszámíthatatlannak minősítették, de az ügyészség felülbíráltatta a szakvéleményt (korlátozottan beszámítható). Később az első vizsgálatot végző szakértők újravizsgálták, és ekkor már teljesen beszámíthatónak minősítették, sőt megállapították, hogy első alkalommal csak félre akarta vezetni az orvosokat. Bővebben lásd: György Sándor: Gyilkosság jogi eszközökkel? Kétségek, kérdések, válaszok és ellentmondások Kokics Béla kivégzésével kapcsolatban, in Horváth Miklós (szerk.): *Fejezetek az 1956-ot követő megtorlásról interdiszciplináris megközelítésben. Végrehajtott halálos ítéletek (i)gazságügyi szakértői közreműködéssel?*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2024, 137–167. Az elme- és orvosszakértők tevékenységével kapcsolatban lásd még: Törő Krisztina: Igazságügyi szakértés a múltban és napjainkban. Egy pszichológus szakértő szemszögéből. in Horváth Miklós (szerk.): *Fejezetek az 1956-ot követő megtorlásról interdiszciplináris megközelítésben. Végrehajtott halálos ítéletek (i)gazságügyi szakértői közreműködéssel?*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2024, 85–104. és Csikós Gábor: „Az anyag megvan. Talán egyszer majd átnézi valaki.” Pszichiáterek szakmai mozgásteré az 1956-os megtorló perekben, Uo. 105–136.

közölték velük a vádakat), de különös, hogy a hasonló perekkel ellentétben sem Dudik családos állapotára, sem özvegy anyjára nem hivatkozott.

A tárgyalást követően a bírói tanács visszavonult ítélethozatalra, ami szintén nem a megszokott módon zajlott le. A jegyzőkönyv szerint „a tanács egyik tagja kétségessé teszi a rögtönítélő bíraskodás törvényes előfeltételeit” és a tanácsvezető (a háromtagú tanács egyetlen jogvégezett tagja) „megmagyarázása ellenére ezt az álláspontját továbbra is fenntartja.” A nem nevesített ülnök⁷¹ felszólalása is mutatja, hogy milyen ingatag lábakon álltak helyenként a papíron egyértelmű statáriális vádak (is). További érdekesség, hogy az eddig átvizsgált több tucat rögtönítélő bírósági per között ez az első, ahol bárkinek kételyei merültek fel. A bűnösség és a bizonyítottság kérdésében már egységes volt a tanács, büntetésként az egyik ülnök 10, a másik 15 év börtönt javasolt, a tanácsvezető ez utóbbihoz csatlakozott.⁷² Az mindenképp figyelemre méltó, hogy az ügyész javaslata ellenére sem merült fel a halálbüntetés kiszabása.

Az ítélet sem mentes az ellentmondásoktól. Tényként fogadták el, hogy Dudik már október 28-án belépett a nemzetőrségbe, és hogy december 9-én (két nappal a statárium előtt), kislányától értesült a fegyverek beszolgáltatásáról.⁷³ Azt is elismerte a bíróság, hogy a 15-én Keszölcsekre érkező karhatalom parancsnoka, (akit nem hallgattak meg tanúként) saját hatáskörben büntetlenséget ígért a fegyverüket beszolgáltatóknak, és gyakorlatilag elfogadták a Dudik testvérek által elmondottakat is. A fegyverek korábbi őrizetlenül hagyására nem utaltak.

Dudikról megállapították, hogy „tájékozott, rendezett magatartású. Alacsony műveltsége és intelligenciája miatt értelmileg csökkentett politikai képességgel rendelkezik. [...] Emellett hétköznapi élet eseményeiben ügyesen járatos, a dolgok teljes összefüggésével és lényegével tisztában van.”⁷⁴ A bíróság külön kiemelte, hogy a

vádolt személyén keresztül a társadalomra igen veszélyes. Ezt alátámasztja, hogy már egy alkalommal fegyveres szervezkedés büntette miatt súlyos időtartamra szóló börtönbüntetésben részesült. Alátámasztja vádlott személyi társadalomveszélyességét

⁷¹ A tanács elnöke Gábor József hadbíró őrnagy, katonai ülnökök Boros László és Balogh Vince őrnagyok voltak. HM HIM XI. 22. 508/1956. 20.

⁷² HM HIM XI. 22. 508/1956. 24.

⁷³ Ezt ügyészségi vallomásában említette azzal, hogy el is vitte a fegyvereket, de az ott „csak fiatal gyerekek voltak”, akikre nem akarta rábízni a golyószórókat. HM HIM XI. 22. 508/1956. 9.

⁷⁴ HM HIM XI. 22. 508/1956. 25r–26.

továbbá az a körülmény is, hogy amikor a börtönből [...] az akkori rendkívüli állapotok következtében szabadult[,] ahelyett, hogy beilleszkedett volna a békés alkotó munkába, mindent igyekezett elkövetni annak érdekében, hogy minél tovább a rend helyreállítását megnehezítse. Külön kíván foglalkozni a bíróság azzal a rendellenes állapottal is, amely 1956. december 15-én és ezt megelőző napokban még Keszölc községben fennállt. Ezeknek a körülményeknek a szem előtt tartása mellett a vádlottal szemben a legsúlyosabb büntetés kiszabása lett volna indokolt.

De mivel a türelmi idő alatt „súlyos bűnös elhatározásában igen megingott” és a házkutatásra érkezőknek maga jelezte, hogy fegyverei vannak, lehetőséget láttak a büntetés enyhítésére.⁷⁵

Igaz, hogy a statáriális eljárásoknak eleve nem volt célja a körülmények teljes feltárása, az teljesen abszurd, hogy Dudik (vagy bárki más) 1956. október 27-én vagy 28-án (de még november-decemberben sem feltétlenül) bármilyen „békés alkotó munkába” bekapcsolódhatott volna. Annak, hogy Dudik akadályozta a „rend helyreállítását”, nem volt valóságalapja, csak az ügyész (iratellenes) feltételezése alapján került az ítéletbe. Sőt, a MÁVAUT kesztölci bányászjázat gépkocsivezetői 1956. december 22-én írásban igazolták, hogy „Dudik Aladár [...] a rendkívüli események alatt nem fenyegetett és nem bántalmazott minket, sem gépjárműveinket.”⁷⁶ Ugyanazon a napon a Dorogi Szénbányászati Tröszt kesztölci bányászai is igazolták, hogy Dudik nem fenyegette őket és „nem készítetett arra, hogy ne menjünk dolgozni”. Panóczai Imre tanácselnök külön ráírta a levélre, hogy „a fentnevezettről nincs tudomásom, hogy a forradalom ideje alatt fegyverrel vagy akár anélkül valakit fenyegetett volna.”⁷⁷ A nyilatkozatok, amelyek révén Dudik felesége, Kara Teréz próbált kegyelmet eszközölni férjének⁷⁸, tökéletesen mutatják, hogy Dudik semmiféle „felforgató” és „uszító” tevékenységet nem végzett, sőt kedvelhették a kesztölciek, máskülönben nem álltak volna ki több tucatnyian mellette, főleg nem a megtorlás időszakában.

Az, hogy az ítéletben a kesztölci állapotokkal példálóztak, egyenesen cinizmusnak tekinthető; a község egyfajta hatalmi vákuumban igyekezett boldogulni, amiért később

⁷⁵ HM HIM XI. 22. 508/1956. 26–26r.

⁷⁶ HM HIM XI. 22. 508/1956. 29.

⁷⁷ HM HIM XI. 22. 508/1956. 30.

⁷⁸ Az asszony külön levélben tett „vallomást”, amelyben megerősítette a Dudik testvérek által elmondottakat, azzal kiegészítve, hogy a fegyvereket elvitték és közölték, hogy nem lesz bántódása, majd fél óra múlva őrizetbe vették. Ez arra utalhat, hogy a nemzetőrségi tagsága vagy börtönből való szabadulása miatt kereshették. HM HIM XI. 22. 508/1956. 28.

szeparatista vádakkal illették. De azért egy települést, vagy annak ideiglenes vezetőit hibáztatni, mert nem szállták meg őket idejekorán, igencsak furcsa dolog.

Kara Teréz hiába próbálta szabadlábba helyezettetni férjét. 1957. január 7-i kérvényét február 21-én azzal utasították el, hogy „ha a bíróság máris mérsékelné nevezett büntetését úgy a bírói ítéletek a kellő visszatartó hatást nem érnék el és így az ország rendje és nyugalma még hosszú ideig nem szilárdulna meg.”⁷⁹ A perről szóló szűkszavú tudósítás szerint:

a Dorog melletti kis bányászfaluban, Kesztlőcön egy fegyveres társaság kikiáltotta a „kesztölci köztársaságot” és rémuralom alatt tartotta a falut. A két főkolompos [a Minczér testvérek – GyS] felett hétfőn ítélezett a statáriális bíróság, kedden pedig egy harmadik vezető, Dudik Aladár 31 éves kovács került a katonai bíróság rögtönítélő tanácsa elé. Az ügyész lőszer- és fegyverrejtegetés címén emelt vádat Dudik ellen, akinél egész arzenálra valót találtak. Mint két másik vádlott társa, ő is hallgatott, amikor megkérdezték tőle, miért volt szüksége ennyi fegyverre. A tárgyalás során kiderült, hogy Dudik büntetett előéletű és október 27-én szabadult Vácról.⁸⁰

Ez a cikk tökéletesen bemutatja a korabeli bíróságok és a sajtó gyakorlatát: a büntetett előélet kihangsúlyozását (azt „elfelejtették” megemlíteni, hogy politikai), a környéküket rettegésben tartó „ellenforradalmárok” toposzát.⁸¹ De az, hogy a „köztársaság” egyik vezetőjének nevezték, mégis fegyverrejtegetés miatt került bíróság elé, arra utal, hogy a szervezkedési vádat semmivel sem tudták volna alátámasztani.

Dudikot – mivel a bíróság figyelembe vette a türelmi időt – fegyverrejtegetés miatt el sem ítélték volna; két tanúvallomás szerint is le akarta adni fegyvereit, ez ellen csak az ügyész feltételezése szól. Hátralévő büntetésének kitöltésére visszavihették volna a börtönbe, de ez fel sem merült, legalább is nincs erre utaló dokumentum. A peranyag érdekes adalékokkal szolgál a „Kesztlőci Köztársaság” legendák nélkül is rendkívüli történetéhez és tökéletesen mutatja be a korszak ítélezési gyakorlatát, illetve a hatóságok rendre megszegett ígéreteit is.

⁷⁹ HM HIM XI. 22. 508/1956. 47r.

⁸⁰ *Népakarat*, I. évf., 32. szám, 1956. december 19. 4.

⁸¹ Jól mutatja ezt a gyakorlatot, hogy az egyik bírósági ítéletbe bekerült: „Az ellenforradalom Kiskunmajsán is a legalja embereket mozgatta meg.” Rigó Róbert: Lincselés Kiskunmajsán 1956-ban, in Horváth Miklós (szerk.): *Fejezetek az 1956-ot követő megtorlásról interdiszciplináris megközelítésben. Végrehajtott halálos ítéletek (i)gazságügyi szakértői közreműködéssel?*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2024, 405.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

Levéltári források

Dudik Aladár pere, Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár XI. 22. (Budapesti Katonai Bíróság) 508/1956.

Közlönyök, hírlapok, gyűjtemények

1949. évi népszámlálás. 9. Demográfiai eredmények (1950) II. rész, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal – Állami Nyomda, 1950, 110.
https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ksh_neda_nepszamlalasok_1949/

A „kesztölci köztársaság” harmadik vezetője a statáriális bíróság előtt, *Népakarát*, I. évf., 32. szám, 1956. december 19., 4.

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 6/1956. (XII. 11.) rendelete a rögtönbíráskodás részletes szabályainak megállapításáról. *Magyar Közlöny*, 1956/101. szám, 1956. december 12., 593–594.

A MEFESZ 16 pontja, <https://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/dokument/bme16ps.htm>

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi 32. számú törvényerejű rendelete az 1956. évi 28. számú törvényerejű rendelet kiegészítéséről, *Magyar Közlöny* 1956/102. szám, 1956. december 13., 596.

Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1956. december határozata, 1956. december 5. (Részletek), https://perek56.hu/ords/r/th/1051/files/static/v43/Az_MSZMP_Ideiglenes_Kozponti_Bizottsaganak_1956_decemberi_határozata_reszletek.pdf

Három Kitüntetés, *Komárom-Esztergom Megyei 24 óra*, XII. évf., 283. sz., 2001. december 5., 14.

NEZVÁL Ferenc: Kétféle jog, kétféle törvényesség. *Népszabadság*, II. évf., 52. szám, 1957. március 2., 3.

Simonek Lukács kalandos élete és a Kesztyölci Köztársaság története, *Kesztyölci.hu*, 2018. október 22., <https://kesztyolc.hu/simonek-lukacs-kalandos-elete-es-a-kesztyolci-koztarsasag-tortenete>

Statáriális ítélet a „Kesztyölci Köztársaság” főkolomposai felett, *Népakarat*, I. évf., 31. szám, 1956. december 18., 3.

Monográfiák, tanulmányok, szakcikkek

BANK Barbara – BOGNÁR Zalán – TÓTH Gábor (szerk.): *Magyarok szovjet fogságban. Történeti szemelvénygyűjtemény a hadifogolyként, internáltként vagy politikai rabként elhurcoltakról*, Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2016.

BOGNÁR Zalán: Civilek deportálása Magyarországról a Gupvi lágereibe. In: Kiss Réka – Simon István (szerk.): *Gulag-Gupvi. A szovjet fogság Európában*, Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2017, 139–161.

CSIKÓS Gábor: „Az anyag megvan. Talán egyszer majd átnézi valaki.” Pszichiáterek szakmai mozgástere az 1956-os megtorló perekben, in Horváth Miklós (szerk.): *Fejezetek az 1956-ot követő megtorlásról interdiszciplináris megközelítésben. Végrehajtott halálos ítéletek (i)gazságügyi szakértői közreműködéssel?*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2024, 105–136.

CSILLAG Gabi: Erőfeszítés az értelmi fogyatékos gyermekekért. *Család, gyermek, ifjúság*, XII. évf. 2003/5, 19–22.

GYARMATI György: *A Rákosi-korszak*, Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Rubicon-Ház, 2013.

GYÖRGY Sándor: „...a becsületes dolgozók joggal követelnek hathatós intézkedéseket” – Statárium az 1956-os forradalom után. *Napi Történelmi Forrás*, 2019. január 31., https://ntf.hu/index.php/2019/01/31/a_becsuletes_dolgozok_joggal_kovetelnek_hathatos_intezkedeseket_statarium_az_1956-os_forradalom_utan/

GYÖRGY Sándor: A fegyvertelen fegyverrejtegető: Józsa György és társa pere. In: Balogh-Ebner Márton – György Sándor – Hajnóczky Tamás (szerk.): *Történelmi töredékek. Válogatás a Napi Történelmi Forrás szerzőinek írásaiból III.*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2019, 261–284.

GYÖRGY Sándor: Gyilkosság jogi eszközökkel? Kétségek, kérdések, válaszok és ellentmondások Kokics Béla kivégzésével kapcsolatban, in Horváth Miklós (szerk.): *Fejezetek az 1956-ot követő megtorlásról interdiszciplináris megközelítésben. Végrehajtott halálos ítéletek (i)gazságügyi szakértői közreműködéssel?*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2024, 137–167.

GYÖRGY Sándor: Minden kétséget kizáróan? Kételyek, kérdőjelek az 1956-os megtorló perek kutatásával kapcsolatosan. *Századvég*, I. évf. 2021/4., 9–25.

MAREK Viktor: *A dorogi szénmedence településeinek története 1956 fényében*. Doktori értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola, 2012, https://real-phd.mtak.hu/215/2/Marek%20Viktor_disszert%C3%A1ci%C3%B3.pdf

MAREK Viktor: A Kesztyölczi Köztársaság. *Életünk*, L. évf., 2012/1. 88–96.

MAREK Viktor: *Kesztyölc 1956*. Kesztyölc, Kesztyölc Község Önkormányzata, 2016.

NAGYMIHÁLY Zoltán: „Két pogány közt egy hazáért” Szigethy Attila. *Rubicon*, XXVII. évf., 2016/10–11, 52–59.

ORGOVÁNYI István: A Magyar Ellenállási Mozgalom. Röpcédulázás Békéssámson községben az ötvenes években. *Betekintő*, VII. évf. 2013/4, https://epa.oszk.hu/01200/01268/00028/pdf/EPA01268_betekinto_2013_04_03.pdf

ŐZE Sándor – ŐZE Sándorné: *Sárréti Sasok*. Budapest, Kárpátia Stúdió, 2012.

PAPP Anna Fanni: „Tiltakozni nem tiltakozhattunk...” – Az 1946-os csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény, *Újkor.hu*, 2021. február 27., <https://ujkor.hu/content/tiltakozni-nem-tiltakozhattunk-az-1946-os-csehszlovak-magyar-lakossagcsere-egyezmeny>

PÉTERFI Gábor: Mindenkinek megbocsátva várta a kivégzését. Péter Kiss Szaléz OFM (1904–1946), *Rubicon Online*, <https://rubicon.hu/hu/cikkek/mindenkinek-megbocsatva-varta-a-kivegzeset>

RAJKORT Miklós: A fegyvertelen forradalom – 1956-os őszi események Pomázon, in Balogh-Ebner Márton – György Sándor – Hajnóczky Tamás (szerk.): *Nem mindennapi történelem – Válogatás a Napi Történelmi Forrás szerzőinek írásaiból I*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2017, 141–152.

RIGÓ Róbert: Lincselés Kiskunmajsa 1956-ban. in: Horváth Miklós (szerk.): *Fejezetek az 1956-ot követő megtorlásról interdiszciplináris megközelítésben. Végrehajtott halálos ítéletek (i)gazságügyi szakértői közreműködéssel?*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2024, 387–421.

SZABÓ Gergely: A „Kesztyölczi Köztársaság” legendája és igaz története. *Café Babel*, 2005/49–50, 155–164.

SZARKA László: A csehszlovák–magyar lakosságcsere helye a magyar kisebbség tervezett felszámolásában 1945–1948 között. *Kisebbségkutatás*, XVI. évf., 2007/3, 415–430.

TAKÁCS Tibor: Szövegek, tények, stratégiák. A történelem és forrásai. *Budapesti Könyvszemle*, XX. évf., 2008/4, 353–362.

TÖRŐ Krisztina: Igazságügyi szakértés a múltban és napjainkban. Egy pszichológus szakértő szemszögéből, in Horváth Miklós (szerk.): *Fejezetek az 1956-ot követő megtorlásról interdiszciplináris megközelítésben. Végrehajtott halálos ítéletek (i)gazságügyi szakértői közreműködéssel?*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2024, 85–104.

Egyéb források

MAKOVICS János: Sírjaink a kesztölci temetőben. A kesztölci temető katasztere <https://kesztolc.hu/szoveges-oldal-162>

Perek '56 Adatbázis, <https://perek56.hu/ords/f?p=1051:1>

Kósa Pál és társai pere,

Lukács László és társai pere (Tumbász Ákos),

Minczér József és társa pere.

Samu Botond Gergő

EGY VÁRMEGYETÉRKÉP „KETTŐS ÉLETE” (1785–1850)

A különböző kartográfiai dokumentumokat igen sokféleképpen hasznosíthatjuk történeti kutatásaink során. A térképek, atlaszok – funkciójukból adódóan – rögzítetik az aktuális állapotokat, egy terület topográfiai, földrajzi, esetleg földtani viszonyait, a különböző határokat, legyen szó akár földbirtokokról, világi vagy egyházi igazgatásról, erdőkről vagy éppen bányákról, a lakosság, a nemzetiségek, különböző erőforrások eloszlásáról. Éppen ezért a gazdaságtörténet, a közigazgatás, a hely- vagy a hadtörténelem művelői számára egyaránt alapvető fontosságúak.

Még szerencsésebb, ha különböző időszakokból fennmaradt dokumentumokkal dolgozhatunk: így már a változás is nyomon követhető, lehet az egy épület, épületcsoport, vagy egy település fejlődése, a vízszabályozások és azok következményei, az utak, vasutak kiépülése, a birtokviszonyok alakulása, a természeti kincsek kiaknázása, egyszóval az épített és a természeti környezetünk átalakulása és átalakítása.

A térkép egy adott kor terméke, hiszen már az első lépésektől kezdve – a felmérés, vagy az előképek kiválasztása – az adott kor technológiai színvonalán mozog, követi mind a mérnöki, mind a nyomdatechnikai újításokat, az ábrázolás módján pedig mély nyomot hagy a korstílus és korszellem. Előállításuk során nem csak földmérői, geográfusi tudásra volt szükség, ha nyomtatásba kerültek, akkor fa-, később réz-, majd acélmetszői, a 19. század húszas éveitől pedig litográfusi ismeretekre is szükség volt. Nem csoda, hogy gyakran egy ember nem is volt elég minden feladat ellátására, a nagy volumenű, összetett munkákat (katonai-topográfiai felmérések, atlaszok összeállítása) pedig már csapatok, bizottságok végezték, bizonyos esetekben végzik napjainkban is.

A bemutatásra kerülő munkák több szempontból is különlegesek: az 1785-ben kiadott első magyarországi nyomtatott, részletes vármegyeterkép több, mint hatvan évvel később felülrajzolt példányai, amelyeken Vas vármegye új közigazgatási határait tervezték meg.

AZ ALAPTÉRKÉPRŐL ÉS KÉSZÍTŐJÉRŐL

A szóban forgó *Comitatus Castri Ferrei iussu ichnographice delineatus* című térkép nagy méretű, két szelvénye összeillesztve a külső keretig $90,5 \times 97$ cm, és igen részletes, méretaránya 1:120 000. Az 1785-ben megjelent mű megelőzi mind Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Somogy vagy épp Veszprém vármegyék nyomtatott térképeit, ezért kitüntetett figyelmet kapott a szakirodalomban. Az összeállító, szerkesztő mérnök, Kenedics József (1756–1809) életét öccse késői leszármazottja, Kenedits Ágnes kutatta, míg magával a kiadvánnyal a neves térképtörténész, Gróf László foglalkozott több cikkében is.

Kenedics József három évig volt gyakornok Fejér vármegye mérnöke mellett, majd a pápai és nagyjenői kolostorok birtokain dolgozott további három évig, ezután lett Vas vármegye földmérője. 1777-ben tette le hivatali esküjét, majd Szombathelyen telepedett le. 1792-ben három fivérével együtt nemesi címre terjesztették fel. Egy 1999-es adat¹ szerint 60 térképe és tervrajza található magyar közgyűjteményekben, ezek nagyrészt kéziratos munkák: egyházigazgatási, közigazgatási, posta- és úrbéri térképek.

Vas vármegye közgyűlése 1783-ban adott megbízást Kenedicsnek, hogy készítse el a vármegye részletes térképét. Ahogy Gróf László is felhívta rá a figyelmet: „Az évekig tartó mérési munkálatokat csak nehezítette, hogy térképéhez nem sok földrajzi adat állt rendelkezésére, hiszen a katonai felmérés adatai nem kerülhettek nyilvánosságra, sőt sem Lipszky, sem pedig Korabinszky atlasza nem jelent még meg.”² A nagy munkát 1784-ben már be is fejezhette, legalábbis egy bécsi útért kapott napidíj alapján feltehetően ekkor vitte el kész rajzát a metszőhöz. A korszakban ekkora méretű metszetet az országban még nem tudtak készíteni, ehhez külföldi mesterre, jelen esetben Johann Ernst Mansfeld (1739–1796) szaktudására volt szükség. Gróf László közel 25 éves cikkéből sok részlet kiderül a térkép utóéletéről és lelőhelyeiről:

Kenedics József térképe a 18. századi magyar kartográfia egyik remekműve, mely sajnos nagyon kevés példányban maradt fenn napjainkig. Eredetileg is alacsony példányszámban készült, nagy méretüknél fogva azonban még jobban voltak kitéve az

¹ Kenedich Ágnes: Josephus Kenedics, Vas vármegye hites geometrája, *Vasi honismereti és helytörténeti közlemények*, 1999/3, 53.

² Gróf László: Kenedics József Vas vármegye térképe, *Vasi honismereti és helytörténeti közlemények*, 2000/3, 55.

idő és az emberek vandalizmusának. Ismereteink szerint a hazai közgyűjtemények közül a Magyar Országos Levéltár, az Országos Széchényi Könyvtár Térképtára, valamint a Vas Megyei Levéltár őrzi a megmaradt becses lapokat. Ezen kívül néhány példány fellelhető külföldön – pl. az ausztriai gyűjteményekben – illetve magánszemélyeknél [...]³

Ma már egy rövid online kereséssel ki tudjuk bővíteni a lelőhelyek fenti listáját, sok esetben a digitális másolatokat is megtekinthetjük. A már említett MNMKK Országos Széchényi Könyvtára,⁴ és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára⁵ mellett a Hadtörténelmi Térképtárban⁶ is találhatunk több példányt, de külföldi közgyűjteményekben is, a Bécsi Nemzeti Könyvtárban ötöt, a Francia Nemzeti Könyvtárban kettőt⁷. Emellett egyetemi könyvtárakban is rábukkanhatunk egy-egy példányra, így a prágai Károly Egyetemen⁸ illetve Bernben.⁹ A térkép mindemellett ritka, körülbelül tízévente árverésre kerül egy-egy példánya Magyarországon.¹⁰

Fontos kiemelni, hogy a mű szerkesztése és nyomtatása lezárult II. József 1785-ös közigazgatási reformja előtt, ami Vas vármegyét a Győri kerületbe osztotta be a következő öt évre. Az uralkodó az új kerületi közigazgatást Magyarországon, Erdélyben, Lombardiában és Osztrák-Németalföldön 1785 és 1787 között vezette be, a magyarországi kamarák száma, elhelyezkedése és az élükre kinevezett kerületi biztosok személye 1785 tavaszán dőlt el. A tíz kerület központja Nyitra, Győr, Pécs, Zágráb, Pest, Besztercebánya, Kassa, Munkács, Nagyvárad és Temesvár voltak. Erdélyben a következő évtől szintén 1790-ig három (szebeni,

³ Gróf: *Kenedics*, 57.; Megjegyzés: Gróf László (1933–2020) 1956-tól Oxfordban élt és alkotott, az említett párizsi kapcsolata pedig Szántai Lajos (1930–2005) térképgyűjtő, az egyik legjelentősebb hungarika-térképgyűjtemény létrehozója volt.

⁴ A TR 2867 jelzeten, öt példányban, <https://foldabrosz.oszk.hu/terkeptar/comitatus-castri-ferrei-iussu-ordinum-ichonographice-delineatus/> (Hozzáférés: 2025. március 1.)

⁵ Két példány az S12 -Div. X – No.10 jelzeten

⁶ Két példány a B IX a 665 jelzeten, <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/568/?list=eyJxdWVyeSI6ICJDb2lpdGF0dXMgQ2FzdHJpIEZlcnJlaSJ9> (Hozzáférés: 2025. március 1.)

⁷ A GE B-2474 és GE C-10063 jelzeteken (<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b531005045.r=COMITATUS%20CASTRI%20FERREI?rk=21459;2> és <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53257965v.r=COMITATUS%20CASTRI%20FERREI?rk=42918;4>, hozzáférés: 2025. március 1.)

⁸ <https://kramerus.cuni.cz/uk/uuid/uuid:e83bb342-592b-11ec-a013-fa163e4ea95f> (Hozzáférés: 2025. március 1.)

⁹ Universitätsbibliothek Bern, MUE Ryh 6404 : 13 (https://www.e-rara.ch/bes_1/content/titleinfo/29751805, hozzáférés: 2025. március 1.)

¹⁰ Lásd a Központi Antikvárium 2005. május 27-i könyv árverését és a Honterus Antikvárium 2010. december 10-i árverését (80. aukció)

kolozsvári és fogarasi) kerület működött. II. József halála után, 1790 áprilisától állították vissza a vármegyék autonómiáját, és több lépcsőben magát a közigazgatási rendszert.¹¹

A KÉZIRAT KÉSZÍTŐJE: HEGEDÜS SÁNDOR

Hegedüs (helyenként Hegedús) Sándor életének bemutatása meglehetősen nehéz, bár sok helyen tettek róla említést, mindenki csak egy-egy részletet emelt ki munkásságából, még születési és halálozási évei is tisztázatlanok. Részletes biográfia összeállításához további levéltári kutatások szükségesek, így jelen írás keretei között a nyomtatott forrásokban szereplő információk alapján vázoljuk életét és tevékenységét.

1823-ban szerzett földmérői oklevelet a neves, II. József idején alapított Institutum Geometricumban,¹² 1830. március 1-től ő Vas vármegye első földmérője.¹³ A következő év márciusában bevonták a szombathelyi börtönreform munkálataiba, amelyben jelentős szerepet vállalt. Az egész folyamatról tíz év múlva, 1841-ben könyve jelent meg. 1835-ben olvashatjuk nevét a vármegye nemesi összeírásában,¹⁴ és ekkor kezdődött el a börtön átépítése, a „javító és munkaház” kialakítása is, ami a következő évben fejeződött be. Ezekben az években javította és szerkesztette Karacsay Fedor (1787–1859) rajza alapján az 1836-ban megjelent Vas vármegye térképét.¹⁵ Az 1785-ös múnél sokkal kisebb, mert a nyomólemezt mérete mindössze: 24 × 31 cm. A korabeli sajtóban igen éles kritikát kapott:

Im előttünk Vas vármegye’ földképe, az e’ megyében hosszabb ideig állomásozott alezredestől, erdélyországi gróf Karacsaytól készítve, ’s mi több, a’ megye’ főmérnökétől Hegedüs Sándortól javítva, melly olly annyira hemzseg hibásan írt ’s elficizált nevektől, hogy az itt lakók’ szeme azokban majd nem megbotránczik. [...] Magyarban, magyar nevek’ illy elcsufittatása lehetetlen hogy boszút ne gerjeszsen. Igaz, a’ földkép Bécsben metszetett: de a’ rectificans főmérnöknek minden esetre kötelességében állott a’

¹¹ Szántay Antal: II. József kerületi biztosai, *Századok*, 148. évf., 2014/5, 1171–1172.

¹² Raum Frigyes: *A magyarországi földmérők és térképészek fontosabb életrajzi és bibliográfiai adatai*, Budapest, BGTV soksz. Üzeme, 1993, 51.

¹³ Tilcsik György: Új adatok a szombathelyi polgári olvasótársaság működéséhez 1837–1841, in Mayer László (szerk.): *Előadások Vas megye történetéről VII.*, Szombathely, MNL Vas Megyei Levéltára, 2020, 205.

¹⁴ Schneider Miklós (szerk.): *Vas vármegye 1835. évi nemesi összeírása*, Szombathely, 1937, 29.

¹⁵ MNL Tolna Vármegyei Levéltárában: <https://maps.hungaricana.hu/hu/MegyeiTerkep/4382/view/?bbox=-2265%2C-5326%2C7974%2C-419> (Hozzáférés: 2025. március 1.)

magyar helységek' neveit tisztán 's hibátlanul a' művész elébe terjeszteni, ki azokat bizonyosan csak úgy vésendette, mikép bevési a' kellőleg elébe adott francia, angol, dán, vagy akár chinai 's monomotapai neveket.¹⁶

A recenzió kizárólag a földrajzi nevekre koncentrált, a térképi ábrázolás további elemeit teljesen figyelmen kívül hagyta. Csató Pál (1804–1841) író, publicista védelmébe vette a művet és készítőit a Pozsonyi Hírnök hírlapi szemléjében:

Veszi most ezen földképet a' Figyelmező' recensense (47.) kezébe, és, semmit sem szólva a' mű' egyéb technical 's geographiai becséről, fontosságáról, vagy hiányairól, egyedül a' nevek' hiányos leírásán akad meg, 's vajjon milly tisztességes, milly kíméletes, a' fáradozott nemes gróf és tisztí földmérő úr iránt milly méltányos szavakkal és kifejezésekkel bugyogja ki e' gáncsát?¹⁷

Az utókor már sokkal elnézőbb, talán azért is, mert a szerkesztőknek, rajzolóknak valóban nem volt mindig ráhatásuk arra, hogy a munkafolyamatok többi részében – így például a rajzolás, vagy a metszés, amelyek időnként még külön is váltak, és más személyek voltak a szövegek és a domborzat kialakítói – ki milyen minőségű munkát végez. Fodor Ferenc, maga is térképész, aki egyébként igen kritikus hangnemben írt elődeiről, elismerően szólt Hegedüs és Karacsay munkájáról:

Meglepő finomságú térképe jelent meg Vas vármegyének. Címe: „Comitatus Vas juxta Delineat. Comitatus Karacsay Vice Col. An. 1833. et rectificationem Alexandri Hegedüs Or. Geometr. An. 1836”. Léptéke kb. 1:454 000. Feltűnően jó a gondosan csíkozott hegyrajz, amely már a formák visszaadására is törekszik. Metszése igen gondos és tiszta.¹⁸

¹⁶ Földkép, *Figyelmező*, 2. évf., 36. szám, 1838. szeptember 4., 576–577.

¹⁷ Athenaeum miatti zajongások. III., *Figyelmező*, 2. évf., 41. szám, 1838. október 9., 703.

¹⁸ Fodor Ferenc: *A magyar térképírás*, 2. köt., Budapest, Honvéd Térképészeti Intézet, 1953, 209.

1837-ben a társasági életben is aktív, a helyi polgári olvasótársaságba kérte felvételét,¹⁹ a következő évben pedig megkezdődött a rabok beköltözése a megújult büntetésvégrehajtási intézetbe. Ennek kapcsán jelent meg egy ismertető cikk, amely Hegedüs Sándor érdemeit is hosszasan méltatta:

Mielőtt azonban ezen intézet' belső elrendezésének, szabályainak 's fenállása' eszközeinek taglalásába bocsátkoznám, az emberiség' nevében kötelesnek érzem magamat, említést tenni Bertha Ignác első alispányunkról, kinek szorgalma és buzgósága adózóink' pénztárának terhelteése nélkül emelte tévedett szerencsétlen embertársaink' számára e' menedékhelyet, és Hegedüs Sándor megyei rendes mérnökünkről, ki a' felállítandó munkaház' tervét 's alapszabályit példátlan szorgalommal elkészítvén, a' technikai tekintetben szükséges adatokat megszerelvén, nem csak az intézet' felállásának egy nevezetes eszköze lett, hanem az ujdon felállottat, első haladásának nehézségeiben, majd folytonos jelenléte 's részvéte által támogatja, elősegíti.²⁰

1840-ben lett Vas vármegye hites földmérője és szombathelyi polgár.²¹ Az 1840-es évekből töredékesebb információink vannak. 1846 tavaszán, immár táblabírói tisztségében bízta meg Benda Jakabot egy szombathelyi határfelmérési térkép készítésével.²² Emellett mérnöki feladatait sem hanyagolta el, 1847 februárjában részt vett egy terepbejáráson, ami a tervezett Bécsújhely–Sopron–Kőszeg–Szombathely vasút vonalát volt hivatott kijelölni. A vasútvonalat kezdetben Sopronból Sárváron keresztül vezették volna, de ő egy Kőszeg és Szombathelyt is érintő megoldást javasolt, amit végül a Sopron–Bécsújhelyi Vasúttársaság az év decemberi rendkívüli közgyűlésén el is fogadott.²³ István főherceg 1847 októberében Szombathelyen tett

¹⁹ Tilcsik: *Új adatok*, 205.

²⁰ „S**”: Vas vármegyei javító- és munkaház, *Századunk*, 1. évf., 50. szám., 1838. június 21., 1.

²¹ Tilcsik: *Új adatok*, 205.

²² Bendefy István: Benda Jakab szombathelyi földmérő mérnök (1811–1854), *Catastrum*, 9. évf., 2022/4, 7–8.

²³ Tilcsik György: Szombathely kereskedelmi szerepe és jelentősége a reformkorban, *Korall*, 2003/11–12., 125–126.

látogatása kapcsán még megemlítésre került, hogy a megyei főmérnöknek akkor már két háza volt a városban.²⁴

Az 1848-49-es évekre vonatkozóan Vas vámegyét Balogh Gyula levéltáros 50 évvel később megjelent munkájából ismerjük, aki az önkéntes nemzetőrök kiállításának nehézségeit is hosszan ismertette. Augusztus 23-án a községek előljáróit a vármegye 3000 önkéntes kiállítására kötelezte, az egyes települések terheit egy hatfős bizottság határozta meg, az egyik tag Hegedüs Sándor volt.²⁵ A megye földrajzi elhelyezkedése miatt már decemberben megkezdődött a császári csapatok bevonulása, ami a helyi tisztségviselők hűségnyilatkozatait is kikényszerítette. Az 1849. január 18-án kelt dokumentumon a megyei főmérnök neve is szerepel.²⁶

Hegedüs Sándor születési és halálozási éveit a nyomtatott források nem említik, az MNMKK Országos Széchényi Könyvtár Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtárában őrzött gyászjelentések között található egy, ami lehetséges, hogy a tárgyalt személyre vonatkozik, de az illető Zalaegerszegen és nem Szombathelyen hunyt el 1865. december 24-én.²⁷

A MAGYARORSZÁGI KÖZIGAZGATÁS ÁTSZERVEZÉSE 1849 UTÁN

Deák Ágnes tanulmánya részletesen ismerteti a forradalom és szabadságharc leverése után meginduló folyamatokat.

A polgári kerületi főbiztosok és az időközben kinevezett miniszteri biztosok mindenhol nekikezdték pontos adatokat gyűjteni az egyes települések nemzetiségi és felekezeti viszonyairól, majd 1849. december és 1850. március között elküldték javaslataikat a közigazgatási beosztásra vonatkozóan a katonai kerületi parancsnokokon keresztül Geringerhez, aki október végén irányelvként három szempontra hívta fel a figyelmüket:

1. a közigazgatás ne töredezzon szét nagyon kis egységekre, azaz ne legyen a járások száma túl sok, így az átszervezés ne rójon aránytalanul nagy terhet az államkincstárra, 2.

²⁴ Tilcsik György: István főherceg látogatása Szombathelyen 1847. október 1-jén, in Mayer László – Tilcsik György (szerk.): *Előadások Vas megye történetéről VI.*, Szombathely, Vas Megyei Levéltár, 2015, 110.

²⁵ Balogh Gyula: *Vasvármegye honvédsége 1848–1849-ben*, Szombathely, Seiler Ny., 1895, 6.

²⁶ Hódolati nyilatkozat, *Figyelmező*, 2. évf., 13. szám, 1849. február 4., 1.

²⁷ Hegedüs Sándor gyászjelentése: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/293635> (Hozzáférés: 2025. március 1.)

a közigazgatási és bírósági területi egységeket lehetőleg közelíteni kell egymáshoz, illetve 3. ahol nem szükséges a változtatás, ott maradjon meg a jelenlegi beosztás. November 13-án azonban ezt kiegészítette azzal, hogy lehetőség szerint nemzetiségi összetétel szerint homogén járások kialakítására kell törekedni.²⁸

Érdemes szem előtt tartanunk a fenti szempontokat, amikor Vas vármegye tervezett új közigazgatási határait nézzük. „A megye régi járási rendszerét megszüntették. Az 1848 előtti 18 járást²⁹ 12-re alakították. Az új járások elsősorban a népességszám, népesség-összetétel alapján szerveződtek, így született meg még 1849-ben egy megyeleírás, amit az osztrákoknak egy szombathelyi tisztviselő készített.”³⁰ Az említett tisztviselő: Hegedüs Sándor, aki 1849. október 10-én állította össze a dokumentumot. Felmerül a kérdés, hogy ezzel egy időben, esetleg ennek megtámogatására rajzolta-e át a vármegye térképét is, vagy később, további tervek kidolgozása során került erre sor, az átszervezéseknek ugyanis még nem volt vége:

1851. december 31-én Ferenc József visszavonta az olmützi alkotmányt, és deklarálta a „tisztá monarchia”, azaz az abszolutizmus kormányzati rendszerének életbe léptetését. A döntést követően szükségessé vált az államszervezeti elvek és gyakorlatok felülvizsgálata. [...] A végleges javaslat nem irányzott elő lényeges területi változtatásokat (bár arról vita folyt, hogy a meglévő öt kerület helyett vajon elegendő lenne-e négy – de ennek kapcsán nem merültek fel nemzetiségi vonatkozások), [Karl Friedrich] Kübeck³¹ egyébként is „annak az alapelvnek hódolt, hogy az egyszer már fennállón a lehetséges legkevesebbet változtassanak”. A javaslatot Ferenc József 1853. január 10-én hagyta jóvá, majd január 19-ei keltezéssel jelent meg a bel-, az igazság- és a pénzügyminiszter közös rendeleteként [...] A járási tagolásra nézve nem tartalmazott irányelvet a rendelet, tehát továbbra is itt nyílt leginkább lehetőség korrekciókra a nemzeti szempontok érvényesítése jegyében.³²

²⁸ Deák Ágnes: Közigazgatási határok és nemzetiségpolitika Magyarországon az 1850-es években, *Századok*, 155. évf., 2021/5, 1061.

²⁹ Valójában csak hat: Kőszegi, Németújvári, Tótsági, Körmenyi, Szombathelyi és Kemenesaljai járások.

³⁰ Baloghné Lasics Judit: Statisztikai adatok a Bach-kori Vas megyéről, in Tilcsik György (szerk.): *Előadások Vas megye történetéről II.*, Szombathely, Vas Megyei Levéltár, 1993, 257.

³¹ Karl Friedrich Kübeck báró, a birodalmi tanács (Reichsrat) elnöke. Deák: *Közigazgatási határok*, 1068

³² Uo., 1068–1069.

Mindez hatással volt a vegyes etnikumú Vas vármegyére is, ahol „1854-ben megszűnt a jánosházi és a németszentmihályi járás, előbbi községeit a vasvári, kiscelli és sárvári járáshoz, utóbbiét a pinkafői, szombathelyi és németújvári járáshoz csatolták. Ez évben a pinkafői járás a felsőöri elnevezést kapta.”³³

VAS VÁRMEGYE ÁTRAJZOLT TÉRKÉPEI

Jelenleg négy különböző, átrajzolt térképet ismerünk. Az MNMKK Országos Széchényi Könyvtára Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtárában két példányt őriznek a TK 2255 és TK 2256 jelzeteken. Külön számokra kerültek, mivel, bár a szerkesztés alapelvei (az elkülönített települések, a kijelölési pontok) és többé kevésbé a színmagyarázat és a szerző is megegyeznek, teljesen más a kivitelezés stílusa. A TK 2255 jelzetű mű határait vonalzóval húzták, míg a másik térkép vonalvezetése sokkal jobban követi a természetes határokat.

Az egyenes vonalvezetésű határokat láthatjuk szinte változatlan formában a MNL Vas Vármegyei Levéltárában található térképen,³⁴ fontosabb változás csak a Rába mentén tapasztalható, jelen esetben annak vonalát követi. Fontos különbség azonban, hogy ezt a példányt már nem látta el kézjeggyével Hegedűs Sándor, és a nemzetiségi eloszlás sincs feltüntetve. Ez már csak az új közigazgatási határokat ábrázolja.

A negyedik térkép létezéséről csak közvetett bizonyítékunk van. Ez Wirth Zsuzsanna egy, a vármegyei birtokviszonyokat tárgyaló írásában elejtett fél mondatához (az északnyugati rész vegyes nemzetiségéről) tartozó, 10. számú végjegyzete: „Comitatus Castriferrei lussu Ordinum ichnographice delineatus per Jos. Kenedies ejusd. T. Comitatus jur. Geometram. Nyomtatott térkép. Az 1809. előtti években készült. Saját tulajdonomban lévő példányára Hegedűs Sándor főmérnök az 1850-es években színes kézi aláhúzással rávezette a települések nemzetiségi jelzését.”³⁵ A szűkszavú leírásból is kiderül, hogy ez nem az előző bekezdésben bemutatott munka, hanem a Széchényi Könyvtárban található térképek variánsa.

³³ Baloghné Lasics: *Statisztikai adatok*, 258.

³⁴ A T 132-es jelzeten. <https://maps.hungaricana.hu/hu/MegyeiTerkepek/4650/view> (Hozzáférés: 2025. március 1.)

³⁵ Wirth Zsuzsanna: A nemesi kisbirtok differenciálódása Vas megyében a XVIII. sz. közepétől a polgári forradalomig, in Kiss Mária (szerk.): *Vas megye múltjából III.*, Szombathely, Vas Megyei Levéltár, 1986, 162.

Az, hogy egy amúgy is ritka mű átrajzolt példányaiból négy fennmaradt, önmagában kérdéseket vet fel, akárcsak eltérő kivitelezésük és tartalmuk. Lehet, hogy egy hosszú folyamat (újabb és újabb áttervezések) szemtanúi lehetünk, de valószínűbb, hogy tartósabb használatra, más-más céllal készültek. A vonalzóval tervezett határok alapján úgy tűnik, Hegedüs Sándor inkább csak a településekre (és azok nemzetiségeire) koncentrált, azok külterületeire, birtokviszonyaira és a természetes határokra nem. Ez a magyarázat arra, hogy végül ebben a formában nem valósulhattak meg a járáshatárok.

Ahhoz, hogy lássuk, hogyan alakult át a valóságban Vas vármegye közigazgatása, további kartográfiai dokumentumokat kell bevonnunk a vizsgálatba. A jól ismert Schedius–Blaschnek-féle térkép 1851 és 1853 közötti kiadásán a járáshatárokhoz nem nyúltak, azok a korábbi állapotokat tükrözik, csak az új kerületi beosztást tüntették fel.³⁶

Van két vármegyei térképsorozat, amelyet a bécsi Katonai Földrajzi Intézet adott ki, ezek túlnyomó többsége azonban az 1850-es évek végén és az 1860-as évek legelején készült, az 1850–1853 közötti járáshatárokat egyiken sem ábrázolták. A sorozat tagjaként készült a *Comitat Eisenburg* című térkép 1860 körül,³⁷ két változatából a közigazgatási határokkal felülnyomott példány könnyebben értelmezhető, kezelhető. Figyelembe kell vennünk, hogy a fentebb említett 1854-es átalakítás, nevezetesen két járás megszüntetése, egyben a szomszédos hat járás határainak drasztikus átrajzolása azt eredményezte, hogy csak néhány közigazgatási egység maradt meg korábbi formájában, csak ezeket lehet összehasonlítani a kéziratos munkákkal. A térképeken látszik, hogy Hegedüs Sándor terveit csak igen nagy vonalakban követték az új határok, leginkább ott, ahol különösen fontos volt, azaz az etnikailag megosztott területeken. Kiemeljük a Szentgotthárdi járást, ahová – a megyei főmérnök színjelei alapján – végül mind a négy nemzetiség településeiből került néhány.

Az 1849-es alapelvek több tényező miatt is jelentősen megváltoztak, az uralkodói abszolutizmus 1851-ben már tagadta azokat az elveket, miszerint a számbeli többség a politikai döntések meghatározó elve. A nemzeti egyenjogúsítás a formális jogi egyenlőség mellett az esélyegyenlőséget is előrevetíti, ami távol állt a modernizálni kívánt konzervatív politikai eszményektől. Az identitás összetevőinek bonyolultságára az 1850-ben elrendelt

³⁶ Schedius Lajos és Blaschnek Sámuel térképe először 1836-ban jelent meg, az 1847-es kiadási év az ötvenes években is megmaradt. <https://foldabrosz.oszk.hu/terkeptar/magyar-orszag-horvat-tot-dalmat-erdely-orszagok-a-tenger-mellek-katonai-hatarorvidek-foldkepe-egeszten-megvaltoztatott-csillagtani-hatarzatokra-alapitott-es-az-orszag-jelen-allapotanak-megfel/> (Hozzáférés: 2025. március 1.)

³⁷ Közigazgatási határokkal felülnyomva a MNL Vas Vármegyei Levéltárából: <https://maps.hungaricana.hu/hu/MegyeiTerkep/4730/> (Hozzáférés: 2025. március 1.)

népességösszeírás is rávilágított, a nyelvhasználat biztosítását és védelmét a többségi voltra alapozott kollektív igények erősen korlátozhatták.³⁸ Ez a köztisztviselők kiválasztásánál is megfigyelhető, mivel már 1849–50-ben – vélhetően a nemzeti egyenjogúság elvének ellentmondásossága miatt is – a pályázók nemzetiségére nem kérdeztek rá, sokkal fontosabb volt korábbi tapasztalatuk, rátermettségük, nyelvtudásuk.³⁹ A nemzeti egyenjogúsítás helyett végül a birodalom egysége vált fő szemponttá.

A centralizmus irányelve mellett a gyakorlati kivitelezés is számos problémát vetett fel: egyrészt a vegyes lakosságú területeken nehéz volt egymástól elhatárolni a településeket, másrészt a nyelvhasználatot tekintve sem tudták a korábbi ígéreteket valóra váltani, mert az egységes irányítás egységes belső ügykezelési nyelvet követelt meg. A többnyelvű irányítás elviekben kivitelezhető lett volna, de a hiteles fordítók nagyban felduzzasztották volna a köztisztviselők számát, az ügymenet pedig jelentősen lelassul, erre pedig a megfelelő pénzügyi háttér nem állt rendelkezésre. Egyes esetekben az is problémát jelentett, hogy melyik nyelvet használják egy adott területen, milyen valódi igényeket támaszt a lakosság, és milyen feltételeknek tudnak megfelelni a hivatalnokok. A szabadságharc utáni magyarellenes élt hamarosan felváltotta egy sokkal gyakorlatiasabb hozzáállás, aminek eredményeként éppen a vegyes lakosságú területeken érvényesült jobban a német hivatali nyelvhasználat, míg a magyar többségű közigazgatási egységek esetében kompromisszumkészebbek voltak.⁴⁰

A neoabszolútizmusban a nemzeti hovatartozás meghatározó elvként a járási szintre korlátozódott, és csak bizonyos kerületekben érvényesült. Az önkormányzati testületek hiánya sok szempontból okafogyottá tette a nemzetiségek elkülönítését, az etnikai szempontból homogén közigazgatási egységek létrehozását. 1856-ban Bach belügyminiszter az erdélyi országviseleti szerv kapcsán már teljesen megváltozott kormányzati preferenciákról nyilatkozott, ami a nemzetek összeolvadását tűzte ki célul.⁴¹ Az 1860-as években kiadott, Vas vármegyét ábrázoló térképeken már az új alapelvek gyakorlati megvalósulását látjuk. A bemutatott kartográfiai dokumentum, Vas vármegye felülrajzolt közigazgatási térképe így nem tükrözi sem a kiadása évében hozott, sem az 1850-es évek elején tervezett közigazgatási reformokat.

³⁸ Deák Ágnes: „Nemzeti egyenjogúsítás”. *Kormányzati nemzetiségpolitika Magyarországon 1849–1860*, Budapest, Osiris, 2000, 10–11.

³⁹ K. Lengyel Zsolt: Kényszerhaladás. A Bach-korszak magyarországi történetéhez és utóhatásaihoz, *Századok*, 158. évf., 2024/4, 675.

⁴⁰ Deák: „Nemzeti egyenjogúsítás”, 335.

⁴¹ Deák: *Közigazgatási határok*, 1074.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BALOGH Gyula: *Vasvármegye honvédsége 1848–1849-ben*, Szombathely, Seiler Ny., 1895
- BALOGHNÉ LASICS Judit: Statisztikai adatok a Bach-kori Vas megyéről, in Tilcsik György (szerk.): *Előadások Vas megye történetéről II.*, Szombathely, Vas Megyei Levéltár, 1993, 253–264.
- BENDEFY István: Benda Jakab szombathelyi földmérő mérnök (1811–1854), *Catastrum*, 9. évf., 2022/4, 3–12.
- DEÁK Ágnes: Közigazgatási határok és nemzetiségpolitika Magyarországon az 1850-es években, *Századok*, 155. évf., 2021/5, 1055–1075.
- DEÁK Ágnes: „Nemzeti egyenjogúsítás”. *Kormányzati nemzetiségpolitika Magyarországon 1849–1860*, Budapest, Osiris, 2000
- KENEDICH Ágnes: Josephus Kenedics, Vas vármegye hites geometrája, *Vasi honismereti és helytörténeti közlemények*, 1999/3, 52–57.
- FODOR Ferenc: *A magyar térképírás*, 1–3. köt., Budapest, Honvéd Térképészeti Intézet, 1952–1954, 209.
- GRÓF László: 200 éve hunyt el Kenedics József (1756–1809) geometra, az első nyomtatott Vas vármegyei közigazgatási és a szombathelyi egyházmegyei térkép alkotója, *Vasi honismereti és helytörténeti közlemények*, 2009/3, 5–10.
- GRÓF László: Kenedics József Vas vármegye térképe, *Vasi honismereti és helytörténeti közlemények*, 2000/3, 54–57.
- HEGEDÜS Sándor: *Tekintetes Vas vármegyének Szombathelyen újan épített börtönei' s abban felállított javító intézet' története*, Kőszeg, Reichard Ny., 1841.
- K. LENGYEL Zsolt: Kényszerhaladás. A Bach-korszak magyarországi történetéhez és utóhatásaihoz, *Századok*, 158. évf., 2024/4, 665-698.
- KATONA Attila: „A csend helyreállítása” – Vas vármegye megszállása 1849 januárjában, in Tilcsik György (szerk.): *Előadások Vas megye történetéről III.*, Szombathely, Vas Megyei Levéltár, 2000, 413–448.

PAPP József: *Magyarország vármegyei tisztkara a reformkor végétől a kiegyezésig*, Szeged, Belvedere, 2003.

RAUM Frigyes: *A magyarországi földmérők és térképészek fontosabb életrajzi és bibliográfiai adatai*, Budapest, BGTV soksz. Üzeme, 1993.

SCHNEIDER Miklós (szerk.): *Vas vármegye 1835. évi nemesi összeírása*, Szombathely, 1937.

SZÁNTAY Antal: II. József kerületi biztosai, *Századok*, 148. évf., 2014/5, 1171–1185.

TILCSIK György: István főherceg látogatása Szombathelyen 1847. október 1-jén, in Mayer László – Tilcsik György (szerk.): *Előadások Vas megye történetéről VI.*, Szombathely, Vas Megyei Levéltár, 2015, 95–116.

TILCSIK György: Szombathely kereskedelmi szerepe és jelentősége a reformkorban, *Korall*, 2003/11–12., 111–134.

TILCSIK György: Új adatok a szombathelyi polgári olvasótársaság működéséhez 1837–1841., in Mayer László (szerk.): *Előadások Vas megye történetéről VII.*, Szombathely, MNL Vas Megyei Levéltára, 2020, 203–232.

WIRTH Zsuzsanna: A nemesi kisbirtok differenciálódása Vas megyében a XVIII. sz. közepétől a polgári forradalomig, in Kiss Mária (szerk.): *Vas megye múltjából III.*, Szombathely, Vas Megyei Levéltár, 1986, 140–166.

Földkép, *Figyelmező*, 2. évf., 36. szám, 1838. szeptember 4., 576–578.

Athenaeum miatti zajongások. III., *Figyelmező*, 2. évf., 41. szám, 1838. október 9., 701–708.

„S**”: Vas vármegyei javító- és munkaház, *Századunk*, 1. évf., 50. szám., 1838. június 21., 1.

Hódolati nyilatkozat, *Figyelmező*, 2. évf., 13. szám, 1849. február 4., 1.

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI
FORRÁSKÖZLÉSEK

Balázs Andrea

BURKA JÁNOS KELEMEN FERENCES TARTOMÁNYFŐNÖK LEVELEZÉSE A FELOSZLATÁS IDEJÉN
1950 AUGUSZTUS–SZEPTEMBERÉBEN

BEVEZETŐ

A forrásközlésben Burka János Kelemen OFM (1895–1968), a Szűz Máriáról nevezett Ferences Rendtartomány (mariánus) tartományfőnöke részére 1950 augusztusából és szeptemberéből, a magyarországi szerzetesrendek feloszlásának, illetve korlátozásának időszakából, elsősorban rendtársaitól érkező magánleveleiből, valamint rendi és a püspöki karral történt hivatalos leveleiből kaphatunk képet a feloszlás körüli bizonytalan helyzetről és a rendtartomány működésének nehézségeiről.

Burka János Kelemen először 1945-től 1948-ig, majd a rendi káptalanon történt újraválasztása után 1948-tól 1968-ig, egészen haláláig irányította a mariánus rendtartományt. A Szűz Máriáról nevezett Ferences Rendtartomány is áldozatul esett az Elnöki Tanács 1950/34-es törvényerejű rendeletének, mely a magyarországi szerzetesrendeket 1950. szeptember 7-i hatállyal feloszlatta, illetve működésében korlátozta.¹ A magyarországi ferencesek két rendtartománya eltérő elbírálásban részesült. A mariánus rendtartomány, amely az esztergomi Páduai Szent Antal Ferences Gimnáziumot és Kollégiumot 1931-től működtette, a definitórium² döntése alapján, amelyben Burka Kelemen a folytatás mellett szavazott, de a szavazásnál alul maradt, nem folytatta tanító tevékenységét, ezért működését beszüntették. A Kapisztrán Szent János Ferences Rendtartomány azonban korlátozott létszámmal (70 fő, valamint évente két jelölt) és néhány ingatlannal (három rendház, illetve két gimnázium), de működhetett. Mindez annak köszönhető, hogy Nagy Arisztid mariánus tanár nem nyugodott bele a döntésbe, és Luptovics Kolos kapisztránus tartományfőnököt meggyőzte arról, hogy a két gimnáziumot (Esztergom és Szentendre) a Kapisztrán Szent János Ferences Rendtartomány vegye át annak ellenére, hogy ebben az időben a kapisztránusoknak alig néhány középiskolai tanárunk volt. Luptovics Kolos azzal a feltétellel egyezett bele, hogy a mariánusok a kezdeti időszakban biztosítsanak pedagógusokat saját rendtartományukból.³ Burka Kelemennek 1950

¹ Gergely Jenő: *Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek felszámolása Magyarországon*, Budapest, Vigilia Kiadó, 1990, 19.

² Definitórium – tartományi tanács.

³ Varga Imre Kapisztrán OFM: *Iskola a rendben, rend az iskolában: A ferencesek esztergomi gimnáziumának 90 éve rendtörténeti szempontból*, Esztergom, Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium és Kollégium, 2024, 63.

után tartományfőnöki tevékenységét korlátozva, 1951-től, azaz papi engedélyének visszavonásától pedig teljes illegáltságban kellett végeznie, és titokban, az államhatalmi szervek megfigyelése mellett kellett összetartania a rendtartományt.

A vizsgált forrásanyag kilenc levelet tartalmaz az 1950. augusztus 24-től szeptember 30-ig terjedő időszakban. Bár maga a feloszlatastról szóló rendelet 1950. szeptember 7-én jelent meg a Magyar Közlönyben, az ezt megelőző tárgyalások, valamint a már 1948-tól az iskolák államosításával kapcsolatos konfliktusok, 1949-ben az állam és egyház szétválasztása, az egyházi személyek kötelező eskütétele, a szerzetesek elhurcolása, zaklatása már a rendtagok jövőbeli sorsának rendezését tette szükségessé, amely az egyházmegyes papságba, vagy a civil életbe való áttérést is jelenthette. A levelekből tehát közelebbi képet kaphatunk a rendtársak feloszlatast követően kaotikussá vált élethelyzetéről, illetve arról, hogy a megváltozott körülmények között hogyan tudott működni a közösség, hogyan voltak képesek kezelni a változásokat, túlélni a viszontagságokat.

Forrásaink a Magyar Ferences Levéltár anyagából származnak (Fond: VII.01. Conventus Budapest, 5. raktári számon Vegyes iratok 1950., illetve Burka Kelemen hagyatéka), melyben közel 240 db iktatott irat található, a hagyatékban pedig két doboznyi vegyes, rendezetlen irat Burka Kelemtől. A levelek a forrásközlésben nem betűhíven kerültek rögzítésre, hanem a ma használatos helyesírási és nyelvhelyességi szabályokat figyelembe véve javítva, tartalmát tekintve pedig a korabeli jellegzetességeket, a levél írójának egyéni szóhasználatát, sajátosságait megtartva.

A kiválasztott levelek nem csak a státuszbeli megoldásokra fókuszálnak, a megváltozott körülmények lelki aspektusaira is rámutatnak. Jól példázzák azt a szerzetesi közösségeket összetartó erőt, amely az üldöztetés ideje alatt segítette őket a túlélésben, hogy a rendszerváltás után újjáalakulva, hagyományaikat újraélesztve képesek legyenek hivatásuk beteljesítésére és feladataik megvalósítására.

1950. SZEPTEMBER 2-ÁN JÁSZBERÉNYBEN KELT LEVÉL

BURKA KELEMEN TARTOMÁNYFŐNÖK RÉSZÉRE

Az első forrásanyag egy kézzel írott magánlevél P. Burka Kelemen részére valószínűleg a jászberényi ferences kolostorból, ahova 1950 nyarán internálták a különböző szerzetesrendek tagjait. A kolostorba érkezett 35 jezsuita, 2 piarista, valamint nagykanizsai, kiskanizsai, segesdi,

pécsi, salgótarjáni, szécsényi és nagyatádi ferencesek, 3 soproni domonkos, 11 kőszegi verbita, 3 annunciata nővér, 4 pélifyöldszentkereszti szalézi, 2 premontrei szerzetes, 4 szalvátor nővér, 2 békéscsabai kapucinus barát, 9 szobi és piliscsabai lazarista.⁴ Az aláírásból és a későbbi levelezésből, valamint az 1949-es Schematismusból sem vehető ki egyértelműen a levél írójának pontos neve, de a szöveg alapján feltehetően laikus testvérrel beszélhetünk. A laikus szerzetesek további elhelyezése abban volt egyszerűbb és könnyebb a papi szerzetes testvérekével szemben, hogy polgári foglalkozást is űzhettek, tehát számukra nem volt szükség az amúgy is szűkös plébániai helyek biztosítására. A levélben szereplő gimnázium valószínűleg az esztergomi ferences gimnázium lehet, melyet 1931-től a mariánus ferences szerzetesek tartottak fenn és szerzetestanáraik oktattak az intézményben. A szentendrei gimnázium, amely nem volt szerzetesi iskola (rendház sem tartozott hozzá), ferences szerzetesi egyházi iskolává történő alakításáról 1950. augusztus 23-án egyezett csak meg a vallás- és közoktatásügyi minisztérium és a püspöki kar küldöttsége. Ennek ellenére 1950. szeptember 1-én megtörtént a tanévnyitó és az iskola megkezdte működését.

Főtisztelendő Tartományfőnök Atya!

Tisztelettel kérem, ha van rá mód, úgy szíveskedjék a gimnáziumhoz⁵ portásnak beosztani engemet. Ha nem lehet, úgy szíveskedjék megválaszolni, hogy érdemes-e még itt várnom, vagy minél előbb próbáljak elhelyezkedni, mivelhogy nekem nincsen senkim, akitől valami csekélyet is várhatnék.

Tiszteletteljes kézcsókkal:

Jászberény, 1950. szeptember 2. [aláírás]

BARABÁS JÓB LAIKUS TESTVÉR LEVELE BURKA KELEMENNEK H. N., I. N.

A levél, bár nem szerepel rajta sem dátum, sem helység, de Burka Kelemen hagyatékából származik, ezért a szövegből ítélve mindenképpen helyénvaló a forrásközlésben való szerepeltetés. Maga a szerző feltehetően Barabás Jób laikus testvér Nagykanizsáról az 1949-es

⁴ Fr. Varga Kamill OFM: *Szerzetesek Jászberényben*, Jászberény, Jász Helytörténeti Kör Jászapátiak Baráti Egyesülete, 2019, 33–34.

⁵ P. Fekete László András: *A Szentendrei Ferences Gimnázium évkönyve 1950–2000*, Szentendre, Ferences Gimnázium Szentendre, 2000, 17.

Schematismus szerint.⁶ Az a mély és gyermeki hit, amellyel a testvér kéri az atyától a segítséget a rendben való megmaradásra, a szerzetesi és a ferences lelkiesség kordokumentuma.

Főtisztelendő Tartományfőnök Úr! Szeretett Főelőjáró Atyám!

Alattvalói hűséggel és szeretettel köszöntöm, s engedelmet kérem, hogy soraimmal zavarom. A történelem tengelytörést idézett elő azon a szekéren, mely a szeráfi családot boldogan vitte a biztos kikötőbe. Én a szekértartók mellé állok. Engedelmet kérem, hogy odaállhassak. Gyermeki alázattal kérem, hogy engem bármiféleképpen is odaállítani méltóztassék. Jó Főatyám volt az, aki didergő testemet 1932-ben saját köpenyével befödte nekem ajándékozván azt, most kérem szépen mélységes alázattal felszentelt kezeit csókolva, mentse meg lelkemet, mert ha nem, biztos a pusztulása és elvész. Ha a Jóisten ne adja, az utolsó ferences is az országból eltöröltetnék, akkor kérni fogom, hogy valamely országon kívüli kolostor lakója lehessenek. Ha ez nem lehetséges, akkor a kistarcsai internáló táborba vonulok be önként, hogy amennyire erőmből telik, az ottlévő foglyok segítségére legyek. Főtisztelendő Tartományfőnök Atyám. Íme szerényen benyújtom életem programját és bizakodó reménységgel várom, kegyes közbenjáró intézkedését. A Jóisten megáldja érte, mely jót értem művel és én továbbra is hálás alattvalója Szt. Ferenc Atyánkban a legkisebb jótestvérkéje maradok.

Jób testvér

1950. AUGUSZTUS 24-ÉN PESTERZSÉBETEN KELT LEVÉL KÁTAI RAYMUND GÉZÁTÓL⁷

SCHROTTY PÁL RÉSZÉRE

Káta Raymund Géza esztergomi növendék, a Szűz Máriáról nevezett Ferences Rendtartomány tagja, levelében kéri egyházmegyei állományba való vételét. Schrotty Pálnak⁸ címezte a levelet, aki korábban a Kapisztrán Szent János Ferences Rendtartomány tartományfőnöke volt, majd 1950-től az állammal való kapcsolattartásért felelt, képviselve a ferenceseket. 1950-ben tagja

⁶ Barabás Jób 1912-ben született, és a szöveg alapján 20 évesen találkozott a ferencességgel és Burka Kelemennel. 1939-ben lépett be a ferences rendbe, 1941-ben lett egyszerű, majd 1944-ben örökfogadalmas. *Schematismus Provinciae Sanctae Mariae in Hungaria*, Budapest, Ordinis Fratrum Minorum S.P.N. Francisci, 1949, 61.

⁷ Káta Raymund Géza esztergomi növendék 1931-ben született, 1947-ben lépett be a ferences rendbe és 1948-ban tette le első fogadalmát a mariánusoknál (*Schematismus Provinciae Sanctae Mariae in Hungaria*, 77.)

⁸ Schrotty Pál OFM (1886–1960) 1940–1948-is a Kapisztrán Szent János Ferences Rendtartomány tartományfőnöke, 1950-től az állammal tárgyaló egyházi delegáció tagja. Magyar Katolikus Lexikon, Budapest, Szent István Társulat, Budapest, 2010, <https://lexikon.katolikus.hu/S/Schrotty.html> (Letöltés: 2025. április 12.)

volt annak a paritásos bizottságnak, amely az állami hatóságokkal történő tárgyalások következtében a ferenceseknek kivívhatta a fennmaradás jogát. A ferenceseket érintő hivatalos ügyekben ezután is ő képviselte a rendet, de a mariánus rendtartományt érintő belső ügyekben a döntés továbbra is a tartományfőnök, illetve a definitórium feladata maradt.

Főtisztelendő Generális Delegátus⁹ Atya O.F.M.

Alulírott Kátai Raymund Géza a Szűz Máriáról nevezett ferences rendtartomány egyszerű fogadalmas tagja, azzal a kéréssel fordulok a főtisztelendő Generális Delegátus Atyához, hogy egyszerű fogadalmam alól a felmentést megadni szíveskedjék. Kérésemnek oka, hogy a további ferences életre nem érzek magamban hivatást és így a világi papokhoz vágyakoztam. Felvételi kéréssel folyamatban a váci megyéspüspök úrhoz, aki kérésemet teljesítette és kegyeskedett kispapjai közé felvenni. Kérésem még egyszeri megisméltésében maradok mély tisztelettel.

Kátai Raymund Géza

Pestszenterzsébet 1950. augusztus 24.

1950. AUGUSZTUS 26-I KELTEZÉSSSEL SCHROTTY PÁL DELEGÁTUS GENERÁLIS LEVELE BURKA KELEMEN MARIÁNUS TARTOMÁNYFŐNÖKNEK KÁTAI RAYMUND GÉZA KÉRELME NEK ÜGYÉBEN

A hivatalos levél P. Schrotty Pál delegátus generálistól származik, aki értesíti Burka Kelemen tartományfőnököt Kátai Raymund Géza egyházmegyes papságba való átkéréséről. Mivel a magyar ferenceseket érintő hivatalos ügyekben csak az állam felé, valamint külföldön képviselte Schrotty Pál a két rendtartományt, a mariánusok belső ügyeiben továbbra is Burka Kelemennek, valamint a mariánus definitóriumnak kellett eljárnia.

⁹ Generalis Delegatus: általános küldött, aki a magyarországi ferenceseket képviselte a Kúria előtt.

Delegatus Generalis Extraordinarius O.F.M.

IM Hungaria, Budapest, II. Margit-körút 23.

Főtisztelendő Provinciális Atya!

Kátai Rajmund Géza klerikus testvér Főtisztelendőséged Provinciájának tagja f. hó 24-én kelt levelében, mit közvetlen hozzám intézett, fogadalmi alól fölmentését kérte. Kérelmének megokolásául írja, hogy a további ferences életre hivatást nem érez, de mint világi pap a váci egyházmegyébe nyert felvételt. Mellékelten megküldöm fogadalmi alóli felmentését szíves tudomásul vétel és intézkedés végett Főtisztelendő Provinciális Atyának. Hathatós imáit kérve sok szeretettel:

Budapest, 1950. aug. 26.

Fr. Schrotty Pál ofm

Delegatus Generalis in Hungaria

1950. SZEPTEMBER 5-ÉN VESZPRÉMBEN KELT LEVÉL P. SCHEIRICH BONAVENTURA¹⁰

VESZPRÉMI VOLT MINISZTER PROVINCIALIS LEVELE BURKA KELEMENNEK

Bonaventura, akit 1903-ban szenteltek pappá, már az idősebb korosztályhoz tartozott 1880-as születésével. Levelében lemond az állami ellátásról, mivel megkapja a megélhetéséhez szükséges juttatást és szeretné folytatni lelkeszi tevékenységét, vagy bármilyen formában, de az egyházmegye szolgálatában szeretne maradni előrehaladott kora ellenére. A pannonhalmi szociális otthonba 1952-ben került és ott élt egészen haláláig.

¹⁰ P. Scheirich György Bonaventúra (1880-1964) 1897-ben öltözött be. 1898-ban tett egyszerű fogadalmat, 1902-ben örökfogadalmat, 1903 szentelték pappá, 1903-ban Szombathelyen hitszónok, 1904-ben Nagyszombaton a növendékek magisztere és filozófiai lektor. 1905-ben Pozsonyban a növendékek magisztere és teológiai lektor. 1907-ben Esztergomban házfőnök, 1909- től 1915-ig rendtartományi definitör, majd 1916-ban Budapesten házfőnök. 1918-tól másodszer is rendtartományi definitör. 1921-től a tartományfőnök helyettese, 1924-től harmadszor is definitör, 1927-ban Szombathelyen házfőnök, 1930-ban másodszer is tartományfőnök-helyettes és teológiai lektor. 1933-tól Budapesten tartományfőnök. 1939-ban Szombathelyen teológiai lektor, morális tanár. 1940-ben a Kapisztrán Szent János Rendtartomány vizitátora. 1942-ben Veszprémben házfőnök és hitszónok. 1952-ben került Pannonhalmára. Csány Péter: Pannonhalma mariánus ferencesei, *Magyar Kurír*, 2016. március 11., <https://www.magyarurir.hu/hirek/pannonhalma-marianus-ferencesei> (Letöltés: 2025. 04. 12.)

Pax et Bonum, Veszprém, 1950. szeptember 5.

Főtisztelendő Tartományfőnök Atya!

A Püspök úr jóvoltából már egy éve kongruát¹¹ élvezek és ezt továbbra is megkapom azt egyházmegyei alkalmazás címén, ennek alapján az állami ellátásra nem tartok igényt. Ha sikerül maradok, mind a rendi templom lelkésze, legrosszabb esetben az egyházmegye rendelkezésére leszek. Mindebben remélem, Főtisztelendő Tartományfőnök Atya jóváhagyását és engedélyezését. Hódoló tisztelettel kezét csókolva imát kérek és ígérek.

P. Scheirich

1950. SZEPTEMBER 2-ÁN BADACSONYTOMAJON KELT LEVÉL P. JENŐTŐL

BURKA KELEMEN RÉSZÉRE

A Schematismusban három Jenő szerepel, de a levél írója korát és rendi nevét figyelembe véve valószínűleg Királyfalvi József Jenő lehetett. Az 1949-ben pappá szentelt Lenner Jenő Arkangyalt (1924–1990) és a harmincas évei végén járó Szentgyörgyi Jenő Fr. Hermenegild laikus testvért (1912-ben született) a fentiek figyelembevételével elvethetjük. P. Királyfalvi Jenő ekkor már 61 évesen a nagykanizsai kolostor korábbi lakójaként írhatta a levelet Burka Kelemennek.

Főtisztelendő Kedves Tartományfőnök Atya!

Szeptember 1-én dátumozott kedves lapját 2-án kaptam meg. Nagyon lehangolt a tartalma. Nem szeretnék Gödöllőre menni, zárdában, zárdáink egyikében szeretnék élni. Nem tudok civilként élni, kegyeskedjék odahatni, hogy a zárdába visszakerüljek. Pénzbelileg a segélyt kérem kezeimhez juttatni, unokanővéremnél vagyok Szombathelyen, aki szintén nyugdíjból él, s ígéretet adott, hogy a nekem juttatott segélyből eltart. Írtam a prépost úrnak, válaszát mellékelem. Szeptember 10-ig itt maradok, aztán Szombathelyre utazom vissza unokanővéremhez. Ismételve kérem

¹¹ Kongrua: a lelkipásztorkodó papság ellátására szolgál abban az esetben, ha a lelkipásztori hivatallal nem jár együtt javadalmazás. 1950. augusztus 30-i megállapodás külön pontja rendelkezett a Magyar Népköztársaság által a katolikus egyháznak folyósított összegről.

Magyar Katolikus Lexikon, <https://lexikon.katolikus.hu/K/kongrua.html> (Letöltés: 2025. április 12.)

kedves főtisztelendő Tartományfőnök Atyám szerető gondoskodását zárdába való visszajutásom végett. Felszentelt kezeit csókolva marad:

P. Jenő

Badacsonytomaj, 244.

Csak levelezőlapot kaptam, amit jelezni tetszett nem kaptam.

1950. SZEPTEMBER 4-ÉN VESZPRÉMBEN KELT LEVÉL HÁRSLIGETHY-VINKOVITS VIKTOR¹² VOLT
PROVINCIALISTÓL BURKA KELEMENNEK

Hársligethy-Vinkovits Viktor guardián és volt miniszter provinciális 1880-ban született, így életkorára való tekintettel valójában nyugdíjba vonulását kéri, hogy helyet biztosítson a fiataloknak a kényszerhelyzetben. Ezután Esztergomba került, ahol 1973. szeptember 4-ig, egészen haláláig élt.

Főtisztelendő P. Miniszter Provinciális!

Tisztelettel jelzem, hogy részemről igénybe óhajtom venni a 60 éven felüliek részére kilátásba helyezett gondozást. Így is helyet akarok biztosítani a fiataloknak. P. Bónis külön jelzi.¹³ Mi megvagyunk mind. Két piarista főigazgató lakik még nálunk. Szerény imáinkat ígérjük.

Veszprém, 1950. szeptember 4. kisia, Fr. Hársligety Viktor

¹² Hársligety-Vinkovits Viktor (1880-1993) a délvidéki Szent László Provinciában lett szerzetes, majd annak megszűnésekor a Mariana Provinciában folytatta növendékként. 1903-ban szentelték pappá, 1904-től Malackán a magiszter társa, majd 198-1919-ig a klerikusok magisztere. 1927-1933-ig, majd 1939-1942-ig provinciális 1945-től gvardián Zalaegerszegen. A felosztatás után Esztergomban élt egészen haláláig. (Varga Kamill 39.)

¹³ P. Bónis Lajos Arkangyal a Szent István erdélyi ferences rendtartomány tagja volt. 1937-től 1945-ig az USA-ban szolgált a kusztdiában, majd hazatért. 1954-ben ítélték életfogytiglani börtönre, 1964. június 9-től haláláig, július 25-ig Pannonhalmán élt. Dudás Róbert: *Magyar katolikus papok Észak-Amerikában*, Budapest, METEM, 2020, 54.

1950. SZEPTEMBER 30-ÁN VALÓSZÍNŰLEG VESZPRÉMBŐL P. GYŐZŐ, AZAZ HÁRSLIGETHY-
VINKOVITS VIKTOR LEVELE BURKA KELEMENHEZ

A levél szintén Fr. Hársligethy-Vinkovits Viktortól származik, ugyanis 1898-ban a rendi reform miatt megszűnő délvidéki Szent László Provinciából érkezett a Mariana Provinciába.

Béke és Áldás! Főtisztelendő Miniszter Provinciális Atyám!

Keresztlevelem nincs. Névmagyarosításkor a fővárosnál maradt. Újat szerezni lassú dolog, mert születéshelyem – Zala megye déli része – jelenleg Jugoszlávia. Ha megkapom, azonnal küldöm. Születtem 1880. dec. 10-én, Hársliget községben, Zala megyében. A templomlelkészség igényli a kolostor egy részét, mint ezt a templom kinevezett igazgatója, P. Mihály Aberhardt főigazgatónkkal küldött levelében részletesen jelezte. Legyen Főatyánk ekörül segítségünkre, hisz jól tetszik ismerni a kolostort. Ha a küldött részletezés nem elég, kérjük azt jelezni. Költözködésemet illetően – bár Esztergom kedves előttem – jó lenne későbbre halasztani, mert a személyzet a helyhez van nőve. Senki sem bánt bennünket. Három öreg piarista is van nálunk. Eberhardt, Gombos, Pintér. Háborgatók azonban voltak, leltározók, a minisztérium, a katonák részéről. A napirendből mitsem engedünk. Az állami kegydíjat tehát egyelőre ide kérjük, hacsak Főatyám másképp nem látja jónak. Esztergomba talán a maximumot küldenék. Sok-sok megemlékezést ígérek.

1950. szeptember 30.

fia, P. Győző

1950. SZEPTEMBER 3-ÁN ÖTVÖSKÖNYIBŐL TÖRZSÖK IGNÁC LEVELE BURKA KELEMENNEK

P. Törzsök Ignác (1884-1967) a nagyatádi kolostor lakója volt 1949-ben. Az ötvöskényi plébániai szolgálatot az 1949-es Schematismus is említi.

Főtisztelendő Atyám!

Mint méltóztatik tudni, önálló államsegélyes lelkész vagyok, mint ilyet hagytak itt a többiek elvitele után. Ameddig lehet, működési helyemben óhajtok maradni. Tehát kegydíjra egyelőre nem számítok. Ha rendi ruhában nem járhatok, nagyon kérem Főatyámat, a püspök úrnál ruhacserémet, illetve felvételemet elintézni.

Ötvöskónyi, 1950. szeptember 3.

Mély tisztelettel,

Törzsök Ignác

BIBLIOGRÁFIA

Irodalomjegyzék

DUDÁS Róbert: *Magyar katolikus papok Észak-Amerikában*, Budapest, METEM, 2020.

P. FEKETE László András: *A Szentendrei Ferences Gimnázium évkönyve 1950-2000*, Szentendre, Ferences Gimnázium Szentendre, 2000.

GERGELY Jenő: *Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek felszámolása Magyarországon*, Budapest, Vigilia Kiadó, 1990.

VARGA Imre Kapisztrán OFM: *Iskola a rendben, rend az iskolában. A ferencesek esztergomi gimnáziumának 90 éve rendtörténeti szempontból*, Esztergom, Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium és Kollégium, 2024.

VARGA Kamill OFM, Fr.: *Szerzetesek Jászberényben*, Jászberény, Jász Helytörténeti Kör Jászapátiak Baráti Egyesülete, 2019.

Schematismus Provinciae Sanctae Mariae in Hungaria, Budapest, Ordinis Fratrum Minorum S.P.N. Francisci, 1949.

Online források

CSÁNY Péter: Pannonhalma mariánus ferencesei, *Magyar Kurír*, 2016. március 11.
<https://www.magyarKurir.hu/hirek/pannonhalma-marianus-ferencesei>

Magyar Katolikus Lexikon, Budapest, Szent István Társulat, 2010.

<https://lexikon.katolikus.hu/>

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI ESSZÉK

Berta Kristóf

„LÁTTAM AZ ELNYOMOTTAK KÖNNYEIT, AKIKNEK NINCS VIGASZTALÓJUK”¹

– A HÁBORÚS ERŐSZAKRÓL

Hadtörténetírásunk az elmúlt évtizedekben jelentős mértékben nélkülözötte a háborús események vizsgálata során az egyes emberek megértésére irányuló törekvést. Tette ezt egyrészt talán azért, mert „irtózott” az úgynevezett angolszász hadtörténetírás sodró, de időnként pongyolának tekintett megfogalmazásaitól. Másrészt az is lehet az ok, hogy hadtörténetírásunk sokáig katonatudósok „kezeiben” volt, akik feszesen és jórészt a harcászati, hadműveleti szabályszerűségeik nyomán igyekeztek feltárni a múlt harci eseményeit. Ily módon a vizsgált hadműveletek úgy jelenhetnek meg előttünk, mint terepasztalon lejátszott harci játék, ahol az egyik (kék), vagy a másik (piros) fél „birtokba vesz” egy-egy települést, vagy „felszámolja” az ellenség ellenállását ilyen vagy olyan magaslatokon, vagy fontos átkelők közelében. A dolog kiélezettebbé válik, amint ismerős helynevekkel helyettesítjük be az adott „települést”, „magaslatot”, „átkelőt” és még inkább, ha a megsejtjük, hogy mi rejlik az ellenállás felszámolása mögött. El kellene tehát siratnunk minden hősi halottat, vagy a háborúban elfásult összes gazembert, vagy szegény lelket, akit a semmiből váratlanul agyonvágott az akna vagy lekaszált egy tetszőleges fegyverből leadott sorozat? Semmiképpen sem. Erről Németh László idevágó sorai jutnak eszünkbe, melyek szerint „Tele van ez a világ földomlásokkal, skalpoló átviteli szíjakkal, bombákkal, merényletekkel... Milyen kísérteties dolog ennyi izgalom, örültség, indulat fölött egy nyugodt kapavágás.”²

Szükséges volna nem csupán szenvtelenül vizsgálnunk a háborús eseményeket, hanem bizonyára hasznos volna, ha törekednénk arra, hogy megértsük az emberi motivációkat, döntéseket. Hiszen a háború is csak olyan, mint az élet; ahogyan José Ortega y Gasset fogalmaz: „Feladat az élet. És az életet alkotó feladatokban nem az a legsúlyosabb, hogy végre kell hajtani őket, hanem – bizonyos értelemben – ennek épp az ellenkezője, vagyis az, hogy mindig kénytelenek vagyunk tenni valamit (...)”³ – Háborús körülmények között a döntéskényszer értelemszerűen kiélezettebb, ezért a „mit tegyünk?” kérdésre lehetőleg minél hamarabb, vagy minél átgondoltabban kell válaszolnunk. A cselekvő ember tehát aktívan jelen van, és félrevezető lenne, ha csupán az úgynevezett magasabbegységek és (különböző szintű)

¹ Préd 4,1

² Németh László: *Európai utas*, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1973, 624.

³ José Ortega y Gasset: *Két történelmi esszé*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1983, 147.

alárendeltjeik harctevékenységéről beszélünk, figyelmen kívül hagyva ezáltal az emberi tényezőt.

A fenti tételmondatot árnyalják azok az újabb történeti munkák, amelyekben a szerzők a korábnál már nagyobb teret engednek a résztvevők visszaemlékezéseinek. Mindez talán annak is köszönhető, hogy a mikrotörténelmi feldolgozás és a személyes motiváció megértésének igénye fokozatosan nálunk is tért nyer.

A visszaemlékezés, levél vagy kortárs harctudósítás némileg hasonlatos a fényképhez, amely elénk hozza azokat a körülményeket, helyszíneket, embereket, amelyeket már elképzelni sem tudunk. A látvány és tapasztalat leírásán kívül – a fényképet meghaladóan – azonban a személyes visszaemlékezések következtetni engednek a lélek rezdüléseire is, és megmutatják azt is, hogy a harcoló feleken kívül a szenvedő lakosság miképpen érzékeli az eseményeket. Naivitás lenne azt gondolni, hogy a lövészárkokban küzdő harcos szemén keresztül be lehet mutatni a háborút. A retina befogadóképessége korlátolt, nem írhatjuk le a háborút csak az egyes emberek élményei alapján, hiszen a háború a lövészárkok mellett ott dúl a megfigyelőállásokban, a harcálláspontokon, de megtaláljuk az általános iskolában, a napilapok hasábjain és a parlamenti felszólalásokban is. Horváth Dezső *A tizedik ember* című munkájában erről ekképp ír: „Ahány ember, annyi dráma, nem tudni hány fölvonásban. Van, aki ki tud bújni mind alól, és komédiára fordítja, de sokan vannak, akik előtt elsötétül a világ, mert tragédiára érzékenyítette őket ez a század.”⁴

Jó példa erre Magyary Zoltán és feleségének búcsúlevele, amelyben egyszerre látjuk a személyes motivációkat, egy falu szovjet megszállását, és némi kutatással képet kaphatunk arról is, hogy milyen állapotban lehetett egy olyan szovjet alakulat, amely a magyarországi hadműveletek legkeményebb ütközeteit harcolta végig az elmúlt hat hónapban. Ez a tény felmenti őket az elkövetett kegyetlenségektől? Egyáltalán nem. De legalább megérthetjük, hogy komolyabb oka volt ezeknek, mint ahogy első látásra gondolnánk. Mindezek után Ivo Andrićsal együtt feltehetjük a kérdést: „Hogyan lehet leírni azt a hullámozást az emberekben, amely a néma állati félelemtől az öngyilkos lelkesedésig terjedt a vérontás és alattomos fosztogatás legalacsonyabb ösztönétől a szent áldozathozatal legmagasabb vállalásáig, melyben az ember fölülmúlja önmagát, s egy pillanatra más törvények szerint élő, magasabb világok szféráit érinti.”⁵

⁴ Horváth Dezső: *A tizedik ember*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1985, 261.

⁵ Ivo Andrić: *Híd a Drinán*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1973, 302.

Az egyes ember tehát formálója lehet az eseményeknek, akár öngyilkos lelkesedésével, akár alattomoságával, de hasonlóképpen tétlenségével és néma tűrésével is. A harci eseményekről szóló jelentésekből vagy a hadműveleti összefoglalókból jól látszik, hogy a harcok eredményességét befolyásoló elsődleges tényezőkön kívül mik azok, amelyeket ugyancsak érdemes figyelembe venni. A csapatok létszáma, felszereltsége, összetétele mellett, ha lehetséges, számba kell venni a terepviszonyokat, az időjárást és az események alakítására alkalmas embereket is. Egy kedvezővé „átmaszkírozott” jelentés, vagy a másokat is magával ragadó állhatatos harc képes a helyi jellegű ütközetek végeredményére befolyást gyakorolni.

Lám, a terepasztal színeket, vertikális irányú kiterjedést kapott, a birtokba vett településekre lakosság került, (talán rokonaink?) az „ellenség”, illetve a „saját csapatok” kategóriába pedig emberi tulajdonságokkal felruházott, folyton fokozott döntéshelyzetben őrlődő egyének kerültek! Előbbieket meg kell mászni, vagy át kell kelni rajtuk. Azokra ott rászakad a pince, agyonlövik őket, vagy megmérgezik magukat, emezek meg harcolnak, rabolnak, menekülnek, „hozzáfognak, hogy megássák közös sírjukat”, vagy próbálnak a megszokott működés szerint viselkedni.

Ha szeretnénk bemutatni egy térség harci eseményeit – akármennyire is az összefegyvernemi harc kerül a fókuszba –, nem tekinthetünk el attól, hogy az elérhető források tükrében szemügyre vegyük azokat a tényezőket, amelyek befolyással lehettek az ismert végeredményre. Ezzel sem nyerhetjük meg az elvesztett háborúkat, de közelebb kerülhetünk a hadakozó ember megértéséhez.

Borsos Mátyás

APAFI MIHÁLY URALKODÁSÁNAK ELSŐ ÉVEI A TÖRTÉNÉS MÉRLEGÉN

1673-ban Kolozsváron magyarul is megjelent Markus Friedrich Wendelin, egy német református teológus 1634-ben írt munkája. A könyv a maga nemében igazi ritkaság, különlegességét azonban nem a szerzője, nem is a tartalma, de még csak nem is az utólete adja. Sokkal érdekesebb számunkra a fordító személye. Ő ugyanis nem más, mint az akkor már uralkodásának tizenkettedik évében járó erdélyi fejedelem, Apafi Mihály. A művet pedig még izgalmasabbá teszi az uralkodó által írt előljáró beszéd. A prédikátor könyvének mintájára felépített szöveg elején a boldogságról értekezik. Kiábrándultan veti el a bölcsességet, a dicsőséget, a gazdagságot és sok minden más mellett a hatalmat is. Mondanivalóját ugyan a Bibliából meríti, szavai mögött mégis érezhető személyes csalódottsága, lelki vívódása. Életútjának ismeretében ezen nem is csodálkozhatunk.

Apafi Mihály 1632-ben született. II. Rákóczi György 1657-es lengyelországi hadjáratában ő is tatár fogságba került, ahonnan csak közel hároméves raboskodás után szabadult. Erdélyben eközben óriási változások zajlottak le. Mivel a Porta nem tudta Rákóczit megfosztani hatalmától, kétszer indított hadjáratot a Fejedelemség ellen. 1658-ban Jenőt és Karánsebes vidékét, 1660-ban pedig Váradot kebelezte be. Ugyanebben az évben Szászfenesnél Rákóczi György halálos sebet kapott, ám hívei gyorsan fejedelmükké választották korábbi generálisát, Kemény Jánost, aki a következő évben elfogta és megölette a törökök által még korábban fejedelemmé tett Barcsay Ákost. A válasz azonban most sem maradt el. Kösze Ali pasa vezetésével ismét oszmán hadak nyomultak be az országba. Kemény Jánost ugyan elkergették, azonban a törököknek szükségük volt valakire Barcsay helyére. Ali pasa figyelme ekkor terelődött Apafi Mihályra. Az erdélyi nemes ebesfalvi kastélyából, első gyermeke születése közben vitette Marosvásárhelyre, ahol 1661. szeptember 14-én a rendek megjelent tagjai fejedelemmé választották. Uralma azonban eléggé ingatag volt. Rajta kívül volt egy másik fejedelem is, aki ráadásul maga mögött tudhatta az ország elitjének a nagy részét. Apafit ezzel szemben csupán néhány köznemes támogatta.

1662 januárjában azonban újabb fordulatot vettek az események. Kemény János holtan maradt a nagyszőlősi csataterén, és bár hívei fiát, Kemény Simont fővezérükké választották, helyzetük reménytelenségét nemsokára kénytelenek voltak belátni, és két éven belül valamennyien behódoltak az új fejedelemnek. Apafi Mihály tehát megkezdhette uralkodását.

Megcsonkított országa azonban romokban hevert, ráadásul az oszmánok által büntetésből felemelt adó kifizetése évről évre óriási problémát okozott, miközben családok tömegei igyekeztek tatár rabságban lévő tagjaik váltságdíját összegyűjteni. Tovább bonyolította a dolgot, hogy 1661 óta Erdély északnyugati részének főbb váraiban császári katonaság állomásozott. A Várad körül ekkoriban kiépülő új török vilajet pedig agresszívan terjeszkedett kelet felé, katonái egészen Désig hódoltattak.

1663-ban az események újabb fordulatot vettek. Köprülüzáde Fázil Ahmed nagyvezír megtámadta a Habsburg Birodalmat. Erdély ennek a háborúnak egy különleges résztvevője lett. Területén ugyan nem zajlottak komolyabb harci cselekmények, és csapatai sem vettek részt nagyobb hadműveletekben, a háborút lezáró vasvári békének mégis közel fele érintette. Apafi Mihály ugyan el tudta érni, hogy seregei otthon maradhassanak, személyesen mégis meg kellett jelennie a nagyvezír előtt Érsekújvár falai alatt. Köprülüzáde Fázil Ahmed ugyanis be akarta hódoltatni a Magyar Királyságot. Az erdélyi fejedelemnek ebben kellett részt vennie. Közben minden erejével igyekezett megoldani országa legégetőbb problémáit. Megpróbálta elérni, hogy az oszmán–erdélyi határvonal kérdését békés úton rendezzék, illetve, a Portának fizetendő éves adót szállítsák le a régi összegre. Miután egyértelművé vált, hogy ez az út járhatatlan, felvette a diplomáciai kapcsolatot Béccsel, természetesen titokban. Azt szeretne volna elérni, hogy a háború céljai közé, majd a békeokmányba a Habsburgok révén kerüljenek bele az említett ügyek is, de ebbéli reményeiben is csalatkoznia kellett. Az 1664. augusztus 10-én titokban megkötött, szeptemberben nyilvánosságra hozott vasvári béke ugyanis sem a határról, sem az adóról nem rendelkezett. Erdély végleg elvesztette területének közel egynegyedét, egyik legnagyobb városát, Váradot, legfontosabb kereskedelmi útvonalát, valamint gabonatermő vidékeinek többségét.

Közben azonban több eredményt is elért. A nagyvezír a hódoltatásban való részvétel miatt a még 1658-ban a fejedelemségre kiszabott 500 000 tallér hadisarcból a hátra lévő részt, azaz nagyjából a felét elengedte. A fejedelemnek továbbá seregeivel sem 1663-ban, sem 1664-ben nem kellett részt vennie a háborúban. 1664 elején a székelyhídi és a kolozsvári német őrségek átállásával két fontos vár jutott a birtokába. Elkezdődhetett egy új végvári vonal megszervezése. Kolozsvár birtokbavételével egyidejűleg erdélyi katonák visszafordulásra kényszerítettek egy hódoltató török csapatot, de még fegyveres összecsapás nélkül. Július végén viszont a város őrsége már tényleges harc során szabadította ki a fogságba vetett kajántói lakosokat. Ezzel a korábbiaknál sokkal kedvezőbb helyzet alakult ki, ám az ügyet véglegesen nem tudta

megoldani. Gyakorlatilag Apafi Mihály uralkodásának a későbbiekben is az egyik központi kérdése maradt a határvédelem.

Erdély korábbi állapotát nem tudta visszaállítani. Országáa a korábbiaknál kisebb, gyengébb és kiszolgáltatottabb lett. Ennek hátterében elsősorban nem Apafi Mihály személyes kvalitásai, hanem az Oszmán Birodalom külpolitikájának megváltozása, illetve ezáltal a vazallusaihoz fűződő viszonyának átalakulása áll. Korábban a birodalom, leszámítva egy Lengyelország elleni hadjárat rövid epizódját, rendkívül hosszú háborúkat vívott Perzsia, illetve 1645-től Velence ellen. Távoli hadszíntereken kötötte le magát, ez pedig lehetővé tette vazallusai számára, hogy valamivel szabadabb külpolitikát alakítsanak ki. A 17. század első felében a Krími Kánság önálló diplomáciát folytatott, fegyveres segítséget adott hol a lengyeleknek, hol az oroszoknak, hol a lázadó kozákoknak, valamint adóztatta Lengyelország és Oroszország mellett Moldvát és Havasalföldet is. Utóbbiakra az Erdélyi Fejedelemség is igyekezett kiterjeszteni a befolyását, ezért a két állam viszonylag gyorsan egymás vetélytársává vált a térségben. Bethlen Gábor és I. Rákóczi György az oszmánok mellett a Habsburgok szorongatott helyzetét is kihasználhatták, akiket szintén egy elhúzódó konfliktus, nevezetesen a harminc éves háború kötött le. Ezért tudtak hadjáratokat vezetni a Magyar Királyság területére, és így lett Erdély az európai nagypolitika elismert tagja. A század közepén azonban minden megváltozott. IV. Mehmed szultán és a Köprülü nagyvezírek újra feltámasztották a dzsihad és a hódító szultánok szellemét. Újra nyugati, később északi irányú terjeszkedésbe kezdtek. Emellett a vazallusaikat is szorosabb függésbe kívánták vonni. Már az Erdély elleni durva fellépés is ezt sugallta, az 1663-as hadjárat pedig ennek lett a fontos állomása. A nagyvezír ugyanis többször megalázó helyzetbe hozta a két román vajdát és az apja helyett megjelent kánfit. A háború után az árulással gyanúsított, illetve a nagyvezír előtt meg nem jelenő havasalföldi vajdát, valamint a hadjáraton részt nem vevő krími kánt is letette tisztségükből. A Krími Kánság történetében nagyjából ekkortól mutatható ki egyértelműen a markánsabb alávetettség korszaka. Ebben a kontextusban az erdélyi fejedelem által elért részsikerek sem lebecsülendők.

A kortársak nem látták, vagy nem voltak hajlandók megérteni ezeket a változásokat. A fejedelemmel szemben irreális elvárásokat támasztottak, miközben a rendek Apafi Mihály uralkodásának kezdete óta törekedtek a fejedelmi hatalom visszaszorítására. Nagyobb részesedést kértek maguknak a hatalomból, miközben számonkérték a fejedelmen, hogy nem kormányoz elég erős kézzel. A külpolitikai kudarcok okát a fejedelem alkalmatlanságában látták, miközben egyre többször hasonlították össze személyét a korábbi uralkodókkal,

elsősorban Bethlen Gáborral. Apafi Mihály a későbbiekben, amennyire lehetett, újjáépítette országát. A művelt fejedelem a tudományos életet kiemelten támogatta. Korlátozott mozgásterű országában másra nem is nagyon maradt lehetősége, ebben pedig kétségtelen sikereket ért el. Hosszú, majdnem három évtizedes uralma során ennek ellenére mindvégig azt érezhette, hogy nem tud megfelelni alattvalói elvárásainak. Közben egy fia kivételével összes gyermekét, majd szeretett feleségét is eltemette. Uralkodása alatt az ország elitje örökös pártharcokba merült, melyek többször tragédiákba torkolltak. Ezekben a fejedelem is felelős volt, s mindez maradandó nyomokat hagyott a lelkiismeretén. Uralkodása végére valóban búskomor, zárkózott lett, miközben az alkohol rabjává vált. Legismertebb jellemzései mind ebből a kései korszakból származnak, az utókor pedig hajlamos volt ezt a kései képet rávetíteni teljes életére. Uralkodásának elején azonban egyáltalán nem ilyen volt. Kényszerű hatalomra jutása után igen aktívan lépett fel országa védelmében. Sikeresen akadályozta I. Lipót terjeszkedését, miközben a Portától is sikerült bizonyos engedményeket kicsikarnia. Az idő kerekét azonban nem lehetett visszafordítani, a régi dicsőséget nem lehet visszaállítani. Új idők jöttek, új kihívásokkal.

Gonda Gyöngyvér
A VASLÁNCOK SÚLYA ALATT

Az 1848–49. évi szabadságharc leverését követően a győztes Ausztria kemény megtorlást alkalmazott az események résztvevőivel szemben. Október 6. a nap, mely a kegyetlen megtorlás emlékeként vonult be a magyar történelembe. 1849-ben ezen a napon végezték ki Aradon a tizenhárom honvédtisztet. Petőfi *Talpra magyar* c. költeménye utolsó versszakának két sora tényleg valóra vált, hiszen a mai napig szinte áldó imádság mellett mondják el szent neveiket.

A kivégzés mellett más formája is létezett a megtorlásnak. Ennek egyik fajtája volt a várfogság. Ez számított a kivégzést követő legsúlyosabb büntetési formának. Gyakori volt, hogy kegyelemből a kivégzés helyett várfogságra változtatták az ítéletet. A várfogságra ítélték száma több ezerre becsülhető. A büntetés letöltése néhány hónaptól akár 20 évig is terjedhetett. Szerencsére nem volt példa arra, hogy valaki letöltött 20, vagy akár 15 évet. Az elítéltek nagy részének büntetését amnesztiával csökkentették, ezért hamarabb szabadulhattak. Nem kellett nagy bünt elkövetni ahhoz, hogy valakit néhány év várfogságra ítéljenek. Elég volt, ha az illető szobája falán Kossuth Lajos képe függött, vagy a fiókjában forradalmi iratokat, verseket találtak. Egyes személyeket a nemzeti zászló birtoklásáért vagy az uralkodócsalád szidalmazásáért ítélték el.

A megtorlás már 1849 januárjában kezdetét vette, azonban az utolsó várfogságra ítélt rab 1858-ban szabadult. A szabadságharc leverését követően az erődítmények nagy részét várbörtönként használták pl. Komáromot, Aradot, Munkácsot, Lipótvárat, Péterváradot stb. A várbörtönt a várparancsnok irányította, akik közül néhányan részt vettek a szabadságharcban is, mint Komárom erődjének parancsnoka, Balthasar Simunich altábornagy. A börtönökre egységes szabályzat vonatkozott, viszont a várparancsnoktól függött, hogy mennyire tartja magát a leírtakhoz.

Kufstein az egyik legrosszabb várbörtön hírében állt. Itt nagyon szigorúan vették a börtön szabályzatot. Jókai Mór is megemlítette a kufsteini várbörtönt Az új földesúr című művében: „Arad, Komárom, Josefstadt, a pesti Újépület mind csak gimnáziumok és elemi tanodák hozzá képest; aki még csak ezekben végezte a kurzust, az ne is beszéljen; az csak félig van értesülve.” A legenyhébb és legelviselhetőbb körülmények az aradi várbörtönben uralkodtak. Josef Castellitz, az egyik várparancsnok nagyon emberségesen bánt a rabokkal. A

kötelező vasláncok hordásától is eltekintett, különben a raboknak egész nap viselniük kellett a láncokat, s csak a reggeli és az esti átöltözéskor vehették le röpké 15-20 percre.

A rabok napi kétszer mehettek ki a vár udvarára sétálni. Havonta levelezhettek a szeretteikkel, viszont a levelek csakis németül íródhattak. Havonta egyszer fogadhattak látogatót 60 percre, s csakis németül beszélhettek egymással. A látogatásra egy tiszt jelenlétében került sor. A német nyelv használatát főleg azért követelték meg, hogy a leveleket és a beszélgetést ellenőrizni tudják. Egykor az aradi várbörtönben raboskodott galsai Kovách Ernő szerint az ember igazi jelleme a nehéz helyzetekben mutatkozik meg, amikor lehull a lepel. „A nyomor, szenvedés és a viszontagság próbaköve az emberi jellemnek! Ilyen helyzetben lehull az emberről azon külmáz, fény és tekintély, melyet az illetőnek rangja, vagyoni állapota és polgári állása kölcsönöz, és azok egyéb lelki tulajdonaikra mintegy külmázt vonnak. Itt csak az ember a maga szellemi és lelki tulajdonaival lép az előtérbe!”

A foglyok legnagyobb ellenségének az unalom számított, amit igyekeztek mindenféle tevékenységgel elűzni. A szabályzat ugyan tiltotta, de egyes várbörtönökben a várparancsnok engedélyével könyveket, napilapokat olvastak, amiket megosztottak rabtársaikkal is. Vitákat rendeztek egy-egy téma kapcsán. Mások folytatták a szabadságharc kitörésekor félbehagyott tanulmányaikat, vagy műveket fordítottak. Népszerűnek számított az idegen nyelvek elsajátítása. Néhányan annak az országnak nyelvét kezdték el tanulni, amelytől a felszabadítást várták, például a törököt, az angolt, a franciát stb. Később főzőegyleteket hoztak létre, amiket 10-12 rab alkotott. A várparancsnok szemet, tűzifát és vizet biztosított az egyletek számára. Olmützben és Aradon kertészkedni is volt lehetőségük a raboknak, akiknek a kertészeszközöket, csemetéket, vetőmagokat és a termőföldet családtagjaik vitték a látogatások alkalmával. Az aradi várbörtönben még egy zenekart is alakított néhány rab. Komárom várbörtönében külön műhelyeket alakított ki a várparancsnok, ahol egyes mesterségeket lehetett elsajátítani. Egyes rabok az unaloműzés vagy pénzszerzés céljából karkötőket, nyakláncokat, órákat és egyéb faragványokat készítettek.

A Ferenc József ellen 1853-ban elkövetett sikertelen merénylet után a szabályokat elkezdték szigorítani. Ezt követően már csak negyedévente írhattak szeretteiknek és fogadhattak látogatókat. A cellákat folyamatosan ellenőrizték és elkobozták az „oda nem illő” tárgyakat pl. könyveket, írószereket stb. Felszámolásra kerültek a főzőegyletek is. Ezek a körülmények szinte az utolsó rab szabadulásáig így maradtak.

A szabadulást követően a raboknak vissza kellett illeszkedniük a társadalomba. Évekig a négy fal között éltek, s főleg csak a rabtársaikkal érintkezhetek. Míg a családfő a várbörtönben sínylődött addig a feleségének vagy az idősebb fiúgyermeknek kellett gondoskodnia a családról. Sokszor ez a szabadulást követő pár évben is így maradt. Ennek nem az volt az oka, hogy a frissen szabadult családfő nem szeretett volna dolgozni, ugyanis több egykori rab nehezen kapott munkát a szabadulást követően. Az 1861–1867 közötti provizórium alatt többen is elvesztették az addig megszerzett állást.

A börtönévek az egészségre is kifejtették negatív hatásukat. Többeknek kihullottak a fogaik, másoknál köszvény, reuma vagy súlyos tüdőbetegség alakult ki, amik szintén megnehezítették a munkavállalást. Főleg a családtagjaikra, rokonaikra és a barátaikra számíthattak, akik igyekeztek őket támogatni. A volt honvédek megsegítésére honvédegyleteket hoztak létre, amik igyekeztek anyagilag is segíteni a szabadságharcban részt vett honvédeket. A legtöbb honvédegyletbe csakis volt honvédek léphettek be, viszont akadt néhány egylet, aminek bárki tagja lehetett. Ez a szervezet is segítségükre lehetett a várbörtönt megjárt honvédeknek.

Emlékük viszonylag ma is él annak köszönhetően, hogy néhányuk papírra vetette történetét. Keszi Hajdu Lajos a korabeli sajtóban igyekezett közölni egykori rabtársainak neveit, s néhány bekezdésben saját tapasztalatait is megírta. Hajdu cikkeiben másokat is arra biztatott, hogy ők is tegyék meg. Ennek köszönhetően többen is követték példáját, köztük galsai Kovách Ernő is. Az egykori várbörtönökben kialakított múzeumok pedig a leghitelesebben adják át az egykori rabok történeteit és tapasztalatait.

FORRÁSOK

BARSI József – SIMON V. Péter (közreadó): *Utazás ismeretlen állomás felé 1849–1856*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1988.

DEÁK Farkas – KOVÁCS József (közreadó): *Fogságom története*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1972.

GALSAI KOVÁCH Ernő: *A fogságom Arad várában 1849–1856 években*, kézirat, Országos Széchenyi Könyvtár. Kézirattár, Folio Hungaro 1419. (Másolat)

GALSAI KOVÁCH Ernő: *A fogságom Zimonyban és Pesten az Újépületben*, kézirat, Országos Széchenyi Könyvtár. Kézirattár, Folio Hungaro 1419. (Másolat)

HAJDU Lajos: Börtön-krónika, *Vasárnapi Újság*, XVI. évf., 17. sz., 1869. április 25., 229–230.

HERMANN Róbert: *Megtorlás az 1848–49-es forradalom és szabadságharc után*. Változó Világ 27., Budapest, Press Publica Kiadó, 1999.

MADARÁSZ József: *Emlékirataim 1831–1881*, Budapest, Franklin-társulat könyvnyomdája, 1881.

Sós Dániel

AZ AMD-65 GÉPKARABÉLY RENDSZERESÍTÉSE A MAGYAR NÉPHADSEREGBEN

Valószínűleg kevés ismertebb kézfegyver létezik a világon, mint a Mihail Tyimofejevics Kalasnyikov által tervezett AK–47. Szinte minden ember látta már az AK fegyvercsalád valamelyik tagját, ha máskor nem, a tévében az esti híradóban vagy valamilyen akciófilmben, még ha nem is tudta pontosan megnevezni, hogy milyen fegyvert lát a filmvászonon. Az alábbi írás célja, hogy adott keretek között átfogó ismertetést adjon a Magyar Néphadsereg és a Magyar Honvédség egyik legnagyobb számban és legtovább használt egyéni lőfegyveréről, az AMD–65-ről.

Az 1950-es évek közepétől folyamatosan teret nyert a magyar haderő minőségi fejlesztése – a mennyiségi helyett. Az 1956-os forradalom után konszolidálódó Magyar Néphadsereg (MN) szembesült azzal az évtized végére, az 1960-as évek elejére, hogy fegyverzetét haladéktalanul modernizálni kell, hogy egy esetleges konfliktus során fel tudja venni a versenyt a szemben álló NATO országokkal. Ez a modernizációs folyamat vezetett oda, hogy az MN felső vezetése az egyéni lőfegyverek fejlesztését is szükségesnek látta. A hadsereg főként második világháborús szovjet fegyverekkel volt ellátva, amelyek már nem feleltek meg a kor követelményeinek. Ugyanakkor feltűnt a horizonton a Szovjet Hadseregben 1949-től rendszeresített AK–47 gépkarabély, vagy a korabeli – helytelen szóhasználat szerint – géppisztoly. Az új fegyver első éles bevetésére egyébként 1956 novemberében Budapesten került sor, ami után hamar felkeltette mind a nyugati, mind pedig a Varsói Szerződés (VSZ) országainak érdeklődését.

Így kerülhetett sor arra, hogy a magyar és a szovjet fél közötti megegyezésnek köszönhetően a műszaki dokumentáció átadása és magyar nyelvre történő lefordítása után, 1959-től nálunk is megindult az AK–47 licenz alapján történő gyártása, ami olyan jól sikerült, hogy a levéltári dokumentumok tanúsága szerint a Német Demokratikus Köztársaságba is Magyarországról került az AK–47 műszaki dokumentációjának egy része, magyarról fordították le német nyelvre, hogy ott is megindulhasson a fegyver gyártása és rendszeresítése.

Az elkészült „0” széria „nyúzópróbáját” a Haditechnikai Intézet táborfalvi kísérleti állomásán végezték sikeresen 1959 elején, majd a csapatpróbák után 1960-tól a rendszeresítették. A fegyver kiváló paraméterekkel rendelkezett, kezelése egyszerű, tűzereje nagy volt. Jelentős minőségi ugrást jelentett a Magyar Néphadsereg katonái számára a

megjelenése. Ugyanakkor felmerült néhány olyan dolog is, amely miatt nem minden fegyvernem vagy szakcsapat számára volt ideális. Mérete és tömege a gyorsan mozgó légideszant csapatok és az 1960-as évektől megjelenő gépesített lövészek számára nagy és nehéz volt, mert mind a repülőeszközök, mind a páncélozott szállító harcjárművek szűk belső tere korlátozta a használható egyéni fegyverek méretét.

A szovjet mérnökök ugyan elkészítették a Kalasnyikov behajtható válltámasszal szerelt változatát, de a Magyar Néphadsereg felső vezetése az 1960-as évek elejétől már egy új konstrukcióban gondolkodott. Az AK gépkarabélyok gyártásával foglalkozó Fegyver és Gázkészülék Gyár tervező csapata Zala Károly vezető mérnökkel az élén 1965 elejére megalkotta az Automata Módosított Deszantfegyvert, röviden az AMD-t. Alapjául az ekkor már nagy számban gyártott AKM-63 szolgált, amihez a korábbi AK-47-től eltérően lemezből sajtolt és műanyagból fröccsöntött alkatrészeket használtak. A tervezésnél elsődleges szempont volt a kis méret és a kompakt kialakítás, ezért a korábbiaktól eltérően ezt a fegyvert egy oldalra behajtható, fémcsőből készült válltámasszal látták el, amelynek végére egy gumitalp került, hogy a lövő vállára visszaható erőket tovább csökkentsék. Szintén szempont volt, hogy a korábbiakhoz hasonlóan a működése Kalasnyikov-rendszerű, azaz forgózáras, gázelveteles legyen, illetve, hogy az AK-47-hez már rendszeresített, 7,62×39mm-es karabélylőszeret tüzelje. A modernizáció és a tömegcsökkentés jegyében nemcsak a fa tusát cserélték behajtható fém válltámasszra, hanem a korábban alkalmazott bükkfa markolatokat is műanyagra cserélték, amelyből az AMD-65 egy hátsóval és egy elsővel is rendelkezett. A FÉG szerint erre azért volt szükség, hogy a katona kúszás és csípőből leadott lövések esetén is stabil fogást találjon a fegyverén. Ez a fegyver a korábbi AK-47-nél és AKM-63-nál rövidebb csövet is kapott, és felhasznált műanyagoknak és a gyártási eljárásoknak köszönhetően valóban újszerűnek és modernnek hatott, de ugyanakkor megőrizte a Kalasnyikovokra jellemző működést.

A MN felső vezetésének tetszését olyannyira elnyerte az új fegyver, hogy tervbe vették az MN teljes átfegyverzését is, amire az AMD nem a legjobb választás volt. A FÉG olyan gyártási kapacitást tudott megvalósítani az 1960-as évek végére, hogy évente le tudjon gyártani 30-40 ezer darab fegyvert. Ez lehetővé tette, hogy az 1970-es évek közepére az AMD-65 legyen a Magyar Néphadsereg és a társ fegyveres szervezetek alapvető lövészfegyvere. A fegyverre a VSZ országain belül is nagy érdeklődés mutatkozott, illetve a FÉG is készült az exporttevékenységre, de valószínűleg felsőbb politikai döntések következtében erre nem került sor.

A fegyver utóélete sem mindennapi. Az évek során számos fejlesztési kísérlet kiindulási alapjaként szolgált. Ezek közül talán a legérdekesebb az AMP-69 névre „keresztelt”, puskagránát kilövésére tervezett gépkarabély, ami egy esetleges háborúban a néphadsereg ellenséges páncélosok elleni ütőképességét növelte volna. A fegyver alapvetően megtartotta a Kalasnyikov-rendszerű fegyverek jellemzőit, de számos újítást is magában foglalt, mint például a speciális válltámaszt, ami a kezelő vállára ható erőket volt hivatott csökkenteni.

Említésre érdemes az AMD Európán kívüli története is. Az 1990-es évektől a rendszerváltás és a hidegháború vége miatt a Magyar Néphadsereg, illetve utódja, a Magyar Honvédség is haderőcsökkentésen ment át. Ez nemcsak a személyi állomány létszámát érintette, hanem a haditechnika számát, így a kézi fegyverekét is. Tízezerszámra váltak fölöslegessé az addig aktív használatban lévő, vagy egy háború esetére „M”-zárolt készletekben tárolt fegyverek, lőszer. Az AMD-65 mint a hadsereg legnagyobb számban rendszeresített egyéni lőfegyvere is nagymértékben érintett volt a selejtezésekben. A kivont fegyvereket a kormány és Honvédség nemcsak megsemmisítette, hanem nagy számban eladta, de leginkább elajándékozta a feleslegessé vált készleteket külföldre.

Ezekben az években a világ számos pontján nagy kereslet mutatkozott magyar fegyverekre. A déli szomszédjainknál az 1990-es évek elején fellángoló véres polgárháborúban számos magyar Kalasnyikov jutott „főszerephez”, a magyar kormány nagy mennyiségű hadianyagot szállított hadisegélyként a frissen függetlenné vált és éppen a szabadságért harcoló Horvátország haderejének. Szintén nagy tételben kerültek a 2000-es években AMD-k Afganisztánba az afgán hadsereg és az afgán rendőrség állományába a tálibok ellen küzdő afgán kormányon keresztül. Mindez összhangban volt az országban a stabilizációs célzattal tevékenykedő Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erő (ISAF) alárendeltségébe tartozó Tartományi Újjáépítési Csoport (PRT) tevékenységével. Az országba érkező magyar gyártású fegyverek azonban igen hamar megjelentek a tálibok kezében is, köszönhetően az országban jelenlévő hatalmas korrupciónak és laza biztonsági rendszabályoknak.

Nagy eséllyel ilyen forrásból kerülhetett szomáliai kalózok kezébe is az a két darab AMD-65 is, amit a Dán Királyi Haditengerészet foglalt le egy kalózellenes művelet során az Ádeni-öbölben 2008. november 4-én, illetve 2009. február 25-én. A fegyverek „gazdái” szomáliai kalózok voltak, akik a Szezi-csatorna felé tartó kereskedelmi hajókra vadásztak, kezükben a FÉG egykori büszkeségeivel. Az első lefoglalt fegyver jelenleg a Dán Háborús Múzeum (Krigsmuseet) állandó tárlatában tekinthető meg Koppenhágában, miután a gépkarabélyt a

flotta a múzeumnak ajándékozta. A fegyver érdekességei a gyáritól eltérő, feltehetőleg a kalózok által végzett átalakítások, amelyek nagyban megváltoztatták a fegyver külső megjelenését. A behajtható válltámaszt a tövénél fogva lefűrészték, és leszerelték a fegyverről az első markolatot, valamint a gyorsabb tárcsere érdekében két tárat egymáshoz rögzítettek, és azokkal használták a fegyvert.

Hasonlóan kalandos úton került két másik fegyver a londoni Birodalmi Háborús Múzeum (Imperial War Museum, IWM) állományába. Az egyik AMD–65 kiválóan szemlélteti a szocialista országok közötti együttműködést és segítségnyújtást, illetve a keleti blokk országainak külpolitikáját a nyugattal vagy a nyugat által támogatott országokkal szemben. A kettő közül az első, a DB4266 gyári számú fegyver Vietnámból érkezett a múzeumba. A fegyvert valószínűleg hadisegélyként küldte a magyar vezetés a Vietnámi Demokratikus Köztársaságba, ahol vagy az Észak-Vietnámi Néphadsereg, vagy a délen tevékenykedő Dél-Vietnámi Nemzeti Felszabadítási Front arzenáljába került. Végül itt zsákmányolhatták amerikai vagy dél-vietnámi erők feltehetőleg harcban, ugyanis a hátsó műanyag markolaton, egy M18 Claymore gyalogsági repeszakna repeszerei jó néhány találatot ejtettek. Az IWM birtokában lévő másik AMD is hasonló módon került a gyűjteménybe. Az EK 6709 gyári számú fegyvert a jordán kormányerők foglalták le Jordániában a Palesztin Felszabadítási Szervezet (PFSZ) harcosaitól, majd ezt követően innen került a múzeumba. A fegyver életútja nem meglepő, abból kiindulva, hogy a szocialista országok, így Magyarország is folyamatos katonai segítséget nyújtottak az USA által támogatott Izrael ellen küzdő PFSZ-nek az 1970-es, 1980-as években.

Az AMD–65 képében valóban egy igazán újszerű és formabontó lőfegyver született az 1960-as évek közepén, amely üde színtöltve lett a Kalasnyikov-rendszerű gépkarabélyok amúgy sem hétköznapi családjában. Ennek a fegyvernek a története a mai napig sem ért véget, mert rendszerben maradt a magyar Rendőrség, a Büntetésvégrehajtás és a NAV állományában.

Szabó Szilárd Ferdinánd

TÖREDEZETT MÚLTJAINK

Képzeljünk magunk elé egy embert, aki a millenniumi Magyarországon látta meg a napvilágot 1896 novemberében vagy decemberében! Alig 18 éves, amikor a Ferenc Ferdinánd trónörökös elleni merényletet követően az Osztrák–Magyar Monarchia hadat üzen Szerbiának, megtéve az első lépést az úton, amely a történelem addigi legnagyobb és több mint 10 millió áldozatot követelő háborújához vezetett. 22 éves korára az életének addig keretet adó struktúrák már nem, vagy csak részben léteznek: a Monarchia szétesett, az egykori területén élő népek igyekeznek minél gyorsabban megszilárdítani nemzetállamaikat, a Magyar Királyság területének nagy része idegen megszállás alatt áll. Eközben kevesebb, mint fél év leforgása alatt az ország átéli az őszirózsás forradalmat, a köztársaság kikiáltását, a földosztás kísérletét, a demokratizálódás kudarcát és a bolsevikok hatalomra jutását. A Tanácsköztársaság „dicsőséges 133 napját” követően „megérkezik” a román megszállás, majd Horthy Miklós budapesti bevonulása jelöli ki Magyarország belpolitikai pályájának ívét a következő két és fél évtizedre. 1920 június 4-én aláírásra kerül a trianoni békeszerződés, amely determinálja a „király nélküli királyság” külpolitikáját. Képzeltetbeli főszereplőnk ekkor ér húszas éveinek közepére. Önálló életének új miliójét valószínűleg ekkor kezdi berendezni: karriert épít, a nehézségek ellenére egzisztenciát teremt, idővel családot alapít. Tömören fogalmazva: a zavaros éveket követően élete konszolidálódik, éppen úgy, ahogy az országé is. A harmincas évek elejének politikai és gazdasági válságai ugyanakkor már jelzik, hogy a „békeidőszak” minden bizonnyal csak átmeneti lesz. Az ország második világháborús részvétele főhősünk generációja számára – ekkor még csak 45 éves – a második hadba lépést jelenti, igaz 1944-ig a magyar hátszázgot „csak” közvetetten érintik a harcok. A keleti front közeledte viszont magával hozza a második világegés minden borzalmát, elsöpörve mindent, ami addig biztosnak, állandónak tűnt. A szovjet megszállás tartósnak bizonyul, s ami főszereplőnk életének elején csak Szabó Ervin és néhány radikális fiatal utópikus gondolataiban, majd a tanács hatalom véres komédiájában nyilvánult meg, az most egy idegen szuperhatalom katonai erejének nyomatékával tér vissza, a lehető legbrutálisabb, de egyben legracionálisabb formájában. A kommunista hatalomátvételt követően az országban maradt lakosság kezdetben megpróbál megbékélni az új helyzettel, de a sztálinizmus saját lakossága ellen vívott háborúja elviselhetetlenné teszi az életet. Képzeltetbeli hősünk hatvanadik évében jár életének második forradalma és már sokadik háborúja idején, de ahogy a korábbiak, ez is vereséggel végződik. Időskorának nagy részét békében, de egy a

szocializációjával, értékrendjével, politikai identitásával ellentétes ideológiájú diktatúrának kiszolgáltatója tölti. Mégis azon kevés szerencsések közé tartozik generációjából, akik megélik 1990-ben a rendszerváltoztatást, és úgy érezheti, hogy a rövid XX. század borzalmaiból kilépve Magyarország tiszta lappal kezdheti meg történelmének második évezredét.

Kitalált karakterünk életútja nem egyedi. A XX. századi nyomot hagyott a magyar társadalmon, a társadalom ezt magával vitte és át is örökölte az utókornak. Hogy ezek a törések mennyire részei maradtak napjainknak is, elég a közelmúlt vitáinak sorát végig gondolni a szoborállításokról, szoboreltávolításokról, szoborátalakításokról és szoboráthelyezésekről. Megfér-e egymás mellett, egy történelmi tudatban Horn Gyula és Horthy Miklós, Nagy Imre és Tisza István, és minden, amit ők tágabb értelemben képviseltek? Ennek megválaszolásához segíthet a töredezettség megértése. Az 1918 és 1990 között eltelt alig több mint hét évtized során az ország elveszítette területeinek kétharmadát, megvívott két vesztes világháborút, lezajlott a területén két forradalom és részt vett hét rendszerváltozásban. Eközben a társadalom megtapasztalta legalább öt egymástól megkülönböztethető politikai rendszer működését és két egymással szembenálló gazdasági berendezkedés sajátosságait, amelyek e hetven évből nagyjából ugyanannyi évet voltak érvényben. Láthatjuk, hogy a XX. században hazánkban az egyetlen állandóságot a változás jelentette.

Maga a változás szó értelmezése közelebb visz a megértéshez, hiszen rendszeresen hivatkozunk – sokszor teljesen véletlenszerűen – rendszerváltásra, rendszerváltozásra, rendszerváltoztatásra. Mindhárom kifejezés más és más jelent és más ok-okozati összefüggést sejtet a történelmi események hátterében. A korábbi, kronológiai jellegű felsorolás alapján a társadalmi-politikai kataklizmáink többségének kiváltó oka a nemzetközi hatalmi térben bekövetkező átrendeződés volt, ami elsöpörte az éppen uralmon lévő magyar politikai rendszert. Ilyen volt a Monarchia szétesése, a két világháború közötti autoriter parlamentarizmust felváltó nyilas diktatúra, a demokratizálódás látszatát hamar levető kommunista diktatúra kiépítése, majd a Szovjetunió meggyengülése és a kétpólusú világrend hanyatlása mentén végbement rendszerváltozás. Ebben az értelemben az esetek többségében rendszerváltozásokról beszélhetünk, hiszen valamilyen külpolitikai tényező hatására „megváltozott” a magyar társadalmi-politikai status quo. Jóval kevesebb esetben lehet szó rendszerváltásról, hiszen ez esetben a nép vagy bizonyos hatalmi csoportok önerőből, külső ráhatás nélkül képesek megdönteni a fennálló uralmi struktúrát és lerakni a maguk által kiépíteni szándékozott rendszer alapjait. Ilyen értelemben a rendszerváltás kifejezés szoros analógiát mutat a forradalom jelenségével, ezért a XX. századi magyar történelemben

vegytisztán csak az 1956-os forradalom győzelmét követő rövid periódus tekinthető rendszerváltásnak. A rendszerváltoztatás terminológia az előbbi kettőnél jóval bonyolultabb, és nem véletlen, hogy általában csak az 1989–1990-es eseményekre alkalmazzuk, ahol az MSZMP egy része tudatosan próbálta átmenteni saját hatalmát egy minden szempontból monopóliumból a plurális politikai környezetbe.

Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ezek a törések nem voltak konfliktusmentesek. A trianoni Magyarország nem csak területileg, de anyagi bázisában is megcsönkült. Egy ilyen csekély gazdasági potenciállal rendelkező ország a történelmi tapasztalatok alapján nem bírt el olyan több pólusra osztott gazdasági elitet, amely alapja lehetett volna a politikai váltógazdaság kiépülésének. Ez, illetve az antidemokratikus politikai gyakorlatok vezettek ahhoz, hogy a tartós politikai rendszerek egy hatalmi csoport dominanciájára épültek, amelyekben az ellenzék hatalomra jutása – ha egyáltalán létezhetett ellenzék – lehetetlenné vált. Ennek ellenére minden korszakban, még a legkegyetlenebb diktatúrák alatt is, létezett olyan alternatív, gazdasági erővel még nem, de politikai tudással rendelkező csoport, amely egy nemzetközi politikai kataklizmát kihasználva kezébe vehette a hatalmat. A legtöbb efféle elitcsere brutálisan zajlott le, gondoljunk példaként a baloldal visszaszorítására 1920-tól kezdődően, a nyilas hatalomátvételre, vagy a Rákosi-korszak politikai eszközeire az ország szovjetizálás során. Az elitcserek viszont nem kizárólag a legmagasabb szinten szedték áldozataikat. A gazdasági hegemonia megteremtése során a veszélyesnek tartott adminisztratív, értelmiségi, tulajdonosi réteg is politikai ellenségé vált, aminek ellehetetlenítése, pacifikálása, rosszabb esetben elűldözése vagy likvidálása is szükségszerűnek hatott a politikai hatalom birtokosainak szemében, ahogy azt a zsidótörvények, a kollektivizálás, az államosítás és a terror alkalmazása bizonyította. Mindezen történelmi tapasztalatok összegzésére kijelenthetjük, hogy maga a változás, a konfliktus a jelenti XX. századi történelmünk állandóságát.

Zmák Tamás

„MOHÁCSNÁL GYŐZNI FOGUNK...”

A mohácsi csatát jogosan tekintjük a magyar történelem egyik fő fordulópontjának. Visszatérő kérdés a csatával kapcsolatosan, hogy mi lett volna, ha győzünk. Mi lett volna, ha sikerül Tomori Pál terve, és a még éppen csak a csataterre érkező, ott leereszkedő, a meneteléstől kifáradt és táborbontáshoz készülődő török csapatokat egy összehangolt nagy rohammal sikerül külön-külön megverni?

Ezután rögvést Dózsát választják meg I. György néven székely-magyar királlyá, mely kronológiai képtelenség már gyerekként sem állt össze a fejemben. Tudjuk be annak, hogy ez a hón áhított csodás győzelem nem csupán az ország, de Dózsa testi egységét is jól szolgálta volna.

Ez után egyenes az út Rákóczi előtt, hogy Párizst, majd Moszkvát hódoltassa. Később Kossuth számára adódik a lehetőség Mohács hátán felkapaszkodva, hogy életre hívja a Dunai konföderációt, avagy a Dunamenti Köztársaságot. Ebben ismét érezhető a logika keréketörése, hiszen ha már világot hódoltattunk, miért lenne szükségünk a szomszédjaink többé-kevésbé egyenrangú szövetségére?

Az efféle kérdések esetén szokott felmerülni a Mohácshoz hasonló közhely: *a mi lett volna, ha...* A klasszikus kérdésén gondolkodni felesleges, komolytalan, történelmietlen. A magam részéről azonban sosem éreztem komolytalannak a kérdés feltevését. Amellett, hogy szórakoztató, egyfajta izgalmas logikai játéknak is érzem *a mi lett volna, ha...* „Rubik-kockát” forgatni, szemlélni. Amikor tanítottam, összefoglaltam magamnak egy külön esszében, hogy miért is tanulunk történelmet. Ennek egyik központi gondolata volt részemről, hogy a történelemoktatás részben hajdani „forgatókönyvek” megtanulását jelenti, melyeket napjainkra tudunk alkalmazni. Ugyanezeket a „forgatókönyveket” alkalmazzuk kreatív módon, mikor a fentiekhez hasonló kérdéseken töprengünk.

Ezt a nézetrendszert éreztem legitimálva, amikor a Rubicon folyóirat 2018 őszén egy egész számot szentelt *a mi lett volna, ha...* kérdések körüljárásának. Volt egyetemi tanárom, Csunderlik Péter is kiemelte: amikor értékítéletet mondunk egy történelmi eseményről, kimondatlanul, de egy narratíva van a fejünkben, amihez képest fogalmazzuk meg pozitív vagy negatív értékítéletet.

Eredeti kérdésünkhöz visszatérve: mi lett volna, ha győzelmet aratunk Mohácsnál 1526-ban? Véleményem szerint semmi. Majdhogynem úgy haladtak volna az események, mint ahogyan azt ismerjük.

Amikor a mohácsi csatát vesszük górcső alá és a hadmozdulatokat, a Batthyány-féle jobbszárny, Perényi-féle balszárny manővereit vizsgáljuk és vitatkozunk, melyik volt a csatának az a pontja, amikor sikerülhetett volna visszavonulásra kényszeríteni a törököket, általában nem kerül szóba a tény, hogy a déli végvárrendszer ettől még török kézen maradt volna. Szulejmán már 1521-ben meghódította az ország kulcsát, Nándorfehérvárat és sorra elfoglalta a környező várakat, erődöket. Érdemi vállalkozás ezen erősségek visszaszerzésére kísérleti szinten sem történt az évek során. Pontosabban mégiscsak volt, még Nándorfehérvár ostroma után a magyar királyi sereg felvonult a vár felmentésére, ám tétlenül nézte a vár magyar és szerb katonáinak harcát, míg végül a táborban kitört pestisjárvány feloszlatta a keresztény sereget.

Ha sikerül megverni a törököket Mohácsnál, a győzelem valószínűleg nem érte volna már el az 1456-os nándorfehérvári diadal határfokát. Az akkor már 130 éve tartó, szinte folyamatos anyagháború felőrölte a Magyar Királyság erejét. B. Szabó János is felhívja a figyelmet *A Mohácsi csata* című könyvében, hogy míg Hunyadi Jánosnak jellemzően 50-60 ezer fős szultáni seregekkel kellett szembenéznie, 1526-ra ezek a török seregek már inkább 80-100 ezer fős létszámúak voltak, míg a magyar királyi haderő létszáma érdemben nem növekedett.

Érdekes az előző gondolatmenethez visszacsatolni példaként az 1523-as szávaszentdemeteri csatát. A Szerémségbe betört török csapatokat Tomori erői alaposan elverték. A körülbelül 15 ezer fős oszmán sereg 5-6 ezer halottat hagyott hátra, míg a magyar csapatok „csak” 700 főt veszítettek. A nagy különbség az volt, hogy a török hadigépezet ezt a veszteséget szinte meg sem érezte, míg a magyar hadvezetés számára a 700 katona kiesése mondhatni pótolhatatlan volt.

Ha sikerül Mohácsnál visszavonulásra kényszeríteni Szulejmánt, feltehetően hasonló lett volna a helyzet. A törökök a veszteségeiket rövid úton kipótolták volna, míg a magyar királynak (ha túléli a győzelmet) ez sokkal nagyobb, ha nem megugorhatatlan kihívás lett volna.

A déli végvárrendszer ellenőrzésével az oszmánok számára Magyarország egy nyitott, kiszolgáltatott területté vált volna, a vereségük ellenére is. Legalábbis amíg akciórádiuszuk elér. Veszprém, Székesfehérvár, Buda, Eger, Nagyvárad vonaláig nem állt volna útjukban

természetes akadály. Jó eséllyel rendszeressé váltak volna a Pest és Buda környékét is felprédáló török portyák. A gyakori betörések, pusztítások okán az ország középső, szinte védelmezhetetlen területei a győzelmet követően is elnéptelenednek, hiszen a lakosok vagy északabbra költöznek, vagy a törökök hajtják el őket rabszíjon.

Ezt a nézetet talán alátámasztja, hogy a mi tér-időnk szerint is a törökök a mohácsi csata után 1529-ben már Bécs ellen vezetnek inváziót. Itt meg kell jegyezzük, hogy ennek a gigászi oszmán seregnek nem Mohács, nem Buda megszállása, vagy akár konkrétan a Magyar Királyság bekebelezése volt a célja, hanem Bécs elfoglalása a szulejmáni birodalomépítő ideológia betöltésének érdekében, kaput nyitva Nyugat-Európára. Az oszmán-török hadipotenciál éppen ezekben az években volt csúcsra járva, és ez a kapacitás a mi térségünket helyezte fókuszába. Nem érződik reálisnak, hogy egy esetleges vereség letörte volna a harmincas éveiben járó ambiciózus szultán lendületét.

Mindemellett nehezen hihető, hogy a királyi udvartartás megmaradt volt Budán. Hihetőbbnek tetszik, hogy inkább megkezdődik részükről is az északabbra húzódás. II. Lajos feltehetően átteszti székhelyét Prágába. Esetleg kibontakozik valami alku közte és Habsburg Ferdinánd között, melynek következtében Lajos magyar királyként fokozatosan alárendelt státuszba kerül. A királyt és köreit kapcsolatrendszerük bizonyosan nyugati irányba gravitálják, ezért a Magyar Királyság keleti részével egyre nehezebb, esetlegesebb lett volna a kapcsolattartás, mely a Habsburg- és Jagelló-erők szemszögéből kerül ki az akcióradiusból.

Nem állítható, hogy a történelemnek van törvényszerű iránya, ugyanakkor elgondolkodtató, hogy ha kellően sok tényező egy irányba mutat, akkor a végeredmény sok esetben determináltnak tekinthető.

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

Mátyás Anna Réka

KÍNAI SHERLOCK HOLMES A CSÁSZÁRSÁG UTÁN ÉS A KOMMUNIZMUS ELŐTT

A „mandarinkacsa és pillangó” irodalmi irányzat (*yuanyang hudie pai* 鴛鴦蝴蝶派)¹ a 20. század első felében, különösen az 1910-es és 1920-as években népszerű kínai irodalmi műfajnak számított, mondhatni ez volt a korabeli kínai ponyva. A mandarinkacsák, amelyek gyakran párban láthatók, valamint a pillangók, amelyek a „Pillangószerelmesek” (*Liang Shanbo yu Zhu Yingtai* 梁山伯與祝英臺) című történet révén váltak szimbóllummá, hagyományosan a romantikus szerelem jelképei. Azonban ez az irodalmi irányzat nem csupán szerelmi történeteket foglalt magában, hanem botrányokat és bűncselekményeket is bemutatott. A műfaj népszerűsége azonban az 1930-as években, a japán inváziót követően fokozatosan hanyatlott.²

Az irányzat kialakulása összefüggött a sajtó és a könyvkiadás fejlődésével. 1906-ban Sanghaj, amely Kína legnagyobb kereskedelmi kikötővárosa volt, már számos folyóirattal rendelkezett. Ezek a kiadványok politikai kommentárokat és híreket tartalmaztak, de egyre több helyet kaptak bennük a versek és szórakoztató cikkek, írások is. Idővel ezek a tartalmak külön rovatokba, majd önálló irodalmi folyóiratokba szerkesztve jelentek meg. Az ilyen városi irodalmi magazinok a kereskedelmi kikötőkre, modern városokra, a nyomdaiparra és a tömegmédiára támaszkodva szolgálták ki az urbanizálódó társadalom szórakozási igényeit, miközben piacot és olvasóközönséget teremtettek. Egyúttal megélhetési lehetőséget biztosítottak olyan értelmiségiek számára, akik valamilyen okból eltértek a hagyományos hivatalnoki, tisztviselői pályától.³

Ez a változási folyamat elősegítette a hagyományos irodalmárok átalakulását modern, hivatásos írókká, akik megélhetésüket a folyóiratokból, az olvasópiacból és a kéziratokért kapott honoráriumokból biztosították. A Qing-dinasztia (1644–1911) végére számos hivatásos író jelent meg. A korszak irodalmi fellendülését elsősorban a nyomdaipar fejlődése és a hírlapkiadás iránti kereslet növekedése tette lehetővé. Az 1911-es forradalom után a folyóiratok száma rohamléptékű növekedésnek indult. A periodikák és a hozzájuk kapcsolódó nyomtatási

¹ A szövegben előforduló kínai neveket, szavakat, kifejezéseket a nemzetközileg elfogadott úgynevezett pinyin 拼音 latin betűs átírásban adom meg és írásjegyekkel is kiegészítem, amelyeket azok hagyományos formájában (*fantizi* 繁體字) tüntetem fel. A pinyin átírástól csak az olyan szavak esetében térek el, amelyek más formában már meghonosodtak a magyar köznyelvben (pl. Peking, Sanghaj stb.)

² E. Perry Link, Jr.: *Mandarin Duck and Butterflies, Popular Fiction in Early Twentieth Century Chinese Cities*, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1981, 7–8.

³ Link: *Mandarin Duck*, 10, 12–13.

és kiadói rendszerek a társadalmi modernizáció termékei voltak, és létrehoztak egy kulturális és irodalmi termelési-fogyasztási rendszert, amely egyben a nyilvános média és a kulturális tér funkcióját is betöltötte.⁴

Az 1911-es forradalom után a „mandarinkacsa és pillangó” irodalom népszerűségét nagymértékben növelte a jól szervezett sajtó és magazinpiac. A műfaj különösen Sanghajban volt népszerű, ahol a kiadói iparág virágzott. A történetek gyakran sorozatként jelentek meg a népszerű újságokban és magazinokban, hozzájárulva a tömegirodalom felemelkedéséhez. Ezek a történetek érzelmi vigaszt és szórakozást nyújtottak egy olyan közönség számára, amely a modernizáció és a nyugati hatások gyors változásai közepette élt.⁵

Ennek az irodalmi irányzatnak volt az egyik jeles képviselője Cheng Xiaoqing 程小青 (1893–1976), aki az általam jelen tanulmányban közreadott fordítás szerzője. Cheng Xiaoqing élete Kína egyik legjelentősebb kulturális és politikai változásokkal teli időszakában zajlott, amikor a 20. század fordulóján jelentős mennyiségű külföldi eszmével találkozott Kína. Ez különösen érzékelhető volt a nagyvárosokban, főként Sanghajban, ahol Cheng felnőtt, és ahol aktívan részt vett a modern tömegkultúra kialakításában. Habár sikeres bűnügyi és detektívtörténet-író volt, művei mégsem szerepelnek a modern kínai irodalom hivatalos történetében, annak ellenére, hogy az 1980-as évek óta többször is kiadták őket Sanghajban, Pekingben és Nankingban.⁶

Cheng Xiaoqing 1893. augusztus 2-án született Sanghaj régi városrészében, Nanshiban.⁷ A családja eredetileg paraszti származású volt, és Anhui tartományból menekült Sanghajba a Taiping-felkelés pusztításai elől. Cheng gyermekkorát szegénységben töltötte, különösen azután, hogy apja elvesztette állását egy textilüzlet bezárása miatt. Ezt követően apja újságárúként igyekezett eltartani a családját, majd 1903-ban meghalt, amikor Cheng csupán tízéves volt. Tanulmányait anyagi nehézségei miatt tizenöt évesen félbehagyta, ezután egy sanghaji óragyárban helyezkedett el tanoncként. Egy munkatársa kölcsönözött neki könyveket, amelyeket nagy lelkesedéssel olvasott, és ezek inspirálták arra, hogy írással próbálkozzon. Az első novelláit kezdetben elutasították, de később mégis megjelent néhány, amelyek után szerényebb honoráriumot is kapott. 1915-ben Sanghajban beiratkozott egy kínai

⁴ Link: *Mandarin Duck*, 4–5.

⁵ Uo., 20–22.

⁶ Timothy C. Wong: *Sherlock in Shanghai, Stories of Crime and Detection by Cheng Xiaoqing*, Honolulu, University of Hawaii Press, 2007, 207.

⁷ Timothy C. Wong: *Stories for Saturday*, Honolulu, University of Hawaii Press, 2003, 248.

keresztényeknek szervezett angol nyelvtanfolyamra, ez aztán nagyban hozzájárult a műfordítói pályafutásához.⁸

Cheng kezdetben klasszikus kínai nyelven írt, majd áttért a köznyelvi formára. Az első detektívtörténete, *A lámpafény árnyéka* (*Dengguang renying* 灯光人影) címmel, egy sanghaji újság pályázatán nyert díjat. Ebben a történetben jelent meg először Huo Sang 霍桑 karaktere, aki a későbbiekben a kínai Sherlock Holmesként vált híressé.

Cheng Xiaoqingre nagy hatást gyakorolt Arthur Conan Doyle munkássága, mivel 1915 és 1916 között több kínai íróval együtt dolgozott a Sherlock Holmes-történetek klasszikus kínai nyelvre történő fordításán, amelyet tizenkét kötetben jelentettek meg, és a következő két évtizedben több mint húsz új kiadást is megélt. Ez inspirálta arra, hogy megalkossa a kínai Sherlock Holmes és Dr. Watson karakterét Huo Sang és Bao Lang 包朗 személyében,⁹ az általam lefordított *A kutyaugatás* (*Quanfei sheng* 犬吠声) című rövid detektívtörténetnek is ők a főszereplői.

Az 1920-as évektől kezdve Cheng történetei nagy népszerűségnek örvendtek Sanghajban. Barátjával, Sun Liaohonggal 孫了紅 (1897–1958) együtt dolgozott, aki Maurice Leblanc (1864–1941) Arsène Lupinját helyezte kínai környezetbe.¹⁰ Cheng a *Zhengtan shijie* 偵探世界 („A Detektívvilág”) című folyóirat egyik szerzője és szerkesztője is volt egyben,¹¹ valamint színdarabokat írt, és több mint harminc forgatókönyvet is jegyzett.¹²

A japán megszállás és a második világháború idején Cheng arra kényszerült, hogy álnéven publikáljon, így tudta elkerülni a kollaborációt a japánbarát kiadókkal. Az 1949 utáni kommunista Kínában a detektívtörténeteket reakciós és imperialista műfajnak bélyegezték, ezért a művei hosszú időre tiltólistára kerültek és feledésbe merültek. Cheng az 1950-es évek végétől visszavonultan élt Suzhouban és klasszikus kínai versek írásával foglalkozott, amelyeket 1982-ben az 1948 óta az Amerikai Egyesült Államokban élő lánya adatott ki New Yorkban. 1956-ban nyugdíjba vonult tanítói állásából, majd 1976-ban hunyt el. Munkáit azonban az 1980-as években fedezték fel és adták ki újra, így a Kínai Detektívtörténetek

⁸ Wong: *Sherlock in Shanghai*, 207.

⁹ Wong: *Sherlock in Shanghai*, 208.

¹⁰ Jeffrey C. Kinkley: *Chinese Justice, the Fiction, Law and Literature in Modern China*, Stanford, Stanford University Press, 2000, 170–171.

¹¹ Wong: *Stories for Saturday*, 248.

¹² Wong: *Sherlock in Shanghai*, 209.

Nagymestereként aposztrofált Cheng Xiaoqing munkái ismét méltó helyre kerültek a kínai szórakoztatóirodalom panteonjában.¹³

Az itt közölt novella jellemző darabja a szerző által írt detektívtörténeteknek. A különlegességét az jelenti, hogy míg a legtöbb elbeszélésének a helyszíne a nyüzsgő modern kínai nagyváros, Sanghaj, addig ez a vidéki, a hagyományos kínai értékeket és családi viszonyokat konzerváló polgári kúriának az enteriőrjét mutatja be. Mindezek ellenére az angol előzményekhez képest a kínai Sherolck Holmes is éles eszére és csalhatatlan logikájára hagyatkozva oldja meg a bűncselekményt. Cheng történetei a korszak, az 1920-as, 1930-as évek Kínájának majdnem elfeledett, de mindenképpen izgalmas művelődéstörténeti kuriózumainak számítanak.

Cheng Xiaoqing 程小青
A KÍNAI SHERLOCK HOLMES ESETEI
A KUTYAUGATÁS 犬吠声

I.

– Uram, ez a történet még úgy is hideglelés lesz, ha csupán elmesélem! Nos, már elmúlt éjfél, amikor is valami francos és szűnni nem akaró kutyaugatás miatt nem jött álom a szememre. Pedig általában könnyen elalszom, mélyen és sokáig húzom a lóbórt, de ekkor nem csupán a mi Kormosunk ugatott izgatottan, hanem mintha az egész házat körbevette volna ez a mindent betöltő ugatás, mintha száz kutya ugatott volna kórusban. Nem csoda hát, hogy nem bírtam elaludni. Eszembe jutott, hogy a környéken akkor hallatszott hasonló ugatás, amikor a múltkorában az öreg Wangékhoz betörtek. Ma éjjel vajon a mi házunkba surrant volna be egy tolvaj? Óvatosan kikeltem az ágyból, belebújtam a vattakabátomba, meggyújtottam az olajlámpát, majd kimentem a szobából és figyelmesen hallgatózni kezdtem. Úgy tűnt, az ugatás a házunk hátsó kertjében a lehangosabb. Hideg volt, begomboltam hát a kabátomat, felmarkoltam egy botot, és a lámpával a kezemben elindultam a hátsó kert felé. Gyorsan végigmentem a hátsó társalgón, és épp csak átléptem a hátsó kert küszöbén, amikor a lábammal valami vastag, de nem túl kemény dologba botlottam. Majdnem hasra is estem benne. Megálltam, oda világítottam a lámpával, s a látványtól valósággal a földbe gyökerezett a lábam,

¹³ Wong: *Sherlock in Shanghai*, 209–210.

az ajtó előtt ugyanis az öreg gazda véres teste hevert a földön. Rémültemben hangosan felkiáltottam és azonmód vissza is fordultam a társalgóba. Amikor a nyugati szárny lépcsőjéhez értem már hangosan kiáltottam: „Kisasszony!” Válasz azonban nem érkezett, amit elég különösnek találtam, már csak azért is, mert korábban, amikor elhaladtam a lépcsősor előtt, mintha lépések hangját hallottam volna az emeleten. Ekkor még arra gondoltam, hogy talán az öreg gazda is hallotta a kutyaugatást, és talán ő is épp lefelé tart. Most azonban, hogy az öreg gazda ott hevert a földön, úgy hittem, csakis a kisasszony, vagy a cselédlány, Azhu járkalhat odafent. Azonban hiába szólongattam őket kétszer is, csak nem érkezett válasz. Ezt azért meglehetősen furcsálltam és gyanút ébresztett bennem. Egy pillanatra megtorpantam, újra kiáltottam, de ezúttal sem kaptam választ. Összeszedtem a bátorságomat és rászántam magam, hogy felmenjek és megnézzem, mi történhetett. Már meg is tettem vagy három lépcsőfokot, amikor felbukkant a cselédlány és lejött az emeletről. Kérdezte, mi történt, miért kiabálok, mire közöltem vele, hogy az öreg gazdát meggyilkolták. Ijedtében majdnem elájult, úgy kellett őt megtartanom. A hátsó társalgóba vezettem és megmutattam neki az öreg gazda testét. A cselédlány mihelyt meglátta, a földre vetette magát és a holttestre borulva zokogni kezdett.

Ekkor hirtelen az eszembe ötlött, hogy a szakács, Dong Xing vajon miért nem ébredt fel erre az éktelen ugatásra, így aztán a konyha felé vettem az utam. A rémülettől azonban újfent kivert a víz, mert Dong Xing is mozdulatlanul hevert a konyha ajtajában. A homlokán véres nyomokat láttam, nyilvánvaló volt, hogy ugyanúgy sérülhetett meg, mint a gazduram.

Szédülni kezdtem, nem tudtam, mitévő legyek. Ekkor meghallottam, hogy a cselédlány szólít, visszamentem hát hozzá. Ekkorra már a kisasszony is lejött az emeletről. A cselédlány szerint a házigazda még lélegzett, ezért gyorsan orvosért küldött. Lélekvesztve rohantam egyenesen a közelben lévő nanxiangi kórházba, ahol aztán dörömbölni kezdtem az ajtón. Kevéssel később az orvossal együtt tértem vissza, aki megállapította, hogy az öreg gazdának még tapintható a pulzusa, van tehát remény a megmentésére, ha mielőbb a kórházba kerül. Dong Xinget is sikerült magához térítenünk. Az ő sérülései nem bizonyultak súlyosnak, ezért őt nem kellett bevinnünk a kórházba.

Amikor aztán megvirradt, a cselédlány arra kért, hogy az első vonattal menjek be Sanghajba, és számoljak be az eseményekről a fiatalúrnak. A fiatalúr pedig el is jött velem. Nos, uram, ezek történtek az éjszaka folyamán, amely az első szótól az utolsóig a szintiszta igazság.

Ezt a történetet Zhang Caifu családjának szolgálja, bizonyos Jiang Rongsheng adta elő Huo Sang irodájában. Ekkor jelen volt a fiatalabbik gazdája, Zhang Xingqing is, aki végig ott állt

mellette. Zhang Xingqing egy sötét bőrű, egyszerűen öltözködő fiatalember volt. Miután Jiang Rongsheng befejezte a beszámolóját, a fiatalember szólalt meg, s előadta a kérését:

– Huo úr, mindez csupán egy felületes beszámoló volt. Ha ennél többet is szeretne megtudni az ügyről, azt hiszem, elkerülhetetlen lesz, hogy személyesen is eljőjjön, és a saját szemével lássa a helyszínt. Véleményem szerint felettébb rejtélyes az apámmal történt szerencsétlenség, kérem hát, szánjon rá némi időt, energiát, és derítse ki az igazságot! Huo úr, remélhetem hát, hogy velünk tart?

Huo Sang a kályha mellett üldögélve pipázott miközben figyelmesen hallgatta előbb a szolgát, majd a fiatalembert. Én is jelen voltam az irodában, így megfigyelhettem, hogy Jiang Rongsheng meglehetősen erős testalkatú, arcvonásai durvák, de bármilyen bátor fickónak is tűnt, látszott, hogy a vastag fekete köpenye alatt meg-megremeg a teste. Nem tudtam eldönteni, hogy ez vajon a hideg miatt van-e, vagy a törtétek felidézése kavarta fel ennyire. Zhang Xingqing is őszintén aggódó arccal lépett be az irodába, és természetesen mondott néhány kötelező, udvarias mondatot, amiket itt most nem említettem.

Huo Sang letette a pipáját, s így szólt:

– Nos, rendben! Nanxiang egyáltalán nincs messze, induljunk hát! – Majd megtorpant, s így folytatta: – Nem, mégsem! Van még néhány fontos levelem, amiket haladéktalanul meg kellene válaszolnom. Menjenek csak előre, mi pedig majd a következő vonattal érkezünk.

Aznap délben, negyed egy körül felszálltunk a Nanxiangba tartó vonatra. Huo Sang végig az úton újságot olvasott, egy szót sem ejtett a Zhang család ügyéről. Egyetlen nyomozása során sem volt hajlandó spekulációkba bocsátkozni mindaddig, amíg nem látta tisztán a körülményeket és nem ismerte meg a bizonyítékokat. Jól ismertem már ezt a hozzáállását, így hát magam sem kezdtem feleslegesen locsogni.

De, hogy mégse teljen hiába az idő, hadd meséljem el, amit Zhang Xingqingtől még az irodában megtudtunk! A támadás áldozatául esett Zhang Caifu egy nanxiangi, helyi potentát. Korábban Sanghajban működtetett egy rizsfeldolgozót, de mostanra visszavonult vidékre, és a befektetései kamataiból éldegélt. Egy fia és egy lánya volt. A fia, Xingqing – aki minket is felkeresett – már huszonegy esztendő, és a sanghaji Fuxin lisztgyár alkalmazottja. A lányát Xiufangnak hívják, aki néhány évig egy sanghaji középiskolában tanult, de most vidéken él az apjával. A családnak három szolgája is van. Az egyik a törtétekről beszámoló Jiang Rongsheng, aki még csak mindössze három hónapja áll a család szolgálatában, és úgy nagyjából

harminc éves lehet. A szintén támadás áldozatául esett szakács, Dong Xing körülbelül egy éve dolgozik a családnál. A kis cselédlány, Azhu viszont gyerekkorától kezdve velük él.

Amikor a vonatunk befutott a nanxiangi állomásra, a fekete vattakabátot viselő Jiang Rongsheng már ott nyújtogatta a nyakát a peronon, és minket keresett. Elmondta, hogy a Zhang család háza nincs túl messze a vasútállomástól, ezért gyalog fogunk menni. Az állomásról vezető út széles volt, az út két szélén pedig impozáns látványt nyújtó fasorok vetettek hús árnyékot a nyári hőségben. A villanyoszlopokra erkölcsi mottókat hirdető feliratokat akasztottak, ami némi civilizált jelleget kölcsönzött a városkának.

Rongsheng elmondta nekünk, hogy Cai rendőrfelügyelő már ellenőrizte a helyszínt, és megállapította, hogy a hátsó kert kapuját feltörték, a keleti könyvtárszobából két bronztárgyat vittek el, és egy mahagóni szekrény is megrongálódott. Az udvaron sáros volt a talaj, mivel az előző éjjel fél éjszakán át esett, így a felügyelő néhány lábnyomot is talált, amelyek tisztán kivehetően egyenesen a házhoz, illetve onnan kifelé vezettek. Jiang Rongsheng még arról is beszámolt, hogy az előző héten két betörés is történt a városkában. Az egyik családtól csak kevés dolgot vittek el, de a járásfőnök, Pu úr házából több mint ötezer yuan értékű holmit tulajdonítottak el. Egyik bűncselekményt sem sikerült még felderíteni, ezért a rendőrség azt valószínűsíti, hogy az elkövető nem helybéli lehetett.

– E két betörés során megsérült bárki is? – kérdezte Huo Sang.

– Nem – válaszolta Jiang Rongsheng. – De a rendőrség szerint a Pu úrnál történt betörés idején szintén vadul ugattak a kutyák. Ezért feltételezhető, hogy a két esetnek köze lehet egymáshoz.

– Csakhogy ezúttal gyilkossági kísérlet történt. Nekem egészen más jellegű ügynek tűnik – morogta maga elé Huo Sang.

II.

A Zhang család háza Nanxiang város keleti végéhez közel található. A déli fekvésű háznak két bejárata is van: az egyik egy lapos épületbe, a második egy öt helyiségből álló épületbe nyílt. Az elülső, bejárati ajtó mögött egy nyitott tér, a főépület mögött pedig egy rövid fallal kerített kisebb kert található. Zhang Xingqing komor arccal, kimérten köszöntött, majd bevezetett minket egy eldugott szobába. Itt aztán egyszeriben megváltozott a viselkedése, s fojtott hangon így szólt:

– Huo úr, egy nyomra bukkantam, azonban némiképp szégyellem magam, amiért szóba hozom. – Rövid időre elhallgatott, majd homlokráncolva így folytatta: – Húgomnak, Xiufangnak van egy barátja, aki a város negyedik általános iskolájának az igazgatója, s úgy hívják: Yu Xiaoyuan. Folyton folyvást idejáromatott, meglehetősen bizalmas viszonyt ápolt a húgommal, sőt még a kezét is meg akarta kérni. Apánk szerint azonban a fiatalember nem rendelkezik megfelelő egzisztenciával, ezért helytelenítette a házasságukat. Három nappal ezelőtt személyesen is közölte ezt Xiaoyuannel és kitessekelte a házból mondván, hogy soha többé nem szeretné itt látni. Xiaoyuan pedig nagy dérdúrral távozott. Szóval, a tegnapi történetek fényében arra gondolok...

Huo Sang egy kézintéssel leállította.

– Lassabban! Értem, mire akar célozni, de most hadd tegyek fel önnek néhány kérdést. Korábban is volt tudomása a húga és Xiaoyuan kapcsolatáról?

– Igen, tudtam róla, ugyanis rendszeresen levelezünk a húgommal – válaszolta Xingqing.

– Vagyis, amikor az imént említette, hogy egy nyomra bukkant, az erre az illetőre vonatkozott?

– Nem, dehogyis! Nekem személy szerint semmi kifogásom nem volt az ellen, hogy a húgom feleségül menjen Xiaoyuanhoz. Ráadásul fogalmam sem volt róla, hogy apánk kitiltotta őt a házunkból. Azhu tájékoztatott erről az imént. A gyanúmat csak ez az esemény keltette fel.

– Rendben, de egyelőre bánjunk csínjában a merész következtetésekkel! Mondja csak, hogy van az apja?

– Épp most jöttem a tőle a kórházból. Még életben van, de kevés a remény. A főorvos szerint súlyos agykárosodást szenvedett.

– Vágóeszközzel okozták a sérülését?

– Nem, egy favödörrel támadtak rá. A vízhúzásra használt vödör egyébiránt a mi tulajdonunk, rendszerint a hátsó kertben lévő kútból való vízhúzásra használjuk. A vödörön két vérfolt is van, ami arra utal, hogy Dong Xinget is ugyanezzel sebesítették meg.

– És Dong Xing hogy van?

– Még mindig a hátsó kert keleti részén lévő hálószobájában alszik, de ő már tud beszélni. Esetleg ki akarná kérdezni?

– Természetesen. És még a hűgával is találkoznom kell. Ám mindenekelőtt a kertkapu környéki lábnyomokat kellene látnom. Megkérhetem, hogy vezessen oda?

Mihelyt kiléptünk a ház hátsó ajtaján egy nagyobb vértócsát pillantottunk meg a földön, azon a helyen, ahol Xinqing apját, Zhang Caifu-t megsebesítették. Rongsheng elmondása szerint úgy talált rá gazdájára, hogy annak lábai a kert járókövein voltak, míg a felsőteste és a feje közvetlenül az ösvény melletti a sáros talajon hevert.

Rongsheng ezt követően keleti, majd és nyugati irányba mutatva azt mondta:

– Az ott a konyha, amott meg Dong Xing szobája van. Közvetlenül a konyhaajtó előtt van az a kút, amelynek a vedrét használták fegyverként a tegnapi éjszakai támadáshoz.

Huo Sang tett egy lépést előre, felemelte a hordót, hogy alaposan megvizsgálja. Én is csatlakoztam hozzá. A hordó úgy nagyjából egy láb átmérőjű lehetett és rendkívül vastag fából készült. A hordó mindkét oldalán vérfoltok éktelenkedtek, amelyek azonban eltérő méretűek voltak. Huo Sang fürkész tekintettel jó darabig nézte, majd a következőket motyogta maga elé:

– Meglehetősen súlyos darab, nem csoda, hogy koponyákat törtek vele.

Visszahelyezte a vödört az eredeti helyére, és elindult a kertkapu felé.

A kert közvetlenül a főépület mögött terül el, a kertkapu pedig hét-nyolclépcsényire van a köburkolatú főúttól. Összesen körülbelül tizenöt-hat lábnyom látszott tisztán és jól kivehetően a kertkapu és a közút között. Huo Sang elővette a nagyítóját, és lehajolt, hogy megvizsgálja a talajt.

– Ezek cipőnyomok – állapította meg.

– Így igaz – mondta erre Jiang Rongsheng –, a felügyelő úr is ugyanezt mondta korábban.

– Hord valaki bőrcipőt a családban? – kérdezte Huo Sang.

– Igen, de... – kezdte dadogva Rongsheng, mire Huo Sang rápillantott a választ sürgetve:

– Mi de? Miért nem válaszol?

Rongsheng azonban csak állt ott letaglózva, a fiatalúrra, Xinqingre pillantott, s bár mozgott a szája, egyetlen hangot sem tudott kipréselni magából.

– Igen, igen – mondta ekkor Xinqing. – Én régebben csakugyan bőrcipőben jártam, azonban az én méretem jóval nagyobb, mint ezek a nyomok. De vájunk csak! Xiaoyuan is bőrcipőben

jár, és azt hiszem az övé hasonló méretű is lehet, mint ezek a nyomok. Huo úr, nem úgy gondolja, hogy esetleg...

– Ez mindenesetre egy igen fontos észrevétel – jegyezte meg Huo Sang. – Azonban ne vonjunk le idő előtt messzemenő következtetéseket. Vizsgáljuk csak meg! Ezek itt a befelé vezető cipőnyomok, ezek pedig itt a kifelé vezetők. A lépések távolságában nincs különbség... Bao Lang, ezt az egy lábnyomot azonban maga is vegye szemügyre alaposabban!

Ekkor a kezembe nyomta a nagyítót. Odahajoltam hát, és ahogy kérte, én is megvizsgáltam a nyomot, amely a többinél vagy egy hüvelykkel hosszabb volt, és a szélei sem voltak olyan határozottak, mint a többinek.

– Ezek egy másik embertől származnának? – kérdeztem.

Huo Sang azonban ingatni kezdte a fejét.

– Nem, nem. Nézze csak meg alaposabban! A nyom mindkét vége hegyes, és a délfelé néző vége jobban kivehető. Ez bizony egyazon helyen hagyott, kifelé és befelé is vezető két lábnyom.

Bólintottam.

– Így igaz. De első ránézésre nem is olyan könnyű észrevenni.

Huo Sang lemérte a cipőnyomokat, majd felállt és azt kérdezte Rongshengtől:

– Az imént azt mondta, hogy amikor tegnap este felébredt, ugatás hallatszott a ház körül. Vagyis az ugatás már tarthatott egy ideje, ön pedig nem arra ébredt fel. Így van?

– Pontosan, uram – válaszolta Rongsheng. – Állítom, nekem van a legjobb alvókám, ha én egyszer elalszom, nincs az a kutyaugatás, ami fel bírna ébreszteni.

Huo Sang bólogatott, majd megfordulva az kérdezte Xingqingtől:

– Fiatalúr, fáraszthatnám azzal, hogy felmenjen az emeltre, és megkérné a kedves hűgát, hogy csatlakozzon hozzánk? Feltennék neki is néhány kérdést. – Xinqing már indult is volna vissza a házba, amikor Huo Sang megállította és azt kérdezte tőle: – Várjunk csak! Tudjuk már, hogy eltűnt-e bármi is, esetleg elloptak valamit?

– Egy antik bronz füstölőtartót és egy régi Buddha bronzszobrot – válaszolta Xingqing. – Továbbá a dolgozószobában lévő mahagóni szekrényt is pozdorjává aprították. A szekrény eredetileg zárva volt, de semmi értékes nem lehetett benne. Nem csak számomra érthetetlen, de a hűgom sem tudott magyarázattal szolgálni arra, hogy miért törték fel a szekrényt.

Huo Sang összeráncolta a homlokát, és így szólt:

– Hát ez igazán sajnálatos. És mondja csak, ezek szerint értékes volt az két eltűnt bronz antikvitás?

– Nem különösebben – válaszolta Xingqing. – A füstölőtartó talán egy-kétszáz yuan lehetett, a Buddha-szobor pedig még ennél is kevesebbet érhetett. Nem tartom valószínűnek, hogy az elkövető ezekért a tárgyakért kockáztatott volna. Sokkal inkább elképzelhető, hogy a gyilkosság volt az igazi célja, azt a két tárgyat pedig csak úgy melleleg vihette magával. Nem ért velem egyet, Huo úr?

Huo Sang azonban kitért a válasz elől, és azt mondta:

– Nos, rendben. Most pedig szólna a húgának, hogy Azhuval együtt csatlakozzon hozzánk?

Amikor Xingqing távozott, mi hárman visszamentünk a hátsókert kapujához. Láttam, hogy a kaput valami éles szerszámmal feszíthették fel.

– Sok erőfeszítésbe kerülhetett, mire az elkövető feltörte és bejutott – állapította meg Huo Sang.

– Pontosan – jegyeztem meg. – És az ajtó feltörésének a zaja elegendő lehetett arra, hogy ugatni kezdjen a kutya.

Huo Sang bólogatott, majd besétált a kertkapun és a konyha irányába vette az útját. A konyha előtti keskeny tornác alatt egy kistestű fekete kutya feküdt. Amikor észrevette, hogy felé közeledünk, felpattant és lábait megfeszítve acsarogni kezdett, mintha ránk akart volna támadni. Rongsheng azonban egy kézmozdulattal csendre intette, a kutya pedig abbahagyta az ugatást. Huo Sang a kutyára mutatva azt kérdezte Rongshengtől:

– Ő volna a család kutyája, Kormos?

– Igen, uram – válaszolta Rongsheng.

Ekkor egy sötét bőrű, szögletes arcú férfi lépett ki a konyhából, aki meglehetősen magas termetű volt, és fekete szaténból készült, pamutbélésű kabátot, valamint zöld szövetnadrágot viselt. A fejére sebkötöző volt tekerve, arca kissé sápadt, a tekintete pedig kába volt. Úgy a negyvenes éveit tájékán járhatott. Tudtam, hogy ő lesz Dong Xing, a szakács. Rongsheng odasietett, mondott neki néhány szót, mire Dong Xing felénk sétált. Mi épp egy ruhaszárító állvány mellett álltunk.

– Javult valamit az állapota? – kérdezte tőle Huo Sang.

– Már sokkal jobb – válaszolta Dong Xing. – Szerencsére az én sérülésem nem súlyos. Hanem hogy van a gazduram? Még reménykedhetünk?

– Még nem találkoztam vele – válaszolta Huo Sang a fejét ingatva. – A fiatalúr szerint félő, nincs túl sok remény, hogy életben marad. De most arra kérem, mondja el részletesen a tegnapi éjjel történeteket.

– Nem tudok túl sokat – kezdte a válaszát Dong Xing. – Tegnap, úgy éjfél tájban Kormos ugatására ébredtem. Úgy tűnt, mintha a kertkapu nyikorgását hallanám. Rossz előérzetem támadt, így aztán sietve kikeltem az ágyból és belebújtam a ruháimba. Kormos egyre hangosabban ugatott. Kinyitottam a konyhaajtót és kijöttem. Egyből megcsapott a hideg szél, amitől egész testemben vacogni kezdtem. Nem vittem magammal lámpát, de mintha egy sötét árnyat pillantottam volna meg odakint, az ajtó túloldalán. Már épp kiáltani készültem, amikor azt éreztem, hogy valami kemény tárgy a homlokomba csapódik, amitől menten a földre estem. A továbbiakról semmit sem tudok. Csak amikor az orvos jeges vízzel magamhoz térített, akkor értesültem róla, hogy az öreg gazdát is leütötték.

– Amikor éjjel felébredt, egyedül Kormos ugatott, vagy a szomszéd kutyákat is hallotta ugatni? – kérdezte Huo Sang.

– Úgy rémlik, hogy amikor felébredtem, mintha a szomszéd Li család Morzsija is ugatott volna. De akkor csak arra tudtam gondolni, hogy bejöhetett-e valaki, és nem nagyon törődtem a kutyák ugatásával.

Ekkor a rendőrájárőr közbeavatkozott:

– Már a jobb és a bal oldali szomszédoknál is vizsgáldtunk. A keleti szomszédokban lakó Li urat tegnap éjjel szintén a kutyaugatás hangja ébresztette fel. Lépések zaját is hallotta a hátsó ajtó előtti üres telekről. A városban pedig kiderítettük, hogy ma hajnalban a Yuanchang fogadóból két, nem idevalósi vendég távozott, akik igen gyanúsán viselkedtek.

Huo Sang lehorgasztott fejjel gondolkodott egy darabig, majd így szólt a rendőrhöz:

– Nos, ideje, hogy tiszteletemet tegyen a Cai felügyelő úrnál. Elnézését kérem, amiért idegenvezetőként tartaná igényt a segítségére. – Majd hozzám hajolva a fülembé súgta: – Maga maradjon itt, és kérdezze ki Azhut. Nagyon figyeljen, mert fontosak lehetnek, amiket mondani fog! Egykettőre itt leszek.

Ezt követően Huo Sang a kövér rendőrrel az oldalán sietve távozott.

III.

Miután Huo Sang a rendőrjárőrrel az oldalán távozott, Zhang Xingqing is megragadta az alkalmat, hogy bemenjen a kórházba meglátogatni az apját. Én mindeközben a dolgára engedtem Jiang Rongshenget, hogy egyedül kérdezhessem ki Azhu-t. Amikor Xiufang beszámolt az eseményekről, látni véltem egy halvány mosolyt átfutni a cselédlány arcán. Feltehetően Huosang is felfigyelhetett erre, azért kérte, hogy hallgassam ki őt.

Mindenekelőtt hellyel kínáltam Azhu-t, majd baráti hangon kérdezgetni kezdtem. Elmondta, hogy tegnap éjjel őt is a hangos kutyaugatás ébresztette fel, s mihelyt felkelt, ajtónyitás hangját, sőt, az emeletre vezető lépcsőn felfelé jövő lépések hangját is hallotta. Kevéssel később pedig, amikor Rongsheng kiabálni kezdett a lépcső alján, ő is kiment, hogy megnézzze, mi történt.

– Kinek a szobaajtaját hallottad kinyílni? – kérdeztem tőle.

Azhu lehajtotta a fejét, majd habozva válaszolt:

– A kisasszony szobáját.

A válasza igencsak meglepett, mert ez csakugyan fontos részlet lehet, de igyekeztem palástolni az érzelmeimet, és így szóltam:

– Nem tévedsz? Úgy tudom, hogy az öreg gazda is az emeleten alszik, honnan tudod, hogy nem az ő szobája ajtaját hallottad?

– Nem, nem tévedek – válaszolta Azhu. – Még pedig azért nem, mert a kisasszony szobáját és az én szobámat csak egy vékony fal választja el egymástól. A gazduram szobája pedig közelebb van a lépcsőhöz. Ráadásul felismerem mindenki járásának a hangját. Biztosan a kisasszony volt az.

– Vagyis a kisasszony elhagyta a szobáját és lement a földszintre?

– Azt nem tudom, hogy lement-e. Én csak annyit hallottam, hogy elhagyta a szobáját, elment a lépcsőig, majd egy idő után visszatért a szobájába.

Emlékeztem, hogy Rongsheng azt mondta, hogy lépéseket hallott az emeleten. Azhu beszámolója ezt alátámasztotta. De vajon miért jött ki a szobájából Xiangfang? Miért hallgatta el ezt? Vajon lement a földszintre is? Tulajdonképpen mi köze neki ehhez az ügghöz? Végezetül

pedig Xiangfang mégis csak Zhang Caifu édesleánya, de ha jobban belegondolok, mégsem rendítették meg túlságosan az apjával történtek. Ezt követően Azhu-hoz fordultam:

– Mivel ilyen tisztán hallottál mindent, feltehetően már ébren voltál. Miért nem keltél hát ki az ágyból, hogy kimenj megnézni, mi történik?

– Hát mert rettenetesen féltem – válaszolta Azhu. – Tudja, uram, amikor meghallottam a kutyaugatást, majd kiugrott a szívem a helyéről. Ráadásul hideg is volt, amikor kibújtam a paplan alól, menten vacogni kezdtem. Így aztán csak a kisasszonykám sírásának hangjára szedtem össze magam, és keltem ki az ágyból.

Őt is megkérdeztem a Yu Xiaoyuan és a Zhang Caifu közötti konfliktusról, amit ő pontosan ugyanúgy mesélt el, mint Xingqing, miszerint kettejük konfliktusa a házasság miatt robbant ki. Összegeztem magamban az eddigi ismereteket, hogy valami következtetést tudjak levonni. Arra jutottam, hogy az eddigiek alapján Yu Xiaoyuant csakugyan lehetséges elkövetőként kell kezelni, Xiufang viselkedése pedig azt sejteti, hogy tudomása lehetett az apja ellen tervezett merényletről. A hagyományos erkölcsi normák tekintetében azonban ez a feltételezés nem állja meg a helyét. Itt ugyanis a szabad szerelem és a feltétel nélküli szülőtisztelet elve feszülne egymásnak, amibe még belegondolni sem szerettem volna.

Fél órával később Huo Sang sietve tért vissza Xingqinggel az oldalán. Beszámoltam neki mindenről, amit Azhutól megtudtam. Huo Sang rövid ideig gondolkodott, majd azt kérte Xingqingtől, hogy hívjon össze mindenkit a társalgóba. Nem tudtam, mire készül, de a tekintete izgatottságról árulkodott, mintha valami előre lépésre jutott volna az ügyben. Miután végre mindenki összegyűlt, Huo Sang így szólt:

– Az ügy tekintetében már vannak bizonyos dolog, amelyekben többé-kevésbé tisztán látok. Az elkövető a kerti kaput felfeszítve jutott be, majd miután két embert megsebesített, sietve távozott, ám a távozásával felriasztotta a szomszédos kutyákat is. Két gyanúsítottam is van. Az egyik egy idegen, aki három napig tartózkodott a városban, és ma hajnalban sietve távozott. A másik illető esetében a gyanúm kevésbé megalapozott.

– És megtudhatjuk, hogy konkrétan ki ez a két gyanúsított? – kérdezte Zhang Xiangfang remegő hangon.

Huo Sang a kisasszonyra pillantva így válaszolt:

– Megértem a kíváncsiságát, de jelen pillanatban még nem volna célravezető megneveznem az illetőket...

Huo Sang azonban nem tudta folytatni a mondandóját, mert a beállított a postás, aki egy levelet hozott. Xingqing gyorsan átvette tőle a levelet, felnyitotta, de épp csak belepillantott, önkéntelenül máris felkiáltott:

– Jaj, Huo Sang úr, nézze csak! Köze lehet az ügghöz ennek a levélnek?

Huo Sang átvette a felé nyújtott levelet, én pedig közelebb léptem, hogy magam is láthassam. A címzett Zhang Caifu volt, a fejléces levélpapírra pedig egyetlen, már-már hivalkodó kézírással csak néhány mondat volt odaskribálva:

Találkozzunk ma éjjel tizenegykor a déli híd tövénél! Mindenképpen legyen ott, máskülönben meg fogja bánni!

Ma Qi

Huo Sang szemében különös fény villant. Gondosan megvizsgálta a levélborítékot, majd lehajtotta a fejét és a gondolataiba temetkezett. Kevéssel később Xingqinghez fordulva azt kérdezte:

– Fiatalúr, ismernek önök egy Ma nevű embert?

– Nem, nincs arról tudomásom, hogy volna Ma nevű ismerősünk – válaszolta bizonytalanul Xingqing. – Apám ismerősi köréről azonban nem tudok nyilatkozni.

– Ez a déli híd itt található a városban? – tette fel az újabb kérdését Huo Sang, amit Rongsheng sietett megválaszolni:

– Igen, igen! A város déli határában található.

Huo Sang bólintott, majd így szólt:

– Értem. Nos, fiatalúr, ezt a levelet tegnap délután adták postára itt a városban. A levélben írt „ma éjjel” nyilvánvalóan a tegnap éjszakára vonatkozik, mert a levél írója azt hihette, hogy az édesapja még a tegnapi napon kézhez kapja a levelét, és elmegy a kért találkozóra. A vidéki postairodák azonban az expressz leveleket leszámítva napnyugta után már nem kézbesítenek, ezért ez a levél is csak ma érkezett meg. A levél írója azonban nyilvánvalóan nem tudott erről, így azt hihette, hogy az édesapja szándékkal nem jelent meg a találkozón, ezért idesiethetett, hogy beváltsa a levélben írt fenyegetését.

Zhang Xinqing tágra nyílt szemekkel meredt Huo Sangra.

– Ön szerint tehát ez a Ma nevű fickó lehetett az elkövető?

– Igen – válaszolta Huo Sang.

– Akkor most hogyan tovább?

– Csak fel kell kutatni a levelet küldő személyt, és az ügy máris megoldódott – válaszolta Huo Sang, majd a személyzet három tagjához fordulva azt kérdezte: – Még egy utolsó kérdés: a gazdájuk az elmúlt napokban nem viselkedett furcsán? Teszem azt, nem állított be hozzá egy idegen vendég, vagy nem rémült-e meg, ha egy levelet kapott... Nem volt példa ilyesmikre?

Azok hárman nem válaszoltak, csak egymásra pillantottak, míg végül a szakács szólalt meg:

– Szokatlan vendégek nem jöttek, hanem tegnapelőtt, amikor a gazduram hazatért a városból, az arckifejezése nagyon is különös volt: mintha félne valakitől. Még vacsora közben sem tudott nyugton megülni, idegesen fészkelődött.

– Korábban is fordult már elő ilyesmi? – kérdezte Huo Sang.

– Nem, nem igazán mondhatnám – válaszolta a fejét csóválva a szakács.

Huo Sang ismét bólintott, majd így folytatta:

– Nos, rendben. Mindez alátámasztja az eddigi gyanúmat. Meggyőződésem, hogy az illető már nem tartózkodik a városban, és minél előbb le kell őt tartóztatni... Fialalúr, arra kérném, engedje meg, hogy egyelőre magamál tartsam ezt a levelet. Egyéb fontos ügyeim most ugyan Sanghajba szólítanak, de a távolléteben is vigyázzanak az ajtókra, és csak a legszükségesebb esetben hagyják el a házat. Nem tudhatjuk, hogy az elkövető nem forral-e még valamit. Azonnal értesíteni fogom, mihelyt valami hírral tudok szolgálni.

IV.

Miután eljöttünk a Zhang családtól, Huo Sang a városi rendőrsre sietett, ahonnan egyenesen az állomásra mentünk. Két óra harmincöt perckor érkeztünk vissza Sanghajba. Ezt követően Huo Sang egész nap az irodájában pihent, újságot olvasott, és semmi különösebb dolgot nem csinált. Negyed nyolc tájban, amikor már sötétedni kezdett, Huo Sanggal ismét Nanxiangba utaztunk. Útközben végig néma csöndben maradt, semmiféle magyarázattal nem szolgált, csupán annyit közölt, hogy ha majd Nanxiangba érünk, mindent érteni fogok.

Miután ismét faggatni kezdtem, végre beszámolt róla, hogy még mit végzett korábban a városban tett vizsgálódása alkalmával. Először is találkozott a városka rendőrfelügyelőjével, majd pedig elment a postára. Ezt követően fel akarta keresni Yu Xiaoyuant is, de vele nem sikerült találkoznia. Azt mondták neki, hogy Xiaoyuan az előző este a rokonait vendégelte meg egy szomszédos városban, s még nem tért haza. Huo Sang azt is megtudta, hogy a rendőrök Xiaoyuan házához is elmentek érdeklődni, sőt még az egyik bőrcipőjét is elvitték. Mindezekon túl azt is kiderítette, hogy Zhang Caifu az utóbbi időkben többször járt Sanghajban, és több ízben is teázott egy régi rizskereskedő kollégájával a városban.

– Tudja esetleg, hogy ki ez a kolléga? – kérdeztem, mire Huo Sang csak ingatta a fejét. – Szóval ő írhatta a találkozót kérő levelet? – faggattam tovább.

– Elképzelésem sincs – válaszolta.

– S mit gondol, mi miatt veszekedhetett ez a Ma nevű férfi Zhang Caifival?

– Ezt sem tudom, de előbb-utóbb ki fogom deríteni

– S mit gondol Yu Xiaoyuanról? Tegnap este nem tért haza, netán lehet valami köze az ügghöz?

Huo Sang türelmetlennek látszott, és arra sem vette a fáradságot, hogy legalább foghegyről odavessen valami választ. Annyit mondott csupán, hogy legyen türelemmel, és várjam ki, hogyan alakulnak majd a dolgok. Kicsit össze voltam zavarodva, de sehogyan sem bírtam rávenni, hogy ennél bármi többet is eláruljon.

Amikor aztán megérkeztünk Nanxiangba, az úton már egy árva lélek sem járt. Az erős északnyugati szél miatt a legtöbb háznak zárva voltak az ablakai és az ajtói. A Zhang család házához érve, Huo Sang kívülről körbejárta, de nem ment be. A háztól körülbelül száz méterre egy hatalmas akácfa tövéhez vezetett, ahol aztán megállt. Itt ért véget város, innen a főút kelet felé haladt, de keresztutak vittek dél felé és északnyugatra is. A főút egyik oldalán a nyárfákkal tarkított mezőn néhány sír állt.

– Bao Lang, vacsorázzunk meg itt – mondta egyszer csak.

A börténkájából elővett néhány marhahúsos pogácsát, amit megosztott velem. Mindez olyan váratlanul ért, hogy nem is tudtam, mire vélni.

– Ma este igazán jó műsor lesz – mondta szinte suttogva. – De aztán ne kérdezősködjön, csak figyeljen! Most pedig együnk hát, aztán élvezzük műsort.

Olyan izgatott voltam, hogy alig bírtam egy-egy falatot letolni a torkomon. Ellenben Huo Sang, akinek különösen jó étvágya volt – gyors egymásutánba tömte a szájába a húspogácsákat. Nagyjából félóra múlva végeztünk az evéssel. Fáztam, és fogalmam sem volt, hogy mikor kezdődik az a bizonyos műsor. Majd úrrá lett rajtam a türelmetlenség, amikor azt láttam, hogy Huo Sang nagy komótosan takarítgatni kezdte a bőrtáskáját. Am ekkor váratlanul felbukkant egy férfi, aki sietve érkezett az északnyugati keresztút felől. Huo Sang megragadta a karomat, mintha azt akarta volna jelezni, hogy meg se mukkanjak.

Azon az éjjelen a szél feltámadt, az égen felhők úsztak végtelen sorban, a fényes Hold pedig hol előragyogott, hol elbűjt. Amikor aztán felbukkant az a rövid munkásruhát viselő férfi a félhomályban, nagyon tisztán láttam őt. Egyenesen a Zhang család háza felé vette az útját, majd rövid várakozást követően bekopogott és belépett.

- Hát ez meg kicsoda? – kérdeztem visszafogott hangon.
- Ennek a felettebb komikus vígjátéknak az egyik mellékszereplője – válaszolta Huo Sang.
- És van főszereplő is?
- Persze, hogy van.
- Nos, és ki volna a főszereplő?
- Ha elárulnám, azzal elrontanám a műsort. Elnézést, de inkább nézze meg a saját szemével.

A zavarom csak fokozódott, elvégre ez mégis csak egy gyilkossághoz vezetett bűncselekmény, amely rablással és házassági vitákkal is fűszerezett. Minden súlya ellenére Huo Sang mégis azt állítja, hogy ez csupán egy műsor, ráadásul egy komikus vígjáték. De csak nincs kedve viccelődni, és bolondját járatni velem ebben hideg, fagyos éjszaki szélben, ugye? Csakhogy megint visszatért a régi önmagához, és ahhoz a szokásához, hogy tudatlanságban tartson. Ugyan mit is tehettem volna?

Kevéssel később a rövidkabátos férfi kilépett a házból, egy másik férfi kíséretében, majd elsiettek a fánk mellett, s az útelágazás felé vette az irányt. Ahogy felénk közeledtek, felismertem a másik férfit: Zhang Xingqing volt az, a meggyilkolt Zhang Caifu fia. Mégis, hova a csudába megy Xingqing? Netán ő volna ennek a vígjátéknak a főszereplője? S mégis, egyáltalán miről szól ez a történet? Csak gyűltek és gyűltek bennem a kérdések, de nem tudtam előrukkolni velük, mert hiszen Huo Sang rám parancsolt, hogy ne kérdezősködjek. Így aztán csak némán bámultunk egymásra, amitől csak még magányosabbnak éreztem magam és még

inkább unatkoztam. Huo Sang talált két sírkövet, letelepedett az egyikre, majd megkért, hogy üljek oda a másikra. Elővette a cigarettáját, és megkínált. Vonakodva elfogadtam, és én is rágyújtottam. Így telt el egy újabb óra.

Az éjszakai levegő egyre hidegebb lett. Az égen a felhők felbátorodtak és seregeik olyan roppant torlaszokba tömörültek, hogy Hold nővér sértődötten úgy döntött, inkább megpihen, s nem mutatja meg magát. Körös-körül mindenütt koromsötét volt. Szél úr azonban lelkesen táncolt, és a sírok előtti nyárfák elszáradt gallyai recsegve-ropogva törtek le, jó párszor még a fejemre is jutott belőlük. „Hú, hú, hú!” – hallatszott egyszer, ami persze nem a szellemek üvöltése volt, de az ember fülének még így sem tűnt kellemes muzsikának. A távoli faluban a kuttyák is felvonyítottak egyszer-kétszer, aminek a hangját Szél úr készségesen sodorta felém, de én csak beleborzongtam. Nem bírtam már tovább a várakozást, s így szóltam:

– Huo Sang, mégis mire várunk még itt?

– Csak figyelje az előadást – válaszolta továbbra is visszafogott, fojtott hangon. – Ingyen van, legyen hát egy kis türelemmel, mindjárt kezdődik!

S csakugyan így lett! Egy fickó jelent meg a főúton keleti irányból. Lassan, komótosan sétált. Mindeközben egyfolytában előre és hátra felé tekintgetett, amitől egészen titokzatosnak tűnt. Ennek a szereplőnek – már ha valóban az előadás egyik szereplőjéről van szó – az alakítása alapján ez a történet nem is ígérkezik annyira rossznak. Az érdeklődésem kezdett felélénkülni.

Amikor Huo Sang is észrevette a férfit, gyorsan elpöccintette a cigarettacsikket és felállt. Szemei egészen tágra nyíltak, mintha meglepődött volna. Most mégis, mi történik? Szerepel egyáltalán ez az ember a szereposztásban, vagy csak valami statiszta? Ha szereplő, akkor vajon ő a főszereplő, vagy csak valami mellékszerepet játszik?

Amikor a férfi a nagy akácfához ért, Huo Sang óvatosan visszasiklott a nagy fa tövébe, én pedig követtem a példáját. Épp ebben a pillanatban Hold nővér egy nagy elszánással rést döfött a felhőkön, és megvillantotta a fényét. A holdfényben tisztán látszott az illető, aki hosszú köpenyt és lovagló kabátot viselt, a fején egy réztál alakú kalappal, s olybá tűnt, még igencsak fiatal lehet. Ahogy közeledett a piactér végéhez, furcsa viselkedése egyre gyanúsabbá tette. Még Huo Sang arcán is a csodálkozás nyomait véltem felfedezni. Egészen előrehajolt, és minden idegszálát megfeszítve koncentrált. Olyan volt, mint egy, a prédáját cserkésző oroszlán, amely épp lecsapni készül. Amikor észrevette, hogy közelebb akarok menni, hogy még jobban

szemügyre vehessem az illetőt, a karomnál fogva gyorsan visszahúzott. Egy pillanattal később a fickó már el is tűnt a Zhang család háza mögött.

– Bao Lang, nem csalódtok, igaz-e? S ez még csak a bevezető, vagy inkább csak egy közjáték. Az igazi dráma még csak ezután következik!

Huo Sang mintegy biztatásként suttogta a fülembe ezeket, ami már teljességgel felesleges volt, hiszen már így tűkön ültem az izgatottságtól. Nem biztatásra volt szükségem, hanem cselekvésre. De e tekintetben sem kellett csalatkoznom. Huo Sang indult el elsőként, én pedig lábujjhegyen követtem őt, s egészen messziről megkerültük a Zhang portát. Láttam, hogy a fiatal fickó épp a hátsó kert előtt áll: kalapját levéve nyújtogatja a nyakát, és az ablakokat kémleli. Az ablakok ekkor még világosak voltak, ám egy pillanattal később kialudtak a fények. A fiatal fickó azonban továbbra is csöndben várakozott a kertkapu előtt.

Huo Sang közelebb húzódva hozzám a fülembe súgta:

– Női karakter nélkül nem is olyan élvezetes a dráma, nemde bár? Szerencsédre mindjárt láthatsz egy extra jelenetet is. Figyelj csak, hamarosan színre lép a női szereplő is!

Ezt követően résnyire nyílt a kertkapu. Először csak egy fej bukkant elő, majd egy alak lépett ki. A holdat ismét sötét felhők takarták, így nem láttam, hogy ki az, de a sötét körvonalai alapján egy nő lehetett.

– Ez Zhang Xiufang – közölte Huo Sang.

– Aha!

A két sötét alak találkozott, majd együtt elkanyarodtak a ház nyugati sarkánál. Ekkor már nem nagyon láttam őket. Nyilvánvalóan egymással beszélgettek, de én mindebből csak egy némajátékot láttam, mert Huo Sang továbbra sem engedett közelebb menni. Jobb híján csak a kerítésnek támaszkodva álltam és nézhettem a jelenetet a hideg szélben. Mintegy negyedórával később arra lettem figyelmes, hogy a két alak visszafelé tart. A női szereplő belépett a kertkapun, a férfi pedig kelet felé indulva próbált csöndben, észrevétlenül kereket oldani. Hirtelen Huo Sang is elindult, felgyorsította a lépteit, és visszatért a korábbi leshelyünkre, a nagy fa tövébe. A fatörzshöz lapulva kikukucskált, hogy szemügyre vegye a férfi szereplőt. Én is csöndben lapultam. Amint a fiatal férfi közelebb ért, Huo Sang egyszeriben kipattant a nézőtérrel és máris a színpadon termett. Néhány lépést téve elállta a fiatal színész útját.

– Xiaoyuan, várjon! Váltanék önnel néhány szót – mondta neki halkán.

Én csak ekkor döbbsentem rá, hogy ez a szereplő valójában Xiufang udvarlója, Yu Xiaoyuan.

Xiaoyuan meglepődött, nem számított erre. Nekiiramodott, mintha menekülni akarna, de Huo Sang résen volt, és gyorsan megragadta a karját, majd pedig a fa tövébe húzta őt. Xiaoyuan zihálva-fújtatva próbált ellenállni, így aztán én is színre léptem, és megragadtam a másik karját, hogy segítsenek visszatartani őt.

– Nem kell megijednie – súgta neki Huo Sang. – Huo Sang magánnyomozó vagyok. Amíg az igazat mondja, semmi okom ártani önnek.

Xiaoyuan még mindig a sokk hatása alatt, zihálva mondta:

– Ön volna Huo Sang úr? De hiszen, én épp öntől szerettem volna tanácsot kérni... Huo Sang úr, ez az ügy teljes mértékben méltatlan rám nézve. A rendőrség azt feltételezi, hogy én vagyok a gyilkos, még embereket is küldtek, hogy megfigyeljék a lakásomat...

– Hol tartózkodott tegnap éjjel? – kérdezte Huo Sang.

– Az unokatestvéremnél voltam, Mánál, a születésnapját ünnepeltük egy kis borozgatással. Egész nyugodtan ellenőrizheti, senki sem fog mást állítani. Aztán valaki közölte, hogy Caifu urat megtámadták és megsérült, a rendőrség pedig engem gyanúsít. Elrejtöztem hát egy időre, és most azért merészkedtem ide, hogy Xiufangtól megtudjam, hogy pontosan mi történt.

– No, és mit mondott?

– Azt mondta, hogy ő nem tudja, ki lehet a gyilkos.

– Hát még mit mondott?

– Azt mondta, hogy tegnap éjjel kutyaugatás hangjára ébredt, majd azt hallotta, hogy az apja kinyitja a szobája ajtaját és lemegy a lépcsőn. Ezután a kutyaugatás egyre hangosabb lett, ő pedig arra gyanakodott, hogy valaki bejöhett a házba. Kikelt hát az ágyból, és kiment a szobából és a lépcső tetejéről hallotta, ahogy az apja fájdalmasan felkiált. Rájött, hogy valami baj történhetett, így hát visszament a szobájába.

– Hát ez roppant különös! Hallotta az apja fájdalmas kiáltását, de ő mégis inkább visszament a szobájába?

Yu Xiaoyuan lehorgasztotta a fejét, és habozott válaszolni. Még mindig markoltam a karját, s éreztem, hogy egy kicsit megremegett a teste. Huo Sang megrángatva a másik karját nógatta válaszra:

– Ki vele, mit mondott még Xiufang!

– Nemrégiben volt egy összetűzésem az apjával, ezért nem mert lemenni – mondta elcsukló hangon Xiaoyuan.

– Miféle összetűzés?

– Xiufang azt hitte, hogy esetleg én követtem el a gyilkosságot, mert korábban összevesztem az apjával. Arra gondolt, hogy aznap éjjel esetleg én állok bosszút. Ezért esett pánikba, nem tudta mitévő legyen, s inkább visszamenekült a szobájába.

– Szóval igaz volna az, amire Xiufang gyanakszik?

– Nem, dehogyis! – rázta hevesen a fejét Xiaoyuan. – Huo Sang úr, én tanáremberként dolgozom, sohasem vetemednék arra, hogy bármi törvénytelen dolgot műveljek. Épp az imént magyaráztam el ezt Xiufangnak is, és ő meg is értette.

Huo Sang nem szólt egy szót sem. Gondolataiba mélyedve lehajtotta a fejét. A szorításán is engedett, így aztán én sem láttam szükségesnek továbbra is lefogva tartani a fiatalembert. Amikor Yu Xiaoyuan kiszabadult, komoly hangon így szólt:

– Huo úr, ha nem hisz nekem, nyugodtam menjen el az unokatestvéremhez. Őt Ma Songzhounak hívják, és igazolni fogja, hogy tegnap egész éjjel el sem hagytam a házukat, ami bizonyítja, hogy nem én vagyok a bűnelkövető.

– Rendben – bólintott Huo Sang, majd továbbra is halk hangon így folytatta: – Mivel most már nem tud hazamenni, jobban tenné, ha egyenesen a rendőrségre menne, és feladná magát. Ne aggódjon, hamarosan én is ott leszek, és kézbe veszem az ügyét. A jövődöbeli sógora, Zhang Xinqing nagy valószínűséggel már türelmetlenül várakozik a rendőrségen.

Xiaoyuan meglepődve hallotta, hogy Xingqing is a rendőrségen van. Ez még engem is meglepett. Ennek az ügynek lehet valami közvetett kapcsolata Xingqinggel?

– Most pedig siessen! – mondta Huo Sang. – Mi még várunk valakire, nem mehetünk önnel. De ha nem hallgatna rám, csak magát hibáztathatja majd a következményekért!

Yu Xiaoyuan többször is bólintott:

– Már megyek is – mondta, majd meghajolva elköszönt, és elindult a rendőrőrs felé vezető úton.

Korábban már azt hittem, ő lesz a történet főszereplője. De most, hogy Huo Sang kedves szavakkal az útjára bocsátotta, ő pedig kész feladni magát, nyilvánvalóan nem erről van szó. Mégis, vajon mi lesz a végkifejlete ennek a darabnak?

– Már az elején is biztos voltam benne, hogy Xiufang nem a teljes igazságot mondta – szólt suttogva Huo Sang –, most azonban már minden világos.

– Mindent elhisz, amit Xiaoyuan mondott? – kérdeztem.

Huo Sang igenlően bólintott.

– Szóval, ki hát a főszereplő ebben a darabban? – tettem fel az újabb kérdésemet.

– Az igazi főszereplő még nem lépett színpadra.

– De ő is érkezik?

– Hát persze.

– És ki az?

– Ne kérdezősködj! Mindjárt meglátod.

Bár a cselekmény folyamatosan fejlődött, még korántsem ért a végkifejlethez. Olyan izgatott voltam, hogy nem bírtam magamban tartani a kérdéseimet:

– Huo Sang, árulja már el, kire várunk még?

– Legyen türelmes, mindjárt megérkezik a gyilkos.

– A gyilkos egyszerűen csak bele fog sétálni a csapdába?

– Úgy, ahogy mondod, s ez lesz a történet drámai tetőpontja.

Aztán hirtelen megkopogtatta a vállamat, és odasúgta:

– Már itt is van!

Gyorsan a főút keleti szakasza felé fordítottam a fejemet, de még mindig olyan koromsötét volt, hogy senkit és semmit nem láttam. Hanem amikor hátrapillantottam, egy sötét árnyat láttam előlopakodni a Zhang család háza mögül.

Kiderült, hogy a színészek színpadra lépésének iránya megváltozott. Az, akire Huo Sang ezúttal várt, nem kívülről megy a házba, mint a korábbi két szereplő, hanem éppenséggel a házból jön ki. A főszereplő a sziluettje alapján egy magas növésű, rövid kabátot viselő férfi

volt. Léptei gyorsak voltak, és a kisebb csomagot vitt a kezébe, amitől még inkább titokzatosnak tűnt.

Huo Sang akárcsak korábban, most a fatörzshöz lapulva, erősen koncentrálnak figyelte az illetőt, majd halkán így szólt:

– Bao Lang, ez a fickó meglehetősen erős, elkelne a segítséged.

A sötét árny egyre gyorsabb léptekkel közeledett. Huo Sang meg sem várta, hogy a fához érjen, hanem egyszeriben elébe ugrott. Rögtön utána én is odavettem magamat. Huo Sang a két karját szélesre tárta, mint valami rák az ollóit, és átfogta a fickót, majd kemény hangon ekként dörrent rá:

– Dong Xing, mondja csak, mégis mennyi pénz van ebben a csomagban? Már mindenki türelmetlenül várt önre. Jöjjön csak velünk a rendőrségre!

V.

Az előadás katartikus jelenete nem volt különösebben bonyolult: négy erős kar, egy rövid dulakodás, végül a szakácsot a becsomagolt pénzzel együtt bekísértük a rendőrsre.

Azonban az, hogy ennek az ügynek Dong Xing volt a kiagyalója és az elkövetője, még engem is meglepett. Dong Xing vallomása végtelenül egyszerű volt. Történt egy nap, hogy meglátta, amint a gazdája, Zhang Caifu a dolgozó szobájában egyedül ülve pénzt számol, amelyet aztán elzárt a mahagóni szekrénybe. Úgy tűnt, hogy a nagyobb pénzmennyiség valami nem régiben visszakapott kölcsön lehet, s ez felébresztette a szakács kapzsiságát. Azonban eredetileg nem állt szándékában gyilkosságot elkövetni. Az elkövetés éjszakáján, kihasználva az esős időt, először is bezárta Kormost a saját szobájába, majd átment a dolgozószobába, ahol feltörte a szekrényt és ellopta a pénzt. Ezen kívül magával vitte még a bronzfüstölőt és a Buddha-szobrot is. A pénzt alaposan bebugyolálta, és egy bádogdobozba rejtette, és a többi eltulajdonított holmival együtt a hátsó kert kútjába rejtette. Úgy tervezte, hogyha a dolgok majd elcsitulnak, majd előveszi és pénzzé teszi azokat is. Miután mindezt elrendezte, felfeszítette a kertkaput is, majd bőrcipőt húzott, és a kertkapun át kísértél egészen a főútig. Ezt követően visszajött, ügyelve arra, hogy jól látható lábnyomokat hagyjon, hogy ezzel is egy kívülállóra terelje a gyanút. A bőrcipő, amit erre a célra használt, eredetileg Yu Xiaoyuan egy régi cipője volt, amit két hónappal korábban két kölcsön tőle, amiről senki más nem tudott. Miután visszatért a cipőt is a kútba hajította, hogy eltüntesse a nyomokat. Csakhogy ekkor a szobájába zárt Kormos

éktelen ugatásba kezdett. Ez annyira megrémítette, hogy egy hirtelen ötlettől vezérelve kisietett a hátsó kertkapuhoz, ahol aztán maga kezdett el ugatni, hogy felriassza a szomszéd kutyákat, és azok is ugatni kezdjenek. Azt remélte, hogy így majd az emberek azt fogják hinni, hogy egy kívülről érkező tolvaj ólalkodik a közelben. Meg sem fordult a fejébe, hogy terve mégsem fog bevalni. Amikor visszafordult, hirtelen megpillantotta az öreg gazdáját, aki épp a hátsó nappaliból lépett ki, majd döbbenet felkiáltott. A szakács tudta, hogy a titka lelepleződött, s ebbéli pánikjában felkapta a kút mellett lévő vedret, amellyel aztán jól homlokra vágta Zhang Caifut, aki azonmód a földre zuhant. Dong Xing pánikba esett, hamarjába visszatért a szobájába és kiengedte Kormost. Kiagyalt egy tervet arra is, hogy magáról elterelje a gyanút: megvágta a saját halántékát, a vérével bekente a vedret, majd pedig a földre heveredve úgy tett, mintha ájult volna. Amikor aztán azt hallotta, hogy Zhang Caifu felépülésére nincs remény, azt hitte, hogy a machinációi titokban maradhatnak, és elegendők lesznek ahhoz, hogy tényleg vigyék a nyomozást. Végül azért döntött úgy, hogy a lopott pénzzel elmenekül, mert egy új értesülése szerint öreg gazdája sérülései nem is olyan súlyosak, és van rá remény, hogy visszanyerje az eszméletét. Ugyanis szinte biztos volt abban, hogy Zhang Caifu aznap éjszaka tisztán látta őt és felismerte, ha pedig magához tér, akkor előbb-utóbb leleplezi őt. Ezért döntött úgy, hogy megpróbál kerekedni. Így érkezünk hát el a drámai végkifejlethez.

– Csakugyan van remény Zhang Caifu felépülésére? – kérdeztem suttogva Huo Sangtól.

Huo Sang a fejét csóválva azt válaszolta:

– Sajnos nincs. Ez csupán az én trükköm volt. Az a rövid kabátos férfi, akit először láttál a házhoz menni, valójában az egyik itteni rendőrjárőr volt, aki megkértem, hogy magát kórházi ápolónak kiadva, közölje ezt az álhírt. Ezzel akartam kiugratni Dong Xinget, hogy belesétáljon a csapdámba. Ugyanakkor szándékosan elküldtem a házból Xingqinget is, hogy Dong Xing ne lássa őt akadályozó tényezőnek. Arra számítottam, hogy ha Dong Xing meghallja ezt a hírt, nem mer majd továbbra is házban maradni, hiszen arra fog gondolni, hogyha Xingqing hazatér majd a kórházból, és kiderül az igazság, akkor már késő lesz elmenekülnie.

Amikor Cai felügyelő a rendőrőrsön végighallgatta a szakács vallomását, elégedetten bólogatott és a kezeit dörzsölgette örömeiben. Az arcán egyszerre látszottak a csodálat és a megdöbbenés jelei. Miután a bűnelkövetőt elvezették, és ő kezdte el kérdezgetni Huo Sangot helyettem.

– Huo úr, honnan tudta, hogy Dong Xing a gyilkos?

Huo Sang elmosolyodott, s így válaszolt:

– Ez az ügy valójában az elejétől fogva nagyon szokványos volt, semmi különösebb bonyodalom nem volt benne. Rögtön tudtam, hogy a bűncselekményt csakis valaki a házból követhette el, szóba sem jöhetett semmilyen kívülről érkezett titokzatos elkövető.

– Mindez most már számomra is világos – szólt ekkor Cai felügyelő –, csakhogy az éjszakai kutyaugatás, valamint a kertkapu előtti bőrcipő nyomai mind-mind arra utaltak, hogy...

Huo Sang bólogatva közbeszólt:

– Igen, igen. Az ugatás és a cipőnyomok csakugyan elegendők lettek volna ahhoz, hogy a legtöbb embert megtévezzék. Csakhogy épp a cipőnyomok voltak azok, amik elárulták a számomra, hogy nem egy külső elkövetővel van dolgunk. Ha ugyanis, egy kívülről érkezett idegen lett volna a tettes, akkor annak először be kellett volna jönnie, aztán pedig kimenve távozni. Azonban a cipőnyomok egyértelműen bizonyították, hogy az elkövető először kiment, és utána jött vissza. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha az elkövető eredetileg is a házban tartózkodott.

Cai felügyelő tágra nyílt szemekkel meredt Huo Sangra. Az arckifejezése arról árulkodott, hogy mindig nincs teljesen meggyőzve, de a méltósága megőrzése érdekében jobbnak látta, ha egyelőre nem akadékoskodik tovább a kérdéseivel. Huo Sang ekkor hirtelen rám mutatott, s így szólt:

– Kérdezze meg csak Bao barátomat, ő ugyanis ott volt velem, amikor a nyomokat megvizsgáltam. Mondja csak, Bao Lang, ugye látta azokat a mindkét végükön elhegyesedő cipőnyomokat? S azt is mondtam magának, hogy azok egymást átfedő, kifelé és befelé haladó cipőnyomok. Azt is megfigyelhettük, hogy a cipő orrával délfelé mutató nyomok határozottabbak, jobban körvonalazottak, vagyis egyértelműen azok keletkeztek később. A ház pedig déli irányba, míg a kertkapu pedig északi irányba helyezkedik el. Ez pedig arra utal, hogy aki a nyomokat hagyta, minden kétséget kizáróan előbb kiment az udvarról, s majd csak azután jött be a házhoz.

Hogy felfigyeltem-e minderre akkor? Nos, röstellem, de be kell vallanom, láttam ugyan az egymást átfedő cipőnyomokat, de nem tulajdonítottam azoknak különösebb jelentőséget. Eszembe sem jutott efféle következtetéseket levonni. De merthogy Huo Sang azzal, hogy megválaszolta helyettem a saját maga feltett kérdést, már amúgy is „kihúzott a csávából”, nem tartottam szükségesnek, hogy leleplezzem a tudatlanságomat.

Huo Sang ekkor így folytatta:

– S van még egy szempont, amit érdemes figyelembe vennünk! Amennyiben az elkövető csakugyan kintről érkezett volna, akkor a gyilkosság elkövetése után a kutyaugatás jelentette fenyegetés miatt a léptei szükségszerűen sietősebbek és hosszabbak lettek volna. Vagyis a kifelé és befelé vezető lábnyomok semmiképpen nem fednék egymást ilyen tökéletes szabályossággal. Ez a tény is okot szolgáltatott a gyanúra.

– Van még valami más is? – kérdezte Cai felügyelő kíváncsian.

Huo Sang bólintott, majd így szólt:

– Van bizony, méghozzá a vödör. Ugyanis a vödörből következtettem arra, hogy a gyilkosság nem előre eltervezett volt. Ha ugyanis valaki szánt szándékkal gyilkolni indul, egy vödörnél alkalmasabb fegyvert visz magával. Ezért is feltételeztem azt, hogy a gyilkosság a rablás közben történhetett. Az is nyilvánvaló volt, hogy az indíték csakis a pénz lehetett, és semmi más.

A felügyelő lankadatlan kíváncsisággal tette fel a következő kérdését:

– Nem volt egy névtelen levél is az ügy során? Azt ki írta? Lehet, hogy mégsem Dong Xing az elkövető, mert ha jó tudom, ő se írni, se olvasni nem tud.

Huo Sang halványan elmosolyodott, megcsóválta a fejét, s így szólt:

– Nos, ennek ne tulajdonítson különösebb jelentőséget, de ez alapján semmiképpen ne mentse fel a szakácsot a gyilkosság alól. A levelet ugyanis én küldtem megtévesztésből.

– Hogyhogy maga küldte? – meredt rá értetlenül a rendőrfelügyelő.

Huo Sang ismét elmosolyodott:

– Igen, én voltam. Mégpedig azért, mert hiába voltam biztos abban, hogy a gyilkost a házban kell keresni, még nem tudtam, melyikük lehet az. Ezért írtam azt a levelet a városban, a postát pedig megkértem, hogy tegyenek kivételt, és a lehető legrövidebb időn belül kézbesítsék azt. Ezt követően összehívtam mindenkit, és elterelésből arról kezdtem érdeklődni, hogy Zhang Caifu nem viselkedett-e furcsán mostanában. Mindeközben figyeltem a jelenlévők reakcióit. Dong Xing pedig szépen bele is sétált a csapdámba azzal, hogy váltig állította, hogy a gazdája tartott valakitől mostanában. Ez volt az, ami megerősített abban, hogy Dong Xing volt az elkövető. Majd azért, hogy megspóroljam magamnak a kihallgatással és az elrabolt holmiknak

a felkutatásával járó veszélyeket, előkészítettem ezt a kis színdarabot, amelyben a gyilkos önmaga leplezi le magát. Ezt követően valami ürüggyel visszautaztunk Sanghajba, hogy így a gyilkos még óvatlanabb legyen. – Majd mosolyogva a rendőrfőnökhöz fordulva azt mondta: – Ám mielőtt még vonatra szálltunk volna, megkértem ezt a derék rendőr urat, hogy ma este pontban kilenc órakor küldje a Zhang házhoz a testvérét, aki magát kórházi ápolónak kiadva, továbbítsa a hamis üzenetet. Kért ugyan, hogy magyarázzam el a dolgot, de én akkor nem árulhattam el semmi, nehogy bárki is bármit megneszeljen. Ezért hát, uram, ezúton is a bocsánatát kérem.

A főfelügyelő elmosolyodott, s így szólt:

– Ha viszont így áll a dolog, és tegnap este semmiféle idegen nem járt a Zhang házban, akkor miért ugattak a szomszédos kutyák?

– Felügyelő úr, hát nem ismeri a mondást, hogy „ha egy kutya árnyat ugat, száz felel rá”? – mondta nevetve Huo Sang.

A rendőrfelügyelő zavarában fülig vörös lett, s nem tudott mit válaszolni, csak kínosan vigyorgott.

A mellette álló kövér rendőr, aki már korábban járt a Zhang házban azonban így szólt:

– Csakhogy a keleti szomszédban lakó öreg Li, hallotta a menekülő futásának hangját a mezőről.

Huo Sang rápillantott és azt mondta:

– Gondolja, hogy egy öregember, akit az éjszaka közepén a kutyák ugatása ver fel, csakugyan futás hangját hallotta a mezőről? Aligha lehet bizonyító erejű az ő tanúvallomása.

Ekkor Huo Sang az órájára pillantott, majd a felügyelőhöz fordulva így szólt:

– Felügyelő úr, sajnálom, hogy kellemetlenséget okozunk, de a ma éjjelt kénytelenek leszünk itt tölteni. Ha útjára bocsátotta Yu Xiaoyuant, ön is lepihenhetne, mert reggel meg kellene írnia a jelentését.

Másnap reggel, még mielőtt visszatértünk volna Sanghajba, kaptuk a hírt, hogy Zhang Caifu még hajnalban elhunyt. Egy héttel később eljött hozzánk Zhang Xingqing, hogy köszönetet mondjon és további hírekkel is szolgált. Elmondta, hogy a húgát Xiufangot a téli ünnepek alatt Yu Xiaoyuan hivatalosan is eljegyezte. Arról is beszámolt, hogy már kétszer is járt a megyei

bíróságon az apja gyilkossága ügyében, amely Dong Xing büntetését majd a következő alkalommal fogja kihirdetni. Említette továbbá, hogy az apja összesen hatezeröttszáz yuant tartott a mahagóni szekrényben, ami azonban nem egy visszafizetett korábbi kölcsönből származott. Mint kiderült, az apja az üzlettársaival közösen titokban rizst csempészték külföldre, s a pénz feltehetően az egyik ilyen ügyeltől származhatott. Xingqing azonban mit sem tudott az apja efféle üzemeiről, csak az apja egyik üzlettárásának az elszólásából következette ki. A fiatalember végül is becsületes volt, hiszen nem értett egyet apja üzleti magatartásával, és nekünk is őszintén elmondta az igazat.

Magyarra fordította: Mátyás Anna Réka

FELHASZNÁLT IRODALOM

LINK, E. Perry, Jr.: *Mandarin Duck and Butterflies, Popular Fiction in Early Twenties Century Chinese Cities*, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1981.

KINKLEY, Jeffrey C.: *Chinese Justice, the Fiction, Law and Literature in Modern China*, Stanford, Stanford University Press, 2000.

WONG, Timothy C.: *Stories for Saturday*, Honolulu, University of Hawaii Press, 2003.

WONG, Timothy C.: *Sherlock in Shanghai, Stories of Crime and Detection by Cheng Xiaoqing*, Honolulu, University of Hawaii Press, 2007.

ABSZTRAKTOK

HITTUDOMÁNYI ABSZTRAKTOK

Márkus Máté

AZ EGZISZTENCIALIZMUS ALAPFOGALMAI: NIETZSCHE

A tanulmány Nietzsche filozófiájának előzményeit tárja fel, különös tekintettel a voluntarizmusra és az életmű kulcsfogalmaira. A szerző Ágoston szeretetfogalmából indul ki, amelyet olyan dinamikus erőként értelmez, amely által a lényeg megvalósul a létezésben. Ezt követően Schelling akarat- és természetfilozófiáján keresztül vezeti be az olvasót Schopenhauer pesszimista akaratfilozófiájába. Végül bemutatja, miként veszi és alakítja át Nietzsche Schopenhauer akaratfogalmát, és kibontja filozófiájának fő gondolatait: az értékek átértékelését, az Übermensch koncepcióját, valamint az örök visszatérés eszméjét.

Kulcsszavak: Nietzsche, voluntarizmus, akaratfilozófia, Schelling, Schopenhauer, hatalom akarása, Übermensch, örök visszatérés

Tikász Ábel

AZ ISZLÁM VALLÁS ABRAHAM KUYPER (1837–1920) TEOLÓGIÁJÁBAN

A tanulmány Abraham Kuyper (1837–1920) lelkipásztor, teológus, Hollandia miniszterelnökének (1901–1905) viszonyát vizsgálja az iszlám valláshoz. A kérdés aktualitását adja a megváltozott kontextus: ma már jelentős bevándorló háttérű muzulmán közösség él Nyugat-Európában. A tanulmány először ismerteti a vizsgált forrásokat, megvizsgálva Kuyper Princetonban 1898-ban tartott előadásaira és közel-keleti útinaplójára. Másodsor rámutat Kuyper világnézeti motivációira, majd az iszlám és a teológiai liberalizmus hasonlóságát a Szentíráshoz, az eredendő bűnhöz és az engeszteléshez kapcsolódóan ismerteti. A tanulmány rámutat az iszlám egyszerűségére és misztikusságára mely Kuyper szerint a térhódításának legfőbb oka. A tanulmány végül következtetéseket tesz, hogy az iszlám milyen kihívásokat jelent a 21. századi keresztyénségre nézve.

Kulcsszavak: iszlám, neokálvinizmus, miszticizmus, világnézet

Veres Ábel

ISTEN DICSŐSÉGÉNEK SZÍNTERE A TEODRÁMA PERSPEKTÍVÁJÁBÓL

A teológia történetében a színház képe gyakran megjelent az egyház gondolkodásában – így például Kálvin Jánosnál is, akinek egyik fontos meglátása az volt, hogy a teremtett világ Isten dicsőségének színtere. E gondolatot Hans Urs von Balthasar bontotta ki a legteljesebben *Theodramatik* című négykötetes művében. Balthasar ebben a munkájában Isten kinyilatkoztatásának dinamikáját, valamint az egyház jelenlétét hangsúlyozza az isteni drámában. A színház metaforája a 21. századi ember számára is érvényes és beszédes képet adhat, különösen azoknak, akik elveszítették életük célját vagy irányát. Segíthet megérteni, hogy milyen szerepet tölt be az ember ebben a nagy drámában. Ennek érdekében először Balthasar drámaelméletét mutatom be, amely az epikus és lírai megközelítések szintéziseként alkotja meg a drámai látásmódot. Ez a harmadik nézőpont nem külső szemlélődés, de nem is pusztán szubjektív látásmód – sokkal inkább egy olyan megközelítés, amely komolyan veszi az objektivitást és a szubjektivitást, s ezeket egységbe foglalja a drámában. A teodrámban való részvételünk értelmezését a drámaelmélet kulcsfogalmain keresztül tisztázom, különös tekintettel az emberi, véges szabadság kérdésére. Mivel az ember önismerete Isten ismeretéből fakad, ezért először a Szentháromság személyeinek szerepét vizsgálom a drámában, majd ezekhez kapcsolom az emberi szabadság lehetőségeit. Végül az egyház részvételén keresztül mutatom be, hogyan válhat a teremtett világ valóban Isten dicsőségének színterévé – még olyan kortárs kihívások közepette is, mint a világjárványok vagy a háborúk.

Kulcsszavak: teodráma, Isten dicsősége, Szentháromság szerepei, egyház a drámában, végesség és szabadság

JOGTUDOMÁNYI ABSZTRAKTOK

Ács Benedek

A NEMZETKÖZI SPORTJOG RENDSZERE

Jelen tanulmány célja a nemzetközi és globális sportjog közötti fogalmi és gyakorlati különbségek feltárása, valamint ezek hatásának vizsgálata az állami sportigazgatásra. A dolgozat külön elemzi a *lex sportiva* rétegzettségét, valamint a nemzetközi egyezmények, így az UNESCO doppingellenes egyezménye, a Macolin és Saint-Denis Egyezmények magyar jogrendszerre gyakorolt hatását. A globális sportjog keretében bemutatásra kerül a FIFA és a NOB szerepe, valamint ezek jogalkotási autonómiája és jogérvényesítési kihívásai. A tanulmány hangsúlyozza, hogy a nemzetközi sportjog hatékony állami együttműködést igényel, míg a globális sportjog a sportszövetségek belső normarendszerén alapul, amelyek jogi ellenőrzése gyakran korlátozott.

Kulcsszavak: nemzetközi sportjog, globális sportjog, nemzetközi egyezmények

Fekete Dóra

A TÁRSADALMI RÉSZVÉTEL FOGALMI MEGHATÁROZÁSA ÉS JELENTŐSÉGE

A részvételiség, a társadalmi részvétel napjainkban egyre hangsúlyosabb jelentőséggel bír, ezért vizsgálatokor elsődleges fontosságú a részvétel fogalmának tisztázása. A jog- és politikatudományban a „részvétel” nem egységesen értelmezett fogalom: különféle elméleti modellek alapján más-más tartalommal ruházzák fel. Egyes megközelítések a részvételt csupán az állampolgári véleménynyilvánítás vagy választói aktivitás szintjén értelmezik, míg mások a deliberációra, közösségi együttműködésre és kollektív döntéshozatalra helyezik a hangsúlyt. Mivel a részvétel fogalma nem egyértelmű, ezért e tanulmány célja, hogy a különböző értelmezéseket bemutassa, és feltárja, hogy mit is értünk részvétel alatt, és ez milyen elméleti keretek között vizsgálható.

A fogalom tisztázása nemcsak elméleti szempontból fontos, hanem a gyakorlati értelmezhetőség miatt is. A részvételi mechanizmusok hatékonyságát, társadalmi beágyazottságát vagy demokratikus hozzáadott értékét csak akkor tudjuk érdemben értékelni, ha világos alapfogalmakra és mércékre építkezünk. Az elméleti megközelítések önmagukban tehát nem elegendőek: a részvétel működését konkrét társadalmi-politikai kontextusban, valós gyakorlatokon keresztül lehet jobban megérteni. Ezért a tanulmánynak végén a részvétel

különböző elméleti értelmezéseinek bemutatása után két konkrét, a gyakorlatban már sikeresen megvalósult példa is bemutatásra kerül.

Keskeny Dávid

A MAGYAR NEMZETI BANK FOGYASZTÓVÉDELMI MONITORINGTEVÉKENYSÉGE

A Magyar Nemzeti Bank (MNB) fogyasztóvédelmi monitoringtevékenysége a 21. századi pénzügyi szektor átalakulására adott válaszként, az integrált felügyeleti modell keretében fejlődött ki. A 2013-as PSZÁF-fúzióval az MNB hatásköre kiterjedt mind a prudenciális, mind a fogyasztóvédelmi területekre, lehetővé téve a pénzügyi stabilitás és a fogyasztói érdekek egyensúlyát. Az MNB monitoringrendszere kockázatalapú, adatvezérelt megközelítést alkalmaz, amely magában foglalja a piaci trendek, visszaélések, termékkockázatok és fogyasztói panaszok szisztematikus elemzését. A monitoring nem csupán reaktív eszköz, hanem proaktív, megelőző beavatkozások alapja is. Az MNB eszköztára tematikus vizsgálatokat, ügyfélszolgálati adatbázisok elemzését, gépi tanulásra épülő panaszfeldolgozást és nemzetközi ajánlások integrációját öleli fel. A rendszer működése multidiszciplináris, jogi, gazdasági, szociológiai és informatikai tudást egyesít. A monitoring fő céljai a kockázatok azonosítása, előrejelzése, megelőzése és a piaci szereplők, valamint fogyasztók tájékoztatása. Az elmúlt években a monitoring eredményeként az MNB ajánlásokat, figyelmeztetéseket és hatósági intézkedéseket alkalmazott, jelentősen befolyásolva a piaci magatartást. A magyar modell nemzetközi összehasonlításban is előremutató, különösen az adatvezérelt elemzések és edukációs eszközök integrációjában. A jövőbeni kihívások között a fenntarthatóság, digitalizáció, mesterséges intelligencia és társadalmi sérülékenység kezelése szerepel. A tanulmány kiemeli, hogy a monitoring nem pusztán technikai feladat, hanem közérdeket szolgáló, társadalmi igazságosságot és pénzügyi kultúrát erősítő szabályozási filozófia. Az MNB fogyasztóvédelmi monitoringja így a hazai pénzügyi rendszer fenntartható fejlődésének és a fogyasztói bizalom növelésének kulcsa.

Kulcsszavak: Magyar Nemzeti Bank (MNB), fogyasztóvédelem, adatvezérelt elemzés

Lapu Árpád

A SEMLEGESSÉG FOGALMÁNAK ELTÉRŐ JELENTÉSEI A KÜLÖNBÖZŐ JOGTERÜLETEKEN, A JOG RÉTEGEIBEN, AZ ÁLLAMOK SEMLEGES NEMZETKÖZI JOGI JOGÁLLÁSÁNAK SZEMSZÖGÉBŐL

A semlegesség fogalmához különböző jelentéseket kapcsolnak a különböző jogrétegek, jogterületek, sőt, sokszor még egy-egy jogterületen belül is jelentős eltérések figyelhetők meg. Ez jelentős problémát okozhat az állandó és ad hoc semlegesség, valamint a nemzetközi jogi semlegességi jog alkalmazása szempontjából. A jelen tanulmány célja a jog rétegelméleteinek segítségével feltérképezni azt, hogy milyen jelentésekben fordul elő a semlegesség kifejezés az egyes jogrétegekben, valamint jogterületeken. A különböző jogrétegek vizsgálata rámutatott, hogy rendkívül széles palettán mozog a semlegesség kifejezés alkalmazása az egyes rétegekben. Megállapítható, hogy még a nemzetközi jogon belül és a semlegességi jogon belül sem tisztázott a semlegesség pontos jelentése, ami számos gyakorlati jogi vitát okoz és megnehezítheti a semlegességi jog hatályának megállapítását, a semlegességi jog alkalmazását.

Kulcsszavak: jogdogmatika, állandó és ad hoc semlegesség, semlegességi jog, nemzetközi jog, a jog rétegeinek elmélete

Ripp-Nagy Nóra

A „*JUS VITAE*” ALKOTMÁNYOS ALAPKÉRDÉSEI

A tanulmány során először az első generációs emberi jogok eszmetörténeti fejlődését fogom vizsgálni, vagyis azokat az irányzatokat, jogelméleti kérdéseket igyekszem górcső alá venni, amelyek arra kerestek-keresnek választ, hogy honnan is erednek az emberi jogok. Ez a négy nagy irányzat a természetjogi iskola, a moralista megközelítés, a pozitívizmus, illetve a nemzetközi jogi iskola. A tanulmány a jogelméleti-eszmetörténeti általános elvont rész után a *ius vitae* vonatkozásában *in concreto* a hatályos jogunkban szabályozott jogintézményekre, különösen az abortuszra, a halálbüntetésre és végül az eutanáziára koncentráldik.

Kulcsszavak: alkotmányjog, alapjogok, élethez való jog

*Szónyegi Tamás*NEMZETEK FÖDERÁCIÓJA – BOSZNIA-HERCEGOVINA, MINT A MODERN, DEMOKRATIKUS
ETNOFÖDERÁCIÓ INSTABIL MODELLJE – A 30 ÉVES DAYTONI BÉKEMEGÁLLAPODÁS MÉRLEGE

A következő dolgozatban szeretném bemutatni Bosznia-Hercegovina államszerkezetét, különös tekintettel annak etnikai elemeire. A dolgozat elején egy rövid történeti kitekintéssel szeretném bemutatni azokat a folyamatokat, amelyek eredményeképpen eljutottunk Bosznia-Hercegovina mai állapotához. Ezután röviden bemutatjuk Bosznia-Hercegovina szövetségi szintű, entitási szintű és az alatti szintek népképviselői struktúráit és megvizsgáljuk, hogy a három államalkotó nemzet — a bosnyák, a horvát és a szerb — miként képviselteti magát a különböző döntéshozatali szinteken. A dolgozat célja továbbá, hogy a nyugat-balkáni állam területi alapú hatalommegosztási intézményeit és a többnemzetiségű, így szükségszerűen etnikai alapon szerveződő állam egyfajta működőképességi mérlegét megvonja. Megvizsgáljuk, hogy melyek azok a konszociációs intézmények, amelyek működőképesnek bizonyultak, és melyek azok, amelyek kevésbé. A dolgozat aktualitását az is adja, hogy idén lesz 30 éves a Daytoni békeszerződés, amely kialakította az itt vizsgált államszerkezeti struktúrákat. A 30. évforduló alkalmából szeretnénk a dolgozatban mérleget vonni a békemegállapodás eredményeiről, továbbá szeretnénk bemutatni néhány tendenciát e sajátos etnoföderáció elmúlt évtizedeiből.

Kulcsszavak: Bosznia-Hercegovina, Boszniai Szerb Köztársaság, Bosznia-hercegovinai Föderáció, területi alapú hatalommegosztási modellek, etnokrácia, működőképesség, konszociációs mechanizmusok

Szűcs Dániel

AZ EMBERKERESKEDELEM TÉNYÁLLÁSÁNAK HAZAI FEJLŐDÉSE, AVAGY TÖRTÉNETI
VISSZATEKINTÉS NÉGY BÜNTETŐTÖRVÉNYKÖNYV TÁVLATÁBÓL

Az emberkereskedelem, mint az emberi szabadság és méltóság elleni legsúlyosabb jogsértések egyike, amelynek tilalmát az Alaptörvény is kifejezésre juttatja, hosszú ideig nem jelent meg önálló tényállásként a büntetőjogunkban. Jelen tanulmány a magyar büntetőjog kodifikációs fejlődését elemzi az anyagi jogi szabályozás tükrében, a Csemegi-kódextől (1878. évi V. törvény) a 2012. évi C. törvényig. A vizsgálat központi kérdése annak feltárása, hogy az egyes büntetőtörvénykönyvek milyen válaszokat adtak az emberkereskedelem keretében megvalósuló kizsákmányolás tekintetében. A nemzeti joganyag dinamizmusával párhuzamosan az időközben napvilágot látott nemzetközi instrumentumokban megjelenő rendelkezések és szabályozási koncepció is bemutatásra kerül. A tanulmány fényében megállapítható, hogy az emberkereskedelem különös részi tétele nem organikus fejlődés útján, hanem az egyes nemzetközi kötelezettségvállalások által épült be hazánk jogrendszerébe.

Kulcsszavak: emberkereskedelem, kényszermunka, kodifikáció, Csemegi-Kódex, Palermói Egyezmény, Varsói Egyezmény, 2011/36/EU irányelv, 2012. évi C. törvény. Büntető Törvénykönyv, történeti áttekintés

Tóth Boglárka

AZ ABORTUSZ ÉS KÜLÖNÖSEN A 2022-BEN BEVEZETETT ABORTUSZRENDELET EGYES
ALKOTMÁNYOS KÉRDÉSEI

A tanulmány a 2022-ben bevezetett 29/2022. (IX. 12.) belügyminiszteri rendelet – köznyelvben szívhang-rendelet – alkotmányossági kérdéseit vizsgálja a hazai és nemzetközi abortusz szabályozások tükrében. A tanulmány történeti áttekintést ad a magyar abortusz szabályozásról napjainkig, különös tekintettel a jogalkotás társadalmi és politikai hátterére. Bemutatja a rendelet vélt és valós hatását az érintett réteg alapjogaira. A tanulmány középpontjában alkotmányjogi szempontból az állam magzatvédelmi kötelezettsége és a nők önrendelkezési joga közötti alapjogi kollízió áll. A 2022-es abortusz rendelet bevezetése során felmerült alkotmányos aggályokat – mint a szükségességi-arányossági teszt alkalmazhatósága, a diszkrimináció tilalma, valamint a társadalmi egyeztetés hiánya – a tanulmány szintén vizsgálja. A tanulmányban felmerülnek a rendelet potenciális diszkriminatív hatásai, különösen a társadalmi és gazdasági hátrányokkal élő rétegre nézve. Kitér egyúttal a férfiak szerepére az

abortusz kérdéskörében, valamint a sürgősségi fogamzásgátlás jogi és gyakorlati nehézségeire. A tanulmány nem tekinti a szívhang-rendeletet egyértelműen alkotmányellenesnek. Ugyanakkor hangsúlyozásra kerül, hogy az alapjogi egyensúly fenntartásához nélkülözhetetlen a társadalmi párbeszéd, a széleskörű edukáció és a nőkre háruló teher mérséklésére épülő szabályozás. A tanulmány célja, hogy hozzájáruljon az abortuszról folytatott jogi és etikai diskurzus elmélyítéséhez a 21. századi magyar jogállamban, összevetve a témához tartozó legfontosabb szempontokat.

Kulcsszavak: alkotmányjog, alapvető jogok, abortusz, élethez való jog, abortusztörténet, „szívhangrendelet”, jogalkotás, reprodukciós jogok

Tóth Kordélia

A DIGITALIZÁCIÓ HATÁSA AZ ÖNÁLLÓ BÍRÓSÁGI VÉGREHAJTÁSBAN

A XXI. század elejének egyik legmeghatározóbb jelensége a digitalizáció térhódítása, amely szinte az élet minden területére kiterjed. Nincs ez másként a jogrendszer, és annak egyik speciális területe, az önálló bírósági végrehajtás esetében sem. A technológiai fejlődés, különösen az internet, az informatikai rendszerek és a szoftveres megoldások elterjedése jelentős átalakulást generált a bírósági eljárások mellett az önálló bírósági végrehajtási eljárásokban is. Az önálló bírósági végrehajtók kulcsszerepet töltenek be a jogerős bírósági és más hatósági döntések kikényszerítésében. Munkájuk komplex, jogi, gazdasági és adminisztratív feladatokat foglal magában, amelyek jelentős papírmunkával és személyes interakcióval jártak. Azonban az elmúlt évtizedben a digitális eszközök és platformok fokozatosan integrálódtak a végrehajtási eljárásokba. Ez a folyamat nem csupán a munkafolyamatok hatékonyságának növelését ígéri, hanem potenciálisan új kihívásokat és lehetőségeket is teremt mind a végrehajtók, mind az eljárásban érintett felek az adósok és a végrehajtást kérők számára. Jelen tanulmány célja, hogy átfogó képet nyújtson arról, miként hat a digitalizáció az önálló bírósági végrehajtási eljárásra Magyarországon. Elemezem a már bevezetett digitális platformokat, azok előnyeit és hátrányait, valamint kitérek a jövőbeli kihívásokra. A tanulmány keresi a választ arra kérdésre, hogy a technológiai fejlődés miként befolyásolja a végrehajtási eljárások átláthatóságát, gyorsaságát, költséghatékonyságát, valamint az érintett felek jogait és helyzetét.

Kulcsszavak: digitalizáció, önálló bírósági végrehajtás, elektronikus Árverési Rendszer (EÁR), adatbiztonság

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI ABSZTRAKTOK

Batonai Alexandra

A SZIKH IDENTITÁS FORMÁLÓDÁSA ÉS A SZIKH SZEPARATIZMUS TÖRTÉNELMI GYÖKEREI

Az indiai szubkontinens közismert a vallási, etnikai, kulturális, földrajzi és nyelvi sokszínűségéről. A gyarmati időszak alatt a britek a „divide et impera” elvét alkalmazva szándékosan konfliktust generáltak a Brit Birodalom indiai alattvalói között, hogy a társadalmi és vallási ellentétek felerősítése által zavartalanul megőrizhessék az uralmukat. A függetlenség megszerzését követően az indiai nacionalista vezetők kénytelenek voltak szembesülni ezen stratégia káros következményeivel. Az indiai kormány az „egység a diverzitásban” szlogenjével próbált békét teremteni, mindazonáltal továbbra is maradtak olyan kisebbségek, amelyek autonómiát követeltek és különálló államot szerettek volna létrehozni. Közülük kiemelkedtek a szikhek, akiknek függetlenségi agitációja Khálisztán mozgalom néven vált ismertté. Tanulmányomban a szikh szeparatista mozgalom gyökereinek okát próbálom feltárni, figyelmet fordítva a különálló szikh identitás létrejöttére és annak fontosabb jellemzőire. Valamint a szeparatisták főbb politikai demonstrációit és egyéb erőszakosabb megmozdulásait megvizsgálva választ szeretnék találni arra a kérdésre, hogy a Khálisztán agitáció az 1980-as évek végéig mennyire volt képes megingatni India belpolitikai stabilitását. Végezetül pedig rövid kitérőként azt is górcső alá veszem, hogy a jelenlegi politikai fejlemények alapján vajon tényleg veszélyt jelenthet-e ez a mozgalom India területi integritására? Kutatásom relevanciáját két fontos tényező támasztja alá: egyrészt Khálisztán témája ma is egy aktuális, heves érzelmeket kiváltó tényezőnek számít az indiai politikai közéletben; másrészt a szikhizmus tanulmányozása korántsem annyira elterjedt Magyarországon, mint a kereszténységé, az iszlámé, vagy a hinduizmusé, így kutatásom által újabb témakörrel szeretném gazdagítani a magyar akadémiai életet.

Kulcsszavak: India, szikhizmus, Khálisztán Mozgalom, biztonságpolitika, identitás, szeparatizmus

Berta Kristóf – Kecskeméti Árpád – Veres Zoltán

KONFERENCIA BENDA KÁLMÁN SZÜLETÉSÉNEK 111. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

Benda Kálmán a hazai történettudomány meghatározó személyisége volt. Már fiatal tudósként részt vett az első állami fenntartású népfőiskola működésében, mint a Tatai Népfőiskola igazgatója és tanára. Protestáns háttere és szellemisége mindvégig meghatározta érdeklődési körét és tudományos tevékenységét. 2024. december 3-án a tatai Magyary Zoltán Népfőiskolai Társaság (MZNT) és a Református Gimnázium szervezésében került sor Benda Kálmán (1913-1994) történész, levéltáros, a Tatai Népfőiskola egykori vezetője, a Magyar Népfőiskolai Társaság első elnöke születésének 111. évfordulója alkalmából egy koszorúzással egybekötött konferencia megrendezésére. Jelen tanulmány az emlékkonferencián elhangzott három előadás témáját dolgozza fel és egyesíti azzal a céllal, hogy széleskörű áttekintést nyújtson a 111 éve született Benda Kálmán tudományos tevékenységéről, bemutatva személyes motivációit is.

Kulcsszavak: Benda Kálmán, Magyary Zoltán, történettudomány, népfőiskola

Bödő Krisztián

AZ ERCSI URADALOM BÁRÓ EÖTVÖS IGNÁC BIRTOKGAZDÁLKODÁSA ALATT

Eötvös József édesapja, ifj. Eötvös Ignác (1786–1851) 1831/1832-ben haszonbérllőként vette át az ercsi uradalom irányítását, miután anyósa, özvegy Szapáry Julianna (1764–1831) meghalt. A hatalmas kiterjedésű Fejér vármegyei uradalom a vásárosnaményi báró Eötvös családnak kulcsfontosságú szerzemény volt, hiszen Ercsi – a reformkori Magyar Királyságban – fejlett birtoknak számított. A tanulmány célja, hogy a sporadikus forrástörödékek segítségével választ kapjunk arra a kérdésre, hogy ifj. Eötvös Ignác birtokgazdálkodása alatt az ercsi uradalom megőrizte-e mintagazdaság jellegét. A kérdés azért releváns, mert a báró ellen 1841-ben meginduló csődeljárásban Ercsi, mint a hitelezők igényét kielégítendő vagyontömeg fontos szerepet játszott. A tanulmány célja egyúttal az is, hogy adalékokkal szolgáljon Eötvös József családtörténetéhez.

Kulcsszavak: uradalom, birtokgazdálkodás, Eötvös család, mintagazdaság

Csik Ádám Lajos

ESETPÉLDÁK A '80-AS ÉVEKBŐL A BÉKÉS MEGYEI MUNKÁSŐRSÉG SZERVEZETEN BELÜLI ÉS
KÍVÜLI TEVÉKENYSÉGÉBŐL

A Munkásőrség szervezete a Kádár-rendszer védelmét nem csak fegyveresen, vagy hátország- és katasztrófavédelmi feladatok terén szolgálta, hanem annak propagandájának részét alkotta. Ebben a tanulmányban a Munkásőrség Békés megyei Parancsnokságát, és a megyében végzett propagandatevékenységet mutatom be, esetpéldákon keresztül. Az írás első részében a propagandatevékenység országos koordinálásáért felelős Propaganda és Sajtó osztály munkáját tárgyalom, bemutatva annak a szervezetét, feladatát, és a propaganda hatékonyságának rendszeren belüli visszacsatolási lehetőségeit. A sajtótermékekben Békés megye esetében a Békés Megyei Népújságban történő propaganda volt a legkézenfekvőbb és legrégebben használt közvetítő csatornája a munkásőrségnek üzenetei eljuttatására. Az ifjúságnevelés területén létrejövő szervezeti kapcsolat, és tartalmának a bemutatása volt a fő célkitűzés. A tanulmány fő konklúziója, hogy ezeknek a propagandairányoknak elsősorban az MSZMP (Magyar Szocialista Munkáspárt) fő üzeneteinek közvetítése és a Munkásőrség népszerűsítése volt a célja.

Kulcsszavak: Munkásőrség, propaganda, Békés megye, sajtó, ifjúságnevelés

Fodor Andrea

ESETPÉLDÁK A '80-AS ÉVEKBŐL A BÉKÉS MEGYEI MUNKÁSŐRSÉG SZERVEZETEN BELÜLI ÉS
KÍVÜLI TEVÉKENYSÉGÉBŐL

A tanulmány az erasmizmus szellemiségének rövid ismertetését követően a magyar erasmisták egy külön csoportját, a bibliafordítók munkásságát mutatja be, mellyel igazolni kívánja Rotterdami Erasmus és az erasmista bibliafordítók jelentős hatását a magyar irodalmi nyelv kialakulásában. Komjáthy Benedek *Az Szent Pál levelei magyar nyelven* c. munkájával a modern magyar filológia alapjainak megteremtője. Pesti Gábor *Új Testamentumával*, vagyis a négy Evangéliumnak, majd *Esopus fabuláinak* fordításával és a *Nomenclatura Sex Linguarum* című szótárkiegészítésével, míg Sylvester János teljes, magyar nyelvű *Új Testamentumával* írta be magát a magyar történelembe. Sylvester *Grammatica Hungarolatinájában* máig érvényes grammatikai megállapításokat tett, s az európai összehasonlító nyelvtudományban alkotott maradandót. Munkáik erasmista vonásainak szakirodalmi áttekintését követően megállapítható,

hogy mindhárman hozzájárultak a humanista, erasmusi alapokon nyugvó magyar irodalom megteremtéséhez, és a magyar retorikai irodalom alapjainak lefektetéséhez.

Kulcsszavak: humanizmus, erasmizmus, Erasmus, bibliafordítók, Komjáthy, Pesti, Sylvester

György Sándor

A KESZTÖLCI DUDIK ALADÁR 1956-OS PERE,
AVAGY A SAJÁT JOGHATÓSÁGÁT VITATÓ BÍRÓSÁG ESETE

Kesztölc 1956-os történetét a mai napig legendák övezik, például a „Kesztölczi Köztársaság”-ról szóló, amelyeket a forradalom leverése után találtak ki a helyi kommunisták, hogy ezzel is indokolják a súlyos megtorlást. Dudik Aladárt – aki korábban négy évig raboskodott politikai okokból – a sajtó a bányászfalu egyik „ellenforradalmi” vezetőjeként említette, ennek ellenére fegyverrejtegetés címén ítélték el. Tanulmányomban az ellene lefolytatott – furcsaságoktól és jogsértésektől sem mentes – eljárást ismertetem, röviden kitérve Kesztölc 1945 és 1956 közötti történetére, illetve az 1952-es államellenes szervezkedési ügyre is. A peranyag több érdekes adalékkal szolgál mind Kesztölc 1956-os történetéhez, mind pedig a gyakran politikai ügyekben is alkalmazott statáriális bíraskodással kapcsolatosan.

Kulcsszavak: 1956, forradalom, megtorlás, jogszolgáltatás, Kesztölc, statárium

Samu Botond Gergő

EGY VÁRMEGYETÉRKÉP „KETTŐS ÉLETE” (1785–1850)

A kartográfiai dokumentumok nagyon hasznosak lehetnek a történeti kutatásokban, széleskörű alkalmazási és hasznosítási lehetőségeket kínálnak a belőlük nyerhető információk tekintetében. Még érdekesebb, ha egy térképet egy új korszak elvárásainak megfelelően módosítottak. Ez a munka Magyarország első nagyméretű nyomtatott megyetérképét mutatja be, amely 1785-ben jelent meg, és a királyság nyugati határán fekvő Vas megyét ábrázolja. A térkép háttére önmagában is érdekes, de néhány példányát 1849 vége vagy 1850 eleje körül átrajzolták a Habsburg-kormányzat követelményeinek megfelelően. A megye földmérőjének, vagy ahogy annak idején nevezték, „főmérnökének” kellett megterveznie a járások új határait, az etnikai megoszlás alapján. Ezek a térképek egyedülálló lehetőséget adnak az olvasónak nemcsak a régi és az új határok, hanem a nemzetiségek megoszlásának megfigyelésére is. Az

tanulmány végén megvizsgálom az adott időszak egyéb térképészeti forrásait is, az 1860-as évek elejéig, hogy láthassuk a megvalósult közigazgatási határokat.

Kulcsszavak: térképtörténet, közigazgatás, Vas vármegye, Bach-korszak, nemzetiségek

ABSTRACTS

ABSTRACTS IN THEOLOGICAL STUDIES

Máté Márkus

THE BASIC CONCEPTS OF EXISTENTIALISM: NIETZSCHE

In this article, the author explores the philosophical antecedents of Nietzsche's thought, with a focus on voluntarism and the key concepts of his philosophy. The discussion begins with Augustine's notion of love—understood as a dynamic force by which essence actualizes itself in existence—then proceeds through Schelling's philosophy of will and nature, setting the stage for Schopenhauer's pessimistic interpretation of the will. Finally, the article examines how Nietzsche adopts and transforms Schopenhauer's concept of the will, introducing his central ideas such as the will to power, the revaluation of values, the Übermensch, and the eternal return.

Keywords: Nietzsche, voluntarism, philosophy of the will, Schelling, Schopenhauer, will to power, übermensch, eternal return

Ábel Tikász

THE ISLAM IN THE THEOLOGY OF ABRAHAM KUYPER (1837–1920)

The study examines the relationship of Abraham Kuyper (1837–1920), pastor, theologian, and Prime Minister of the Netherlands (1901–1905), to the Islamic religion. The topicality of the question is given by the changed context: today there is a significant Muslim community with an immigrant background living in Western Europe. The study first introduces the sources examined, examining Kuyper's lectures in Princeton in 1898 and his Middle Eastern travel diary. The second part points out Kuyper's worldview motivations, then describes the similarity of Islam and theological liberalism in relation to the Holy Scripture, original sin, and the atonement. The study points out the simplicity and mysticism of Islam, which, according to Kuyper, is the main reason for its spread. The study finally draws conclusions about the challenges Islam poses to 21st-century Christianity.

Keywords: Islam, neo-Calvinism, mysticism, worldview

Ábel Veres

THE THEATRE OF GOD'S GLORY FROM A THEODRAMATIC PERSPECTIVE

Throughout the history of theology, the image of the theatre has often appeared in the Church, as in John Calvin, whose important contribution was the idea that the created world is the theatre of God's glory. This claim is most fully developed in Hans Urs von Balthasar's four-volume *Theodramatik*. In this work, Balthasar emphasizes the dynamics of divine revelation and the presence of the Church in the drama. The theatre metaphor can provide a meaningful narrative for 21st-century individuals who have lost their sense of purpose, clarifying human roles in theodrama. To do this, I will first introduce Balthasar's dramatic theory, which is at the heart of the dramatic approach as a synthesis of epic and lyric. This third approach is not an external perspective, nor is it a purely subjective approach, but an approach that takes objectivity and subjectivity seriously and embraces them in the drama I will clarify this concept of being-in-drama by exploring key ideas in dramatic theory that engage human finite freedom. But drawing self-knowledge from the knowledge of God, I first reveal the functions of the persons of the Trinity in the drama, and then I relate the human possibilities of finite freedom to the work of the Trinity. By exploring the Church's participation in the drama of the Trinity, we can better understand the Church's role in addressing present challenges such as pandemics and wars, thus allowing the created world to be a stage for God's glory truly.

Keywords: theodrama, God's glory, Trinitarian roles, Church in drama, finite freedom

ABSTRACTS OF LEGAL SCIENCE STUDIES

Benedek Ács

THE SYSTEM OF THE INTERNATIONAL SPORT LAW

This study explores the conceptual and practical differences between international and global sports law and their respective impact on national sports governance. It analyses the layered structure of *lex sportiva* and the legal influence of key international conventions, such as the UNESCO Anti-Doping Convention, the Macolin Convention, and the Saint-Denis Convention on Hungarian law. Within the framework of global sports law, the study examines the regulatory autonomy and enforcement challenges of major sports bodies like FIFA and the IOC. It concludes that international sports law relies on effective state cooperation, while global sports law is grounded in autonomous normative systems of sports federations, which often lack external legal accountability.

Keywords: international sport law, global sport law, international conventions

Dóra Fekete

THE DEFINITION AND IMPORTANCE OF SOCIAL PARTICIPATION

Participation and social engagement are becoming increasingly significant in today's world, which makes clarifying the concept of participation a matter of primary importance when examining it. In legal and political science, the term "participation" does not have a universally accepted definition: various theoretical models attribute different meanings to it. Some approaches interpret participation merely at the level of expressing citizen opinions or voter activity, while others emphasize deliberation, community cooperation, and collective decision-making. Since the concept of participation is ambiguous, the aim of this study is to present the different interpretations and explore what is meant by participation and within which theoretical frameworks it can be analysed.

Clarifying the concept is important not only from a theoretical perspective but also for practical interpretability. We can only meaningfully assess the effectiveness, social embeddedness, or democratic added value of participatory mechanisms if we build on clear basic concepts and standards. Theoretical approaches alone are therefore not sufficient: understanding how participation works is better achieved through real practices and within concrete socio-political contexts. For this reason, following the presentation of various theoretical interpretations of

participation, the study concludes with the introduction of two concrete examples that have already been successfully implemented in practice.

Dávid Keskeny

CONSUMER PROTECTION MONITORING ACTIVITIES OF THE HUNGARIAN NATIONAL BANK

The consumer protection monitoring activities of the Magyar Nemzeti Bank (MNB) have evolved in response to the transformation of the financial sector in the 21st century, within the framework of the integrated supervision model. With the 2013 merger of the MNB and the PSFSO, the MNB's powers have been extended to both prudential and consumer protection areas, allowing for a balance between financial stability and consumer interests. The MNB's monitoring system adopts a risk-based, data-driven approach, including systematic analysis of market trends, abuses, product risks and consumer complaints. Monitoring is not only a reactive tool but also the basis for proactive, preventive interventions. The MNB's toolbox includes thematic studies, analysis of customer service databases, machine learning-based complaint processing and integration of international recommendations. The functioning of the system is multidisciplinary, combining legal, economic, sociological and IT expertise. The main objectives of monitoring are to identify, predict and prevent risks and to inform market players and consumers. In recent years, the monitoring has resulted in the MNB applying recommendations, warnings and regulatory measures, significantly influencing market behaviour. The Hungarian model is also internationally advanced, especially in the integration of data-driven analysis and educational tools. Future challenges include sustainability, digitalisation, artificial intelligence and addressing social vulnerability. The paper underlines that monitoring is not a mere technical task, but a regulatory philosophy that serves the public interest, enhancing social justice and financial culture. The MNB's consumer protection monitoring is thus key to the sustainable development of the domestic financial system and to increasing consumer confidence.

Keywords: digital central bank money, financial stability, blockchain technology, cybersecurity, monetary policy

Árpád Lapu

DIFFERENT MEANINGS OF NEUTRALITY IN DIFFERENT AREAS OF LAW, IN DIFFERENT LAYERS OF
LAW, FROM THE PERSPECTIVE OF THE NEUTRAL LEGAL STATUS OF STATES IN INTERNATIONAL
LAW

The concept of neutrality has different meanings in different layers of law, legal areas, and even within a single legal field. This can cause significant problems in terms of permanent and ad hoc neutrality, as well as during the application of the law of neutrality in international law. The aim of this study is to map out, with the help of the theories of the layers of law, the meanings in which the term neutrality occurs. The examination of the different layers of law has shown that the use of the term neutrality in the individual layers varies from one layer to another. It can be stated that even within international law and the law of neutrality, the exact meaning of neutrality is not clear, which causes numerous practical legal disputes and can make it difficult to establish the scope and application of the law of neutrality.

Keywords: legal dogmatics, permanent and ad hoc neutrality, law of neutrality, international law, the theory of the layers of law

Nóra Ripp-Nagy

FUNDAMENTAL CONSTITUTIONAL QUESTIONS OF 'IUS VITAE'

The study examines the historical development of first-generation fundamental human rights and the trends and legal theoretical questions that investigate the origin of human rights. The four main types are natural rights, moral rights, legal positivism, and international rights. After the general abstract of the legal theory-historical idea, the study focuses on the legal institutions in concreto regulated in our current Hungarian law concerning the ius vitae, especially on abortion, the death penalty, and euthanasia.

Keywords: constitutional law, fundamental rights, right to life

Tamás Szőnyegi

FEDERATION OF NATIONS – BOSNIA AND HERZEGOVINA AS AN UNSTABLE MODEL OF A MODERN,
DEMOCRATIC ETHNO-FEDERATION – 30 YEARS OF THE DAYTON PEACE AGREEMENT

In the following essay, I would like to present the state structure of Bosnia and Herzegovina, with a special focus on its ethnic elements. At the beginning of the essay, I would like to present a brief historical overview of the processes that have led to the present state of Bosnia and Herzegovina. I will then briefly describe the structures of representation at the federal, entity and sub-entity levels in Bosnia and Herzegovina and examine how the three constituent nations - Bosnian, Croat and Serb - are represented at the different decision-making levels. The aim of the paper is also to assess the territorial institutions of power-sharing in this Western Balkan state and to draw a kind of functional balance of a multi-ethnic and thus necessarily ethnically based state. We will examine which institutions of association have proved to be functional and which have not. The topicality of the paper is also due to the fact that this year marks the 30th anniversary of the Dayton Peace Agreement, which has shaped the state structures examined here. To mark the 30th anniversary, we would like to take stock of the achievements of the peace agreement and to present some trends from the past decades of this particular ethnofederation.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Republika Srpska, Federation of Bosnia and Herzegovina, territorial-based power-sharing models, ethnocracy, functionality, consociational mechanisms

Dániel Szűcs

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF HUMAN TRAFFICKING IN HUNGARIAN CRIMINAL LAW: A
RETROSPECTIVE FROM FOUR PENAL CODES

The Historical Development of Human Trafficking in Hungarian Criminal Law: A
Retrospective from Four Penal Codes

Human trafficking, as one of the gravest infringements against human freedom and dignity – a prohibition also articulated in the Fundamental Law – did not initially appear as a distinct offence in our criminal law. This study analyses the codification progress of Hungarian criminal law from the perspective of substantive legal regulations, from the Csemegi Code (Act V of 1878) to Act C of 2012. The central question of this examination is to uncover the responses provided by the various penal codes regarding the exploitation occurring within the framework

of human trafficking. Concurrently with the dynamism of the national legal materials, the provisions and regulatory concepts that have emerged in international instruments are also presented. The study concludes that the specific provision of human trafficking was not incorporated into our national legal system through organic development but rather was implemented due to various international commitments.

Keywords: human trafficking, forced labour, codification, Code Csemegi, Palermo Protocol, Warsaw Convention, Directive 2011/36/EU, Act C of 2012, Hungarian Criminal Code, historical overview

Boglárka Tóth

CONSTITUTIONAL ISSUES OF ABORTION LAW,
WITH SPECIAL EMPHASIS ON THE 2022 ABORTION DECREE

This paper examines the constitutional questions of the 29/2022. (IX. 12.) Decree by the Minister of Interior – commonly called as the Heartbeat Decree. The study evaluates this legislation against domestic and international abortion frameworks. The paper provides a historical overview of Hungarian abortion regulations up to the present day, with special attention to the social and political background of legislation, and presents the potential and demonstrated impact of the Decree on the fundamental rights of affected groups. From a constitutional law perspective, the study focuses on the balancing of competing fundamental rights between the state's obligation to protect fetuses and women's right to self-determination. The study includes focused analysis of several constitutional concerns, such as proportionality issues, discrimination principles, and the lack of public consultation. The research explores the decree's potentially disproportionate effects on vulnerable populations. It also considers men's position in abortion discourse and legal and practical challenges surrounding emergency contraception. The study does not declare the Heartbeat Decree definitively unconstitutional. However, it emphasizes that balancing competing constitutional interests requires social dialogue, education, and thoughtful regulation. This approach should aim to reduce burdens placed on women. The aim of the paper is to contribute to the deepening of legal and ethical discourse on abortion in the 21st century Hungarian constitutional state by presenting key perspectives on this issue.

Keywords: constitutional law, fundamental rights, abortion, right to life, history of abortion, 'Heartbeat Decree', legislation, reproductive rights

Kordélia Tóth

THE IMPACT OF DIGITALIZATION OF INDEPENDENT JUDICIAL ENFORCEMENT

One of the defining phenomena of the early 21st century is the rise of digitalization, which extends to nearly every aspect of life. This is no different in the legal system, particularly in the specialized field of independent judicial enforcement. Technological advancements, especially the widespread use of the internet, information systems, and software solutions, have brought significant transformations to judicial enforcement procedures alongside court proceedings. Independent judicial enforcers play a crucial role in executing final court and other authority decisions. Their work involves complex legal, economic, and administrative tasks, traditionally accompanied by extensive paperwork and personal interactions. However, over the past decade, digital tools and platforms have gradually been integrated into enforcement procedures. This process not only promises to enhance the efficiency of workflows but also creates new challenges and opportunities for enforcers and the parties involved, including debtors and claimants. This study aims to provide a comprehensive overview of how digitalization impacts independent judicial enforcement procedures in Hungary. It analyzes the already implemented digital platforms, their advantages and disadvantages, and addresses future challenges. The study seeks to answer how technological progress affects the transparency, speed, cost-effectiveness, and the rights and positions of the parties involved in enforcement procedures.

Keywords: digitalisation, independent judicial enforcement, Electronic Auction System (EAR), data security

ABSTRACTS IN HISTORICAL STUDIES

Alexandra Batonai

THE FORMATION OF SIKH IDENTITY AND THE HISTORICAL ROOTS OF SIKH SEPARATISM

The Indian subcontinent is well-known for its religious, ethnic, cultural, geographical, and linguistic diversity. During the colonial era, the British Empire applied the principle of “divide et impera”, deliberately creating tensions among India’s different communities in order to maintain its control by deepening social and religious divisions. After gaining independence, India’s nationalist leaders had to face the long-lasting consequences of this strategy. In response, the Indian government sought to promote peace under the slogan “unity in diversity.” Nevertheless, several minority groups continued to demand autonomy or even the creation of a separate state. Among them, the Sikhs stood out, whose independence agitation became known as the Khalistan Movement.

This paper aims to explore the roots and causes of the Sikh separatist movement, with particular attention to the development of a distinct Sikh identity and its most important characteristics. In addition, by examining the main political demonstrations and violent actions of the separatists, it seeks to answer the question of how far the Khalistan agitation was able to threaten India’s internal political stability by the end of the 1980s. Finally, this study will briefly consider whether, in the context of contemporary political developments, the Khalistan movement may still pose a threat to India’s territorial integrity.

The relevance of this research is justified by two principal considerations. Firstly, the question of Khalistan continues to represent a current and highly sensitive issue within Indian political discourse. Secondly, the academic study of Sikhism in Hungary remains significantly less developed in comparison to the more extensively examined religious traditions such as Christianity, Islam, or Hinduism. Accordingly, this paper aims to contribute to the enrichment of Hungarian academic scholarship by addressing a relatively underexplored, yet highly significant topic within the fields of religious and political studies.

Keywords: India, Sikhism, Khalistan Movement, security challenges, identity, separatism

Kristóf Berta – Árpád Kecskeméti – Zoltán Veres

CONFERENCE ON THE OCCASION OF THE 111TH ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF KÁLMÁN
BENDA

Kálmán Benda was a defining figure of the Hungarian history. As a young scholar, he participated in the operation of the first state-run folk high school, as the director and teacher of the Tata Folk High School. His Protestant background and spirituality have always defined his interests and scientific activities. On December 3, 2024, the Magyary Zoltán Folk High School Association (Magyary Zoltán Népfőiskolai Társaság — MZNT) and the Reformed High School of Tata organized a conference with a commemorative ceremony on the occasion of the 111th anniversary of the birth of Kálmán Benda (1913-1994), historian, archivist, former head of the Tata Folk High School, and first president of the Hungarian Folk High School Association. This study processes and combines the topics of the three lectures given at the memorial conference with the aim of providing a broad overview of the scientific activities of Kálmán Benda, who was born 111 years ago, and presents his personal motivations.

Keywords: Kálmán Benda, Zoltán Magyary, History, folk high school

Krisztián Bödő

THE MANOR OF ERCSI UNDER BARON IGNÁC EÖTVÖS

Ignác Eötvös (1786–1851), father of József Eötvös, took over the management of the Ercsi estate as a tenant in 1831/1832, after his mother-in-law, widow Julianna Szapáry (1764–1831) died. The manor of Ercsi located in Fejér county and was vast. It was an innovative farm in the Kingdom of Hungary at that time. It was therefore a key acquisition of the Baron Eötvös family. The aim of this study is to use sporadic source fragments to answer the question of whether the Ercsi manor remained a progressive farm during the estate management of Ignác Eötvös. The question is relevant primarily because Ercsi played an important role in the bankruptcy proceedings initiated against the baron in 1841 as a pool of assets to satisfy the creditors' claims. At the same time, the aim of the study is to contribute to the family history of József Eötvös.

Keywords: manor, estate management, Eötvös family, model farm

Ádám Lajos Csík

CASE STUDIES FROM THE 1980S ON THE INTERNAL AND EXTERNAL ACTIVITIES OF THE
WORKERS' MILITIA IN BÉKÉS COUNTY

The organization of the Workers' Militia served the protection of the Kádár regime not only through armed service or through tasks related to homeland and disaster protection. This article presents the Békés County Command of the Workers' Militia and its propaganda activities within the county, through specific case examples. In the first part of the study, the work of the Propaganda and Press Department—responsible for coordinating propaganda activities at the national level—is discussed, introducing its organizational framework, tasks, and the possibilities for internal feedback on the effectiveness of propaganda. In terms of press products, propaganda in Békés County was most commonly and traditionally disseminated through the Békés Megyei Népújság, which served as the primary communication channel for the Workers' Militia to deliver its messages. The main objective was to present the organizational connection established for youth education, along with its educational and propaganda content. The main conclusion of the study is that the primary purpose of these propaganda efforts was to communicate the key messages of the Hungarian Socialist Workers' Party (MSZMP) and to popularize the organization of the Workers' Militia.

Keywords: Workers' Militia, propaganda, Békés County, press, youth education

Andrea Fodor

ERASMUS AND THE HUNGARIAN LITERARY LANGUAGE: OUR ERASMIAN BIBLE TRANSLATORS

Following a brief introduction to the spirit of Erasmianism, this study presents the work of a specific group of Hungarian Erasmians, the Bible translators aiming to demonstrate the significant influence of Erasmus of Rotterdam and Erasmian Bible translators on the development of the Hungarian literary language. Benedek Komjáthy, with his work *The Letters of Saint Paul in Hungarian*, laid the foundations of modern Hungarian philology. Gábor Pesti made his mark in Hungarian history with his *New Testament*, which included translations of the Four Gospels, then with the translation of *Aesop's Fables*, and his supplementation of the dictionary *Nomenclatura Sex Linguarum*. János Sylvester contributed with his complete Hungarian translation of the *New Testament*. In his *Grammatica Hungarolatina*, Sylvester made grammatical observations that remain valid today and left a lasting impact on European comparative linguistics. A review of the Erasmian features in their works reveals that all three

played a crucial role in establishing a Hungarian literature based on humanist, Erasmian principles and laying the foundations of Hungarian rhetorical literature.

Keywords: humanism, Erasmianism, Erasmus, Bible translators, Komjáthy, Pesti, Sylvester

Sándor György

THE 1956 COURT-MARTIAL OF ALADÁR DUDIK (KESZTÖLC), WHEN THE TRIBUNAL
CONTESTED ITS OWN JURISDICTION

The history of Keszölc during the Revolution of 1956 is still the source of urban myths (e. g. the Republic of Keszölc), which were made up after the revolution by local communists to justify the severe retribution. The press deemed Aladár Dudik – who spent 4 years in prison due to political persecution – one of the „counter-revolutionary” leaders of the mining village, though he was sentenced for concealing weapons. In this paper I would like to expound his court martial not free from discrepancies and infringements, touching on the history of Keszölc between 1945 and 1956, especially the 1952 „counter-revolutionary conspiracy”. The researched documents had several interesting additions to the 1956 history of Keszölc as well as to the court-martial used as means of political repression after the revolution.

Keywords: Revolution of 1956, retribution, judicial act, Keszölc, Martial law 1956

Botond Gergő Samu

THE ‘DOUBLE LIFE’ OF A COUNTY MAP (1785–1850)

Cartographic documents can be very helpful in historical research, there is a wide range of application and usability concerning the information we can gain from them. It’s even more intriguing when a map was modified in accordance with the expectations of a new era. This essay presents the first large scale printed county map of Hungary, which was published in 1785 and depicts Vas County on the Western border of the kingdom. The background of this map is quite interesting itself, but some of its copies were overdrawn around the end of 1849 or the beginning of 1850 according to the demands of the Habsburg government. The land surveyor, or as they called him this time ‘chief engineer’ of the county had to plan the new borders of the districts, based on ethnic distribution. These maps give a reader a unique opportunity not only to observe the old and the new borders, but the distribution of the nationalities as well. In the

end of this essay, I also take into account the other cartographic sources of that period, until the beginning of the 1860s, so we could see the finalized administrative borders.

Keywords: history of cartography, administration, Vas County, Bach-era, ethnic groups

SZERZŐINK

Ács Benedek: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Balázs Andrea: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola

Batonai Alexandra: doktorandusz, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola

Berta Kristóf: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola

Borsos Máttyás: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola

Bödő Krisztián: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola

Csik Ádám Lajos: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola

Fekete Dóra: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Fodor Andrea: történelem–holland tanári szakos hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem

Gonda Gyöngyvér: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola

György Sándor: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola

Kecskeméti Árpád: egyetemi hallgató, Nemzeti Közszoigálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar

Keskeny Dávid: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Lapu Árpád: tudományos segédmunkatárs, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi Jogi Tanszék

Márkus Máté: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Doktori Iskola

Máttyás Anna Réka: egyetemi tanársegéd, Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Kínai Tanszék; doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola

Ripp-Nagy Nóra: hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Samu Botond Gergő: tudományos kutató, MNMKK Országos Széchényi Könyvtár Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtár; doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola

Sós Dániel: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola

Szabó Szilárd Ferdinánd: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola

Szőnyegi Tamás: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Szűcs Dániel: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Tikász Ábel: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Doktori Iskola

Tóth Boglárka: hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

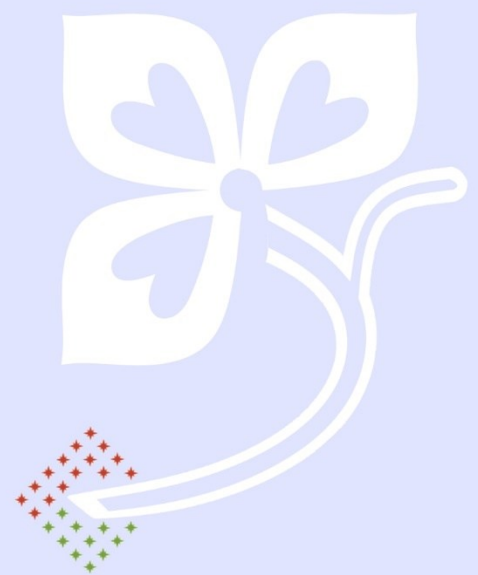
Tóth Kordélia: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Veres Ábel: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Doktori Iskola

Veres Zoltán: megbízott oktató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar

Zmák Tamás: doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola

ISSN 2630-8711

KRE-DIt